

Govern de les Illes Balears
Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats
Direcció General de Cultura i Joventut

IX JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX CELEBRADES A FORNALUTX ELS DIES 7 I 8 DE NOVEMBRE DE 2014

© de l'edició: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx, 2015

© dels textos: els autors, 2015

Fotografia de portada: Detall de les Crestes de La Trapa

© de la fotografia de portada: Pere Crespí Isern

Correcció ortogràfica: els autors

Amb el suport: Institut d'Estudis Baleàrics

Col·labora: Grup Serra, Impremta Calatayud i Estanc de Plaça

Producció i fotocomposició: Ensiola Editorial

Impressió: Impremta Muro sl

DL: PM 327-2015

Comitè científic a càrrec del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES): Aina Mora Vives, Dr. Antoni Quetglas Cifre, Antoni Frau Mayol, Carolina Constantino de la Peña, Cristina Fiol Paris, Dr. Francesc Lladó Rotger, Irene Cabrer González, Jaume Albertí Sastre, Jaume Deyà Miró, Josep A. Morell González, Dr. Manel Calvo Trias, Pere Crespí Isern i Plàcid Pérez Pastor.

ÍNDEX DE LES IX JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Presentació del batle de Sóller 9

Presentació del batle de Fornalutx 11

PONÈNCIA

- *Les arrels filogenètiques del paisatge*
del Dr. Antoni Martínez Taberner. 13

SOCIETAT, CULTURA I ART

- *L'educació a Sóller en el segle XIX*
(Aspectes organitzatius i manuals escolars)
de Miquel Jaume Campaner i Francesc Lladó i Rotger. 19
- *Mestres de les escoles públiques de Sóller i Fornalutx durant la Postguerra*
d'Antoni Aulí Ginard, Joan Cánovas Salvà i Jaume Soler Capó . . . 33
- *Els escrits en català en la primera etapa del Sóller (1885-1889)*
de Francesc Lladó i Rotger 47
- *Miquel Ferrà i Martorell, un humanista dels segles XX i XXI*
de Maria del M. Llompert Morro i Maria del M. Martínez Sans . . 65
- *Músics compositors de la vall de Sóller*
de Joan Parets i Serra 83
- *Una primera aproximació en l'estudi lingüístic*
d'un aplec d'interrogatoris criminals fets a Sóller durant el segle XV:
descripció de la tipologia textual i el lèxic d'un procés criminal
de Laia Ramis Escanelles 91
- *Entrevistes a treballadors de les fabriques de teixits solleriques*
d'Aina Colom, Francesc Lladó i Antoni Quetglas 115

GEOGRAFIA, MEDI AMBIENT I TERRITORI

- *Sa Figuera 20 anys després: la torrentada de l'octubre de 1994*, de Joan Rosselló Geli 131
- *Les grans nevades de Sóller. 1ª part (1880-1930)* d'Alberto Darder Rosell 145
- *Comparació de mètodes de control de la mosca de l'olivera, Bactrocera oleae (Gmelin, 1790), a la vall de Sóller* de Lluç Crespí Roig 153

HISTÒRIA

- *Els capellans de Sa Casa d'Amunt o de la família Estades de Moncaira* de Joan Antoni Estades de Moncaira i Bisbal. 167
- *La Corretgera. Propietat i conreu d'una possessió de Fornalutx (s.XIV - XX)* de Pere Frontera Alemany 183
- *La visió de Rullan i Mir de la moda mallorquina i sollerica al s. XIX* de Joan Carles Simó Artero 205
- *Sóller, economia i societat entre 1840 i 1936* de Plàcid Pérez Pastor 215
- *La unió de comerç marítim. La Companyia* de Rafael García Pérez. 243
- *Notes sobre emigració a Sóller. Comentaris al Cens de població de 1900* d'Antoni Quetglas Cifre i Plàcid Pérez Pastor 261
- *Una primera aproximació a un setmanari del tot curiós "En Xerrim"* de Jaume Deyà Miró. 295
- *Les Milícies Urbanes de Segona i Tercera Línia a Sóller (1936-1939)* d'Antoni Quetglas Cifre 305

PATRIMONI

- *Santuari de Santa Maria de s'Olivar des Fenàs. Inicis i les obres* de Josep A. Morell González 321
- *Santuari de Santa Maria de s'Olivar des Fenàs. L'espiritualitat* de Josep A. Morell González 349
- *Estudi de les Sarges de l'Anunciació de Maria i del naixement de Jesús (1488-1497) de l'Església Parroquial de Sóller* de Maria Dols Gallardo i Teresa Rullan Garau 375
- *Els viacrucis de rajoles de Sóller i Fornalutx* de Maria Del Mar Llompart Morro. 407
- *A l'entorn del Sant Enterrament de Josep Llimona (més enllà de Sóller)* de Natàlia Esquinas Giménez 423

Un any més, i ja en van nou, teniu entre les vostres mans la recopilació de les comunicacions llegides durant les IX Jornades d'Estudis Local de Sóller i Fornalutx. Aquest és un esdeveniment que any rere any es va consolidant com a eina bàsica de recopilació i difusió de la nostra història, patrimoni i cultura. Aquest llibre, a més, s'ha convertit en un referent pels amants i interessats en conèixer millor la nostra vall, i any rere any són molts els qui esperen la sortida del nou volum per adquirir-lo i ampliar el seu saber sobre Sóller i Fornalutx. És per tot això que és un orgull presentar aquest nou volum i vos convido a gaudir de llegir-lo.

Com sempre, agrair la tasca de tots els implicats en aquest projecte ja que sense ells no es podria dur terme, així, destacar la feina feta pels membres del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES), la Regidoria de Cultura i l'Arxiu Municipal, l'Ajuntament de Fornalutx, i com no, els comunicants amb els seus treballs i a tot els assistents que gràcies al seu interès fan que cada any ens engresquem a continuar. No ens podem oblidar tampoc del suport econòmic de l'Institut d'Estudis Baleàrics, el Grup Serra i l'Estanc de plaça. A tots, moltes gràcies.

El Batle,
Carlos Simarro Vicens
Sóller, març de 2015

Per mi enguany és una gran satisfacció estar presentant aquest llibre, que és el compendi de tot l'esforç i il·lusió per tirar endavant amb aquest projecte d'investigació, recopilació i difusió de la nostra història, cultura i patrimoni comuns. L'edició del llibre de les Jornades d'Estudis Locals, que es celebraren a Fornalutx els passats dies 7 i 8 de novembre, consolida un any més un esdeveniment de gran qualitat i elevada participació, la qual cosa ens referma en la voluntat de seguir impulsant aquest projecte que persegueix donar resposta a la necessitat de conèixer encara més el nostre patrimoni comú i els llaços que uneixen els dos pobles de la Vall.

Vull aprofitar per agrair i encoratjar tots els que amb el seu esforç fan possible les Jornades d'Estudis Locals especialment als membres del GRES i a la Regidoria de Cultura i l'Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Sóller, així com els comunicants, assistents i col·laboradors

El Batle,
Antoni Aguiló Amengual
Fornalutx, març de 2015

LES ARRELS FILOGENÈTIQUES DEL PAISATGE

Antoni Martínez Taberner

Grup d'Ecologia Interdisciplinària. Universitat de les Illes Balears

Introducció

Per a parlar de paisatge hem d'entendre que hi ha un territori físic i un fet que transcendeix l'objecte material i que provoca una emoció a les persones de sensibilitat educada, és a dir, el paisatge no existeix, és una il·lusió que no sempre es gaudeix, tal i com queda descrit a les Elegies de Chu (cant IX, poemes entre els segles V i III a.d.C.), comentades per Berque (2009). Aquesta manera de pensar s'anticipa a l'estètica kantiana i és comuna en el món de l'art.

Però no tothom queda satisfet reduint la idea de paisatge al fet emocional i sovint s'entén el paisatge com a una percepció humana, no necessàriament artística ni necessàriament culta. Díaz Pineda i González Bernáldez (1981) parlen d'una percepció pluri sensorial d'un sistema de relacions ecològiques en sentit ampli. La idea de percepció és un concepte interfase entre els components físics i els culturals, una frontissa entre les variables físiques de la geografia o la ecologia i la antropologia cultural (González Bernaldez 1985). La concepció pròpia del racionalisme científic està absent de valors ètics i estètics, però en entrar en els camps de relació entre l'home i el territori o entre l'home i l'ecosfera entrem dins l'espai frontissa, amb un sistema de valors que des de la visió ètica ens condueixen a la ètica ambiental i des de la visió estètica ens condueixen al paisatge.

La Carta Europea del Paisatge (2000) defineix el paisatge com "qualsevol part del territori tal com ho percep la població, amb un caràcter que és el resultat de l'acció i de la interacció de factors naturals i / o humans". Aquesta definició no és útil perquè pel Consell d'Europa el paisatge ho és tot, qualsevol part i qualsevol percepció.

Sense renunciar a la admiració per González Bernáldez ni al reconeixement al Consell d'Europa, una posició pròpia de professor de facultat de ciències seria la de considerar que no és necessari el concepte de paisatge, n'hi ha prou amb la regió i el territori; en canvi quan s'imparteix docència com a professor de disseny del paisatge s'ha d'afegir el component emocional en el projecte, a més dels aspectes pròpiament tècnics. Per tant, estem més al costat de la comprensió artística i kantiana del paisatge a l'hora de dissenyar i al costat del territori a l'hora de fer ciència. Tot i acceptant aquests espais frontera.

Territori exterior i paisatge molt interior

Com podem realitzar una aproximació de les dues maneres d'entendre el paisatge?, on posar la línia que separa territori de paisatge?. Tenim un procés transcendent que s'ha de descriure correctament per a poder marcar la separació. Totes les espècies, fins i tot les menys desenvolupades, tenen tactismes que les induïxen a la mobilitat en situacions d'antiplaer o dolor i a la permanència o quietud en situacions de satisfacció. Sembla lògic que aquests sistemes, inicialment binaris, hagin estat seleccionats positivament i hagin evolucionat sota el principi del plaer que proposa Jay Appleton (1993).

Els sentits són receptors d'energia (ones acústiques i de pressió, radiació tèrmica i lumínica) o receptors moleculars de diferents tipus (gust, aromes) que ens representen una part de la informació del món exterior, però la traducció d'aquests estímuls és interior i va des del tactisme bàsic de resposta binària a l'anàlisi multivariant dels cervells més desenvolupats que ens ofereixen una representació més complexa del combinat d'estímuls rebuts. A partir d'aquí el gangli o el cervell ordena finalment una acció, no una emoció.

L'evolució no acaba aquí; el procés de l'anàlisi multivariant del moment registrat es pot relacionar amb vivències i escenaris anteriors, si el cervell es prou potent com per a tenir el disc dur de la memòria, i és aquí on apareix l'ordre de l'emoció, en la relació d'unes vivències o coneixements passats que es relacionen amb el moment registrat a través d'un so, d'una imatge, d'una olor...que és finalment el suggeriment d'un record. Berque diu que el territori és a l'exterior i el paisatge a l'interior, però no és cert, l'estímul i els sensors són exteriors, la interpretació és interior i el paisatge és més endins, en les relacions de la memòria.

De manera general i en conjunt les valoracions paisatgístiques, les de "més endins", reflecteixen en el seu origen una utilitat biològica que queda romanent sobre noves capes de valoració, com un palimsest, i en conseqüència es fan poc avinents en les valoracions actuals, però el cert és que hi ha sentiments estètics que s'expliquen per la seva utilitat durant el llarg període evolutiu de l'home caçador recol·lector. El paisatge, en aquesta fase primigènia, vendria representat per un territori altament valorat sempre que proporcionés una menor incertesa per l'individu i per tant una major probabilitat de supervivència. D'aquest estat derivarien les primeres emocions que provoca el territori, els primers paisatges, molt abans de la comprensió del concepte.

L'origen d'un palimsest cerebral

Probablement les proteïnes/calories susceptibles d'obtenir per unitat de superfície a un territori representen una primera sensació de seguretat i satisfacció, una primera emoció de plenitud, però no sols l'alimentació provoca aquestes primeres emocions, també la presència d'aigua, i la presència de refugis segurs. Aigua, recursos alimentaris i refugi-habitacle són les necessitats

primàries de la piràmide de Maslow, i representen les primeres memòries emotives que l'evolució selecciona positivament, però hi ha més influències primigènies que també s'inscriuen en les preferències més profundes de la valoració estètica (González Bernáldez 2002). Els paisatges que pel disseny dels nostres sentits i de la nostra estructura ens fan funcionals i competents, provoquen una certa placidesa o seguretat. Aquests paisatges oberts visualment i amb arbres dispersos són recreacions semblants a les sabanes africanes, l'ecosistema originari de l'espècie humana; són els paisatges fàcils d'entendre per a l'home (Orians 1980, 1986).

Tot seguit, la curiositat de la descoberta o de trobar una emoció en la recerca de nous espais, també s'ha seleccionat positivament, almenys en els adults, i així l'ansietat per a veure que hi ha darrera del mur, del penya-segat, del bosc dens, etc. provoca una tensió i una emoció. El paisatgisme anglès, amb els seus camins que amb una lleugera corba desapareixen sota una semi ombra d'uns arbres ben col·locats, són invitacions a la descoberta plàcida i una bona estratègia de disseny, si s'utilitza correctament. Actualment substituïm aquesta emoció de la descoberta, dels camins iniciàtics del valent post púber, per un viatge turístic.

El valor biològic de l'ordre, o de la regularitat en el paisatge, és el valor de la seva predicció i, per tant, anticipació de resposta, ja que la seva comprensió ens dóna avantatge en front a un succés que esdevingui en lluita o fuga. No deixa de ser sorprenent que les persones que ofereixen uns índex baixos d'estabilitat emocional, persones amb pujades i baixades d'ànim, siguin les que més valoren les regularitats del paisatge (Abelló & Bernáldez 1985).

Com a resum podem dir que la utilització de la informació que l'home obté espontàniament de la natura ha anat lligada sempre a la seva evolució i supervivència i existeixen nombroses conseqüències adaptatives que constitueixen les arrels de les relacions afectives de l'home amb el seu entorn. La seva anàlisi serveix per a comprendre millor els principis del disseny ambiental i arquitectònic àdhuc de tota l'estètica.

Història d'una emoció

Al principi ens hem referit a un poema oriental que fa referència al paisatge (Shanshui) i diu "malauradament no era més que una il·lusió". En el mateix sentit Berque ens parla dels poemes dels dinars de Lanting sobre el 440, "distrec el cor amb el paisatge, absent de mi mateix oblit el lloc, el senyor de la casa escruta el paisatge cap a les altures, buscant petjades d'anacoretas "és un dels poemes dels convidats als àpats i efectivament, en aquest poema el paisatge exigeix sortir del lloc, del món físic per entrar a l'emocional, com els eremites. Finalment comenta que Zong Bing (375-443) en el seu tractat de pintura titulat *Introducció al paisatge* defineix millor que ningú el significat actual del concepte paisatge i entén que del paisatge, malgrat tenir una substància

física o material, tendeix a l'esperit. Aquestes referències ens condueixen a les primeres emocions del territori, és a dir a la percepció del territori com a un fet emocional, al paisatge.

En els poemes i relats àrabs també trobem l'emoció interior per la bellesa del territori, com en el cas de Granada que la descriu Ibn Al Jadib i, sense anar més lluny, en la recent traducció de la crònica àrab de la conquesta de Mallorca per Ibn Amira-Al Mahzumi on es descriu la bellesa del que han perdut.

En general es destaca que a Europa el sentit emocional del territori el trobem primerament en Petrarca, en el relat de la seva pujada al Mont Ventós, 1336, en que rellegeix les Confessions de Sant Agustí "viatgen els homes per admirar les altures de les muntanyes i les ingents ones de la mar i els amples corrents dels rius, i la immensitat dels oceans, i el gir dels astres, i s'obliden de si mateixos", però probablement si revisem a Lull i a tots els eremites que fan vida contemplativa també trobaríem la idea de l'emoció del territori, encara sense una terminologia que la defineixi. El mateix detall toponímic de Bellver del català antic *bell veer*, bella vista, ja ens denota una valoració paisatgística del Castell de la Ciutat de Mallorca que, malgrat la seva arquitectura miri de cap al interior, ens convida a la contemplació exterior. Hem d'esperar al renaixement italià per veure lògies i al París renaixentista per a veure balconades (Toriumi, 2001), que serien els primers dissenys arquitectònics europeus que conviden a la apropiació del paisatge exterior.

El sentiment del paisatge

El sentiment de paisatge ha existit sempre, de la mateixa manera que Rudofsky (1964) parla de l'arquitectura sense arquitectes, Berque parla de paisatge sense paisatgistes, no cal l'arquitecte ni el paisatgista per tenir l'emoció de l'arquitectura i del paisatge. El pagès en haver sembrat l'arbre reula unes passes i pensa, "jo t'he sembrat que Deu t'aferrí" i després el revolta i mira si el tronquet ha quedat vertical; sincerament, jo crec que en aquest moment la persona esta fruit no sols del nou paisatge que ha fet sinó del que podran contemplar els néts si tot va bé. L'emoció del paisatge ha existit amb major o menor intensitat des de que hi ha memòria i predicció. En aquest sentit, el llibre *Esculturas margigavantes* (Ramírez 2006) és un exemple de l'emoció de l'art més ingenu, tal vegada el més sincer, solitari, l'art brut de Jean Dubuffet i ens demostra que les sensibilitats, educades o no, existeixen. El concepte de paisatge ve del món de l'art, dels poetes, dels pintors i finalment els paisatgistes, però ha estat sempre patrimoni de totes les persones sensibles, de les persones que han sabut traduir uns valors ètics en estètics i alguns ho fèiem amb els llibres a la ma i altres amb menys declaracions, més naturalitat.

La visió elitista descrita per Berque de Xie Lingyum, que se sent sol mentre els altres no veuen el paisatge que les envolta, o la de Cézanne o de la baronessa Dudevant, George Sand, quan es refereixen a la insensibilitat dels camperols, o

Rosario Assunto (1988) i Alain Roger (1997) en els seus llibres, no són visions correctes. Insensibilitat n'hi ha pertot, també acadèmica, però sensibilitat, ociosa o no, també n'hi ha, perquè en el fons del palimpsest de la memòria humana s'ha seleccionat positivament l'emoció, i sempre hi ha un moment, malgrat sigui esporàdic, de descans i introspecció per a sentir que el territori és quelcom més que terra.

Bibliografia

- Abelló, R.P. & González Bernáldez F. 1985.- Landscape preferences and personality. *Landscape and Urban Planning* 13: 19-28.
- Appleton, J. 1993.- Estètica de la supervivència. *Ecosistemas* 6, 16-21
- Assunto, R. 1988.- *Ontologia e Teleologia del Giardino*. Edizioni Angelo Guerini e Associati.
- Berque, A. (2009).- *El pensamiento paisajero*. Editorial Biblioteca Nueva.
- González Bernáldez, F. 2002.- El paisaje natural. *Figura con Paisajes*. Lynx Edicions.
- González Bernáldez, F. 1985.- *Invitación a la ecología humana. La adaptación afectiva al entorno*. Editorial Tecos.
- Gonzalez-Bernáldez, F. 1981.- *Ecología y Paisaje*. Editorial Blume.
- Orians, G. 1980.- Habitat selection: general theory and applications to human behaviour. *The Evolution of Human Social Behaviour*. Lockard S.J. editor.
- Orians, G. 1986.- An ecological and evolutionary approach to landscape aesthetics. *Landscape meaning and values*. E.C. Penning-Roswell & D. Lowenthal editors.
- Ramírez, J.A. 2006.- *Esculturas Margigavantes. La Arquitectura Fantástica en España*. Ediciones Siruela.
- Roger, A. 1997.- *Court traité du paysage*. Ed. Gallimard.
- Rudofsky, B. 1964.- *Architecture without architects*. New York, Museum of Modern Art.
- Toriumi, Motoki 2001.- *Les Promenades de Paris de la Renaissance à l'époque haussmannienne. Esthétique de la nature dans l'urbanisme parisien*. Tesi doctoral.

L'EDUCACIÓ A SÓLLER EN EL SEGLE XIX (ASPECTES ORGANITZATIUS I MANUALS ESCOLARS)

Miquel Jaume Campaner i Francesc Lladó i Rotger

Resum

Aquesta és la tercera part de la sèrie de comunicacions que hem presentat sobre l'estat de l'educació a Sóller en el segle XIX. Després d'haver tractat sobre els edificis escolars, el personal docent, el currículum, els mètodes d'ensenyament i els materials escolars, ens disposem ara a descriure els llibres de text utilitzats a les escoles i a explicar el paper de la Junta Local d'Instrucció Pública i alguns aspectes organitzatius referents a la disciplina, el calendari i l'horari escolar. Quant a les fonts documentals remetem a la nota preliminar del nostre primer article publicat a les actes de les VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx (2013).¹

Junta Local d'Instrucció Pública

Una de les mesures legals més efectives per potenciar l'escolarització de la població infantil durant el segle XIX va ser la creació de les Juntes locals i provincials d'Instrucció Pública. Es van establir per tal de supervisar el funcionament de les escoles de primeres lletres. Les juntes o comissions locals estaven formades pel batle, que exercia de president, un regidor, el rector d'una parròquia que triés l'Ajuntament i tres pares de família elegits també per la corporació municipal.²

Les atribucions de les juntes locals eren molt àmplies. S'havien d'encarregar de promoure la creació d'edificis escolars i atendre al seu manteniment, estimular l'assistència dels infants a l'escola per reduir l'absentisme escolar, aprovar els pressupostos de les despeses de material escolar, vigilar la conducta dels mestres en l'exercici dels seus deures i controlar l'eficàcia del seu treball. Per complir aquestes funcions les juntes disposaven de dos instruments poderosos: la visita periòdica a les escoles i els exàmens generals públics que s'havien de fer dos cops a l'any.

¹ JAUME & LLADÓ, 2013: 25.

² Aquesta era la composició ordenada per la "Instrucción para el régimen y gobierno de las escuelas de primeras letras del reino" publicada a *Gaceta de Madrid*, 251 (23-10-1834).

L'obligació de visitar freqüentment les escoles, una vegada al més com a mínim, no se complia estrictament gairebé enlloc. Quant als exàmens, tampoc no hi havia sempre una observança rigorosa dels reglaments. La inspecció provincial havia de recordar periòdicament aquestes obligacions i manava que s'aixequés acta de les visites així com de les sessions d'examen.³ Les instruccions oficials, com per exemple una circular de 1875 emesa per la Junta Provincial de Balears,⁴ donaven indicacions sobre la manera de realitzar els exàmens per tal d'evitar que esdevinguessin, com deia un prestigiós pedagog, *meras farsas con que se trata de alucinar a los concurrentes haciéndoles juzgar de los adelantamientos de las escuelas*.⁵

El ritual de l'examen es feia amb una certa solemnitat i formalment era molt seriós. No era cosa d'estar-se'n perquè, no només s'examinaven els alumnes, sinó que d'alguna manera també s'examinava el professor que, en aquella circumstància, estava obligat a *dar una prueba tan segura como puede ser, de que desempeña dignamente el delicado encargo que se le ha confiado y esta prueba consiste en el adelantamiento de los discípulos en todas las materias que ha debido enseñarles*.⁶ Després d'examinar cada un dels alumnes el president de la Junta Local distribuïa els premis, generalment llibres, als alumnes més destacats, el nom dels quals quedava registrat a l'acta de la sessió de la qual se n'havia de lliurar una còpia a la Junta Provincial d'Instrucció Pública.

Calendari

La configuració del sistema educatiu espanyol de caire centralitzador seguint el model francès comportava l'establiment d'un calendari escolar el més homogeni possible per a tot el territori. Amb aquesta intenció l'any 1825 es va decretar un pla i reglament general per a les escoles de primeres lletres que constituïria el primer assaig de racionalització del calendari a nivell estatal.⁷ Abans d'aquesta normativa hi havia una gran disparitat de calendaris entre unes escoles i altres, fins i tot dins una mateixa regió. Sovint se seguia el ritme de les activitats laborals de la zona geogràfica fins el punt que, moltes escoles municipals o parroquials, només operaven durant alguns mesos i tancaven quan començava la temporada de les feines agrícoles en les que solien participar els infants. A Sóller se seguia des de principi de segle el

³ De la Junta Local d'Instrucció Pública de Sóller es conserva, a l'arxiu municipal, el llibre d'actes dels anys 1861 a 1904.

⁴ Circular reproduïda a EMB (10-4-1875) 7.

⁵ CARDEDERA 1854 : 332, sub voce "Exámenes en las escuelas".

⁶ "Reglamento de las Escuelas Públicas de Instrucción primaria elemental, de 26 de noviembre de 1838". Dins: MEC 1985: 175.

⁷ *Plan y Reglamento General de Escuelas de Primeras Letras aprobado por S. M. en 16 de febrero de 1825*.

Madrid : Imprenta Real, 1825.

Plan para el arreglo de la escuela de primeras letras que assenyalava com a lectius tots els dies de l'any excepte els diumenges i festes de guardar, les vacances de Nadal que anaven des de la vigília de Sant Tomàs (20 de desembre) fins el dia 2 de gener, el Dijous Gros, els dos darrers dies de Carnestoltes, el Dimecres de Cendra, les vacances de Pasqua entre la tarda del Dimecres Sant al dilluns després del diumenge *in albis* i les vacances d'estiu que duraven des del vint d'agost fins al nou de setembre.⁸

L'esmentat pla i reglament de 1825 establí com a dies lectius tots els laborals excepte les tardes del dijous (si no hi havia un dia de festa de precepte entre setmana), les vacances de Nadal i de Pasqua, i les festivitats dels sants màrtirs infantils Just i Pastor (6 d'agost), del també màrtir Sant Cassià, patró dels mestres (13 d'agost) i la festa de Sant Josep de Calasanç, patró de les escoles cristianes (25 d'agost). No hi havia vacances d'estiu però en aquesta estació només hi havia escola els matins.

El novembre de 1838 es va publicar un reglament de les escoles públiques d'instrucció primària que permetia a les comissions provincials i locals una certa autonomia en l'establiment del calendari escolar. L'article 15 deia concretament:

Las Comisiones locales, de acuerdo con los Ayuntamientos y con aprobación de la Comisión provincial, podrán señalar otras vacaciones en los distritos y poblaciones rurales donde fuere preciso por las urgentes ocupaciones del campo; sin que el total de estas vacaciones extraordinarias excedan en ningún caso de seis semanas.⁹

Emparant-se en aquest article a molts llocs, com a Sóller, es van instaurar les vacances d'estiu adduint raons higièniques ja que no era aconsellable mantenir l'alumnat dins sales poc ventilades com solien ser els locals on se feia escola. L'any 1844, per exemple, a l'escola de nins regentada pel mestre Salvador Rosselló hi va haver vacances des del 10 d'agost al 10 de setembre.¹⁰ La Junta Provincial d'Instrucció Pública de les Balears solia recomanar fer vacances a l'estiu en benefici de la salut dels infants *con el deseo de evitar en lo posible los inconvenientes que se ofrecen para la enseñanza en las escuelas primarias durante la época canicular, y teniendo en cuenta las malas condiciones que reúnen por lo general los edificios destinados a dicho servicio*.¹¹

Aquesta flexibilitat no va durar gaire ja que l'any 1855 hi va haver una dràstica reducció de les vacances escolars. Una real ordre de 23 de maig va determinar que tots els dies laborals de l'any serien lectius excepte les festes nacionals (Dos de Maig i onomàstiques reials) i els períodes de Nadal, des del 24 de desembre fins a primer de gener, i de Pasqua, des del Dimecres Sant fins

⁸ L'any 1814 les vacances d'estiu acabaven el 1er. de setembre (AAS 18-VIII-1814).

⁹ "Reglamento de las Escuelas Públicas de Instrucción primaria elemental, de 26 de noviembre de 1838". Dins: MEC 1985: 180.

¹⁰ AAS 3-I-1844.

¹¹ Circular de la JPIP de dia 16 de juliol de 1880 reproduïda a EL MAGISTERIO BALEAR (17-7-1880) 8.

a la segona festa de Pasqua.¹² No va ser fins l'any 1887 que es va reconèixer expressament, a nivell estatal, el dret dels alumnes i mestres a vacances estivals que per llei es van fixar en 45 dies, des del 18 de juliol fins al 31 d'agost.¹³ La justificació d'aquesta norma era principalment d'ordre higiènic i sanitari ja que tenia com a objectius evitar els riscos d'epidèmia durant l'estiu i satisfer la necessitat de descans dels mestres i alumnes.

La llei Moyano de 1857 i el projecte de llei sobre ensenyament de 23 d'abril de 1869 no varen comportar canvis importants en el calendari escolar. Com tots els altres assaigs de racionalització del calendari que es van fer durant el segle, presentaven el temps escolar com un continu, sense principi i final de curs, de manera que els alumnes podien incorporar-se o abandonar una plaça escolar qualsevol dia de qualsevol mes de l'any.

Horari

La distribució del temps a les escoles no es feia pensant en els infants, ni en les famílies, ni en les circumstàncies geogràfiques, climàtiques i socials de la població on està ubicada l'escola. Els horaris se confeccionaven seguint una ordenació jurídica i administrativa absolutament uniformadora per aconseguir que totes les escoles del regne tinguessin el mateix horari. Així ho ordenava el *Plan y Reglamento General de Escuelas de Primeras Letras* de 1825 que s'inspirava directament en les ordinacions, programes i mètodes dels escolapis.¹⁴ Segons aquest reglament la jornada escolar se dividia en dues sessions de tres hores cada una --una matutina i una vespertina-- separades per un període de dues hores d'esbarjo.

Segurament aquesta normativa va significar una lleugera ampliació del nombre d'hores lectives respecte al que era habitual a la majoria de pobles. En el cas de Sóller, per exemple, el *Plan para el arreglo de la Escuela de primeras letras*, probablement vigent des 1802 fins a 1825, establí dues hores i mitja de classe al matí i dues hores i mitja a la tarda. De tota manera, l'horari oficial que establí la llei no se solia complir a les escoles incompletes, com les de Biniaraix i L'Horta, on es limitava el temps escolar a una sessió continuada que no arribava mai a les sis hores reglamentàries.¹⁵

Les hores d'entrada i sortida se podien ajustar segons les estacions, el clima de la regió i el criteri de la Junta Local o Provincial. L'any 1844, per exemple, a l'escola de Salvador Rosselló hi havia classe de set a deu del matí i de tres a sis el capvespre (des de 1er d'abril fins a 30 de setembre) i de vuit a onze del matí i de les dues fins a les cinc al capvespre (des de 1 d'octubre fins a final de

març).¹⁶ S'ha de considerar excepcional l'horari que l'any 1849 es va imposar a la mestra Margalida Bauçà: classes al matí des de les vuit fins a les onze i mitja, i al capvespre, des de la una i mitja (des de les dues a l'estiu) fins a la posta de sol, tant a l'hivern com a l'estiu.¹⁷

Quant a la distribució temporal de les unitats didàctiques a les escoles de Sóller no hi ha gaire documentació. Amb certesa només coneixem la que regia al col·legi de Francesc Saltor que ja vam donar a conèixer en una publicació anterior.¹⁸ Malauradament, de les altres escoles no tenim una informació tan minuciosa, però així i tot, amb les obligades reserves, podem reconstruir les línies bàsiques d'aquesta distribució basant-nos en els models horaris que van proposar els mestres de mestres Pablo Montesino,¹⁹ Laureano Figuerola,²⁰ José M.ª Santos,²¹ Mariano Cardedera,²² i a les Balears, el professor Sebastià Font i Martorell en el seus apunts de pedagogia que va publicar un deixeble seu.²³ Aquests pedagogs, conscients de les múltiples variables que intervenen en l'organització de l'aula, feien les seves propostes indicant que s'havien d'adaptar tenint en compte l'edat dels alumnes, les dificultats d'aprenentatge i els sistemes o mètodes d'ensenyament. Tots ells coincideixen en accentuar aquests criteris: 1) Ocupació constant de l'alumnat per evitar l'oci, 2) Alternança de les lliçons teòriques i els exercicis pràctics, i 3) Explicacions breus i exercicis variats per als infants més petits.

Les sessions matutina i vespertina de cada dia començaven i acabaven amb una pregària. A continuació, el mestre passava llista i revista d'endrega a cada un dels alumnes. Bona part del matí es destinava a l'estudi de la llengua castellana: lectura, escriptura a base de copiats o dictats, composicions, regles d'ortografia i nocions elementals de gramàtica. L'horabaixa es dedicava principalment a les matemàtiques: càlcul escrit o mental, resolució de problemes d'aritmètica o geometria elemental. Diàriament, al matí o a l'horabaixa, hi havia un temps per a les lliçons de moral, catecisme i història sagrada a les quals se solia dedicar també els horabaixes del dissabte per preparar la missa del diumenge. Se seguia així el criteri de dedicar més temps a les matèries considerades més importants, és a dir, aquelles que constituïen el nucli del currículum oficial al

16 AAS 1-I-1844.

17 AAS 24-IV-1849.

18 JAUME & LLADÓ 2014: 47-48.

19 Descrit a ESCOLANO 2000: 99-100.

20 FIGUEROLA 1841: 38-44.

21 Reproduït a ESCOLANO 2000: 108-110.

22 CARDEDERA 1854: 113-125, sub voce "Distribución del tiempo en las escuelas"; CARDEDERA 1865: 363-366.

23 CRESPI 1896: 7 diu del seu llibre que *no hemos hecho más que tomar de las lecciones explicadas por el ilustre profesor de dicha asignatura D. Sebastián Font y Martorell, nuestro dignísimo maestro, y de las obras más recomendadas en esta materia, lo que hemos entroncado más apropiado a nuestro fin*". Sobre el professor Font i Martorell vegeu COMAS 2001: 155.

12 ESCOLANO 2000: 55.

13 ESCOLANO 2000: 65.

14 ESCOLANO 2000: 91.

15 ESCOLANO 2000: 98.

llarg de tot el segle: llengua, aritmètica i religió. Les altres matèries, com la geografia, la història, l'agricultura, el comerç, el dibuix i les ciències físiques, quan s'impartien, tenien una quota de temps molt mins.

La distribució horària de les escoles de nines era diferent. Cada dia tenien pràcticament dues hores de *Labores* en detriment de les altres matèries que sofrien una important reducció temporal, especialment l'Aritmètica a la que habitualment no se dedicava més de dues hores setmanals. A l'escola pública regentada per les Escolàpies, la religió tenia molta més presència que a les altres escoles. Abans d'entrar a classe, resaven el rosari o, des del novembre de 1877 en què es va inaugurar la capella, assistien a missa. Les pregàries sovintejaven al llarg del dia. Resaven al començament de cada nova activitat i cada vegada que el rellotge tocava les hores. S'acabava la jornada escolar amb el rés de la lletania lauretana i, el mes de maig, amb la pràctica del "Mes de Maria".

Disciplina

Per disciplina escolar entenem el conjunt de normes de conducta, generalment recollides en un reglament, que s'imposa a l'alumnat per tal de regular el seu comportament dins l'escola. Per aconseguir el respecte a aquestes normes se considera legítim l'ús de la coacció i dels càstigs per part de l'autoritat acadèmica, però se sol considerar preferible la utilització de mitjans més suaus com són, per exemple, les amonestacions, els premis o la presentació de models de conducta exemplar. Això era així també en el segle XIX, encara que a mitjan segle Mariano Cardedera sospitava que a moltes escoles espanyoles realment el que dominava era la màxima de *la letra con sangre entra* com a regla principal de disciplina.²⁴

Hi havia escoles, però, que prohibien expressament els càstigs sanguinaris, com era el cas de l'escola de primeres lletres de Sóller instituïda a principis de segle per iniciativa del bisbe Nadal.²⁵ En el punt quinzè del seu reglament es recomana que el mestre actuï amb el màxim respecte als infants *governándose siempre por la prudencia, haciéndose cargo de la edad, genio, inclinación y talento de estos: y teniendo siempre presente que deben ser unas Madres tiernas para formar su Espíritu y no unos tiranos para la destrucción de sus cuerpos*. Tot i que els càstigs per corregir les faltes se deixen a discreció del mestre, s'especifica que *quedarán por consiguiente prohibidos los castigos sanguinarios o que excedan la edad y fuerzas de los muchachos, prefiriéndose en todos las humillaciones y ardidés que exciten y fomenten el estímulo entre ellos*.

Amb aquest mateix esperit el pla i reglament de 1825 disposava que els mestres havien d'actuar amb molt de seny aplicant correctius moderats com les amonestacions, la segregació del grup, posar-los de genollons, o l'avís als

pares o tutors (art. 23). Se determina que els mestres *nunca castigarán con saña, ni usando de palabras soeces o humilladoras* (art. 87) i que *en los castigos afflictivos se cuidará de no hacer lesión alguna a los niños*, però al final se fa un advertiment inquietant en afegir que d'això no se n'haurien d'assabentar els alumnes: *Pero sepan los niños que pueden ser así castigados, y sírvales esto de freno para contenerlos en sus extravíos, y en su pertinaz desobediencia o desaplicación* (art. 88). Quant als premis, se considerava que eren un mitjà necessari per *estimular la emulación, contener a los niños y corregirlos* (art. 80) i se suggeria que fossin *una corona de cartón, de papel pintado o de hoja de lata, una banda, una cinta, una medalla, una estampa* (art. 81).

El reglament de 1838 instituïa el sistema de bitllets o vals de premi *a los alumnos que hayan sobresalido en las clases* (art. 29) i el quadre d'honor setmanal on havien de figurar els alumnes més destacats en conducta o aplicació en els exercicis escolars (art. 30). Com alternatives als càstigs corporals se proposava la lectura en veu alta de la norma que s'hagués infringit, la retirada de bitllets proporcional a la falta comesa, l'eliminació de l'infractor de la llista d'honor, la col·locació en un lloc separat dels altres, a la vista de tothom, dret o agenollat, durant mitja hora, una hora, o més, i la retenció a l'escola després de l'hora oficial de sortida, notificant als pares el motiu de tal determinació. Si aquestes mesures no fossin eficaces i se donés reincidència, es podia procedir a l'expulsió temporal de l'escola. La sanció més greu, que només se podia aplicar amb aprovació de la Comissió o Junta Local, era l'expulsió definitiva de *aquellos niños incorregibles que puedan perjudicar a los demás por su ejemplo o influencia* (art. 34).

Aquestes eren les referències normatives que havien d'orientar la pràctica dels mestres de les escoles de nins i nines. En els llibres de pedagogia que estaven al seu abast s'explicava que sempre era millor prevenir que corregir les faltes, i que la millor prevenció era comptar amb la confiança, el respecte i l'afecte de l'alumnat. Ara bé; una cosa és el que figura en els textos legals, en els llibres de pedagogia i en els documents oficials, i tota una altra cosa és el que passava realment dins les aules. D'això, de la història interna de cada escola, en sabem poca cosa, i menys encara de la disciplina, un dels ingredients més tèrbols del que s'ha anomenat "caixa negra" de l'escolarització.

Manuels escolars

Els manuels escolars no només són instruments de transmissió de coneixements sinó que també, més o manco explícitament, estan impregnats de valors que es volent inculcar als infants.²⁶ És per això sobretot que els governs de distint signe polític han intentat exercir un control sobre l'ús

24 CARDEDERA 1854 : 104, sub voce "Disciplina en las escuelas".

25 JAUME & LLADÓ 2013: 28-29.

26 Sobre el concepte de manual escolar i els diversos enfocaments del seu estudi històric, vegeu l'acurada recerca publicada a SUREDA et al. 1992.

del llibres de text i de lectura a les escoles. “Qui domina els llibres, domina l'educació” deia Jules Ferry, i en això tenia tota la raó.

Al llarg del segle XIX se perfilaren les tres opcions possibles en aquesta qüestió: la imposició d'un text únic per a cada matèria, la llibertat completa dels mestres per a l'elecció dels manuals i la llibertat restringida sotmesa a autorització prèvia.²⁷

Un exemple de la primera opció és el pla i reglament de 1825 que assenyalava una sèrie de llibres que s'havien de seguir obligatòriament a totes les escoles sense que estigués permès cap altre que no estigués inclòs a la llista. L'únic llibre de text que no era comú a totes les escoles espanyoles era el catecisme que havia de ser el que determinés el bisbat per a cada diòcesi. A la de Mallorca es va adoptar el “Compendi de la Doctrina Cristiana” del bisbe Bernat Nadal.²⁸

Amb aquesta i amb qualsevol altra llista tancada de llibres de text s'aconseguia avançar en la uniformitat tan anhelada pels legisladors decimonònics i en el control ideològic especialment cobejat pels conservadors. El reglament de 1838, per contra, dissenyat durant la dècada liberal de la regència de Maria Cristina, seguia l'opció diametralment oposada donant absoluta llibertat als mestres per adoptar els llibres de text que creguessin més oportuns sempre, això sí, amb prèvia autorització de la comissió local i provincial.²⁹

Entre aquests dos extrems es va imposar finalment una tercera opció que permetia als mestres la tria dels llibres d'entre una llista de manuals aprovats pel *Consejo de Instrucción Pública*. El sistema de llista es va inaugurar el febrer de 1841 amb la creació d'una comissió especial de la *Dirección General de Estudios*³⁰ i es va consolidar amb la *Ley de Instrucción Pública* de 1857, la llei Moyano, que va estar vigent fins ben entrat el segle XX amb l'excepció del Sexenni revolucionari (1868-1874) durant el qual es va tornar establir la llibertat absoluta del professorat en l'elecció dels manuals.³¹

Sense pretensions d'exhaustivitat podem donar a conèixer un llistat dels llibres localitzats a Sóller que probablement es van emprar a les escoles d'aquesta vila durant el segle XIX. Les fonts per confeccionar la llista han estat les referències trobades a l'Arxiu Municipal, la tesi doctoral de Maria Jesús Boned³² i les col·leccions particulars de Francesc Lladó i Rotger i Jaume Albertí Sastre.

27 SUREDA et al. 1992; PUELLES 1997; VILLALAIN 1997.

28 AMENGUAL 2002: 150-152, 223.

29 *Reglamento de las Escuelas Públicas de Instrucción primaria elemental*, aprovat el 26 de novembre de 1838. Inclòs a la *Colección legislativa de Instrucción Primaria*, Madrid: Imprenta Real, 1856, p. 12.

30 *Boletín Oficial de Instrucción Pública* de 28 de febrer de 1841.

31 Per a una informació més àmplia i rigorosa veg. PUELLES 2007.

32 BONED 2001: 516-529.

Cartilles

Les cartilles eren uns quaderns o llibrets que contenien les lletres de l'abecedari (per això es deien també “abeceroles”), una llista de síl·labes i de paraules senzilles per aprendre a llegir. A les escoles de Sóller durant la primera meitat del segle XIX es raonable pensar que s'utilitzaren els llibrets del solleric Antoni Oliver Nadal (1770-1842), nebot i secretari de cambra del bisbe Bernat Nadal. Aquest prevere, d'esperit obert i liberal, era l'autor de tres cartilles escolars: *Cartilla útil para el uso de las escuelas de primeras letras y para instrucción de la juventud cristiana* (1814), *Silabario teórico para el uso de las escuelas de primeras letras* (1836) i *Silabario práctico para el uso de las escuelas de primeras letras* (1836).³³

Catecisme i Història Sagrada

L'ensenyament de la doctrina cristiana, segons la normativa vigent des de 1771, s'havia de fer emprant el catecisme designat per l'ordinari de la Diòcesi sense prohibir, però, que se n'utilitzessin també d'altres. A Mallorca durant el segle XIX el catecisme diocesà va ser el que va fer publicar el bisbe Bernat Nadal l'any 1801 amb el títol *Catecisme de la Doctrina Christiana*, conegut popularment com a “Doctrina grossa” per distingir-la d'una versió més curta, la “Doctrina petita”, que es va fer l'any 1823 amb el títol “Compendi de algunes de las cosas necesarias contingudas en el Catecisme de la Doctrina Christiana”.³⁴ A l'escola de nines regentada per les Escolàpies i a l'escola de nins del mestre Josep Miró es va utilitzar preferentment el catecisme del jesuïta Jerónimo Ripalda del qual hi havia una traducció catalana feta a Mallorca.³⁵

Diverses normes legals disposaven que s'ampliés la formació religiosa amb el *Compendio histórico de la religión* de Pinton o amb el *Catecismo histórico que contiene en compendio la Historia Sagrada y la doctrina Cristiana* de Fleuri del qual sabem amb certesa que va ser emprat al col·legi de les Escolàpies.³⁶ Sembla que el mestre Salvador Rosselló va emprar *El evangelio de las escuelas* de José Martínez Rodríguez.³⁷

33 Vegeu les referències bibliogràfiques completes al catàleg de SUREDA et al. 1992: 172-243.

34 AMENGUAL 2002: 150-152.

35 Pressuposts de 1862 i 1863 (AMS lligall 2355). Quant a la versió catalana vegeu la fitxa bibliogràfica a AMENGUAL 2002: 222.

36 En el pressupost de dia 30 d'octubre de 1860 se'n demanen deu exemplars (AMS lligall 2355). Els llibres de Pinton i de Fleuri van ser editats a Mallorca, segons consta al catàleg de SUREDA et al. 1992.

37 En va demanar un exemplar al pressupost de 20 d'octubre de 1861. Sobre aquest llibre no hem trobat cap més referència.

Lectura

Per a la iniciació de l'aprenentatge de la lectura totes les escoles públiques de Sóller disposaven de la col·lecció de cartells de José M. Flórez composta de vint-i-set làmines. Cada làmina era una lliçó estructurada segons el mètode analític d'aprenentatge. Després se passava als *Cuadernos de lectura para el uso de las escuelas* dels inspectors generals Joaquín Avendaño i Mariano Cardedera, cinc quaderns, un per a cada grau, que contenien composicions de tots el gèneres literaris. Hi ha constància de la seva utilització ininterrompuda a tots els col·legis de les Escolàpies des de 1857 fins a 1903.³⁸

Per al perfeccionament de la lectura s'utilitzaven preferentment llibres de lectura de caràcter moralitzador destinats expressament als infants. A les escolàpies s'empraven el *Libro de las niñas* de Joaquín Rubió i Ors,³⁹ *Consejos a las niñas* de Benito García de los Santos⁴⁰ i *El amigo de los jóvenes* d'autor desconegut.⁴¹ A les escoles de nins es va utilitzar durant un cert temps el llibre de l'inspector provincial Josep Ignasi Moragues *Lecciones de lectura para los niños*.⁴² El mestre Josep Miró va emprar, a més, *Principios de lectura* de Domingo de Miguel, un llibret de 79 pàgines que l'any 1874 anava per la dissetena edició.⁴³ Salvador Rosselló va fer llegir el *Juanito*, una versió castellana del *Giannetto* de L. A. Parravicini,⁴⁴ i Pere Coll, les *Fábulas* de Tomás de Iriarte.⁴⁵ L'any 1863 la Junta Provincial d'Instrucció Pública va autoritzar l'adquisició per a l'escola de Miró de les obres de Manuel Bretón de los Herreros *para que los niños se versen en la lectura de toda clase de composiciones*.⁴⁶

El reglament de 26 de novembre de 1838 en el seu article 62 obligava a ensenyar la lectura de manuscrits. Prest van proliferar quaderns o llibres litografiats per a ús de les escoles. Les escolàpies empraven el llibre *Lecciones*

38 BONED 2001: 412. Es conserva un exemplar que va pertànyer a una de les escoles públiques de nins de Sóller.

39 RUBIÓ Y ORS, Joaquín. *El libro de las niñas*. Barcelona : Imprenta de José Rubió, 1845.

40 BONED 2001 : 522 especifica que es tracta de la setena edició de GARCÍA DE LOS SANTOS, B. *Consejos a las niñas*. Barcelona : Imp. de Vicente Magriñá, 1860.

41 BONED 2001 : 414. La referència bibliogràfica completa és : R. P. de B. *El amigo de los jóvenes, ó sea Lecciones religioso-sociales para la mejor instrucción de la juventud*. Barcelona: Tip de Luis Tasso, 1867.

42 MORAGUES MATA, J. I. *Lecciones de lectura para los niños*. Palma : Imprenta de la Vda. de Villalonga, 1856. Vegeu els pressupostos de 28-10-1861, 30-12-1862 i 29-6-1863 (AMS lligall 2355).

43 DE MIGUEL, Domingo. *Principio de lectura para el uso de las familias y de las escuelas de primera enseñanza del reino*. Barcelona : Imprenta de Gomez é Inglada, 1874. Vegeu pressupost de 28-10-1861 i de 30-12-1862 (AMS lligall 2355).

44 PARRAVICINI, Luigi Alessandro. *Juanito. Obra elemental de educación escrita en italiano por L. A. Parravicini; traducida y arreglada para uso de los españoles por D. Genaro del Valle*. Madrid : Imprenta de D. F. Hernández, 1861. Vegeu pressupost de 29-6-1863 (AMS lligall 2355).

45 IRIARTE, Tomás de. *Fábulas literarias*. Cádiz : Impr. y Libr. de Manuel Bosch, 1852. Vegeu la carta de la Junta Provincial d'Instrucció Pública datada el 21-4-1869 autoritzant la seva compra a petició del mestre Pere Coll (AMS lligall 2355).

46 BRETÓN DE LOS HERREROS, Manuel. *Obras escogidas*. Paris : Baudry, librería europea, 1853.

litografiadas de religión y moral de José M. Flórez⁴⁷ i potser la *Guia de la mujer: Colección de documentos manuscritos* de Faustino Paluzie que es podia comprar a la llibreria Marquès. A les escoles de nins consta que hi havia el *Mosaico literario epistolar para ejercitarse los niños en la lectura de manuscritos* compilat per A. J. Bastinos i L. Puig Sevall que l'any 1896 anava per la 29a. edició. També hem trobat a Sóller un exemplar de *Panorama: Nuevo libro manuscrito que trata de la Naturaleza y la Civilización* de Julián Bastinos.

Llengua castellana

Els llibres fonamentals per a l'ensenyament de la llengua castellana eren la gramàtica, l'ortografia i el diccionari de la *Real Academia Española* que ja l'any 1802 l'Ajuntament de Sóller va lliurar al mestre Vicenç Almodóvar *para que la instrucción sea muy crítica y sólida*.⁴⁸ Anys després la llei Moyano (1857) va establir ben clarament com a textos obligatoris i únics la gramàtica i l'ortografia de l'Acadèmia a totes les escoles (art. 88). Per facilitar el compliment d'aquesta disposició es van fer múltiples edicions del *Prontuario de ortografía* (1844) i de *Epítome de la gramática de la lengua castellana* (1857), versions escolars dels textos oficials de la RAE. A més d'aquests llibres que certament estaven a les escoles de Sóller n'hi devia haver alguns altres de complementaris per als exercicis gramaticals o la pràctica de l'ortografia. El mestre Josep Miró, per exemple, emprava una col·lecció d'exercicis de dictat de Carlos Yebes, inspector a les províncies de Cuenca i Burgos, i director de l'Escola Normal Superior de la província de Tarragona.⁴⁹

Matemàtiques

Un material que no podia faltar a cap escola era el quadre del sistema mètric decimal amb el conjunt de totes les peses, mesures i monedes. Molt emprat era el de Faustino Paluzie editat per la impremta Elzeviriana de Barcelona. A la impremta Marques hi havia mitja dotzena de llibres sobre mètodes de reducció de les antigues mesures al sistema mètric decimal.⁵⁰ Quant als manuals de matemàtiques només tenim constància del *Compendio de Geometria* de Josep Giró que el mestre Salvador Rosselló va fer comprar per a la seva escola⁵¹ i *Aritmética para niños* de José Mariano Vallejo que el mestre

47 Pressupost de 30-12-1862 (AMS lligall 2355).

48 Art. 10 d'uns estatuts conservats a l'Arxiu Municipal de Sóller (llibre 3132), sense data, que se suposa que es corresponen al *Arreglo de la Escuela de Primeras Letras* de 1802.

49 YEVES, Carlos. *Ortografía práctica ó colección de ejercicios para la escritura al dictado según las reglas de la Real Academia Española*. Barcelona : J. Bastinos e hijos, 1870.

50 Vegeu el quadre publicitari que apareix al setmanari *Sóller* (3-10-1885) 4.

51 Pressupost de 29-6-1863 (AMS lligall 2355). GIRÓ. *Compendio de Geometría*. Barcelona : Imprenta de Pedro Fullá, 1816.

Josep Miró també va adquirir per a la seva escola.⁵²

Geografia i Història

Sense dubte el manual de Geografia més usat a les escoles de Sóller, i un dels més populars de l'època, era el de Esteban Paluzie que duia per títol *Geografía elemental*.⁵³ A l'escola del mestre Josep Miró es va fer ús també de la *Geografía* del frare agustí Henríque Flórez.⁵⁴ A l'escola de Biniaraix es va emprar el manual *Principios de Geografía Universal dedicada a la infancia* del professor català Ramon Vila i Figueras.⁵⁵

De llibres d'història no hem trobat cap referència que ens permeti presumir el seu ús escolar. Possiblement s'empraren els manuals de Paluzie, molt valorats perquè estaven il·lustrats amb làmines,⁵⁶ o els de Manuel Ibo Alfaro, els quals sabem que circularen en algunes escoles de les Illes Balears.⁵⁷

Agricultura

L'ensenyament de l'Agricultura s'impartia generalment d'una manera purament teòrica llegint el *Manual de Agricultura* d'Alejandro Oliván⁵⁸ o a les escoles incompletes, la *Cartilla Agraria* del mateix autor,⁵⁹ obres declarades d'ús obligatori a totes les escoles entre 1849 i 1881. Mn. Josep Rullan, partidari d'un ensenyament més pràctic, afirmava que així els alumnes podien aprendre certament a llegir millor però mai no podien adquirir els coneixements necessaris per a un vertader aprenentatge de l'Agricultura.⁶⁰

Higiene i Economia domèstica

Per aquesta matèria, obligatòria a les escoles de nines des de 1857, un dels llibres més utilitzats arreu d'Espanya va ser el de Pere Felip Monlau *Nociones*

52 Pressupost de 30-6-1863 (AMS lligall 2355) on en demanen sis exemplars. Probablement es tracta de VALLEJO, José Mariano. *Aritmética de niños escrita para uso de las escuelas del reyno*. Madrid : Imprenta que fue de García, 1824 (3ª ed.).

53 El mestre Miró en demana tres exemplars al pressupost de dia 30-6-1863. També el mestre Pere Coll va adquirir exemplars per a la seva escola segons consta al document d'autorització de compra emès per la Junta Provincial el dia 21 d'abril de 1869, conservat a AMS, lligall 2355.

54 Pressupost de 28-10-1861 (AMS lligall 2355). FLÓREZ, Henríque. Clave geográfica para aprender Geografía los que no tienen maestro. Barcelona : Juan Francisco Piferrer, 1817.

55 VILA, Ramon. *Principios de Geografía Universal dedicada a la infancia*. Barcelona : Imprenta de Ignacio Estivill, 1828. Un exemplar de la tercera edició (1838) va pertànyer a un tal Joan Mut de Biniaraix.

56 PALUZIE Y CANTALOZELLA, Esteban. *Resumen de la Historia de España*. Barcelona, 1866; PALUZIE, E. *Historia de España para los niños*. Barcelona : Librería de Faustino Paluzie, 1876.

57 A l'Arxiu Museu de l'Educació de les Illes Balears se conserven d'aquest autor exemplars del *Compendio de Historia Universal*. Madrid : Viuda e Hijos de M. Álvarez, 1871, i del *Compendio de Historia de España*. Madrid : Viuda Hernando i Cia, 1889.

58 OLIVAN, Alejandro. *Manual de Agricultura*. Madrid : Imprenta de la Viuda de Burgos, 1850.

59 OLIVAN, Alejandro. *Cartilla agraria*. Madrid : Imprenta de Manuel Anoz, 1857.

60 RULLAN. "Enseñanza agrícola", II, SÓLLER (17-2-1894) 2.

de higiene doméstica y gobierno de la casa.⁶¹ La Inspecció de Balears recomanava ferventment aquest llibre i fins i tot algun any va obligar a la Junta Local d'Instrucció Pública de Sóller a que es lliurés com a premi a les alumnes que haguessin tret millors resultats en els exàmens públics de les Escolàpies.⁶² En els seus col·legis, segons María Jesús Boned,⁶³ preferien *Higiene moral y física* del mestre Miquel Arañó,⁶⁴ *Guía de la mujer* de Pilar Pascual de Sanjuán⁶⁵ i *Lecciones de economía y de higiene doméstica para las madres de familia* de Liberato Guerra y Gifré.⁶⁶

Conclusions

L'anàlisi dels calendaris, horaris, mesures disciplinàries i manuals escolars confirma plenament que la història de l'educació a Sóller, com en general la història de l'ensenyament a Mallorca en el segle XIX, per di-ho amb paraules d'un dels primers historiadors mallorquins de l'educació, *queda absorbida, como gota de agua que arrebata la corriente, en la historia general de la instrucción pública española*.⁶⁷

Una de les notes característiques d'aquest corrent és la uniformitat que es va voler imposar a totes les escoles del regne a través d'una ingent publicació de disposicions legals que no tenien en compte per res les diversitats locals de cultura, costums i altres peculiaritats de les regions i comarques. La llengua catalana va estar marginada de l'ensenyament amb l'excepció de l'ús dels catecismes del bisbe Nadal i del P. Ripalda.

La informació que tenim d'aquest segle, especialment dels primers tres quarts, és més bé escassa a causa, entre altres raons, de l'absència de publicacions periòdiques locals que donin notícies relacionades amb l'educació. La poca informació existent sobre la realitat escolar sollerica ha fet que haguéssim d'omplir els buits suposant que es complien les lleis vigents, cosa que sabem que no sempre era així. La valuosa informació i els articles de crítica apareguts al setmanari *Sóller* durant els darrers quinze anys del segle, que tenim intenció d'estudiar per presentar una comunicació a les properes Jornades, ens permetran enriquir, ampliant, corregint o matisant, el coneixement de l'estat de l'educació a Sóller d'aquest encara obscur segle XIX.

61 MONLAU, Pere Felip. *Nociones de higiene doméstica y gobierno de la casa : para uso de las escuelas de primera enseñanza de niñas y colegios de señoritas*. Madrid : Imp. de Rivadeneira, 1860.

62 Actes de la JLIP de dies 20-41863 i 13-3-1864.

63 BONED 2001: 525.

64 ARAÑÓ, Miguel. *Higiene moral y física, o sea, salud del alma y salud del cuerpo*. Barcelona : J. Tauló, 1852.

65 PASCUAL DE SANJUÁN, Pilar. *Guía de la mujer, o, lecciones de economía doméstica para las madres de familia*. Barcelona : Librería de Juan y Antonio Bastinos, 1878.

66 GUERRA GIFRÉ, Liberato. *Lecciones de economía y de higiene doméstica : para las madres de familia y cuantas personas se hallen al frente del gobierno de una casa : escritas en diálogo para que puedan servir de texto en las escuelas de niñas*. San Gervasio [Barcelona] : Impr. de Miguel Blanxart, 1866.

67 BALLESTER 1904: 47.

Bibliografia

No s'inclouen els títols que ja figuren a la bibliografia dels anteriors articles d'aquesta sèrie publicats als llibres de les Jornades d'Estudis Locals de Sóller de 2012 i 2013.

ALONSO MARAÑÓN, Pedro Manuel (1987). "Notas sobre la higiene como materia de enseñanza oficial en el siglo XIX". *Historia de la Educación*, 6 (1987) 23-41.

BALLESTER, Rafael (1904). *Bosquejo Histórico sobre la Instrucción Pública en Mallorca*. Palma: Impr. Soler.

CAPITÁN DÍAZ, Alfonso (1994). *Historia de la educación en España. II. Pedagogía Contemporánea*. Madrid : Dykinson.

CARDEDERA, Mariano (1854). *Diccionario de educación y métodos de enseñanza*. Madrid : Imprenta de A. Vicente.

----- (1865) *Principios de educación y métodos de enseñanza*. 2ª ed. Madrid; Imprenta de D. Ramon Campuzano.

CRESPI, Pedro A. (1896) *Nociones elementales de pedagogía para uso de los aspirantes al magisterio de Primera Enseñanza*. Palma : Est. Tipográfico del Comercio.

ESCOLANO BENITO, Agustín (2000). *Tiempos y espacios para la escuela. Ensayos históricos*. Madrid: Biblioteca Nueva.

FIGUEROLA, Laureano (1841). *Manual completo de enseñanza simultánea, mutua y mixta*. Madrid: Imprenta de Yenes.

JAUME, Miquel; LLADÓ, Francesc (2014). "L'educació a Sóller en el segle XIX (Programes, mètodes i materials escolars)." Dins: *VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, p. 41-59.

MEC (1985). *Historia de la educación en España. Vol. II : De las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868*. 2ª ed. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.

PUELLES BENÍTEZ, Manuel de (1997). "Estudio preliminar : Política, legislación y manuales escolares (1812-1939). A : VILLALAÍN 1997: 17-70.

RULLAN MIR, José (1877). "La instrucción de la muger en Sóller". *El Magisterio Balear*, (1-12-1877), p. 377-380.

SUREDA GARCIA, Bernat; VALLESPER SOLER, Jordi; ALLES PONS, Elies (1992). *La producción de obras escolares en Baleares (1775-1975)*. Palma : Universitat de le Illes Balears.

VILLALAÍN BENITO, José Luis (1997). *Manuales escolares en España. tomo I: Legislación (1812-1939)*. Madrid : Universidad Nacional de Educación a Distancia.

MESTRES DE LES ESCOLES PÚBLIQUES DE SÓLLER I FORNALUTX DURANT LA POSTGUERRA

Antoni Aulí Ginard (AMEIB), Joan Cánovas Salvà,
(AMEIB) i Jaume Soler Capó

Resum

Els anys posteriors a la Guerra Civil Espanyola foren molt durs per a tots els col·lectius, però en aquest context de dificultats econòmiques graus cal destacar els mestres i les mestres d'escola. La recordada frase "passes més fam que un mestre d'escola", utilitzada precisament durant els primers anys del franquisme, feia referència a les pobres retribucions que rebien els professionals de l'educació.

Aquesta comunicació vols ser un petit estudi biogràfic de cada una de les persones que exerciren com a docents a les escoles públiques de Sóller i Fornalutx entre la segona meitat de 1939 i 1950.

Introducció: els anys de la postguerra

Si bé són prou coneguts els estudis dels anys de la postguerra tant a nivell de l'estat espanyol com a les nostres Illes; i en el cas de Sóller, especialment, no podem deixar de citar els treballs de l'historiador solleric Antoni Quetglas; creiem convenient esbrinar quatre pinzellades de l'època i del moment, per poder contextualitzar el treball que en aquesta edició presentam.

Parlam d'uns anys en que moltes de les famílies mallorquines estan absolutament destrossades: han perdut, fills, germans, nebots, cunyats ...i en el cas dels rojos sofreixen una persecució ferotge. Són els anys de la fam, del nacionalcatolicisme, de l'aïllament, de les presons, i d'una escola des de la qual s'impulsaven els principis i els eixos ideològics de la dictadura franquista.

Una escola, que veu com tot el magisteri sofreix la doble depuració franquista i com els mestres més qualificats o més significats sindicalment o políticament amb els partits d'esquerres són sancionats, destituïts, empresonats i en diversos casos afusellats.

No podem deixar de citar en relació al municipi de Sóller, els casos de Natividad Vayá, Ramón Cahavarría, Caridad Martí, Àngel Alaiz, així com estudis d'altres mestres, que distints membres de l'AMEIB han anat presentant en anteriors edicions d'aquestes jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx.

La repressió que sofria el magisteri pretenia, sens dubte, deixar l'educació

en mans de dones i homes, fidels al règim i que servissin com a transmissors de la ideologia imperant a l'hora de pensament únic; aniquilant qualsevol idea republicana. No oblidem que sempre els governants; i, de forma especial, les dictadures utilitzen o pretenen utilitzar l'educació per produir canvis socials d'acord amb el seu pensament i per al seu benefici.

Però aquesta repressió era extensiva a tota una societat que sofria carències i penúries de tot tipus i que veia que mentre els guanyadors actuaven de forma humiliant en molts casos, els vençuts veien com eren confiscats els seus béns, tenien familiars a les presons o als camps de concentració que existien a Mallorca, un d'ells a Sóller situat al Llatzaret del Port, o com picaven pedra a les carreteres o sofrien consells de guerra, o bé morien de desnutrició, de malalties mal tractades o bé de tristors i desesperança.

Són els anys de l'estraperlo i del mercat negre, anys d'enriquiment per a uns i de desesperació per a uns altres. Són anys de la censura de la premsa, dels llibres, de la llengua catalana, de les opinions; però, malgrat tot, el dia a dia continua i la societat tendeix a una certa "normalització", sempre sota el poder dels cacics locals, el poder de l'església, així com dels membres de falange i de les forces militars.

Aquests trets generals de la postguerra són absolutament extrapolables a Sóller, on sembla que no hi hagué una repressió tant ferotge com a altres pobles; però si casos de morts, exiliats, perseguits: Uns fets i una societat sollerica perfectament analitzats, com ja hem assenyalat al principi, per l'estudiós historiador Antoni Quetglas en els seus treballs publicats.

Dins el context aquí descrit de forma succinta, doncs, treballaven els mestres de les escoles de Sóller i port de Sóller. Uns mestres que us volem donar a conèixer en quant a noms i llocs de feina, d'acord amb els materials i documentació disponibles a l'AMEIB (Arxiu-Museu de l'Educació de les Illes Balears), situat a Inca i depenent de la Conselleria d'Educació i Cultura de les Illes Balears.

ESCOLES I MESTRES DE LA POSTGUERRA

La majoria de les places vacants més importants varen ser assignades a mestres afectes al nou règim, que, a més a més, havien assistit a cursos de formació per tal d'entendre els principals continguts que havia de tenir l'ensenyament: Déu, Pàtria i Imperi.

Un altre sistema que es va emprar per proveir de mestres els centres educatius foren les "oposicions patriòtiques", a les quals tenien prioritat els oficials de menor rang de l'exèrcit vencedor. En elles, els aspirants, havien de mostrar la seva adhesió absoluta al nou règim mitjançant una certificació del cap provincial de la Falange.

El sou era escàs, ja que els mestres no van recuperar el poder adquisitiu que tenien durant la República fins als anys 60. Tot i això, en els primers

anys, gaudiren de petits increments ja que durant la Guerra cobraven molt poc. Per aquest motiu, a vegades, compatibilitzaven el seu treball amb altres activitats: comptabilitat d'empresa i comerç, classes particulars, etc. També els compensava la consideració que gaudien: el batle, el mestre, el capellà i el sergent de la Guàrdia Civil eren les màximes autoritats en els pobles de l'Espanya de la postguerra.

— ESCOLES I MESTRES DE SÓLLER (1939-1949) —

ESCOLA GRADUADA DE NINS DE SÓLLER ESCOLA GRADUADA DEL FOSSARET¹

SECCIÓ PRIMERA

Juan Bautista Mayol Canals. Nascut el dia 16 de juny de 1886 a Sóller. Mestre de primer ensenyament. Fou mestre a les escoles de Sant Feliu de Codines (Barcelona) i Deià. Va arribar a l'escola l'any 1924, quan encara era Unitària. Ja no es va moure del centre durant aquest període. Pel mes de juny de 1956 es va jubilar a l'edat reglamentària tot i que durant el darrer any havia disposat de llicències per malaltia.

SECCIÓ SEGONA

José Guasch Espina. Nascut el dia 31 d'octubre de 1882 a Tarragona. Mestre superior de primer ensenyament. Fou mestre de diferents escoles a Tarragona, Girona, Navarra i Osca. Va arribar al centre, per Concurs General de Traslats, el dia 1 de juliol de 1928. Afiliat a l'ABTE (*Asociación Balear de Trabajadores de la Enseñanza*) segons pròpia confessió, va sofrir sancions als processos de depuració. "*Suspensio de empleo y sueldo*" en diverses ocasions. Tot i això, administrativament parlant, mai va deixar el centre i fou substituït per mestres interins. Pel mes de novembre de 1952 es va jubilar a l'edat reglamentària.

Juan Garcías Campins. Nascut el dia 28 d'octubre de 1921 a Consell. Mestre nacional de primer ensenyament i Batxiller. Va ocupar la plaça com a interí substituït de l'anterior del 29 de novembre de 1944 al 18 de gener de 1945.

Domingo Oñate Martínez. Nascut el dia 23 de febrer de 1920 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Va ocupar la plaça com a interí substituït del 22 de gener al 22 d'abril de 1946.

¹ Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg.72,

SECCIÓ TERCERA

Juan Cirer Ramis. Nascut el dia 24 de gener de 1884 a Sencelles. Mestre de primer ensenyament. Va exercir a l'escola de Sant Jordi (Eivissa).

Arribà al centre per concurs oposició el dia 21 de juny de 1928 i, hi va estar fins el 30 de setembre de 1946, que passà a l'Escola Graduada de Llevant de Palma per Concurs General de Trasllats.

Francisco Ferrer Urbá. Prengué possessió el dia 1 d'octubre de 1946 "sense consumir plaça"². Va seguir fent el preparatori per a l'ingrés a l'Institut Ramon Llull de Palma de Mallorca.

Julián Cánaves Vidal. Nascut el dia 7 de febrer de 1915 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Va exercir a les escoles: "Aneja", Graduada de Sant Joan i Unitària núm. 4 de Palma. Arribà a l'escola per Concurs General de Trasllats el dia 1 d'octubre de 1946. Romangué al centre fins el 31 d'agost de 1969. L'endemà va prendre possessió com a mestre a l'escola de "El Vivero" (Palma de Mallorca) també per Concurs General de Trasllats.

SECCIÓ QUARTA

El mestre propietari de la plaça era **Vicente Moratal Borràs**, destacat dirigent de l'ABTE (*"Asociación Balear de Trabajadores de la Enseñanza"*), *"Suspensio de empleo y sueldo"*, detingut, inhabilitat i traslladat fora de la província. Durant aquest període només apareix al llibre de registre entre el 5 de febrer i el 17 de març de 1941 quan fou traslladat fora de la província. Ja no va tornar a l'escola.

Francisco Tous Perelló. Nascut el dia 6 de febrer de 1913 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Arribà a l'escola com a interí - substituït el 18 de juliol de 1939. Ocupà la plaça de la mestra **Vicenta Bonet Pérez**³ que havia estat nomenada just acabada la Guerra per cobrir la vacant. Romangué a l'escola fins el dia 22 de setembre de 1941.

Gabriel Sastre Bibiloni. Nascut el dia 10 d'agost de 1902 a Alaró. Mestre de primer ensenyament. Fou enviat per trasllat forçós a l'escola des de Pollença i sancionat sense feina i sou. Per tant no prengué possessió fins el 23 de setembre de 1941 (acabada la sanció de *"empleo y sueldo"* amb la que va arribar al centre). Va exercir fins dia 9 de gener de 1942 que tornà a Pollença. Tot i això, a partir del 4 de desembre del 1941, va gaudir d'un permís per *"asuntos propios"*.

Juan Torres Rullan. Nascut el dia 24 de maig de 1915 a Palma de

Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Interí substituït del mestre Gabriel Sastre Bibiloni que tenia permís. Està a l'escola fins 28 de febrer de 1942 que passa a Bunyola com a mestre en pràctiques.

Juan Bover Fullana. Nascut el dia 23 d'abril de 1895 a Eivissa. Mestre elemental de primer ensenyament. Fou mestre a les escoles de Campos, Lloret, Santa Eulàlia, Artà, Palma de Mallorca i Porto Colom. Arribà a l'escola l'1 de març de 1942 per trasllat forçós (sanció) i romangué al centre fins dia 31 de desembre de 1943, quan, també per trasllat forçós, prengué possessió de l'escola des Carritxó (Felanitx).

Javier Cerón Ayuela. Nascut el dia 27 de setembre de 1910 a Castrillo de Villavega, localitat i municipi de la província de Palència, a la Comunitat Autònoma de Castella i Lleó. Obtingué el títol de mestre per ser Batxiller Elemental. Apareix al llibre de registre de l'1 de gener de 1944 fins dia 9 d'octubre de 1946 amb una anotació: *"no ocupa plaza"*. A partir de l'1 de gener de 1944 la plaça queda vacant. De l'1 de febrer fins al 6 de març, el mestre **Sebastián Gomila Beleta** ocupà la vacant.

Miguel Garau Mascaró. Nascut el dia 8 de febrer de 1914 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Interí. Aquest fou el seu primer destí professional. Romangué al centre poc temps, del 7 de març al 30 d'abril de 1944.

Antonio Brazales Oliver. Nascut el dia 8 de desembre de 1909 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Exercí a les escoles de Sineu, Sant Vicenç, Santa Eugènia, Palma i Castelló. Oficialment arriba al centre el dia 1 de maig de 1944 com a propietari provisional per *"derecho de consorte"* ja que estava casat amb Maria Pons Benejam (també mestra de Sóller). Va romandre al centre fins el 31 d'agost de 1964. L'endemà prengué possessió a l'escola Jafudà Cresques de Palma de Mallorca.

Possiblement Brazales i Cerón havien permutat plaça des de 1944, encara que oficialment es tramità amb data 10-10-1946.

SECCIÓ PÀRVULS

Antònia Ferrer Lloret. Nascuda el dia 28 de d'agost de 1911 a Inca. Mestra de primer ensenyament. Fou mestra a les escoles de Son Anglada, Alaior, Algaida i Porto Cristo. Arribà al centre com a interina l'1 de febrer de 1938. El 17 de gener de 1942 cessa per renúncia al càrrec.

Catalina Serra Calvis. Nascuda el dia 12 de d'abril de 1912 a Palma de Mallorca. Mestra de primer ensenyament. Fou interina a les escoles des Mercadal, Porto Colom, Sant Joan, La Soledat i Santa Margalida. Prengué possessió de la vacant el dia 2 de febrer 1942 i exercí fins el dia 31 de juliol del mateix any que passà a Alcúdia.

Josefa Aguiló Aguiló. Nascuda el dia 6 de novembre de 1908 a Palma de

² AMEIB. Secció Administrativa. Llibre de nòmines 1946

³ Tot i que era una mestra, circumstancialment va ocupar plaça a una escola de nins. Aquest fet, aparentment inusual, era freqüent a les escoles durant aquesta època a causa de les baixes que el conflicte bèl·lic havia produït entre els homes i també per mor de la mobilització de la majoria de mestres.

Mallorca. Mestra de primer ensenyament. Arribà a la secció com a propietària provisional el dia 1 d'agost de 1942 i hi va fer feina fins el 31 de desembre de 1943. L'endemà s'incorporà a l'escola d'Alaró, també com a propietària provisional. La plaça quedà vacant.

Maria Pons Benejam. Nascuda el dia 12 de juny de 1916 a Maó. Mestra de primer ensenyament. Fou mestra a les escoles de Palma i Ariany. Per dret de consort arribà a l'escola el dia 1 de maig de 1944 i cessà el 30 de setembre de 1946 per anar a l'escola de Sineu.

Clementina Riutort Villalonga. Nascuda el dia 14 de febrer de 1917 a Sant Climent (Menorca). Mestra de primer ensenyament. Fou mestra a les escoles de Palma, Ariany i Graduada de Nines de Sóller.

Per dret de consort arribà a l'escola el dia 1 d'octubre de 1946 i cessà l'any 1956.

— ESCOLA GRADUADA DE SANTA TERESA —

ESCOLA GRADUADA DE NINES DE SÓLLER ESCOLA GARDUADA DE SANTA TERESA⁴

SECCIÓ PRIMERA

Josefa Sampol Fiol. Nascuda el dia 5 de febrer de 1899 a Palma de Mallorca. Mestra de de primer ensenyament. Exercí a l'escola de Torre de Arcas (Terol). Posteriorment per Concurs General de Trasllats arribà al centre, quan encara era escola unitària, el 28 d'agost de 1933. Fou la primera directora de la nova Graduada de nines (1938). Romangué al centre fins dia 31 d'agost de 1959 i l'endemà prengué possessió, per trasllat voluntari, de l'escola de Son Anglada

SECCIÓ SEGONA

Natividad Vayá González.⁵ Nascuda el dia 25 de desembre de 1890 a Carabanchel Alto (Madrid). Mestra de primer ensenyament. Va exercir com a mestra a diverses escoles de València, Oviedo i també a la de Ses Marjades (Sóller). S'incorporà a la graduada de nines l'any 1938.

Al seu procés de depuració, quan pareixia que seria sancionada, el Batle de Sóller va presentar bons informes sobre la seva conducta i el Tribunal la va absoldre. L'any 1949 encara era a l'escola.

⁴ Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg. 72

⁵ Aulí Ginard, A., Cánovas Salvà, J., Soler Capó, J.: VII JEL de Sóller i Fornalutx.

SECCIÓ TERCERA

María Leandro Esteban. Nascuda el dia 12 de novembre de 1903 a València. Mestra de primer ensenyament. Fou interina a l'escola de Turís (València) i Biniaraix, per oposició. El 8 de març de 1938 l'escola es convertí en una secció de la recent creada Graduada de Nines (per ordre del Cap de Servei de Primer Ensenyament). Ella continuà a la secció fins dia 31 de desembre de 1943. La seva substituta fou **Elena Velón Belaunde** que va estar a l'escola fins el 30 de setembre de 1947.

Maria Pons Benejam. Nascuda el dia 12 de juny de 1916 a Maó. Mestra de primer ensenyament. Després d'estar a l'escola de Sineu durant el curs 1946-47, tornà a Sóller. En aquest cas a la Graduada de Nines i ja com a propietària. S'incorporà el dia 1 d'octubre de 1947 i exercí fins el 31 d'agost de 1948 que es "reintegrada" a Sineu.

Herminia Barba Cejas. Nascuda el dia 27 d'abril de 1907 a València. Mestra de primer ensenyament. Exercí a diverses escoles de Castelló, Alacant i València fins que va decidir concursar fora de la seva província. Arribà al centre l'1 de setembre de 1948 i hi va fer feina fins el dia 31 d'agost de 1950 que passà a l'escola de Sineu en virtut d'una "permuta" amb l'anterior propietària Maria Pons Benejam.

SECCIÓ QUARTA

María Ávila Parrón. Nascuda el dia 4 de març de 1916 a Sóller. Mestra de primer ensenyament. Després d'exercir com a interina a Eivissa, arribà al centre el dia 1 d'abril de 1938. El 31 de juliol de 1942 cessà i va passar a l'Escola Graduada d'Alaior (Menorca).

Catalina Thomàs Aguiló Aguiló. Nascuda el dia 9 de novembre de 1912 a Palma de Mallorca. Mestra de primer ensenyament. Arribà a l'escola com a interina el dia 1 d'agost de 1942. Va estar a l'escola fins el dia 31 de desembre de 1943 quan arribà una Propietària Provisional, **Clementina Riutort Villalonga** que exercirà fins el setembre de 1946 que passà a la secció "pàrvuls" de la Graduada de Nins.

A partir de l'1 d'octubre de 1946 ocupà la plaça **Guillermina Tejedo Torres**.

— ESCOLA UNITÀRIA DE NINS DE SES MARJADES —

GRUP ESCOLAR MIQUEL BISBAL⁶

Miguel Guillem Monferrer. Nascut el dia 2 de febrer de 1896 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Fou mestre a les escoles de Porreres, Sineu, Sant Mateu, Montuïri, Petra, Eivissa, Palma, Sant Miquel, Lleida, Girona i Son Negre. Per Concurs General de Trasllats arribà a l'escola de Ses Marjades dia 1 d'octubre de 1934. El curs 1936-37 per Ordre Governativa passà a la Graduada de Nins (també de Sóller). El 23 de novembre de 1940 deixà el centre, sancionat amb trasllat forçós i la impossibilitat de concursar durant dos anys. Passà a fer de mestre a la Graduada de Nins Sa Pobra.

Antonio Vives Ferrer. Nascut el dia 23 de desembre de 1906 a Puigpunyent. Mestre de primer ensenyament. Fou mestre a les escoles de Bunyola, Can Boqueta⁷, Algaida i Puigpunyent. Arribà al centre el 26 de desembre de 1940 i hi va fer feina fins el 30 de juny de 1941. De dia 1 de febrer a dia 17 de març de 1941 el substituï el mestre **Leoncio Font Ramos**.

Felipe Llinás Jaume. Nascut el dia 28 de juliol de 1914 a Puigpunyent. Mestre de primer ensenyament. Fou mestre interí a les escoles de Son Negre, Esporles, Fornalutx, Son Espanyolet i S'Arracó.

Ocupà la plaça des de l'1 de juliol de 1941 fins el 30 de juny de 1942.

Bartolomé Mir Mir. Nascut el dia 20 d'octubre de 1917 a Esporles. Mestre de primer ensenyament. Fou mestre interí a l'escola de La Vileta (Palma de

Mallorca). Arribà al centre, com a propietari provisional, l'1 de juliol de 1942. El 31 de desembre de 1943, per Concurs General de Trasllats passà a l'escola Graduada de Nins de Sa Pobra.

Mateo Perelló Llull. Nascut el dia 14 de març de 1908 a Manacor. Mestre de primer ensenyament en concepte de Batxiller. Va exercir a les escoles de Manacor, Son Ferriol, Son Servera, Porto Cristo, ...

Des de l'1 de febrer fins el 31 de març de 1943 ocupà la plaça.

Jaime Mayol Miralles. Nascut el dia 25 de juliol de 1904 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Va exercir a les escoles: Graduada de Llevant (Palma), Llombards, Valldemossa, Coll den Rabassa, Santanyí, Binissalem i "Aneja". Des de l'1 fins al 31 d'octubre de 1943 ocupà la plaça.

Bernardo Pujol Barceló. Nascut el dia 17 d'octubre de 1908 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Fou mestre d'escoles d'Eivissa i de Sóller (diverses). Arribà al centre l'1 de gener de 1944 i hi va fer feina fins el 31 d'agost de 1954 que passà a la Graduada de Nins (també de Sóller).

— ESCOLA UNITÀRIA DE NINES DE SES MARJADES —

GRUP ESCOLAR MIQUEL BISBAL⁸

Caridad Martí Carrasco⁹. Nascuda el dia 2 d'octubre de 1900 a Cartagena. Mestra de primer ensenyament. Fou mestra a les escoles de Benicarló (Castelló) i Oliva (València). Arribà al centre com a "cursillista" el dia 18 de novembre de 1934. Per Ordre Governativa exercí a Inca des de l'1 d'octubre de 1936 al 14 de setembre de 1937. Tornà a l'escola on va romandre fins el dia 13 d'octubre de 1942. La plaça de la Mestra Martí fou ocupada per dues interines: **Guillermina Tejedo Torres** (del 14-10-1942 al 30-09-1946) i **Maria A. Minocci Salamanca** (de l'1-10-46 al 31-12-1948).

Maria Fiol Llabrés. Nascuda el dia 9 de febrer de 1900 a Palma de Mallorca. Mestra de primer ensenyament. Exercí a diverses escoles d'Eivissa, i a les de Sta. Catalina de Palma, Lluçmajor, Consell, Pina i Mercadal (Menorca). Arribà a l'escola el dia 1 de gener de 1949 i hi exercí fins el 31 d'agost de 1950.

⁶ Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg. 70

⁷ L'escola mixta de Can Boqueta fou creada el 31 de gener de l'any 1933 per atendre la població rural d'aquella zona d'Inca que va cap a Sencelles (Connolly, E. Es racó des PT)

⁸ Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg. 70.

⁹ Aulí Ginard, A., Cánovas Salvà, J., Soler Capó, J.: VI JEL de Sóller i Fornalutx.

— ESCOLA UNITÀRIA DE NINS DE L'HORTA —

ESCOLES UNITÀRIES L'HORTA¹⁰

Margarita Mir Mir¹¹. Nascuda el dia 16 de gener de 1916 a Esporles. Mestre de primer ensenyament. Després d'exercir com a mestra a l'escola de Sant Antoni (Eivissa), arribà a aquesta unitària el dia 6 d'abril de 1939. Dia 1 de juliol de 1939 cessà per l'arribada d'un mestre propietari.

Bartolomé Ventayol Bascuñana. Nascut el dia 5 de juliol de 1913 a l'Argentina. Mestre de primer ensenyament. El seu primer destí professional fou a Sóller, a l'escola unitària número 2 de nins (de l'Horta), on arribà el dia 10 de juliol de 1939. El 31 de desembre de 1941 cessà i va passar a l'escola d'Alaró.

Bernardo Pujol Barceló. Nascut el dia 17 d'octubre de 1908 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Fou mestre d'escoles d'Eivissa i Sóller (diverses). Arribà al centre l'1 de gener de 1942 i hi va fer feina fins el 31 d'agost de 1943 que, com hem dit abans, passà a l'escola de Ses Marjades.

Bartolomé Suau Tugores. Nascut el dia 16 de juliol de 1915 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament, batxiller superior i periodista. Va fer feina a les escoles de Son Espanyolet i de Consell.

Prengué possessió de la plaça dia 1 de gener de 1944, com a propietari definitiu. El 31 de desembre de 1951 cessà i va passar a l'escola del Mollet de Palma de Mallorca.

— ESCOLA UNITÀRIA DE NINES (ALQUERIA) —

ESCOLA UNITÀRIA ALQUERIA DES COMTES¹²

Constantina Montserrat Raga. Nascuda el dia 13 de desembre de 1880 a València. Mestre superior de primer ensenyament. Va fer feina a diverses escoles de València, Castelló, Albacete i a la de Felanitx. Arribà a l'escola per Concurs General de Trasllats el dia 1 d'abril de 1929 i romangué al centre fins dia 31 de desembre 1943.

Jerónima Colom Castell. Nascuda el dia 14 de novembre de 1908 a Sóller. Mestre de primer ensenyament. Va fer feina a les escoles de Sóller, Es Mercadal, Santa Eulàlia i Alaró. Arribà a l'escola com a propietària provisional el dia 1 de gener de 1944 i només va estar fins a finals del mes de juny quan fou traslladada a l'escola del Secar de la Real.

María Esperanza Martín Sintés. Nascuda el dia 16 de febrer de 1916 a

Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Començà com a mestra - alumna a l'escola de "Can Capas" de Ciutat. Per oposicions arribà a l'escola de Lloret de Vistalegre. L'1 de setembre de 1944, per "derecho consorte" arribà a aquesta escola on hi va fer feina fins a principi dels anys 60 que passà, també per "derecho consorte", a l'escola Del Vivero de Palma de Mallorca. Al full de serveis, a més a més del núm. 2 corresponent a l'escola unitària, apareix "Alqueria del Conde, Baleares".

— ESCOLA UNITÀRIA DE NINS DE BINIARAIX —

ESCOLES UNITÀRIES BINIARAIX¹³

Pedro Terrasa Cañellas. Nascut el dia 13 de novembre de 1908 a Alcúdia. Mestre de primer ensenyament. Va estar a les escoles d'Andratx, Graduada de Llevant (Palma de Mallorca), Llombards i Ciutadella. Arribà a l'escola gràcies a una permuta amb **Jaime Ramis Monserrat** l'1 de febrer de 1936. Dia 20 d'octubre de 1937 fou mobilitzat però pel mes de maig de 1939 tornà a l'escola. Va exercir al centre fins dia 31 d'agost de 1960. L'endemà prengué possessió de la plaça a l'escola de la Soledat de Palma de Mallorca.

— ESCOLA UNITÀRIA DE NINS DEL PORT —

ESCOLES UNITÀRIES PORT DE SÓLLER¹⁴

L'any 1939 encara apareix com a propietari **Ángel Francisco Alaiz Regález**¹⁵ tot i que estava de baixa per impossibilitat física.

Juan Moragues Perelló. Nascut el dia 18 de febrer de 1909 a Petra. Mestre de primer ensenyament. El seu primer destí fou a Sóller. Va accedir a la plaça com a suplent del mestre Alaiz l'1 de novembre de 1937 i cessà el 27 de març de 1940 per anar a l'escola d'Alcúdia. La plaça quedà vacant quasi un mes.

Francisco Rosselló Riutort. Nascut el dia 11 de març de 1913 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament. Fou mestre de les escoles de Santa Margalida, Inca, Sa Pobla i Santa Catalina (Palma de Mallorca). Arribà al centre el dia 22 d'abril de 1940 com a interí substitut (Alaiz). Depurat sense sanció. El dia 31 d'agost de 1944 s'incorporà, també com a interí, a l'escola de Binissalem.

Transformada en "Escuela Nacional de Orientación Marítimo Pesquera" durant el curs 1944-1945

10 Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg. 68.

11 Una altra mestra que va exercir a una escola de nins durant la postguerra.

12 Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg. 69.

13 Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg. 70.

14 Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg. 67.

15 Aulí Ginard, A., Cánovas Salvà, J., Soler Capó, J.: V JEL de Sóller i Fornalutx.

Pedro Cerdà Valenzuela. Nascut el dia 18 de juliol de 1912 a Palma de Mallorca. Mestre de primer ensenyament i Batxiller Universitari.

Va ser mestre de les escoles de Consell, "Aneja", Establiments i Sant Sadurní de Noia (Catalunya). Arribà a la "Escuela Nacional de Orientación Marítimo Pesquera", com a propietari definitiu, el dia 1 de gener de 1944. Cessà en el càrrec el 31 d'agost de 1959 per tornar a l'escola "Aneja". Reconegut pedagog que dona nom a l'actual escola del Port des de l'any 2002.

TRES CASOS CURIOSOS

— ESCOLA UNITÀRIA DE NINES DE L'HORTA —

Sabem que acabà l'any 1923 coincidint amb l'inici de l'escola de nines de la Caritat.¹⁶ De l'1 de juliol de 1943 al 31 d'octubre de 1944 apareix al llibre de nòmines la mestra interina **Catalina Capellà Ferrer**. El dia 1 de novembre de 1944, l'escola serà "nacionalizada y provista de personal religioso"¹⁷.

ESCOLA UNITÀRIA DE NINES NÚM. 3

De l'1 de juliol de 1943 al 31 d'octubre de 1944 apareix al llibre de nòmines la mestra interina **Juana María Santandreu Gayá**. El dia 1 de novembre de 1944, l'escola serà "nacionalizada y provista de personal religioso"¹⁸.

ESCOLA DE PÀRVULS NÚM. 1

De l'1 de juliol de 1943 al 31 d'octubre de 1944 apareix al llibre de nòmines la mestra interina **Catalina Riera Estarellas**. El dia 1 de novembre de 1944, l'escola serà "nacionalizada y provista de personal religioso"¹⁹.

— ESCOLES I MESTRES DE FORNALUTX (1939-1949) —

ESCOLA UNITÀRIA DE NINS DE FORNALUTX ESCOLES UNITÀRIES DE FORNALUTX²⁰

Estanislao Guijarro Segura. Natural de Villafranqueza (Alacant). Va néixer el dia 6 de maig de 1907. Mestre de Primer Ensenyament. El seu primer destí a Mallorca (per oposicions) fou a l'escola de Costix, on exercí des

del mes de febrer de 1931 fins que fou suspès de "empleo y sueldo", durant el procés de depuració del magisteri, des del desembre de 1937 al juliol de 1938. En acabar la suspensió, i segons podem veure a la resolució del seu expedient²¹, havia de concursar a un altre destí dins la mateixa província. Per aquest motiu, el dia 14 de juliol de 1938 pren possessió com a mestre de l'Escola Unitària de Fornalutx amb un sou anual de 4000 pessetes. Aquest trasllat per sanció, que generalment era temporal, en el cas d'aquest mestre va durar desset anys. El dia 30 d'agost de 1955 deixà la plaça i s'incorporà un dia després a l'escola de La Vileta de Palma per Concurs General de Trasllats.

ESCOLA UNITÀRIA DE NINES DE FORNALUTX ESCOLES UNITÀRIES DE FORNALUTX²²

Juana Vidal Isern. Nascuda el dia 24 de juliol de 1902 a Palma de Mallorca. Mestra de primer ensenyament. Mestra de "pàrvuls". El seu primer destí fou aquest. Arribà com a interina el 10 de juny de 1938 i va estar al centre fins dia 15 de gener de 1941 que va passar a l'escola de Biniamar. La plaça quedà vacant i l'escola fou clausurada temporalment.

Francisca Manuela Arias Calleja. Nascuda el dia 4 d'octubre de 1884 a Madrid. Mestra de primer ensenyament. Va exercir a diverses escoles d'Huelva, Cadis, Saragossa, Moscarí, Palma de Mallorca (Santa Catalina) i Santa Margalida. Dia 28 de juny de 1943 prengué possessió de la plaça de forma provisional i cessà el 31 de desembre de 1943 per l'arribada d'una propietària definitiva. L'endemà passà a fer de mestra a l'escola d'Alcúdia.

Catalina Serra Ramis. Nascuda el dia 12 de juliol de 1913 a Marratxí. Mestra de primer ensenyament. Començà com a mestra-alumna a l'escola "Estados Unidos" de Palma de Mallorca (Es Pil·lari). Arribà al centre el dia 1 de gener de 1944 i hi va fer feina fins el dia 8 de desembre de 1947 que li concediren una excedència voluntària.

Catalina Cerdà Vallès. Nascuda el dia 3 de setembre de 1922 a Palma de Mallorca. Mestra de primer ensenyament. Va substituir l'anterior del 9 de desembre de 1947 al 29 d'agost de 1948.

Antonia Ramon Llompert. Nascuda el dia 24 de d'abril de 1930 a Palma de Mallorca. Mestra de primer ensenyament. Ocupà la plaça com a mestra substituïda el dia 7 d'octubre de 1948 (tenia 18 anys). Va seguir com a interina fins dia 31 de desembre de 1957. L'endemà passà a l'escola del Molinar.

16 Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx.

17 AMEIB. Secció Administrativa. Llibre de nòmines 1944

18 AMEIB. Secció Administrativa. Llibre de nòmines 1944.

19 AMEIB. Secció Administrativa. Llibre de nòmines 1944.

20 Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg. 70.

21 AMEIB. Secció Administrativa. Expedients de personal docent. Guijarro Segura, Estanislao (54, E2-7).

22 Albertí Sastre, Jaume. IV JEL de Sóller i Fornalutx pg. 70.

ELS ESCRITS EN CATALÀ EN LA PRIMERA ETAPA DEL *SÓLLER* (1885-1889)

Francesc Lladó i Rotger¹

Resum

El setmanari *Sóller* aparegué l'any 1885 escrit tot en castellà, era la llengua oficial i aquella en la que s'escrivien la majoria de periòdics mallorquins. Així i tot, a *Sóller* hi devia haver una bona quantitat de gent que no entenia el castellà. Aquesta circumstància segur que la va tenir en compte el seu director Joan Marquès que va demanar a alguns col·laboradors que escriguessin en català. Ell mateix hi escrigué i també hi va incloure escrits de literats mallorquins, ciutadans sollerics i alguna carta al director redactada en aquest idioma. Molts d'aquests escrits estan signats amb pseudònim.

Amb aquesta comunicació volem parlar dels escrits en català de la primera època del *Sóller* (1885-1889) i de com, a través d'aquests autors, la premsa sollerica començava a utilitzar la nostra llengua, no només com a literatura popular o folklore, sinó per escriure sobre política, cultura popular, societat, ciència i altres temes importants. Analitzarem aquests articles tant des del fons com de la forma en que eren escrits.

Introducció

Des dels primers números del *Sóller*, el català hi fou present. En primer lloc hi escrigué alguns articles Joan B. Ensenyat amb el pseudònim de Pere Telis. Poc temps després s'hi posà el seu director Joan Marquès Arbona amb diversos pseudònims, El sen Dumàtiga, Pere de Sa Coma, Tòfol de S'illot o de Sa Llana, Tofolet i Es Pòt. També hi col·laborà en català Josep Rullan i Mir, amb el pseudònim de Xesc en les seves "Cartas a l'amu'n Toni d'Es Curnadó", després com a Honor Josep de Calandria i, finalment, amb el seu propi nom Joseph Rullan. Escrigueren articles en català quasi tots els primers col·laboradors importants del *Sóller* i ho solien fer en prosa. Esporàdicament també hi intervenen altres personatges com Josep Sastre, vicari, F. C. C. (Francisco Castañer Castañer), Joan Bauzà Castañer i també literats del

¹ Doctor en Filosofia per la UIB.

moment com Bartomeu Singala, Bartomeu Ferrà i Tomàs Forteza. Aquests ho fan tant en prosa com en vers. Però de tots aquests, el que escrigué més en català, sempre amb pseudònim, fou Joan Marquès Arbona en uns articles de crítica social i política alguns dels quals tengueren tant èxit que després s'editaren a part.

Les motivacions per les quals aquests escrits eren fets en català són diverses. La primera seria el vendre exemplars del periòdic. Hem de pensar que, en aquells moments hi havia un 76% d'analfabetisme i això suposava que la gent que era analfabeta, no havia anat a escola i, per tant, no entenien el castellà. Per això, els escrits en català podien ser atractius per a aquesta gent que, malgrat no saber llegir ni escriure, podien entendre el que contava l'article si algú els ho llegia en veu alta. D'aquesta circumstància vendria també el fet que aquests escrits no són gaire complicats i són escrits, a vegades, en forma dialogada de tal manera que la gent sense estudis tengués poques dificultats a l'hora d'entendre'ls. Una altra motivació seria que els que escrivien aquests articles estaven influenciats i convençuts del moviment de la Renaixença que promovia l'escriptura en català i tenia els seus representants a Mallorca. No debades Mn. Rullan i Mir havia col·laborat a *L'Ignorancia* amb diversos escrits amb els pseudònims d'Honor Josep de Calandria, Mestre Pep i El Sen Pinoy.

Al *Sóller*, hi ha un total de 88 escrits en català repartits pels 234 números que té aquesta primera època. Per identificar-los posarem entre parèntesi la data en que apareixen al setmanari. El primer que comença a escriure, ja al nº 6 (14-8-85) del *Sóller*, és J. B. Ensenyat amb el pseudònim de Pere Telis. Hi ha escrits seus als nº 6, 23, 25, 34, 36-38 i 58-69. A partir d'aquest número, ja no hi ha més articles amb aquest pseudònim. Malgrat això, no deixen d'aparèixer escrits en català de tant en tant, alguns abans del nº 69 (30-10-86). Així, al nº 41 hi ha "Una sopegada" signada per El Sen Dumatiga, pseudònim de Joan Marquès. Al nº 49 hi ha "Una figada" signada per Pere de Sa Coma, pseudònim també de Joan Marquès. A partir del nº 50 i fins al 54 hi ha cinc "Cartas a l'amun Toni d'Es Curnadó" aquestes signades per Xesch d'Es Camp de S'Oca, pseudònim que correspon a Josep Rullan i Mir. Aquests escrits estan disseminats pel *Sóller*. Per parlar d'ells els agruparem per autors.

Joan B. Ensenyat (Pere Telis)

Aquest pseudònim fa referència a un personatge que escriu al *Sóller* i que per ell no passen els anys, és etern o intemporal. Escriu "Un xot ben gras" (14-08-85) que dedica a Emilia Sureda.² És una rondalla o una història humorística i moralitzant. L'acció té lloc a Sóller i l'autor diu que el seu padrí

la tragué a rotlo doscents anys abans. Aprofita per fer pedagogia històrica ja que conta com era Sóller dos segles abans. Els dos protagonistes són dos lladres que volen robar un sac de nous i un xot. L'acció es desenvolupa la nit de tots sants i un dels lladres creu que aquesta nit, els morts surten de les tombes, que són dins l'església, per demanar comptes als vius. Hi ha també un mal entès i els lladres, un acaba anant a galeres però després fuig i es passa "al Moro" i acaba penjat i l'altre es fa ermità devers els Pirineus. És de caràcter humorístic i moralitzant i està escrita en català dialectal però sense escriure les *u* solleriques.

El segon article és també de Pere Telis que escriu "Estels qui corren" (12-12-85). Un vell va a veure Pere Telis i li demana noves del fet, real, d'uns estels que caigueren la nit del 27 de novembre de 1885. Pere Telis li diu que és un fet que sabia que es produiria abans que es produís. El vell li conta les supersticions que s'han format a partir d'aquest esdeveniment: Era el Rei Alfons XII que pujava al cel, el fet que no el volien deixar entrar allà o la fi del món que enviava Déu cansat que els capellans no hi poguessin posar remei. Pere Telis li explica que ell la va poder preveure perquè Ralph Copeland l'havia prevista i avisà els altres astrònoms de tot el món. Explica que és un cometa que es va xapar en dos. No diu el nom però fa referència al cometa Biela. Després explica que va tornar aparèixer el 1852; el 1872 el pogueren veure com una pluja d'estrelles i que ell sabia que el 1885 tornaria aparèixer aquesta pluja d'estrelles. També podia predir que tornarien sortir el 1892 i el 1905. El vell li demana per què els diaris no donen aquestes notícies i Pere Telis li contesta que s'estimen més donar notícies de política poc importants que aquestes que serien útils a la gent.

El tercer article "A matinas" (24-12-85), també de Pere Telis parla de la tradició d'assistir a matines però va combinat amb una escena d'un personatge medieval, Don Arnau de Rocafons. És un senyor que ha obrat malament i està condemnat a l'infern i va a una casa familiar a impedir que els caps de família vagin a matines, però hi ha la intervenció d'un àngel que impedeix que aconseguixi els seus propòsits.

El quart forma part del folletí del *Sóller*. A partir del nº 32 i fins el 38, el folletí que solien fer en castellà passa a català dialectal. Es tracta d'una obra de teatre signada també per Pere Telis escrita en vers. És una història de gelosies, costumista i moralitzant. Dos joves, un ferrer i un sabater pretenen una al·lota a les festes de Biniraix. L'any anterior el ferrer li havia promès una olla i el sabater unes sabates. Van a dur-li els regals i estan a punt de barallar-se per veure qui ballarà amb ella. Finalment ella decideix que facin una glosa i que el que la faci millor serà el que ballarà amb ella. Treuen la guitarra i fan una glosa cada un, un en castellà xampurrat i l'altre en mallorquí. Guanya i balla amb ella el sabater que la fa en mallorquí perquè l'altre, el ferrer, a més li havia amagat les sabates i havia fet altres malifetes. Mentrestant ella fa sopes i

² Aquesta referència ens ajuda a veure que Ensenyat estava en contacte amb aquesta poetessa que, a la vegada, havia rebut la influència de Miquel Costa i Llobera, Mateu Obrador i sobretot de Maria Antònia Salvà que l'havien animada a escriure en català.

d'aquesta manera ens en podem assabentar de com es feien les sopes i d'altres costums d'aquell temps. També ens serveix per captar maneres de dir que devien ser habituals en aquells moments.

El cinquè escrit de Pere Telis és "De Sóller a París" unes notes de viatge. Aprofita el trajecte per fer una crítica dels llocs per allà on passa i del periodisme que s'usava en aquells moments. Aquesta és una sèrie de set articles que trobam al nº 58, 59, 61, 62, 64, 66 i 69. A partir d'aquest número, que correspon a octubre de 1886, no trobam més articles de Pere Telis. Això coincideix en que Ensenyat va a Barcelona per prendre part en els treballs d'organització de l'Exposició Universal. Ja hi havia estat la dècada del 1870 i abans havia estat en l'organització de l'Exposició Universal de París el 1880.

Encara trobam una composició en vers, signada per Joan B. Ensenyat que es titula "S'unió fa sa força" (08-10-87) que es dedicada a recordar la inauguració del local de la Defensora Sollerense. A aquest mateix número i amb tema similar el vicari J. Sastre hi dedica l'article "Qui no se cansa alcanza" en el qual també fa un elogi d'aquesta societat.

Josep Rullan i Mir (Xesch d'Es Camp de S'Oca i Honor Joseph de Calandria)

Josep Rullan, amb el pseudònim Xesch d'es Camp de S'Oca, ens informa que és un pagès que està molt enfeinat. Escriu un total de cinc "Cartas a l'amu'n Toni d'Es Curnadó" que es publiquen al *Sóller* entre els nº 50 i 54. Són cartes molt iròniques que fan una crítica de la societat sollerica. Les dues primeres les fa a dues societats, l'aristocràtica i la democràtica que trobam a la plaça de Sóller. És difícil, a causa de la ironia, saber de què parla però intuïm que són dos rotllos d'hombres que xerren habitualment a la plaça de Sóller, amb distints temes en les seves converses dels quals es deriven els noms que els dóna. El tercer és una crítica a les curses de braus i als braus que fan davallar des de l'Ofre i del Teix per les festes. A través de tot això i utilitzant la ironia, fa una crítica social profunda. Les dues darreres les dedica a l'ensenyament a Sóller, especialment el primari i el de pàrvuls. Acaba dient que no continuarà les cartes perquè té molta de feina de fer caixons de figues.

El mateix Josep Rullan amb el pseudònim d'Honor Josep de Calandria signa l'article "Un amo vei i un missatge nou" (02-07-87), ja l'havia publicat amb el mateix pseudònim a *L'Ignorancia* nº 49. Hi critica la manca de modernitat pel que fa al cultiu del camp de l'amo vell, enfront a les innovacions que proposa el missatge.

Rullan i Mir Pbro també presenta als nºs 140-148, en castellà, l'obra en català i en vers de Bartomeu Singala *Els glosadors d'altre temps* en la qual intervenen glosadors sollerics. Rullan critica a l'autor la utilització de l'article literari en un text popular i el fet de convertir incorrectament les *o* en posició tònica en la *u* sollerica.

Finalment Rullan i Mir publica amb el nom de Joseph Rullan Pvre els articles "Cartes sobre's vapor". Ho fa als nºs 165-169 i el 172. Escriu en català, ho confessa ell mateix, perquè la gent l'entengui en un tema que ell considera de màxima importància. Tracta el tema de posar un vapor que vagi de Sóller a Barcelona i sud de França. Aquests escrits li serveixen per fer veure que no es tracta només de posar un vaixell sinó que, perquè el vaixell duri i sigui efectiu i compleixi la seva finalitat, cal canviar la societat sollerica en diversos aspectes entre ells l'educació.

Joan Marquès Arbona (El sen Dumàtiga, Pere de Sa Coma, Tòfol de S'Illot o de Sa Llana, Tofolet i Es Pòt).

Joan Marquès comença col·laborant amb dos escrits que són dos relats en els quals conta anècdotes de dos personatges. El primer "Una sopegada" (17-04-86), té com a protagonista en Tià que és un jove pagès que no havia sortit del poble des de feia dos anys i abans havia vingut de França. El protagonista viatja fins a Palma amb la diligència, compra una mudada nova i amb els doblers que li sobraven va a berenar. Troba un altre solleric, s'asseuen a fer un cafè i el solleric i un altre home que passa per allà li prenen la mudada i tots els doblers que tenia. Marquès conta que és una cosa que ha passat de veres. La narració té un cert caràcter pedagògic i moralitzant. Va signat per El Sen Dumàtiga.

La segona "Una figada" (12-06-86). Va signat per Pere de Sa Coma. És molt interessant la introducció i el motiu del conte: Diu que contarà als lectors un *cuento* perquè creu que estan "*fastidiats*" que sempre els parlin del mateix. L'hi contà el Sen Bernat: Uns mariners havien arribat al Llatzaret i no tenien res que fer. El narrador fa la reflexió moral que l'ociositat és la mare de tots els vicis. Un va proposar que anassin a robar figues. A can Repic hi havia una figuera de morro de bou, les figues eren molt bones i per aquesta raó l'amo no en podia menjar mai. Per això es decidí a posar un purgant a les dels baixos. Dels dos protagonistes n'hi ha un que és un poc beneït i confon les figues amb carabasses. El narrador en fa burla i aprofita per posar humor al relat. I acaba que els altres soldats se'n rigueren del que havia menjat carabassa en lloc de figues i als que havien menjat figues l'endemà tengueren diarrea.

A partir d'aquest segon relat i, probablement a causa de l'èxit, Marquès emprèn una obra en català de molt major abast. Marquès es crea —a través dels seus escrits en català— una palestra per poder criticar d'una manera sibil·lina, tant socialment el poble de Sóller com políticament el seu ajuntament. Per fer això inventa i es serveix de tres pseudònims que s'escriuen cartes i una distòpia, un lloc que no existeix. El lloc és la ciutat de S'Illot que es una ciutat molt semblant a Sóller, no pels seus habitants sinó per la seva forma. Només es diferencia perquè en lloc d'un torrent ple de brutor hi ha un canal i està devora la mar. El canal esta devora el carrer Vell i el carrer que va cap a un altre poble

és el carrer del Sol. Això ho fa amb la primera carta (27-11-86) dirigida “A l’amo’n Pera de Sa Coma”, el pseudònim que ja havia utilitzat. Aquesta carta l’escriu i signa un tal Tòfol de Sa Llana o Tòfol de S’Illot que és un ciutadà de Sóller que va emigrar a S’Illot i hi viu des de que la malaltia dels tarongers i la mort de la indústria havien duit la misèria a Sóller i els teixits no valien res a causa del final de la guerra civil i la represa de les fàbriques catalanes. La segona carta l’escriu Pere de Sa Coma “A l’amo’n Tòfol de S’Illot” (4-12-86). Li comenta que no sap gaire coses de Sóller perquè només davalla per anar a missa els diumenges. En aquesta carta, Marquès utilitza la ironia per parlar del seu setmanari i les crítiques que fa a l’ajuntament. Pere diu a en Tòfol que ell a S’Illot rep el *Sóller*, allà haurà vist queixes i molts càrrecs a l’ajuntament i haurà cregut que era ver. Li diu que ho és però que exageren un poc. El setmanari no diu mentides però exagera el que veu, l’ajuntament fa el que toca i si fa alguna cosa malament no ho fa per mala voluntat. Es ver que els fanals fan poca claror o estan apagats i hi ha fang quan plou. Si l’ajuntament fa alguna cosa malament, mereixeria alabar, en lloc de criticar, perquè diu que se suposa que no roba res i que si estalvia és pel bé del poble. Diu que és ver que l’impost de consum és un poc elevat però ho ha de ser per poder tenir municipals i serenos i mestres d’escola i escriptors i tot el que caracteritza els pobles cults. Diu que també mancava un rellotge públic i una campaneta elèctrica i una taula per vendre-hi carn. Pere diu que el periòdic pot dir el que vulgui però ell no ho creu tot, perquè no havien estat mai tan bé com ara que els tarongers se moren. Després diu que hem de ser tolerants perquè no hi ha cap home perfecte. Finalment li recomana que procuri il·lustrar els sollerics amb les seves cartes que es publiquen. La carta, com veim és plena de crítica i d’ironia

A partir d’aquí Marquès ja té el terreny preparat per poder fer una crítica de l’ajuntament i de la societat sollerica, atribuint tots els defectes a S’Illot i al seu ajuntament. Els lectors del setmanari entendran que fa referència a Sóller i al seu ajuntament. Però si algú se sent al·ludit, li dirà que no parla de Sóller i que és perquè té la coa de palla. Per altra part, encara posa un segon matalàs a les seves crítiques. En una nova carta a Pere (15-01-87) explica que una amiga seva, madò Pintada, té una cuina amb un pinte ple d’olles cruiades, que només serveixen per fer planta i en cada una de les olles hi personifica un membre de l’ajuntament. Així tenim l’olla vermella nova, el pot del saïm, l’olla dels embulls, el cullerot... Els lectors del *Sóller* devien identificar perfectament cada un dels membres de l’ajuntament a què feia referència.

A la carta següent Tòfol (29-01-87) compara Sóller amb S’Illot. Diu que a Sóller entenen les coses, se’n fan càrrec i s’inclinen cap a la raó. A S’Illot és el contrari, cada un té la seva opinió i encara que sigui absurda, la defensa i la segueix i vol que els altres també s’hi adhereixin. Com que tothom pensa tenir raó i ningú cedeix, no s’entenen. Els de S’Illot valoren la discussió i la unitat. Per això amb freqüència projecten fundar societats polítiques, d’esbarjo,

de socors, etc. però només és l’investida del principi, després no tenen continuïtat. Són insociables però no resten a ca seva, tothom surt i tracta amb persones de diferent opinió. Però com que necessiten els altres, són hipòcrites i tenen moltes cares i estan molt enfadats amb en Tòfol. Ell com que no té por a perdre la feina i no necessita favors de ningú tant li fa, i seguirà dient-los la veritat malgrat els sigui amarga.

A la carta següent (12-02-87) Tòfol parla del pot del saïm que està al pinte i el compara amb el municipal que diu que va ple de taques, que no es mou de baix de l’ajuntament per estar bé amb el Secretari i que les feines que li comanen les mana al saig.

A causa d’aquesta crítica Joan Marquès és citat a un acte de conciliació perquè manifesti qui és l’autor de la carta signada per Tòfol. Segons el *Sóller* de 26 de febrer, el demandant era el guàrdia municipal Miguel Bernat Pizá. Per arreglar-ho s’inventa un altre pseudònim per minorar el que ha dit a la carta anterior. El pseudònim és Es Pòt i la carta (19-02-87) va dirigida a l’amo’n Tòfol Xerrador. El pseudònim representa el guàrdia que diu que s’ha equivocat en qualificar Tòfol de persona mitjanament educada i que abans li reia les gràcies. Diu que el considerava una persona d’elevat criteri i que no creia que mesclàs assumptes polítics amb assumptes personals. Li comenta que en la seva darrera carta ha ofès una persona honorada, que ha dit d’amagat el que no ha tengut el valor de dir-li a la cara. Diu que Tòfol sap que ningú l’ha fet empegueir perquè malgrat dugui el vestit brut i tacat d’oli té la consciència tranquil·la i les mans netes. I acaba fent veure que Marquès era un antic company seu i que si el necessita sap on trobar-lo i on l’espera.

A la següent carta (26-02-87) Tòfol diu a Pere de Sa Coma que el municipal s’ha ofès i que no es referia a ell. A més, comenta que ha estat un mal educat perquè li ha tret un nom nou i l’ha tutejat encara que no tenguí cap relació amb ell, com vol fer creure. Demana a Pere que li comuniqui tot això, si es referia a ell i, que no digui res, si es referia a un altre Tòfol.

Després li diu que no entén la seva preocupació ni que li tremoli el pols quan li diu que li escriu aviat per comunicar-li allò que ha passat al director del setmanari *Sóller*. Afegeix que això mostra tant la por de Pere com l’afecte que té, tant a en Tòfol com a Marquès. Li recomana que no temi perquè si Marquès ha estat citat pel municipal de Sóller, en Tòfol no n’és el responsable, alguna cosa tindrà contra ell el municipal. No creu que la cita obeeixi a que el *Sóller* ha publicat les cartes de Tòfol. Per altra part, considera exagerat que li recomani fugir de S’Illot abans que el detinguin. Li prega que es tranquil·litzi, que està permès que un amic descriu el seu poble a un altre, que no és possible el que Pere sospita. Li comenta que tendria més por si li contàs el que passa per S’Illot. La gent diu que, d’ençà que li va escriure la darrera carta sobre madò Pintada la cosa va desbaratada. Malgrat això, està molt tranquil i això demostra que és més coratjós que en Pere. Està amenaçat per tots costats,

a S'Illot no hi ha una sola persona que no intenti saber qui és en Tòfol i tot són ulls que miren i converses sobre ell, amenaces de multes, de garrotades, de presidi i de guerra.

I aquí Joan Marquès aprofita per fer grans elogis del periodisme i de personificar en la figura d'en Tòfol l'opinió pública i la llibertat d'expressió. Tòfol vol fer saber als que llegeixin la carta que cerquen en va, que no el trobaran ni el veuran, malgrat que el coneixin i el tinguin enmig d'ells. És invisible, impalpable i completament desconegut. I segueix: "Es nòm de *Tòfol* no és altre còsa que s'eco de l'opinió pública, luego jò som sa personificació de sa rahó, d'es parê, de sas queixas de tot un pòbble. Som es renòu que surt d'un llòch ahont tothom murmura, ahont tothom renega, ahont tothom jamega, ahont ningú es felis. Som es fum que surt de sa gran llamarada ahont se consumeix pòch a pòch s'esperit d'empresa d'un pòbble trebayador i sufrut. Som... amb una paraula y per acabá (maldament pés á unas cuantas personalitats d'aquí) sa pastilleta de sabó destinada á llevá sa negra taca qu'á n'es Consistori illotench dexarán en fugí o treurelos alguns qui han presa sa casa de la Vila per terra de conquista". Diu a Pere que agraeixi al director del Sóller el favor que li ha fet i que no tengui por de res, encara que n'hi hagi que bravegin i tinguin promès que han de dur el seu periòdic a presidi "maldament los cost mil duros".

A les tres cartes següents (12-03-87), (26-03-87) i (16-04-87), en Tòfol és a la presó, diu que per ordre del cullerot. Comenta que són carreres que tots han de prendre i li demana a Pere quina creu que és millor, la seva a la presó, o la del Triunvirato qui va manar prendre'l? Ha perduda la llibertat però no li llevaran l'humor ni un ni sis ni deu cullerots junts. Per això vol escriure i seguir dient veritats que diverteixen a uns i "fan fé es fetja á altres" i totes van encaminades a millorar la cosa pública i tomar vicis dels que ens administren. Ell diu que escriu just per distreure la seva tristor que és la d'un presoner que no sap fer treballs manuals ni res més que de "literato encara que sia de mala mòrt". Diu que així amb una pedrada farà molts de tirs per rompre olles del pinte "que fan més mal que sa plaga que mata es vostos tarongers; já sentirás es trò en rompre s'olla d'ets embuys". Després li comenta com és d'amarga la veritat baldament sigui dita en broma. A continuació li conta com el prengueren. El citaren a conciliació pocs dies després que el municipal de Sóller hagué citat el director del *Sóller* i el tir els sortí per la culata per ineptes. Aprofita per criticar i fer burla de l'ajuntament i de la campaneta elèctrica que han posat. El tenen tancat just perquè no escrigui. Si els prometia no fer-ho l'amollarien. No tenen present que a la presó és més prop d'ells i els pot sentir i veure millor els seus embulls i té la possibilitat d'escriure més que abans perquè té més temps i necessita distreure's.

Aprofita per criticar l'ajuntament i fer crítica social de les coses que passen per la plaça o el carrer i que ell veu des de la presó. Per la finestra veu

cinquanta cans que corren junts i tomen una vella o els al·lots que juguen i espenyen la seva roba o els vestits de la gent que passa. També critica els comerços que tenen mercaderia al carrer i la gent no pot passar o els carros que traguin fems que suquen per allà on passen, o un carnisser que ven el que no pot vendre, o els pagesos del Pla que posen un pilot de figues seques damunt la balança amb força perquè tombi més aviat. Diu que és divertit.

A la carta de (16-4-87) diu que davall la presó s'ha creat una nova societat i que sent xistes, rialles, crits i alguna conversa tranquil·la. Quasi totes les veus que ha sentit són veus amigues o de persones a qui estima però l'estimació a una banda i els interessos a l'altra, vol dir que si no serveixen el llum dret, procurant el bé de S'Illot, així com ell el procura, baldament siguin amics, dirà d'ells molt més mal del que pensa dir del Triunvirato.

La següent (23-4-87) l'escriu en Pere. Li diu que demostrarà que és ver que els amics se coneixen a la presó i al llit. Ha sabut que a S'Illot, amb les eleccions, hi ha molt de trull i que els que han de cuidar de dur menjar a Tòfol cerquen vots com a desesperats perquè el Triunvirato torni al Consistori. Li envia "un pá negre, duas sobressadas y una carabasseta de ví". Li diu que li conti el que ha passat, que està preocupat i que si li falta alguna cosa o el necessita, anirà "á S'Illòt per agraná sa Trinidad que t'embarassa".

En la següent (30-04-87) en Tòfol li agraeix el menjar que li ha enviat. A continuació relata amb exemples tot allò que fa el Triunvirato per seguir governant després de les eleccions. Els diu que són temeraris perquè, lluitar contra l'opinió de tot un poble, els durà males conseqüències i s'estellaran contra la dignitat dels habitants de S'Illot. Comenta que n'hi ha que diuen que han fet moltes promeses si guanyen però no ho veu possible perquè el poble, cansat del seu poder arbitrari, "desenganat de sas seuas maquinacions diabòlicas, empagahit de tení una representació qui l'humilla, escandalisat de tanta farsa e irritat devant es fex d'abusos, fovoritismes y tropellias de tot gènere y de tot calibre qu'han comês, los arranca es podê airadament per desfersé per sempre d'aquesta calamitat sense exemple á s'Històri de S'Illòt". Després explica, amb diversos exemples, que els funcionaris municipals han anat a cercar vots i de com extorsionen els ciutadans si es neguen a donar-los.

A la carta de 11-05-87 Tòfol diu que no volia parlar d'eleccions per no cansar els lectors i no volia fer estelles a l'arbre caigut, però li és impossible perquè tots els assumptes estan lligats fortament amb l'acte solemne que havia de determinar el progrés o el retrocés d'una ciutat tan desgraciada com aquesta. El Triunvirato "ha pegat un gran esclat, ha caygut de tan amunt còm havia pujat tot-sòl, axí que si no es mòrt encara, fá es bategot i no estarà massa á fé sas darreras". Resem i acompanyem amb el sentiment als restants membres de l'ajuntament que queden "còm un ferré sense carbó". Diu que el que "s'arriscà á tirá barra amb sa nòstra *Trinidad* municipal; era una Societat qu'es diu *Es Ròtlo* compòsta d'hòmos de ca-seua que s'han ajuntat amb so

bòn fi de veurer si podrien salvá colque còsa después d'es naufragi qu'ha sufrít s'administració local de S'illòt, que tan esbutzada queda que no sé que mos farém". Els dóna ànim i els diu que el tenen disposat a ajudar-los si és necessari però sobretot, els diu, "es solch drèt ¿eh? del contrari... *¡ajo!*" Aquesta gent, si s'entenen poden fer alguna cosa de profit i el primer que han fet beníssim ha esta derrotar el Triunvirato qui no es vol retirar de cap manera. Els del Triunvirato demanen perdó per tal de conservar el poc poder que els queda. Tòfol diu que forma part d'una societat de nedadors que es va fundar uns anys abans i la directiva li ha comanat que fes uns goigs al patró Sant Cristòfol perquè ajudi l'ajuntament. A continuació escriu els goigs que diu que ha trobat entre papers vells i que demanen a Sant Cristòfol que va contra la corrent que ajudi l'ajuntament. Demana al fill de Pere que els hi musiqui.

Hem d'esmentar aquí que Marquès amb les seves cartes i pseudònims, fa referència a fets ben reals de Sóller. En aquells moments, el Centro Sollerense, societat que ell anomena Es Rotlo, s'havia presentat a les eleccions com a grup anticaciquista i les havia guanyat.³ Marquès feia part d'aquest Centro. Evidentment, Marquès no va anar a la presó però simbolitzava amb el tancament de Tòfol l'intent de fer callar l'opinió pública o el deure del periodista.

A la carta següent (11-6-87) Tòfol diu que no és mort, ni s'ha venut ni es venal. Ho diu perquè hi ha hagut remors que interpretaven el seu llarg silenci.

El Triunvirato encara l'ha duit de jutges i tribunals però ha guanyat i ja és lliure. Diu que torna anar pel món sense que ningú li fassi els comptes, fent els contes a tothom. Es proposa no parlar-ne pus i no dir si anaren o no a la processó ni si hi hagué número a la sessió darrera. Llavors li formularà una sèrie de preguntes que només cita, referents a l'església, al Sindicat, a la *Junta de Socorros* i a la manca d'una escola de pàrvuls. També li dirà: per què els pobres de l'hospital es queixen, per què als estancs hi manca alguna cosa, per què no tenim cortera, per què hi ha taverners que no volen dret de portes, per què els jugadors van a lloure, per què hi ha tanta misèria dins S'illot i per què se moren els tarongers. Però tot això serà en una altra ocasió perquè té moltes feines i no continuarà escrivint, però sabrà el que passa per S'illot perquè, encara que no escrigui, ho farà el seu fill Tofolet. El fill contarà amb cartes les coses de més actualitat, mentre que Tòfol mirarà la feta i tornarà escriure si hi ha necessitat de pegar fort. Diu que tindrà l'ull posat damunt els que tenguin per ideal estar per damunt els altres per manar els qui ho mereixen i l'adverteix que li sobren recursos per abatre els grans amb el que li queda després de vèncer els petits.

Marquès fins aquí ha lluitat contra la política que es feia a l'ajuntament de Sóller i ha triomfat perquè han fet desaparèixer de l'ajuntament aquells que governaven malament. No ha estat només ell però hi ha contribuït amb les seves denúncies. Segurament que es parlà molt a Sóller d'aquests escrits de Joan Marquès i ell en devia estar molt orgullós. A causa d'això decideix publicar-los en un llibret a part, amb el nom de *Dos i dos fan quatre o sia Primera tanda de veritats ditas a n'és vesins de sa populosa ciutat de S'illót per un tal l'amo'n Tòfol de sa Llana*. És l'única obra que va publicar.

Podem dir que Marquès assumeix amb orgull la seva tasca d'intel·lectual i de periodista compromès i denuncia una societat i un ajuntament que no el satisfan i això ho fa en català perquè tothom ho entengui. Marquès s'avança al paper que després, amb l'affaire Dreyfus, assumiran els intel·lectuals i periodistes europeus de principis del segle XX. A partir d'aquest moment, tal volta a causa del desgast que ha sofert el seu personatge, canvia de pseudònim i parla per boca de Tofolet, fill de Tòfol i gendre de Pere de Sa Coma. Amb la diferència que hi ha en els personatges que parlen, podríem parlar quasi quasi d'heterònims.

En aquesta nova etapa comença a escriure sota el pseudònim de Tofolet al *Sóller* (23-7-87) i (6-08-87). Pere de sa Coma li havia dit que a Sóller hi havia ajuntament nou que feia el que podia per tirar endavant una situació quasi insostenible i que havia posat el dret de portes. Ell comenta que a S'illot han fet el mateix però hi ha problemes, dificultats i protestes però el batle creu que podrà reconduir la situació. Diu que hi ha molt per fer i aprofita, altra vegada per criticar els mals costums del poble: Carreters que van massa aviat, veïns que tiren agranadures al riu, cabres que pasturen sense permís... i altres.

Afirma que se diu que molts regidors nous se preocupen molt perquè facin locals per escoles, que hi hagi més mestres, que la junta local faci visites i exàmens i moltes coses més. Però pot ser que només siguin propòsits que se'ls endugui el vent. Diu que les escoles són molt necessàries i també que els pares ensenyin la llei de Déu als infants i que els donin bon exemple. Això no ho afirma perquè sigui jove, malgrat la seva joventut veu la degradació de la societat que se'n va cap a l'abisme. I posa un exemple d'unes dones ben cristianes que venien terra blanca com si fos farina a una família pobre.

A continuació comença una altra tanda, ara amb el pseudònim de Pere de Sa Coma, titulada "Els descosists de l'amo'n Jordi" (19-11-87), (26-11-87), (03-12-87) i (17-12-87). Pere de Sa Coma parla del seu nebot Jaume i d'un vell, l'amo'n Jordi que van a Sa Coma a caçar. Mentre esperen la colgada, armen una conversa confrontant el parer del jove i del vell sobre el progrés i si era millor aquell temps o temps enrere. El vell diu que abans, la gent era feïnera i que baldament no anàs a escola creia més i estava més sana que en el present que hi ha sis metges i dos apotecaris. El vell diu que la gent ara no va de feina i que abans era millor perquè tothom treballava intensament i obeïa l'autoritat, baldament no hi hagués escoles. El jove defensa el temps moderns

³ *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap a Amèrica i Europa. El cas de la vall de Sóller (1830-1936)*, Tesi doctoral inèdita d'Antoni Quetglas Cifre, UIB 2013, pàg. 348-352.

i que la gent vagi a escola i al metge però en moltes coses està d'acord amb el vell. Marquès aprofita aquests dos personatges per enfrontar dues maneres de ser que devien ser fruit de les seves pròpies contradiccions internes car en ocasions devia trobar que el vell tenia raó però també veia la necessitat d'escoles i de metges. Dedica dues de les cartes a aquest tema. El jove convida el vell i l'amo'n Pere a anar a les tertúlies que fan a ca el seu padrí. Després explica el primer dia que hi anaren, tots els personatges que hi havia, però atura l'article en el moment de contar què deia cada un i comenta que ja ho contarà, però no ho arriba a contar mai. Probablement hi ha un canvi de plans per part de Marquès que en les cartes posteriors representa un enfrontament entre Pere de Sa Coma i Tofolet. Un vell i un jove que veuen el periodisme de diferent manera.

Joan Marquès, conscient de la importància dels escrits en català, a partir de principi de 1888 crea una secció nova per aquests escrits: "Cosas en mallorquí", abans anaven a la secció de "Variedades". A la carta de 07-01-88 Tofolet critica Pere perquè no ha acabat la tertúlia del padrí de'n Jaume i li diu que és un cavall de mitja carrera. Tofolet diu que ara agafa la ploma per parlar dels altres, no debades té una cama sollerica. Critica el batle anterior i la seva actuació amb un moliner. Tornarà parlar dels que ell anomena *retgiradors* vells i nous que no volen anar a les processons ni a l'ofici perquè no volen que la gent vegi que amb les eleccions han quedat rebaixats.

Al *Sóller de 14-4-88* Tofolet parla de la feina que Pere de Sa Coma té a l'olivar i li diu que a S'illot passa el mateix que a Sóller, també han dimitit dos regidors i no van a les processons ni a la missa. A la carta del *Sóller de 26-5-88* Tofolet diu que Sóller és com una bassa d'oli, ningú diu res ni té res per dir. Ell denuncia —i explica amb tot detall— un cas de contraban a Sóller per part d'un homo de títol de Campos. El 16-06-88 Tofolet diu que li ha sorprès la manera d'enviar-li la carta, això li fa pensar que té por a l'home de títol i diu a Pere que no ha de tenir por de dir fort la veritat. Li diu que la veritat disgusta a un i fa contents a molts. Després diu que la veritat sempre sura i que s'ha de ser sempre veraç, especialment quan un escriu per un públic tan mal entranyat com el nostre. Els sollerics i els de S'illot passen molt de gust de veure com critiquen els altres. Dir la veritat és l'única manera de tenir tothom content i tenir la consciència tranquil·la.

A la carta de 30-6-88 Tofolet denuncia un cas de contraban de sal que han fet uns industrials ajudats per altres ciutadans. En el del 14-7-88 Pere de Sa Coma diu que no ha continuat *Els descosits*, no per por del que li puguin fer els que tornen de França amb la consciència "com es *caga-ferro*, y es front plè de teya y se pensan esclafá el món amb una culada". Diu que s'ha estimat més callar perquè la veritat sol dur males conseqüències quan un la diu sense necessitat. Acusa Tofolet de ser jove i tenir poc món, ho mostren les seves dues darreres cartes. Ell mateix diu que a S'illot no hi ha germandat, ni unió

ni els seus habitants caminen cap al progrés. No pot educar un poble així. Només aconseguirà crear-se enemics i perjudicar els seus interessos. Tal volta criticarà una persona que l'endemà necessitarà i aquesta ja no li respondrà. Denuncia coses que només cita sense explicar-les i diu que ho deixa per un altre més atrevit que ell. Aquest és el darrer escrit de Pere de Sa Coma, que per a Marquès deu representar tot allò que li devien dir els amics sollerics pel que feia a la seva labor periodística. Era l'opinió de gent acomodada, alguns majors que ell que creien en el caciquisme. En canvi Marquès, més jove ve representat per Tofolet que en l'article següent li diu que tracta les qüestions amb imparcialitat i que conta els fets més importants de la ciutat sense més objecte que fer veure els errors i fins i tot ensenyant el dolor que produeix aquesta equivocació perquè puguin prendre exemple dels altres i no tornar-hi caure. Li diu que va errat. En Tofolet encara que jove té molt de món i que, malgrat ell el consideri petit, per l'ascendent que té per ser el seu sogre, és gran pels altres. Perquè moltes dificultats i bons consells fan créixer a qualsevol qui des de la infantesa es senti disposat a arribar amunt. Després li fa una crítica de la notícia que ha donada en la carta anterior perquè no ha investigat prou per dir el que ha dit. Per altra part li comenta el que ell hauria fet, amb la qual cosa demostra tenir més coneixement i ser més vell que ell. Per acabar diu que està molt ofès per les paraules que ha dit a l'article anterior el seu sogre. Podríem dir que aquest Tofolet representa el jove periodista Joan Marquès que intenta donar notícies amb objectivitat i ben documentades seguint un ideal de veritat.

A partir de l'article següent (29-09-88) torna canviar d'estratègia. Presenta un Tofolet obsessionat amb el fet d'escriure i enquadra el seu article a la *Sección literaria* del Sóller. Diu que creia que estava privat d'escriure-hi perquè no sabia escriure el castellà. Però el director de la part literària del Sóller li ha dit que podia escriure literatura mallorquina que és, ha dit, tan rica o més que la castellana. Tofolet diu que no té coneixement de què és literatura perquè a S'illot no tenen escoles on ensenyin això. Afirmar que escriure és un defecte com fumar, beure o jugar. Després diu que el senyor Cambroner, que devia ser el director de la part literària, s'haurà de carregar el feix. Comenta que no pot dominar la passió d'escriure, sigui literatura o una altra gènere i que contarà un conte. El conte és sobre l'origen de la dita, que quan els guàrdia civils duen algú prè, diuen que l'acompanyen a festejar. Era un senyor que anava a festejar fora poble i tenia por i aposta, se'n duia la parella de la guàrdia civil en el seu carro i quan era a ca l'al·lota l'esperaven i tornaven amb ell. Diu que tal volta algun dia veuran el director del Sóller o a ell mateix amb la guàrdia civil que els acompanya i podran dir que l'acompanyen a festejar malgrat que siguin casats tots dos.

El darrer article *Á cada ú lo qu'es seu* (06-10-88) és un plec de descàrrecs perquè li han dit que el conte podia ser una ofensa a la guàrdia civil i ell diu

que no ha tengut cap intenció d'ofendre una institució que per a ell només mereix alabances. És curiós que els dos articles, contràriament als anteriors, estan a primera pàgina i són els primers d'aquests dos números del *Sóller*. A partir d'aquí, només hi ha quatre articles en català amb contingut literari. Per tant Marquès no tornarà a escriure en català amb el nom de Tòfol, Tofolet o Pere de Sa Coma en tot el que queda d'aquesta primera etapa que encara durarà més d'un any. De fet acabarà el mes de desembre de 1889.

Altres autors

També hem de parlar d'alguns escrits en vers i prosa pertanyents a diferents literats que es publiquen en aquests anys en el *Sóller*. Pel que fa als que estan en vers, podem parlar de "La torrentada de Sóller" (16-10-86) de Bartomeu Singala, "L'angel de pau" de Bartomeu Ferrà (03-11-88), "Mossèn Pere Castañer" (11-05-89) de J. Rullan Pbre. Aquest darrer és una glosa, escrita el 1859, inspirada en la tradició del nin que els pirates de 1561 tiraren damunt uns batzers. Quan el nin és major d'edat, ell i el seu pare es troben a la porta del Convent de Jesús i es fan frares. El dia 11 de maig un canta la missa i l'altre fa el sermó de la Victòria. Està escrita en quartetes de set síl·labes menys el final que són de nou síl·labes.

Pel que fa a la prosa hi ha "La creu del port" (24-11-88) de Tomàs Forteza, conta la tràgica història d'aquesta creu. Allà s'hi estavellà un vaixell i la dona que esperava el seu espòs amb un infant petit als braços caigué amb l'infant damunt les roques.

"S'invençió d'es carnaval" (02-03-88), és un conte moralitzant que narra que els dimonis a l'infern inventaren el carnaval com la manera més segura d'aconseguir gent que pecàs i anàs al foc etern. Va signat pel pseudònim S'Auba corresponent a Joan Bauzà Castañer.

També hi ha algun text en prosa que no és literari sinó que és l'escrit d'un ciutadà que utilitza el català per comunicar alguna cosa als seus conciutadans sollerics. Aquest escrit apareix al *Sóller* de 17-12-87 on Francesc Estades fa un comunicat i una carta al director demanant que l'hi publiqui. El comunicat sosté que, com que n'hi ha que diuen que no paga res de consums, confessa haver ingressat 58 duros com a liquidació dels tres darrers anys.

Hem de parlar també de "Honrat a cartacabal" (31-12-86) i signat pel pseudònim Matarratas. Parla d'un matrimoni jove que troben un sarró de doblers i el que fan amb ells. I també de "Un'estisorada" (22-01-87) signat per J. S. [Josep Sastre?] Mostra el cas d'un nin que va a escola i que no sap la lliçó a causa que a ca seva li manen moltes feines i després donen la culpa als mestres que l'infant no estudiï.

Finalment hi ha tres textos titulats "Jakoub el savi. Traducció francesa" (22-10-87), (05-11-87) i (12-11-87) escrits per F. C. C. [Francesc Castañer]. Són historietes moralitzants i, a vegades, misògines que tenen per

protagonista un savi que vivia a un llogaret de Tunis a finals del segle XVII. Anaven a veure'l de molt lluny per demanar-li oracions i consells.

Costums

Aquests escrits són una magnífica recopilació dels costums dels sollerics. A través d'ells podem esbrinar quin era el seu viure diari d'aquells moments. A tall d'exemple posarem un fragment de Xech d'es Camp de S'Oca en el qual descriu com anaven vestits els d'una societat aristocràtica: "Es calsat y es vestit qu'usen, es desd'es mes fi fins á n'es mes bastu, còm son: sa varca d'es carritjé y sa bota de xaròl: sa pellissa de pastó ó es casot y se levita o jech llarch, únich distintiu per fermus iguals; no's estrany veurehi, á desiare, algun capell de teula qui lus dona bons cunseis". Com aquest n'hi ha molts altres: Com feien les sopes, les dones que van a cercar aigua a plaça, els coloms que volen a plaça i el xivarri que s'arma quan vé el falcó...

Llenguatge

No és la nostra intenció ni l'objectiu d'aquesta comunicació, fer un estudi profund del llenguatge però mostrarem algunes de les característiques més definitòries del que empren en aquests articles. Hem de dir en primer lloc que el llenguatge utilitzat és molt semblant al que utilitzaven els articulistes de *L'Ignorància*.

El llenguatge és bastant correcte si tenim en compte com s'escrivia el català en aquells moments que no s'havien publicat encara les normes de Fabra. Hi ha unes característiques generals que utilitzen tots i després alguns trets personals de cada un dels escriptors. El llenguatge utilitzat és majoritàriament el quotidià, el que els sollerics empraven al carrer sense quasi cap tret del registre culte. Aquest darrer vendria donat per expressions com *algun*, *aristocràcia*, *armunia*, *consciencia*, *esglesia*, *cabell*, alguna d'elles sense accent o amb *u* sollerica.

Les característiques més destacades d'aquest llenguatge són: Acaben els plurals en *as* i el plural del verbs en *an*. Utilitzen els accents per marcar la vocal tònica seguint la normativa castellana, però també per distingir entre la *o* o la *e* oberta i la tancada. No consideren esdrúixoles paraules com *església* o *consciència*. També accentuen la preposició *a* i els monosíl·labs. Accentuen els mots acabats en *ia* amb la tònica sobre la *i* com en castellà. Utilitzen l'accent circumflex sobre la *e* neutra, *vostè*, *dexèm*. Així mateix empren, com era costum en aquells moments, la *y* conjuntiva i altres *y* gregues en lloc de llatines, *feyna*, *Ximeneya*. Fan servir també la idiodització, la *y* en lloc de la *ll* com per exemple *rondaya*, *uy*, *trebay*. Apostrofen la *qu* i utilitzen la *ch final* i el *lo* neutre. També utilitzen l'article salat. En els infinitius amb *r* final, accentuen la darrera síl·laba en lloc de posar la *r*; en canvi posen la *r* en verbs com *creure*. En la *e* neutra final no distingeixen masculí de femení. A vegades

utilitzen certs castellanismes com *pues, vamos, luego, látigo*... Només utilitzen la *u* sollerica Xesc d'es Camp de s'Oca i Pere Telis, aquest darrer, només en els articles posteriors al folletí del nº 32 i Joan Bautista Ensenyat quan signa amb el seu nom en l'article sobre la Defensora.

Els trets que els diferencien són: Xesc d'es Camp de S'Oca escriu sempre amb la *u* sollerica. A vegades utilitza certs castellanismes, en solleric si s'escau: *Sin embargu, después*. Joan Marquès utilitza certs castellanismes com *cuyo*; altres els mallorquinitza com *sisquera* i algun d'ells fins i tot l'apostrofa com *n'obstante*. A vegades fa referència de manera irònica i posant en cursiva alguna paraula que diu malament el protagonista, *Suitat* per Ciutat. Només utilitza la *u* sollerica alguna vegada, fent-ho notar posant la paraula en cursiva, per exemple *dubbés, durus*. També utilitza la *ñ* en lloc de la *ny*.

Així mateix hem d'esmentar les innombrables expressions fetes que apareixen en aquests escrits i que devien ser les que se sentien amb freqüència als carrers de Sóller. En posarem només algunes com a exemples normalitzant l'ortografia: *fum de formatjada, fer-li a algú un fill canonge, fer-se un nuu a la coa, tenir mal de ventre, prometre l'ànima al dimoni, estar com un ferrer sense carbó, tirar barra amb algú, surar la barca que fa aigua pels quatre costats, la màquina s'emperna, anar-se'n com una pedra per un rost, ésser cavall de mitja carrera, tenir una cama sollerica, fer felló algú, la veritat sempre sura, prendre llum de na Pintora, enganar-se de cap a peus, cops de lliure, tocar amb un dit al cel, fer l'arròs per la trompa...*

Conclusions

En aquesta primera etapa del Sóller hi ha un nombre considerable d'escrits en català, tenint en compte que en aquells moments la llengua oficial era el castellà i que el periòdic estava escrit principalment en aquest idioma.

El llenguatge que empren és molt semblant al que havia utilitzat, uns anys abans, el periòdic *L'Ignorància* que en aquells moments es degué convertir en un exemple de com escriure articles no literaris. Com aquest periòdic tenen articles populars i irònics però també articles crítics, d'opinió i altres.

Del punt anterior se'n deriva que utilitzen el català no només per parlar de temes humorístics o populars sinó que ho fan per parlar d'assumptes seriosos i científics com l'astronomia, l'educació, la política, la crítica social i fins i tot hi ha un ciutadà que utilitza el català per dirigir-se al director del periòdic i als seus conciutadans.

Aquests escrits podien interessar aquella gent que sabia llegir en català, aquella que malgrat no saber-lo escriure l'entenia i, finalment, aquells que malgrat no saber llegir ni escriure podien aconseguir que algú els els llegís del *Sóller*.

Hem de remarcar el fet que Joan Marquès, tant com Pere Telis al principi, no usen la variant sollerica en el moment d'escriure, però sí que ho fa Rullan

i Mir quan escriu al Sóller com a Xesch d'es Camp de S'Oca però no en els altres casos. Finalment Joan B. Ensenyat la utilitza quan signa amb el seu nom.

Seria interessant que algú s'animàs a fer un estudi més profund d'aquest llenguatge que ens acosta al parlar solleric del moment.

Aquests escrits són també una magnífica recopilació tant del llenguatge com dels costums dels sollerics, a través d'ells, podem esbrinar quina era la quotidianitat dels nostres avantpassats.

Hem de remarcar també que Joan Marquès, sota diversos pseudònims, exerceix com a periodista i intel·lectual compromès fent una crítica a la societat i a les autoritats d'aquell moment que du a resultats reals: la creació del Centro Sollerense i la pèrdua de les eleccions de l'ajuntament que hi havia. Al cap i a la fi Marquès és el qui escriu més articles en català en aquest període.

Finalment, hem de tenir en compte que el *Sóller*, a poc a poc, es va anar difonent per França i altres països europeus i sud-americans. Aquest fet, permetia que el català, la nostra llengua, viatjàs a tots aquests insospitats països partint de la Vall de Sóller.

El que hem presentat en aquesta comunicació és un grup d'articles que val la pena llegir per captar tant la llengua que parlaven els sollerics com els seus costums i com era la seva vida de cada dia i al llarg de l'any. Aquests articles consignats a aquesta comunicació poden ser estudiats des de distints punts de mira: Lingüístic, de costums, social, polític... Animam els lectors a llegir-los i a futurs comunicants de les jornades a fer-ne un estudi des d'algun d'aquests aspectes.

MIQUEL FERRÀ I MARTORELL, UN HUMANISTA DELS SEGLES XX I XXI

Maria del Mar Llompart Morro i Maria del Mar Martínez Sans

Resum

Miquel Ferrà i Martorell és un dels historiadors i escriptors vius més prolífics de Sóller. La seva tasca abraça tant escrits acadèmics com periodístics, assajos i literatura per a grans i joves.

Per tota aquesta trajectòria, és un dels referents de la paraula escrita mallorquina i s'ha fet mereixedor d'un reconeixement al qual volem contribuir amb l'inici d'un buidatge bibliogràfic que presentem per les *IX Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx* i que compren des dels seus inicis fins als nostres dies.

Esperem que aquesta sigui la primera tasca d'una llarga llista d'articles sobre un dels escriptors que va donar cos a la Generació dels 70 de novel·listes mallorquins.

Introducció

Miquel Ferrà i Martorell va néixer a Sóller el 24 de febrer de 1940. De ben jove descobrí la seva vocació literària i començà a col·laborar en diverses publicacions com a la revista estudiantil *Vinçle* i al diari *L'Amic del Poble*, una publicació de protesta social. Aquest tipus de contribució a la premsa escrita ha continuat al llarg de la seva vida, essent col·laborador de diaris i setmanaris com *Diari de Balears* —del qual és membre del consell editorial—, *Última Hora* o *Sóller* amb la secció *Col·loquis dels dissabtes*.¹ Després de les primeres experiències literàries i d'estudiar magisteri (1969) i turisme (1970), es dedicà a l'ensenyament com a mitjà de vida. Realitzà estudis de psicologia i també d'arts decoratives, i és molt aficionat al dibuix que considera la seva segona vocació, de fet alguna de les seves obres contenen il·lustracions seves. Ara bé, la seva vertadera vocació sempre ha estat la d'escriptor. Tot i la seva heterogènia producció literària, els gèneres més conreats per ell són la novel·la i el conte.

¹ Degut al desmesurat nombre d'articles al Setmanari Sóller —mb qui col·labora des de 1965— ens hem vistes obligades a fer una selecció, per la qual cosa d'aquesta tasca al setmanari recollim tan sols dos anys —2009/2010— com exemple del seu treball.

La història de la literatura l'engloba dintre de la "Generació dels 70 de novel·listes mallorquins". La data que sol prendre's com a referència pel que fa a l'aparició de la Generació dels 70 a Mallorca, és l'any 1968, ja que aquests escriptors participaren de l'esperit rupturista que marcà el final de la dècada dels 60 i del qual el maig de París constituí la seva màxima expressió. A més, la vida a les Illes en aquesta època canvià substancialment, l'economia sofrí una forta terciarització que suposà l'esfondrament de la societat tradicional. Aquests fenòmens provocaren un trasbals econòmic, social i cultural que afectà el teixit social i, conseqüentment, l'estructura familiar i les relacions interpersonals. Els escriptors d'aquesta generació reflectiren a les seves primeres obres molts d'aquests canvis i, sobretot, els conflictes que generaren. El pas vertiginós d'una societat preindustrial a una societat que tenia en el turisme la seva principal font d'ingressos és una tònica general que es pot rastrejar a tots els narradors. La denúncia de la precarietat laboral, del nou concepte de moral introduït pels nouvinguts, la transformació de l'entorn, el desarrelament, la pèrdua dels signes d'identitat de gran part de la població... són temes constants en el món literari mallorquí d'aquesta època. El tret comú primordial en els inicis del seu camí literari és que tots els autors entenien la literatura com una eina per criticar, denunciar o mostrar les injustícies socials, és a dir, la literatura com una arma per a la lluita. En els seus inicis, la narrativa mallorquina dels 70, assolí, fugaçment, el fet de connectar amb una part de la societat adquirint, així, una dimensió sociològica e ideològica explícita.

Ara bé, a partir de la dècada dels 80 començà una progressiva diversificació de gèneres i individualització per part d'aquests autors: la novel·la històrica, la negra i la rosa, l'eròtica, la de ciència-ficció, la de terror, la infantil i juvenil, etc.

Respecte a la prolífica obra de Ferrà cal destacar, principalment, les nombroses novel·les publicades, especialment les de caràcter històric. En gran part de les obres de Ferrà i en la d'escriptors de la generació a la qual pertany, les citacions de caràcter historiogràfic tenen tal presència, que alguns estudiosos parlen d'una moderna novel·la històrica. Una novel·la que s'allunya de la dels romànticistes principalment per la gran quantitat de material històric a l'abast dels autors, el que permet una producció novel·lística més fidel a la realitat, fins a tal punt que en alguns moments els límits entre història i ficció es tornen difosos. Són nombroses les obres de Miquel Ferrà que mostren aquesta història-ficció, a tall d'exemple citarem les *Memòries secretes de Cristòfor Colom* on l'autor novel·la la vida del famós almirall. Dintre de la seva producció novel·lística cal esmentar també les incursions en la novel·la infantil i juvenil.

Un dels temes constants en la narrativa de Ferrà i de la generació dels 70 és la reivindicació de les arrels, dels signes d'identitat mallorquins. Els escrits sobre les tradicions, la llengua, la cuina típica de l'illa, el patrimoni... es van repetint al llarg de la seva vida, així com les referències constants a la seva terra natal, Sóller.

Altre tema present a la literatura de Miquel Ferrà serà la Guerra Civil i, per extensió, la imposició del règim franquista que va derivar-se'n. Les referències a aquest esdeveniment es fan sempre des de l'òptica dels vençuts, i comporten una denúncia de les atrocitats i de les imposicions del règim guanyador i dels seus representants. Cal esmentar també la reivindicació de figures destruïdes pel règim franquista, les quals poden arribar a esdevenir models que condicionaran el tarannà dels nous herois apareguts en els anys 70.

Finalment, no es pot passar per alt les obres que donen a conèixer les illes, i especialment la col·lecció "Mallorca Passa a Passa" de l'editorial Miquel Font, on l'autor apropa a través de diversos llibres la història de la ciutat de Palma d'una manera rigorosa al mateix temps que lúdica. Alguns d'aquests títols són *El Call de Palma*, *Palma a peu*, *Palma i l'Islam...*

A part de tot això, no podem acabar aquesta introducció a la vida i obra de Miquel Ferrà i Martorell sense citar els premis que se li han concedit i que són una clara mostra de la importància d'aquest escriptor: Premio Nacional de Novela Corta para Universitarios a Salamanca 1968 per *Golpe de sol*, Premi de les Lletres Catalanes Ramon Llull 1985 per *El Misteri del Cant-Z 506*, Premi Ciutat de Palma Llorenç Villalonga de novel·la 1987 per *Crònica de Guinea*, Premi Ciutat d'Alzira 1989 per *Allah Akbar*, Premi Guillem Cifre de Colonya 1989 per *La madona del mar i els pirates*, Premi Enric Valor de narrativa juvenil 1995 per *L'espíadimonis*, Premi de la Gourmand World Cookbook Awards 2001 per *La cuina de la Revolució Francesa i les Illes Balears*, Premi de la IV Biennale di l'Isole del 2003 per *Faula del Mare Nostrum*, Premi Ciutat de Palma Llorenç Villalonga de novel·la 2005 per *Abdallah Karim, el predicador*, entre d'altres.

1963

"Dos glosadors qui valien per quatre". *Lluc: revista de cultura i d'idees* (1963), núm. 43, p. 113-115.

1968

Golpe de sol. Salamanca: Delegación Comisaria para el SEU, 1968; 66 p.

1972

La universitat. Novel·la curta. Sóller: Imp. Marquès, 1972; 72 p.

1975

El fabulós viatge del Minerva. Mallorca: Luis Ripoll, 1975; 87 p.

1976

Pregó de fires. 1975. Sóller: Imp. Marquès, 1976.

1979

"Eros talaïot". *Quaderns Sollerics* (1979), núm. 1; 61 p.

1980

"Cuina sollerica". *Quaderns Sollerics* (1980), núm. 2; 18 p.

"La vall: antologia poètica". *Quaderns Sollerics* (1980), núm. 3; 12 p.

"Receptari sollerica de cuina jueva". *Quaderns Sollerics* (1980), núm. 4; 13 p.

1981

-----; GARCÍA DE LA TORRE, J. "Petita Antologia de textos antics". *Quaderns Sollerics* (1981), núm. 7; 20 p.

"Sóller: Guia Històrics d'Edificacions". *Quaderns Sollerics* (1981), núm. 5; 12 p.

1982

Bendinat Castle: A historical romance. Palma: Canterbury Language Institute, 1982; 8 p.

Catalan western: l'epopeia dels peoners catalans a l'oest americà. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1982; 82 p.

"Contes a Marina. Llegendes populars". *Quaderns Sollerics* (1982), núm. 8; 24 p.

"En Xino i altres històries". *Quaderns Sollerics* (1982), núm. 9; 13 p.

"La faula d'en Torroella o Un solleric a Camelot". *Quaderns Sollerics* (1982), núm. 10; 26 p.

1983

Memòries secretes de Cristòfor Colom: tota la veritat de Cristòfor Colom: mallorquí i xueta. Una novel·la polèmica. Barcelona: La Magrana, 1983; 171 p.

1984

Contes del Call. Palma: Editorial Moll, 1984; 112 p.

El xueta o les set vides d'un descendent de jueus conversos. Barcelona: Pòrtic, 1984; 117 p.

"Geografia màgica dels torrents". *Quaderns Sollerics* (1984), núm. 11; 15 p.

"Pròleg". A: BAUZÁ SOCIAS, R. *Raíces del pueblo*. Palma: [L'autor], 1984.

1985

El misterio del Cant Z-506: una vida y una muerte enigmáticas en plena guerra civil. Barcelona: Planeta, 1986; 182 p.

No pasaran! Barcelona: Proa, 1985; 176 p.

"El cant z-506 contraataca". *Serra d'Or* (1985), núm. 312, p. 3.

"La família obrera a les illes durant la dècada del 1860". A: MOLL BLANES, I (coord.). *III Jornades d'Estudis Històrics Locals. La vida quotidiana dins la perspectiva històrica*. Palma: IEB, 1985, p. 309-314.

"Rebost i cuina sollerica. L'època del barroc (s. XVII-XVIII)". *Quaderns Sollerics* (1985), núm. 11; 16 p.

"Rèplica a una crítica". *Serra d'Or* (1985), núm. 307, p. 3-5.

Pregó XXII Concert al Torrent de Pareis. 1985. Palma: Tall. Gràf. Ramón, 1985; 4 p.

1986

"Els Gal·licismes a la Vall de Sóller". A: *II Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Palma: Universitat de les Illes Balears, 1986, p. 435-439.

-----; GARCÍA DE LA TORRE, J. "La tarasca provençal i la seva

presència al costumari mallorquí". A: *IV Jornades d'Estudis Històrics Locals. El regne de Mallorca i el sud francès*. Palma: IEB, 1986, p. 91-97.

"Manuel Goded Llopis-Biografia". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (16/03/1986), núm. 11.

"Alberto Bayo Giroud-Biografia". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (27/04/1986), núm. 17.

"L'expedició republicana a Mallorca 1. El capità Pita toca terra". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (11/05/1986), núm. 19.

"L'expedició republicana a Mallorca 2. La Conquesta de Son Carrió i l'infern de Son Servera". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (18/05/1986), núm. 20.

"L'expedició republicana a Mallorca 3. La "Columna de Balears" un diari de combat". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (25/05/1986), núm. 21.

"L'expedició republicana a Mallorca 4. La guerra aèria i l'òptica dels nacionals". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (22/06/1986), núm. 22.

"L'expedició republicana a Mallorca 5. Guy de Traversay i el martirologi dels corresponsals de guerra". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (08/06/1986), núm. 23.

"L'expedició republicana a Mallorca 6. El paisatge després de la batalla". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (22/06/1986), núm. 25.

"Els mallorquins uniformats i republicans". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (14/09/1986), núm. 37, p. 4.

"Combatents mallorquins als camps peninsulars". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (21/09/1986), núm. 38.

"Mallorca, cau i planter de la marina franquista". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (03/11/1986), núm. 45.

"Mallorca, el Movimiento i les dames de la Secció Femenina". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (16/11/1986), núm. 46.

"La vida i mort de Ramon Franco, l'altre "Germaníssim". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (23/11/1986), núm. 47.

"Quan sonà la darrera hora de la guerra i, pels més sortats la primera campanada de l'exili". *Memòria Civil, Mallorca en guerra (1936-1986)* (21/12/1986), núm. 51.

"L'Ordre del Temple i el seu temps". *Quaderns Sollerics* (1986), núm. 13; 14 p.

1987

La guerra secreta de Ramon Mercader. Barcelona: La Magrana, 1987; 147 p.

-----; GARCÍA DE LA TORRE, J. "Hipòtesi sobre la senyera islàmica del reialme de Mallorca". A: ROSSELLÓ BORDOY, G (coord.). *V Jornades d'Estudis Històrics Locals. Les illes orientals d'Al-Andalus i les seves relacions amb Sharq Al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (s. VIII-XIII)*. Palma: IEB, 1987, p. 247-252.

1988

Contes i viatges. Palma : Documenta Balear, 1998; 119 p.

Contes tàrtars de Mallorca. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1988; 78 p.

Crònica de Guinea: el caçador selvàtic. Barcelona: Laia, 1988; 146 p.

“La revolució de 1868 a Mallorca i la represàlia popular contra la hisenda pública”. A: *VI Jornades d'Estudis Històrics Locals. Fiscalitat estatal i hisenda local: funcionament i repercussions socials (s. XVI-XIX)*. Palma: IEB, 1988, p. 373-384.

“Cuina Sollerica”. Col·loqui a *Setmana Cultural Gastronòmica* (1988), Sóller.

Pregó de fires. Sóller 1988. Sóller: Ajuntament de Sóller, 1989; 12 p.

“Pròleg”. A: SABRAFÍN, G. *Cuentos fabulosos y otros relatos fantásticos de las Islas Baleares*. Palma: J. J. de Olaneta, 1994.

1989

Allah Akbar (El Morisc). Alzira: Edicions Bromera SL, 1989; 216 p.

La madona del mar i els pirates. Barcelona: La Galera, 1989; 100 p.

“Quan l'avi Lluc feia l'Havana”. *El mirall* (1989), núm. 24, p. 48.

“Llibres i altres herbes”. *Perlas y Cuevas -Especial 100 anys de premsa a Manacor-*(1989), núm. 735, p. 43.

Pregó de fires. Sóller 1988. Sóller: Ajuntament de Sóller, 1989; 12 p.

1990

La dama de Boston. Palma: Miquel Font, 1990; 184 p.

Tirant lo Blanc: la vida cavalleresca i les Illes Balears. Palma: Govern de les Illes Balears, Conselleria de Cultura i Esports, 1990; 156 p.

Sóller: imatges d'ahir. Palma: Miquel Font, 1990; 83 p.

“És Maria de França un dels personatges de “Tirant lo Blanc”? Enigmes de la nostra història”. *El Mirall* (1990), núm. 37, p. 39-40.

“Interrogants sobre els topònims i llinatges catalans dels penyals de Gibraltar”. *El Mirall* (1990), núm. 36, p. 42- 43.

“Tirant lo Blanc”. *El mirall* (1990), núm. 40, p. 25-42.

1991

-----; RAYÓ FERRER, M.; JANER MANILA, G. *Guía de Mallorca hoy*. Madrid: Anaya, 1991; 160 p.

-----; RAYÓ FERRER, M. *Guía de Menorca hoy*. Madrid: Anaya, 1991; 152 p.

Articles i Assaigs. Palma: Editorial Moll, 1991; 184 p.

1992

Enigmes de la nostra història. Palma: Documenta Balear, 1992; 170 p.

L'ahir i l'avui de la cuina mallorquina: notes d'història i selecció de receptes. Palma: Fundació “Sa Nostra”, 1992; 118 p.

La veritable història del capità Aranya. Saragossa: Lluís Vives, 1992; 139 p.

Llegendes i tradicions de les Balears. Palma: Documenta Balear, 1992; 155 p.

Sollerics arreu del món. Imatges d'ahir. Palma: Miquel Font, 1992; 107 p.

1993

Cap de turc. Palma: Miquel Font, 1993; 31 p.

Clar lliri d'aigua. Girona: Eix, 1993; 209 p.

Contes àrabs de Madina Mayurka. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1993; 117 p.

El soldat desconegut. Alzira: Edicions Bromera SL, 1993; 120 p.

“Miquel Ramis Alonso: entre Sem Tob de Carrión i Baruch Spinoza”. A: *Miquel Ramis Alonso: la força del pensament*. Palma: Govern de les Illes Balears, Conselleria de Cultura i Esports, 1993, p. 23-28.

“Els anussim” del rabí Isaac ben Avraham”. *El mirall* (1993), núm. 59, p. 66-68.

1994

La primavera romana del cardenal Despuig. Palma: Miquel Font, 1994; 151 p.

“Eclipsi per a un home sol de Joan Guasp”. *El mirall* (1994), núm. 67, p. 93.

“Pròleg”. A: ALCÀNTARA PENYA, P. *La cuina mallorquina*. Palma: Editorial Moll, 1994.

1995

“Bartomeu Fiol: Mallorca no va ser franquista a la força”. A: *Memòria Viva*. Palma: Promomallorca, 1995, p. 42-43.

Anàlisi de l'obra "Històries del desencís". Col·loqui (1995). Palma.

1996

L'espiadimonis: les aventures de l'Oriol Mataplana, pilor d'autogir en la guerra del Marroc. València: Bullent, 1996; 120 p.

-----; RAYÓ FERRER, M.; JANER MANILA, G. *Mallorca*. Madrid: Anaya, 1996; *Semillas de fortuna: Guillermo Oliver Salas, medio siglo de vida empresarial*. Palma: Miquel Font, 1996; 246 p.

“La gastronomia en el món de les rondaies mallorquines”. *Lluc: revista de cultura i d'idees* (1996), núm 790, p. 31-33.

132 p.

“Pròleg”. A: HABSBURG-LORENA, Arxiduc L. S. *Rondayes de Mallorca*. Palma: Grupo Serra, 1996.

1997

“Pròleg”. A: LÓPEZ CRESPI, M. *El cadàver*. Barcelona: Pagès, 1997.

1998

Contes i viatges. Palma: Documenta Balear, 1998; 118 p.

Les llegendes del Che. Alzira: Edicions Bromera SL, 1998; 151 p.

“La moderna novel·la històrica”. *Lluc: revista de cultura i d'idees* (1998), núm 806-807, p. 64-66.

1999

-----; LÓPEZ CRESPI, M. “Llibres que cal llegir. Crònica de la Festa. La història ficció en la narrativa mallorquina”. *L'Estel* (1999), núm. 406, p. 23.

- “Tal dia com avui... La Guerra d'Àfrica segons Engels (1859)”. *L'Estel* (1999), núm. 403, p. 6.
- “Memòria de Sagan-Bardot (1966)”. *L'Estel* (1999), núm. 403, p. 17.
- “El teatre modern a Mallorca”. *L'Estel* (1999), núm. 406, p. 24.
- “La meva “Dama de Boston””. *L'Estel* (1999), núm. 410, p. 12.
- “La Cultura a Mallorca: La generació literària dels anys 70””. *L'Estel* (1999), núm. 410, p. 22.
- “El meu Cirstòfol Colom”. *L'Estel* (1999), núm. 411, p. 16 i 17.
- “Zola, Germinal y Dreifus”. *L'Estel* (1999), núm. 413, p. 16.
- “La primera Diada per la Llengua (1995)”. *L'Estel* (1999), núm. 413, p. 24.
- “A la meua edat mitjana”. *L'Estel* (1999), núm. 414, p. 16 i 17.
- “Literatura mallorquina contemporània. L'amagatall”. *L'Estel* (1999), núm. 414, p. 26.
- “Llibres que cal llegir. L'amagatall. *L'Estel* (1999), núm. 417, p. 22.
- “El fabulós viatge del Minerva”. *L'Estel* (1999), núm. 418, p. 13.
- “L'expedició republicana a Mallorca. *L'Estel* (1999), núm. 418, p. 21.
- “La confusa troca del sexe i la literatura”. *L'Estel* (1999), núm. 419, p. 13.
- “A la recerca del “Clar Lliri d'aigua””. *L'Estel* (1999), núm. 420, p. 17.
- “Valors socials i racisme”. *L'Estel* (1999), núm. 421, p. 17.
- “Günter Grass, el patriarca social de Danzig”. *L'Estel* (1999), núm. 422, p. 17.
- “Art, literatura i erotisme 1. Mademoiselle O'Murphy i l'enganyador enganyat”. *L'Estel* (1999), núm. 422, p. 29.
- “La tasca com a rondallaire de Ramon Llull”. *L'Estel* (1999), núm. 423, p. 17.
- “Literatura i erotisme 2”. *L'Estel* (1999), núm. 423, p. 28.
- “El llarg camí poètic de Rafael Alberti”. *L'Estel* (1999), núm. 424, p. 13.
- “Literatura i erotisme 3. Marisa, la del charleston”. *L'Estel* (1999), núm. 424, p. 21.
- “Els hugonots i els zorrillistes, dos episodis poc coneguts en la història d'Andorra”. *L'Estel* (1999), núm. 425, p. 16 i 17.

2000

- La cuina de la Revolució Francesa a les Illes Balears*. Palma: Documenta Balear, 2000; 179 p.
- ; HAMELYNCK, M. “Antoni Bauçà Fullana, el darrer mallorquí de Baler (Filipines) i la seva documentació militar”. *BSAL*, núm. 56 (2000), p. 451- 456.
- “La criatura d'un novel·lista anomenat Burroughs”. *L'Estel* (2000), núm. 426, p. 17.
- “Art, literatura i erotisme 4. Elvira-Cameron Modigliani”. *L'Estel* (2000), núm. 426, p. 27.
- “Bandolers a Sa Pobla en el segle XIX. La banda d'En Parragó”. *L'Estel* (2000), núm. 427, p. 13.

- “Sa Pobla i la literatura catalana contemporània. Miquel López Crespí: trenta anys al servei de la cultura catalana”. *L'Estel* (2000), núm. 427, p. 21.
- “Art, literatura i erotisme VI. Mademoiselle Delvaux”. *L'Estel* (2000), núm. 427, p. 22.
- “Antonio Machado i la seva poesia”. *L'Estel* (2000), núm. 428, p. 16.
- “Llibres que cal llegir: Històries del desencís”. *L'Estel* (2000), núm. 428, p. 30.
- “Pablo Iglesias, profeta de l'obrerisme”. *L'Estel* (2000), núm. 430, p. 12.
- “Art, literatura i erotisme 10. Les al·lotes esportives de Paul Cézanne”. *L'Estel* (2000), núm. 430, p. 22.
- “Joan Capri o quan el monòleg es fa diàleg”. *L'Estel* (2000), núm. 431, p. 13.
- “Art, literatura i erotisme 11. La Venus Kirsten-Vicenteta”. *L'Estel* (2000), núm. 431, p. 22.
- “Chacabuco, porta de l'infern”. *L'Estel* (2000), núm. 432, p. 13.
- “Giordano Bruno, filòsof de la llibertat”. *L'Estel* (2000), núm. 433, p. 13.
- “Llibertat o mort, precedents de la Primera República”. *L'Estel* (2000), núm. 434, p. 12.
- “Literatura catalana: El combat per la història: Núria i la glòria dels vençuts (I)”. *L'Estel* (2000), núm. 434, p. 22.
- “El combat per la història. Núria i la glòria dels vençuts (II)”. *L'Estel* (2000), núm. 435, p. 20.
- “El drama incommensurable del genocidi”. *L'Estel* (2000), núm. 436, p. 12 i 13.
- “Miquel Costa i Llobera i el misteri de la mort”. *L'Estel* (2000), núm. 437, p. 16 i 17.
- “L'esperit de Vauban”. *L'Estel* (2000), núm. 438, p. 12 i 13.
- “Quan el poeta anà a Nova Iork”. *L'Estel* (2000), núm. 439, p. 12.
- “La poesia catalana contemporània: Els versos més colpidors de la poesia catalana”. *L'Estel* (2000), núm. 439, p. 19.
- “Antoine de Saint-Exupéry a la terra dels homes”. *L'Estel* (2000), núm. 440, p. 12.
- “Robert Denos, el compromís amb el món i la literatura”. *L'Estel* (2000), núm. 441, p. 16.
- 2001**
- 10 llegendes de la Guerra Civil*. Palma: Fundació “Sa Nostra”, 2001; 103 p.
- Recuerda Mallorca*. León: Editorial Everest, 2001; 96 p.
- “La gastronomia a Mallorca en el segle XX”. *Lluc: revista de cultura i d'idees* (2001), núm. 821-822, p. 15-16.
- 2002**
- “Els fars en la literatura”. A: *Els fars a les Illes Balears*. Palma: Edicions de Turisme Cultural Illes Balears, 2002, p. 177-198.
- “Tres anècdotes del mestre Moll”. A: *Centenari de Francesc de B. Moll*,

Palma: IEB, 2002-2003, p. 31-34.

2003

Palma a peu: ciutat passa a passa. Palma: Miquel Font, 2003; 159 p.

“Al sud de Lesbos”. A: *Narradors de Mallorca per la llengua.* Palma: Lleonard Muntaner, 2003, p. 29-36.

“Els llauts viatgers i la marina comercial sollerica: el bastiment “Nuestra Señora del Rosario””. *BSAL* (2003), núm. 59, p. 379-384.

2004

El Call de Palma: ciutat passa a passa. Palma: Miquel Font, 2004; 158 p.

El dia que Himmler va anar als toros. Barcelona: Edicions de 1984, 2004; 108 p.

Faula del mare nostrum: contarelles sobre les Balears, Còrsega, Malta, Sardenya, Sicília i algunes illes menors. Palma: Documenta Balear, 2004, 188 p.

2005

Abdallah Karim, el predicador. Palma: Editorial Moll, 2005; 222 p.

Cervantes, el Quixot i Mallorca. Palma: Miquel Font, 2005; 67 p.

Onze de copes. Palma: Hora Nova, 2005; 199 p.

Palma i l'Islam: ciutat passa a passa. Palma: Miquel Font, 2005; 194 p.

“Pròleg”. A: ALENYAR TRUYOLS, T. *Dolç matí que convides al silenci.* Alcúdia: Ajuntament d'Alcúdia, 2005.

2006

Els naufrags de Roma. Palma: Fundació “Sa Nostra”, 2006; 125 p.

La Mallorca Romana. Palma: Miquel Font, 2006; 150 p.

Mini Guia Mallorca. León: Editorial Everest, 2006; 96 p.

-----; FULLANA PUIGSERVER, P.; COLL CONESA, J. *Ses Tanques de can Serra.* Muro: Ensiola, 2006, 210 p.

Vive y descubre Mallorca. León: Editorial Everest, 2006; 144 p.

“El dia que mossèn Josep Tarongí, capellà xueta, va acudir a mossèn Sebastià Gili, capellà pagès”. *BSAL* (2006), núm. 62, p. 287-290.

“Pròleg”. A: COLOM MAYOL, P. *Lluna d'aigua.* Palma: Lleonard Muntaner, 2006.

2007

Jovellanos, Bellver i Mallorca. Palma: Miquel Font, 2007; 94 p.

Palma vista pels escriptors. Mallorca passa a passa. Palma: Miquel Font, 2007; 211 p.

2008

Maltractades: històries antigues d'amor i odi. Palma: Documenta Balear, 2008; 146 p.

-----; RAYÓ, M., *Menorca.* Madrid: Anaya Touring Club, 2008; 143 p.

“Jovellanos, iconografia d'un home just”. *Lluc: revista de cultura i d'idees* (2008), núm. 862, p. 34-35.

2009

Les vacances mallorquines de Jack l'Estripador. Palma: Miquel Font, 2009; 158 p.

Mallorca vista pels escriptors 1. Mallorca passa a passa. Palma: Miquel Font, 2009; 169 p.

“Mallorca i el turisme. IV (1932)”. *Massilia: anuario de estudios lecorbusierianos* (2009), núm. 2009, p. 58-60.

“Col·loquis dels dissabtes. Cent anys enrera: 1909 <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller. Setmanari d'Informació Local* [a partir d'aquest moment apareixerà com a *Sóller*] (03/01/2009), núm. 6350, p. 13.

“Col·loquis dels dissabtes. Un jardí evangèlic <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (10/01/2009), núm. 6351, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Contes de tren o relats ferroviaris <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (17/01/2009), núm. 6352, p. 13.

“Col·loquis dels dissabtes. Els temps de Wood: el vaixell “San Antonio” <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (24/01/2009), núm. 6353, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Esclavatge <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (31/01/2009), núm. 6354, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. El París dels avis <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (07/02/2009), núm. 6355, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Préstecs antics <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (14/02/2009), núm. 6356, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Els nostres carnivals <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (21/02/2009), núm. 6357, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Dues cartes solleriques i una enhorabona <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (28/02/2009), núm. 6358, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Temps de Quaresma, Setmana Santa i Pasqua <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (07/03/2009), núm. 6359, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. El sindone <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (14/03/2009), núm. 6360, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Per terres valencianes <<http://setmanarisoller.cat/>

actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>”. *Sóller* (21/03/2009), núm. 6361, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. L’obra de Mossèn Pons <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (28/03/2009), núm. 6362, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Biel Alomar, Sóller i Miramar <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (04/04/2009), núm. 6363, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Fra Francesc Maiol <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (11/04/2009), núm. 6364, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Bartomeu Ensenyat <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (18/04/2009), núm. 6365, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Les Illes Marianes <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (25/04/2009), núm. 6366, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Perfil d’una mestra <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (02/05/2009), núm. 6367, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Xavier i les fotos velles <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (09/05/2009), núm. 6368, p. 34.

“Col·loquis dels dissabtes. Iconografies comercials <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (16/05/2009), núm. 6369, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Patrimoni popular <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (23/05/2009), núm. 6370, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Evocacions <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (30/05/2009), núm. 6371, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Sóller i Barcelona <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (05/06/2009), núm. 6372, p. 15.

“Col·loquis dels dissabtes. Un conte d’aligues i un receptari <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (13/06/2009), núm. 6373, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Noms de vaixells <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (20/06/2009), núm. 6374, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Recordant els carrilers <[SOCIETAT, CULTURA I ART](http://setmanarisoller.</p>
</div>
<div data-bbox=)

cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>”. *Sóller* (27/06/2009), núm. 6375, p. 30.

“Col·loquis dels dissabtes. Va de llinatges”. *Sóller* (04/07/2009), núm. 6376, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Cremar llibres”. *Sóller* (11/07/2009), núm. 6377, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Bernadí Celià <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (18/07/2009), núm. 6378, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Records i evocacions <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (25/07/2009), núm. 6379, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Essència dels tarongers”. *Sóller* (01/08/2009), núm. 6380, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Berard, Bellpuig, Empúries”. *Sóller* (08/08/2009), núm. 6381, p. 13.

“Col·loquis dels dissabtes. Els Pons”. *Sóller* (15/08/2009), núm. 6382, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Can Prunera”. *Sóller* (22/08/2009), núm. 6383, p. 20.

“Col·loquis dels dissabtes. Lloança del Modernisme Utòpic”. *Sóller* (29/08/2009), núm. 6384, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Coses antigues”. *Sóller* (05/09/2009), núm. 6385, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Mossèn Pons i Mossèn Rul·lan”. *Sóller* (12/09/2009), núm. 6386, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Curiositats documentals”. *Sóller* (19/09/2009), núm. 6387, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Entorn a una guia de pobles”. *Sóller* (26/09/2009), núm. 6388, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Un home apassionat”. *Sóller* (03/10/2009), núm. 6389, p. 16.

“Quadern d’apunts. Un llibre singular”. *Sóller* (10/10/2009), núm. 6390, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Les oliveres i Guifré Boué”. *Sóller* (17/10/2009), núm. 6391, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Sóller i el cinema”. *Sóller* (24/10/2009), núm. 6392, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Realitats i fantasies”. *Sóller* (31/10/2009), núm. 6393, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. La Magdalena de Proust”. *Sóller* (07/11/2009), núm. 6394, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Els Cabots de Bunyola”. *Sóller* (14/11/2009), núm. 6395, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. La novel·la de l'estripadora”. *Sóller* (21/11/2009), núm. 6396, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Castaldo”. *Sóller* (28/11/2009), núm. 6397, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Tres llibres nous”. *Sóller* (05/12/2009), núm. 6398, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Jardins de Sóller”. *Sóller* (12/12/2009), núm. 6399, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Mallorca vista pels escriptors”. *Sóller* (19/12/2009), núm. 6400, p. 24.

“Col·loquis dels dissabtes. Hora de Romanços”. *Sóller* (26/12/2009), núm. 6401, p. 16.

2010

Els anys de la fam: llegendes urbanes de la postguerra a Mallorca. Palma: Miquel Font, 2010; 101 p.

Mallorca vista pels escriptors 2. Mallorca passa a passa. Palma: Miquel Font, 2010; 198 p.

“Col·loquis dels dissabtes. Batman - Barcelona <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (02/01/2010), núm. 6402, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Fraga i la Franja <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (09/01/2010), núm. 6403, p. 8.

“Col·loquis dels dissabtes. Sóller segle XVI <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (16/01/2010), núm. 6404, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Sant Antoni <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (23/01/2010), núm. 6405, p. 13.

“Col·loquis dels dissabtes. Entorn a Joan Pons i Marquès <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (30/01/2010), núm. 6406, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. L'horta i la mar <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (06/02/2010), núm. 6407, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Sóller el 1787 <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (13/02/2010), núm. 6408, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Dos llibres recents <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (20/02/2010),

núm. 6409, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Pere Colom i Louis Codet <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (27/02/2010), núm. 6410, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Dues publicacions especials <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (06/03/2010), núm. 6411, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Setanta anys <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (13/03/2010), núm. 6412, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. In memoriam <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (20/03/2010), núm. 6413, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Sicut Oculi <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (27/03/2010), núm. 6414, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Mossèn Alcover i mossèn Rullan <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (03/04/2010), núm. 6415, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Pastes del temps <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (10/04/2010), núm. 6416, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Papers antics <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (17/04/2010), núm. 6417, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. L'oli nostre <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (24/04/2010), núm. 6418, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Llibres del Dia del Llibre <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (01/05/2010), núm. 6419, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Tebeos de moros i cristians <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (08/05/2010), núm. 6420, p. 32.

“Col·loquis dels dissabtes. Els anys de la fam <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (15/05/2010), núm. 6421, p. 14.

“Col·loquis dels dissabtes. Coses antigues <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (22/05/2010), núm. 6422, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. El Sóller de Berard <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (29/05/2010),

núm. 6423, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. La vocació <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (05/06/2010), núm. 6424, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Caniff, Catany i Quadrado <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (12/06/2010), núm. 6425, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Coses de la mar <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (19/06/2010), núm. 6426, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Llinatges medievals <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (26/06/2010), núm. 6427, p. 28.

“Col·loquis dels dissabtes. Flor de taronger <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (03/07/2010), núm. 6428, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Un savi, una creu i el nostre oli <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (10/07/2010), núm. 6429, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Sollerics d'ahir i d'avui <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (17/07/2010), núm. 6430, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Borguny i la llengua popular <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (24/07/2010) núm. 6431, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Un llibre de mariners per a tothom <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (31/07/2010), núm. 6432, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Ramon i Cajal i els escriptors necròfags <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (07/08/2010), núm. 6433, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Sóller, anys 1935 <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (14/08/2010), núm. 6434, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Lise Blouin i la llengua francesa <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (21/08/2010), núm. 6435, p. 20.

“Col·loquis dels dissabtes. Un home i un retrat <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (28/08/2010), núm. 6436, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Manuela de los Herreros i Marcel·lina Moragues <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”.

html>”. *Sóller* (04/09/2010), núm. 6437, p. 18.

“Col·loquis dels dissabtes. Documents antics <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (11/09/2010), núm. 6438, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. George Sand, Chopin i els altres <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (18/09/2010), núm. 6439, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. En contra de les curses de braus i a favor del bou de Fornalutx <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (25/09/2010), núm. 6440, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Marta Miralles, Paula Prohens i Miquel Beltran <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (02/10/2010), núm. 6441, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Sóller en guerra <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (09/10/2010), núm. 6442, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. La història oficial <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (16/10/2010), núm. 6443, p. 12.

“Col·loquis dels dissabtes. Més documents i un llibre <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (23/10/2010), núm. 6444, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Aventures i desventures navals <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (30/10/2010), núm. 6445, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. La visita de Sir John Carr <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (06/11/2010), núm. 6446, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. El *comercio* i més papers antics <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (13/11/2010), núm. 6447, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Més documents antics <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (20/11/2010), núm. 6448, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Un préstec que no dugué coa <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (27/11/2010), núm. 6449, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Els bancs del Tsar <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (04/12/2010), núm. 6450, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Els àngels fornaltutxencs <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (11/12/2010),

núm. 6451, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Una presentació de llibre <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (18/12/2010),

núm. 6452, p. 16.

“Col·loquis dels dissabtes. Cuina de *senyor* <<http://setmanarisoller.cat/actualitat/opinio/2009/275620/cremar-llibres.html>>”. *Sóller* (24/12/2010),

núm. 6453, p. 16.

2013

“Pròleg”. A: COLOM MAYOL, P. *Una voz y dos ecos*. Palma: Lleonard Muntaner, 2013.

MÚSICS COMPOSITORS DE LA VALL DE SÓLLER

Joan Parets i Serra

Resum

La present comunicació és un buidat de les 28 camises “dossiers” de compositors sollerics que tenim al Centre de Recerca i documentació històrico-musical de Mallorca, ubicat a sa Pobla; Can Cirera Prim. c/ Capità Pere, 72. 07420 - Tef. 673.257.098.

Joan ALBERTÍ I ARBONA (Fornalutx, 26.2.1850 - 15.7.1916)

Entrà de nin a l'escolania de Lluc, on rebé les primeres lliçons de música. D'allà passà al Seminari, i amplià estudis amb Guillem Massot. El 1869 aconseguí la plaça d'organista de l'església de Sant Miquel. D'aquesta època són les seves primeres composicions. S'ordenà sacerdot el 17 de març de 1877 de mans del bisbe Mateu Jaume. El 4 de maig de 1886 professà com a monjo benedictí al monestir de Montserrat. Però poc temps després, tornà a Mallorca per dedicar-se a l'ensenyament de música i cant al Seminari. Per aquesta època féu classes de música a Bernat Salas i a Joan Maura, entre d'altres. El mes d'agost de 1895 deixà aquestes classes per marxar a Sóller com organista. Allà reorganitzà tota la música de la parròquia, hi féu classes i organitzà l'Orfeò Sollerense. L'any 1907 guanyà per opocició la plaça de beneficiat-organista de la catedral d'Oriola, encara que per motius de salut tornà a Sóller després de dos anys. La seva obra musical és majoritàriament religiosa: parenostres, misses, himnes i salms per a veus i per a diferents instruments. Fou proclamat Fill il·lustre de Fornalutx el 8 de setembre de 1947.

Bibliografia

R. FORTEZA: “Estudio biográfico del Rdo. Juan Abertí Arbona. Músico mallorquin”, separata de *Revista*, Palma, 1947; BSAL. 1916, p. 47-48: p. 47-48; GEM, v. 1, p. 71. i DMHA. v. 1 p. 207.

Josep ALCOVER I FRONTERA (3.10.1971 Ciutat de Mallorca, 23.6.1842)

Músic i prevere. Fou organista de la Seu de Mallorca (1796 - 1812) i posteriorment beneficiat i Mestre de *canto llano*. És autor de les Composicions

Missa de to octau i Missa a tres veus i acompanyament.

Bibliografia

GEM, v. 18. P 284. Rossello p 111:112

Nicolau ARBONA I RULLAN (Sóller, 25.9.1887 - Porreres, 31.10.1951)

Músic i religiós. Estudià en el Seminari Conciliar de Sant Pere de Mallorca. El 1888 ingressà a la Congregació de Sant Felip Neri de Palma i el 1890 s'ordena prevere. Fou preposit i fundador de la congregació de l'Oratori de Porreres.

El 1893 fundà l'Orfeó de Porreres del qual fou també director. Composà música religiosa.

Bibliografia

GEM, v.18. p.302

Miquel BALLESTER I CRUELLES (Sóller, 21.5.1919 - 8.2.2008)

Físic i músic. Fill de músics, rebé les primeres lliçons musicals a l'ambient familiar i les continuà als conservatoris de Palma, Barcelona, Madrid i Río de Janerio, on estudià violoncel. Més endavant rebé lliçó de Míslav Rostropovich. Guanyà un Premi de l'Acadèmia de Belles Arts. És autor d'unes *Variacions per a cello sobre un tema del cançoner andalús medieval recollit per Federico García Lorca.*

Bibliografia

GEM, v. 1. p. 371. v. 23, p 759.

Miquel BALLESTER I SERRA (Sóller 29.12.1885-15.5.1934)

Fou violinista. Oferí concerts a la Defensora Sollerense. Fou el primer president de la societat musical Lira Sollerense, fundada el 1912. En memoria seva s'ha instituit un premi dedicat a la promoció de músics joves.

Té danses de saló i obres per a banda, com el pasdoble *España* (1917).

Bibliografia

Sóller. Núm 100, p.35: RPC; FORTEZA: *Avance*. p. 3: GEM. v. 1. p. 374.

Pau CANALS I BAUZÀ (Sóller 1834 - 28.9.1913)

Aprenqué música a l'escolania de Lluç, de la qual esdevingué director als 18 anys. Fou director de la banda del regiment on va fer el servei militar. Dirigí una de les bandes de Sóller en un moment en què havia rivalitat entre elles. També a Sóller impartí classes de solfeig. Era conegut per la facilitat que tenia a l'hora de compondre, sobretot valsos i pasdobles. També compongué misses i himnes.

Bibliografia

FORTEZA. *Fichas*. RPC.

Guillem COLOM I FERRÀ (Sóller, 24.12.1890 - Palma, 6.6.1979)

Poeta i músic. Estudià música amb Joan Albertí i Arbona, Andreu Torrens i Busquets, Jaume Mas i Porcel i Joan Moll.

Participà a les trobades musicals a la casa del mestre Torrandell on presenta la canço titulada *Món enllà*.

Bibliografia

RPC

Miquel COLOM i RULLAN (Sóller, 6.9.1916-9.10.2009)

Músic compositor i folklorista. Estudià al Seminari Conciliar de Sant Pere de Palma. Fou alumn de Bartomeu Nigorra i Bernat Salas, i estudià harmonia i contrapunt al Liceu Musical de Palma amb Jaume Mas Porcel. En els anys seixanta s'encarregà de la direcció musical i artística de l'agrupació folklorica de Sóller Els Dansadors de la Vall d'Or.

Fou director i fundador de les corals Cantors de la Vall i Veus Joves de Sóller (1967). Ha harmonizat diverses cançons folkloriques. Escriví *Mallorca sus danzas y canciones. Chants et dances de Majorque* (1953). Professionalment treballà a la Companyia del ferrocarril de Sóller de la qual fou, entre altres càrrecs, director general (1973-86) i conceller delegat.

Compongué: *Villancico* (1942), *Canción* (1941) i *Baile del descuido*.

Bibliografia

GEM, v.3. p. 386.

Margalida CONTE I POMAR "MIGUI" (Sóller, 1915)

Pianista. Als cinc anys donà el primer concert a casa seva. Fou la pianista de Ràdio Mallorca (1935). Estudià al conservatori de París amb Isidor Philipp. Musicà el poema de Mn. Miquel Costa i Llobera *Per què?* Per a veu i piano.

Bibliografia

RPC

Joan DEYA I RULLAN (Sóller 17.6.1806 - 4.10.1865)

Franciscà. Ordenat sacerdot el 1851. Era organista del Convent de Ciutat quan fou exclaustrat. Fou organista de la parròquia de Sóller, del Convent i de Fornalutx. Deixà escrites dues misses i altres composicions.

Bibliografia

BSAL (1920) p. 42; FORTEZA. *Fichas*: R. JUAN, *Hojas de Lluç*, nº 14. p. 4: FORTEZA, *Avance*: i GEM, v. 4. p. 269.

Antoni ENSENYAT I CAPARO (Sóller 1846 - 4.7.1907)

Fou director de sucursal del Crèdit Balear (1899). Coneixem una composició titulada *Regina Caeli* procedent de l'arxiu particular de Mn. Joan Canals. També coneixem *Miserere* (1889). Responsoris de *Nadal* i el pasdoble

El Desfile (1887).

Bibliografia

RPC: FORTEZA, *Avance*, p. 11; GEM. v. 4, p. 402.

Antoni ESCALES (segles XVIII-XIX)

Sent ja clergue, va treballar com a mestre de música de l'escolania de blauets de Lluç els anys 1810 i 1813. El 1814 organitzà a la parròquia de Sóller una orquestra per a música religiosa i després, a la Vall dels tarongers, una banda militar. A l'arxiu del monestir de Lluç hi ha un *Stabat Mater* per a tres veus triples i violins alternant amb el cor (1810), unes Completes per a quatre veus amb violins i Novena de Ntra. Sra. de Belen veus i orgue.

J. RULLAN: *Història de Sóller*, t 1. p. 741; R. JUAN: *Hojas de Lluç*, núm. 14, p. 3.4 i 6; FORTEZA, *Avance*, p. 12; GEM. v. 5. p. 9.

FORTEZA I FORTEZA Rafel (Sóller 1904 - 1951)

Musicòleg. És autor d'*Avance del Catálogo General de compositores mallorquines y relación de sus obras*, inèdit: *Estudio*.

Biogràfic del Rdo. D Juan Albertí Arbona, Músico mallorquin (1850 - 1916) (1947), pel qual fou premiat per l'Associació de la Premsa de Palma (1946): i d'*El maestro balaquer* (1951). Documentalista musical, elaborà més d'un milenar de fitxes referents a la història musical de Mallorca. El seu arxiu, considerat el més complet sobre aquesta temàtica, es conserva, des del 1974, a la Biblioteca Bartomeu March, de Palma.

Bibliografia

GEM v. 6 p 26 i RPC.

Bartomeu MARTINEZ BISBAL (Sóller, 7.11.1898 - Ciutat de Mallorca, 19.9.1967)

Fou blavet de Lluç. Tenia estudis professionals de música i era baríton solista. Fou cantaire de la Capella Clàssica des del seus inicis fins a final dels anys quaranta. Formà part del quartet vocal de l'Associació de Cultura Musical, dirigit per Mn. Joan M. Thomàs. Fou organista de Montision. Compongué música religiosa, com *Himno a San Alonso*, *Himno a la Milagrosa*, *Himne oficial de l'Associació d'antics Blauets*, *Quod Deus Conjunxit*, *Domine non sum dignus*, *Popule neus* (1928), *per a piano*, *Sueño de mi amor* (1917), *Cabecita Loca*, *Romántica Rossa, rossa com el blat*, *i per orquestrina*, *Remembranza*, *Tirzab*, *Recuerdo*, *Para vos*, *Cati*, *Cómo...no?*, *Aixa Viejito* i *Ay, Ramón*.

Bibliografia

FORTEZA, *Fichas*; RPC: FORTEZA. *Avance*, p. 17; GEM. v. 10. p. 289

Joan MATEU I BRUNET (Bunyola, 31.7.1925 - Palma, 26.12.2005)

Músic. Es llicencià en Filosofia a la Universitat Complutense de Madrid i

en Art a la de Puerto Rico. Estudià música amb Antoni Torrandell i amb Joan M. Thomàs. El 1985 fundà la Coral Polifònica de Sóller. El 1963 es traslladà a Puerto Rico, on un any després fundà la Coral la Coral Polifònica de Ponce i on fou professor de música de la Universitat Catòlica. Ha compost per a cor *Díptico de Navidad*, *Villancico Triste*, *Tema y variaciones* i *Música folklórica popular*, entre d'altres obres.

Bibliografia

GEM, v.10. p.354

Guillem NADAL I ROSSELLÓ (Bunyola, 1910 - Sóller. 23.6.1977)

Músic. Estudià música amb Andreu Estarellas i Pascual. Ingressà a la banda del Regiment de Mallorca. Recopilà balls i Tonades de Mallorca i compongué *Ave María* i *Recollida d'oliva*, que orquestrà Pere Maurici Ruiz Garcia. El 1978 l'Ajuntament de Bunyola li reté un homenatge i descobri una làpida commemorativa a la casa on havia nascut.

Bibliografia

GEM, v. 11. p. 340.

Mateu OLIVER I MAIMÓ (Felanitx, 6.8.1904 - Palma, 28.5.1992)

Músic. El 1916 la seva família es traslladà a Sóller. Estudià al Conservatori Professional i Superior de València. Va pertànyer al cos nacional de directores de bandes de música. Entre 1932 i 1972 fou director de la Lira Sollerica, la banda música de Sóller. Compongué, dues marxes fúnebres per a banda dedicades als seus pares, *Marxa triomfal*, *Diana de Pascua* i un *Himne* per a banda i cor en honor dels herois de 18 maig de 1561 i *Isla mágica* (1961).

Bibliografia

GEM, v. 12 p. 71.

Francesc OLIVER i RULLAN (Sóller, 10.11.1803 - 30.11.1872)

Fou ordenat sacerdot l'any 1833. Professor de música del Seminari i beneficiat xantre de la Seu de Malloca. El 1864 edità diverses obres de cant pla o gregorià. A l'arxiu del seminari hi ha un manuscrit de trenta-cinc pàgines signat l'any 1874 i titulat *Explicación teórico práctica del Canto llano y figurado con muestra de todas las entonaciones de la salmodia y un ejemplo de cada tono. Lo dedica a todos los aficionados al canto sagrado y muy particularment a sus discípulos del Seminario conciliar de San Pedro*, publicat per Joan Rosselló Lliteras l'any 1991. També va escriure: *Antifonario para los infantillos de coro* (1833).

Bibliografia

AC 10 de juliol 1833, f. 151; BOOM 12 (1872), 273; BARTOLOMÉ NIGORRA: "Sobre un folleto de Canto Llano (hallado en Manacor)", dins BSAL 16(1916-1917), 256-258, GEM, v 12 p.76; JUAN ROSSELLO LLITERAS: <Don Francisco Oliver Rullán y su Tratado Teórico-Musical

(1803-1872)>, dins *Estudis Baleàrics* 39 (1991) 33-50; DMEHA v.8 p. 57.

Nicolau OLIVER I RULLAN (Sóller, 31.11.1799 - Palma, 21.3 1862)

Amb el nom d'Ambrós professà a l'orde agustinià el dia 24 de febrer de 1817. Després de l'exclaustració passà a la Seu de Mallorca. La seva gran obra és un *Cantoral* (1862) amb totes les misses de l'any: *Graduale Romanum Juxta ordinem misalis roman. Duos in tomos distributum. Quorum prior continent dominicale, totius anni, ferias pro variatate temporum el Kyries, Santus et Agnus dominicales, Secundum autem Missam propias Santorum, addita Missa defunctorum: et ultimo loco Kyries, Sanctus el Agnus, variosque modos canendi saimbolum pro oportunitate officii vel festorum.*

Bibliografia

BOOM 2 (1862) 96; BOVER Biblioteca, t.2. p. 24; DB, t. 3, p 364; LLABRÉS *Noticias*, t. 4, p. 68 PARETS-ROVIRA, *índice*, p. 92-93; BSAL, 1919, p. 250; GEM, v, 12, p. 76; DMEHA v. 8 p. 57.

Pere-Antoni OLIVER (Sóller, segle XIX)

El 2 d'agost de 1826 va succeir Antoni Pons com a professor titular de música de Lluç. Aleshores ja n'era interí. A l'arxiu de Lluç en trobam las següents obres: *Missa* per a 4 v. I violins, *Nunc dimititis* per a 4 v. *Resucitó*, per a 3 v. i violins. *Salve Regina* per a 3 triples i tenor, baix i violins (1830), *Cuartillas y Antifona* per a la novena de Sant Josep, per a 2 triples i Violins (1830). I a la biblioteca Aguiló de la Societat Arqueològica Lul·liana, *Al villancico Dios que nos miras a toda orgesta (sic) (1845.)*

Bibliografia

RAFEL JUAN; *Hojas de Lluç*, nº 14, p 4-6; DMHA v. 8 p. 54.

Bartomeu PASTOR I ALBERTÍ (Sóller, 24.5.1869 - 6.8.1943)

Gran afeccionat a les Belles Arts, pintà, modela i composà. Fou organista del convent dels franciscans de Sóller, on es va fer famós per les improvisacions a l'orgue, que tocava de sentit.

Entre les seves composicions destaca una *Missa*, el pasdoble *La Serpiente* per a banda, *Gozos a San Antonio de Padua* per a cor i orgue i *Trisagi* per a tres veus i orgue.

Bibliografia

RPC; FORTEZA, *Avance*, p 29; GEM, v. 13. p. 11.

Miguel ROSSELLÓ i BARCELÓ (Sóller, 26 1.1878 - 27.2.1959)

Prevere. Fou ordenat sacerdot l'any 1902. Organista de la parròquia de Sóller des de la mort de Joan Albertí (1916), càrrec que ocupa durant quaranta-tres anys (1916-1959). Va compondre un *Regina Coeli* que se canta en la processó pasqual de l'econtre, Goigs a Sant Antoni, Goigs de la Sang i

Trisagi. També musicà la nadala original de la poetessa sollerica Francesca Alcover Hi ha neu a la montanya.

Bibliografia

Sóller 13.4.1974: RPC: BOOM 99(1959) 83 FORTEZA. *Avance* p. 33: BOVER - PARETS, *Bibliografia*: GEM, v. 14, p 386; DMEHA v. 9 p. 435-436.

Catalina ROTGER i FEMENIAS (Sóller, 28.8.1894 - Felanitx, 4.8.1990)

Començà els estudis de solfeig i piano amb el seu germà, director de la banda de música de la seva ciutat, i els continuà després amb Josep Balaguer. També estudià harmonia amb un professor de Conservatori de Barcelona. L'any 1937 ingressà a la congregació de monges de la Caritat. Destinada a Felanitx, ha fet classes de solfeig i piano a bona quantitat de joves felanitxers. És autora de *Nadala*.

Bibliografia

AAVV: *Apunts sobre el Fet Musical a Felanitx*, 1896. p. 36 i BOOM 130 (1990) 297.

Llorenç RULLAN BALLESTER (Sóller 1825 - Palma 13.2.1887)

Prevere i músic. El 1863 fou coadjutor de la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller, càrrec del qual dimití el 1873.

Compomgué *Coros amb acompanyament d'orgue* i orquestra que es cantaven a les quaranta hores de les filles de Maria de Sóller (1885).

Bibliografia

RPC. I BOBM 27 (1887) 84.

Bibliografia, sigles i abreviatures utilitzades

AC = Actas Capitulare. Arxiu Capítular de Mallorca, des de 1299.

BOBM = Bulletí Oficial del Bisbat de Mallorca. Església de Mallorca/ Boletín Oficial del Obispado de Mallorca. Palma. Es Publicada des de 1861.

BOOM = Boletín Oficial del Obispado de Mallorca. J. Darder, J. Parets. M Ramis: Índice Alfabético, geográfico y de materias de los 100 primeros volúmenes (1861-1960) del Boletín Oficial del Obispado de Mallorca. Manuscrit enèdit. Arxiu Diocesà de Mallorca.

BOVER Biblioteca = Joaquim M. Bover Rosselló: Biblioteca de escritores Baleares. Palma, 1868; reedició facsímil, Barcelona, 1972.

BOVER-PARETS Bibliografia = Jaume Bover i pujol i Joan Parets i Serra: Bibliografia de música impresa de les Balears.

Manuscrit inèdit. Centre de recerca i Documentació historiomusical de Mallorca; Baleàrica 2 Música impresa. Bibliografia.

De la música impresa de compositors balears, de tema balear o editada a les Illes Balears 1506-1996. Palma. 2002.

BSAL = Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana / boletín de la Sociedad arqueológica Luliana. Palma. És publica des de 1885.

DMEHA = Emilio Casares: Diccionario de la musica espanyola e Hispano Americana Madrid; 1999-2002.

ID-PARETS = Catàleg Rafael Forteza i Forteza i Joan Parets i Serra: Catàleg de Músics Compositors mallorquins i llurs obres.

Inèdit. Centre de Recerca i Documentació historicomusical de Mallorca.

GEC = Gran Enciclopèdia Catalana. Barcelona 1959-1997.

GEM = Gran Enciclopèdia de Mallorca. Mallorca, 1989-1998.

LLABRÉS Noticias = Juan Llabrés Bernal: Noticias y Relaciones Históricas de Mallorca (siglo XIX). Palma, 1958-1971.

PARETS Bibliografia = Joan Parets i Serra: Bibliografía Musical balear. Manuscrit inèdit. Centre de recerca i documentació Historiomusical de Mallorca.

POU Noticias = Juan Pou Muntaner: Noticias y relaciones históricas de Mallorca siglo XIX. Palma. 1985-1998.

SAL-BAM = Societat Arqueològica Lul·liana - Biblioteca Aguiló. Secció: Música.

UNA PRIMERA APROXIMACIÓ EN L'ESTUDI LINGÜÍSTIC D'UN APLEC D'INTERROGATORIS CRIMINALS FETS A SÓLLER DURANT EL SEGLE XV: DESCRIPCIÓ DE LA TIPOLOGIA TEXTUAL I EL LÈXIC D'UN PROCÉS CRIMINAL

Laia Ramis Escanelles

Resum

En el transcurs d'aquest darrer segle, la documentació administrativa conservada en els arxius, sobretot aquella referida als interrogatoris sobre causes criminals, ha alimentat la curiositat d'alguns filòlegs, com ara Joan Miralles (*Un llibre de Cort Reial mallorquí del segle XIV*, 1984) o Joan Anton Rabella (*Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV*, 1998). I és que, gràcies a les declaracions dels testimonis, els processos criminals són, a dia d'avui, una mostra de la llengua parlada en les viles medievals mallorquines. En aquest article, i com a primer punt de contacte, pretenem descriure la tipologia textual d'una inquisició feta a Sóller durant el segle XV i aprofundir en la descripció del lèxic.

Presentació

Entre els estudis que s'han fet sobre la llengua catalana medieval, deixant de banda les nombroses publicacions sobre la llengua de Ramon Llull, destaca el testimoniatge que ens han deixat els Llibres de Cort. En el transcurs d'aquest darrer segle, la documentació administrativa conservada en els arxius, sobretot aquella referida als interrogatoris sobre causes criminals, han alimentat la curiositat d'alguns filòlegs, com ara Joan Miralles (*Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV*, 1984), Joan J. Ponsoda (*El català i l'aragonès en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina [1269-1295]*, 1996), Joan Anton Rabella (*Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV*, 1998) o Maria Àngels Diéguez (*Clams i crims en la València medieval segons el Llibre de Cort de Justícia [1279-1321]*, 2002). I és que, gràcies a les declaracions dels testimonis, aquests textos són a dia d'avui una mostra de la llengua oral que parlaven els nostres avantpassats.

L'anàlisi dels llibres de cort s'ha centrat, sobretot, en l'estudi de la fonètica, la morfosintaxi i el lèxic, i ha permès dibuixar l'evolució de la nostra llengua des del llatí vulgar fins a l'actualitat. Són, per tant, estudis diacrònics que pretenen copsar la manera com parlaven els catalans de l'edat mitjana i intenten definir el procés de transformació que ha patit la nostra llengua

d'ençà que se'n té constància al segle XII.

En aquest article, i com a primer punt de contacte, pretenem descriure la tipologia textual d'una inquisició feta a Sóller durant el segle XV i aprofundir en la descripció del lèxic.

1. Marc comunicatiu

El procés criminals que analitzarem en aquest article es conserva en un manuscrit de l'Arxiu Municipal de Sóller, AMS-4648, que inclou inquisicions datades entre els anys 1442 i 1448, i conté un total de 179 folis, 25 dels quals són en blanc. L'estat de conservació d'aquest manuscrit és excel·lent, si bé tenim en compte les condicions en què s'ha conservat durant tots aquests anys i els hostes amb qui ha compartit habitació durant tant de temps.

Un Llibre de Cort Reial és, en sentit general, segons paraules de J.M. Pons Guri, «el registre on els notaris, en funcions d'escrivà d'una cort senyorial o baronial, inserien decrets, ordinacions i privilegis donats pels barons o llurs procuradors generals, bans d'aquest o dels batlles, bandejaments, fogatjaments, talles, imposicions de penes, manlleutes de presos, fermes de dret, penyores, empires, segrests, clams, atorgaments i cancel·lació d'obligacions amb pena de terç, i molts altres actes jurídics autoritzats pels organismes jurisdiccionals». D'altra banda, Jaume Lladó (1950) defineix el llibre de cort com «llibre on consten els expedients de la Cúria reial, que tractaven de les qüestions civils i criminals suscidades entre els veïns d'una vila».

Allò que ens interessa recalcar en aquest apartat és que els llibres de cort recollien els processos criminals denunciats i resolts a la cort, on s'adjuntava, a més, la narració dels acusats i testimonis (moltes vegades en un registre col·loquial) dels fets succeïts en un temps i espai ben concrets. Miralles (1979) remarca que els Llibres de Cort són ben interessants des del punt de vista lingüístic. D'una banda, perquè contenen una gran varietat temàtica i la redacció és feta per diferents escriptors. Els més il·lustrats empraven la modalitat estàndard de la Cancelleria, però en trobam d'altres que no miren tan prim a l'hora d'escriure formes més populars o, fins i tot, vulgars. Sigui com sigui, allò que sabem del cert és que cada escrivà redactava segons la seva personalitat idiolectal. D'altra banda, els llibres de cort són ben precisos pel que fa al temps i l'espai, ja que a l'inici de cada inquisició es detalla la data exacta de la denunciació i el lloc on s'han produït els fets, cosa que facilita la comparació i la mostra evolutiva dels fenòmens lingüístics per a l'estudi diacrònic de la llengua.

2. Tipologia textual

A l'hora d'enumerar i descriure els diferents tipus de textos que apareixen en l'aplec d'inquisicions ens hem basat en la proposta de M. Gregory i S. Carroll (1978), a partir de la qual els textos es classifiquen segons el camp,

el mode i el tenor del discurs. D'acord amb aquesta base classificatòria, hem elaborat la següent taula en què apareixen les diferents mostres de tipologia textual segons les seves característiques referents al tema, el canal, la intenció comunicativa i el context. Així, en els processos criminals el text principal és el judicial, però en alguns casos també hi apareixen textos edictals, epistolars i inventaris. Afegim també en aquesta taula les varietats d'ús que caracteritzen cada text:

Text	Varietats diatòpiques			Varietat d'ús
	Camp	Mode	Tenor	
Judicial (inquisició)	Bregues, deshonres, roboratoris...	Oral > escrit No espontani/ espontani	Públic/ formal Privat/ informal Funció judicial	Registre jurídicocancelleresc Registre narratiu Registre col·loquial
Edictal (cria)	Bandejaments, sentències...	Oral/escrit No espontani	Públic/ formal F. legislativa i/o informativa	Registre jurídicocancelleresc
Epistolar (carta)	Resolució de processos	Escrit No espontani	Privat o públic/ formal F. informativa o administrativa	Registre epistolarcancelleresc
Inventari	Descripció de béns	No espontani	Públic o privat F. enregistradora	Registre jurídicocancelleresc

El **text judicial** que analitzarem en aquest article és una inquisició executada pel batle o lloctinent de la parròquia de Sóller, arran d'una denúncia per mor d'una brega o remor de pedres, i redactada a la cort per l'escrivà de torn.

Pel que fa a l'estructura del text, basant-nos en la classificació que fa Miralles (1984), en la inquisició distingim quatre parts ben diferenciades:

- la denúncia*: s'anuncia el fet que ha estat denunciat a la cort.
- el preàmbul o introducció*: escrit en un registre cancelleresc, formal i prefixat, amb algunes formes llatines, on es diu el nom i l'origen de l'entrevistat i es fa palesa del jurament i la voluntat de dir veritat sobre tot el que relatarà a continuació.
- l'enquesta o interrogatori* al testimoni o acusat, on se li demana pels fets que han succeït i es redacta la resposta tal com es va narrar a la cort. En aquesta part abunda un registre narratiu i, en algun casos, fins i tot col·loquial,

ja que el testimoni sol incloure-hi diàlegs en estil directe.

d) *la sentència*: on el veguer de fora determina, segons el que ha pogut llegir, la sentència de l'enquesta i el càstig que haurà de pagar l'acusat. En general, sol ser l'absolució, tot i que en altres casos hi pot haver condemnes econòmiques, penyores o fins i tot presó o turment. En aquesta darrera part, el registre torna a ser cancelleresc i prefixat, i hi abunden els formalismes.

En aquest sentit, la part més interessant per a l'estudi lingüístic és l'interrogatori dels testimonis i els acusats, on apareix el registre col·loquial. A més, els interrogatoris són textos que originàriament s'han produït de forma oral però han estat transcrits posteriorment per l'escrivà. Per aquest motiu, són interessants perquè conserven encara trets propis de l'oralitat.¹

D'altra banda, en algun casos trobam també **textos edictals**, relatius o pertanyents a l'edicte com a «avis, ordre o decret publicat per l'autoritat fent ús de les seves atribucions o donant compliment a un altre precepte legal, amb la finalitat de promulgar una disposició, fer pública alguna resolució, donar notícia d'algun acte o citar algú».² Segons Joan Miralles (2006: 30), els edictes tenen una estructura formal ben definida, almenys al començament i a la fi (els antics edictes solien començar amb la fórmula *Ara ojats – escoltau-*). En general, aquests textos eren fixats en els edificis públics de l'administració o l'església perquè poguessin ser llegits, però en determinats casos se'n feia una versió per ser llegida en veu alta en forma de crida. Miralles els defineix com a “textos escrits, no espontanis, en forma de monòleg, escrits per a ser llegits o per a ser dits en veu alta en el cas de les crides, en prosa, amb un contingut relacionat amb l'administració civil o eclesiàstica, de to formal, d'ús públic i amb funció legislativa i/ o informativa”.

A més, també se solen incloure en els processos criminals **textos epistolars**, fruit de l'intercanvi de paraules entre el batle i el veguer de fora sobre els casos denunciats. En aquest darrer cas, el registre és formal i totalment prefixat. Segons Miralles: “Es tracta de textos relatius o pertanyents a les cartes o lletres, tant a les oficials de l'administració entre el rei, virrei, lloctinent, governador o bisbe a algun càrrec públic, civil o eclesiàstic, i viceversa, com a les cartes creuades entre particulars o entre particulars i l'administració” (2013: 363).

I en un darrer cas, trobarem un **text inventari**, que tot i no ser interessant per a l'estudi de l'oralitat, aportarà informació ben valuosa pel que fa a la vida quotidiana i als usos i costums de la societat de l'època.

¹ És interessant recórrer a l'explicació que fa Rabella sobre la còpia de l'enquesta oral: “Mentre tenia lloc el judici, l'escrivà o, millor encara, els escrivans prenen nota de les declaracions i interrogatoris estenogràficament. (...) Empraven tauletes de cera perquè era el mitjà més ràpid i servien de pont entre el judici oral i l'enquesta escrita. (...) Normalment es copiaven les tauletes de cera al paper al mateix dia o l'endemà (1995: 115).

² DIEC2

3. Criteris de la transcripció

Per a la transcripció, hem seguit els criteris d'«Els Nostres Clàssics», en general, tot i que seguint els consells de Joan Miralles també hi hem afegit alguna particularitat encaminada a ser més fidel a l'original i facilitar la comprensió del lector en la bona interpretació del text. Enumerats en la següent llista, els criteris són els següents:

- Desenvolupament de les abreviatures representant en cursiva les lletres abreujades: *Interrogat* 3r.
- Separació dels mots d'acord amb les regles actuals.
- Regularització de l'ús de majúscules i minúscules.
- Regularització de l'ús de la *u* i *v* i de la *i* i *j*.
- Ús de l'accent, l'apòstrof, la dièresi i el guionet segons la normativa actual. A més, també hem accentuat les formes del verb *haver* de la primera i segona persona del singular que s'escriuen sense *hac*, per no confondre-les amb les formes homòfones: *À lladres!* 3r.
- Ús del punt volat «» per indicar les elisions que avui dia no tenen representació gràfica. D'aquesta manera, la forma *que* + les formes pronominals àtones (*el, es, en*) seguit d'un verb que comença amb vocal s'escriu amb un punt volat: *que's segueix* 3r. En canvi, en les formes *que* + article *el* seguit d'un verb que comença amb vocal, l'article s'apostrofa amb el mot precedent. Pel que fa als casos d'aglutinació de les formes pronominals *hi* i *ho* representades amb *i* i *u*, amb un mot anterior acabat en vocal, s'escriuen separades i sense punt volat: *no y deja veritat* 4r. En tots els casos afegim el criteri gràfic de l'escrivà del manuscrit.
- Entre «()» s'indica el foli en què es troba el text: (*fol. 3r*)
- Hem fet constar entre «[]» aquells grafemes o mots que són reconstruccions evidents proposades per la persona que transcriu: *h[a] ut VI o VII persones* 3r.
- L'ús de «[sic]» darrere un mot serveix per indicar els casos de mots que hem suposat que són errors de l'escrivà però que, tot i així, transcrivim tal i com apareix en el text original. En tots aquests casos, incloem una nota a peu de pàgina explicativa: *staven segures [sic]* 3r.j. Hem fet constar les llacunes i els mots intel·ligibles amb els punts suspensius entre claudàtors «[...]».
- Els mots afegits de forma interlineal o ratllats s'expliquen a les notes a peu de pàgina. Hem fet constar a la transcripció tan sols els que s'escriuen entre línies. Les parts del text ratllades han estat eliminades i només s'inclouen en una nota a peu de pàgina. A més, també hem eliminats els grafemes o mots sobrers i n'hem deixat constància en una nota a peu de pàgina.

4. La Inquisició

El procés criminal sobre la remor de pedres a l'alberg d'en Guillem Frontera comprèn els folis 3v, 3r, 4v, 4r, 5v, 5r, 6v, 6r, 7v i 8v del manuscrit AMS – 4847. Les entrevistes als testimonis es duen a terme els dies 5 (diumenge), 7 (dimarts), 9 (dijous) i 10 (divendres) d'agost de 1432. En total compareixen a la Cort set testimonis: Françaï Piquer, Jacmet Magraner, Guillem Frontera, Antoni Valls, Pere Frontera, la dona Blanca, muller d'en Pere Llor, i la dona Antonina, muller d'en Jacme Colom.

A partir de la narració dels distints testimonis sabem que el dissabte abans de les enquestes, a tres o quatre hores de nit, algú llançà un còdol a una teulada, suposadament fruit d'una brega iniciada al carrer entre un parell d'homes. Alguns testimonis creuen que el culpable fou Jacmet Parda, d'altres, en Gual, missatge d'en Frontera, però en la sentència del veguer de fora apareixen com a acusats en Pere Frontera, fill d'en Cristòfol Frontera, en Guillem Rovellat i en Miquel Serdà.

Trobam dues sentències del veguer de fora escrites en dies diferents: dia 20 d'agost de l'any 1442, el veguer de fora, Joan de Galiana, dóna ordres al batle de Sóller, Pere Frontera, de cancel·lar la denúncia feta sobre Pere Frontera, fill d'en Cristòfol Frontera; i dijous, dia 9 de maig de l'any 1443, de nou Joan de Galiana mana cancel·lar la denúncia feta sobre Guillem Rovellat i Miquel Serdà.

5. Edició

Tot seguit, i a partir dels criteris que hem establert en el punt 3 d'aquest article, transcrivim la inquisició per complet:

Fol. 3v.6

Enquesta per les coses desús contengudes.

A ·V· d'agost any dit mil ·CCCC· ·XXXX· ·II·

En Ffransoy Piquer, de la parròquia de Sóller, *testimoni* pres e jurat dir veritat en fet strany, lo qual interrogat dix e respòs saber so *que's* segueix. Que, en lla nit passada del dissapte, venint de Ciutat ab sis porchs que menava e entrant per la vila de Sóller quasi a quatre hores de la nit e anant a casa sua, diu que sentí a son parer per lo carrer avall arradolar o remor de pedres. E acalant-se per lo carrer d'en Johan Piquer viu ·VI· o ·VII· persones, les [quals] staven segures³ [sic] e los porchs no gosaven passar. E diu que·ls dix: "Appartats-vos un poch". E feren-ho

³ Llegiu: *segudes*.

e no digueren res, e passaren los porchs. E diu que com fon devant la porta d'en Guillem Frontera dix ell dit *testimoni* a aquell dit en Guillem Frontera: "Guillerm, ja't llevés?". E diu que li respòs: "Haveu atrobat degú?". E *que* aquell li dix que hoc, ·VI· o ·VII· persones devés la Lluna. E *que* aquell dit Guillem Frontera li replicà dient-li: "Lo alberch m'han cuydat abatre ab pedres, conexets-los?". E diu ell *testimoni que* li respòs.

Fol. 3r.6

que no'n conexia negú, *que* davant li anaven e no li havien res dit. E diu que enaprés com ell fon al morer per dar recapte als porchs hoy gran viafòs ves lo melonar d'en Jacme Steve dient: "À lladres! à lladres!". Interrogat si les dites persones portaven armes, e dix *que*, a son parer, llanses.

En Jacmet Magraner, de la parròquia de Sóller, *testimoni* pres e jurat dir veritat en fet strany, lo qual interrogat dix e respòs que dissapte a vespre, entre quatre e cinch hores de nits, ell venint de Moncayre e passant per lo camí de carrera *que* ve de l'Alqueria del Comte ell véu, de lla la porta de l'alberch d'en Ffransoy Bisbal ves la Lluna, lo noví de la ffilla d'en Ffransoy Jordi. E passant avant ell véu entre la porta d'en Guillem Leon e la porta de l'alberch, hon se feyen les noses del dit l

Fol. 4v.6

noví, ·V· o sis hòmens qui alguns portaven glavis mas *que* no·ls coneix. Mas diu que la hu d'aquells s'acostà a ell mirant-lo en la cara, e per so com era fosch no·l podia ben conèixer. Mas *que* a son parer era lo pastor d'en Ffrontera, qui ha nom Fferragut. E diu que après un altre d'aquells li dix, que no coneix massa bé: "Hereu!". E un altre li dix: "Barbut!". E *que* aquest a son parer era Anthoni Valls.

Dimarts a ·VII· d'agost any dit mil ·CCCC· ·XXXX· ·II·

En Guillem Frontera, de la parròquia de Sóller, *testimoni* pres e jurat dir veritat axí en fet propi com strany, lo qual respòs e dix saber so *que's* seguex. So és, que, de quatre en cinch hores de la nit⁴ del dissapte prop passat ell ésser ja colgat, sentí com llansaven pedres en la cuberta de la cambra e en altra part de l'alberch, trenquant les teules de l'alberch.

⁴ Tot seguit, s'ha eliminat *de la*, pel fet de ser sobrer.

E diu *que* sentint lo dir ⁵ de les pedres, obrí la porta e exint defora diu *que* atrobà |

Fol. 4r.6

en Ffransoy Piquer qui passava e menava una talla de porchs. E diu que dix-lli al dit Piquer: “No y has-me vist degú, car ha-y-me tirades pedrades e⁶ m’han fet llevar del llit.” E *que* aquell li respòs que n’havia vist una talla. E diu que s’*seguí enaprés que* isqueren de l’*offici* divinal que vench a ell dit Guillerm Frontera, Jacme Arbona, àlies Quexal, dient-li tals o semblants paraules: “Guillerm vine assí un poch *que* I hom vol *parlar* ab tu”. E diu *que* va·ll seguir e menà·l a casa sua del dit Jacme. E aquí vench Anthoni Valls, texidor. E vengut aquí diu *que* li dix lo dit Anthoni Valls: “En Guillerm, vós m’havets mal informat ab lo batle, car havé-li [sic] dit que·m prenga *per* rahó de les pedrades que us tirà d’aquest vespre”. E diu *que* li respòs *que* no·y deya veritat *que*·l hagués tensat [?] car no sabia qui u havia fet, sinó *que* li havia dit de les pedres *que* li havien tirat. Emperò stà en veritat que ell havia dit al batle *que* prengués testimoni ⁷ d’en Xoy Piquer e d’en Jacme Magraner, ab los quals ell parlà en la nit matexa. E·ls demanà si conexien los hòmens, e que lo dit Anthoni Valls li dix *que* no·s curàs d’aquests affés, car ell li faria pal

Fol. 5v.6

gar les teules. E ell respòs-li que no y havia res a ffer, car lo batle sabia què havia a ffer.

Interrogat si ha hoÿt dir *que* algun altre s’ic sia stat ab lo dit Anthoni Valls, e respòs *que* sa germana dell dit Guillerm Frontera li havia dit com lla muller d’en Llor li havia dit *que* en Jacmet Serdà u havia comensat, segons aquella hoÿ dir a la muller d’en Jacme Colom. E que la muller dell dit Guillem Frontera li ha dit com en Cristòfol Frontera li dix *que* son fill Pere hi era estat, e *que* per temor d’ell no se n’empaxàs, car li faria pagar les teules.

Interrogat si [hi] ha altra qui y fos stat en les dites coses de tirar les pedres. E respòs que li havien dit qui y era stat: en Gual, missatge d’en

⁵ Verb (substantivat) m. Acte i efecte de dir. Y vent la seruenta que cert d’aquells era, /mirant-lo de ferm li dix semblant dir: /Ben par que tu sies..., Passi cobles 18. Lo llur fals dir / la féu morir, Spill 3495. Aquells que menyspreen lo dir meu, Mort Antoni Roca (Cançoner Aguiló). Ara que sento el dir de ton llaüt, m’apar que es fil tri, la música dels déus, Carner Lluna 110. (DCVB)

⁶ Tot seguit apareix una e sobrerera, la qual hem eliminat de la transcripció.

⁷ pregués testimoni. Afegit interlineal.

Frontera, però *que* no li recordava *que*⁸ [sic] lo y havia dit.

Interrogat ab *quals* altres se poria hom entrametre dels affés, e dix *que* no u sabia sinó d’aquells *que* dessus ha nomenats.

Interrogat ell si sap *que* degú sia absentat per la dita casa, e dix *que* no.

E rehebut li fon llest e recitat. |

Fol. 5r.6

E dijous, a vint d’agost any dit mil ·CCCC· ·XXXXII·, l’honorable en Johan de Galiana, donzell, veguer de la part forana, ha remès graciosament al dit Pere Frontera tot so e quant aquell fos tengut per la dita rahó, si e en cas *que* tengut, si fos volent, d’aquí avant haver per cancel·lada e nul·la la dita enquesta o enquestes fins a la jornada de vuy, axí com si ja més no fossin stades, en tant com *toque* emperò al dit Pere Frontera, fill del dit en Cristòfol Frontera.

Dijous a ·VIII· d’agost any dit mil ·CCCC· ·XXXXII·

Anthoni Valls, texidor, testimoni pres, fet e jurat dir veritat axí en fet propri com strany, e dix saber so que·s seguex. So és, *que* lo dissapte a vespre prop passat, a quatre hores de la nit, ell anant ab son frare, en Johan Valls, Jacmet Serdà, en Miquel Serdà, Anthoni Gual e en Fferragut, missatge d’en Frontera, per la vila de Sóller quantant, atrobà en Pere, fill d’en Cristòfol Frontera, ab n’Oliver, fill d’en Guillerm Oliver, aped[r]egant a aquells, los dits Frontera e Oliver. E diu *que* aquells comensaren a pendre pedres e fferen la via dels dits Pere e Oliver e apedregaven-se los uns als altres. E com se foren acostats als dits Pere e Oliver, diu ell |

Fol. 6v.6

dit testimoni: “Qui és aquell qui tirava?”. E lo dit Pere Frontera respòs *que* ell e lo dit Oliver. E axí se departiren los uns a los altres. Interrogat si y havia algun altre qui vés les dites pedrades, e dix que no sinó Ffransoy Jordi.

Interrogat quines armes portaven los dits Pere Frontera e Oliver, e dix que sengles llanses e vergues.

⁸ Llegiu: qui.

Divenres a ·X· d'agost any dit a mil ·CCCC· ·XXXX· ·II·

En Pere Frontera, fill d'en Cristòfol Frontera, testimoni pres e jurat dir veritat axí en fet propi com estrany, e dix saber so que's seguex. So és, que dissabte prop passat en la nit, entre tres e quatre hores de la nit, ell testimoni stant ab en Bordoy e un que dien en Burguera, stant a la porta d'en Fransoy Jordi, diu que tiraren un còdol, a son parer vench devés la casa d'en Llor. E, a sson parer, donà da dalt en una teulada, no sap de qui era la dita |

Fol. 6r.6

taulada. D'après, diu ell testimoni, que se n'anaren.

Interrogat ell testimoni si sap ni ha hoït dir que qui ha tirat⁹ lo dit còdol. E dix que no u sap certament, mas que ha hoït dir que stant aquí, davant la dita porta d'en Fransoy Jordi, un que dien en Vals e en Gual debatién dient la hu a l'altra: "Tu as tirada aquest còdol, ans ho as fet tu!"

Interrogat ell testimoni quines armes portaven los qui éran ab ell, e dix que ell portava una lansa e basalart, e los altres portaven sengles llanses e coltells, e los dits en Vals e en Ferragut, a sos vegares, portaven sengles llanses, e en Vals portava una verga, e en Jacmet Parda, una llansa ho verga. E àls dix no saber en les dites coses. |

Fol. 7v.6

La dona Blanca, muller d'en Pere Llor, etc, jurada, interrogada axí en fet propi com strany sobre les pedrades que éran stades tirades lo diumenga prop passat en la nit. E dix que no sap res, sinó que ha hoït dir a la muller d'en Jacme Colom com en Jacmet Parda havia comensat de tirar les dites pedrades ab d'altres.

Interrogada si ha hoït dir a nengú altra qui ha tirades les dites pedres, e dix que no'n sab res.

La dona Anthonina, muller d'en Jacme Colom, etc, testimoni, jurada [sic] e interrogada dir veritat axí en fet propi com strany, etc, sobra les pedrades de diumenga a vespra, etc. E dix que no'n sap àls,

⁹ En el text original apareix "tirad[il]]it", entenem que l'escrivà va escriure primer *tirada* i després rectificà per *tirat*. En altres ocasions en aquesta mateixa inquisició trobam l'ús del participi *tirada* en relació amb el mot *còdol*. La manca de concordança entre el verb i el substantiu que fa de complement directe es deu, suposam, a la barreja d'ús entre *pedra* i *còdol*.

sinó que hoÿ dir lo diumenga après dinar a algunes persones, les quals no li recorden, que en Jacmet Parda era stat aquell lo qual havian [sic] apedregat la casa del dit en Jacme Arbona, ensemps ab altres persones.

Interrogada qui pot saber en les dites coses, e dix que no'n sap res. |

Falta el fol. 7r.6

Fol. 8v.6

Interrogat ell testimoni que com se'n tornaven, si veren nengú, e dix ell testimoni que véu que en Guillem Frontera e son frara s'eren levats del lit, los quals digueren a ell testimoni que qui havia tirats los còdols a la sua teulada, e dix que no'n sabia res.

Digous, a ·VIII· del mes de maig any de Nativitate de Nostra Senyor ·M· ·CCCC· ·XXXIII·, l'honorable en Johan de Galiana, donzell, vaguer de fora, a pregàries d'algunes bonas persones en aquestas coses entraviments, sabent e consentent, lo discret procurador fiscal del senyor rey ha remesos graciosament lo dit crim o delicta als dits Guillem Rovayat e Miquell Serdà, si en alguna cosa en aquell eren tenguts. Manant la present inquisició, en tant tocha interesser dels dits Guillem e Miquell, cancel·lar e anul·lar, e per cancel·lada e anul·lada esser haüda ab la present.

E lo dit dia mateix, lo dit honorable vaguer per semblant ha remès lo scrit al dit Jacme Parda, un informa manant cancel·ler la dita enquesta en quant és interesser d'aquell e ab la present aquella cancel·la.

[Mostra del manuscrit AMS - 4847 fol. 4r]

6. El lèxic

6.1. El substantiu

La llista que segueix a continuació conté tots els substantius que apareixen a la inquisició de Sóller. Els mots, a més d'estar ordenats alfabèticament, estan classificats segons si són substantius comuns o propis. Dins els substantius propis, a més, hem destriat els antropònims (noms de font i noms de família) i els topònims. Tots els substantius estan escrits en cursiva i al costat s'hi detalla el foli en què apareix al manuscrit, entre parèntesi les variants formals en què apareix el substantiu i tot seguit la forma actual estandarditzada. Els substantius que seran comentats en el glossari i tindran una atenció especial estan marcats amb un asterisc.

6.6.1. Substantius comuns

affés 4r, 5v, pl. d'afer
agost 3v, 4v, 5r, 6v, agost
alberch 3v, 3r, 4v, alberg
any 3v, 3r, 4v, any
armes 3v, 6v, 6r, armes
*basalart** 6r, basalart¹⁰
batle 4r, 5v, batle
cambra 4v, cambra
camí 3r, camí
cara 4v, cara
carrer 3v/ *carrera*, 3v, carrer
cas 5r, cas
casa 3v, 4r, 5v, 6v, 7v, casa
còdol 6v, 6r/ *còdols*, 8v, còdol
*coltells** 6r, pl. de coltell
cosa 8v/ *coses*, 3v, 5v, 6v, 7v, 8v, cosa
crim 8v, crim
coberta 4v, coberta
delicta 8v, delicte
dia 8v, dia
dijous 5v (*digous* 8v), dijous
dimarts 4v, dimarts

¹⁰ No apareix al *DIEC*.

dinar 7v, dinar
*dir** 4v, dir
dissabte 4v, 6v (*dissapte* 3v, 3r, 5v), dissabte
diumenga 7v, diumenge
divenres 6v, divendres
dona 7v, dona
donzell 5r, 8v, donzell
enquesta 3v, 5r, 8v/ *enquestes* 5r, enquesta
fill 5v, 5r, 6v/ *ffilla* 3r, fill
fiscal 8v, fiscal
*frare** 5r (*frara* 8v), frare
germana 5v, germana
*glavis** 4v, pl. de glavi
hom 4r/ *hòmens* 4v, 4r, home
hores 3v, 3r, 4v, 5v, 6v, pl. d'hora
informa 8v, informe
inquisició 8v, inquisició
jornada 5r, jornada
lit 8v, llit
lladres 3v, pl. de lladre
*llansa** 6v/ *llanses* 3v, 6v, 6r (*lansa* 6v), llansa
maig 8v, maig
melonar 3r, melonar
mes 8v, mes
missatge 5v, 5r, missatge
morer 3r, morer
muller 5v, 7v, muller
nit 3v, 4v, 4r, 5v, 6v, 7v (*nits** 3v), nit
noví 3v, 4v, noví
*offici** 4r, ofici
paraules 4r, paraules
parer 3v, 3r, 4v, 6v, parer
persones 3v, 3r, 7v, 8v, pl. de persona
*poch*¹¹ 3v, 4r, poc

¹¹ Adjectiu substantivat.

porchs 3v, 3r, 4v, pl. de porc
porta 3v, 3r, 4v, 6v, 6r, porta
pregàries 8v, pregàries
procurador 8v, procurador
rahó 4r, 5r, raó
recapte 3v, recapte
remor 3v, remor
res 3v, 3r, 5v, 6v, 8v, res
scrit 8v, escrit
senyor 8v, senyor
*talla** 4v, talla
temor 5v, temor
testimoni 3v, 3r, 4v, 4r, 5r, 6v, 7v, 8v, testimoni
teulada 6v, 8v (*taulada* 6r), teulada
teules 4v, 5v, pl. de teula
texidor 4r, 5r, teixidor
*vegares** 6r, vijares¹²
veguer 5r (*vaguer* 8v), veguer
*verga** 6r/ *vergues* 6v, verga
veritat 3v, 3r, 4v, 4r, 5r, 6v, 7v, veritat
vespre 3r, 4r, 5r (*vespra*, 7v), vespre
*viafòs** 3r, viafora¹³
vila 3v, 5r, vila
vuy 5r, avui

6.1.2. Substantius propis

a) Antropònims

Els noms de persona esmentats són:

Anthoni 4v, 4r, 5v, 5r, Antoni¹⁴

*Anthonina*¹⁵ 7v, Antonina

¹² No té entrada al *DIEC*

¹³ No té entrada al *DIEC*

¹⁴ Nom propi d'home. Pel que fa a l'etimologia, ve del llatí Antoninus (*DCVB*).

¹⁵ Nom propi de dona. Pel que fa a l'etimologia, antropònim format damunt *Antoni*. Avui en dia es perd el nom *Antonina*, substituït per *Antònia*. (*DCVB*).

*Blancha*¹⁶ 7v, Blanca
*Cristòfol*¹⁷ 5v, 5r, 6v, Cristòfol
*Fransoy*¹⁸ 6v, 6r (*Ffransoy* 3v, 3r, 4v, 6v), Francesc
*Guillem*¹⁹ 3v, 3r, 5v, 8v (*Guillerm* 3v, 4v, 4r, 5v, 5r), Guillem
Jacme 3v, 4v, 4r, 5v, 5r (*Jacmet* 3r, 5v, 5r, 6r, 7v), Jaume²⁰
Johan 3v, 5r, 8v, Joan²¹
*Jordi*²² 3v, 6v, 6r, Jordi
*Mique*²³ 5r (*Miquell* 8v), Miquel
*Pere*²⁴ 5v, 5r, 6v, 6r, Pere

Els llinatges que s'esmenten en el manuscrit són els següents:

*Arbona*²⁵ 4r, 7v, Arbona
*Bisba*²⁶ 3r, Bisbal
Bordoy 6v, Bordoi²⁷
*Burguera*²⁸ 6v, Burguera

¹⁶ Nom propi de dona. Pel que fa a l'etimologia prové del mot germànic *Blanca*, nom propi de dona (*DCVB*). Al *Corpus d'Antropònims Mallorquins del segle XIV* apareixen exemples de *Blanca* com a nom de dona i també com a llinatge, escrit *Blancha*, *Blanca*, *Blange*, al costat de la forma masculina *Blanc* com a nom i llinatge.

¹⁷ Nom propi d'home. Pel que fa a l'etimologia, pres del greco-llatí Christoph rus, nom propi d'un sant, que en grec significa 'portador de Crist' (*DCVB*).

¹⁸ Aquesta forma no la trobam ni a l'*Alcover-Moll* ni al *Corpus d'Antropònims Mallorquins del segle XIV*. Tampoc el diminutiu pertinent, *Xoy*.

¹⁹ Nom propi d'home (l'*Alcover-Moll* també l'inclou com a llinatge i familiarment com a "orinal", a Mallorca). Pel que fa a l'etimologia, prové del nom personal germànic *Willahelm*.

²⁰ Nom d'home, també llinatge molt freqüent a les Balears i a València. Pel que fa a l'etimologia, prové de del llatí *Jacobus* (adaptació de l'hebreu *Iacob*), nom de dos sants i apòstols (*DCVB*).

²¹ Nom propi d'home. Llinatge molt estès a Mallorca i Eivissa. Etimològicament, prové del nom bíblic *Johannes* (*DCVB*).

²² Nom propi d'home. Del llatí *Georgius* (*DCVB*). Era un nom molt usat entre els esclaus, per això al manuscrit en trobam moltes referències.

²³ Nom propi d'home. Etimològicament, prové del llatí bíblic *Michael* (< hebr. mikà'èl, '¿qui com Déu?'), nom d'un arcàngel (*DCVB*).

²⁴ Nom propi d'home, del llatí *Petrus*.

²⁵ Llinatge existent a Barcelona, Tarragona, L'Ametlla, Carcaixent, Morvedre, Alcoi, Dènia, Parsent, Sóller, Fornalutx, Escorca, Montuïri, etc. (*DCVB*). Pel que fa a l'etimologia, l'*Alcover-Moll* diu que podria venir del nom propi germànic. *Arbuna*, però sembla més probable que vingui del topònim occità *Narbona*, amb pèrdua de la N inicial per haver-se confós amb l'article personal N' (cf. Moll Llin.).

²⁶ Llin. existent a Alcúdia, Argençola, Barberà, Castellolí, Dènia, Palma, Reus, Sóller, Vendrell, etc. Com en el cas d'*Arbona*, Bisbal també apareix a l'*Alcover-Moll* com un llinatge característic de Sóller. Encara ara avui dia són els dos llinatges més sentits a la Vall.

²⁷ Llin. existent a Alaró, Alcúdia, Andratx, Argenton, Artà, Barcelona, Campos, Castelló, Esporles, Felanitx, Llinars, Mataró, Palma, etc. (*DCVB*).

²⁸ Llin. existent a la província de Tarragona (Masdenverge), a la de València (Alfagar, Gandia, Sueca, Val., etc.) i a Mallorca (Alaró, Campos, Felanitx, Inca, Palma, Santanyí, etc.). Hi ha la var. *Burgueras* (Barc.) (*DCVB*). Pel que fa a l'etimologia, l'*Alcover-Moll* diu que probablement sigui una variant de *Bruguera*.

*Colom*²⁹ 5v, 7v, Colom
Fferragut 4v, 5r, Ferragut³⁰
Ffrontera 4v, Frontera³¹
*Galiana, de*³² 5r, 8v, Galiana, de
*Gual*³³ 5v, 5r, 6r, Gual
*Leon*³⁴ 3r, Leon
*Llor*³⁵ 5v, 6v, 7v, Llor
*Magraner*³⁶ 3v, 4v, Magraner
*Oliver*³⁷ 5r, 6v, Oliver
Parda 6r, 7v, 8v, Parda³⁸
Payrer 3v, 4v, Payer³⁹
*Piquer*⁴⁰ 3v, 4r, Piquer
*Serdà*⁴¹ 5v, 5r, 8v, Cerdà
Steve 3r, Esteve⁴²

29 L'*Alcover-Moll* no l'inclou com a antropònim.

30 Com a nom comú, coltell o altra arma de punta. Com a antropònim, llinatge existent a Madremanya, Barcelona, Albatàrrec, Algemesí, Dènia, Ondara, Mallorca, Menorca, Eivissa. (*DCVB*).

31 Llinatge existent a Balçareny, Castellvell, Mall., etc. (*DCVB*).

32 Al *Corpus d'Antropònims Mallorquins del segle XIV* trobam documentat de *Galiyana*. Pel que fa a la forma, l'*Alcover-Moll* inclou Galiana com a llinatge existent a Barc., Benassal, Alzira, Gandia, Alacant, Alcoi, Beneixama, Dènia, Elx, Xixona, Castalla, Vilajoiosa, etc. Etimològicament suposam que prové de Galliàna. Pel que fa a la persona que apareix amb aquest llinatge al manuscrit, Johan de Galiana, sabem que era el veguer de fora l'any 1442, però no n'hem trobat cap referència a l'*Enciclopèdia de Mallorca*. Caldrà seguir-ne el rastre a la *Història de Mallorca* o la *Història de Sóller*.

33 Com a substantiu, indret d'un riu en què hi ha poca fondària d'aigua i el fons és prou bo perquè hi puguin passar caminant. Llinatge existent a Flaçà, Olot, St. Feliu de G., Llerona, Casserres, Igualada, Granollers, Mataró, Barcelona, Valls, València, Xàtiva, Xàbia, etc. (*DCVB*).

34 En desconeixem el seu origen. Pot ser que sigui occità. Al *Corpus d'Antropònims Mallorquins del segle XIV* trobam la forma *Leó*.

35 *Llorer*. Llinatge existent a Barcelona, Torres de Segre, Alins, Anglesola, etc. (*DCVB*).

36 L'*Alcover-Moll* no l'inclou com a antropònim. En trobam diversos exemples al *Corpus d'Antropònims Mallorquins del segle XIV*.

37 Segons l'*Alcover-Moll*, llinatge existent a Celrà, Barcelona, Anglesola, Terrassa, Igualada, Lleida, Valls, Cabanes, Mallorca, Menorca, Eivissa, etc. Hi ha qui escriu *Olivé*. Hi ha també les variants *Olivèrs* (Vic), *Alibé* (Bordils), i *Alibers* o *Alibés* (Girona, St. Feliu de C., Sabadell, etc.).

38 Al *Corpus d'Antropònims Mallorquins del segle XIV* apareix la forma *Pardo*. A l'*Alcover-Moll* apareix *Pardo* com a llinatge aragonès i valencià, però no inclou la forma femenina com a antropònim.

39 A l'*Alcover-Moll* no apareix com a antropònim sinó com a substantiu comú: mestre d'obres.

40 Llinatge existent a Arbúcies, Casavelles, Manresa, Igualada, Barcelona, Tarragona, Cambrils, Marçà, Falsset, Almacelles, Tàrrrega, Benavarre, València, etc. Existeix la grafia *Piqué*. En català antic es troba escrit *picher* (doc. a. 1242, ap. Pujol Docs.) (*DCVB*).

41 *Cerdà* (escrit també *Serdà* i *Sardà*), llinatge molt estès a Catalunya, al País Valencià i a Mallorca (*DCVB*).

42 A més de ser un nom propi d'home, també és un llinatge existent a Puigcerdà, Roses, Palafrugell, Pals, Ullà, Barcelona, Igualada, Valls, Aitona, Alcarràs, Almenar, Anglesola, Artesa, Alcobàsser, Almassora, Benassal, Borriol, Castelló, València, Algemesí, Alcoi, Benilloba, Cocentaina, Dènia, Elx, Alacant, Andratx, Artà, Calvià, Binissalem, Felanitx, Inca, etc. (*DCVB*).

*Valls*⁴³ 4v, 4r, 5v, 5r (*Vals* 6v), Valls

Els hipocorístics i sobrenoms que s'esmenten en el manuscrit són els següents:

Quexal 4r, Queixal
Rovayat 8v, Rovellat
Xoy 4r, diminutiu de Fransoy

b) Topònims:

(l')*Alqueria del Comte*⁴⁴ 3r, (l')Alqueria del Comte
*Ciutat*⁴⁵ 3v, Ciutat
*(la) Lluna*⁴⁶ 3v, 3r, (la) Lluna
Moncayre 3v, Moncaira⁴⁷
*Sóller*⁴⁸ 3v, 3r, 4v, 5r, Sóller

43 A més de ser un topònim, l'*Alcover-Moll* l'inclou com a llinatge existent a Barcelona, Igualada, Olesa de Montserrat, Sabadell, St. Jordi Desvalls, Mont-roig, Reus, Valls, Anglesola, Artesa de S., Alcalà de X., Benassal, Cast., Les Useres, Val., Albalat de la Ribera, Alberic, Alboraià, Moixent, Alcoi, Beneixama, Cocentaina, Mallorca, Menorca, etc.

44 Sobre el topònim no hem trobat cap referència etimològica en les obres consultades, però sí que hem pogut llegir alguna citació a l'*Enciclopèdia de Mallorca i Història de Sóller*, de J. Rullan i Mir. Per part seva, Plàcid Pérez esmenta el topònim en parlar de la societat sollerica al segle XV: "La principal activitat productiva dels habitants de la vall de Sóller en el segle XV era l'agricultura. Bona part de la vila de Sóller estava envoltada d'horts. Al manco des de l'època andalusina, la riba dreta del torrent Major es regava a partir de la font de l'Alqueria del Comte (s'Ullet)" (2012: 9).

45 Si bé el nom tradicional històric era Mallorca, com el nom de l'illa, col·loquialment també es feia dir Ciutat, forma igualment vigent en l'actualitat. Com bé diu Miralles (2013: 380): "Fins a 1523, en què Alcúdia fou nomenada ciutat per mèrits politicomilitars afins a l'emperador Carles, a l'illa de Mallorca només hi havia una ciutat: Mallorca o Mallorca".

46 Pel que fa al seu origen sabem que és anterior a la conquesta catalana: "Durant la denominació àrab i segons l'historiador Josep Rullan Mir, ja hi havia el triangle format pel carrer Nou (l'actual Isabel II), es Raval (Sant Jaume), Batac, sa Lluna, Hort de Viu (de Vives), sa Mar, Rectoria i Volta Piquera" (*Enciclopèdia de Mallorca*, 362).

47 Possessió del terme de Fornalutx confrontada amb Bini Petit, sa Costera, Bàltx d'Avall, Bàltx d'Enmig i Bàltx d'Amunt. Ocupa l'àrea més alta de la vall del torrent de na Mora, vora el qual se situen les cases. Donà nom a la Font de Moncaira, situada vora el torrent de na Mora, al sud de les cases i a la muntanya de Moncaira, de 859 m d'alçària, aixecat entre les valls dels torrents de na Mora i de sa Coma, a la partió dels termes de Fornalutx i d'Escorca (*Enciclopèdia de Mallorca*).

48 L'*Alcover-Moll* diu que l'etimologia és desconeguda: "L'origen que vulgarment se li atribueix, considerant Sóller com a procedent de s'olla i explicant-ho per la forma gairebé circular del seu port, és una de tantes etimologies improvisades pel vulgus, a la qual contradiu la o tancada (que en olla és oberta) i la -r- del derivat solleric (la qual r no existiria si el mot originari fos olla). A documents molt antics trobam sempre la -r, cosa que demostra que aquesta consonant forma part del radical del mot. D'on ve aquest, però, és cosa que per ara no podem aclarir. Probablement és d'origen pre-romà, i agregable a la sèrie de topònims mallorquins que tenen la terminació àtona -er (Bóquer, Cúber, Búger...)"

6.2. L'adjectiu

6.2.1. Adjectius qualificatius

A continuació mostrem una llista dels adjectius qualificatius que s'esmenten en la inquisició. Hem separat les formes de masculí i femení i singular i plural amb una barra inclinada. D'altra banda, hem inclòs les variants gràfiques i formals entre parèntesi. Tal com hem fet en el substantiu, incloem al final de cada citació les formes estandarditzades.

acostats 5r, pl. d'acostat

*barbut** 4v, barbut

discret 8v, discret

dit 3v/ *dita* 5v, 5r, 6v, 6r, 8v/ *dits* 5r/ *dites* 3r, dit/ dita/ dits/ dites

divinal 4v, divinal

entravinents 8v, entrevinents

estrany 6v, estrany

forana 5r, forana

fosch 4v, fosc

gran 3r, gran

*hereu** 4r, hereu

*honorable*⁴⁹ 5r, 8v, honorable

llest 5v, llest

passat 4v, 5r, 6v, 7v/ *passada* 3v, passat/ passada

present 8v, present

propi 4v, 6v, 7v (*propri* 5r), propi

segures 3v [sic], assegudes

semblant 8v, semblant

*sengles** 6v, 6r, sengles

strany 3v, 3r, 4r, 7r, estrany

tals 4r, tals

6.3. El camp lèxic

En relació amb l'estudi del lèxic, creiem que és interessant, per tal d'aprofundir en el contingut del text, incloure una nova proposta de classificació, feta en aquest cas segons el camp lèxic. D'aquesta manera, pretenem agrupar les paraules segons el significat per tal de fer més evident les característiques

⁴⁹ *Honorable, amat, discret*: Aquestes formes de tractament les trobem en les sentències, les epístoles i les crides, per dirigir-se al batle, el lloctinent o el veguer. Són tractaments usats tan sols de forma escrita per anomenar un càrrec de poder.

del text judicial i el tema de què tracta la inquisició, en aquest cas, la remor de pedres en un alberg. Amb tot, creiem que un recorregut pels camps lèxics de la llengua ajuda a traçar les línies que uneixen el document amb els seus referents contextuals. Per això, partim de la classificació proposada per Rabella (1995: 319-322) en què distingeix el lèxic relacionat amb la justícia i el lèxic relacionat amb la vida quotidiana. A més d'incloure-hi, com a afegit nostre, el lèxic referent a les armes, per tal d'enumerar les que s'usaven en aquella època.

D'altra banda, per a aquesta nova classificació no només tenim en compte els substantius i adjectius sinó també els verbs, els quals mostren el caràcter performatiu dels interrogatoris i detallen les accions dels personatges que intervenen en les narracions dels testimonis.

6.3.1. Lèxic relacionat amb la justícia:

a) accions:

anul·lar 8v; *cancel·lada* 5r; *contengudes* 3v; *entrametre* 5v; *informat* 8v; *interessar* 8v; *interrogada* 7v/ *interrogat* 3v; *jurada* 7v (*juratada* 7v)/ *jurat* 3v; *manant* 8v/ *menava* 3v; *nomenats* 5r; *nul·lada* 5r; *recordava* 5r/ *recorda* 7v; *rehebut* 5r; *remès* 5r/ *remesos* 8v; *replicà* 3r; *sabent* 8v/ *saber* 3v/ *sabia* 4r/ *sap* 5v (*sab* 7v); *segueix* 3v/ *seguí* 4v/ *seguir* 4r.

b) protagonistes:

batle 4v; *donzell* 5v; *procurador fiscal* 8v; *testimoni* 3v; *veguer de fora* 5r (*vaguer de fora* 8v);

c) parts i elements del sistema processal (i termes abstractes i diversos):

crim 8v; *delicta* 8v; *enquesta* 3v; *informa* 8v; *inquisició* 8v; *scrit* 8v.

6.3.2. Lèxic relacionat amb la quotidianitat:

a) Estris, mobiliari, estances de la llar i espais del poble:

alberch 3v; *cambra* 4v; *camí* 3r; *carrer* 3v; *carrera* 3v; *casa* 3v; *uberta* 4v; *lit* 8v; *melonar* 3r; *morer* 3r; *parròquia* 3v; *porta* 3v; *teulada* 6v (*taulada* 6r); *vila* 5r.

b) Termes relacionats amb el menjar o el vestit:

dinar 7v; *recapte* 3r.

c) Parts del cos:

cara 4v.

c) Accions quotidianes⁵⁰:

entrant 5r.6; *exint* 4v.6; *isqueren* 4r.6; *llevar* 4r.6; *mirant* 4v.6; *pagar* 4r.6; *parlar* 4r.6; *passant* 3v.6/ *passar* 3v.6 *pendre* 5r.6; *portava* 6r.6;

⁵⁰ Hem inclòs, tan sols, una representació de les formes no personals que remetent a accions quotidianes.

*quantant*⁵¹ 5r.6; *replicà* 3v.6; *respòs* 3v.6; *sentint* 4r.6; *sopant* 69r.3; *stant* 6r.6/ *stat* 5r.6; *vengut* 4r.6/ *venint* 3v.6; *volent* 5r.6.

6.3.3. Lèxic relacionat amb les armes:

armes 3v; *basalart* 6r; *coltells* 6r; *glavis* 4v; *llansa* 6r (*lansa* 6v)/ *llanses* 3v; *verga* 6r/ *vergues* 3v.

7. Glossari

Incloem també aquelles formes que no tenen entrada al *DIEC2* però sí a l'*Alcover-Moll*. Hem centrat el nostre interès en els mots que provenen del camp de les armes i el camp judicial:

barbut 4v, que té barbes (*DCVB*). Creiem que aquí l'insult pren el sentit de brut. En una altra inquisició de l'aplec apareix l'insult *barba merdosa*, derivat de *barbut* i molt usat a l'edat mitjana.⁵²

basalart 6r, espasa curta. Segons l'*Alcover-Moll*, l'etimologia és desconeguda. Les formes corresponents a *basalart* en francès antic són *badelaire*, *baudelaire*, *bazelaire*, i a molts de documents francesos medievals apareixen formes llatinitzades com *badelare*, *basalardus*, *basalaria* (cfr. Du Cange Gloss. i, 518, 591) (*DCVB*). Per part seva, Alomar (1995: 265) diu: «espasa petita, daga». Primera documentació del mot en aquesta variant formal (1441, 567)».

coltells, 6r, pl. de coltell. 1. Ganivet. 2. Eina consistent en una fulla d'acer amb un o dos mànecs, emprada en diversos oficis. Coltell de boter, de baster (*DIEC*). L'*Alcover-Moll* en diu: «ant. (i avui literari) Ganivet; eina de tall, consistent en una fulla d'acer relativament curta i posada al cap d'un mànec, que serveix per a ferir o per a treballar diverses matèries. 3. Eina consistent en una fulla d'acer un poc corbada i amb mànec a cada cap, que empen els boters i els treballadors de fusta en general, per a llavorar superfícies corbes (Empordà, Garrotxa, Gir., Plana de Vic, Barc., Vendrell, Montblanc, Mall.)». Alomar en fa una definició més concreta (1995: 282): «m. "instrument que consisteix en una fulla d'acer relativament curta, amb un sol tall i amb un mànec de fusta, de metall, etc., asimètric, a vegades formant una sola peça amb la fulla; ganivet" (1230, 1)».

⁵¹ Aquesta forma verbal –gerundi del verb *cantar*– és significativa pel contingut sociològic que desvetlla. Un dels testimonis explica com en la nit en què ocorregueren els fets un grup d'al·lots anava pel carrer "quantant". Mostra, a tall d'exemple, un ritual de comportament de caràcter festiu i d'esbarjo.

⁵² En aquest cas, avui dia l'insult ha perdut part del significat pejoratiu i podríem considerar que en la majoria dels casos dir *barbut* a algú ja no es considera mai un insult. No cal dir que les condicions d'higiene no són les mateixes que fa cinc-cents anys i ara els homes poden lluir una bona barba, si ho fan, això sí, conseqüentment amb les noves tendències.

dir 4v, allò que hom diu (*DIEC2*). V. (substantivat) m. Acte i efecte de dir (*DCVB*).

frare 5r, frare germà: (antic) germà carnal (*DCVB*). Al *DIEC* no apareix en el sentit de "germà".

glavis 4v, pl. de glavi. Espasa (*DIEC2*). Alomar (1995: 310) en diu: «llança amb ferro llarg i amb el tall corbat a un costat, com una ganiveta" (1375, 168). La comprensió de significat d'aquest mot s'ha vist entrebancada per la seva presumpta etimologia (*glai* *glasi* < GLADIU, espasa, gladi), i, estranyament davant la quantitat d'evidències, s'hi erren tant al *DCVB* com el *DECat*, confonent-lo amb el cultisme *gladi*, espasa i amb el significat inicial d'espasa (a Llull, per exemple). Un problema encara».

Afegeix a més que encara no se sap amb certesa l'evolució semàntica de GLADIUS: «Fonèticament no s'explica l'epèntesi de v en glai, ja que no tenim cap cas de hiat sinó un diftong, aleshores cal un hipotètic **glaviu*, relacionat amb un sorotàptic KLAUIIOS que proposa Coromines (*DECat* IV, 586, 17)».

GLADIU, a més, deixà descendència en el francès *glai* i català *glai*, per tant existí en llatí vulgar i no únicament **glaviu*. Avui dia, però, encara no hi ha acord sobre l'origen de la *v* del francès *glai*, de l'occità *glavi* i del català *glavi* (*Ídem*).

hereu 4v, persona que rep una herència o part d'ella per heretament, disposició testamentària o legal, a títol universal (*DIEC2*). Però en el context de la inquisició hem de considerar el mot *hereu* com a insult. Segons l'*Alcover-Moll*, es podria interpretar en el sentit d'infant o simplement desconegut. En la resta d'inquisicions no en trobam més exemples, cosa que ens fa dubtar sobre el sentit pejoratiu que pren en aquesta inquisició. Així mateix, en fem constar el comentari.

llansa 6r (*lansa*, 6r)/ *llanses*, 3r, 6r, 6v, llança, antiga arma ofensiva que consisteix en un pal llarg de fusta que té a la punta un tros de ferro punxegut i tallant, sovint adornat d'una bandereta, usat especialment per soldats de cavall (*DIEC2*). Arma ofensiva consistent en una peça de ferro aguda i tallant, posada a l'extrem d'una perxa més o menys llarga (*Alcover-Moll*). Alomar (1995: 317): «"arma ofensiva que consisteix en un pal de fusta més o menys llarg que té a un cap un tros de ferro punxegut i tallant i a l'altre una virolla també metàl·lica" (1282, 2: 1304,3)».

offici (divinal), 4r, ofici divinal, funció sagrada, referent a les hores canòniques que els eclesiàstics han de recitar cada dia o la missa major cantada (*DIEC2*). A l'*Alcover-Moll* en trobam un exemple: "Quant l'offici divinal se celebrarà, parlaran de barateries, Metge *Somni* IV".

sengles, 6v, 6r, sengles, un per a cadascun, per a cadascuna de les persones o coses (*DIEC2*). *L'Alcover-Moll* inclou, a més, la definició del mot antic, “d'un en un, cada”.

talla, 4v, talla, 3. Antigament, llista dels habitants d'un poble o d'un país, feta especialment a efectes tributaris (*DIEC2*). 9. alçada o estatura d'una persona o d'un animal (*DCVB*). Tot i trobar la paraula en el diccionari, no tenim clar del tot si el significat és ben bé aquest. Pel context, una talla fa referència, en el cas de la inquisició, a un conjunt de persones o animals. Tant al *DIEC2* com a *L'Alcover-Moll*, però, no trobam la paraula referida al sentit que li atorga el document. A pesar d'això, creiem que la lectura del mot és la correcta ja que en el manuscrit es pot llegir clarament i el foli on apareix està en excel·lents condicions de conservació.

vegares 6r, vijares, mot arcaic, que, com el provençal antic *vejaire*, significava ‘parer, semblant’, i s'usava unes vegades com a adjectiu (*esser vijares* ‘esser semblant, esser de parer, semblar’) i altres com a substantiu (*donar vijares* ‘donar de parer, semblar’, i *a mon vijares, a vostre vijares* ‘al meu parer’, ‘al vostre parer’) (*DCVB*). Alguns transcriptors han interpretat aquest mot accentuant-lo malament, com a paraula aguda, però és una paraula plana.

verga 6r/ *vergues*, 6v, verga.

viafòs, 3r, viafora, ant. *viafors*, crit o so d'alarma per a demanar auxili o per a reunir la gent en cas de perill. Pel que fa a l'origen del mot, *L'Alcover-Moll* diu: «compost de via! fora!, crits per incitar la gent a sortir. No cal dir que és absurda la teoria exposada per Leo Wiener (*ZRPh*, xxxv, 459-469), segons la qual viafora s'hauria d'identificar amb el fr. beffroi ‘campana d'alarma’».

8. Conclusions

En aquest article sobre la tipologia textual i el lèxic hem volgut investigar i descriure les particularitats lingüístiques que ofereix un procés criminal medieval, únicament com una mostra del que serà més endavant un treball de dimensions més àmplies sobre la llengua medieval en els processos criminals de Sóller.

A partir de la base classificatòria proposada per Gregory & Carroll, hem destriat els diferents textos existents en un procés criminal d'acord amb la situació comunicativa. Així, en les inquisicions trobam textos judicials, edictals, epistolars i inventaris, tot i que els primers són els més interessants pel que fa a l'estudi de la llengua medieval, ja que inclouen en un registre col·loquial les narracions dels testimonis.

D'altra banda, en aquest breu estudi hem pretès apropar-nos al lèxic d'una de les inquisicions solleriques, partint de la classificació dels substantius i els

adjectius. En el primer grup hem classificat els substantius segons si eren comuns o propis, i dins aquests darrers hi hem distingit, a més, els noms de persona, els llinatges i els hipocorístics i sobrenoms. A més, partint de l'estudi de Rabella (1996), ens hem interessat pels diferents camps lèxics presents en el procés criminal. Així, hem fet una nova classificació a partir de l'inventari de vocabulari relacionat amb l'administració de justícia, la quotidianitat i el món de les armes. Tot plegat, ens ha permès constatar la fesomia d'un procés criminal i destriar aquells mots que formen part de l'estructura fixada d'un text judicial. D'altra banda, els mots referents a la vida quotidiana i a les armes ens han apropiat a la narració dels fets i a la forma de vida de l'època. Al final, hem inclòs un breu glossari amb aquells mots que bé mereixien una atenció especial.

Comptat i debatut, acabam tal com hem començat: exaltant la importància dels llibres de cort en l'estudi de la llengua medieval. Tal com hem dit al principi, és gràcies als processos criminals que coneixem la llengua que parlaven els nostres avantpassats fa més de cinc-cents anys. Si no s'haguessin conservat aquests textos, a dia d'avui només tindriem els testimonis de les obres literàries, insuficients per arribar a perfilar un marc descriptiu semblant al que hem analitzat en aquest estudi. Tot plegat, l'estudi de la llengua en els processos criminals evidencia la riquesa dels llibres de cort que se'ns presenten, en l'actualitat, com un reflex del que fou la societat mallorquina al segle XV.

Citacions bibliogràfiques

AA.DD. (1989-1993): *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Promomallorca Edicions. Inca: Gràfiques Garcia.

ALCOVER, Antoni M. i MOLL (1930-1962): Francesc: *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma.

ALOMAR, Antoni Ignasi. 1995. *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval. Terminologia*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma.

COROMINES, J. (1980-1984): *Diccionari etimològic i complementari de la Llengua Catalana*. Amb la col·laboració de Joseph Gulsoy i Max-Cahner. 4 vols. Publicats. Barcelona: Curial – Caixa de Pensions “La Caixa”.

GREGORY, Michael i CARROLL, Susanne. 1978. *Language and Situation. Language Varieties and their Social Contexts*. London: Routledge and Kegan Paul.

LLADÓ, Jaume. 1950. *Guía del archivero municipal: normas para clasificar los fondos de un Archivo y formar su índice y catálogo*. Palma: Imp. B. Ferragut.

MIRALLES, Joan. 1979. «Sobre l'ús lingüístic a les viles medievals mallorquines. Els Llibres de Cort Reials.» *Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Volum V. Andorra.

— 1984. *Un Llibre de Cort Reial mallorquí del segle XIV (1357-60). Introducció, transcripció i estudi lingüístic*. Vol. 1. Mallorca: Editorial Moll.

- 1997. *Corpus d'Antropònims Mallorquins del segle XIV*. Institut d'Estudis Catalans. Repertori de la Secció Filològica, III. Barcelona.
 - 2006. *Antologia de textos de les Illes Balears. Vol. 1. Segles XIII-XVI*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
 - 2013. "Tipologia textual i lèxic del tractat «Vertaderas traçes del art de picapedrer»". *Humanista/ IVITRA*. Vol. 3, 347-297.
- PÉREZ, Plàcid. 2012. «La vida quotidiana de Sóller al començament del segle XV. Interrogatoris criminals 1404-1405». *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller*. 8, 9 i 10 de novembre. Ajuntament de Sóller – Institut d'Estudis Balearics. Sóller.
- RABELLA, Joan Anton. 1995. *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV*. Curial Edicions Catalanes. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.
- RULLAN MIR, Josep. 1896. *Historia de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca*. 2 toms. Palma.

ENTREVISTES A TREBALLADORS DE LES FÀBRQUES DE TEIXITS SOLLERIQVES

Aina Colom, Francesc Lladó i Antoni Quetglas

Resum

A finals dels anys 60 quan ja s'havien tancat varies fàbriques de teixits, Domingo Mateu i jo mateixa vàrem realitzar un treball periodístic damunt el tema. Aquest treball consistia en un comentari escrit per Domingo Mateu i diverses entrevistes –que jo mateixa vaig dur a terme– amb treballadores que havien perdut la feina. El treball es publicà damunt el Sóller, sense censurar-nos una coma.

Quina no seria la nostra sorpresa quan, el dissabte següent, l'editorial del setmanari criticava durament el "tàndem Mateu-Colom" per l'article de referència. Don Miquel Marquès al·legava que no havia pogut llegir el text abans de la seva publicació perquè estava absent. Pareix que els propietaris de les fàbriques l'investiren dient-li que mai havia d'haver deixat publicar aquest escrit. Ambdós, autors del treball quedàrem sorpresos i decebuts per com havien anat les coses. Sols la reflexió ens dugué a la conclusió que el Director del setmanari ens havia fet més favor en donar llum al reportatge per després criticar-lo, que si s'hagués tirat, sens publicar-los, els folis a la paperera.

Ara, en el moment d'anunciar la meva participació a les jornades de 2014, tenc el projecte de fer, amb l'ajuda d'Antoni Quetglas i Francesc Lladó, una comunicació amb unes entrevistes amb diverses persones que perderen la feina en aquells llunyans anys 60-70. Amb aquestes entrevistes intentarem mostrar com era el món de les fàbriques solleriques i com va ser el seu final a fi d'obtenir amb les respostes una lliçó que a Sóller podem qualificar d'irrepetible.

Es pot dir, que des de l'Edat Mitja, la principal manufactura de la localitat era el sector tèxtil. Aquesta, durant l'època medieval i moderna estava dedicada a l'elaboració de teixits de llana, lli i cànem i des del segle XV es va introduir el cultiu de la seda i la producció de teles amb aquesta matèria.

Amb l'entrada de Mallorca en el món feudal, també es va implantar el sistema de producció gremial propi del món cristià, pel qual tots els oficis estaven regulats per un gremi o associació de menestrals, subjectes a unes ordinacions. Els primers gremis relacionats amb la manufactura tèxtil, apareguren a Mallorca durant el regnat de Sanç I. N'hi havia dos: el de

paraires (treballaven la llana) i el de teixidors (treballaven el lli, el cànem i altres materials).

A Sóller, aquesta indústria gremial va passar per diverses fases d'expansió i de crisi, coincidint amb la possibilitat d'exportació que es tenia a través del seu Port.

Però, malgrat tenir una relativa importància aquesta indústria no va començar a destacar fins a l'adopció del cotó com a matèria primera per elaborar els teixits. Això suposava fabricar productes de menys qualitat però que es podien vendre més barats, adaptant-se a la demanda del mercat. A aquest fet se li han de sumar diverses actuacions legals i d'infraestructures que afavoriren els teixits com la supressió del vell sistema gremial (que impedia un lliure accés a l'ofici), la llibertat per comerciar des del Port de Sóller (1774) i la construcció de la carretera del Coll (1856).

A més, es donà una modernització de la maquinària, adoptant nous telers de tipus anglès amb llançadora volant. Aquests eren més fàcils d'utilitzar i també era més fàcil l'aprenentatge del seu maneig. Això va promoure que molta més gent en pogués aprendre com, per exemple, les dones. S'ha de dir que això també afectà la fesomia dels habitatges sollerics, els quals tenen unes entrades molt grans que servien per ubicar-hi els telers on es complementava l'economia familiar amb guanys addicionals.

Tot això provocà un fort creixement de la producció tèxtil. Per posar un exemple, l'any 1784 hi havia 42 teixidors el 1830 n'hi havia 120.

Molts d'aquests nous teixidors compaginaven aquesta feina amb la del camp, ja que aquests sols produïen, la distribució i venda la feien els marxants i els traginers.

Devers la dècada de 1840 anaren sorgint les anomenades Botigues de Teixidor, que no eren més que petits tallers on es concentraven diversos telers i on es donava tot el procés productiu; aquests mestres teixidors compaginaven la seva producció amb la d'altres teixidors particulars i la distribució la seguien fent els marxants. La majoria d'aquestes Botigues evolucionaren cap a fàbriques "manuales" (és a dir que empraven telers manuals) que s'encarregaven de tot el procés (producció i distribució).

Als anys vuitanta del segle XIX va començar la mecanització de la indústria tèxtil sollerica. Aquest fet va permetre un auge d'aquesta i el seu manteniment fins els anys vuitanta del segle XX. A Sóller, s'arribaren a muntar fins a 18 fàbriques de teixits mecanitzades, si bé algunes es mantingueren pocs anys, en els moments de màxima expansió n'hi hagué 11 funcionant simultàniament. En el període esmentat funcionaren a la ciutat 18 fàbriques de teixits: La Solidez, (1884), Can Civella (1885), Can Baltasar (1885), Cas Pastor (1887), Ca les Ànimes (1891), Can Bac (1892), Can Moiana (1893), Can Pedaçot (1893), Ca na Beta / Can Pizà (1893), Can Quart (1895), Can Montserrat (1901), Riera, Rosendo y Cía. (1902), fàbrica de Mateu Colom Rullan (1912), Sa Fàbrica Nova (1922), Can Pelut (1923), Can Puig (1945), Can Capapuig (1957), Can

Fiolet (1959), una fàbrica de filatures de cotó —Sa Filadora (1941)— i una fàbrica d'estores (1965). Tota aquesta activitat empresarial va fer del sector secundari un dels principals pilars de l'economia sollerica que donava treball a més d'un miler de persones. Així és pot dir que no sols la vida econòmica girava entorn de les fàbriques, sinó que també hi estava lligada la vida familiar, social i cultural. Per tant, la decadència d'aquesta indústria va afectar, no solament l'economia local, sinó que també en va resultar una crisi afectiva i social que va marcar molt les persones que hi treballaren i en foren protagonistes.

Les principals causes de la seva desaparició foren el canvi de model socioeconòmic amb el desenvolupament del sector terciari, les males comunicacions per carretera i la impossibilitat de competir amb Catalunya.

En aquest article pretenem conèixer com fou la desaparició de les darreres fàbriques locals. Això ho feim amb entrevistes a antics treballadors de diverses branques del procés de producció. Amb elles volem fer una nova aportació al coneixement d'aquella època i de la història industrial del nostre poble.

Preguntes a antics treballadors/-es de les fàbriques solleriques

1. Nom, llinatges i malnom
2. Lloc i dia de naixement. Nom dels pares
3. A quina fàbrica/-ques vàreu fer feina?
4. Per quin motiu hi començàreu a treballar?
5. Quina tasca/-ques realitzàreu?
6. En que consistia la vostra feina (descripció del procés)?
7. Podeu descriure el vostre lloc de feina (distribució dels espais, nombre de màquines, etc.)?
8. Quins mitjans de control hi havia a la fàbrica pel que fa a la producció?
9. Quina relació teníeu amb els companys/-es?. En podeu citar alguns?
10. Quina relació teníeu amb els propietaris?
11. Quin era l'horari laboral. Teníeu dies lliures?.
12. Com berenàveu? On? De què?
13. Quins mitjans de control hi havia a la fàbrica pel que fa al compliment de les funcions (horari, prohibicions, etc.)?
14. Quines festes celebràveu? I com?
15. Quin sou teníeu?
16. Quin era el mitjà per ascendir laboralment?
17. Com anàveu vestits? D'on venia aquesta indumentària?
18. Tipus d'accidents que hi havia a les fàbriques?
19. Quan tancà la fàbrica on treballàveu?
20. Com vàreu viure el tancament de la fàbrica?
21. Quina sortida laboral vàreu agafar?
22. Quants d'anys teníeu quan varen tancar la fàbrica?
23. Vàreu rebre qualque indemnització?

Maria Moyà Sampol

2.- Vaig néixer a Sóller el 20 de Febrer de 1938. El nom dels meus pares eren Benet i Antònia. A mon pare li deien en *Benet Carol*. Mon pare era picapedrer i ma mare anava a "sa fàbrica".

3.- Primer vaig anar a Can Pelut i després a Can Pedaçot.

4.- Nascuda a 1938, la meua infància va créixer dins l'ambient de misèria i fam que ens ocasionaren les dues guerres. Les cartilles de racionament no es retiraren fins el 1951. Per la necessitat d'aliments

que hi havia ma mare em llogà als 11 anys per guardar una nineta acabada de néixer en el Forn del Born. Ella pensà que jo estaria millor alimentada que a ca nostra. Pens que vaig agafar bona fama de teta ja que vaig exercir aquest ofici dins altres tres famílies. La darrera fou Can Joy, casa que esta ran de la via del tren no allunyada de l'Estació del Ferrocarril on em tractaren molt bé, com m'havien tractat a les altres. Quan tenia 16 anys el jove que va ser el meu home començà a acompanyar-me. Mon pare trobà que des d'aquest moment era amb ells que havia de viure. Deixar aquesta feina m'obligà a anar a "sa fàbrica". Vaig començar a anar a Can Pelut.

5.- El primer any, una altre nina i jo ens ocupàvem de la neteja, de repartir bitlles a les teixidores, d'anar a cercar aigua a Sa font de Plaça dues vegades cada dia i deixar els càntirs dins les diferents sales de treball. També vaig fer bitlles.

6.- A l'any d'haver entrada a Can Pelut vaig començar a teixir. En vaig aprendre mirant el que feien ma mare i la meua tia que teixien en aquesta mateixa fàbrica.

7.- A Can Pelut hi havia una sola sala de teixir. Els meus quatre telers, amb els quals teixia només llista, estaven a un cap de cantó de la sala. No puc senyalar el nombre de telers que hi havia. Quan vaig passar a Can Pedaçot vaig teixir retorç, "labrado", llista, però sobre tot daus de cuina.

8.- Com que anàvem a jornal no hi havia control de producció.

9.- Molt bona. Totes les treballadores ens ajudàvem amb el que podíem. A mes jo vaig tenir l'ajuda de ma mare i una tia.

10.- La relació amb els propietaris era molt correcta.

11.- A Can Pelut fèiem la jornada laboral normal, de 8 a 12 i de 14 a 18 hrs. A Can Pedaçot fèiem dos torns de 5 a 13 i de 13 a 21hs. Només teníem lliure els Diumenges. Vull senyalar que vaig passar a Can Pedaçot perquè el meu home, en Tomeu Sellés hi feia feina. L'haver de tenir un horari de treball diferent no ens anava bé.

12.- Berenàvem fent feina, menjant trosset a trosset. Jo menjava casi sempre pa amb oli amb una arengada o amb un tros de bacallà. Si començava

a les nou qualque dia era mig dia i encara no havia acabat...!

13.- A Can Pelut no existia cap mitjà de control de treball per dur un horari normal. A Can Pedaçot, que feien dos torns, havíem de marcar l'hora que entràvem i la que sortíem al rellotge que estava al portal de la fàbrica. Com que anàvem a escarada no perdiem gens el temps.

14.- Les festes que es deien de precepte no anàvem a fer feina i assistíem a missa. Les cíviques com el primer de maig o el 18 de juliol, aniversari del començament de la Guerra Civil eren dies d'excursió. La segona festa de Pasqua era senyalada per una sortida per la Costa de Deià; pel mes de maig assistíem al Mes de Maria. Després fèiem una volta pel carrer de Sa Lluna. També celebràvem sens anar a fer feina la festivitat de la Mare de Deu de l'Esperança que era la nostra patrona.

15.- De Can Pelut no ho record. A Can Pedaçot em donaven a compte 500 pessetes cada setmana. Al final de mes cobrava entre 900 i 1.100 pessetes. En aquesta quantitat hi entraven els premis pels metres de roba que teixies i per la roba ben feta. Les teixidores ens trobàvem amb les berrugues que s'havien creades. Les berrugues eren el motiu d'haver de fer, com deien, les peces netes. Les berrugues no corregides eren castigades amb un descompte d'una petita suma.

16.- A Can Pelut no hi havia mitjà d'ascensió. A Can Pedaçot la feina ben feta mereixia gratificació.

17.- Els homes duïen una granota blava. Les dones generalment anàvem vestides amb la roba mes vella que teníem. Per allà dins no hi havia pretensions de vestimenta.

18.- L'únic accident que hi vaig veure va ser que una llançadora sortí de lloc i pegà al l'ull d'una treballadora amb tanta força que l'hi tragué. Va ser un accident molt comentat i causà molta de pena als treballadors de les fàbriques.

19.- Can Pelut tancà el 1968.

20.- Quan tancà Can Pedaçot jo ja no hi feia feina però em vaig entristir per la seguretat de treball que perderen moltes amigues meves.

21.- Abans de tancar Can Pedaçot, que fou el 1970, el meu home obtingué una plaça a les oficines de l'Estació Naval amb un sou aproximat a les nostres dues pagues. Això ens feu decidir que jo em dedicàs a la casa i la família. Així que jo em vaig alliberar de viure el drama que tants d'homes i dones visqueren en aquella època.

22.- Quan tancaren la fàbrica jo tenia 32 anys.

23.- Jo, ja no anava a "sa fàbrica".

Vicenç Luis Canals.

En Vicenç de l'Alegria de la Huerta

2.- A Sóller el 13 de Febrer de 1938. Mon pare nomia Jaume i ma mare Antònia.

3.- Als 17 anys vaig començar a Can Pizà. Hi vaig fer feina 25 anys fins que tancaren. De mosso, vaig començar a donar oli a la maquinària i vaig arribar a majordom.

4.- Jo abans feia de ferrer. Un obrer de Can Pizà em demanà si voldria anar a "sa fàbrica". La idea m'agradà i de seguida hi vaig començar. Don Miguel Pizà em prengué amb molta estima. Em feu anar a escola els vespres. Entre la pràctica, l'estudi i l'interès que vaig posar en la maquinària fou possible que tota ella funcionàs.

5.- Els darrers anys donava ordres a tots els treballadors i després ajudava a arreglar el que hi havia que arreglar.

6.- La primera feina a fer diàriament era obrir les portes de la fàbrica abans de les 4 del matí. Seguidament fer que tot funcionàs així com tocava. Tenia la llibertat d'esmitjar el jornal amb dues tandes. Així que partia a mitjan mati per tornar-hi l'horabaixa i quedar fins a les 9 del vespre per deixar la fàbrica tancada.

7.- A Can Pizà hi havia una gran sala on s'hi componien 92 telers. En el segon pis hi havia les màquines de fer bitlles, els ordidors i una dona que li deien "sa berrugadora". La meva feina era vetllar que tot marxàs així com tocava.

8.- Qui s'encarregava del control de la producció era Pep Crespí. En les comandes i factures jo no hi tenia res a veure.

9.- La relació amb els companys era molt bona. Andreu Arbona, Pere Martínez, Joan Ricardo, Maria Calafat que era teixidora, la meva germana i Maria Bernat que ordien, Maria Pitis, les germanes Umbert que també teixien,... Amb tothom tenia bones relacions. Al principi que hi feia feina érem 125 treballadors entre homes i dones i al final ens havíem reduït a 49.

10.- La relació amb els propietaris era excel·lent. Ells estaven contents de mi i jo hi estava molt d'ells.

11.- Començàvem a les 5 del matí fins a les 13 hrs. I des de les 13 a les 21 hrs. No hi havia dies lliures. Sols disposàvem dels diumenges i dies de festa senyalades. Antigament hi havia les festes recuperables. Darrerament ja teníem lliures els dissabtes.

12.- Al principi d'anar a "sa fàbrica" berenàvem fent feina un després de l'altra. Uns anys abans de tancar es parava tot el moviment de les màquines i disposàvem de 20 minuts per berenar. Ho feiem dins el quartet on ens canviàvem de roba. Solíem berenar de pa, amb oli, botifarró, sobrassada,...

13.- Hi havia un control d'entrada i sortida. Però et deixaven sortir per anar al metge, o una mare que amb el pit alimentava un infant.

14.- Celebràvem la nostra patrona, la Mare de Deu de l'Esperança, no fent

feina. Qualque any els propietaris ens oferien als homes un dinar...!

15.- Cobràvem per setmanes. Al principi rebia com sou 125 pessetes setmanals. Al darrer temps en guanyava casi 39.000 mensuals.

16.- De medis per ascendir laboralment, un era tenir interès en aprendre i l'altre que per antiguitat es pogués prendre la plaça de l'obrer que deixava la fàbrica o es jubilava. Jo vaig conèixer tres majordoms. Un fou mestre Biel Sivella que es jubilà; l'altre fou en Pep Sanchis que se'n va anar a la Schweppes a Ciutat. Pere Salvà vingué de Sa Filadora per reemplaçar-lo i quan ell prengué la retreta vaig entrar jo de majordom.

17.- Els homes vestien de blau. Les dones anaven vestides com volien.

18.- No hi havia accidents.

19.- Can Pizà tancà al 1980.

20.- Molt malament. Jo estimava molt la fàbrica i la meva feina.

21.- Al poc temps em vengueren a cercar per fer de ferrer.

22.- Tenia 42 anys.

23.- Ens varen indemnitzar amb una suma bastant alta i una paga mensual durant uns onze mesos.

Francesc Casanovas Soberats

2.- A Palma el 31 d'octubre de 1927. Ells nomien Francisco i Josefa. Com els meus pares procedien de Ciutat, no teníem mal nom.

3.- Oficialment vaig fer feina a La Solidez i Fàbrica Nova. De vegades a Can Moiana, a Can Puig i a algunes altres.

4.- Vaig començar a estudiar el batxiller, però com que no m'agradava, vaig voler anar a fer feina a La Solidez. Era l'any 43 quan tenia 16 anys.

5.- A la primeria em dedicava a la secció que es deia "els acabats". Després vaig passar a telers.

6.- La meva feina consistia en que, quan la maquinària es desbaratava, l'havíem d'arreglar el mes prest possible.

7.- Tot el que cuidàvem eren telers mecànics. Tant la meva feina com la d'altres companys que feien el mateix consistia en que tota la maquinària mantingués un bon funcionament. A La Solidez hi havia 90 màquines i a Sa Fàbrica Nova 45.

8.- Els telers tenien uns comptadors, que cada passada que feien era una volta. El nombre de voltes era el que contava per aplicar el guany setmanal.

9.- La relació amb els companys pens que era bona, si bé qualque vegada, havia de fer qualque reflexió. Record les dues germanes Abad Garcia, Crispina Samper, Miquela Adrover, Pere Cocoví, Toni Socies ...i altres companys...

10.- La relació amb els propietaris pens que era bona i que m'apreciaven, ja

que el senyor Damià Mayol i la senyora Adela Oliver em deixaren en herència una casa i un garatge. Va ser una sorpresa. El que em sap greu es no haver pogut donar-los les gràcies.

11.- De les 5 del matí a les 13 h i de les 13hs fins a les 21 h. A vegades jo hi tornava després d'haver dinat. Els dies lliures eren els Diumenges i festes manades, fossin religioses o cíviues.

12.- Berenàvem un després de l'altre ja que ens havíem de rentar les mans. Menjàvem pa amb oli o amb sobrassada, botifarró, paté,...

13.- Disposàvem d'un rellotge on marcàvem l'hora d'entrada i sortida.

14.- Nosaltres no celebràvem festes. Record que el dia de la patrona dels teixidors anàvem a missa a la parròquia. Acabada l'Eucaristia els homes ens dirigíem a la Rectoria per saludar el Rector el qual ens ofería un refresc.

15.- Del que guanyàvem en aquell temps no me'n puc recordar.

16.- No hi havia mitjà d'ascendir laboralment. Pujaves de categoria al jubilar-se o morir-se un càrrec.

17.- Cada un anava com bé li pareixia. De vegades amb roba adobada.

18.- Els accidents, succeïen rarament malgrat les sortides de llançadora fossin corrents i perilloses. Vàrem solucionar el problema col·locant un aparell a cada teler que impedia que la llançadora anàs més lluny.

19.- La Solidez tancà el 1965. Sa Fàbrica Nova tancà a finals de 1970 o pel gener de 1971.

20.- Quan tancaren ho vaig viure ben tristament. Em llevà el dormir. Un es pot imaginar que, com pare de cinc infants petits i essent el meu sou l'únic que entrava a la casa, si no l'havia de perdre a la son...

21.- Cobràrem un temps d'atur. Vaig tenir la sort que als set o vuit mesos em sortí una plaça a la Pegaso de Ciutat, que aleshores al principi dels setanta ja tenia 48 mecànics fixos. A l'oficina érem 18 persones.. No guanyava un gran sou però gaudia d'un petit percentatge de la venda dels recanvis.

22.- Tenia 44 anys.

23.- Si, vàrem ser indemnitzats, segons la categoria i anys de feina.

Maria Assumpció Gallego Sellés

2.- Vaig néixer a Sóller el 24 de Juny de 1943, dia de San Joan i festivitat del Corpus. Em batiaren el dia de Sant Pere.

3.-Vaig començar a Sa Fàbrica Nova per després passar a la de Can Moiana. Més endavant vaig anar a la de Ca les Ànimes. Fou l'indret on vaig conèixer l'home amb el qual em vaig casar. Ell feia feina a les oficines.

4.- Perquè a Sóller no hi havia altre sortida de treball. Obtingut el certificat d'estudis, ma mare ja havia demanat feina per

mi a Joan Estades que treballava a les oficines de Sa Fàbrica Nova. Joana Bordoy fou la que m'ensenyà a ordir. Anar a "sa fàbrica" no era anar a fer una feina grollera sinó que era un treball meticulós i delicat al qual havies de posar molta atenció. Sempre he cregut que les dones que anàrem a "sa fàbrica" no hem tingut el reconeixement que mereixíem per la nostra delicada labor. S'han homenatjats tota classe d'oficis i, a nosaltres, la societat sollerica ens tingué sempre com si fóssim la part baixa del poble. Moltes de vegades encara em deman el per què...?

5.- Vaig ordir, berrugar i fer canons. Aquesta darrera feina m'agradava perquè la podia fer a escarada.

6.- Jo ordia, berrugava i feia canons.

7.- Era una sala gran on hi havia els ordidors, berrugadors, màquines de canons i de bitlles .

8.- Hi havia un encarregat que anava passant i vigilava que fessis la feina ben feta. Si no escoltaves les seves observacions aviat et parlava d'acomiar-te.

9.- La relació amb els companys era molt bona. Record, sobre tot, les germanes Catalina i Antònia Coll Llobera, n'Antònia Molinera, na Catalina que es casà amb Josep *Perlus* , en Pep Marcús que es casà amb n'Antònia de Fornalutx...

10.- la relació amb els propietaris, bona.

11.- El principi no teníem cap dia lliure. Quan al 1966 vaig acabar d'anar a "sa fàbrica", els dissabtes "sa fàbrica" quedava tancada a les 13h.

12.- Berenàvem fent feina i no ens podíem aturar. Menjàvem sobre tot pa amb saïm vermell anomenat sobrassada dels pobres.

13.-Com que anàvem a escarada ningú feia el beneit i procuràvem posar interès en la feina. Aprenguérem a parlar amb el moviment dels morros ja que si cridàvem no ens enteníem.

14.- No celebràvem festes.

15.- Els primers doblers que vaig cobrar fou la xifra de 80 pessetes per setmana. Quan vaig començar a treballar a escarada ja en guanyava de 500 a 900. Si arribava el cas que el sou setmanal em baixàs, ma mare em demanava si havia perdut el temps xerrant...!

16.- Dins el nostre gremi, les categories no existien.

17.- Dúiem una bata que ens canviàvem per sortir i la deixàvem penjada a un clau. També ens mudàvem espadenyas per sabates.

18.- No vaig veure mai cap accident.

19.- Jo havia deixat la fàbrica feia anys. El meu home ho passà molt malament. Passarem dos anys sens cobrar.

20.- Molt malament. La Banca March fou l'únic banc que ens ajudà. N'hi va haver que s'apropriaren de peces de roba per vendre-les a compte seu i un nombre de clients que no pagaren les factures que devien.

21.- El meu home anava a la fàbrica els matins i els horabaixes anava a

donar una mà a una altra oficina. Vàrem tenir la sort que, davant aquest fet, passats uns mesos d'haver tancat la indústria tèxtil, li oferiren anar-hi a jornal complet.

22.- N'Ignaci tenia 55 anys.

23.- Els empleats antics, amb més de 35 anys d'antiguitat a la mateixa casa, s'havien fet il·lusió de que cobrarien una indemnització pels anys que hi duïen de feina. Però si mal no record, crec que tots cobraren a raó de 10 anys.

Josep Mª Perez Payà

2.- Vaig néixer a Sóller el 4 d'octubre de 1934. Mon pare nomia Josep i ma mare Antònia.

3.- Vaig començar a fer feina el 1950, als 16 anys, a la fàbrica *Tejidos Alcover* (Can Pedaçot) fins que va tancar el 1970. Dins aquest període també vaig fer feina a Can Puig. Entre les dues fàbriques feia unes 15 hores de feina diàries.

4.- Com tu saps, Aina, aquells anys eren molt magres. Mon pare treballava de sol a sol, les meves tres germanes ja eren teixidores, ma mare duïa la casa i a més, anava a fer cases netes, emblanquinant-les i fer-los els matalassos... Tot junt, motius suficients per que jo ajudàs a portar la creu de ca nostra.

5.- La pròpia feina d'un aprenent: enfilar les troques de cotó fent una cadena, rentar i tenyir el cotó, engreixar els telers... El més interessant per a mi fou aprendre la mecànica de telers.

6.- La meva tasca de mecànic era mantenir el telers en perfecte funcionament. Era molt important reparar-los de seguida tant per les teixidores que teixien a escarada com pels propietaris. El procés de teixir era llarg. El cotó cruu arribava en "moles o paques" que s'havien de desfer per tractar-lo: rentar les troques, emmidonar-les, tenyir-les, tornar-les a rentar, assecar-les a les estufes o a les calderes i passar-les als canons o rodets i a les bitlles, per a la trama. Les ordidores, amb els fils dels rodets muntaven les faixes que formarien l'ordit que anava a l'aplegador. L'aplegador era un utensili d'eix rodó de ferro, on s'enrodillaven els fils de l'ordit que havien de formar la tela. De l'ordit a l'aplegador, es feien passar els seus fils per l'ullet de les bagues, muntades en els marcs dels pintes o perxerats i per la pua que empenyia i apropava la trama a la tela. La llançadora, amb la trama passada per la calada (obertura de l'ordit), formava, a base de passades, la tela que anava aplegant-se a un corró a la part de davant del teler.

7.- Els telers estaven muntats a una sala molt llarga, on hi havia uns 74 telers en grups de quatre. També hi havia dues sales més petites -es fabricó- i sala d'automàtics. En total, si no em falla la memòria, hi havia més d'un centenar de telers.

8.- L'ordit venia marcat a la vora amb una taca vermella grosseta a fi de que la teixidora tallàs la tela en aquell indret i la dugués al que deïem "els acabats" per netejar-la i aprestar-la. Les teixidores cobraven segons els metres de tela que havien teixit. Per això, al canvi de torn, cada teixidora deixava a la vora de la peça un senyal, marcat amb un manadet de fil, que indicava el tros que havia fet cada una. Més endavant, s'instal·laren als telers uns conta-voltes mecànics que facilitaren aquell control.

9.- La relació amb els companys/es era excel·lent. No faltaren emperò alguns malentesos entre les teixidores, pel fet de treballar als mateixos telers per torns. L'equip de mecànics d'aquella època eren Jaume Mas el mestre, Jaume Fiol, Joan Cocovi *Tunió*, Joan Colom *Busca*, Gabi Alomar, Manuel Lobo, Guillem Seguí...

10.- La relació amb els propietaris era l'estrictament necessària per a la bona marxa de la feina.

11.- L'horari laboral era de dilluns a dissabte en dos torns. 1er. torn, de les 5 del matí a les 13,15 hores. 2^{on} torn de les 13,15 a les 21,30. L'únic dia lliure era el diumenge. No quedaven mes dies...!

12.- Ens havíem d'espavilar, aprofitant moments de poca feina i la complicitat dels companys per, en quatre mossegades, restaurar les forces per arribar a l'hora de sortida. Cercàvem un recés per poder menjar el pa amb companatge que dúiem a la butxaca. Eren males de passar, sobretot per la gent jove, les vuit hores sense menjar res...!

13.- Hi va haver una època de descontrol, el personal sortia i entrava quan volia. Fins i tot alguna dona anava a plaça a comprar per fer el dinar; això va dur l'empresa a posar-hi fre. Es va fer una garita a l'entrada de la fàbrica i es posà un guardià perquè controlàs l'anar i venir de tothom.

14.- Que jo recordi no celebràvem, com a fàbrica cap tipus de festa.

15.- D'ajudant de contramestre crec que eren unes 175 pessetes setmanals i de contramestre unes 225. Amb la signatura del nou conveni els preus dels jornals augmentaren sensiblement.

16.- No existia un mitjà per ascendir dins la mateixa fàbrica. Sols si et necessitaven per suplir el buit d'una jubilació o per altres motius, o bé canviaves de lloc de feina.

17.- No s'exigia un uniforme. Els mecànics vestíem calçons i camisa blava facilitats per l'empresa, complimentant una clàusula del conveni laboral vigent.

18.- En el temps que vaig treballar a Can Pedaçot no vàrem tenir cap accident greu. Algun cop de garrot pels colzes, o qualche llançadora que sortia, ens arribava adesiara. Record que un dia, una teixidora va agafar un manat de filetes per llevar la barra que s'acumulava al teler i un engranatge li agafà les filetes que duïa a la mà i li llevà mig dit...!

19.- L'any 1970.

20. Amb preocupació. El futur no pintava gaire clar per a ningú. Alguns

dels meus companys partiren a fer feina a Palma.

21.- Jo vaig tenir la sort d'entrar al Hotel Porto Sóller com recepcionista on hi vaig quedar aproximadament dos anys. Aleshores vaig partir a Ciutat per treballar a l'empresa *Automoción Balear* coneguda per *Sa Pegasso*, on vaig retrobar antics companys de la fàbrica de Sóller.

22.- Tenia 36 anys.

23.- Si, i em va venir molt bé per poder-me comprar un cotxe Seat 600 que en feu un gran servei per anar i venir de la feina a ca meva.

María Isabel Cobos Garcia

2.- Vaig néixer a Maó el 2 de Novembre de 1943. Mon pare nomia Joan i ma mare Lluçia.

3.- A la de Capapuig del carrer de Sa Mar.

4.- El meu pare era militar de marina. Anava embarcat simultàniament amb el Miranda, el Xurruca i l'Alave. Ell es posà malalt. A ca nostra hi havia dos germans mes petits que jo. La necessitat feu que als 14 anys hagués de començar a fer feina.

En Pedro Marquet amic dels meus pares, que es cuidava d'una embarcació propietat dels senyors de Capapuig fou el qui m'introduí a poder començar a anar a fer feina a la fàbrica que dits senyors tenien en el carrer de Sa Mar. Li deien "es feo" i era molt bon home.

5.- Des del principi ja vaig començar a ordir. A la fàbrica feien un sol torn de les 5 del matí a les 13 hores. Però jo com a única ordidora no donava abast als 24 telers que hi havia. Hi tornava unes tres hores de part de capvespre Com jo vivia en el Port m'havia d'aixecar a les quatre del matí, pujava en bicicleta i arribava a les cinc menys quart a la feina. Estava fins a la una. Partia a dinar a ca nostra, per tornar ser al tall a les 14,30 h. per treballar fins a les 16hs. Si plovia quedava a dinar a ca na Fina Rossell, que era molt amiga de ma mare.

6.- Jo no feia altre cosa que ordir. L'ordir és una feina molt meticulosa que jo vaig aprendre amb les instruccions escrites i dibuixades pel fill de Don Joan Mayol que nomia també Joan. No m'atreveixo a explicar-ne el procés perquè, després de tants d'anys i no tenir a mà el ormejos i maquinaria que empràvem, podria errar-me.

7.- A dins una sala gran, hi havia els 24 telers, on treballaven 12 teixidores, un ordidor el qual era el que jo emprava, una maquina de fer canons amb 4 canoneres i dues dones que feien bitlles.

8.- Eren els propietaris que cuidaven del control, però no sé com ho feien.

9.- La relació amb les companyes, bona. Ens dúiem be i ens enteníem per senyes. Em record de les germanes Ribera, de les seves nebodes na Margalida i na Bienvenida...

10.- La relació amb els propietaris, molt bona. Sobre tot amb el fill de Don

Joan que em manava la feina per escrit i això m'ajudava molt.

11.- De les 5 a les 13hs. Teniem els dissabtes lliures. Molts de diumenges, juntament amb personal d'altres fàbriques anàvem d'excursió en autocar per distints indrets de Mallorca.

12.- Cada un berenava de pa amb coses, així com volia i podia.

13.- Com el personal era reduït, cada un de nosaltres complia amb els seus devers.

14.- No celebràvem cap festa. Record haver celebrat solament les nocces del jove Joan Mayol, dia que ens oferiren un gran dinar a l'Hotel El Guia. El personal de la fàbrica li regalàrem una vaixela de qualitat, molt completa.

15.- No puc dir exactament el que guanyava. El que puc dir es que essent una de les més joves empleades era la que guanyava més de totes. Però també feia unes tres hores més de feina que les altres

16.- No n'hi havia.

17.- Vestíem així com volíem. Ens canviàvem de roba en sortir.

18.- No en vaig veure cap mai...!

19.- Quan la fàbrica tancà jo estava de baixa per malaltia. Crec que era degut a massa feina. Intentaren trobar una substituta i no fou possible. Era ja el principi de la crisi i els propietaris decidiren tancar.

20.- Em va saber molt de greu ja que la industria tèxtil fou molt important pel poble de Sóller.

21.- Vaig anar de dependenta a algunes tendes de "souvenirs" les temporades d'estiu i a collir olives els hiverns a Can Gordo, a ca S'Hereu, a Can Bardí...

22.- Quan al 1961 es tancà la fàbrica jo tenia 18 anys.

23.- Jo no vaig rebre res. No sé si aquells que hi feren feina fins el darrer dia cobraren qualque cosa.

Antònia Sampol Oliver, de Ca Sa Barbera

2.- Dia 15 de Mars de 1926 a Can Gamundí.

3.- A Can Pizà.

4.- Anava a escola a les monges de l'Horta. Era una nina un poc avançada a les altres nines de la meva edat. Els darrers mesos del darrer curs escolar les feia com de mestra. Sor Francisca va exposar a mon pare, que era sabater, que jo estava dotada per estudiar d'infermera. Ell respongué que tenia dos fills majors que jo, que no havien estudiat per falta de

possibles. La monja anà a parlar amb les senyores Francisca Arbona i Bàrbara Bauzà, dues dones altruistes que es sabia pagaven estudis a algunes al·lotes. Elles respongueren que en aquells moments ja estaven compromeses... Veient les poques sortides de feina que hi havia a Sóller per les jovenetes, en no ser

l'anar a sa fàbrica, la meva tia Magdalena que era una veterana de la fàbrica de Can Pizà, curà de que començàs a treballar-hi no lluny d'ella. Era una persona molt religiosa. Pujant al seu costat, a peu des de l'Horta resàvem el rosari amb totes les seves desenes i misteris de goig, de dolor o de glòria, així com pertoca als dies de la setmana... Quan caminàvem pel carrer de Quadrado si ens creuàvem amb gent, jo resava que casi no em sentien.

5.- Feia canons.

6.- La màquina canonera tenia unes rodes on es posaven les troques de fil que ens duien de Sa Filadora. La meva feina era vigilar que el fil de les troques passàs correctament als canons.

7.- Era una sala gran on hi havia totes les canoneres.

8.- Rebiem de la direcció una llauneta per cada troca de fil que passàvem als canons. Com més llaunetes col·leccionàvem mes gros era el sou setmanal.

9.- La relació amb els companys, molt bona. Tots ens ajudàvem molt.

10.- Amb la propietat, molt bona, molt bona,... La senyora Catalina Ferrer, esposa de D. Miquel Pizà, estava contenta de mi, perquè adesiara li arreglava les plantes del jardí...

11.- Fèiem el jornal en dos torns. De les 8 del matí a les 12 del migdia i de les dues a les sis de l'horabaixa. No teníem dies lliures i els dissabtes fèiem feina tot el dia.

12.- Jo duia el berenar dins una bosseta de pell que en feu mon pare. La posava davall la maquina canonera i trosset a trosset berenava de pa amb sobrassada, de botifarró, de formatge o paté... No podíem berenar de pa amb oli per mor del perill de fer taques.

13.- No existia cap control. Tothom era al tall en posar-se la maquinaria en marxa. Particularment tan sols es podia posar en marxa l'ordidora.

14.- No celebràvem festes, però cada estiu Don Miquel Pizà convidava a tot el personal a fer un arròs a la casa que tenia a Alconàsser.

15.- Segons les llaunetes que havíem merescudes. De moment no record el valor del que cobràvem.

16.- No record que hi hagués cap lloc de treball per ascendir laboralment.

17.- Dúiem un davantal, que era nostre, gros amb una butxaca ampla i fonda amb el fi de poder hi fer caber les troques que en sortien embullades.

18.- Mai en vaig veure cap.

19.- Jo havia deixar d'anar a "sa fàbrica quan al 1954 em vaig casar.

20.- Em sabé molt de greu que tancassin les fàbriques. Sóller deixava de rebre un gros capital setmanal. Personalment no vaig sofrir el dilema d'aquesta pèrdua.

21.- Em vaig casar amb un home que depenia de la Base Naval de Sóller i no va voler que, de casada, anàs a fer feina fora casa.

22.- Tenia 34 anys.

23.- Jo no tenia cap dret a rebre res.

Pere Cocovi Serra, "Tunió"

2.- El 7 de Juny de 1943. El nom dels meus pares eren Gabriel i Isabel.

3.- Quan tenia 14 anys vaig començar a Sa Fàbrica Nova pel Gener de 1958. Hi vaig fer feina fins al 1965, any en que vaig ser mobilitzat per fer el servei militar. En llicenciar-me el 1966 vaig passar a fer feina a Can Moiana.

4.- Ma mare i les meves germanes feien feina a Sa Fàbrica Nova. Ma mare volgué que jo anàs a fer feina amb elles. Mon pare era agricultor d'ofici i ella preferia que jo tingués un treball que no hagués d'estar a l'imterperie.

5.- Vaig començar de mosset. Llavors d'aprenent de mecànic. Després ajudant de mecànic que en aquell moment era en Frasco Casanovas amb el qual vaig aprendre molt. Ell fou el qui m'introduí, anys mes endavant, a Can Moiana.

6.- Arreglar talers i les màquines que feien els canons.

7.- A Can Moiana, si bé record, hi havia 38 telers, tots dins una mateixa sala,

8.- Jo anava a jornal.

9.- La relació amb els companys, molt bona. Amb aquells que encara son vius hi ha una bona relació.

10.- Amb Don Toni Josep i el seu germà Marcel·lí hi havia una molt bona relació.

11.- Fèiem dos torns. De 5 a 13 i de 13 a 21 hrs. Els diumenges era l'únic dia que teníem lliure així com també les festes manades. Hi havia les pagables i les recuperables. Com les teixidores anaven a escarada no hi havia problemes de recuperació.

12.- El mateix quartet que teníem per canviar-nos la roba servia per "merendero" als quatre que ens dedicàvem a la feina mecànica. Si un dia hi havia molta feina, es donava el cas que no berenàvem. Solíem menjar pa amb oli. Jo hi tenia sempre oli i sal dins botelletes i potets de medicines.

13.- Pel que fa a les entrades i sortides hi havia un rellotge que guardava un ticket amb el nom i l'entrada o sortida del treballador.

14.- Celebràvem la festa de la Mare de Déu de l'Esperança. Anàvem a una missa que de vegades no era el dia que l'Església celebra la seva festivitat.

15.- Quan vaig començar que tenia 14 anys, guanyava 78 pessetes cada setmana. Quan vaig acabar no me'n record.

16.- Per jubilació laboral o si canviaven de lloc de feina .

17.- Les teixidores vestien com volien. Nosaltres els mecànics anàvem vestits de blau. Cada any l'empresa ens regalava el teixit per un nou uniforme.

18.- Els accidents podien venir d'una llançadora que sortís de lloc o que

una corretja es rompés però succeïa poques vegades.

19.- Can Moiana tancà a finals dels 66 començament del 67.

20.- Jo havia deixat “sa fàbrica” uns mesos abans de tancar per anar a la serradora de can Dulce. El tancament de les fàbriques no fou alegre.

21.- Com he dit abans, vaig aprofitar de l’oferta que em féu l’amo de l’anomenada serradora per tenir el jornal assegurat. Em sabé molt de greu per la pèrdua de treball que ocasionà dins Sóller el que significà la pèrdua d’un gran capital setmanal.

22.- Tenia 24 anys.

23.- No vaig rebre cap classe d’indemnització ja que vaig deixar “sa fàbrica” uns mesos abans de tancar.

Uns testimonis orals ben interessants que mostren la vida i el final de les fàbriques solleriques. Segur que seran un bon complement a l’obra *La producció de teixits a Sóller. De la manufactura a la indústria mecànica (S. XIV-XX)*, Sóller 2014, de Antoni Quetglas i Plàcid Pérez. Al final d’aquesta obra hi podeu trobar aclariments als conceptes sobre estris i màquines que citen els entrevistats i no queden clars aquí.

SA FIGUERA 20 ANYS DESPRÉS: LA TORRENTADA DE L'OCTUBRE DE 1994

Joan Rosselló¹

Resum

S’estudien els fets del 17 d’octubre de 1994 quan la revinguda del torrent de sa Figuera, provocà la inundació del port a la part més propera a la desembocadura. S’analitza la situació meteorològica i es reconstrueixen els cabals assolits així com els punts de desbordament. S’observen també els impactes provocats i se compara, a nivell espacial, el que suposaria un succeït semblant a l’actualitat. S’empra la cartografia per a mostrar les possibles zones d’inundació així com els punts de major risc. Hom conclou que la situació actual suposa un major risc en el cas d’un desbordament del torrent.

1. Introducció

El 17 d’octubre de 1994, ara ha fet vint anys, una sobtada tempesta després de dies seguits de precipitacions, provocà la revinguda de diferents torrents de la vall. Un d’ells fou el torrent de sa Figuera que va provocar greus danys a la part baixa del seu recorregut.

Aquests fets no eren quelcom nou, les revingudes de sa Figuera han estat una constant a la zona del Port com mostren fonts històriques (Rullán, 1885) i fonts més recents com la premsa (Rosselló 2014). De fet, els torrents de la vall poden patir revingudes amb cabals elevats. Aquest fet es veu afavorit per les intenses precipitacions que poden afectar la vessant de Sóller (Rosselló, 2012) i per factors morfològics com les fortes pendents i la forma de les xarxes de drenatge. Un tercer factor afegit és la intensa acció de l’home que ocupa espais afectats per torrentades i que es converteixen en espais inundats.

La importància de les inundacions degut al seu doble impacte, social i econòmic (Gaume et al, 2009), i les previsions que indiquen que hi haurà un augment en el seu nombre en un futur proper (IGME, 2004) han fet que les estats membres de l’Unió Europea desenvolupin directrius pel seu estudi per poder combatre així els seus efectes. La directriu 2007/60/CE implica l’estudi d’inundacions històriques com a font de coneixement per a

¹ Grup de Recerca de Climatologia, Hidrologia, Riscs i Territori. UIB. E-mail: joan.rossellogeli@uib.es

A nivell geològic, la conca es troba situada sobre uns terrenys formats per bretxes, calcàries i dolomies, de permeabilitat elevada, així com materials com roca volcànica i terra roja, de menor permeabilitat.

Les precipitacions presenten una alta variabilitat i oscil·len entre els 488,1 mm anuals de l'estació del Far de sa Punta Grossa, a la zona de desembocadura, i els 950 mm/any a la capçalera de la conca situada a la zona de Bàltx.

Les fonts històriques mostren com aquest torrent ha patit tot un seguit d'inundacions fins arribar als fets de ara ha fet vint anys. En concret (Taula 1) podem parlar de un total de 7 esdeveniments des de finals del segle XIX fins arribar a l'any 1994. Es tracta d'inundacions centrades a la tardor, sobretot a l'octubre i el novembre, i amb un sol cas a la primavera.

19-11-1898	09-11-1971
18-04-1942	01-10-1973
08-10-1958	18-11-1986
25-09-1971	

Taula 1. Llistat d'inundacions des del segle XIX.

S'ha desenvolupat una anàlisi morfològica del torrent amb l'objectiu de conèixer les principals característiques de la seva forma, el que permet descobrir les propietats de la xarxa de drenatge i quin comportament es pot esperar en el moment d'una revinguda (Ibiate, 2004).

En primer lloc s'analitzen mitjançant la cartografia els canals que formen la conca, que assoleix un ordre 3 en la classificació d'Strahler (1989) (Figura 4).

ORDRE D'STRAHLER

Figura 4. Classificació d'ordres d'Strahler.

Aquesta variable topològica permet conèixer el grau de desenvolupament de la xarxa de sa Figuera. Un ordre 3 suposa un grau mitjà i el nombre de cursos de cada ordre ens dona la raó de bifurcació, la relació existent entre els canals d'ordre inferior i superior. En aquest cas, les raons de bifurcació són 3,4 entre els ordres 1 i 2 i 5 entre els ordres 2 i 3. Tot plegat indica un valor de torrencialitat elevat ja que es considera que valors de Rb iguals o superiors a 4 són sinònim de conques d'alta torrencialitat.

Altres variables analitzades es poden veure a la taula 2. Les variables de longitud dels canals ens permeten fer el càlcul de la densitat de drenatge (Dd) i del coeficient de torrencialitat (Ct), ambdues variables d'intensitat fluvial.

La Dd assoleix un valor de 1,89 km/km² el que suposa que el drenatge de la conca és mig. El coeficient de torrencialitat té un valor de 3,61, que implica un risc torrencial alt ja que molts tributaris d'ordre 1 aboquen les seves aigües directament al canal principal.

Variables de relleu		
	Alçada màxima conca	600 metres
	Longitud canal principal	3,06 km
	Pendent canal principal	16,4%
	Longitud de relleu	3,17 km
Variables de superfície		
	Àrea de la conca	4,81 km ²
Variables topològiques		
	Cursos N1	17
	Cursos N2	5
	Cursos N3	1
	Nombre total cursos	23
Variables de longitud		
	Longitud N1	6 km
	Longitud N2	1,5 km
	Longitud N3	1,4 km
	Longitud total	8,9 km

Taula 2. Valors de les variables morfomètriques.

S'han calculat també els valors de la Raó de circularitat (Rc) i el temps de concentració (Tc). La primera dada indica la forma de la conca, quan més proper a 1 més arrodonida és la vessant, de manera que el temps de circulació de l'aigua des de la capçalera fins a la desembocadura és més curt i l'augment

de cabal és més sobtat. Pel que fa al temps de concentració, el valor resultant indica el temps que tarda una teòrica gota d'aigua que corr en superfície des de que entra dins la conca fins que surt fora d'ella.

A sa Figuera, el valor de R_c és de 0,87, la qual cosa mostra que la conca és rodona el que incrementa la velocitat de sortida de les aigües i, en conseqüència, augmenta la perillositat. El temps de concentració és de 1,03 hores, la qual cosa suposa que en una hora el cabal originat en capçalera es pot trobar ja a la sortida de la conca cap a la mar. És un valor que correlaciona bé amb la raó de circularitat i la densitat de drenatge.

Per tant, els valors de les diferents variables estudiades mostren com la conca de sa Figuera presenta un risc de patir inundacions potencialment elevat, que s'incrementa donades les actuacions humanes al llarg de la vessant.

3. Els fets del 17 d'octubre de 1994

3.1 La pluja.

Les precipitacions que afectaren la vall de Sóller al llarg de l'octubre de 1994 prepararen el terreny per la inundació del port. Després de mesos de manca de pluja (Setmanari Sóller, 22-10-94) un seguit de dies de precipitacions es produïren (Taula 3) fins arribar a la matinada del dia 17.

La situació atmosfèrica venia marcada per una depressió localitzada a l'est de les Balears (Figura 5) que provocà una situació de llevant amb una clara component marítima. Segons la classificació de Jenkinson i Collison (Garau i Alomar, 2012) es tracta d'un tipus de temps ciclònic, classe C, que provoca elevats valors de precipitació a Mallorca a partir de borrasques centrades a l'est de l'illa.

Dia	Pluja (mm)
12-10	21,3
13-10	13,1
15-10	4,5
16-10	15,4
17-10	81,7

Taula 2. Plugues dels dies previs a la inundació. Font: Veu de Sóller.

A la matinada del dia 17 començà a ploure sobre la vall, amb un nucli de precipitació centrat entorn del Puig de Bàlitx. Els pluviòmetres oficials de l'AEMET no recolliren grans quantitats de pluja, Biniaraix 85 litres o Es Marroig 103 litres en 24 hores. No obstant, estacions particulars mostren la intensitat de la pluja, que es concentrà en un espai de temps curt. Així, a Bàlitx s'arreglaren 190 mm en 75 minuts i al port 60 mm en 20 minuts i 140 en 24 hores.

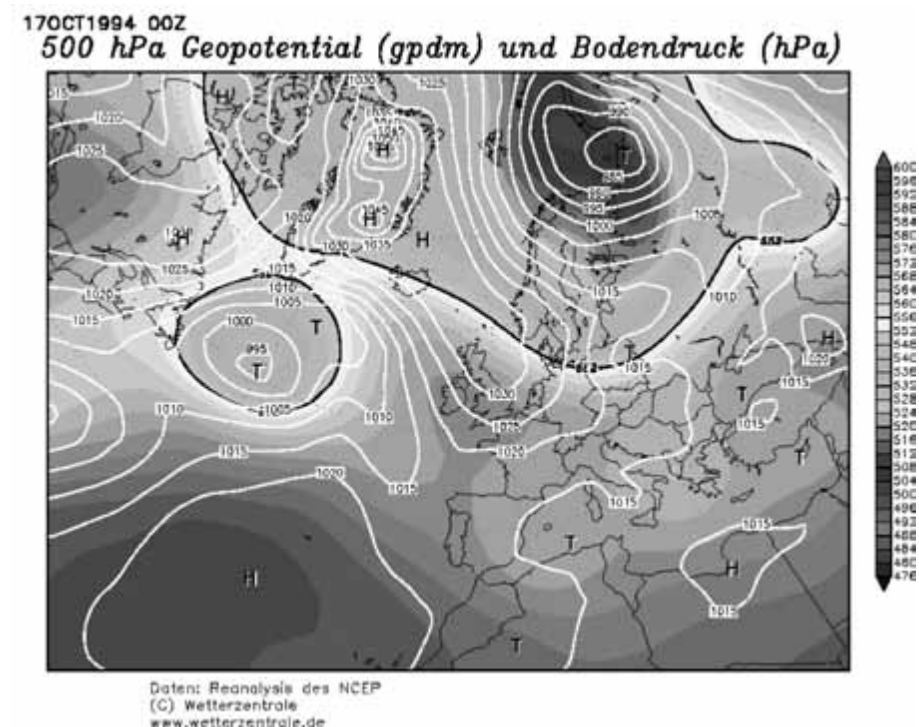

Figura 5. Situació a 1.500 metres d'altura. Font: Wetterzentrale.

3.2 Els cabals assolits.

La intensitat de la pluja, unit al fet que el terreny ja estava abeurat per les precipitacions de dies anteriors, suposà que la xarxa hídrica va veure superada la seva capacitat de transport.

El treball de camp desenvolupat dies després dels fets ha permès fer una reconstrucció aproximada dels cabals assolits pel torrent de sa Figuera al llarg del seu recorregut. Mitjançant les fites que els materials arrossegats pel torrent deixaren s'ha pogut calcular l'alçada de l'aigua. Així, al tram mig del recorregut, el llit està 3 metres enfonsat respecte a la seva llera i allà l'aigua vessava fins a 50 cm, afectant sobretot la carretera que corr al costat del torrent (Figura 6).

Al tram final, aprop de la desembocadura, l'embossament dels ponts provocat pels troncs, branques, pedres i altres restes que portava l'aigua, provocà que s'assolissin nivells d'1 metre per sobre del nivell del llit (Figura 6).

A partir de les seccions mesurades i dels diàmetres dels còdols es pot fer un càlcul de la velocitat de l'aigua i dels cabals assolits durant la torrentada. Els còdols mesurats tenien un diàmetre que oscil·la entre els 2,5 i els 4,2 cm la qual cosa, aplicant la fórmula de Costa (1983), ens dona unes velocitats de l'aigua d'entre 2,69 i 3,47 metres per segon.

A la taula següent es mostra la secció del torrent, mesurada en m², el cabal que pot passar per aquesta secció i el cabals que portava el torrent a partir del càlculs desenvolupats, mesurats en m³/segon.

Secció	Cabal (Q) capacitat	Cabal (Q) assolit
14,40	18,86	50,00
11,48	15,03	28,21
8,29	10,58	24,42
6,0	8,99	15,41

Taula 3. Capacitat de cabal del llit i cabal assolits el 17-10-1994.

Els resultats mostren com la xarxa de drenatge del torrent de sa Figuera es va veure amplemment superada pels cabals assolits. A partir de la fórmula de Témez, que s'empra per fer càlculs de cabals quan es construeixen ponts o carreteres o altres elements, el cabal esperat per sa Figuera està entre 4,30 i 6,40 m³/segon. Amb les seccions del llit del torrent aquest cabal ja es veu superat i el dia de la inundació s'assoliren cabals entre un 170% i un 200% superiors als que el jaç pot contenir. El vessament de les aigües era inevitable.

Figura 6. Llocs amb alçades d'aigua fora del llit. Esquerra: 0,50 metres. Dreta: 1,0 metres. Font: Joan Rosselló.

3.3 Els impactes de la revinguda.

Els danys provocats per la inundació es varen avaluar en 600 milions de pessetes. No es varen haver de lamentar danys personals però els que afectaren béns públics i privats foren molt elevats.

Les fonts escrites de l'època parlen d'impactes com el tall de la carretera del port i de sa Figuera, on uns 500 metres de marge foren arrossegats per l'aigua i troços de l'asfalt del camí també es feren malbé. Camps de conreu i corrals també se veren afectats i el Setmanari Sóller parla de la mort de 150 gallines a una finca.

Els materials que portava l'aigua embossaren els ponts situats a la

desembocadura de sa Figuera, i fins i tot un cotxe s'encastà dins el pont quan l'aigua se'l va endur. El vessament fora del llit suposà la inundació de soterranis i de plantes baixes, el que afectà a comerços i vivendes particulars amb danys tant al mobiliari com dels béns a la venda. El conegut "quita y pon" també es va veure afectat i cadires seves es trobaren surant per dins la badia.

La via del tramvia va quedar plena de branques i altres restes per la qual cosa es tallà el servei durant unes hores. De fet, el port va quedar incomunicat fins que l'acció de l'Ajuntament i de brigades de voluntaris varen aconseguir netejar les vies d'accés tant per la carretera principal com pel camí de sa Figuera.

La taca d'inundació (Figura 7) mostra el repartiment de les aigües desbordades dins el tram final del recorregut del torrent. Els carrers Església, Antoni Montis i Lepanto foren els més afectats, amb nivells d'aigua a les cases entorn del metre d'alçada encara que al carrer Santa Maria del Camí hi ha nivells de 2,50 metres al soterrani d'un habitatge, on l'aigua d'un afluent del torrent tombà un mur i anegà les botigues.

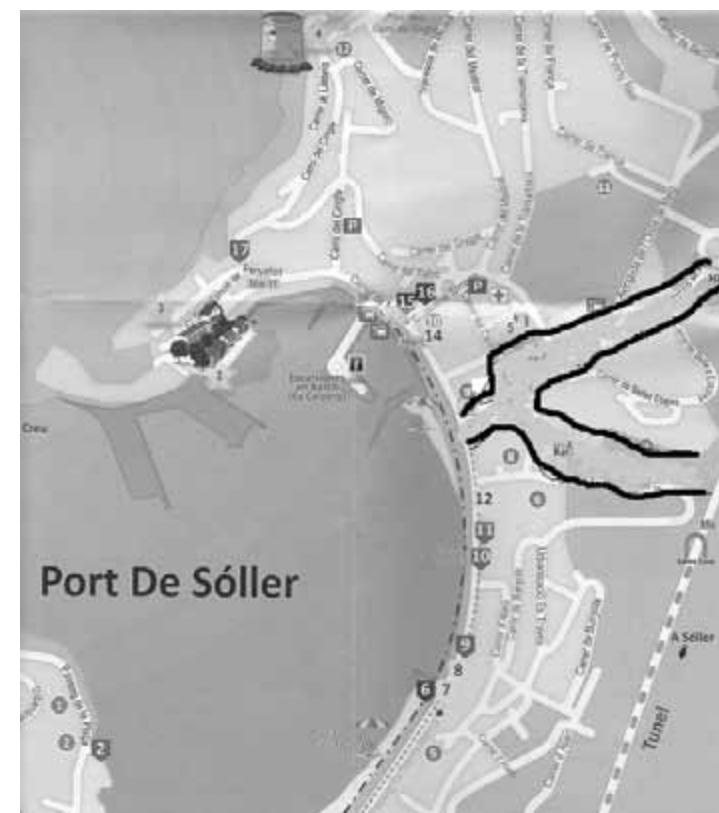

Figura 7. La taca d'inundació del 17 d'octubre de 1994.

4. La situació actual

El desenvolupament urbanístic del port, com es veu a la figura 8, s'ha incrementat de manera extensa entre 1989 (imatge de l'esquerra) i l'any 2012 (imatge de la dreta).

Figura 8. Evolució urbana del port i la conca de sa Figura. Font: SITIBSA.

El creixement de l'espai urbà, tant pel que fa a habitatges com, sobretot, de la xarxa viària amb la construcció del túnel de sa Mola i el nou accés al port, han fet créixer les superfícies impermeables entorn a la llera del torrent. Això afavoreix la circulació de l'aigua fora del llit en cas d'una crescuda del nivell del torrent, aigua que trobaria un camí directe cap als habitatges i establiments comercials, situats aprop del jaç.

Les actuacions desenvolupades des de 1994 per evitar fets com els estudiats no fan si no augmentar el risc. El cobriment del torrent, malgrat haver augmentat l'amplada del seu llit, i la presència de ponts enlloc dels tubs que quedaren tapats fa 20 anys, suposa que l'espai impermeable sigui major i un desbordament des de la zona de la rodona del túnel s'escamparia ocupant més terreny.

Els possibles problemes es troben marcats a la figura 9. En concret el punt de major impacte serien el túnel situat a la primera rodona, que si s'embossa pot provocar una sortida d'aigües en direcció cap a l'avinguda 11 de maig i cap al carrer Antoni Montis, escampant-se després cap el carrer Església i Canonge Oliver. Un segon punt de risc és el torrentó que corr per sota el túnel de sa Mola i que surt al carrer Lepanto, torrent que passa d'un llit de 3,0 metres d'amplada i 2,0 metres de fondària a circular per un tub de 1,50 metres de diàmetre i, després de creuar el carrer, torna a sortir amb un llit de 1,40 d'amplada per 0,80 d'alt i, finalment, després del parking de Lepanto, l'aigua circula canalitzada per un tub de 0,72 metres d'amplada. En cas d'una inundació l'aigua afectaria el carrer Lepanto, on s'ubiquen hotels i restaurants, així com el carrer Santa Maria, on també hi han equipaments comercials i habitatges, molts cops amb nivells per sota els del torrent, la qual cosa afavoreix la inundació de baixos i soterranis.

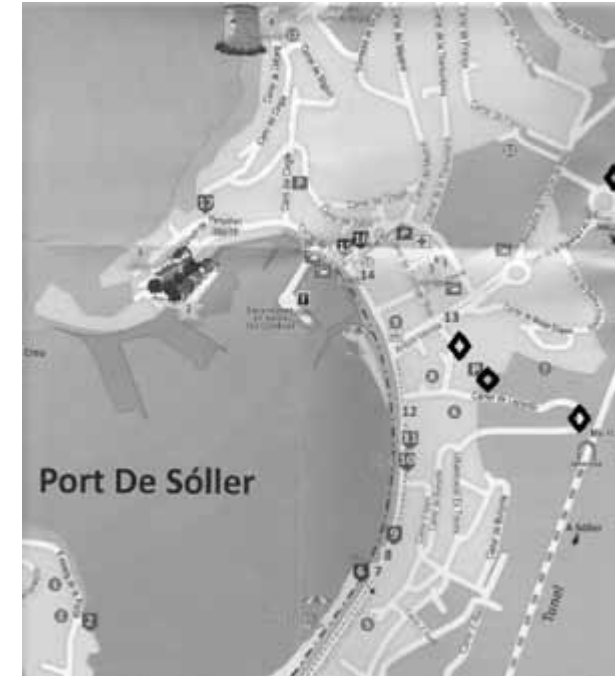

Figura 9. Punts de possible impacte a l'actualitat.

El resultat de tot plegat es pot veure a la figura 10, on se representa l'espai inundable sobre una imatge del port de l'any 2012. L'increment de la superfície de risc comparat amb la taca d'inundació del 1994 es prou evident.

Figura 10. Espai inundable a l'any 2012. Font: el.laboració pròpia a partir foto SITIBSA.

5. Conclusions

Una tempesta d'alta intensitat centrada a la capçalera de la conca de sa Figuera deixà quantitats elevades de pluja en poc temps, el que provocà una ràpida resposta de la xarxa hidrològica.

Els cabals assolits superaren àmpliament la capacitat dels canals de drenatge, especialment al tram mig i al tram baix del torrent. Els vessaments fora del llit assoliren altures d'1 metre a la zona propera a la desembocadura, espai que es va veure afectat pel taponament dels ponts i tubs de drenatge degut als materials arrossegats per l'aigua, sobretot branques i pedres però també restes antròpiques i, fins i tot, un cotxe. Aigües amunt es mesuraren nivells de fins a mig metre per damunt del nivell màxim del llit.

El resultat foren danys valorats en 600 milions de pessetes i que el port quedara incomunicat durant algunes hores.

Els trets morfomètrics de la conca ajuden a l'aparició de sobtades crescudes de cabal que poden eixir de les lleres del torrent provocant la inundació dels terrenys del voltant. L'acció de l'home, amb sistemes de regulació de l'escorrentia a la part agrícola de la conca, molts d'ells abandonats a l'actualitat, i amb el desenvolupament urbà a la part final aprop de la desembocadura, és un altre factor important que explica el desenvolupament de la inundació de 1994 i el risc que existeix encara ara.

Les actuacions dutes a terme des dels fets de fa 20 anys no han fet sino incrementar els riscos que pels béns i les persones pot tenir una crescuda similar. El cobriment del llit al tram final, l'augment de la pressió urbanística i el creixement de les superfícies impermeables, juntament amb la manca de manteniment i de neteja dels diferents trams del torrent, tot plegat suposa que l'espai inundable cresqui i, amb això, augmenti el perill de danys en el cas que quelcom semblant es torni a repetir.

6. Bibliografia

- Coeur, D.; Lang, (2008): Use of documentary sources on past flood events for flood risk management and land planning. *C.R. Geosciences*, 340. (pp. 644-650).
- Costa, J.E. (1983): Paleohydraulic reconstruction of flash-flood peaks from boulder deposits in the Colorado front range. *Geological Society of America Bulletin*. 94, 8 (pp. 986-1004).
- Gaume, E. (2006): Post Flash-flood investigations: Methodological note. *FLOODsite Report T23-06-02*.
- Gaume, E. et al (2009): A compilation of data on european flash floods. *Journal of Hydrology*, 367. (pp. 70-78).
- Ibisate, A. (2004): Análisis morfométrico de la cuenca y de la red de drenaje del río Zadorra y sus afluentes aplicado a la peligrosidad de crecidas. *Boletín de la A.G.E.*, 38. Asociación de Geógrafos Españoles. Madrid. (pp. 311-329).

IGME (2004): *Perdidas por terremotos e inundaciones en España durante el periodo 1987-2001 y su estimación para los próximos 30 años*. Consorcio de Compensación de Seguros. Madrid.

Llop, J.; Alomar, G. (2012): Clasificación sinóptica automática de Jenkinson y Collison para los días de precipitación mayor o igual a 200 mm en la isla de Mallorca. *Territoris*. N°8. Departament Ciències de la Terra-Universitat de les Illes Balears. (pp. 143-152)

Polemio, M.; Petrucci, O. (2012): The occurrence of floods and the role of climate variations from 1880 in Calabria (southern Italy). *Nat. Hazards Earth Sys.* 12. (pp. 129-142).

Reynes, A. et al (2008): Les marjades de sa Figuera: patrimoni i prevenció de riscos naturals. *II Jornades d'Estudis Locals de Sóller*. Ajuntament de Sóller. (123-144).

Rosselló, J. (2012): Plugues torrencials a la vall de Sóller: 1951-2000. *Territoris* n° 8. Departament Ciències de la Terra-Universitat de les Illes Balears. (pp. 227-239).

Rosselló, J. (2014): Inundacions i torrentades a la vessant de Sóller en el segle XX: un assaig de classificació. *VIII Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament de Sóller. (pp. 211-220).

Rullan i Mir, J. (1885): *Inundación de Sóller y Fornalutx. Capítulo adicional a la Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*. Imprenta Guasp. Palma.

Strahler, A. (1989): *Geografía Física*. Editorial Omega. Barcelona.

Setmanari Sóller. Edició de dia 22 d'octubre de 1994.

Veü de Sóller. N° 282. 21 d'octubre de 1994.

LES GRANS NEVADES DE SÓLLER.

1ª PART (1880-1930)

Alberto Darder Rosell

Resum

Els municipis de Sóller i Fornalutx, han estat afectats, històricament, per grans nevades. Repassant els arxius meteorològics es pot comprovar com la neu no és un fenòmen extraordinari a les nostres contrades. Cada cert temps es repeteixen anyades blanques. En aquesta comunicació estudiarem l'evolució temporal i qualitativa de les nevades que han arribat fins el nivell de la mar durant els darrers 150 anys.

Aquesta comunicació és la primera part d'un treball d'investigació sobre les nevades caigudes a Sóller durant la nostra història. Començant per les més antigues documentades, a continuació iniciarem un repàs exhaustiu de les anyades de neu més importants.

Hem de tenir present que, al tractar-se de cròniques, no ens podem prendre al peu de la lletra tot el que ens conten. Moltes vegades tendeixen a exagerar, tot i que sembla evident que aquestes van ser unes nevades molt destacables. Per sort, a finals del segle XIX, Sóller ja disposava d'algunes estacions meteorològiques en funcionament, i a través dels seus registres hem pogut rescatar unes dades totalment fiables, que a més han estat comprovades amb els primers arxius de premsa disponibles.

Aquí tenim el recull:

—El 1877 va ser un any molt sec i càlid. Per compensar les coses, el gener de 1878 ens va dur una gran nevada fins baix que va durar tres dies (10, 11 i 12 de gener). Dia 10 començà ploguent i acabà nevant, dia 11 la neu ja aferrava a les totes (en ple migdia estàvem a tan sols 0,8°C) i dia 12 pel matí s'aturà de nevar, quan ja havíem acumulat 15 centímetres de neu sobre els carrers. Curiosament, a Palma ni es varen enterar d'aquesta nevada!

—El de 1887 ha estat l'inici d'un any més nevad de la nostra història: Sóller va rebre l'any nou amb 15 centímetres de neu sobre la mateixa platja, amb una blancor de vidre que feia confondre els horts dels carrers.

El millor de tot és que durant la nit del 9 al 10 de febrer de 1887 va caure una segona nevada, encara més intensa que la del primer de gener: van ser uns

25 centímetres fins el nivell de la mar que varen esqueixar tota la vegetació. Més amunt (a les zones d'olivar) la neu va provocar autèntiques destrosses, arribant fins i tot a matar alguns animals.

Els carrers de Sóller van romandre blancs durant 72 hores, mentre que a Fornalutx la nevada no es va disoldre fins passada una setmana. La comunicació vers la nevada va ser total, i cap indret de les Balears se'n va escapar: fins i tot l'illa de Cabrera va quedar blanca! No es recordava haver vist tanta neu des de feia 33 anys.

—L'inici de de 1894 també va ser blanc, gràcies a la nevada que ens va caure durant la nit del 2 al 3 de gener: Sóller va despertar baix una capa de 10 centímetres de neu i amb una temperatura de 0,5°C. La nevada va ser general a tota la meitat nord de Mallorca, mentre que a la meitat sud no aferrà.

—El darrer gran episodi de fred i neu del segle XIX va tenir lloc durant el gener de 1895, i no va portar records massa agradables per a la vegetació: L'any va començar amb diverses calabruixades, cadascuna de les quals tenia un resultat més desastrós sobre els nostres camps. La neu granulada (absolutament dura i compacta) es va deixar veure fins a cotes ben baixes. Tot i la irregularitat de les precipitacions, l'ambient es va mantenir molt fred. Però la festa grossa va arribar durant la nit del 7 al 8 de gener de 1895, quan ens passà per damunt una profunda borrasca que propicià una intensa matinada de llamps, trons, pluja i neu, sumant uns 54 litres per metre quadrat. La nevada va ser general a tota la meitat nord de Mallorca, i a Sóller s'hi va cebar amb especial virulència entre les 05h i les 06h del matí, acumulant un total de 20 centímetres. Tots els camins de la nostra vall es col.lapsaren, i tant els tarongers com les oliveres es varen quedar sense branques: només va sobreviure el tronc! Tota la producció de taronges es va perdre (per si no havien bastat les calabruixades anteriors) i els trossos d'arbre dipositats enterra es podien comptar per mils. La nevada va caure en dimarts, i no va poder desaparèixer dels nostres carrers i teulats fins dissabte, quatre dies després.

Per acabar de rematar el panorama, el gener de 1895 no es va voler despedir sense una nova nevada, aconseguint així un lloc dins la història: El diumenge 27 de gener de 1895 ens va donar un capvespre de brusca molt fina, la qual ens va deixar totes les muntanyes nevades a partir dels 200 metres, incloent els pobles de Deià i Fornalutx. El dilluns 28 i el dimarts 29 varen ser dos dies molt ventosos, gèlids i sense precipitacions. Per sort, durant el matí del dimecres 30 de gener de 1895 aquesta ventada es va aturar de cop, i l'aire es pogué carregar novament d'humitat. Pel matí ens va fer una tímida nevadeta inicial, però va ser entre les 14h i les 19h de l'horabaixa quan ens va caure la nevada principal, amb uns pedaços ben grossos i efectius que deixaren els nostres carrers intransitables, baix una capa idèntica a la caiguda tres setmanes abans: 20 centímetres de neu pols. El febrer de 1895 va començar amb unes fortes gelades (inevitable ressaca de la

nevada) i, com és de suposar, la collita de cítrics va quedar arruïnada per complet.

—Els mesos de gener i febrer de 1900 varen ser extraordinàriament càlids. La gent es queixava de que no feia hivern... fins que va arribar el 5 de març i nevà per tot, deixant-nos una capa de 5 centímetres.

El fred havia arribat de forma radical, i la temperatura màxima frenadíssima (tan sols 5°C!) va permetre que la neu no es fongués fins passades 24 hores, cosa ben difícil en ple mes de març, ja amb una insolació notable.

—La primera gran nevada del segle XX va arribar durant la nit del 15 al 16 de febrer de 1901. Va nevar de forma lenta i continuada fins les 10h del matí, amb una temperatura que va anar baixant dels 3°C fins a 1°C. La neu va aferrar tot d'una, ja que durant la nit anterior havia gelat molt (entre -2°C i -4°C per tota la vall!) i això va permetre consolidar una capa de 5 centímetres.

Tot i que a partir del migdia va entrar el vent i la neu desaparegué, la temperatura es va mantenir ben freda, no superant en cap cas els 6°C. Les principals muntanyes estaven plenes de neu, doncs aquesta s'havia anat acumulant al llarg de tot l'hivern.

—L'arribada de l'any 1905 a Sóller va estar marcada per una forta nevada, d'una intensitat tal i com no s'havia vist des de feia deu anys. Durant el capvespre i la nit del primer de gener de 1905 es va posar a nevar fins abaix de tot. La neu només aferrà als teulats —i ho va fer de forma molt tímida— no apareixent la nevada uniforme fins passada la cota dels 100-150 metres. Durant el matí del dilluns dia 2 hi va haver una petita pausa, i pel capvespre la nevada es va reiniciar. En aquesta ocasió, la neu va caure amb molta més intensitat, aferrant immediatament sobre els mateixos carrers. La nevada va continuar al llarg de tota la nit i matinada, fent que s'acumulàs un gruix de molta consideració.

El dimarts 3 de gener de 1905 va despertar amb una vall de Sóller que s'havia convertit en una vall digna de qualsevol país escandinau: hi havia entre 15 i 20 centímetres de neu acumulada, i es sap que enmig de la nostra plaça es varen dur a terme autèntiques batalles de neu, així com la construcció de figures de gel de tot tipus.

—La nevada de l'1 de febrer de 1907 va ser totalment sobtada: a les 17h del capvespre —i en només 20 minuts— caigué una forta ruixada de neu que deixà els carrers blancs. Com sol passar en la majoria de vegades, la nevada es va consolidar durant la nit i la matinada posteriors, afegint 10 centímetres i esperant dia 2 completament blancs. Al Coll de Sóller, la nevada deixà mig metre, tirant enterra molts d'arbres. Finalment, dia 3 es posà a ploure, fonent tota la neu de les cotes baixes.

—Tot i que amb menys intensitat que el 1887, l'any 1914 també es va estrenar amb Sóller vestit de blanc. La neu va aferrar deixant una capa de 5 centímetres, però l'alegria va durar poc: a partir del capvespre de dia 2 es va

posar a ploure, i tota la neu va quedar fusa, incloent la de les muntanyes. Això va causar una gran decepció per a tots els palmesans que s'havien desplaçat aposta fins a Sóller (amb el tren recent inaugurat) per poder tocar la neu. Però tenint en compte que veníem d'una tardor de 1913 summament seca i calenta, no es podíem queixar.

La nevada del 3 de gener de 1905, sobre el Carrer Nou de Sóller.

Per llevar la decepció, la neu va tornar just deu dies després, i ho va fer amb molta més intensitat: pel capvespre del 13 de gener es posà a fer aigüaneu, i de nit la nevada ja era pura. Amb tot, pel matí del 14 de gener de 1914 vàrem despertar totalment nevats, amb una capa de neu que duplicava el registre anterior, arribant fins els 10 centímetres.

—L'any 1917 passarà a la història per haver estat l'únic que ens ha portat no una ni dues: sinós tres nevades fins baix.

Les nevades de l'11 de gener i del 24 de març varen tenir el mateix detonant: una forta tempesta que va desplomar la cota de neu fins el nivell de la mar, deixant una estampa blanca de 5 centímetres i una temperatura molt més baixa del que es podia esperar.

En canvi, la nevada del desembre va ser més "natural", doncs fou la típica nevada causada per una situació d'aire molt fred, sense tempestes. Després d'un Nadal fred, pel migdia de Sant Esteve va començar a ploure.

Aquesta pluja va anar augmentant la seva intensitat amb el pas de les hores, al mateix temps que la cota de neu anava baixant de cada cop més. Ja entrada la nit, la pluja es va convertir en neu, i aquesta va anar caient sobre tot Sóller deixant una capa molt fina.

Dia 27 de desembre de 1917 vàrem despertar amb aquesta petita enfarinada sollerica, encara molt tènue. Va ser a partir del migdia (coincidint amb les hores de més claror) quan la nevada es va reiniciar, precipitant-se amb molta més energia i intensitat. La neu va caure fins el final del capvespre, moment en que ja acumulàvem un espessor generalitzat de 10 centímetres. Arribat el vespre, es va donar un fet idíl·lic: el cel es va destapar, i amb una Lluna que era plena, Sóller va començar a brillar a les totes, oferint-nos un escenari màgic i inimaginable en una latitud com la nostra. La nostra ciutat desprenia una indescriptible llum platejada tan mística que va fer oblidar els temors de la gelada.

A partir de la matinada del divendres 28 de desembre, el cel es va tornar a carregar de niguls, i aquests no tardaren gaire en descarregar la següent nevada: varen caure 10 centímetres més sobre la neu anterior, duplicant la capa i despertant amb 20 centímetres. La jornada dels Innocents va ser blanca i gelada: no hi havia cap racó de Sóller que no estigués ple de neu. Per fi, pel dissabte dia 29 va poder sortir el Sol. Però ni amb aquestes la neu es va fondre: tot el poble estava blanc, presentant un aspecte alpí inèdit. Sóller va rebre el 1918 (l'any de la grip) amb els teulats encara nevats i plens de caramells. Haurien de passar ni més ni menys que 15 anys per tornar a veure una nevada d'aquest tipus, ja que els anys 20 varen ser bastant càlids, amb només tres nevades fines:

Les nevades dels anys 20	
28-2-1924	Neva durant la matinada, després de ploure tot el dia anterior. Caen uns 3 centímetres que es fonen poques hores després.
4-1-1929	La nit del 3 al 4 de gener ens deixa una nevada de 5 centímetres, tot i que la precipitació no es gaire important (els vents són una mica amestralats). A les 8 del matí la temperatura és d'1°C i atura de nevar, mentre ho continua fent a la resta de Mallorca.
1-3-1929	Fornalutx viu la nevada més important dels últims 12 anys, acumulant 20 centímetres. Sóller reb una capa de 4 centímetres, mentre que al port li costa molt d'aferrar (1 cm) ja que la cota està molt ajustada.

Al marge de totes aquestes nevades que hem vist, trobam el 1891. El que va ocórrer aquest any mereix un capítol apart, doncs no és comparable —ni de bon tros— a tot el que hem llegit fins ara. Tot i que estàvem dins uns anys bastant més freds que els actuals, la nevada del 1891 va ser extraordinària. No queda ningú viu que ens ho pugui contar, però afortunadament hem trobat els arxius del que va significar aquell apocalíptic episodi. El poble de Sóller ho va passar ben malament, dins la que va ser la nevada fins baix més forta de tot el segle XIX. Ni les nevades de 1829 i 1854 varen poder fer ombra el 1891.

Tot va començar durant la nit del 7 al 8 de gener de 1891, quan va nevar amb certa alegria. El matí del dia 8 vàrem despertar amb tot el poble nevat, amb una capa d'uns 10 centímetres. Havia estat una nevada “amable” i que no havia fet mal; fins i tot havia estat menys important que la de 1887. 48 hores després ja no quedava neu, però Europa es seguia congelant de mala manera...

El dissabte 17 de gener de 1891 ens va arribar una segona onada de fred, la qual era molt més forta que la viscuda dia 7 (les temperatures eren 6 graus més baixes!).

A partir de les 11 del matí, va començar a nevar de forma intensa, aferrant per tot i en abundància. La nevada va continuar tot el capvespre fins que ens vàrem anar a dormir amb una capa que ja s'atracava als 30 centímetres. Si a les 9 del matí teníem unes temperatures de 6°C, a les 9 de la nit nevava a les totes amb -5°C al mateix nivell de la mar.

La nevada va continuar —encara amb més intensitat— durant tota la nit i la matinada. El diumenge 18 de gener de 1891 vàrem despertar sense saber si el que vàiem era Sóller o les estepes siberianes. La nevada havia acumulat un metre i mig (150 cm) sobre els carrers, i en algunes zones la neu arribava als 2 metres. Encara nevava, i la majoria de teulats de Sóller començaven a passar per ull, incapaços d'aguantar aquesta desorbitada quantitat de neu.

Quan es va aturar de nevar, ja pel migdia, es va poder comprovar la magnitud del desastre: la nevada havia destrossat tot el mobiliari urba, i la vegetació estava morta. La gent no s'atrevia a sortir de casa seva, doncs defora estava ple de “muntanyes” de neu.

L'ajuntament es va veure obligat a repartir pa, arròs i oli entre la població per a que els sollerics no ens moríssim de fam. A l'església es varen dur a terme diferents pregàries, demanant a Déu que “*fés aturar aquella espantosa i blanca calamitat*”. La temperatura màxima d'aquell dia va ser de -4°C, i no hi havia redol que no estigués cobert per un metre de blancor, incloent els sempre càlids illots i penya-segats del port.

Però el pitjor estava per venir: si la temperatura màxima havia estat de -4°C, quan va arribar la nit i el cel quedà net, la gelada va ser fortíssima,

deixant uns registres de -10°C sobre tota la vall, puntualment inferior a les zones tradicionalment més fredes. Va ser un vespre terrible que vàrem patir a les fosques sense separar-nos dels ciris i de la llar de foc. El dilluns 19 de gener de 1891 va despertar amb totes les plantes cremades i una neu dels carrers que, lluny de fondre's, s'havia compactat de mala manera. L'aïllament que patíem era total, doncs la nevada s'havia cebat sobre Sóller amb més intensitat que cap altra zona de Mallorca. A les muntanyes (on havien tengut unes temperatures màximes de -10°C) el gruix de neu estimat superava els 6 metres. Transitar pels carrers continuava sent impossible, i de les cases penjaven unes estalactites de gel que feien por. Les temperatures no varen començar a pujar fins el dijous 22 de gener, però la normalitat no va tornar fins que es va fondre tota la neu, cosa que no succeí fins el diumenge dia 25, vuit dies després de nevar. Aquesta nevada de 1891 va fer història, i fou la nevada de referència per a tota una generació de sollerics. La següent seria la de 1956, tot i que ja bastant més dèbil.

COMPARACIÓ DE MÈTODES DE CONTROL DE LA MOSCA DE L'OLIVERA, *BACTROCERA OLEAE* (GMELIN, 1790), A LA VALL DE SÓLLER¹

Lluc Crespí Roig

Resum

Es tracta d'un estudi elaborat per a un treball de fi de grau d'Enginyeria Agroalimentària i del Medi Rural en parcel·les dels municipis de Sóller i Fornalutx.

Històricament, el cultiu de l'olivera per a producció d'oli ha estat rellevant en la cultura mallorquina així com també en l'economia de l'illa. Arribats al segle XIX, aquest cultiu sofreix una decadència per dificultat del seu maneig.

Avui en dia els olivars de la Serra es consideren un patrimoni molt important, no sols pel rerafons històric que el cultiu suposa sinó també per l'infraestructura de pedra en sec integrada en l'olivar, conformant un atractiu paisatge antropitzat al llarg de segles per treure una rendibilitat a aquests espais.

L'objecte d'aquest estudi ha estat fer un seguiment del cicle biològic de la mosca de l'olivera —la plaga més danyina— a la vall així com una quantificació dels danys que provoca aquesta en parcel·les sotmeses a diferents tractaments de control.

El saber combatre aquesta plaga és un pas més cap a facilitar el maneig d'aquest cultiu i així incentivar la recuperació i/o rentabilització dels olivars avui en dia, a través de la producció d'un oli de qualitat, diferenciat i encara amb valors afegits per descobrir.

Introducció

L'olivera és originària d'una regió geogràfica que ocupa des del sud del Caucàsic fins a les altiplanícies d'Iran, Palestina i la zona costera de Síria, s'estengué per Xipre fins a Anatòlia, i a través de Creta fins a Egipte, fins a poblar tots els països de la ribera del Mediterrani. Amb el descobriment d'Amèrica va passar a cultivar-s'hi i d'aquí fins a Xina, Japó, Austràlia i Sud-àfrica.

L'hàbitat de l'olivera es concentra entre les latituds 30° i 45° tan en l'hemisferi nord com en el sud, en regions climàtiques de tipus Mediterrani

¹ Es tracta d'un estudi elaborat per a un treball de fi de grau d'Enginyeria Agroalimentària i del Medi Rural en parcel·les dels municipis de Sóller i Fornalutx

amb un estiu calorós i sec.

Segons Barranco *et al.* (2001), s'estimava de l'existència de 960 milions d'oliveres repartides en tot el món, de les quals un 98% del total les trobem a la conca Mediterrània ocupant 9'4 milions d'hectàrees.

Només uns 50 milions del total es beneficiaven de tècniques de reg, mentre que predominava el cultiu de secà.

Històricament, el cultiu de l'olivera per a producció d'oli ha estat rellevant en la cultura mallorquina així com també en l'economia de l'illa.

Certes teories atribueixen la introducció de les primeres oliveres als pobles fenicis i grecs, encara que el perfeccionament de les tècniques de producció es deu a la dominació musulmana entorn als anys 903-1229. En allò que s'està d'acord és que la procedència dels empelts es situa al domini musulmà d'Al-Andalus. Però no va ser fins a la conquesta de Jaume I que l'expansió de l'olivera comença a adquirir dimensions realment importants a partir de les noves plantacions i a la construcció de trulls als municipis actuals de Bunyola, Deià, Esporles, Fornalutx, Sóller i Valldemossa.

En els segles següents, especialment XIV, XV i XVI, l'oli es consolida com a principal producte agrari de l'illa, del qual depenia quasi totalment la situació econòmica dels habitants de la vall de Sóller ja que era utilitzat com a moneda de canvi en el comerç de l'època. A la vall de Sóller, més d'un centenar de possessions es dedicaven exclusivament al conreu de l'olivar.

Finca de can Civella, Barranc de Biniaraix (foto: Pere Crespi)

Durant els segles XVII, XVIII i XIX va creixent el nombre d'explotacions a la Serra assolint fins a un 65% de la producció de l'illa fins que, per motius de dificultat del conreu i estancament dels mètodes de cultiu, la producció comença a disminuir.

Com podem veure en la taula següent, la decadència del cultiu s'accentua durant el segle XIX i especialment durant el segle XX.

Any	Tones
1624	8.350
1754	9.950
1784	3.550
1799	2.500
1810-1817	1.000
1825-1830	2.200
1845	2.100

Taula 1: Evolució de la producció d'oli a Mallorca durant els segles XVII, XVIII i XIX (Pérez, 1995)

El maneig en els terrenys marginals de la serra es dificulta bàsicament per tres causes:

1. Impossibilitat d'accés de maquinària de grans dimensions degut a condicions de relleu, a la distribució territorial en marjades i als petits marcs de plantació.
2. Arbres d'avançada edat i de grans dimensions, fet que dificulta tasques com la collita i la poda; amb menor vigor, menys capacitat de reacció davant plagues i patògens així com també menys productivitat.
3. Competència de plantacions modernes i importació d'oli d'altres països.

Aquests handicaps es poden resumir en què l'olivar mallorquí perd rendibilitat, fet que provoca la parcel·lació de grans finques en propietats més petites, sumant així un altre factor influent en la dificultat de maneig del cultiu.

Marges esboldregats, Barranc de Biniaraix (foto: Pere Crespi)

Actualment, malgrat la producció d'oliva a Balears no sigui destacable en comparació amb altres comunitats autònomes, podem observar a la figura 1 i a la taula 2 que sí que és rellevant en quant a superfície cultivada.

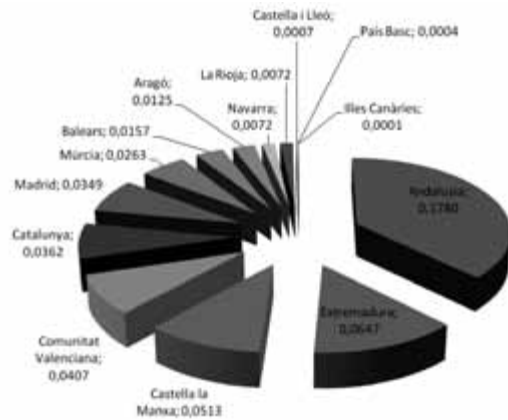

Figura 1: Comparativa de la relació "superfície cultivada d'olivera/superfície geogràfica de conreu" de les comunitats autònomes a l'any 2012 (MAGRAMA, 2013).

Taula 1: Dades de superfície cultivada d'olivera segons l'ús (any 2012) a les Illes Balears (MAGRAMA, 2013).

Cultiu	Secà	Reguiu	Total
Oliva de taula	22	8	30
Oliva de doble aptitud	27	185	212
Oliva de tafona	5.398	2.097	7.495
Olivar total	5.447	2.290	7.737

Analitzant aquestes dades, podem extreure que la productivitat dels cultius d'olivera a Balears és baixa en comparació amb la d'altres comunitats autònomes nacionals.

Els que ens suposen factors de decadència parlant en termes agronòmics però, traduït a l'àmbit paisatgístic, són focus d'atracció culturals. Estem parlant del patrimoni, del rerefons històric del que ha suposat aquest cultiu i la cultura oleícola; d'uns elements vegetals de certa bellesa, conformats durant centenars d'anys els quals encara són capaços de produir i, sense poder-ho passar per alt, l'infraestructura de pedra en sec integrada en l'olivar, sigui en forma de marges, síquies, fonts de mina i camins de carro o bístia.

Tots aquests al·licients ajuden a conformar la Serra de Tramuntana com un gran element paisatgístic, atractiu tant per les seves característiques geogràfiques, geològiques, microclimàtiques, florístiques i faunístiques com

per haver estat antropitzada al llarg de segles per treure una rendibilitat a aquests espais.

El tema focus de l'estudi però, és la mosca de l'olivera, *Bactrocera oleae* (Gmelin). Es tracta d'un insecte de la família dels tefrítids, coneguda per albergar diferents espècies de mosques de la fruita.

Mosca de l'oliva, *Bactrocera oleae* (foto: Lluç Crespi)

Les mosques tefrítides de la fruita causen importants danys i pèrdues econòmiques als cultius fruiters dels tròpics i subtòpics. Els adults danyen el fruit en realitzar la posta causant decoloracions en la superfície de l'oliva, podent causar canvis bioquímics i fisiològics en el fruit en l'orifici d'ovisposició que poden ocasionar la formació de teixits llenyosos. Una vegada les larves eclosionen, perforen els teixits dels fruits deixant via lliure a patògens secundaris com bacteries i fongs. Aquests causaran una ràpida necrosi provocant la pèrdua del fruit (Howse et al., 1998).

Els danys directes afecten al fruit, reduint d'un quart a un cinquè del total volum de popa. Si considerem el consum de popa per la pupa en valors de pèrdues d'oli, s'estima que aquestes són d'entre el 3-20%.

Les pèrdues de producció causades per la plaga en períodes i llocs on les condicions són favorables per al bon desenvolupament del cicle de l'insecte, havent-hi altes densitats de població i no havent pres mesures de control, poden arribar a ser del 80-90% en cultivars per oli i del 100% en cultivars per taula (Kapatos i Fletcher, 2009).

En canvi, quan es duen a terme mesures de control, les pèrdues baixen entre valors de 5-40% (J. Tedeschini, 2004).

S'estimen uns danys mitjans anuals de 800 milions d'euros segons l'International Olive Oil Council (Fernández-Escobar et al., 2008).

El saber combatre aquesta plaga significa un pas més cap a facilitar el maneig d'aquest cultiu a nivell local, incentivant així la recuperació i/o rentabilització dels olivars avui en dia, a través de la producció d'un oli de qualitat, diferenciat i encara amb valors afegits per descobrir.

OBJECTIUS

Amb els antecedents presentats, donada la importància del cultiu de l'olivera a la vall de Sóller i els danys que causa la seva principal plaga, *Bactrocera oleae*, l'objectiu d'aquest treball és:

- Comparar l'eficàcia de 4 mètodes de control de *Bactrocera oleae*, tres d'ells de captura massiva i un de tractament insecticida a 4 parcel·les a la Vall de Sóller.
- Realitzar el seguiment biològic de la plaga *Bactrocera oleae* a diferents ambients climàtics de la Vall de Sóller.

DESCRIPCIÓ DE L'EXPERIMENT

Paraules clau: *trampa*, *esquer*, *danys*, *monitoreig*, "Probodelt©", "Dacustrap©", *Olipe*, "Dimetoat".

L'assaig consistí en es realitzar un seguiment del cicle biològic de *Bactrocera oleae* (Gmelin), en olivars de varietat "mallorquina", valorant l'eficàcia de diferents mètodes de captura massiva envers un tractament esquer amb insecticida convencional. Es determinà també el moment en què es produeixen els danys, quantificant la pèrdua de fruit en cada parcel·la.

Trampa cromotròpica amb feromona per a realitzar els recomptes poblacionals. N'hi havia 2 per parcel·la (foto: Lluç Crespi)

L'experiment es dugué a terme en 5 parcel·les amb diferents condicions climàtiques situades a la Vall de Sóller, dins els municipis de Sóller i Fornalutx. Es van utilitzar 50 trapes/hectàrea en tots els tractaments per captura massiva. Les trapes foren "Probodelt©" amb feromona sexual "espiroacetal" i insecticida sòlid "Diclorvos"; "Dacustrap©" amb solució "Tephrylure©" al 12% i Olipe artesanals amb fòsfat biamònic al 4% i proteïna hidrolitzada a l'1%. El tractament esquer fou amb "Dimetoat" al 0'65% i proteïna hidrolitzada també al 0'65%.

Taula 2: Relació parcel·la-tractament

PARCEL·LA	TRACTAMENT
1a	Esquer amb "Dimetoat" + proteïna hidrolitzada
1b	Control (no tractament)
2	Mosquer convencional "Probodelt©"
3	Trampa convencional "Dacustrap©"
4	Trampa Olipe artesanal amb "fòsfat biamònic"

Trampa "Dacustrap©" (foto: Lluç Crespi)

Trampa "Olipe" (foto: Lluç Crespi)

A més, a cada parcel·la es van col·locar dues trapes cromotròpiques amb feromona sexual per augmentar la captura d'adults i realitzar així un monitoreig poblacional.

Com es mostra a la figura següent, s'observà un important increment poblacional generalitzat a totes les parcel·les entre principis i mitjans de setembre, coincidint amb augments de la humitat relativa i mantenint-se temperatures altes i constants. Posteriorment els nivells poblacionals disminuïren cap a principis de desembre degut a la baixada de temperatures.

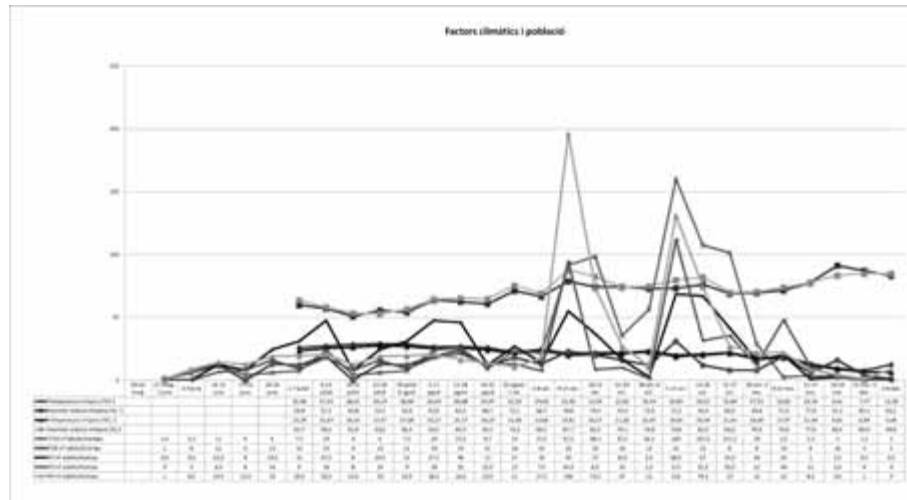

Figura 2: Influència dels factors climàtics sobre la densitat de població.

Per tenir unes dades estimades dels danys que va produir la mosca a cada parcel·la es van fer recol·leccions d'oliva quinzenals des que el fruit començà a ser receptiu (aproximadament sobre la tercera setmana d'agost) fins a la caiguda natural de l'oliva.

S'agafaren 5 olives de 5 arbres diferents aleatòriament de cada parcel·la d'estudi.

D'aquestes 25 olives de cada olivar, s'observava si el fruit estava picat o no, i si ho estava en quin estadi del cicle es trobava l'insecte. Així s'establí la classificació següent:

- a) No picada
- b) Picada no viva
- c) Larva en estadi L1
- d) Larva en estadi L2
- e) Pupa
- f) Galeria amb pupa
- g) Galeria sense pupa

Procés d'anàlisi de danys en 25 fruits (foto: Lluc Crespi)

Anàlisi de danys en 1 fruit (foto: Lluc Crespi)

La valoració de pèrdues per danys al fruit es va fer a partir de l'índex de "picada viva" en el que s'engloben els estadis de "larva en estadi L1", "larva en estadi L2", "pupa", "galeria amb pupa" i "galeria sense pupa" en l'índex de "picada viva" per amenitzar el tractament de dades.

Com observem en la figura següent, en les parcel·les amb control per captura massiva, les mitjanes percentuals d'aquest índex van ser de 51% a "Dacustrap©", 37.5% a "Probodelt©" i 43.5% a Olike, resultant més efectiu el mètode "Probodelt©".

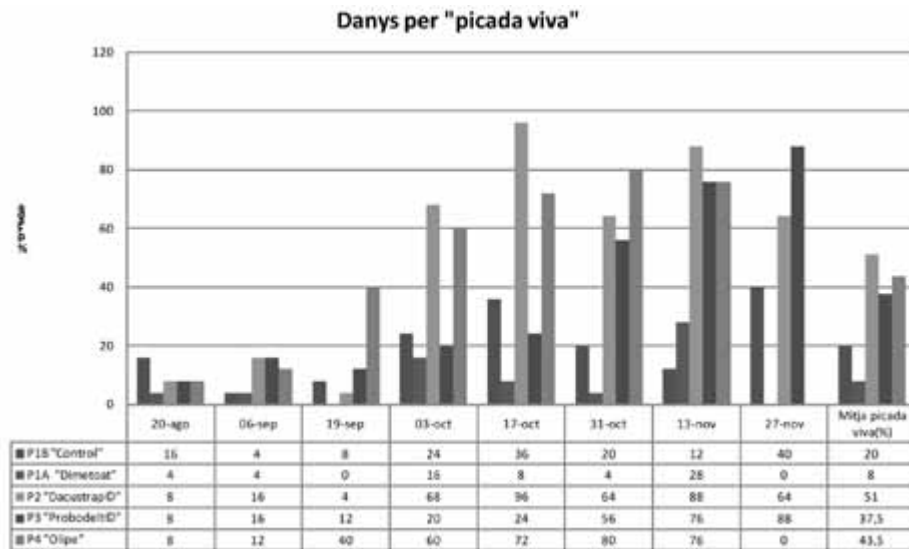

Figura 3: Comparativa entre parcel·les de l'índex "picada viva".

A principis de setembre, el percentatge de fruits amb "picada viva" fou baix, mentre que els índex de "no picada" i "picada no viva" van estar sobre els seus valors més alts. S'observà un decreixement gradual d'aquests dos últims, des del mes de setembre cap al desembre, deixant créixer el percentatge de fruits amb "picada viva" cap als seus màxims a finals de temporada.

En la parcel·la de tractament esquer, la mitja de pèrdua per "picada viva" va ser sols d'un 8%, comprovant així ser el mètode més efectiu d'entre tots els experimentats. S'observaren bons resultats després dels moments d'aplicació.

En quan al control, no es van obtenir dades realment significatives, ja que tan els nivells de població com de danys foren realment discrets (20%).

Es veu clarament que el tractament amb "dimetoat" és el més efectiu per combatre aquesta plaga, malgrat ecològicament no sigui el tractament més recomanat.

En un estudi de M. Ruiz Torres i A. Montiel Bueno (2002) es comprova que l'aplicació total de l'insecticida dimetoat, modifica la composició qualitativa de la comunitat d'artròpodes de la zona de tractament, que en la meitat dels casos resulta a ser estadísticament diferent i més empobrida. Aquest impacte però, no es va veure igual en totes les zones. Això pot ser degut a diferents condicions de maneig de cultiu o a heterogeneïtat ambiental entre zones.

Així i tot, també s'afirma que amb tractaments aeris esquer, es disminueix molt l'impacte sobre la comunitat d'artròpodes, esdevenint quasi bé imperceptible respecte els tractaments terrestres totals, pel fet de tractar-se només una quarta part de la superfície i de tenir menys deriva.

Els tres mètodes de captura massiva han resultat esser similarment poc eficaços respecte als danys causats per la *B. oleae*. Fins i tot la parcel·la de control ha estat menys danyada, sense tenir en compte altres factors.

Broumas *et al.* (2002) llisten una sèrie de factors que afecten a l'eficàcia de la captura massiva com pugui esser el tipus de trampa, la densitat i moment d'instal·lació, l'atraient, l'insecticida, l'aïllament de la parcel·la i la mida, la humitat i la temperatura, el tipus d'arbre i la seva mida, la varietat, la quantitat i la mida dels fruits, el reg, la poda, la fertilització i el número d'anys que s'ha aplicat el mètode a la parcel·la.

Observant les característiques de les nostres parcel·les, s'aprecia certa variació entre cada una d'elles. Sols pel fet d'estar en orientacions diferents, existeixen certes condicions microclimàtiques (d'humitat i temperatura) particulars, influint tant a les característiques de l'arbre com del fruit, i també al cicle de l'insecte.

En quant al maneig, es van escollir parcel·les on històricament s'havien dut a terme similars feines de poda, absència de tractaments fitosanitaris, absència d'adobats i absència de reg; així que no hi pot haver variació experimental deguda a aquests aspectes.

Havent introduït això i observant la figura 4 podem generalitzar que totes les parcel·les hi ha hagut un augment progressiu de fruits amb picada viva durant el temps de durada de l'experiment.

Referent a la parcel·la 1A amb tractament insecticida amb "dimetoat", afirmem que es tracta del tractament més efectiu ja que ha estat la que menor nombre de fruits s'han vist danyats. Veiem també que posterior als moments d'aplicació s'observa una disminució clara de fruits afectats.

En quan al control, no es van obtenir dades realment significatives, ja que tan els nivells de població com de danys foren realment discrets.

Aquest fet es podria deure a la proximitat d'un tractament esquer, que desviava la població cap a la parcel·la 1A ja que, com es pot observar en la figura 33, les poblacions en aquesta foren desmesurades.

Comentar que en els tres tractaments de captura massiva (2, 3 i 4) s'han obtingut resultats bastant similars de danys, significativament superiors a la parcel·la de control.

Aquest fet podria esser degut a varis factors, un dels més obvis seria la clara diferència de condicions de temperatura i humitat, degudes a què les parcel·les 1A i 1B estan en orientació nord i les altres a orientació sud, on hi ha major incidència de radiació solar.

Mazomenos *et al.* (2002) comproven que en parcel·les poc aïllades on s'ha controlat la mosca sols durant 2 anys, no és suficient el control només amb mètodes de captura massiva, sinó que és necessari combinar-ho amb aplicacions insecticides. Malgrat i això, es redueix el número d'aplicacions.

Varis estudis sobre captura massiva de *Bactrocera oleae*, més concretament

els Tsolakakis *et al.* (2011) a Sicília i Muñoz i García Marí (2012) a Espanya, determinen que existeix un gradient descendent de picada entre capes de la plantació de fins a un 40% des de l'exterior a l'interior de la plantació, creant així un efecte barrera.

Muñoz i García-Marí (2012) afirmen que si es realitza un tractament de trampeig massiu en una parcel·la, no s'anconsegueixen uns resultats per sota de l'umbral d'una mosca per trampa i mes fins a partir de la cinquena capa de trampes, ja que es disminueixen les captures de l'exterior a l'interior. En el mateix estudi també es comenta que les parcel·les veïnes van tenir un 25% més de danys produïts per la mosca.

Les nostres parcel·les tampoc estaven totalment aïllades, així que el maneig de parcel·les circumdants òbviament influí a l'eficàcia de cada tractament. Hem pogut observar clarament l'efecte que ha tingut el fet de tractar a la parcel·la 1A amb insecticida sobre la parcel·la veïna 1B, que en aquest cas era control amb absència de tractament.

Així, es pot afirmar que un trampeig massiu requereix la instal·lació d'aquest en superfícies extenses i homogènies per obtenir uns resultats eficaços.

Amb tot, podem dir que les condicions que reunien les parcel·les no eren les ideals per obtenir uns resultats per sota de l'umbral d'afecció convencional a partir de mètodes de captura massiva, però si que s'han obtingut bons resultats amb tractaments esquer.

Conclusions

1. En les parcel·les estudiades, coincidint amb temperatures altes constants i augments dels nivells d'humitat relativa, es dispararen els nivells poblacionals de *Bactrocera oleae* entre la segona setmana de setembre i la tercera de novembre. D'aquí n'extraïem que els mètodes de control s'han de focalitzar durant aquest període.
2. La quantificació de danys en fruit es va fer a partir del paràmetre "picada viva", essent la parcel·la 1A ("dimetoat") la menys afectada i la 2 ("Dacustrap©") la que més, obtenint dades poc significatives en la parcel·la 1B de control ja que els danys per "picada viva" van ser menors que en les parcel·les amb tractaments de captura massiva. Comentar que una possible hipòtesi dels resultats en la parcel·la de control es podria deure a l'efecte dels tractaments circumdants, ja que la parcel·la 1A era veïna i el tractament esquer que s'hi va fer podria haver provocat el desplaçament de la població cap a aquesta.
3. Es conclou que el tractament esquer amb "dimetoat" és el més efectiu en quan a danys, malgrat tingui certes conseqüències ecològiques tals com la disminució poblacional de la comunitat d'artròpodes.
4. Una vegada més, es comprova experimentalment que els mètodes de captura massiva no són tan efectius com s'espera degut a vàries causes,

entre elles les diferents característiques de cada parcel·la i la micro-parcel·lació del terreny, així com també a la falta d'uniformitat i heterogeneïtat d'aquest.

5. Queda obert per a projectes futurs, provar l'eficiència de tractaments esquer amb insecticida a concentracions més baixes i veure l'impacte en la comunitat d'artròpodes. També seria interessant experimentar amb insecticides ecològics o pot ser també altres mètodes com l'aplicació de caolí i comparar l'eficiència d'aquests envers el tractament esquer clàssic.

Vull fer arribar els més sincers reconeixements a totes aquelles persones que han fet possible que hagi tirat endavant aquest projecte:

- A Jaume Garcies, Josep Crespí i Josep Socias, propietaris i pagesos dels diferents olivars on s'ha realitzat l'experiment, que m'han obert les portes per fer lliurement el necessari per a la realització del projecte.
- A Antonia Martínez, tècnica de Semilla, per a la seva col·laboració en el disseny de la col·locació de trampes.
- A la família i amics que m'han donat suport.
- Als meus pares, Francesca Roig i Pere Crespí, tant pel seu suport com la seva col·laboració en tasques de camp.
- Molt especialment a Aina Martí, per la seva ajuda constant, les col·laboracions al camp i el suport al llarg de tot el projecte.
- I sobre tot als tutors, Andreu Juan i Diego Olmo, que sense ells aquest projecte no s'hagués fet realitat.

Bibliografia

- BARRANCO, D., RALLO, L., & FERNÁNDEZ-ESCOBAR, R. (2001). *El cultivo del olivo*. Junta de Andalucía. Ed. Mundiprensa. Madrid. 800 pp.
- FERNÁNDEZ-ESCOBAR, R., DE LA ROSA, R., LEÓN, L., GÓMEZ, J. A., TESTI, L., ORGAZ, F., GIL-RIBES J. A., QUESADA-MORAGA, E., TRAPERO, A., MSALLEM, M. (2008). *Sistemas de producción en Olivicultura*. *Olivae* 118:55-68
- HOWSE, P., STEVENS, I., JONES, O. (2004). *Feromonas de insectos y su uso en el control de plagas*. Ed. Davinci. Barcelona. 387 pp.
- KAPATOS, E. T., FLETCHER, B. S. (2009). *The Phenology of the Olive Fly, Dacus oleae (Gmel.) (Diptera, Tephritidae), in Corfu*. *J. Appl. Entomol.* 97:360-37.
- MAGRAMA. (2013). *Encuesta sobre Superficies y Rendimientos Cultivos (ESYRCE)*. [<http://www.magrama.gob.es/es/estadistica/temas/estadisticas-agrarias/agricultura/esyrce/>] Consulta: 5 de març de 2014
- MAZOMENOS, B. E., PANTAZI-MAZOMENOU, A., STEFANO D. (2002). Use of pheromones and other semiochemicals in integrated

production, a: *Attract and kill of the olive fruit fly Bactrocera oleae in Greece as apart of an integrated control system*. IOBC wprs Bulletin Vol. 25.

MUÑOZ, A. I GARCÍA-MARÍ, F. (2012). Eficacia del trapeo masivo en el control de la mosca del olivo *Bactrocera oleae* (Diptera: Tephritidae): determinación del daño al fruto y de la pérdida económica en cantidad y calidad del aceite. *Boletín Sanidad Vegetal. Plagas*, 38: 291-309, 2012

PÉREZ, P. (1995). *Cooperativa agrícola de Sant Bartomeu i l'oli verge de la Serra de Tramuntana*. Ed. Coop

TEDESCHINI, J., STAMO, B., PFEIFFER, D. (2004). *Integrated Pest Management Package on Olive*. IDEASS Innovation for Development and South-South Cooperation [¡Error! Referencia de hipervínculo no válida.], Consulta:10 de maig de 2014

ELS CAPELLANS DE SA CASA D'AMUNT O DE LA FAMÍLIA ESTADES DE MONCAIRA

Joan Antoni Estades de Moncaira i Bisbal

Resum

Parlar de Sa Casa d'Amunt a Fornalutx no és parlar només d'una casa gran i espaiosa amb torre antiga de defensa o més aviat de refugi. Tampoc és parlar d'una casa que's troba al carrer actualment dedicat al Metge Mayol i que antigament ho estava a Sant Bartomeu, patró per cert d'uns quants dels seus propietaris.

Aquesta casa que, 1935, comprà Cristòfol Puig Barceló a Don Bartomeu Estades Canals, de la família Estades de Moncaira, i que el seu fill Pep Puig Busquets traspassaria a començament dels 70 del segle passat; fou fins el 1881 la posada fornalutxenca dels senyors de la possessió de Moncaira.

En aquesta casa hi nasqueren, visqueren i moriren a més dels seus propietaris, altres membres del llinatge dels Estades de Moncaira que escolliren servir Déu i l'Església. Es feren capellans. D'ells vull parlar.

Sa Casa d'Amunt

Situada a Fornalutx, al numero 10 del carrer actualment dit del Metge Mayol, aquesta gran casa hauria pogut pertànyer a uns Mayol qui el 1561 havien adquirit, a una subhasta, la possessió de *Moncaira*. Seguia, el segle passat, pertanyent a un oncle d'Amèrica —Bartomeu Estades Canals (1876-1956), fill d'un segon matrimoni del besavi— qui l'havia adquirida, per acta de compra venda, juntament amb les possessions d'*Es Mas*, *Ca n'Antuna*, *Bini Petit* i *S'Olivar Major*, les quals, posteriorment, serien adquirides, unes per Antoni Busquets Sastre i altres per Joan Sastre Escalles,

En 1935, és quan Cristòfol Puig Barceló compra *Sa Casa d'Amunt* a l'oncle del meu pare.

L'amo en Tòfol reemplaçà la pedra on abans hi havia l'escut dels Estades per una imatge de Sant Cristòfol. Quan morí, final dels cinquanta, l'heretà el seu fill Pep Puig Busquets qui ell la traspassaria a l'industrial solleric Damià Mayol Marqués "*Saraguet*" a començament dels setanta del passat segle XX. Es conta que *l'amo en Tòfol* quan comprà el casal havia guanyat un premi

important a la loteria i que tenia pensat xapar Sa Casa d'Amunt en dues vivendes pels seus dos fills mascles. Una pel gran Pep i l'altra pel petit Jaume. La mort, als 18 anys d'aquest darrer, ho impedí. Al dia d'ara *Sa Casa d'Amunt* si no estic mal informat és de la família de Lluís Massanet Colom mort el passat 1 de gener del 2014.

Fins el 1881 fou la posada fornalutxena dels senyors de la possessió de *Moncaira*.

No pretenc res actualment d'aquesta casa amb torre de vigília i a davant el seu portal, a l'ombra del campanar de l'església del poble, un colgador de pedra per pujar damunt el cavall o la mula. Mon pare al cel sia amb els seus pares i germans hi passaren molts estius de la seva infantesa i una tia meva hi celebrà les seves noces. Es part vulgui o no de la història de la meva família i del llinatge que duc i represento.

A *Sa Casa d'Amunt*, de Fornalutx hi han nascut, viscut i mort a més dels seus propietaris, altres membres del llinatge dels Estades de Moncaira; la majoria dels quals escolliren servir Déu i l'Església. O sigui que es feren capellans.

Una antiga costum de la família

A finals del 1561 Gabriel Mayol havia adquirit la possessió de Moncaira a una subasta. Aleshores era bisbe de Mallorca, Diego de Arnedo (1561-1572) sucedit per Joan Vich i Manrique de Lara (1573-1604) de la casa dels Comtes de Paredes, nét d'un ambaixador de Ferran el Catòlic als *Estats Pontificis* i germà d'un virrei a Mallorca (Lluís) entre 1583 i 1594.

Mayol Vicens casat amb Antonina Arbona de Monnàber pares de Gabriel (mort infant). Joan Baptista, Catalina casada amb Cristòfol Socias de Bennoc, de la vila de Llucmajor, Florentina muller del Doctor Martí Llabrés i Antoni avantpassats dels Mayols coneguts com Mayol dels Abats. Mossèn Antoni Mayol-Vicens hauria fet construir un torre a casa seva. Pensam que es tracta de la torre de Sa Casa d'Amunt. A la seva mort es succeït pel fill.

Joan Baptista Mayol- Vicens o Joan Baptista Mayol de Moncaira Arbona de Monnàber 1585-1649. Aquest casat cap el 1605 amb Mariana Costurer Garriga tingué el 2 de setembre de 1607 un fill Antoni. Posteriorment naixeria o seria baptiat, el 5 març 1612, altre nomenat Antoni Gabriel apadrinat per mossèn Joan Arbona i Francina muller de Joan Arbona. Però els fills mascles de Joan Baptista Mayol moriren abans del seu progenitor. Li sobreviurién quatre filles. Catalina casada amb Miquel Palou de Comasema Sans, Margalida esposa del mercader Mateu Reus, de la família dels Reus de Sollefic, Florentina muller de Bartomeu Estades-Prom i Deyà de Muleta vidu d'Antonina Vidal d'Orient i Maria casada amb un fillastre de la seva germana Florentina nomenat Bartomeu Estades-Prom i Vidal d'Orient.

Joan Baptista Mayol va establir un fideïcomís perpetu a favor de les seves filles de major a menor i a la seva descendència respectiva i dintre el mateix grau

de parentesc preferint l'home a la dona. Així quan mori passaren els bens a la major i mort ella al seu fill el ciutadà militar Joan Baptista Palou de Comasema Mayol de Moncaira. Aquest era fadrí i la successora fou la tia casada amb el mercader qui no deixà ni fills ni filles. En aplicació de la voluntat de Joan Baptista Mayol heretà el fill de Florentina, Joan Baptista Estades-Prom Mayol de Moncaira qui es casarà amb Florentina Mayol de Balitx i Mayol dels Abats i a qui succeeix el fill Bartomeu i després el nét Joan Baptista Estades de Moncaira i Peña de Monnàber (1701-1791) que pràcticament és el primer en cognomenar-se Estades de Moncaira. Vendran després Bartomeu Estades de Moncaira Ripoll qui es casarà amb la seva cosina de Sa Pobla Francina Serra-Poquet Estades de Moncaira, Joan Baptista Estades de Moncaira Serra-Poquet (1763-1833), el meu rebesavi Bartomeu Estades de Moncaira Socias de Fangar (1807-1860) casat amb una cosina de Ciutat Catalina Montaner Socias de Fangar filla d'un militar que era regidor perpetu de l'Ajuntament de Palma, Don Baltasar Montaner Bordoy, i de la Senyora *del Fangar* de Campanet, Donya Magdalena Socias i Serra de Gaieta. I finalment el meu besavi Joan Baptista Estades de Moncaira i Montaner (1831-1906) el qui va vendre Moncaira el 1881 i Monnàber el 1884; el qual, com abans el seu pare i després el seu fill Joan, fou batle de Fornalutx en repetides ocasions.

Casat en primeres noces amb la meva besàvia Margalida Bennàsser de Massana i Bisquerra de Gaballí, se li mor, als cinc anys el fill major Bartomeu (1860-1865).

Havent enviudat de la meva besàvia —morta, el 1863 a la naixença del meu avi— es casà, el 1865, amb la seva cosina, de Sóller. Catalina Canals Estades de Moncaira. Casament beneït per l'oncle d'ambdós Pere Josep Estades de Moncaira Socias de Fangar. D'aquest segon matrimoni sobrevisqué l'oncle d'Amèrica qui entre 1933 i 1935 havia de vendre les darreres finques i com hem dit ja Sa Casa d'Amunt. Bartomeu Estades de Moncaira Canals nascut el 1876, a Ciutat i mort fadrí a Bones Aires Argentina el 7 de juliol de 1956, atropellat per un cotxe quan sortia de l'*Alvear Palace* on s'hostatjava.

Per tant els únics descendents i únics familiars directes del darrer Estades propietari de Moncaira i del darrer Estades propietari de *Sa Casa d'Amunt* són els descendents dels cinc fills que per aquest ordre Joan (1892-1968), Bartomeu (1894-1981), Bernadí (1901-1956), Margalida (1904-1997) i

Bartomeu Estades Canals

Maria (1910-2000) tengué el meu avi patern Joan Baptista Estades de Moncaira Bennàsser de Massana.

El meu pare Joan Estades de Moncaira Solivellas era el major i fou el darrer en contreure matrimoni. Casat amb la meva mare, Rosa Bisbal Albertí, l'any 1935 tengué tres infants. Un nin Joan i una nina Teresa que moriren al néixer (1936 i 1937) i servidor nascut el 14 de novembre que ha sobreviscut, Pel que fa als meus oncles i ties. Bartomeu no deixà descendència tant de la primera muller Aina Mayol Mayol d'Es Moli com de la segona Margalida Mayol Oliver de Sa Costera,

L'oncle Bernadí tengué un nin i dues nines. El nin Joan Estades Amengual (1926-1934) més conegut per "En Nono" morí als vuit anys víctima d'una meningitis, Les seves germanes viuen actualment i de la primera hi ha una filla i un fill i de la segona una filla. Pel que fa a les ties Margalida i Maria, de la primera hi ha dues filles —mare, la primera de dues nines qui respectivament la feren àvia, una d'un nin i una nina ja casats i amb descendència i la segona d'un nin també amb descendència i l'altra mare, ella, d'un nin qui també tengué un nin, el qual és casat i pare de família— de la segona tenc una cosina que morí els cinquanta cinc anys i de la que hi ha un nét i un cosí pare d'una nina i un nin ambdós amb descendència pròpia

Pel que a altres possibles descendents d'anteriors propietaris de Moncaira abans del meu besavi és dóna aquesta casualitat. Si exceptuam el cas de Bartomeu Estades de Moncaira Peña de Monnàber (1713-1773) casat amb Maria Albertí Ozonas —del que és descendent ma mare com renéta de la seva besnéta Margalida Estades Far— i del que hi ha encara alguns descendents masculins, Estades, del besnét Sebastià Estades Far; els altres germans que no eren destinats a ser hereu romanien fadrins.

A les nines les solien si no es quedaven fadrines o feien monges, les casaven amb algun hereu o membre destacat del propi estament. Una filla de Florentina Mayol de Moncaira i de Bartomeu Estades-Prom casaria amb un Moragues de Son Moragues de Valldemossa. Florentina Estades de Moncaira Mayol de Bàltx es casaria el 2 d'abril 1700 amb Francesc Parets Godina, llur fill Andreu tinent milícies urbanes 1701 1767 casaria amb sa cosina Margalida Estades de Moncaira Peña de Monnàber i foren pares de Francesc 1732-1770 marit de Catalina Carrió Guells. També tinent de milícies urbanes era Andreu Parets Carrió (1794 1827) qui en segones noces havia casat amb Maria Josepa Fonticheli havent-li premort el 1810 el fill,

Florentina Estades de Moncaira Peña de Monnàber seria l'esposa del Doctor en dret Jaume Antoni Fiol i Amer. Vos en parlaré després.

Catalina Estades de Moncaira Ripoll fou l'esposa del Senyor de Bàltx d'Amunt Antoni Mayol Pons i el seu hereu Antoni Mayol de Bàltx Estades de Moncaira casaria en terceres noces amb la seva cosina Catalina Estades de Moncaira Serra-Poquet.

El meu rebesavi Bartomeu Estades de Moncaira Socias de Fangar tengué dues germanes casades. Magdalena casada primer amb Guillem Alcover-Bardi Mayol i després amb el senyor d'un dels Bàltxs d'Avall Pere Lluc Ripoll i Palou. I Catalina —la mare de la segona esposa del meu besavi— casada ella amb Joan Canals Frontera, del llinatge Canals solleric del Camp d'En Canals i casa pairal al carrer de la Gran Via.

Finalment pel que fa a Joan Baptista Estades de Moncaira Montaner, el seu germà Antoni, propietari de Ca n'Arbona —mori fadrí a *Sa Casa d'Amunt* el 14 d'abril de 1897, les germanes Catalina i Magdalena Estades de Moncaira Montaner casarien una amb el senyor Antoni Bernat-Veri Mayol i l'altra amb el senyor Joan Coll. No hi ha descendència ni de l'una ni de l'altra.

Dels Estades de Moncaira fadrins tenim dos militars de carrera i els demés majoritàriament sacerdots

— Els militars

Jaume Estades de Moncaira i Serra-Poquet (1785-1825) fou militar, arribant a la graduació honorífica de tinent coronel de l'exèrcit. L'any 1807 va obtenir certificacions de fidalguia per part dels ajuntaments de Sóller i de Sa Pobla per a ingressar a la Milícia.

Unes certificacions qui deien que; "*El Batle Regidors i Sindic d'aquesta vila (Sóller o Sa Pobla) etc etc Certificam que els ascendents de Don Jaume Estade i Serra natural i vesi d'aquesta vila (Sóller) són originaris de la possessió vulgarment nomenada (Moncayre o Son Poquet) del districte d'aquesta vila (Sóller o Sa Pobla) i de temps immemorial i sense contradiccions de cap mena, sempre continuament han sigut considerata per Fi Dalgos, notoris de sang i casa pairal coneguda etc etc*".

Joan Baptista Estades de Moncaira Socias de Fangar (1810- 1881) Fou militar de carrera com el seu oncle. El gener de 1845 era sot tinent de regiment de provincials. Aquest mateix any, mitjançant un acte subscrit davant el notari Joan March (ARM - M 2769) el seu germà Bartomeu, qui era el cap de la família i llinatge, s'obliga pagar-li 90 lliures mallorquines. En 1857 era capità del quadre de reserva. El 17 de febrer d'aquell any presentava una instància als seus superiors sol·licitant excedència a rel d'una caiguda del seu cavall i per por d'haver pogut contreure el còlera.

Aquest oncle llunyà fou ajudant de camp del General Pedro Maria de Pastor governador militar de Mallorca. Amic de l'autor del *Nobiliario Balear* li demanava intercedís per ell en certa ocasió.

L'olivar que a Fornalutx havia heretat com part de la legitima que li corresponia i que la família ha identificat sempre com "*S'olivar des capellans*" passaria, a la seva mort, al seu renebot, el meu senyoravi. Després va ser d'una tia meva qui al deixà a una filla seva.

— Els capellans

Contaven a vegades els vells de qui he sentit parlar que a vegades a *Sa Casa d'Amunt* es reunien set capellans de la mateixa família, entre ells:

Antoni Estades Penya. Fill segon del propietari de Moncaira Bartomeu Estades i Mayol de Bàltx (1679-1723) i de la successora dels bens de Monnàber, Catalina Penya i Ballester del Pont, era doctor en sagrades escriptures. Consta a l'Arxiu Diocesà que, el 30 de gener de 1762, mantingué un plet sobre l'usdefruit d'una casa amb els seus germans Onofre i Francesc com ell sacerdots. Mori el 15 de juliol de 1786 i a la sagristia de l'església de Fornalutx encara es pot veure la seva llosa sepulcral.

Onofre Estades Penya. Germà del precedent i com ell sacerdot i doctor en sagrades escriptures. Havia nascut el 14 d'octubre de 1710 i morí als 81 anys el 18 de desembre de 1801. El dia 23 es comunicada la seva defunció al Bisbat per part del vicari. Cap a l'any 1749 (18 de març) hauria accedit al sacerdoci.

El 28 de setembre de 1784 el seu germà Joan Baptista, senyor de Moncaira i Monnàber, com patró de la capellania que posseïa el seu fill Onofre sacerdot augmentava la dotació assignada (AD 17/20) Es tracta de la Capellania fundada per Margalida Estades, Vídua del Senyor Onofre Penya de Monnàber i Ballester del Pont, dial 23 d'agost de 1748 (AD 1/17/22).

Francesc Estades Penya. Germà dels anteriors i com ells sacerdot. El 8 de juny de 1725 ja era sotsdiaca. Morí el 18 juny de 1786 (AD 2/30/30)

Dia 11 de març de 1778 Mossèn Francesc Estades de Moncaira reclamava, en una causa de caire civil, al seu germà Joan Baptista el pagament de les pensions endarrerides que estaven relacionades en l'expedient del Títol Patrimonial.

Joan Baptista Estades Ripoll. Era fill del propietari de Moncaira Joan Baptista Estades i Penya de Monnàber (1701-1791) i de la Senyora Catalina Ripoll i Penya de Son Sales, Fou vicari in capite de l'església de Deià i era germà del que entre 1766 i 1802 regentà la vicaria in capite de Fornalutx, El 26 de febrer del 1802 era presentat pel seu germà Bartomeu a la Capellania de Fornalutx vacant per la mort de l'oncle Onofre.

Nadal Estades Serra-Poquet. Segon dels fills mascles del propietari de Moncaira Bartomeu Estades i Ripoll (1732-1819) i de la Senyora Francina Serra-Poquet i Estades de Moncaira. Nasqué 1765. El 21 de febrer del 1789, comptant vint i quatre anys accedeix al sacerdoci. (AD 21/29/16) L'any 1803 el trobam fent de vicar in capite de l'església de Deià.

Bartomeu Estades Serra-Poquet. Germà de l'anterior i com ell sacerdot Nasqué el 17 de gener de 1767. Dos dies després fou baptiat tenint per padrins al seu oncle prevere Joan Baptista Estades Ripoll i a Catalina Rosalia Mayol. El 1789 ens consta que era diaca (AD 2/24/33).

Mossèn Bartomeu Estades de Moncaira Serra-Poquet fou titular d'una capellania del Col·legi de la Criança a la qual tenia dret pel seu parentesc amb

Anna Custurer i Garriga. Mori el 1843

Josep Estades Serra-Poquet. Germà de l'anterior. Nascut el 15 de febrer del 1777. L'any 1843 estava adscrit com beneficiat de l'església parroquial de Sant Nicolau a Ciutat

Pere Josep Estades Socias. Era el segon dels fills del propietari de Moncaira Joan Baptista Estades i Serra-Poquet (1763-1832) i de la seva muller la senyora Catalina Socias de Fangar i Serra de Gaieta. Dia 9 de desembre de 1813 va néixer a la casa dels seus avantpassats

L'any 1822 ingressà al Col·legi de la Sapiència. Entre el 1835 i 1836 rep les corresponents ordres menors i majors.

Dia 26 de abril 1843, Mossèn Pere Josep compra una casa al carrer de l'hospital de Sóller al vuitè marquès de Bellpuig Francesc de Rocaberti-Dameto i de Boxadors. Aquesta casa se la coneix a Sóller però no a Fornalutx com *Sa Posada de Moncaira*. A la seva mort l'heretà la seva germana Antònia que era fadrina.

Quan, el 1881, el meu besavi Joan Baptista Estades de Moncaira Montaner ven Moncaira, el comprador, Damià Canals Mayol *mart*, adquireix igualment aquesta casa del carrer de l'hospital de Sóller.

Ja ben entrat el segle, en 1905 passarà a mans de Bartomeu Joy fins el 1938 en que es traspasada a Aina Cortés Enseñat i d'aquesta, el 1963, passa al seu germà Generoso conegut empresari del món hostaler solleric. En 1970, Generoso Cortés, casat per cert amb una fornaltuxenca de la família de *Can Penya de Sa Calobra*, ven la casa a l'apotecari Guillem Castañer Deyà "Creveta" i ara és de la seva filla la també apotecaria Aina Castañer Castañer.

Mossèn Pere Josep Estades de Moncaira i Socias de Fangar va mori a Sóller l'any 1872. Fou el darrer membre del llinatge dels Estades de Moncaira en abraça el sacerdoci.

El 23 de juliol de 1852. presenten Donya Catalina Socias de Fangar vídua i el seu fill Don Bartomeu Estades de Moncaira pel seu fill i germà respectivament el prevere Mossèn Pere Josep a una capellania creada a la Parròquia de Sóller.

Els dos vicaris in capite de l'església de Fornalutx

Fins el 1913 l'església de Fornalutx no fou parròquia. L'any 1579 s'establí la vicaria in capite essent el primer Mossèn Bartomeu Rotger seguit de Mossèn Damia Arbona a l'any següent.

El 2013, doncs pel mes de juny, feia doncs cent anys que la nostra església de la *Nativitat de la Mare de Déu* esdevenia pròpiament parròquia. No es feu cap celebració de recordança en concret, ni ganes tant per part del poble sempre almenys aparentment indiferent davant les dades de la pròpia historia seva com per part dels qui sembla tenien en certa manera el "deure" de promoure els actes de recordança o sigui el Bisbat de Mallorca i concretament

el clergat de la vall de Sóller. Sobre el paper l'església de la Nativitat de la Mare de Déu segueix essent una parròquia i un dia a la setmana s'hi celebra missa, però d'ençà que morí el Rector Mossèn Miquel Deyà i Deyà (1978-2006) l'antiga *casa del senyor vicari* esdevinguda, l'any 1913, *Sa Rectoria* té les portes tancades. Els temps han canviat diuen

Però tornem al que aquí interessa. De la llista de vicaris en cap que amb Mossèn Bartomeu Rotger comença i amb Mossèn Miquel Morey Fluxà (1872-1926), de Santa Margalida, acaba; els Estades de Moncaira n'hem donat dos a l'església de Fornalutx. Oncle i nebot.

El Doctor Antoni Estades Ripoll de 1766 a 1802 i el Doctor Antoni Estades Serra-Poquet de 1802 a 1826 succeït per Mossèn Jordi Vicens Bisbal més conegut per *Es Vicari Jordi*.

Antoni Estades Ripoll. Fill dels Senyors Joan Baptista i Catalina propietaris de les possessions de *Moncaira* i *Monnàber*. Nasqué, a les cinc del capvespre i trenta nou minuts del 22 de març del 1739 Se'l baptià amb els noms d'Antoni Josep Ramon Bonaventura Serafi el dia 24 per Mossèn Antoni Estades, L'apadrinaren els seus oncles Onofre Estades prevere i Francina Ripoll. En 1762 fou inscrit a l'*Alistamiento Noble de Mallorca*. L'any 1764 el trobam de beneficiat a l'església parroquial de Valldemossa i el 1766 accedeix a la vicaria in capite de Fornalutx succeït al prevere solleric Jaume Mayol Frontera, mort el 27 de maig d'aquell any. Com els seus oncles Antoni i Onofre Estades de Moncaira i Peña de Monnaber era doctor en sagrades escriptures. Pertanyia molt possiblement a la *Societat Mallorquina d'Amics del País*.

El 8 de març del 1808 faria testament davant el notari de Sóller Bernat Frontera Mori el 16 d'abril de 1824.

El vicari Antoni Estades de Moncaira i Ripoll era cosí germà del també sacerdot Joan B Ripoll i Estades de Moncaira (F 25 febrer 1744 10 octubre 1780) fill dels seus oncles Joan Ripoll Peña de Son Sales i Francisca Estades de Moncaira Peña de Monnàber, que fou baptiat a l'església de Fornalutx pel vicari Antoni Mayol i apadrinat també pels oncles Onofre Estades i Francina Ripoll.

Del Vicari Antoni Estades de Moncaira Ripoll, *Es Capellà Busquera*. autor de l'*Història de Sóller*, escriu: "*El Doctor Antoni Estade i Ripoll prevere i vicari de Fornalutx en 1766 prestà servicis importants a la historia escrivint en uns quants llibres en forma d'anales on continuà quantes noticies i documents existien consignats en llibres i papers amagats a la seva vicaria, començant des del temps de la conquesta . De tot aquest treball —segueix dient l'historiador solleric— no existeix per degracia més que "s'indice" d'on ell ha prés les notes referent al nostre Fornalutx i ha apuntat com "Libro de Notas de Fornalutx L.N F."*

També Mossèn Josep Rullan i Mir esmenta que quan el Doctor Antoni Estades i Ripoll es feu càrrec de la vicaria de Fornalutx, la nostra petita església fou dotada d'altar privilegiat i l'any 1768, dos anys després, adquirí

una relíquia d'un os del màrtir Sant Sebastià.

Antoni Estades Serra-Poquet. Nasqué el 1768 i morí el 1844. Era fill dels senyors Bartomeu i Francina. Tenint 23 anys, el 2 de març de 1791, arriba al sotdiaconat, Abans el 17 de febrer de 1790 rebé les nomenades ordres menors. (AD 2/29/16).

En 1802 havia reemplaçat al seu oncle Antoni Estades i Ripoll com vicari in capite de l'església de Fornalutx. Al igual que el seu oncle i que els seus besoncles Antoni i Onofre, el vicari Antoni Estades i Serra-Poquet fou doctor en sagrades escriptures.

M'ha cridat l'atenció un baptisme de l'any 1811 fet pel vicari Estades Serra-Poquet. Un 8 de juny d'aquell any el Doctor Antoni Estades i Serra-Poquet baptiava a Fornalutx una nina cognomenada Maria Forteza Valentí, la qual era filla legítima d'Antoni Forteza Bonnín (de Miquel i Maria) i d'Antònia Valentí Miró (d'Antoni i Esperança) naturals de Ciutat a la parròquia de Santa Eulàlia però veïns de Sóller.

Sa casa d'Amunt

El 2 de juliol del 1820, el Doctor Antoni Estades de Moncaira i Serra-Poquet, es presentava *percibus effusis* per la capellania de l'altar major de Fornalutx que es trobava vacant.

El 20 d'agost de 1834 feu testament davant el notari de Sóller Bernat Frontera i en aquest mateix testament atorga el maneig de la seva finca de *Es Mas* a Salvador Sastre Ros i als seus descendents. En 1933, *Es Mas* propietat de Bartomeu Estades de Moncaira Canals seria adquirida per Antoni Busquets Sastre membre de la dita família Sastre.

Consultant, servidor, anys enrera l'arxiu del setmanari Sóller record haver llegit una curiosa anècdota sobre els vicaris de Fornalutx cognomenats Estades. Un article de Mossèn Jeroni Pons Roca *Es capellà Tiró*, dels anys vint del segle passat segon el qual un d'aquests vicari hauria caigut a dintre un avenc que hi ha a *Sa Comuna*, però miraculosament hauria pogut sortir del fondal, gràcies a la Mare de Déu del Roser. Veritat o llegenda. A Sa Comuna, de Fornalutx existeix un avenc conegut amb el malnom d'*Avenc des Vicari* i a la possessió de

Moncaira hi havia una capella dedicada a la Mare de Déu del Roser. També segons Rullan i Mir, a la Història de Sóller Tom II, els enterraments dels Estades de Moncaira es feien a la capella del Roser.

La capellania de l'altar major de l'església de Fornalutx. Fundada per Margalida Estades de Moncaira Mayol de Bàltx el 1748

En data del divendres 23 agost de 1748 —vigília de la festa de Sant Bartomeu apòstol— era fundada tal capellania, a l'altar major de l'església de Fornalutx (Mallorca) aleshores llogaret de Sóller, per la senyora Margalida Estades de Moncaira i Mayol de Bàltx viuda del Senyor Onofre Peña de Monnàber i Canals. Dades obrant en el arxiu diocesà mallorquí 1/77/20.

Don Joan Baptista Estades de Moncaira i Peña de Monnàber —nebot dels abans esmentats— en sa condició de patró d'aquesta capellania, el 28 setembre de 1784 establia un augment de dot. Era capellà son germà Onofre. Arxiu Diocesà de Mallorca 1/77/19.

El 26 de febrer de 1802 es presentat, pel Senyor Bartomeu Estades de Moncaira i Ripoll, el seu germà sacerdot Joan Baptista vist la vacant produïda per defunció del seu oncle. Mossèn Onofre Estades de Moncaira i Peña de Monnàber. Arxiu Diocesà de Mallorca 1/77/21.

En data del 21 de juliol de 1820 se presenta “precibus efusis capellanae acta major” per mort de Mossèn Joan Baptista Estades de Moncaira i Ripoll son nebot el Doctor Antoni Estades de Moncaira i Serra-Poquet vicari. (Arxiu Diocesà de Mallorca 1/77/22).

Finalment el divendres 23 de juliol de 1852, mort ja el Vicari Estades – Serra-Poquet, la seva cunyada, Donya Catalina Socias de Fangar i Serra de Gayeta, viuda del Sr. Joan Baptista Estades de Moncaira i Serra- Poquet així com el seu nebot Don Bartomeu Estades de Moncaira i Socias de Fangar presenten per al càrrec de capellà al seu fill i germà Don Pere Josep Estades de Moncaira i Socias de Fangar. (Arxiu Diocesà Mallorca 1/77/23). Serà el darrer Estades de Moncaira en ocupar el càrrec.

Per tant la successió de capellans de la família encarregats de la capellania fundada per la senyora Margalida Estades vídua del Senyor Onofre Peña de Monnàber és doncs la següent:

1r. Onofre Estades Peña (1720-1801) nebot per part doble de la fundadora i del seu difunt marit, ja que una era la germana del pare mentre que l'altre era germà de la mare-

2n. Joan B Estades Ripoll era nebot del Doctor Onofre Estades i Peña.

3r. Antoni Estades Serra-Poquet (1768-1844) era nebot de Mossèn Joan Baptista Estades i Ripoll.

4t. Pere Josep Estades Socias (1813-1872) nebot del Doctor Antoni Estades i Serra-Poquet vicari de Fornalutx entre 1802 i 1833

Llicència de Mn. Antoni Estades, vicari de Fornalutx

El Doctor Fiol i la seva relació a la família Estades de Moncaira

L'any 1933, el prevere Mossèn Antoni Pons i Pastor (crec que nebot o almenys parent del Vicari Fiquet Josep Pastor Castanyer) publicava un llibre, el qual com era aleshores costum portava el *Nihil Obstat* de la Censura del Bisbat de Mallorca de data de la vigília de Nadal del 24 de desembre anterior. Havia estat imprès a la Impremta Guasp de Ciutat i constava de dos petits volums. Aquest llibre es titula *Dietari del Doctor Fiol* reproduceix les “*Memories de Don Joaquim Fiol, de Mallorca, Doctor en drets qui comprenen de l'any 1782 fins 1788*”. Aquest Dr. Fiol per part de pare era fill i nét de juristes com Jaume Antoni Fiol i Amer, mort el 1748 i Llorenç Fiol Flor mort el 1718. També rebesnét de Pere Antoni Fiol casat amb Praxedis Thomàs Catany la qual conten era neboda o reneboda de Santa Catalina Thomàs, la nostra santa mallorquina, la popular Beata de Valldemossa.

El besavi d'aquest Doctor Fiol per aquesta mateixa línia paterna era notari. Jaume Antoni Fiol i Thomas qui casà primer amb Catalina Flor Mestre morta el 1692 (la senyoravia del Doctor) i després amb Jerònia Manera.

Al igual que els seu pare, avi i besavi, el Doctor Fiol seguí la carrera del dret i les lleis i quan, l'any 1779, es posà en funcionament el Col·legi d'Advocats en fou fundador i el 1783 ocupava el càrrec de Degà. Fou professor de la Universitat Literària de Mallorca. El nom seus noms i cognoms o llinatges figuren a l'Alistamiento Noble de Mallorca de l'any 1762 en la categoria de Ciutadans Honrats, de la Ciutat de Mallorca. Va exercir d'assessor del Regiment de Milícies del Regiment de Mallorca.

Fiol tenia dos germans. Un nomenat Bartomeu absent Mallorca i altre de Llorenç doctor en dret com ell.

També una germana Magdalena com la seva avia paterna Magdalena Amer Mestre casada amb Jeroni Riera de Son Riera pares de Miquel Riera

Fiol nascut 26 juny de 1748 mort 1 febrer de 1797. Tres altres germanes eren fadrines, nomien Catalina, Florentina i Margalida. Les dues primeres monges de Santa Catalina de Sena i la tercera religiosa del Convent de Sant Jeroni.

La mare d'aquest distingit misser era la senyora Florentina Estades de Moncaira i Penya de Monnàber germana del setè senyor fideicomissari de la possessió adquirida el 1561 per l'Honorable Gabriel Mayol.

Joaquim Fiol i Estades de Moncaira nasqué a Ciutat el 6 de març del 1728 i el dia 9 del mateix mes fou baptiat a la Seu tenint per padrins de font al Doctor en drets Gabriel Ignasi Busquets i a la senyora Jerònia Fiol Canyelles viuda. Es molt possible que Canyelles fos el cognom del difunt marit de la padrina de fonts i no el matern propi

El Doctor Fiol morí el 16 de juny de 1790 i fou enterrat a l'antiga capella del Nom de Jesús de l'església Sant Miquel on estava enterrat son pare i on seria enterrada sa mare que feu testament el 8 octubre de 1773 (Notari Bartomeu Martorell) i nomena marmessors als seus fills Doctors Joaquim i Llorenç Fiol i Estada i a Don Joan Baptista i Don Antoni Estades sos germans.

El Doctor Fiol havia testat el 18 de maig de 1790 amb el notari Miquel Rosselló Quintana

El 1779 havia sigut un dels fundadors del col·legi de missers de Ciutat. En el dit testament esmenta a l'oncle Onofre Estades prevere: "*Per la bona voluntat que sempre m'ha professat mon onclo Onofre Estada declar que sempre vulla viure en Palma en la mia casa no donant incomodo disposi sobre ella.....*"

Al Doctor Fiol se'l considera autor de diverses obres de caràcter jurídic, escrites totes en castellà. Autor d'un noticiari, que comprèn dades relatives a la seva vida professional i domèstica des de 1782 fins a 1788. Aquest escrit en català és el que recopilà Mossèn Antoni Pons sota el títol de Dietari del Doctor Fiol. Destaca per l'abundància d' anotacions d'interès etnogràfic i per les referències a les representacions teatrals que es feien a Palma durant aquest període. Es casà amb Antonina Anna Serra Ferragut, germana del cronista de Mallorca Bonaventura Serra. El 1762 és inscrit a l'allistament noble com a ciutadà honorat de Palma. Vivia al número 16 del carrer de la Portellaou declarat (1762) noble com a ciutadà honorat de Palma. Vivia al número 16 Fou succeït pel seu germà Llorenç. Tengué tres germanes més,. Era advocat de pobres de Sa Majestat i assessor del Regiment de Milícies del Regne de Mallorca.

A l'anecdolari recopilat per Mossèn Antoni Pons trobam:

Any 1782

Dimarts 1 gener. *Ma mare, Llorenç i la criada son venguts a dinar a casa, El mati s'han fet rogatives a la Catedral en acció de gràcies per la victòria de les armes espanyoles.*

Dia 5 gener. *Mon onclo ha enviat per Joan dos covenets d'olives blaves per salar.*

A la nit Llorenç mon germà ha enviat dorada celredura.

diumenge 27 1 1782 A les 7 mati ha mort el canonge Don Fernando Truyols.

Ma mare, Llorenç onclo Batista i criada són venguts a dinar a ma casa. he donat indiots, galletes i doblegats.

14 abril. *A les 7 del mati ha entrat seminarista Nadal Estade mon cosí. Ha assistit per mi el Sr Miquel Dols prevere.*

A l'any 1783

18 gener. *Mon onclo Onofre Estade ha dit la missa a la capella.*

20 gener. Altra missa a la capella assisteixen la mare del Doctor Fiol el germà Llorenç i Bartomeu Estade. *Escriu Bartomeu Estade s'és quedat per dir-me haver mirat de casar a Llorenç amb la sra canaves cuyo germà està sacramentat. Li he respost era bo reflexionar sobre les sangs de sa mare i l'avia.*

28 abril. *Som anat a visitar ma mare, el vicari de Fornalutx Estade i el Rector de Sóller Nadal.*

A l'any 1784

19 febrer. Es dijous llarder. *Escriu; Poc abans de mig dia som anat a visitar ma mare i present Llorenç dins el quarto de l'alcova li he entregat la mesada de 20 lliures i són 12 drets nous, 2 pessetes, mitja tressetes. La tarda a les 4h i mitja som anat a visitar la Priora de Santa Catalina. Li he llegit el Procès de Veri. He entregat per ma germana dues ratjoles de xocolata.*

A l'any 1785

16 gener. *He enviat a Sor Maria Ignacia ma germana una botella mitjancera de vi.*

23 març. *Es estada la processó de dilluns sant i per no haver-me convidat per portar vara no he obert.*

29 setembre. *Ma mare és venguda Ave Maria amb el Mantell. No ha volgut berenar i s'ha asseguda a la sala queixant-se contra Llorenç.*

21 novembre. *De casa de mon onclo Antoni Estade he tornat los 6 taburets baixos i los 4 damassos. Estic reintegrat del tot lo manllevat de sobra i luego he fet tornar tres cortines a ma mare.*

22 octubre. Fiol escriu he regalat al Vicari de Fornalutx, el meu cosí, un mapa de l'illa de Mallorca usat de Don Vicenç Mut.

A l'any 1786

11 febrer. *A casa meua han berenat mon onclo Baptista, ma mare, Llorenç ii a mig dia havem dinat de peix per ser dissabte*

13 juliol. *He entregat a Don Antoni Estade vicari mon cosí el llibre "Addicions 83" (sic) Suposam es tracta de "Edicions 83".*

10 octubre. *La meua cosina Maria Parets per mediació d'una criada m'ha enviat catorze rajoles de xocolata de lliure cada una*

22 octubre. *Missa a la capella per l'onclo Onofre. Després han berrenat de xocolata i coca ensucrada. Joan de l'onclo Onofre i la sua filla d'aquell o sigui del Joan han berenat de cuit i després pel camí los he donat xuia botifarra.*

15 octubre. *diumenge ha vingut a les dues mon onclo Onofre Estade amb son missatge ha aportat un covanet amb anous, pomes. Ha pres xocolata i a diferit dinar fins a les a les dues després ha surtit fora casa senyal que no s'ha cansat massa.*

28 octubre. *Mon onclo Onofre és tornat a Fornalutx després d'haver berenat bè li he donat pa i tocino i tres ensaimades molt grosses de Santa Magdalena.*

7 novembre. *He enviat a l'onclo Onofre dos cabdellots de filadis per fer la bossa. Ma mare dins l'església de Montisión m'havia interessat perquè parlàs amb Llorenç sobre prendre la criada i en el seu estudi li he parlat.*

1 octubre. *A les 9 h mati vengut el vicari Antoni Estade i havem parlat sobre la conveniència que el meu germà Llorenç. Som anat a ca ma mare i ella ha comentat que jo la criada la pagàs igualment els gastos de casa.*

A l'any 1787

1 gener. El Doctor Fiol escriu que ha vengut sa mare a berenar i després ha vengut amb el fill Llorenç a dinar. *Li ha entregat per enviar a Margarita (Es tracta d'una germana de Joaquim Fiol Estades de Moncaira) i per sopar un bon tros de porcella i un tros d'indiot farsit i brou.*

19 gener. Fiol fa venir al seu germà Llorenç i dins la seva quadra conta haver-li entregat la mesada. 20 lliures per entregar a sa mare. Conta Fiol que se troba refredat. Ha enviat a la Margarita (escriu sempre el seu nom en castellà) monja per mà de Vicenç la mesada *Son 5 pessetes de cara.*

14 febrer. En Llorenç es anat a Son Fuster amb el mulet a veure les obres.

17 febrer. *El mateix Llorenç ab el mulet tornà a anar veure l'obra,* escriu Fiol al dietari, *A les 9h del mati* escriu Fiol que no ha vist dit germà. El seu onclo Baptista Estada o sigui Joan Baptista Estades de Moncaira i Penya de Monnàber, aquest mateix dia vé amb 46 pomes menudes dins un paner. A canvi el nebot enviarà quatre ensaimades de les dites *Dat.*

18 febrer. Escriu, el doctor Fiol que *ha enviat a sa mare una greixonera mitjancera cuita de morro de xuia més dues ensaimades, més dues comes de penjol negre. Sa mare li ha enviat a ell una cansalada.*

21 febrer. Era dimecres de cendres i a la seu, diu el doctor, que predicà un frare deixeble del *Pare Josep de Leoniza.*

22 març. Visita de l'oncle Onofre Estada a la casa del seu Nebot Joaquim Fiol. A les 3 h del capvespre li ha duit un paneret de taronges. A casa de la mare de Fiol han anat la mare i els cosins Francina Serra i Bartomeu Estades.

24 març. Tres cosins o millor dit nebots segons del Doctor Fiol reben aquest dia ordres eclesiàstiques. Es tracta de fills del seu cosí Bartomeu Estades de Moncaira Ripoll.

25 març. L'oncle Onofre diu missa a casa del seu nebot Aquest escriu al dietari que l'ha oïda i amb ell sa mare, el seu germà Llorenç i el seu cosí Bartomeu Estada amb la seva muller Francina.

27 març. Aquest dia a la tarda van a peu a *Son Fuster* l'oncle Onofre Estada, el germà Llorenç, un tal Dols i Bartomeu Estada.

29 març. *Francina Serra i la mare de Fiol han anat a missa i després haver-la dita l'oncle Onofre han berenat així com Bartomeu Estada. Fiol diu haver regalat a la seva cosina Francina que es partida a Fornalutx una lliura de torrons d'Alacant, 6 capsos confits carabassats i altres dolços* Escriu Fiol que ha ofert la seva casa a la Francina per quan torni i que present la seva mare del Fiol i amb el consentiment doncs de la tia, la cosina Francina Serra hauria acceptat.

30 març. L'oncle Onofre Estada torna dir missa a la capella de cal seu nebot.

20 juny. El Doctor Fiol escriu *Es vingut Llorenç dient-me que el compte no estava bé. Després som anat a casa de ma mare i esta ha confirmat haver enconrat un duret. Es que jo havia desfet la propina per dar-li les 16 lliures i després a la tarde és vingut Llorenç que m'ha dit que també dubtava tenia una pesseta que faltava.*

3 abril. *L'oncle Onofre se'n torna a Fornalutx després d'haver berenat estant el seu nebot Joaquim a la Universitat.*

7 juny 1787. Era el dijous del Corpus

A l'època del doctor es feien representacions teatrals quasi totes elles en castellà: *El Diablo predicador, No se puede guardar una mujer, Barcelona cautiva, Vilano Aldanano, El médico a la fuerza, La presumida hermosa, El príncipe prodigo, Manos blancas.* Hi ha també una sarsuela *Majestad de la Aldea.* Fiol esmenta aquestes obres de teatre totes en castellà en el seu dietari. La darrera d'elles és la titulada: *Guardar lealtad al Rey sin ofender padre ni esposo* que anà a veure el 17 de gener de 1788 i que qualifica de "molt bona".

A l'any 1788

31 gener. Escriu Fiol *Som anat a la Mercè i he vist mon onclo frare.*

10 febrer. *Som anat ab Llorenç germà a casa del Canyon donar l'enhorabona per la nina.*

1 maig. Dijous de l'ascensió. Escriu *som anat a la tarda amb Llorenç a Sant Jeroni i amb pretexte d'entregar els palis de plata som entrat. Després havent vist la celda nova de Margarita i de Catalina Suau i les oficines principals he donat una lliu e, confits de metla a la mongeta filla d'Elena i de Massanes. He enviat després per mà de Vicenç a dita Margarita 2 durets de plata que he entés costaven els codonys.*

13 maig. *Llorenç mon germà el mati es vengut per dir-me que abir ma mare despedi Caterina la criada. Som anat a les onze i he enviat a demanar la criada. ha dinat i després l'he enviada a ma mare. Li he dat per ma mare 4 taronges i una per ella.*

20 maig. *Bartomeu Estada seminarista ha prés subdiaca. L'he fet berenar i li he dat pel camí sis rosquilles de Sineu. Se'ns és anat amb l'oncle Baptista (o sigui el senyoravi de dit seminarista.*

21 maig. Margarita monja ha enviat dues coques una individual i altra més grossa.

11 setembre. *Oncle Baptista Estada abans de les 10 és arribat axut a casa de ma mare i després de dinar li he enviat la capsa plena de tabac per la sua criada que ha duit una de fesols i un platet de serves madures.*

18 setembre. *Oncle Baptista, ma mare, Llorenç i seminaristes Estades...*

3 octubre. *L'oncle Doctor Antoni Estada m'ha enviat dins un paner dotze codonys per confitura. Dat sis diners.*

5 octubre. *Llorenç mon germà i ma mare han vingut abans vespres a veure el terrat. ha dit que la trona no excedis de 100 pesses de 8. Després horabaixa es tornat ma mare a berenar.*

17 octubre. *Mon oncle Baptista m'ha enviat tres dotzenes de pomes molt maquetes petites dins un paner. No li he enviat retorn per no res Catalina criada de Llorenç es vinguda i ha dit que ma mare li digué cercàs casa. Li he dit no és donés per entesa fins que Llorenç me ves. Probablement Mayol (segurament es tracta de la neboda segona Isabel Mayol de Bàltx les pomes eren de la finca de Monnàber).*

4 desembre. *Isabel Mayol (Segurament es tracta de la neboda segona Isabel Estades de Moncaira casada amb Bartomeu Ripoll, de Bàltx d'avall) i el vicari a les 6 de la nit són venguts de Fornalutx no obstant haver plogut fort tota la tarda i està ella de vuit mesos.*

5 desembre. *Ma mare ahir i avui ha vengut a dinar i berenar.*

21 desembre. *He fet paner a l'oncle Onofre de patates i sis coques*

Relacions de la família Estades de Moncaira amb la primera esposa de Vicenç Mut

Anna Maria Custurer Bordoy morta el 2 de setembre 1660, la qual el testà el 15 de setembre de 1643 casada amb l'historiador, enginyer militar i científic Vicenç Mut Armengol (1614-1687) qui casà en segones o terceres noccs amb Maria de Comellas I pare d'una filla nomenada Maria.

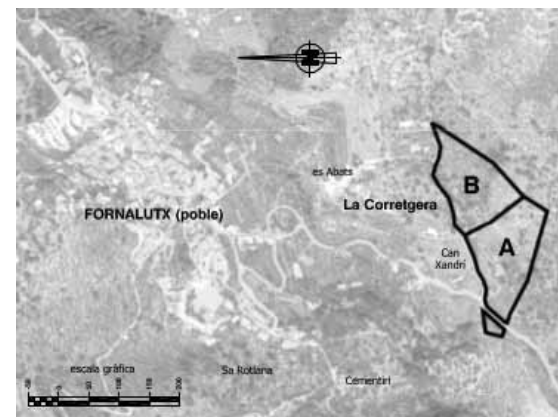
Aquesta senyora, Anna Maria Custurer Bordoy, era filla d'un ciutadà militar de nom Mateu Custurer Garriga i de Francisca Bordoy. Néta per part de part de Mateu Custurer mort el 9 de març de 1604 i de Catalina Garriga. Neboda per tant de Mariana Custurer Garriga la qual casà vers el 1605 amb Joan Baptista Mayol de Moncaira Arbona de Monnàber pares de Florentina casada amb Bartomeu Estada-Prom ascendents directes dels Estades de Moncaira.

LA CORRETGERA. PROPIETAT I CONREU D'UNA POSSESSIÓ DE FORNALUTX (S. XIV - XX)

Pere Frontera Alemany

Resum

“La Corretgera” és una peça de terra situada entre Biniaraix i Fornalutx, just baix dels Marroigs, limitada pel torrentó anomenat també “Corretgera”, el camí de Sóller a Fornalutx i el Pla del Bisbe, amb una extensió total aproximada de quatre quarterades. Francesc Pérez Ferrer durant el seu treball d'investigació sobre la història de Sóller va trobar documents referents a la propietat i els va compartir amb el seu bon amic Jaume Frontera Pons, el meu pare i propietari de part de la finca, qui les guardà gelosament. L'amistat va passar de pares a fills i això va fer que Plàcid Pérez Pastor em facilités un gran nombre de documents relacionats. Amb tota la informació recaptada, junt amb les recerques fetes als arxius m'ha permès presentar aquesta comunicació sobre la història de la finca i els seus propietaris des de l'any 1388 fins avui.

Plànol situació La Corretgera

Antecedents

L'any 1244 el Bisbe de Mallorca estableix a Jaume de Sallent una faixa de terra tenguda del deu per cent dels bens que a Sóller foren de L'Abat. Dita faixa de terra confrontava amb les terres de L'Abat, el torrent de Fornalutx, les terres de Guillem de Torrella, i per damunt amb terres del mateix Jaume

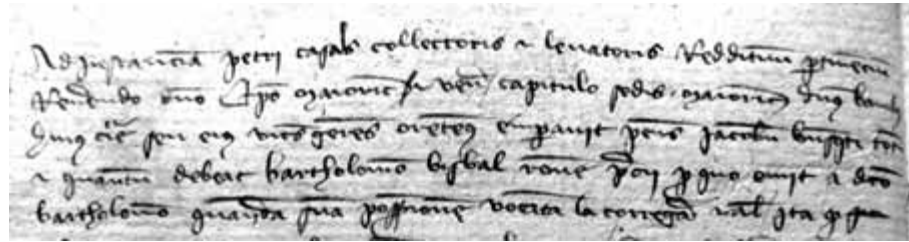
de Sallent (Llibre de Ramon de Torrella).

L'any 1268 el Procurador del Bisbe de Mallorca estableix a Pere i Guillem de Besaldú les terres de vinya i olivar que el Bisbe posseeix a Sóller

Per les confrontacions que dona, penso que dins aquesta faixa de terra s'hi trobaven les terres de la Corretgera, la vinya del Bisbe i la Maymodina, tal com consten l'any 1405, al capbreu d'En Manresa per el que els procuradors del Bisbe i Capítol de la Seu declaren les seves propietats.

El primer document localitzat amb el nom la Corretgera, és a l'Arxiu Municipal de Sóller.

Segons aquest document, se segresten els béns de Jaume Busquets pel deute que té amb Bartomeu Bisbal, a qui va comprar la possessió anomenada La Corretgera.

Fragment plana 151 v - Cúria Reial AMS 4855 - Anys 1388 a 1400

L'origen del nom «Corretgera»

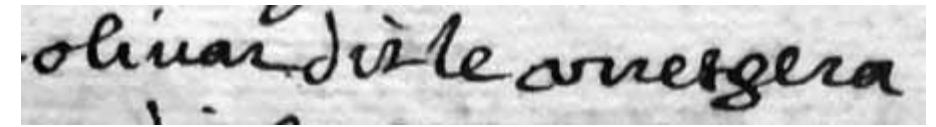
Mon pare me contava que corretgera volia dir torrentonet, i que el nom de l'olivar venia del que davallava dels Marroigs vorejant l'olivar.

Altres entesos amb el tema, m'explicaren més tard, que el torrentó havia pres el nom de la possessió que vorejava, i que el nom venia d'algun propietari, que nomia Corretger o que havia tengut aquest ofici.

L'accés, fa poc, al treball «Toponímia del municipi de Fornalutx segons els estims generals de 1578» de Plàcid Perez, en el que dedica un llarg paràgraf al nom «Corretgera», m'ha aclarit l'origen del nom alegrent-me poder confirmar que mon pare anava bé.

Escriu Plàcid «*Amb grafies diferents —Corretgere, Coretgera, Corregera, Corragera— la tanca d'olivar i hort la Coretgera és coneguda al manco des de 1369 i pertanyia a la porció del bisbe de Mallorca. Segons el Capbreu d'En Manresa, l'any 1404 confrontava amb el camí de Fornalutx, el torrent dels Abats i la possessió anomenada l'Abat (AMS-4931, f. 59v; i ARM Reial Patrimoni, RP-2006, f. 868v.). Es correspon, per tant, amb la possessió actual de sa Corretgera. El DCVB recull el topònim aplicat al torrent que clou la finca pel costat nord. Així, doncs, la possessió hauria pres el nom del torrent. Com a excepció, el DCVB i el DECAt només recullen «muller del corretger», derivat de «corretja». No obstant, hom creu que el topònim no té cap relació amb aquest significat, sinó que seria més bé un derivat*

de «còrrec», entès com a «conca d'un torrent quan és estreta i pendent» o bé «llit d'un torrent pendent». Si més no, la topografia del lloc on es localitza el topònim actual és ben adient amb aquesta significació» (PEREZ - 2013).

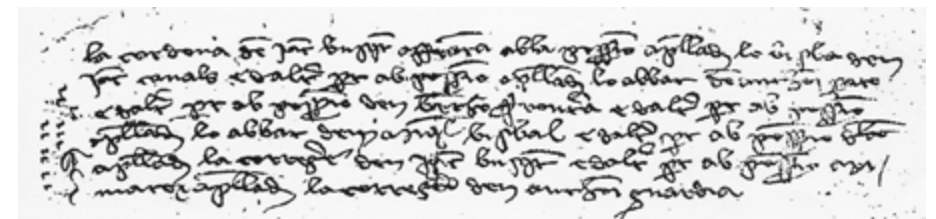
Detall de la paraula Corretgera
a un fragment del cadastre de l'any 1604 - AMS 3388 - f. 44

Detalls de la possessió

Segons la documentació trobada a la Cúria Reial (AMS 4855 - anys 1388-1400) ja trobam La Corretgera dividida en dues parts.

La família propietària de part de La Corretgera conserva un full de paper de 20 per 12 cm., datat entre els anys 1388 i 1400, en el què hi consten les parts de la possessió La Cardona que afrontava a La Corretgera. Segons aquest documents ja hi havia La Corretgera d'En Jaume Busquets i la d'Antoni Guàrdia. Diu aquest document:

«la cardona de Jaume Busquets afronta ab la possessió apellada lo bisba den Jacme Canals; e daltra part ab possessió apellada lo abat den anthoni peretó; e daltra part ab possessió den bartomeu frontera; e daltra part amb possessió apellada lo abat den miquel bisbal e daltra part ab possessió apellada la corretgera den jacme busquet et d'altra part ab possessió així mateix apellada la corretgera den anhtoni guardia»

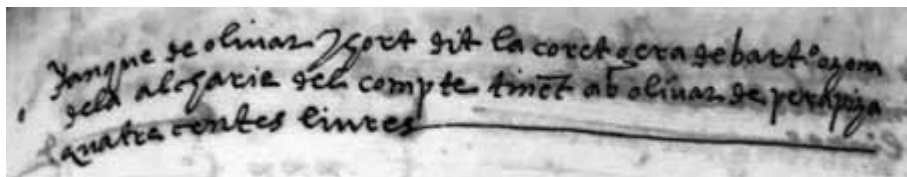

Partions de la Cardona - Document original - Anys 1388 a 1400

La trobam dividida amb aquestes dues parcel·les fins l'any 1773 en que, per venda, la part del Nord es divideix en dues. Després l'any 1854, la part del Sud, per herència, es divideix en tres parcel·les. A partir d'aquest any trobam moltes divisions per herències. Les dues parcel·les primeres arriben a estar dividides en nou. Més tard els hereus o els veïnats van comprant les llegendes. Al dia d'avui La Corretgera torna estar dividida en dues parcel·les.

La Corretgera fou sempre olivar, manco un tros d'hort que formaven dues marjades entre la font i el torrentó, sembrades després de l'any 1549 en qué Pere Osona va cavar i trobar la font.

Al primer cadastre de l'any 1578 el seu fill Bartomeu Osona ja declara «olivar i hort dit La Corretgera».

Plana 254 cadastre Sóller 1578 - AMS 3385

No és fins a principis del segle XX que Miquel Ripoll Magraner «pelat», comerciant de taronges a Marsella i marit de la propietària de la parcel·la A-1, Francisca Ozonas Oliver, comença per llevar l'olivar i sembrar tarongers. Pels mateixos anys a la parcel·la de damunt - A-2 - també anaren llevant les oliveres per sembrar-hi ametllers i garrovers. Ja més tard feren el mateix a la part baixa de la parcel·la B-1, sembrant-hi ametllers.

Els anys 1930 a 1980 el cultiu de La Corretgera era molt variat, tal com a la majoria d'horts de Sóller. Entre els tarongers i mandariners, además de l'hortalissa per consum familiar, hi tenien sembrats mols d'altres fruiters. Hi havia pomeres del ciri, murcianes, de la rosa..., pereres d'aigua, de Sant Joan, peramanyers... Nisprers, caquiers, pruneres, albercoquers, cirerers, etc.

Les voreres del marges estaven aprofitades amb parres, tant per fer vi com per menjar, i als costats de les síquies hi havia codonyers.

A una llibreta de comptes de La Corretgera que comença l'any 1936, mon pare Jaume Frontera hi apuntava les vendes i despeses.

El primer any totes les vendes de fruita estan anotats en viatges, covos i paneres.

16-02-1936 – Un viatge de mandarines a 45 pessetes el viatge

19-02-1936 – Dos covos de mandarines a 60 pessetes.

24-02-1936 – 8 paneres de mandarines a 10 pessetes la panera.

A l'any 1950 ja trobam els preus a quilos:

137 quilos de mandarines a 1,80 pessetes; 23 quilos taronges a 3,70 pessetes; 42 quilos albercocs a 1 pesseta; 30 quilos peres a 2,25 pessetes; 81 quilos caquis a 1 pesseta; 20 quilos pomes a 1,75 pessetes; 43 quilos nispros a 2 pessetes; 41 quilos llimones a 5 pessetes.

També hi trobam les despeses: 120 Kg. Sulfat amònic a 2,70 pessetes quilo; 80 Kg. Nitrat a 2,25 pessetes el quilo; Exsecallar mandariners: 4 jornals a 22 pessetes; Cavar amb gavilans una marjada de mandariners: 2 jornals a 18 pessetes.

L'any 1985 en aconseguir conduir aigua de la Font Nova de Cas Don de Biniaraix fins a les parcel·les A-1 i A-2, sembrarem tarongers a les marjades de damunt les cases, on els ametllers s'havien mort. Després, de les cases en avall i marjada a marjada arrabassarem tots els tarongers antics, malalts i sembrats molt junts, sembrant-ne de nous, quasi tots de la varietat valència late. La resta de la parcel·la A-2 es va començar a sembrar de vinya l'any 2005, per fer un poc de vi per a la casa.

La parcel·la B-2 segueix encara tot olivar i la B-1, ametllers i olivar.

En els quadres annexes números 1 al 5 he detallat tots els propietaris coneguts de La Corretgera fent-hi constar les dades genealògiques, les fonts d'informació i els detalls de la propietat, separant-los en parcel·les tal com estava dividida.

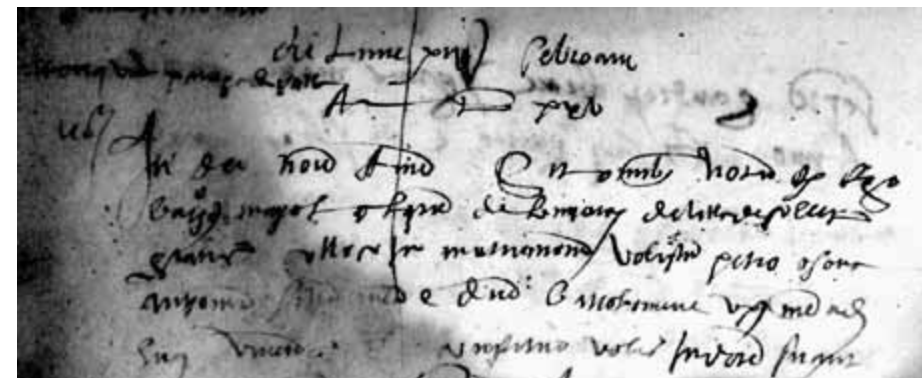
A la parcel·la de més avall del torrent Corretgera, sempre coneguda com La Corretgera l'assenyal amb la lletra A i les seves divisions amb A-1, A-2 i A-3.

La parcel·la de més amunt del torrentó Corretgera, coneguda primer com La Corretgera i després Can Palou està assenyalada amb la lletra B. Les posteriors divisions venen marcades com B-1 i B-1-a – Can Manguer i B-2, B-3, B-4, B-5 i B-6 – Cas Manescal.

Finalment he inclòs plànols de les successives divisions de la possessió.

De tota aquesta informació voldria destacar i ampliar uns quants fets:

1525 - Acta notarial del 12-02-1525 (ARM M-46 – f.26) en la que Bartomeu Mayol de Biniaraix col·loca en matrimoni a la seva filla Antonina amb Pere Osona i li constitueix en dot la possessió La Corretgera.

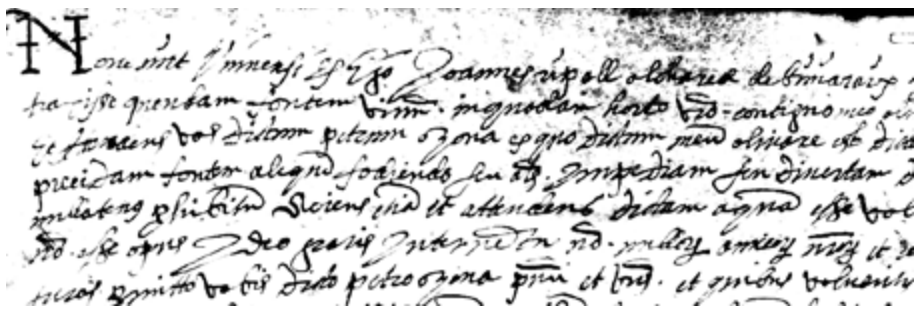

Fragment acta notari Joan Morell del 12-02-1525 - ARM M-46 f.26
Dot La Corretgera

A partir d'aquesta data la part de baix de La Corretgera és propietat dels Osona fins l'any 1941 en que es perd el llinatge per accedir a la propietat, Jaume Frontera Pons, fill de Maria Magdalena Pons Ozonas.

1549 – Pergamí del 22-09-1549- referent a una font que Pere Osona ha cavat i tret en el seu hort dit La Corretgera. El seu veïnat, Joan Ripoll, propietari de l'olivar de més amunt, també dit La Corretgera, es compromet a no perjudicar ni tocar la vena d'aquesta font. Pere Osona accepta el compromís i li «dona les gràcies, no las que deu, sinó les que pot i es capaç».

Aquest pergamí de 21 x 39 cm sempre ha estat conservat pels descendents d'En Pere Osona, que consta al pergamí, i propietaris de part de La Corretgera. Amb ell també es conserven la transcripció en llatí i la traducció al castellà, obra de D. Josep Rullán i Mir, que pensam va fer a instàncies d'una de les darreres propietàries: Francisca Ozonas Oliver.

Fragment del pergamí de 22-09-1549 – Font de La Corretgera

1554 – Aquest mateix Pere Osona, propietari de La Corretgera per haver-la rebuda com a dot per matrimoni, al seu testament fet el 13-05-1554 (Notari Antoni Morell - ARM M.542 plana 104), en el que fa hereu el seu fill Bartomeu, hi trobam el llegat que fa a la seva muller, que seguidament reproduïm, per creure interessant i curiós, tant la seva redacció com el seu contingut.

Lego a la dona Antonina esposa meua durant la seva vida... tres quarteres de xexa, dos cortins de vi bo de vinya, tres cortes de grells i quant mon hereu matara porc li ha de dar un corter de porc, lo quart del sagi i la quart part de les veries i aquella estància que elegira en casa mia i li fara adonar quatre quartos de oli i llenya per fer despesa tant de llar com de forn, Item lego a la meua esposa el cuarto i llit on dorm, amb tres parells de llençols, la flassada de son llit... i totes les caixes que son a la cambra mes quatre tavallols i quatre torqueboques per son us i servici tant quan durara la vida sua.

Tambe vull i man a mon hereu ha tingut a fer a dite muller mia de dos en dos anys unes faldetes o gonella amb son cas, lo que ella elegira de burell negre i un parell de sabates grosses y un de primes y un parell de calces i li haura de donar cada any quatre canes de drap de casa per fer camises i robes i lo

que voldrà i mes li ha de dar en diners cada any quatre lliures totes les quals coses som dit es... de vida... i seguida la sua mort tot lo leg vull torne a mon hereu devall dit.

1588 – Segons acta de l'escrivania Reial del 25-08-1588, tal com consta a la capbreuació de 7-3-1684 (ARM ECR. 1061 f. 122v.) el Procurador Reial estableix a Pere Joan Ozona «un trast de torrent a l'encontrada d'un olivar dit La Corretgera, situat en el Camí de Fornalutx. Es tracta de tres marjades, avui sembrades de garrovers que formen encara part de la propietat, situades entre la carretera de Fornalutx i el torrent, que sempre han anomenat «S'angló».

«Afronta el trast amb Oliviar que fou de Miquel Mayol i ara de Florentina Canals vídua (Lo bisba). Amb lo dit torrent real, Oliviar i hort del hereus de Pere Piza, ara de Joan Vicens «trobiquer» i amb dit olivar la corretgera de Pere Joan Osona».

En aquells mateixos anys s'establiren trasts del torrent a molts de veïnats. Ens consten el del Pla de Bisbe i el dels Abats. La Procuradoria Reial necessitava diners i establia els trasts als veïnats.

1618 - Esperança Arbona del Raig de Fornalutx s'havia casat amb Pere Osona, propietari de La Corretgera el 1-07-1572 (ARM N-58 f.231). Al seu testament de 12-02-1618 disposa que el posseïdor de Sa Corretgera ha de pagar a l'església de Fornalutx una missa cantada el dia de Nostra Senyora de l'Esperança, en memòria de la seva ànima. Al cadastre de 1838 (AMS 3406 f. 155), passats 200 anys, el propietari de La Corretgera Pau Ozonas Marquès encara paga el cens de 7 sous per aquesta missa.

1773 – La part alta de La Corretgera, anomenada també Can Palou, per haver estat abans de la família Palou de Tuent, és aquest any propietat d'Antoni Mayol «perot» major. Es divideix en dues per venda que fa el seu fill i hereu Antoni Mayol «perot» menor. La parcel·la B-1 passa a Maria Busquets «manguera» i la B-2 a N'Antoni Oliver «menescal». Per això prenen el noms dels seus dos nous propietaris «Can Manguera» i «Cas Menescal».

1854 – La part baixa es divideix en tres parcel·les per herència, una per cada germà Ozonas. La parcel·la A-3 al cadastre de 1858 consta afegida al Pla del Bisbe.

Els Ozonas propietaris de part de La Corretgera.

El fet de que aquesta família hagi estat propietària de part de La Corretgera des de l'any 1525 en que Pere Osona la va rebre com a dot per matrimoni, passant-la de pares a fills, néts o nebots, motiva aquest apartat. Hi consten els antecedents del llinatge i un quadre amb la genealogia dels successius propietaris de La Corretgera.

En els llinatges catalans de Francesc de Borja Moll, hi trobam el llinatge Osona, amb la seva varietat Ozonas. El defineix com «*De l'antic topònim Ausona, nom de Vic i de la seva comarca*».

Al D.C.V.B. d'Alcover-Moll, defineix Osona: «*toponímia: Antic comtat i bisbat corresponent aproximadament a la comarca de Vic. Llinatge existent a Barcelona, Igualada, etc.*

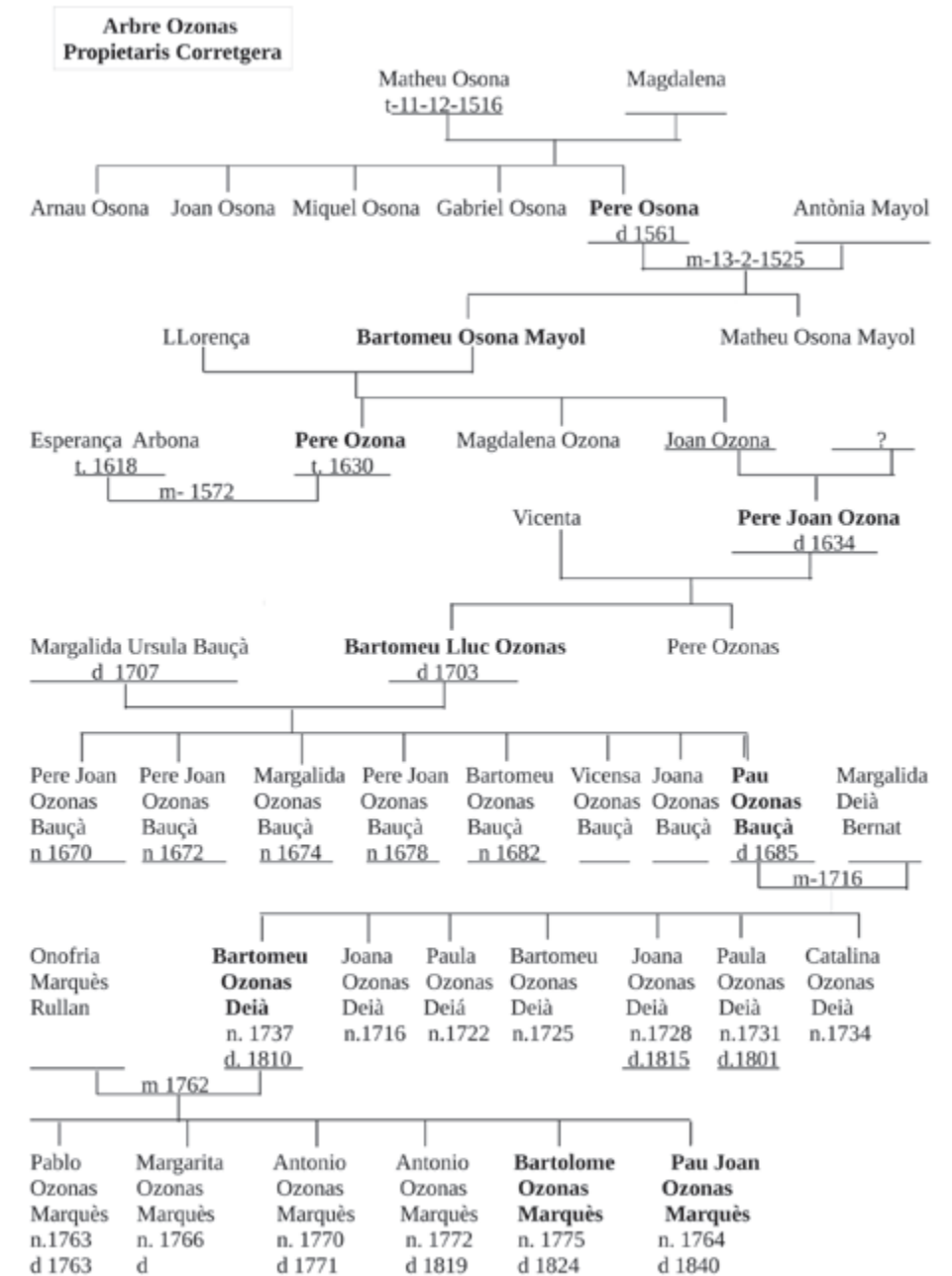
A Mallorca hi ha la varietat Ozonas (Sóller) – Etimologia: del topònim Ausona, que en temps de la conquesta romana designava la dita regió i la mateixa ciutat que actualment es diu Vic».

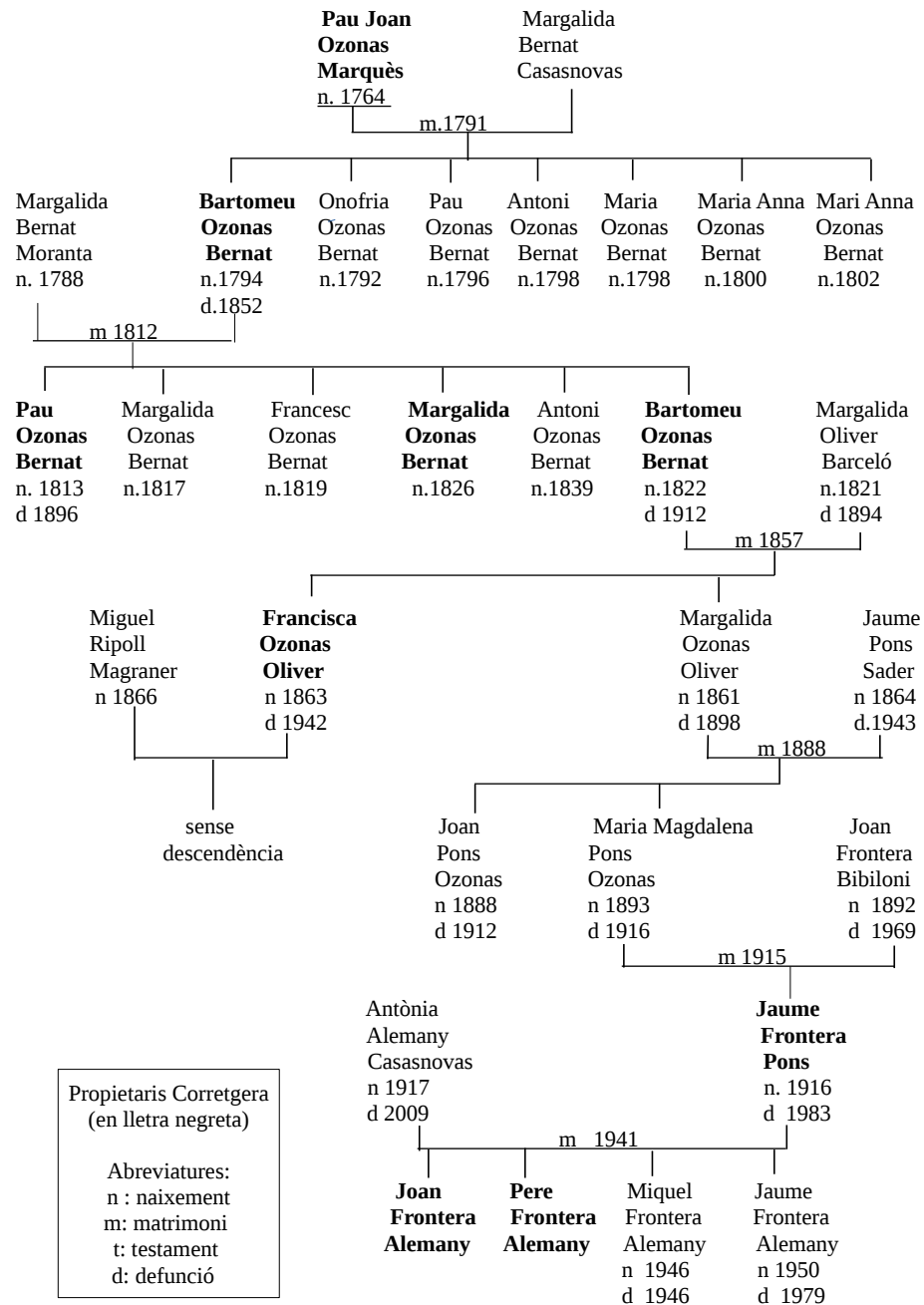
El llinatge Ozonas, com es coneix actualment, ha anat variant la forma d'escriure-lo.

Dels documents localitzats amb aquest llinatge que hem resumit en el següent quadre, podem destacar que, inicialment l'any 1240 l'escriuen Ausona. De l'any 1420 fins a 1525 Osona. L'any 1554 ja s'ha convertit amb Ozona i a partir de 1697 amb el definitiu Ozonas.

Varietats en el llinatge Ozonas

Nom	Data	Document	Detall document
Ausona	13-11-1240	ARM ECR 341 F.123V	Bartholomeus de Ausona de Ciutat de Mallorca
Osona	00-10-1420	ADM - Concessos	De Guillem Osona de Binissalem
Osona	13-02-1525	ARM M-46 f. 26 v	Matrimoni Pere Osona amb Antonina Mayol
Ozona	13-11-1554	ARM M-542 f. 104	Testament Pere Ozona
Ozona	08-00-1651	ARM S 444 f. 396 r	Testament Pere Joan Ozona
Ozonas	12-04-1697	ARM 3403 f. 92	Testament de Bartomeu Ozonas fill de Pere Joan

Bibliografia

ALCOVER, Antoni Maria [et al.] (1968-1993): Diccionari català-valencià-balear, Editorial Moll, Palma.

COROMINES, Joan (1980-1991): Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana, Curial Edicions Catalanes. Barcelona.

MOLL, Francesc de Borja (1959): Els llinatges catalans, Editorial Moll, Palma.

PÉREZ PASTOR, P (2013): «Toponímia del municipi de Fornalutx segons els estims generals de 1578», Jornada d'antroponímia i Toponímia – VI Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística, celebrada a Petra 26 de març de 2011, Palma, pp. 182- 206.

Arxius consultats: A.C.M. - Arxiu Capítular de Mallorca
A.D.M. - Arxiu Diocesà de Mallorca
A.M.F. - Arxiu Municipal de Fornalutx
A.M.S. - Arxiu Municipal de Sóller
A.R.M. - Arxiu del Regne de Mallorca

Agraïments: Plàcid Perez Pastor, Antoni Quetglas Cifre, Pere Suau Canals, Joan Frontera Alemany, Catalina Frontera Llado, Josep Lluís Sunyer Ribes.

Dedicatòria: Als meus pares Jaume Frontera Pons i Antònia Alemany Casasnovas i al meu germà Jaumet Frontera Alemany, difunts.

Carrera i cases de La Corretgera

QUADRE 1 Parcel·la A - Sa Corretgera

Any	Propietaris, fonts d'informació i detalls de la propietat
1388	Bartomeu Bisbal AMS 4855 - f.170 - Cúria Real – 17-7-1399 – Reclamació de 10 lliures de cens a Jaume Busquets, qui va comprar La Corretgera a Bartomeu Bisbal
1400	Jaume Busquets de Biniaraix Document amb les partions de la possessió La Cardona , una de les quals és La Corretgera de Jaume Busquets i la també Corretgera d' Antoni Guàrdia
1402	Jaume Busquets de Biniaraix AMS 4855 - Cúria Real f.202 v. – 25-09-1402 – El batle ha emparat (embargat) l'esplet d'oliva de La Corretgera per deutes de Jaume Busquets
1405	Francesc Bisbal ARM 2006 – f.867-869 28-04-1405 – Capbreu d'En Manresa . Hi consta La Corretgera que posseeixen per sengles parts Francesc Bisbal i Antoni Guàrdia. També hi consten les partions i els veïns.
1525	Bartomeu Mayol de Biniaraix ARM M-46 - fol 26 – Notari Joan Morell - 12-02-1525 . Acta notarial en la que Bartomeu Mayol col·loca en matrimoni la seva filla Antonina amb Pere Osona i li constitueix en dot la possessió La Corretgera
1540	Pere Osona de Biniaraix ACM N° 14866 – f.26 r – 23-09-1540 Capbreu – Peça d'olivar dit La Corretgera qui afronta amb torrent de Fornalutx, Torrent dels Abats, olivar de Miquel Mayol (Lo bisbe) , d'Antoni Arbona «fosselles» (Lo Abat) i de Joan Ripoll (també La Corretgera)
1549	Pere Osona del lloc de Biniaraix Pergami del 22-09-1549 referit a una font que en Pere Osona ha cavat i tret en el seu hort dit La Corretgera i en el que el seu veïnat, Joan Ripoll, propietari de l'olivar de damunt, també dit La Corretgera, es compromet a no perjudicar ni tocar la vena d'aquesta font (D'un document original en poder dels propietaris de La Corretgera)
1563	Bartomeu Osona de Sóller ARM P-244 – f 195 v – 16-08-1563 Capbreu – Confessa tenir un olivar que és la meitat del dit La Corretgera. Afronta: Torrent de Fornalutx, Torrent dels Abats, Olivar de Miquel Mayol (lo Bisbe), Olivar de Bartomeu Arbona « català», abans de Joan Ripoll, qm, l'altra meitat de La Corretgera; Olivar de Pere Mayol, abans de Bartomeu Arbona «fosselles» (lo Abat)
1572	Pere Osona , fill de Bartomeu ARM P-245 f.312 r. 21-11-1636 – Hi consta que per acta del notari Pere Nassut del 1-07-1572 Bartomeu Osona fa donació al seu fill Pere de l'olivar La Corretgera
1604	Pere Osona AMS 3388 Cadastre 1604 – f 90 v. Declara l'olivar dit La Corretgera 500 lliures
1630	Pere Joan Osona, nebot de Pere Osona ARM P.245 f.321r- 21-11-1636 – Hi consta que per testament del notari Roc Soler de 12-02-1630 Pere Osona, d'edat molt avançada, deixa La Corretgera al seu nebot.

QUADRE 1 Parcel·la A - Sa Corretgera

Any	Propietaris, fonts d'informació i detalls de la propietat									
1646	Pere Osona AMS 3391 – Cadastre 1646 f.120 - Per olivar dit La Corretgera 500 lliures									
1662	Bartomeu Ozonas AMS 3392 - Cadastre – Fol 133 – Olivar a La Corretgera 500 lliures									
1684	Bartomeu Lluç Ozonas, fill de Pere Joan de l'alqueria del comte ARM ECR-1061 fol 122 v – 07-03-1684 Capbreu al rei per trast de torrent baix La Corretgera. Son pare el tenia per establiment fet el 25-08-1588									
1702	Bartomeu Ozonas AMS 3397 – Cadastre 1702 f. 85 Olivar La Corretgera al camí de Fornalutx 600 lliures									
1756	Pau Ozonas Bauçà n. 1685 AMS 3401 – Cadastre 1756 - f.95v. - Sa corretgera 600 lliures									
1796	Bartomeu Ozonas Deya – n. 1737 – d.1810 AMS 3402 – fol 212 - Cadastre – olivar dit La Corretgera, prop de Fornalutx 600 lliures									
1818	Bartomeu Ozonas Marques – Prevere – n. 1775 – d.1824 AMS 3405 – Cadastre 1818 - Olivar La Corretgera 1.300 lliures									
1824	Pau Ozones Marques – n.1764 AMS 3406-07- Cadastre 1838 - f. 154 -Olivar La Corretgera 600 lliures									
1841	Bartomeu Ozonas Bernat n. 1794 – d. 1852 És propietari de La Corretgera per herència del seu pare Pau Ozonas Marques									
1854	Per herència la part A de Sa Corretgera es divideix en tres parcel·les									
	<table border="1"> <thead> <tr> <th>A-1</th> <th>A-2</th> <th>A-3</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Bartomeu Ozonas Bernat n. 1822 – d. 1912</td> <td>Pau Ozonas Bernat n. 1813 – d. 1896</td> <td>Margarita Ozonas Bernat n. 1826 – d.</td> </tr> <tr> <td>Divisió herenc. 12-10-1854</td> <td>Divisió herenc. 12-10-1854</td> <td>Donació llegítima 13-3-1854</td> </tr> </tbody> </table>	A-1	A-2	A-3	Bartomeu Ozonas Bernat n. 1822 – d. 1912	Pau Ozonas Bernat n. 1813 – d. 1896	Margarita Ozonas Bernat n. 1826 – d.	Divisió herenc. 12-10-1854	Divisió herenc. 12-10-1854	Donació llegítima 13-3-1854
A-1	A-2	A-3								
Bartomeu Ozonas Bernat n. 1822 – d. 1912	Pau Ozonas Bernat n. 1813 – d. 1896	Margarita Ozonas Bernat n. 1826 – d.								
Divisió herenc. 12-10-1854	Divisió herenc. 12-10-1854	Donació llegítima 13-3-1854								
1857	<table border="1"> <thead> <tr> <th>A-1</th> <th>A-2</th> <th>A-3</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Bartomeu Ozonas Bernat n. 1822 – d. 1912</td> <td>Pau Ozonas Bernat n. 1813 – d. 1896</td> <td>Margarita Ozonas Bernat n. 1826 – d.</td> </tr> <tr> <td>Cadastre 1857 - Parcel·la 352 (De les cases cap a baix) per divisió – olivar (125 destres i 31 dècimes)</td> <td>Cadastre 1857 - Parcel·la 353 (De les casses en amunt) – olivar (1 quarterada, 48 destres)</td> <td>Cadastre 1857 – Parcel·la 356 – De la basseta en amunt – Olivar – 313 destres i 20 dècimes)</td> </tr> </tbody> </table>	A-1	A-2	A-3	Bartomeu Ozonas Bernat n. 1822 – d. 1912	Pau Ozonas Bernat n. 1813 – d. 1896	Margarita Ozonas Bernat n. 1826 – d.	Cadastre 1857 - Parcel·la 352 (De les cases cap a baix) per divisió – olivar (125 destres i 31 dècimes)	Cadastre 1857 - Parcel·la 353 (De les casses en amunt) – olivar (1 quarterada, 48 destres)	Cadastre 1857 – Parcel·la 356 – De la basseta en amunt – Olivar – 313 destres i 20 dècimes)
A-1	A-2	A-3								
Bartomeu Ozonas Bernat n. 1822 – d. 1912	Pau Ozonas Bernat n. 1813 – d. 1896	Margarita Ozonas Bernat n. 1826 – d.								
Cadastre 1857 - Parcel·la 352 (De les cases cap a baix) per divisió – olivar (125 destres i 31 dècimes)	Cadastre 1857 - Parcel·la 353 (De les casses en amunt) – olivar (1 quarterada, 48 destres)	Cadastre 1857 – Parcel·la 356 – De la basseta en amunt – Olivar – 313 destres i 20 dècimes)								
1858	<table border="1"> <thead> <tr> <th>A-1</th> <th>A-2</th> <th>A-3</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Bartomeu Ozonas Bernat n. 1822 – d. 1912</td> <td>Pau Ozonas Bernat n. 1813 – d. 1896</td> <td>Aquesta parcel·la n° 356 consta afegida a la parcel·la veinada del Pla del Bisbe</td> </tr> <tr> <td>Cadastre 1858 - Parcel·la 349 – olivar (5.300 m2)</td> <td>Cadastre 1858 – Parcel·la 350 – olivar (6.760 m2)</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	A-1	A-2	A-3	Bartomeu Ozonas Bernat n. 1822 – d. 1912	Pau Ozonas Bernat n. 1813 – d. 1896	Aquesta parcel·la n° 356 consta afegida a la parcel·la veinada del Pla del Bisbe	Cadastre 1858 - Parcel·la 349 – olivar (5.300 m2)	Cadastre 1858 – Parcel·la 350 – olivar (6.760 m2)	
A-1	A-2	A-3								
Bartomeu Ozonas Bernat n. 1822 – d. 1912	Pau Ozonas Bernat n. 1813 – d. 1896	Aquesta parcel·la n° 356 consta afegida a la parcel·la veinada del Pla del Bisbe								
Cadastre 1858 - Parcel·la 349 – olivar (5.300 m2)	Cadastre 1858 – Parcel·la 350 – olivar (6.760 m2)									

QUADRE 2 Parcel·les **A-1 i A-2** - Sa Corretgera

Any	Propietaris, fonts d'informació i detalls de la propietat	
1898	A-1 Francisca Ozonas Oliver n. 1863 – d. 1943 Escriptura de 15-11-1898 – Compra al seu pare Bartomeu Ozonas Bernat la part de les cases en avall de La Corretgera. Parcel·la 349 del cadastre de 1858	A-2 Margalida Ozonas Arbona n. 1860 Rep per herència del seu pare Pau Ozonas Bernat la parcel·la 350, pro-indivís amb els seus germans Pau i Bartomeu residents a França
1918	A-1 Francisca Ozonas Oliver n. 1863 – d. 1943 Propietària de La Corretgera	A-2 Antonio Vicens Vicens Compra la parcel·la 350 a Margalida Ozonas Arbona
1941	A-1 Jaume Frontera Pons n. 1916 – d. 1983 Escriptura de 8-3-1941, compra a la germana de la seva padrina - Francisca Ozonas Oliver - la parcel·la 349 de La Corretgera (de les cases en avall)	A-2 Jorge Vicens Bernat L'any 1944 rep per herència del seu pare la parcel·la 350 (de les cases en amunt).
1965	A-1 Jaume Frontera Pons n. 1916 – d. 1983	A-2 Margalida Coll Colom Per herència de Jorge Vicens Bernat, la parcel·la 350 passa a la seva viuda
1983	A-1 Jaume Frontera Pons n. 1916 – d. 1983	A-2 Joan i Pere Frontera Alemany Compren la parcel·la 350 al fill de la anterior propietària – difunta . Antoni Vicens Coll
1984	A-1 i A-2 Pere Frontera Alemany Per herència de son pare accedeix a la propietat de les dues parcel·les 349 i 350	

Cases La Corretgera

QUADRE 3 Parcel·la **B** – Sa Corretgera després Can Palou (De 1400 a 1756)

Any	Propietaris, fonts d'informació i detalls de la propietat
1400	Antoni Guàrdia de Fornalutx Document amb les parts de la possessió La Cardona, una de les quals és La Corretgera de Jaume Busquets i la també Corretgera d' Antoni Guàrdia
1405	Antoni Guàrdia, moliner de Fornalutx ARM 2006 – f.867-869 - 28-04-1405 – Capbreu d'En Manresa . Hi consta La Corretgera que posseeixen per sengles parts Francesc Bisbal i Antoni Guàrdia.
1463	Pere Ros ACM Nª 14866 f.31v. 26-09-1540 – Hi consta que el 06-01-1463 Pere Ros va comprar La Corretgera a Ponç Piza, fill ? de Pere Piza i Mariona Guàrdia, casats el 1421
1484	Joan Ripoll ACM Nª 14866 f.31v. 26-09-1540 – Hi consta que el 14-04-1484 Joan Ripoll va comprar La Corretgera als curadors dels béns de Pere Ros
1540	Joan Ripoll de Biniaraix ACM 14866 – f.31-v – 26-09-1540 Capbreu – Confessa tenir un oliver dit La Corretgera, qui afronta amb oliver de Pere Osona (La Corretgera), de Guillem Arbona «fosselles» (Lo Abat), de Guillem Pons i de Pere Joan Ribes
1549	Joan Ripoll del lloc de Biniaraix Pergamí del 22-09-1549 referit a una font que en Pere Osona ha cavat i tret en el seu hort dit La Corretgera i en el que el seu veïnat, Joan Ripoll, propietari de l'oliver de damunt, també dit La Corretgera, es compromet a no perjudicar ni tocar la font
1563	Bartomeu Arbona als. «català» ARM P.244 – f. 108 r – 03-06-1563 Confessa tenir un oliver que és la meitat del dit La Corretgera, comprat a La Cúria. Abans fou de Joan Ripoll. Afronta: Bartomeu Osona . .
1572	Joan Palou Mayol de Can Palou de Tuent -n.1554 – d.1625 14-06-1572 – Compra a Bartomeu Arbona l'oliver La Corretgera
1604	Joan Palou AMS 3388 – Cadastre 1604 – f. 44-v –Declara un Olivar dit La Corretgera 500 lliures
1626	Antoni Palou Palou n. 1576 – d. 1634 AMS 3389 – Cadastre 1626 – f. 49 - Olivar Sa Corretgera 450 lliures.
1631	Lluc Ballester, fill d'Antoni ARM P.245 f.277v. 11-11-1636. Hi consta que per Acta escrivania del 11-03-1631 compra l'oliver La Corretgera, també dit Can Palou a Antoni Palou
1669	Antoni Mayol Perot de Fornalutx Pren l'oliver La Corretgera per sentència judicial del 24-05-1669. Com a hereu de Pere Antoni Mayol Ballester, pubil, fill seu i de sa muller Antònia Ballester (qm), de qui fou hereu son fill i també de l'àvia Elisabeth Ballester, qui fou hereva de Pere Antoni Ballester, son fill per morir sense infants, i dit Pere Antoni fou hereu de Pere Domenech Ballester, son pare, qui fou donatari de Lluc Ballester, son pare.
1756	Antonio Mayol «perot» AMS 3401 Cadastre 1756 f. 238 – Olivar a Can Palou 650 lliures

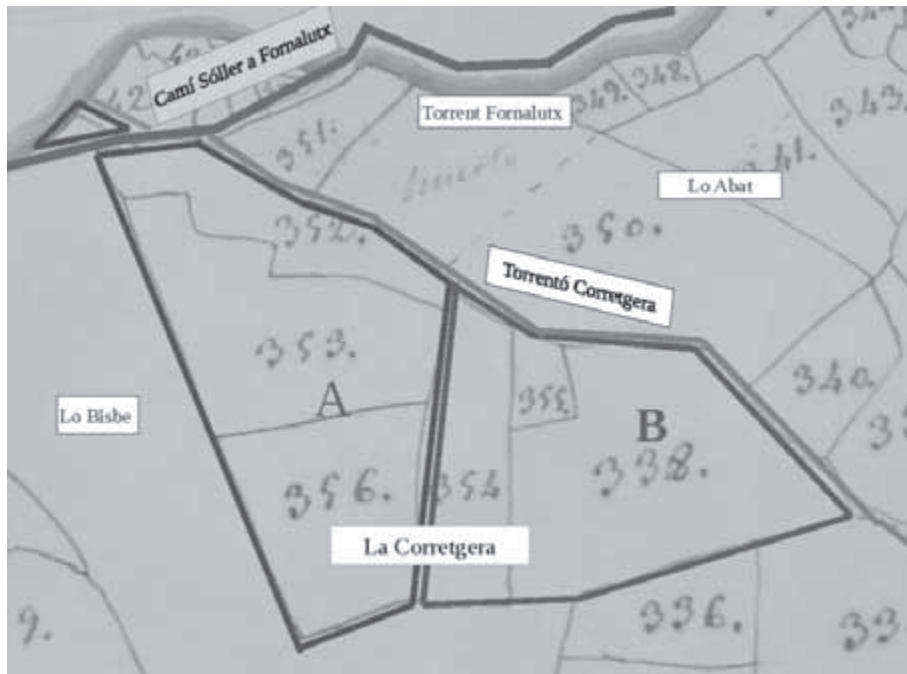
QUADRE 4 Parcel·la **B-1** Sa Corretgera , també Can Palou i Can Manguer

Any	Propietaris, parcel·la, valor i superfície	
1773	B-1 Maria Busquets «manguera», vídua de Joan Arbona «ventura» al cadastre de Sóller de 1796 (AMS 3401 f.368), consta com a propietària d'un oliver estat d'Antoni Mayol «perot», 250 lliures	
1818	B-1 Antoni Arbona Busquets «manguer», fill de Joan Arbona i de Maria Busquets Al cadastre de Sóller de 1818 (AMS 3405) consta com a propietari d'un oliver estat de la seva mare.	
1857	B-1 Jaume Arbona Ripoll «manguer» - n. 1800 - d.1861 olivar rebut per herència del seu pare Antoni Arbona	
1858	B-1 Jaume Arbona Ripoll «manguer» n. 1800 - d.1861 olivar «Can Manguer» parcel·la 351 - 4.123 m2	
1861	B-1 Antoni Arbona Busquets n. 1833, fill de Jaume Arbona Ripoll Rep l'olivar Can Manguer de 4123 m2 per herència del seu pare.	
1872	B-1 Antoni Arbona Busquets – n. 1833 2-1-1872 entrega a la seva germana una petita part de l'olivar com a llegítima . Li queden 3555 m2 d'olivar	B-1- a Catalina Arbona Busquets parcel·la de 568 m2.
1876	B-1 Antoni Arbona Busquets – n.1833 25-1-1876 compra a sa germana la part d'olivar que li havia entregat com a llegítima	
1908	B-1 Jaume Arbona Mayol – n. 1862 - Compra al seu pare Antoni Arbona Busquets l'olivar Can Manguer de La Corretgera.	
1939	B-1 Maria Arbona Ginestra – 5-5-1939 Rep per herència del seu pare Jaume Arbona Mayol l'olivar Can Manguer de La Corretgera	
1980	B-1 Antoni Marroig Arbona – 18-7-1980 Rep de la seva mare Maria Arbona Ginestra l'olivar Can Palou de La Corretgera	
2003	B-1 Pere Frontera Alemany i Catalina Maria Llado Arbona 23-10-2003 compren a N'Antoni Marroig Arbona l'olivar Can Manguer, abans Can Palou, abans La Corretgera.	

QUADRE 5 Parcel·la **B-2** Sa Corretgera , també Can Palou i Cas Manescal

Any	Propietaris, parcel·la, valor i superfície			
1780	B-2 - Antoni Oliver «menescal», marit de Catalina Serra Havia comprat porció d'olivar estat d'Antoni Mayol «perot» major , al seu fill, del que no pot prendre possessió per tenir-ne l'usufruit Maria Ripoll, mare del venedor. – Sentència plet de 24-11-1780			
1796	B-2 - Antoni Oliver «menescal» d.1810 - Cadastre Sóller 1796 (AMS 3401 f.40v.) - Porció d'olivar estat d'Antoni Mayol «perot» 400 lliures			
1810	B-2 - Bartomeu Oliver Serra - n.1780 – d.1855 Rep l'olivar com hereu del seu pare Antoni Oliver. Per escriptura del 9-3-1810, entrega part de l'olivar a les seves germanes com a llegítima	B-3 Francina Oliver Serra Llegítima	B-4 Catalina Oliver Serra Llegítima	
1857	B-2 - Antoni Oliver Estades, n.1819 – d.1884, marit de Maria Fontanet Cadastre 1857 – Es propietari de la parcel·la 338, com hereu de son pare. Son pare havia comprat la llegítima de sa germana Francina.			B-4 Catalina Simó den Fust
1858	B-2 - Antoni Oliver Estades n.1819 – d. 1884 Cadastre – parcel·la 355 4.464 m2	B-5 - Antoni Joan Seguí, marit d'Antonia Oliver Cadastre : parcel·la 354 3.180 m2.	B-6 - Ramon Coll marit Cat^a Oliver 1818 m2	B-4 Catalina Simó 1533 m2
1885	B-2 - Bartomeu Oliver Fontanet n.1851 -	B-5 - Antonia Oliver Estades n. 1825 Cadastre – 3179 m2	B-6 – Cat^a Oliver . 1818 m2	B-4 Catalina Simó
1908	B-2- Bartomeu Oliver Fontanet n.1851 – d.1929	B-5 - Miquel Seguí Oliver – n. 1866 fill dels anteriors	B-6 – Bartomeu Coll Oliver Han comprat parc. B-4	
1944	B-2 - Salvador Oliver Ballester n.1903 – d.1970 Cadastre. Olivar 4502 m2	B-5 - Miquel Seguí Oliver n. 1866 Olivar 3179 m2	B-6 – Ramon Coll Estades n.1885 – d.1943 2 parc. Olivar 1811 m2 i 1536 m2	
1960	B-2 - Salvador Oliver Ballester n.1903 – d. 1970 Havia comprat la parcel·la B-5		B-6 – Maria Rosa Coll Ozonas n.1928 -d.1987 3.347 m2	
1970	B-2 - Aina Oliver Enseñat		B-6 Maria Rosa Coll Ozonas	
1990	B-2 - Aina Oliver Enseñat			

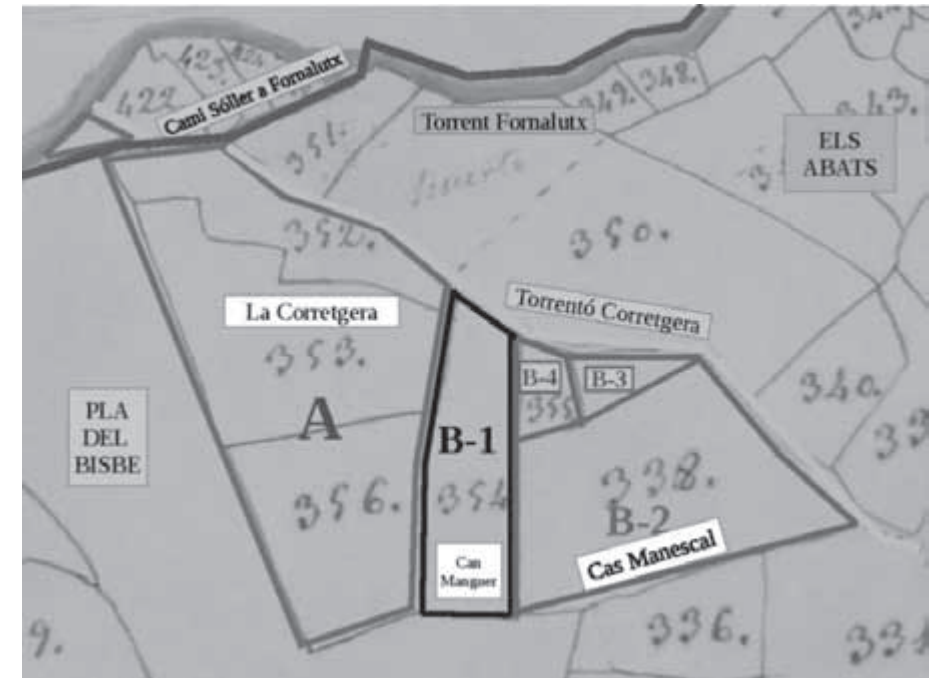
Plànol nº 1 – Propietaris de La Corretgera – Anys 1400 a 1773

Del plànol del cadastre de Fornalutx de 1857

Extensió aproximada: 2 quarterades cada parcel·la		
Any	Propietaris parcel·la A	Propietaris parcel·la B.
1400	Jaume Busquets de Biniraix	Antoni Guàrdia de Fornalutx
1405	Francesc Bisbal	Antoni Guàrdia
1463		Pere Ros
1525	Bartomeu Mayol de Biniraix	Joan Ripoll
1540	Pere Osona de Biniraix	Joan Ripoll de Biniraix
1563	Bartomeu Ozona de Sóller	Bartomeu Arbona «català»
1572	Pere Ozona, fill Bartomeu	Joan Palou de Tuent
1626	Pere Ozona	Antoni Palou Palou
1630	Pere Joan Ozona, nebot de Pere	Lluc Ballester, fill d'Antoni
1670	Bartomeu Ozonas fill Pere Joan	Antoni Mayol «perot»
1756	Pau Ozonas Bauçà	Antoni Mayol «perot», fill
1773	Bartomeu Ozonas Deià	Antoni Mayol «perot»

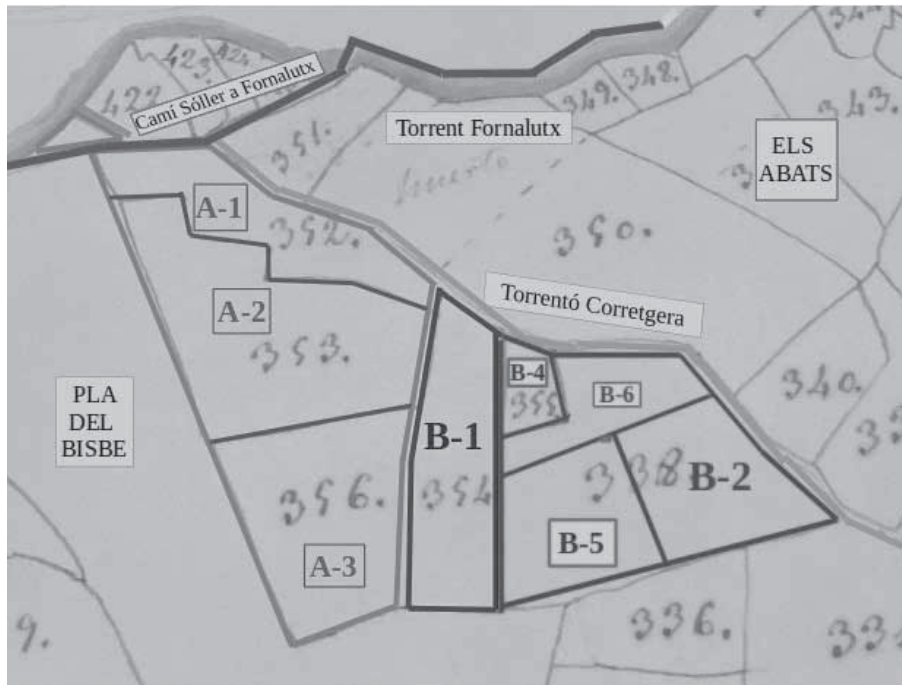
Plànol nº 2 – Propietaris de La Corretgera – Anys 1818 a 1853

Del plànol del cadastre de Fornalutx de 1857

Parcel·la i superfícies	1818	1838	1841	1853
A 17.745 m2	Bartomeu Ozonas Marquès	Pau Ozonas Marquès	Bartomeu Ozonas Bernat	Bartomeu Ozonas Bernat
B-1 4.123 m2.	Antoni Arbona Busquets	Antoni Arbona Busquets	Jaume Arbona Ripoll	Jaume Arbona Ripoll
B-2 7.644 m2	Bartomeu Oliver Serra	Bartomeu Oliver Serra	Bartomeu Oliver Serra	Bartomeu Oliver Serra
B-3 1.818 m2.	Francina Oliver Serra			
B-4 1.533 m2.	Catalina Oliver Serra	Catalina Oliver Serra	Catalina Simó d'En Fust	Catalina Simó d'En Fust

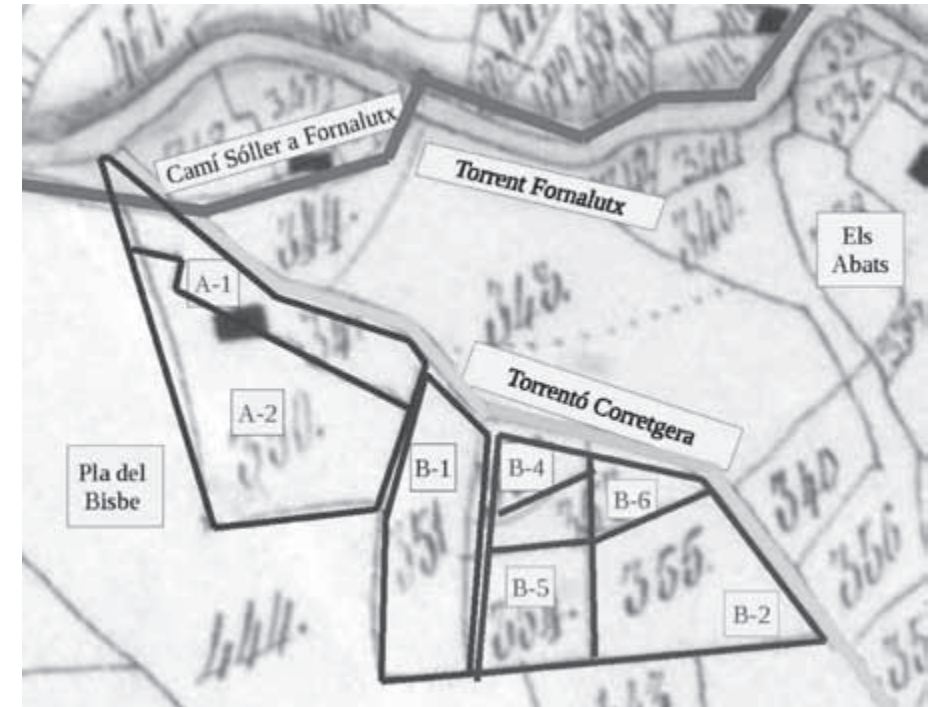
Plànol nº 3 – Propietaris de La Corretgera – Anys 1854 a 1885

Del plànol del cadastre de Fornalutx de 1857

Parcel·la i superfície	1854	1857	1858	1885
A-1 5.300 m2.	Bartomeu Ozonas Bernat	Bartomeu Ozonas Bernat	Bartomeu Ozonas Bernat	Bartomeu Ozonas Bernat
A-2 6.760 m2.	Pau Ozonas Bernat	Pau Ozonas Bernat	Pau Ozonas Bernat	Pau Ozonas Bernat
A-3 5.373 m2.	Margalida Ozonas Bernat	Margalida Ozonas Bernat	Parcel·la afegida al Pla del Bisbe	Parcel·la afegida al Pla del Bisbe
B-1 4.123 m2.	Jaume Arbona Ripoll	Jaume Arbona Ripoll	Jaume Arbona Ripoll	Antoni Arbona Busquets
B-2 4.464 m2	Bartomeu Oliver Serra	Antoni Oliver Estades	Antoni Oliver Estades	Bartomeu Oliver Fontanet
B-5 3.180 m2.			Antoni Joan Seguí marit Ant ^a Oliver	Antoni Joan Seguí marit Ant ^a Oliver
B-6 1.818 m2.			Ramon Coll marit Cat ^a Oliver	Ramon Coll Estades
B-4 1.533 m2			Catalina Simó d'En Fust de Sóller	Catalina Simó d'En Fust de Sóller

Plànol nº 4 – Propietaris de La Corretgera – Anys 1898 a 2014

Del plànol del cadastre de Fornalutx de 1858

Parcel·la	1.898	1.941	1.980	2.014
A-1	Francisca Ozonas Oliver	Jaume Frontera Pons	Jaume Frontera Pons	Pere Frontera Alemany
A-2	Margalida Ozonas Arbona	Jordi Vicens Bernat	Margalida Coll Colom	
B-1	Jaume Arbona Mayol	Maria Arbona Ginestra	Antoni Marroig Arbona	
B-4	Bartomeu Coll Oliver	Ramón Coll Estades	Maria Rosa Coll Ozonas	Aina Oliver Enseñat
B-6				
B-5	Antoni Seguí, marit d'Ant ^a Oliver	Miquel Seguí Oliver	Aina Oliver Enseñat	
B-2	Bartomeu Oliver Fontanet	Salvador Oliver Ballester		

LA VISIÓ DE RULLAN I MIR DE LA MODA MALLORQUINA I SOLLERICA AL S. XIX

Joan Carles Simó Artero

Resum

En una obra inèdita de Rullan i Mir, inclosa en el recull de la seva miscel·lània històrica, s'hi troben unes notes escrites en el 1907 sobre la moda al s. XIX. Rullan fa una descripció d'algunes curiositats en la forma de vestir dels homes i dones del seu temps i en fa una explicació que parteix del s. XVIII fins començaments del XX. Detalls referents a la tipologia de la indumentària, costums, relació de la moda amb les classes socials són objecte dels comentaris, de vegades irònics, de l'historiador solleric. Cal tenir en compte també les aportacions lingüístiques que pot tenir aquest text manuscrit al panorama de la història de la llengua.

Mossèn Josep Rullan i Mir (1829-1912), conegut pels sollerics pels seus escrits al voltant de la història de Sóller, va dedicar-se també a diversos aspectes de la cultura popular, prova d'això és el recull de textos de glosadors sollerics a la seva "Literatura popular Mallorquina" de 1900. En realitat, va ser un home polifacètic i inquiet que, des de la seva formació eclesial i degut al contacte que tenia amb el món que l'envoltava i a unes bones dotes d'observació, anava prenent notes i recollint informació de tot d'aspectes de la vida de Sóller al llarg de tot el segle XIX. La seva llarga vida li permeté viure diversos moments i, sobre tot, molts canvis en la manera de viure de la gent: des dels canvis socioeconòmics de mitjans segle XIX, fins a la revolució a tots els nivells que suposarà el tombant del s. XX.

El capellà Busquera, com era conegut Rullan i Mir, ens va deixar un llegat de totes aquestes qüestions en obres que ja han vist la seva publicació, però tenim encara manuscrits, de vegades quaderns de notes, sobre diverses qüestions encara inèdits. En el recull de la seva miscel·lània històrica hi trobam unes notes escrites en febrer de 1907, ja al final de la seva vida, sobre la moda sollerica, amb referències a la moda mallorquina per comparació amb la nostra o per marcar-ne les diferències.

Són notes fruit de l'observació de la gent que l'envoltava i que tenen el valor, com hem dit, de comprendre un llarg període en la història dels costums

dels sollerics. Rullan i Mir ens parla, doncs, de la moda del s. XVIII que ell encara va poder veure i, sobre tot, conèixer a través dels seus coetanis i, de forma molt precisa, ens parla del canvi de moda a l'entrada del s. XIX i la seva evolució cap a mitjan segle, així com el gran canvi que suposarà el s. XX i les influències forànies.

Respecte al valor de les notes, no sembla que presentin cap dubte respecte a la seva veracitat, ja que suposen aspectes descriptius. Quan el prevere introdueix valoracions o comentaris subjectius o irònics, queda ben clar que es tracta d'això, ja que abandona el to descriptiu i asèptic de la resta. A més, en no tractar-se de qüestions que afecten a la vida eclesiàstica o a diversos aspectes de la doctrina que professava, no en fa valoracions dubtoses i, per damunt de tot, no fa ús de la imaginació o la fantasia. Acostumat com estava a l'ús de les fonts i de l'observació, respecta els fets i no en fa literatura. Nogensmenys, l'ús d'anècdotes, gloses, refranys i dites populars li dona un toc de frescor a les notes que són objecte d'aquest estudi.

Pel que fa a la importància del text, en l'àmbit de la investigació sobre la indumentària tradicional, és un text fonamental en tant que és testimoni directe del que descriu i també pel fet de no afegir elements imaginatius, com de vegades passa amb la iconografia o determinats elements etnogràfics. Aporta doncs, elements de la morfologia de les peces, però també de l'ús que se'n fa. D'altra banda vincula de forma clara elements de la cultura i tradició popular amb la indumentària i també en fa una distribució social de la moda, alhora que explica les causes dels canvis en la manera de vestir.

Heus aquí, doncs, un extracte de les pàgines escrites per Mn. J. Rullan i Mir sobre la moda a Sóller al s. XIX.

Moda de l'home

La primera afirmació ens sobta molt ja que diu que la moda de l'home és la que ha sofert més canvis front a la de la dona que es manté més fixa. És clar que una apreciació d'aquest tipus no té en compte la varietat en els teixits, elements ornamentals, i petites variacions de forma que afecten a la moda femenina. Rullan i Mir fa una apreciació de la variació de la moda masculina basant-se en els següents aspectes:

—Els cabells

Al s. XVII l'home duu la barba completa, cosa que comportava, de vegades un aspecte no massa higiènic. Rullan devia de consultar fonts de judicis d'aquest segle per treure'n aquesta conclusió, ja que comenta:

“dí a un homo barba merdosa era s'insulto mes agraviant que sa pugués fé. Es tribunals tenian que intervení ab frecuencia sobre aquest insulto. A n'es sigle XVIII no he vist res sobre aquest particulá y aixó prova que s'homo ja s'afaitava la barba.”

Al s. XVIII s'afaitaven el cap en forma de corona (com els sacerdots) i deixaven créixer els cabells fins “a ses oreyes qu'ara deim es clotell”. Els cabells es duïen ben cuidats i en deïen “cabayera”, si els duïen llisos, i “reganyols” si els enrodillaven amb ajut d'unes peces de plom encalentides. Ara bé, els reganyols només els duïen els joves “de pretensions”.

Aquest costum de dur corona, apunta Rullan, ve de la imitació dels frares franciscans. Els seglars, però, es tapaven la part afaitada amb un barret semblant al solideu eclesiàstic, amb l'avantatge que el podien dur dins l'església, traient-lo només en el moment de l'elevació de l'hòstia i el calze “lo mateix que lo que fan es sacerdots en so solideu”.

Rullan i Mir ja apunta un problema de salubritat en aquesta pràctica, ja que les malalties cutànies es passaven d'un a un altre per mor de l'ús del full d'afaitar. Cita la freqüència amb que es contagiaven herpes i tinya, cosa que produïa unes “crosteres llanguinoses” que obligaren a modificar la moda i usar mocadors “de daus” que no es llevaven en cap moment dins l'església. Apunta el religiós que molts homes sense cap malaltia varen adoptar aquest costum i duïen “lo qu'encara sa diu mocadó p'es cap”.

L'església local hi va intervenir en l'assumpte: “El Rectó Llompart tractá de llevá aquesta costum y, si bè la disminuí, no pogué llevarla del tot; a'n el dia encara sa veuen homos veys qui duyan mocadó pes cap”.

Al s. XIX, La moda respecte als cabells canvia segons Rullan i Mir “A fi d'evitá aquestes malelties y no etxistint ja a Sóller es frares franciscanos, se perdé s'us d'afeitarse es cap y poch després s'aná perdent es dú cabayera, de manera que a mitjant sigle XIX ja eran rarissims es homes qu'en duguesen”.

Després, però va arribar la moda de dur patilles, que també duïen molt pentinades els “homos de pretenció”, d'on assegura que ens ve el costum de dir que un home amb patilles “sia capàs de fè una cosa extraordinaria”.

Respecte als mostatxos, només els duïen els soldats de la milícia nacional, després de suprimir-se aquesta, fins i tot els soldats se'ls tapaven perquè els tractaven de “judios”. Per tant a Sóller, a mitjans s. XIX ningú no en duïa, de mostatxos, tret dels que vengueren d'Amèrica i els que anaven a França, així com els mariners. És l'època en què es posà de moda tallar-se els cabells “a la banda”, ço és curts en el clotell i llargs al damunt fent una clenxa i retirant-los cap a la dreta.

A principis del s. XX, quan Rullan i Mir escriu aquestes paraules, la moda ja consistia en dur els cabells ben curts.

Es citen, a continuació, expressions de la llengua que fan referència als barrets, com ara: “posà barrets”, amb el sentit de calumniar, “anà alt de barret”, per estar enfadat o “Tirá es barret en es foch y fugí correns” que, segons Rullan aludeix a com s'agafava la tinya.

Respecte al tocat dels homes, es descriuen distints tipus i fa distincions segons classes socials. Els senyors varen introduir la barretina de seda,

rematada amb punts de calça i de forma cònica. Assegura que la duïen per casa i davall el capell en sortir. Un altre tocat era la beca que suposa una evolució de la barretina i d'ús més popular ja que era “de llana negra trabayada grossament”. Podien tenir un forro o dos, cosa que les feia més calentes i solien ser negres. Després vengué de França la beca de dos colors diferents: eren dues beques que es posaven una, de color blau, dins l'atra, de color vermell; en doblregar la de damunt es veia la franja blava de la de davall. Aquesta beca es doblgava per la part dreta i s'enfonyava dins la mateixa beca. Eren, però, beques molt cares perquè eren d'un pel molt fi. Els al·lots, doncs continuaven usant-les de color negre.

Una altra curiositat del tocat és que els que duïen calçons a l'ample duïen barret i mocador i la beca era el tocat dels que vestien calçons a la justa.

La beca però tenia molts inconvenients: era cara, incòmoda i massa calurosa a l'estiu, per això va ser substituïda pel “casquete qu'ara deim casquet”, tocat d'una peça amb una bola damunt i de diferents colors. Es van fer molt populars i les dones les feien de ganxet, de tal manera que en poc de temps desaparegué la beca.

Altres tocats posteriors són: el capell “d'hongo” que substituï el “casquete” i que va conviure amb altres tipus de capell; a l'època de Rullan s'usaven molt “gorres en ventaya y de moltes variedats, de vases, japoneses, franseses, de automovil y mil altres”.

A continuació ens parla dels botons, començant pels botons més antics (s. XVIII) de metall amb una ansa que eren massa cars i, per això, la gent se les va enginyar per fer-los a casa.

Si eren per una peça que s'havia de rentar (una camisa) eren de tela i els feien les cosidores. El capellà Busquera recorda com la seva mare els feia amb un instrument de ferro que foradava la tela, doblgada diverses vegades, i en treia l'ànima del botó, expressió aquesta “ànima de botó” que encara s'usa avui en dia.

Per la roba que no s'havia de rentar l'ànima era d'os i després es folraven de tela i a Sóller hi havia molta costum d'usar-los. Rullan ens diu, fins i tot, qui els feia: en Juan Rey de sa font de s'escala. I cita una dita sollerica al respecte:

“D'aquí vengué es ditxo molt frequent quant jo era atlot de dí a una persona que resava malament que sa seva oració no valia per treura una anima de can Rey, quant mes del purgatori.”

Després vénen els botons anomenats de “mà de perla”, que Rullan explica etimològicament com de “madreperla”. El nostre historiador es lamenta de la desaparició dels instruments, com el de la seva mare, per fer ànimes de botons i, també, de la pròpia desaparició de les ànimes substituïdes per botons de metall i de vidre.

Una diferència respecte a la indumentària femenina: elles usen els botons d'or a la camisa i al gipó.

—Vestit de l'home

La camisa al s. XVIII era de fil i ja entrat el XIX es va usar el cotó.

Tipologia: dues peces iguals cosides per les espatlles i unides amb una peça triangular. A dalt un coll d'un centímetre d'ample i generalment brodat “en sa guya de cusí formant dibuixos molt senzills”. El puny, igual que el coll en amplada i brodat i amb els botons que hem citat abans.

Al davant, era oberta fins a mitjan pit i els faldars es xapaven també de forma triangular i no arribaven mai al genoll. L'obertura de davant i els xaps dels costats feien “que s'homo mostrás continuament sa pitera y sa carn des costat mes amunt de sa colga des calsons”.

Ja al s. XIX, i amb la introducció del cotó solleric, el coll i el puny es fan més amples i s'afegeix la solapa. A l'estiu, constata Rullan, els homes anaven en cos de camisa i eren molt elegants perquè les emmidonaven i les planxaven amb la planxa de ferro calenta, introduïda a començament de segle “ab molte repugnancia de ses dones qui cuant veyan que sa planxa alçava fum crean que cremavan sa roba”. Abans es planxaven només el coll i punys amb “una fava o un caixal de porch”.

El guardapits i el jec:

Un i altre eren curts i al davant acabaven en punta. Els botons es feien de la mateixa roba amb una ànima d'os.

Els homes que vestien a l'ample (moda del XVIII) damunt del jec duïen una xamarra i per anar a missa o a un enterro, una capa.

Calçons:

Al segle XVIII, ens diu Rullan i Mir que els homes a Mallorca vestien a l'ample, per tant també a Sóller es seguia aquesta moda.

Els calçons a l'ample tenien molta fona i es lligaven davall el genoll i així “resultavan molt mes fonats, de manera que quant caminavan s'ayre que hi entrava dedins los axamplava mes y feyan molt de bulto”.

Davall solien dur calçons blancs de la mateixa forma que els de damunt però amb menys fona i lligats també davall el genoll.

A continuació ens parla dels orígens d'aquests calçons que, segons Rullan, provenen de Grècia, perquè a Mallorca, diu Rullan, hi havia al s. XV molts esclaus grecs per efecte de les guerres i d'aquests esclaus havia passat l'ús dels calçons amples als seus amos.

Assenyala Rullan que aquesta moda va topar a Sóller amb la indústria dels teixits de cotó, no pel cotó en si, sinó perquè els fabricants viatjaven a Catalunya i a València i allà no havien vist mai aquesta moda i la gent, sobre tot, els nins els corrien al darrere perquè els trobaven molt originals. Aquests fabricants varen venir amb la moda dels calçons a la justa, “aquella nova moda que es poble va acuí am prontitut”.

A més als treballadors de les fàbriques els va anar molt bé perquè els calçons a l'ample els molestaven per passar entre els telers, cosa que afavorí encara més el canvi.

A més, les dones trobaven millor aquesta moda perquè "s'homo presentava un especta mes elegant y perque era mes economich y mes facil de fé net a causa de sa gran cantitat de roba que sa nesecitava pes calsons al ampla, totes ses meres vestiren ja als infants ab calsons a la justa, de manera que moltes families es pare vestia calsons y tots els infants los vestian a la justa."

Però, així mateix, trobam que els treballadors vesteixen a la justa i els amos a l'ample. De la mateixa manera que també es resisteixen a la nova moda els pagesos i els traginers, diu Rullan, perquè aquesta nova moda era incompatible amb les cabelleres i el reganyols. Així ens diu que el vestir a l'ample no desaparegué fins entrat el s. XX, és a dir, fins que desapareixen aquells que la vestien i que havien nascut a principis del XIX.

En aquest moment, Rullan i Mir ens parla de la divisió de classes al s. XVIII i que condicionen l'ús de la indumentària. Segons ell, hi ha tres classes a Mallorca: senyors, amos i pobres o treballadors, deixant ben clar que els treballadors eren pobres. Els senyors segueixen la moda ciutadana: pantalons, guardapits, levita, frac o "altres formes qu'es poble deya vestit de senyós".

Els amos només es diferenciaven del "vulgo" per la riquesa dels teixits i, quan els industrials es vesteixen a la llarga, ells continuen vestint a l'ample i estufant-se més encara els reganyols. Aquest vestit, com hem dit, moria quan moria la persona. Els amos solien vestir de seda i cotó i els calçons formaven llista. A les cames, en dies de festa, sempre duïen calces, generalment negres, i per estalviar estaven tallades a les puntes dels peus, només arribaven fins on tapava la sabata.

En un article publicat al Sóller el 19 de juny de 1886 ja associava el prevere, sota el pseudònim de Xesch, l'ús de la indumentària amb la classe social, o més aviat amb la ideologia política. Així diu que els que representen l'aristocràcia més "encupetada" vesteixen a "lu senyo", mentre que els representants de la "demucracia mes avansada" usen el calçat i vestit des del més fi al més "bastu": "sa varca des carritjé y sa bota de xarol; sa pellissa de pastó o es casot y se levita o jech llarch, unich distintiu per fermus iguals". I fins i tot entre aquests darrers "no's estrany veurehi, á desiare, algun capell de teula qui lus dona bons conseis", referint-se a participacions d'alguns capellans entre aquests darrers.

Les sabates eren sense punta al s. XVIII i "de morro de vaca"; al s. XIX, en canvi, la moda era dur-les en punta, i una punta molt aguda. Les sabates tenien orelles de pell subjectades per una corretja també de pell, tenien molta sola i anaven clavetejades per tal que durassin molts anys; les dones, però, no usaven claus. A mitjan segle XIX, les dones les usaven amb soles primes i forrades de tela "contra es gust de ses persones veyes perque deyan que costavan molt y duravan poch". Als anys 60 del s. XIX s'introdueix l'elàstic

que substitueix la corretja de pell i s'aixeca el tacó, sobre tot el de les dones.

Els treballadors i les famílies pobres només usaven sabates per anar a missa, generalment anaven descalços. Les famílies pobres compraven unes sabates als nins per combregar i aquestes després només les duïen per anar a l'església i a confessar-se.

Diu Rullan que a la quaresma era quan més feina feien els sabaters, perquè era quan la gent anava a confessar-se i "havia d'esser molt pobre s'homo qui no anàs a confesarse que no duguès sabates".

A l'estiu el més normal era no dur sabates i, fins i tot les al·lotes les estalviaven. En anar a collir olives les al·lotes anaven descalces i les fadrines duïen les sabates fins que sortien de la vila; se les tornaven a posar en entrar el vespre un altre cop a la vila. Però "a mitjan segle ja comensà a entrá es lujo de du sebatas".

Conta una anècdota Rullan i Mir de quan regentava l'escola d'Establiments (entre 1860-77) on, de 60 al·lots que hi assistien, només tres o quatre de casa rica duïen sabates i només a l'hivern. I es lamenta: "Y era de veure aquells atlots en sos peus plens de sedes que corrian y saltavan en sa major alegria, are (1907) no ni ha cap d'es qui asisteixan a ses escoles en tota s'isla que no hi vajan en botines".

A Sóller hi havia, doncs, pocs calçats i la gent solia anar descalça, per tant es vetllava molt perquè als carrers no hi hagués vidres. Si algú en rompia, procurava deixar-ho tot ben net i els veïns sortien a vigilar que no quedàs cap bocí de vidre. Per això a les cases, quan es rompia alguna cosa de vidre es posava dins un forat de la paret fins que passava el vidrier que comprava el vidre romput, tret del vidre negre que el duïen a enterrar quan sabien que hi havia un clot molt profund o el tiraven al torrent, tot i que estava prohibit i es castigava amb multa.

Una altra de les causes d'anar descalç és la mala qualitat de les sabates que no tenien cap inclinació a la part de dins, de manera que era el peu el que donava forma a la sabata, la qual cosa "acabavan per llevá sa pell a lo cual anomenavan mossegada de sebatá, de manera que quant sa sebatá no venia bé sa deya que mosegava".

I l'anècdota personal:

"De mi puch dí que moltes vegades preferia aná descals a n'es du sebatas y he vist moltes devegades persones que sa treyan ses sebatas y malahint es sabaté les tiravan un tros lluny y sa quedavan descalsos".

I les dites que han quedat referents al calçat: "Trobá sebatá de son peu", "sopegant aprenen de caminá", "per no supegá han d'alçá es peu".

La dona

Com ja hem apuntat abans, en Rullan considera que la moda femenina no ha sofert tants canvis com la masculina. Així i tot marca alguns aspectes a destacar en aquesta qüestió.

Respecte al pentinat femení, ens descobreix que la moda de dur clenxa al mig no era seguida per les dones de Sóller que duïen sempre els cabells llisos cap enrere, on se'ls fermaven i després es feien una coa. La moda de la resta de Mallorca de fer-se la clenxa arriba a Sóller a mitjans segle XIX “y encara costà molt de treball a ses atletes es durla sempre per pò que no les fessan gloses”.

Encara al segle XIX les dones usaven cambuix, manteta i rebosillo. Ja avançat el segle s'introduí el volant. El cambuix cobria tot el cap i es fermava davall la barbata i darrere amb dues vetes davall la coa. Es feia servir perquè “es cabeis no s'ambuassan”.

La manteta, anomenada actualment a molts indrets “capeta”, cobria les espatlles i es fermava amb gafets davall la barba. El rebosillo era com la manteta però més petit. Quan anaven a missa encara es cobrien amb una manta.

Aquestes peces marcaven les diferències socials mitjançant les robes que es feien servir: “ses dones riques dia de festa el duyan de seda”.

El volant s'introduí, segons Rullan, “perque es vestit fos mes desent”. Era una peça de roba que envoltava el coll fins damunt les espatlles, “deixant un forat en mitx que deixava pasá sa cara y sa pesa venia llevo ajustada devall sa barba sense vetes ni gafets”.

El nostre prevere solleric comenta que quan va arribar d'Anglaterra la mussolina, aquest teixit s'usà per fer volants i comenta “ses dones sa feran es volant d'aquesta roba y arribaren a mostrá tot es cap sa cova y es coll”.

L'evolució del rebosillo queda reflectida de la següent manera: “Ses atletes desde luego s'hi posavan demunt un rebosillo de roba fina que devagades era d'indiana. Mes tart el sa feran de mosolina y a mitjant sigle el feran desapareixa”.

De qualsevol manera, el volant es va anar adornant amb brodats de cadeneta: “ses fadrines inventaven cada dia nous dibuixos desplegant mes lujo ab aquesta pesa de vestit que devegades resultava molt costós ja per ses clases de brodat, ja per ses clases de randa en qu'adornavan totes ses voreres de manera qu'es volant que comensà per roba de cotonet acabá per esser d'una xerxa espesa cuyas robas mos venian totes d'Anglaterra”.

Com que als anys 60 es va posar de moda pentinar-se amb la clenxa, cosa que els costà algunes gloses a les al·lotes, es va introduir també la moda de tenir cabells llargs i llavors “com moltes fadrines en tenian poch compravan cabeis y coves sensares a ses atletes pobres qu'en tenian ab abundancia i acabá per eser general es dú sa cova manllevada”.

Els homes, observa Rullan, es divertien estirant la coa de les al·lotes i

“no poques vegades los quedava en ses mans”. El pentinat va evolucionar enrodillant la coa i adaptant-hi el volant, després es retira el volant i finalment es segueix la moda dels diaris de París i ja es portava el cap descobert.

La camisa, o gipó blanc o de davall, no mostrava més que es puny embotonat amb unes collades: “dos botons gemelos que si porian los sa feyan d'or”.

El gipó és descrit com un “jech d'homo sensa coll”, les mànigues del qual arriben al colze. Al davant s'engafeten i antigament, diu, les senyores usaven sivelles de plata per “estranyarlo a gust”.

Al puny duïen botonada d'or que en cas de dol es canviava per botons de roba negra o fet amb serres de cavall negre. A darrere del gipó s'hi afegia una peça que es deia “botifarró” i que tenia la finalitat de subjectar les faldetes.

El gipó era una peça molt ajustada, per això les tècniques per adaptar-lo al cos varen ser molt diferents, però sempre tendents a que el cos estigués ben dret i que no fes cap arruga el teixit. Així ens parla Rullan de l'ús de dues peces de fusta “vincladissa” a la part de davant del gipó, més tard arriben les conxes o balenes que “eran una gran molestia y perjudicava es pulmó”.

El pas següent ve marcat per l'aparició de la cotilla, construïda de conxes de balena posades verticalment i cordada al davant amb un cordó molt fort “y porian apretá tot lo que volian”. Això causà problemes a les jovenetes: “com entrá sa moda de tení es cos prim, moltes atletes apretavan tan fort que sa perjudicavan es pulmó y no poques pagaren sa moda ab una tisis”.

Després es perfecciona la cotilla i rep el nom de “corsé”: “aquest ja presentava es cos de manera que ses faldetes fessan mes afecta”.

Hi va haver intents de canviar el gipó per un jec, però: “Aixó heu feren durant s'estiu excuses d'anà a la fresca, y quant vengué s'ivern tornaren a prende es jipó perque es sa pesa de roba mes contrari a n'es fret de totes cuantes s'ha fetes sa dona, es mateix temps que presenta es cos ab mes elegancia”.

A més, diu: “S'any sigüent a s'estiu ja foren moltes qui sa posaren es jech demunt es corsé y d'aquesta manera lograren vestirse a la siudadana contantlos una glosada molt notable”.

Això i el fet que les famílies no podien permetre's comprar roba de drap per fer jecs, va fer que el gipó continuàs present en la moda femenina durant tot el segle.

—Les faldetes

Al s. XVIII la moda marcava dur faldes molt amples, que ja a finals de segle es varen transformar en faldes ben estretes. A més es posaven uns ploms en la part de l'entornpeu per allargar-les més i ironitza mossèn Rullan: “arribant a n'es punt qu'es cos d'una dona pareixia un tió”.

Entrat el s. XIX les faldetes tornen a usar-se amples i les dones, per semblar mes amples encara es posaven uns talecs plens de segó envoltant el cos i comenta Rullan amb molta gràcia: “Succeia a vegades y ab bastante frecuencia

qu'es talech sa foradava y era de voure sa carrera de segò qu'escampava aquella pobre dona fins arribà a caseva”.

Després arriba el mirinyac fet de conxes sostingudes amb vetes. És interessant veure la descripció que en fa Rullan i Mir i el poc que li devia agradar aquesta moda:

“materialment semblava una banasta passada p'es cos y sostenguda a sa cintura. Estremaren tant sa moda que difícilment porian pasar dues dones vestides per un carré. A n'es temples ocupavan tant de lloch que prest estava ple y donava llastima de voure es trabay que tenian per acomodarse es mirinyach una demunt s'altre.”

Fins i tot ens conta que a les esglésies es vivien escenes ben curioses, com aquella en que els homes posaven els peus per entre les conxes del mirinyac i les veïnes els havien d'ajudar a treure'ls.

Després d'aquesta moda vinguda de París (“en so diari de sa moda y fins qu'es diari deixà de du mirinyach ses dones no s'escoltaren ningú”), les dones tornen a les faldes un poc més lleugeres. Però llavors fa presència el “culé”: “una especi de selletó que sa posavan demunt ses anques y si haguès tengut solidés porian haver duit un infant axencat darrera”.

Rullan i Mir critica també aquesta moda del “culé”: “Aquest instrument retirava es vestit per enfora y sa dona tornava persentà una figura ridícula per no dí indecent perque ses faldetes que per devant casi tocavan enterra, a darrera quedavan molt altes”.

Respecte a altres aspectes de la indumentària femenina, les dones, comenta, duïen sempre calces, generalment blanques, i joies d'or i plata penjades pel coll i el pit. Fa especial menció al “cordoncillo” que es lligaven pel cos i feia palesa la riquesa de la dona que el duïa.

Finalment es lamenta dient que actualment (s.XX) ja no duen joies i els vestits s'han igualat de manera que no es distingeix si es dia de festa o si es tracta d'una al·lota rica o pobra: “perque ses families qui poria fé alhaques no volan tení es capital mort y el duyan a n'es banch perque produesca interés”.

I ja a començaments del s. XX constata que les modes “han acabat per esé una confusió que ja no presentan ninguna clase de tipo perque cada dia varian”.

SÓLLER: EVOLUCIÓ ECONÒMICA I SOCIAL ENTRE 1840 I 1936

Plàcid Pérez i Pastor

Resum

El present article és la concreció escrita, ampliada i actualitzada, d'una comunicació presentada per l'autor al VIIè Simpòsium d'Història Social de la Religió que es celebrà a Ciutat l'any 2004, sota el títol *Església i societat en la primera meitat del segle XX a Mallorca*. A partir de la situació econòmica i social en què es trobava la ciutat de Sóller a finals de l'Antic Règim, es descriu l'evolució i els canvis que es produeixen al llarg del segle XIX i primer terç del XX i la forma com aquests canvis es viuen per part de la població. L'autor intenta establir una periodització dels cicles econòmics, especialment en l'agricultura, la indústria i el comerç. L'article no pretén esser una síntesi definitiva dels temes que s'hi plantegen sinó tan sols una primera aproximació que s'haurà d'anar modificant i ajustant a partir de les conclusions que les futures monografies sobre cada un dels temes així ho aconsellin, com és el cas de la tesi doctoral presentada per Antoni Quetglas l'any 2013.

A.- *La superació de l'Antic Règim.*

L'economia tradicional de la vall de Sóller és la pròpia d'una societat agrària. Es basa en el conreu de l'olivera i es complementa amb una artesanía de tipus gremial i un comerç que trafica amb els excedents d'oli i teixits de llana i lli.

A finals del segle XVIII i primeres dècades del XIX es va formant a la Vall un sistema econòmic que se sustenta sobre tres potes:

1.- La primera extremitat és l'explotació i comercialització de la taronja i la llimona. Aquestes activitats es veuen afavorides per l'increment de la superfície destinada al conreu i l'especialització en la producció de varietats primerenques. Al mateix temps, els propietaris de terres s'embarquen en l'aventura de crear circuits de comercialització dels cítrics, tant a l'est peninsular com al nord d'Àfrica i al migdia francès. Neixen, així, els primers negocis de *fruits a l'engròs*, primer com a negoci de temporada i més tard com a comerç permanent.

2.- Paral·lelament, i gràcies a l'ampliació dels molls efectuada a finals del segle XVIII i propiciada pel bisbe solleric Bernat Nadal, es funden companyies de transport de mercaderies que creen circuits de comercialització per enllaçar entre si les factories. Llaüts, xabecs, pailebots, pollacres i qualque falutxo transporten els cítrics des del lloc de producció directament als punts de venda. Els cítrics constitueixen el 60 % de tots els productes exportats. A la tornada, els vaixells importen carbó, cotó i altres matèries primeres. Les seus centrals d'aquestes companyies navilieres radicaven a la Vall. Durant la temporada baixa de la taronja, aprofiten per subscriure contractes de noliejament que els permet transportar qualsevol tipus de mercaderia entre els ports de la Mediterrània occidental i també amb el nord d'Àfrica. Hi té molt a veure en el transport la perícia i l'experiència dels patrons en l'art de navegar. Poc a poc, el capital de les navilieres passa a mans solleriques en detriment dels primitius socis francesos. Aquesta pauta els permet reinvertir els guanys a la pròpia comarca.

3.- L'altra cama de l'economia d'aquest període és la indústria tèxtil, que es consolida en un sistema de treball a domicili. Fa poc temps que el cotó comença a substituir la llana i el lli com a matèria primera. Els paraires distribueixen el cotó entre els pagesos i menestrals que, en les èpoques de pluja, mal temps o poca feina, destinen una part del dia a teixir. El telers són manuals i ocupen la part anterior de les cases que mira directament a la via pública, conferint als habitatges una estructura ben peculiar. Es creu que si els menestrals treballen a la vista del públic, tendran més dificultats per cometre fraus. Aquests paraires, que comercialitzen tota la producció tèxtil de la contrada, s'identifiquen en molts casos amb els propietaris de les terres dedicades al conreu dels cítrics, i també amb els propietaris dels vaixells. Es consolida, cada cop més, una classe econòmicament potent de petits mercaders, transportistes i propietaris agrícoles.

B.- *El període de desenvolupament 1840-1866.*

El sistema econòmic descrit s'afiança la dècada dels anys 1840 i es perllonga fins a la meitat dels anys seixanta. El procés es veu afavorit per la malaltia dels cítrics que durant aquest cicle malversarà bona part de les plantacions valencianes i alacantines.

També es produeix la substitució pràcticament total de la llana i el lli pel cotó estranger. Aquesta evolució comporta una dependència més i més elevada de les petites indústries respecte de la importació de matèries primeres.

Entre 1840 i 1860 es produeix una forta acceleració de la població del municipi. El cens passa dels 6.850 habitants que tenia l'any 1840, als 8.355 l'any 1860. Això suposa un creixement del 21 % en vint anys. El sostre poblacional de tot el segle XIX s'assoleix, precisament, als voltants de 1860.

Front a les noves necessitats de comunicació es construeix la carretera del Coll (1833-1847) i la de Fornalutx (1852), que facilitaren enormement

el transport de mercaderies amb la resta de Mallorca en carro. El 1854 s'estableix el primer servici de transport en diligències cap a Palma. També entren en servei els fars de Punta Grossa (1859) i el de Sa Creu/Es Bufador (1864). S'instal·la la primera estafeta de Correus (1857) i, poc després, la línia telegràfica (1865). També s'inaugura l'enllumenat públic amb fanals d'oli (1853) i s'instaura la vigilància nocturna de les vies públiques mitjançant els serenos (1855).

Sortida de missa major i mercat a la plaça de la Constitució, la dècada del 1910.
La façana està en obres i la muralla a mig enderrocar (Foto arxiu P. Pérez).

Per enfortir l'organització i la producció agrícoles els hortolans creen el Sindicat de Regants (1863), que engloba els propietaris d'aigua de les fonts de s'Ullet, s'Olla i la Villalonga. A la ferreria de Joan Oliver *Maneu* s'instal·la la primera màquina de vapor que va existir a Mallorca (1862).

En aquest període, s'estableix a Sóller la comunitat de Mares Escolàpies, dedicada a l'ensenyament femení (1857). També les Germanes de la Caritat, congregació orientada a l'atenció dels malalts (1862). A l'àmbit catòlic juvenil, es crea la *Asociación de Hijas de María* (1858), sota la invocació de la Puríssima, amb el comès de fomentar la devoció a la mare de Déu i practicar els bons costums. El 1859, l'associació pietosa *Corte Angélica de San Luis Gonzaga*, més coneguda com l'Associació dels Lluïsos, crea una escola d'adults i institueix la

celebració de les Quaranta hores, Matines i Laudes.

C.- *L'estancament dels anys 1867-1881.*

Però les plantacions autòctones també patiran les conseqüències de la malaltia del taronger a partir de 1865, i molt especialment els anys 1880-1881, enfonsant bona part de l'economia. Si durant la dècada dels anys 1860 s'exportaren anualment 2.400 càrregues de taronja, l'any 1885 l'exportació no arriba ja ni a les 600 càrregues. En plena recessió dels cítrics, els propietaris agrícoles encara tenen esma per treure a la llum les fonts de can Det i des Patro Lau (1868), i les den Joi i den Redó (1869). La canalització de la font den Redó fou retardada fins el 1874, a causa d'un plet que mouen els propietaris de la font de la Salaverda per haver-los eixugat el cabal d'aigua.

Al mateix temps, es produeix una disminució de l'activitat tèxtil a causa de la manca de cotó per mor de la guerra de secessió nord-americana. Això obliga als productors artesans a unir-se en la societat *La Esperanza* (1871), amb la pretensió de mantenir l'estructura artesana dominant fins aleshores. La pretensió, però, resultà inútil.

El descens de la producció agrícola i tèxtil es farà sentir amb força en el comerç i arrossegàrà, al seu torn, les companyies navilieres. Aquestes companyies es dissolen o bé cerquen nous clients i noves mercaderies que els permetin mantenir l'activitat comercial. Una de les noves activitat fou el transport i comercialització de figues seques, a partir del 1868.

En desplomar-se els tres pilars de l'economia, Sóller pateix una greu recessió econòmica, especialment entre la gent jove. El treball manca, i la joventut es veu obligada a emigrar. Els punts elegits pels emigrants són, sobretot, Puerto Rico i França i, d'aquí, a Europa central i Centreamèrica. Les factories instal·lades a la Península i a Europa es veuen obligades a reconvertir els comerços en restaurants o en tendes de vins, fruites i ultramarins. Per contra, els emigrats a Amèrica es dediquen al comerç de productes colonials i a les plantacions de cafè. Com a resultat de tot plegat, la població de fet minva un 4 % entre 1860 i 1900, any en el que tan sols ateny els 8.026 habitants.

Malgrat la conjuntura econòmica desfavorable d'aquest període, el 1869 s'instal·la a Biniaraix una escola incompleta de nins i una altra de nines, i el 1875 es construeix la carretera que uneix aquella barriada amb el nucli urbà de Sóller. Els anys 1872-1873 l'enginyer Emili Pou eixampla a càrrec de l'Estat el pont Vell de la plaça de la Constitució, lloc obligat de pas dels vehicles cap al port.

D.- *El relleu econòmic 1882-1914*

La fortuna actua envers els emigrants de manera diversa: uns s'enriqueixen notablement, mentre que els altres amb prou feines obtenen els diners suficients per finançar-se el bitllet de tornada. Però, en qualsevol cas, els sollerics establerts a l'estranger no obliden la terra nadiua. Ben al contrari,

de seguida que poden envien cap a Mallorca els guanys obtinguts. Els que aconsegueixen acumular un petit capital aprofiten la primera avinentesa per desplaçar-se a Sóller i maridar-se amb una jove de la vila. Poc dies després de les noces, ambdós s'incorporen al negoci familiar a l'estranger.

L'Orquestra Santa Cecília de la Congregació Mariana, l'any 1912, dirigida per mossèn Miquel Rosselló (Foto "El Grano de Mostaza").

L'inici de la dècada dels anys 1880 suposa un canvi de tendència en la destinació dels emigrants. Cada vegada guanya més pes França en detriment d'Amèrica, segurament perquè el francès és un mercat consumidor de creixement més ràpid. La pèrdua de Cuba i Filipines comportà el retorn de molts dels fills de la Vall emigrats a terres americanes. L'any 1910 es donen les darreres onades migratòries a Mèxic i a Puerto Rico. La conseqüència lògica és l'increment de la població sollerica, que l'any 1910 assoleix la xifra de 8.627 habitants, un 7,5 % més elevada que deu anys enrere.

Amb el retorn del capital emigrant s'estableix a la nostra ciutat una sucursal del *Crédito Balear* (1881) i del *Cambio Mallorquín*. També es funda el *Banco de Sóller* (1889), que serà una peça clau per al reviscolament de l'economia local.

1.- Renaixement de la indústria tèxtil

Aquest flux de capital procedent de l'estranger, juntament amb la recuperació parcial dels cítrics, propicia el renaixement de la indústria tèxtil. Aquesta indústria es reconverteix i es concentra en edificis propis, a la

vegada que mecanitza els telers. L'abundància de cursos d'aigua afavoreix aquesta reconversió. Sorgeixen, partir dels anys vuitanta, noves fàbriques de teixits mecànics que incorporen algunes innovacions tecnològiques. La més important és la generalització de la màquina de vapor com a força motriu. Aquesta innovació obliga a importar carbó de coc. El combustible procedeix directament dels ports anglesos de Cardiff i Newcastle i és transportat amb vapors d'unes 350 a 400 tones. Cada una d'aquestes fàbriques desenvolupa tot el procés de producció, des del tractament del cotó en cru fins a l'enfardellat de les peces de roba, passant pel tintatge, l'ordit, el teixit i els acabats. Són les de can Moana (1880), ca les Ànimes (1882), La Solidez, (1884), can Civella (1885), cas Pastor (1887) can Bac (1892), can Pedaçot (1893), can Pisà (1893).

2.- Noves indústries

És en aquesta època quan creix la indústria alimentària del porc. Es funden les matances de Cas Cit/*La Payesa* (Miquel Lladó, 1880), can Rei des Pont (1892) i can Lau/*La Luna* (1900) que donaran fama a la sobrassada, el paté o la salsitxa. És el moment, també, de la creació d'altres indústries: ciment i calç Ponç-Estades (1891), sabó (can Puig i can Rei), begudes gasoses (Celià, Moll), lloses, pedra artificial, xocolata (Joi, Forteza), adobaria de pells (Casasnovas *Cremat*), sabates (Martínez, Borràs). Algunes d'elles obtenen un ressò especial a les exposicions internacionals que sovintegen arreu d'Europa.

Quasi totalment l'economia s'organitza als voltants de la indústria i, en menor mesura, de l'agricultura. Tot

El bisbe Pere-Joan Campins inaugura les instal·lacions del Ferrocarril de Sóller, el 16/04/1912 (Foto "Vida Isleña").

i això, s'ha de constatar la desaparició de la indústria farinera de molins d'aigua. Una de les activitats menys conegudes és la comercialització de figues seques. És una activitat temporal que ocupava unes 300 famílies locals i movia de forma complementària la indústria de la fusta. La matèria primera —les figues— procedia del Pla i el Raiguer de Mallorca, especialment de Pollença, i les duïen en carros. A Sóller hi havia mitja dotzena de cases que preparaven les figues per enviar-les a l'exterior. Escaldaven les figues, les aplanaven, les aromatitzaven, les embolcaven en paper i les col·locaven dins caixons. Els caixons eren de fusta d'avet, perquè pesassin menys. Les serradores i fusteries

confeccionaven les caixes i, un cop eren plenes de figues, anaven a domicili a tapar-les. Aquest comerç s'interromprà totalment a partir de la Guerra Civil.

3.- Millora del transport marítim

S'inicia, a partir de l'esmentat procés, una expansió de l'economia basada en l'exportació de cítrics, figues seques, teixits i ciment a la Península. Les companyies navilieres reprenen l'activitat. El 1891 es crea la *Compañía de Navegación de Sóller*, que l'any següent adquireix el iot anglès *Pandora* i el converteix en vapor de mercaderies i passatgers *León de Oro* (1892-1903). En fer fallida aqueixa empresa es crea la *Marítima Sollerense*, una societat que compra i explota el vapor *Villa de Sóller* entre el 1903 i el 1914. Els productors de cítrics s'organitzen en la *Liga de Propietarios* (1895), que noliejia dos llauts setmanals per transportar taronja i llimona cap al sud de França (La Nouvelle, Agde, Seta). És un sistema molt més ràpid i rentable que el transport de la taronja valenciana, que es feia en tren. A la vegada, aquest comerç mou la important indústria de la fusta, ja que es precisen milers de caixes anuals per envasar i traslladar els cítrics. Segons les dades que proporciona la Cambra de Comerç, l'any 1914 entren al port de Sóller 1.507 tones de mercaderies. D'aquestes, 1.080 tones corresponen a blat i farina, 268 a cotó filat, 54 a blat de moro i la resta a productes diversos. Pel que fa a la sortida de productes, s'exporten 681 tones de mercaderies. Les més importants són els teixits de cotó (301 tones), el quitrà (80 tones), les pells adobades (71 tones), les garroves (63 tones) i els cítrics (57 tones).

L'activitat portuària s'accelera notablement. Es fa precisa la urbanització del turó de Santa Caterina i la prolongació del moll i l'escullera, el 1892/93. També la canalització d'aigua potable i la instal·lació d'una font pública per a l'assortiment de la barriada (1905). El port ja estava habilitat per a l'exportació de cítrics i la importació de blat. El 1898 s'habilita també per al desembarcament de fustes sense obrar i carbó mineral i, el 1904, per a la introducció d'abonaments naturals i artificials, maquinària agrícola, farratge i bestiar.

La flota marítima facilita l'intercanvi de passatgers i mercaderies amb la Península. Igualment afavoreix la presència de viatgers, turistes i científics com Santiago Rusiñol, Cambessedès, Odón de Buén o els estudiants de la Universitat de Barcelona, que impulsen el creixement dels serveis terciaris. La iniciativa, però, no és nova. Amb motiu de l'Exposició Balear que es celebra a Sóller l'any 1897 per mostrar els darrers avenços en l'agricultura, la indústria i les arts, l'organització tingué un especial interès en cobrir la demanda de llits que s'esperava per part dels visitants. Per això habilità un important contingent d'allotjaments. Tres anys després, la vila comptava amb 9 posades i 2 hotels oberts durant tot l'any. Aquest incipient turisme anà creixent els anys consecutius. D'aquí que es produïssin moltíssimes peticions de millora del sistema de transport marítim i terrestre, d'increment de la promoció i

propaganda del turisme de muntanya, de rebaixa dels bitllets del ferrocarril, d'augment i millora dels establiments turístics i de conservació del patrimoni natural. El 1912 s'inaugura el Gran Hotel del Ferrocarril. Poc després, els hotels Marisol, Costa Brava, Denis i Terramar del Port.

4.- Millora del transport terrestre

La necessitat d'acostar la gent als centres de producció i als nuclis més llunyans afavoreix l'obertura o l'ampliació de les carreteres i carrers —de Deià (1886), de Fornalutx (1892), del Port (1894) i d'Isabel II (1905). I dels camins rurals de s'Heretat, Bàltx, Montnàber, Binibassí, etc. També es va crear la *Compañía de Diligencias* (1886). Posteriorment (1905) es funda la societat del *Ferrocarril de Sóller*, que l'any 1912 posa en marxa el tren amb la capital i, l'any següent, el tramvia amb el Port. El 1914 ja transporta 366.743 passatgers, sumant les línies de Palma i del port. També mou més 11.130 tones de mercaderies de petita velocitat i altres 313 de gran velocitat.

Els infants de la Congregació Mariana entren a la seu del Fomento Católico, en un dels actes de l'Assemblea Mariana, el 21/04/1912 (Foto J. Busquets).

5.- Desenvolupament de les telecomunicacions.

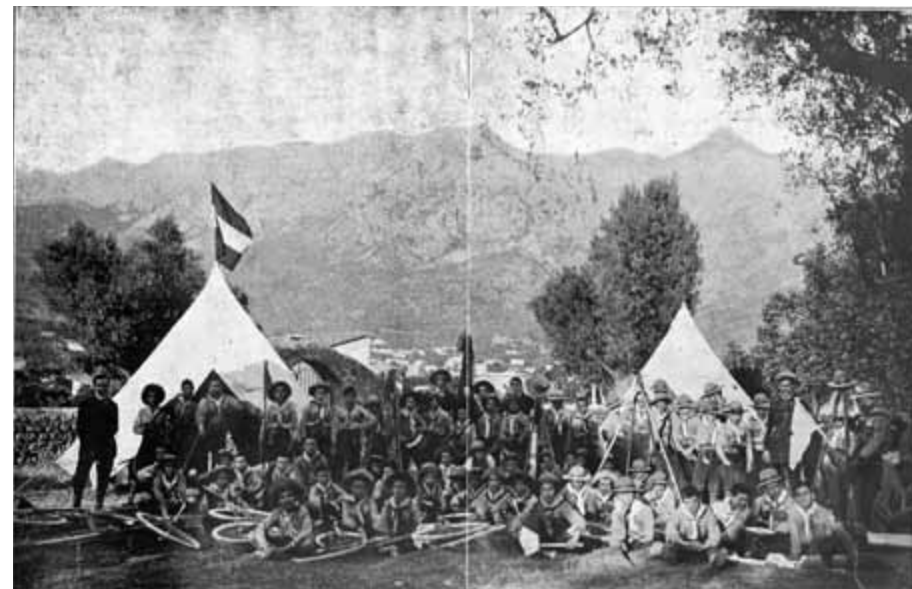
La dotació d'una oficina de Correus, primer situada a Can Ponç del carrer Nou i més tard a l'edifici del Ferrocarril, donà principi a la modernització de les comunicacions. Aquesta actualització és imprescindible en una societat tan lligada al comerç exterior com la sollerica. La reforma es completà amb la construcció de l'Estació Radiotelegràfica de Muleta (1912) i l'establiment de la xarxa telefònica urbana.

6.- Noves necessitats socials

El desenvolupament de l'activitat econòmica que s'inicia la dècada de 1880 té efectes en l'increment, rejuveniment i especialització de la població. Els canvis en la mentalitat i en les formes de vida tendeixen a proporcionar un major confort i benestar i donen pas a necessitats socials abans impensables.

Sorgeixen, així, les societats de socors mutus —*La Defensora Sollerense* (1877), *La Unión Obrera de Sóller* (abans de 1892), *La Artesana Sollerense* (1893)—, i les associacions obreres sindicals autònomes o lligades a partits polítics. La presència d'obers forans que participen en la construcció del Ferrocarril facilita l'organització de les primeres vagues de protesta en favor de l'augment del jornal i la reducció de l'horari de treball (1905-1909).

Neix la impremta de Joan Marquès i el setmanari *Sóller* (1885). També la fàbrica de gas per destil·lació del carbó (*El Gas S.A.*, 1893). S'instal·la l'enllumenat públic de gas. Es crea la xarxa de canalització d'aigua potable mitjançant fonts públiques ubicades a les artèries urbanes de la part baixa de la ciutat (1893). Neix el *Sindicato Agrícola Sollerense* (1899) i la fàbrica hidroelèctrica al salt d'aigua de Sa Costera (*Eléctrica Sollerense*, 1907). L'any 1910 es crea la primera cooperativa de consum (*La Igualdad*). El 1915 apareix la societat *Amparo Sollerense*, orientada a la construcció i explotació de cases barates, tot i que mai no aconseguí els seus objectius. El 1913 s'havia muntat la impremta Calatayud, que manté un enfrontament periodístic i ideològic difícil de dissimular amb la de can Marquès.

Campament dels Exploradors Mallorquins de Sóller, a la finca de Can Prohom, el novembre del 1913 (Foto Vich).

També es produeix un canvi en els costums i, fins i tot, en els edificis i habitatges, sempre de la mà de l'estètica importada dels països de destí de l'emigració. Es reconeix, bàsicament, en un estil modernista amb influències regionalistes. Ni tan sols l'església parroquial s'allibera d'aquesta onada. Una iniciativa del rector Sebastià Maimó comportarà l'enderrocament (1904) de la façana barroca i de la torre i muralla del segle XVI. Tot seguit es construirà una nova portalada i una tanca de ferro modernistes al costat del carrer del Príncep, tot dissenyat per l'arquitecte català Antoni Rubió i Bellver.

Assistim en aqueixa època a l'enfortiment del culte als Sagrats Cors, una devoció que se remunta a Sóller al segle XVI. Referendats per sengles diplomes expedits a Roma, es crea l'any 1881 la *Archicofradia de Madres Cristianas* i, l'any 1885, la *Archicofradia del Apostolado de la Oración* –femenina la primera i masculina la segona. Tenen com a objectiu fomentar l'adoració al Cor de Maria i al Cor de Jesús respectivament, així com proporcionar una bona educació als fills i mantenir una bona relació entre els esposos.

L'any 1891 és la data de fundació de la Congregació Mariana, continuadora de l'Associació dels "Lluïsos". El 1908 posa en marxa el *Cine Patrio*, on es projectaven únicament pel·lícules classificades per l'església. El gener del 1909 té lloc la inauguració del *Fomento Católico*, construït pel pare Antoni-Joan Mora en el carrer de la Victòria expressament per a aqueixa organització. És en aquest local on es va celebrar l'Assemblea Mariana l'abril del 1912, que reuní més de 2.000 congregants de tota Mallorca. Pocs mesos després organitzà un grandíolós *Mítin contra la Blasfèmia*.

En matèria d'Educació es dupliquen els esforços per vèncer l'alta taxa d'analfabetisme, que el 1904 concerneix a més del 42 % de la població del municipi. Els poders públics, a més de fer obligatòria l'escolarització dels infants, fomenten l'aprenentatge del francès i els sistemes de comptabilitat. En aquest temps, la iniciativa privada crea noves escoles i acadèmies particulars i laïques, com les de Francesc Saltor al Convent (1892) i Salvador Elías al seu domicili i a la *Defensora Sollerense*. Els *Hermanos de las Escuelas Cristianas* (Frares del baverall) el 1905 creen una escola mercantil i de segona ensenyança –el *Colegio de Santa María*. Primer ocupà el Convent franciscà, després el quarter de la Guàrdia Civil i finalment l'edifici de Cal Bisbe. Les germanes de la Caritat obrin un convent i una escola al Port. Els sindicats també promouen l'escolarització dels obrers. La Diputació provincial inaugura l'any 1893 una Colònia Escolar de nins per als estius a la capella de Santa Catalina i una altra de nines al Llatzeret del port (1904). El seu objectiu era fomentar entre els infants la convivència, l'esport i el coneixement de la natura.

Quant a Beneficència, el 1886 es posa en marxa la secció masculina de la *Conferencia de San Vicente de Paul* de la mà de Josep Mª Quadrado i, tres anys més tard, la branca femenina. S'ocupaven en lliurar setmanalment racions de pa, carn i diners a les famílies més necessitades. El 1896 s'instal·la a l'antic

Convent franciscà la *Pia Unión de San Antonio de Padua*, amb el mateix objectiu. Amb no gaire distància en el temps se funda l'associació de dames de *La Gota de Leche*, que tenia com a finalitat ajudar les mares que tenien problemes per alletar els fills. I, el 1909, l'associació de *Damas del Roper* ve a completar la tasca caritativa de les anteriors distribuint peces de vestit entre els pobres. El 1906 s'havia creat igualment la Delegació Local de la Creu Roja, de la mà de Salvador Elías.

A l'àmbit de la Cultura, l'Esport i l'Oci es consoliden les societats *La Torre* (1887) i *Círculo Recreativo*. L'any 1893 s'unifiquen per constituir el casino *La Unión* (Sa Botigueta). En el teatre de la *Defensora Sollerense*, reformat i modernitzat el 1905, es fan representacions, balls de carnaval, audicions musicals i temporada de sarsuela de novembre a gener. El *Círculo Sollerense*, fundat el 1899 per fomentar tot tipus d'esport, ben aviat modifica els objectius inicials per convertir-se en recreatiu i cultural. A la sala de can Domingo (o *Teatrino Rullan*) s'inaugura el primer cinematògraf l'any 1903. A la Plaça de Toros del camí del cementiri, se celebren corrides, espectacles gimnàstics, concerts de banda, exhibicions de dansa popular i bregues de cans amb bous. Cal consignar també les organitzacions i associacions sorgides de la Congregació Mariana, que des de 1909 fins a 1922 ocupen l'indicat *Fomento Católico*. Allà s'agrupen el *Centro Obrero N^a Sra. de la Victoria* (1911), l'Orquestra de Santa Cecília i el Cinema Victòria (continuador del *Cine Patrio*). També s'hi edita el periòdic *El Grano de Mostaza* (1912), que és el portaveu d'aqueixes entitats i de les Mutualitats Escolars que sorgeixen en aqueixes dates.

Amollada de 500 coloms viatgers al port de Sóller, per les festes de Sant Bartomeu del 1917 (Foto Guillem Vicens).

La primera *Sociedad Protectora de Animales y Plantas* s'instal·la a Sóller el 1910. L'any 1912 es constitueix la societat i banda de música *Lira Sollerense*, per iniciativa del músic i compositor Miquel Ballester.

El 1913 neix el Grup d'Exploradors de Sóller i prest s'instal·la també a l'edifici del *Fomento*. Els joves exploradors reben instrucció militar, organitzen excursions, realitzen visites educatives i culturals i creen una banda de cornetes i tambors.

E.- *L'adaptació de l'economia a la I Guerra europea i postguerra (1915-1927)*

La I Guerra europea i els anys posteriors representen una època de canvi i acomodació de l'economia local a la nova situació. Els empresaris sofriren els problemes derivats de la inseguretad marítima. També pateixen dificultats per exportar cítrics a causa dels impostos proteccionistes que imposen els països en conflicte, i de la interrupció temporal de les relacions comercials. Les indústries de calçats i teixits suportaren una disminució de les comandes que les obliguen a ralentitzar la producció. L'adobaria de Can Cremat no pot aguantar la pressió i es veu obligada a tancar la fàbrica. També patiren restriccions les indústries tèxtils, gas i electricitat per l'escassetesa de combustible. El servei de gas i electricitat s'arriba a interrompre. La manca de carbó anglès empeny les autoritats a obtenir del govern central, l'any 1921, l'habilitació del port per a la importació de carbó vegetal. Per contra, molts treballadors emigrants tornaren a Sóller, a la recerca d'un lloc de treball que la ciutat els oferia generosament. Poc a poc, les fàbriques pogueren incrementar la producció de mercaderies per tal de satisfer la demanda d'una Europa col·lapsada per les conseqüències de la conflagració. La guerra del Rif (1921-1925) no sembla que hagi tengut gaire conseqüències en l'economia sollerica. Així i tot, una setantena de joves es veieren obligats a desplaçar-se al front i s'obriren subscripcions populars per proveir-los de diners i vestimenta.

Tot plegat, tal com diu Miquel Arbona a les *Converses Solleriques*, "aquell que s'arriscà obtingué uns bons guanys". No és en va que els anys 1914-1925 siguin els de major volum de transport de teixits de cotó pel port de Sóller, ni que la producció i el consum de gas i electricitat no deixin de créixer. També el Banc de Sóller veié incrementats els seus beneficis líquids des de les 135.852 pessetes de l'any 1923 fins a les 251.017 del 1927. Aquesta circumstància li permet repartir aquest darrer any un dividend actiu del 20 % sobre el capital desemborsat. Alguns emprenedors envesteixen iniciatives agosarades, com la d'envasar i comercialitzar vi elaborat a la finca de Montnàber, o la de posar en explotació la visita turística a les coves dels Estudiants. Les perspectives d'obtenir ingressos són tan elevades que fins i tot es crea una nova fàbrica tèxtil l'any 1921 (*Rullan y Mayol, S. en C./Sa Fàbrica Nova*). I, com a continuació de la tradició naviliera, se funda la *Companyia de Navegación Sollerense* (1923), amb un capital nominal de 160.000 pessetes. Aqueixa societat compra el

Maria Mercedes, un vapor de 53 metres d'eslora i 600 tones, que durant cinc anys efectua el servei quinzenal Sóller-Barcelona amb carregament i passatgers. També transporta a nòlit i fa viatges de plaer per la costa catalana, incrementant el tràfec de mercaderies i viatgers pel port de Sóller. La memòria de la Cambra de Comerç recull, per a l'any 1924, el tràfec d'entrada en vaixell de 800 tones de mercaderies. Les més elevades són el blat i la farina (330 tones), la sal (125 tones), el ferro treballat (80 tones) i el sucre (56 tones). De sortida transporten productes per un volum de 2.116 tones. Ocupa el primer lloc la fusta en rotlle (468 tones), el ciment (400 tones), els cítrics (370 tones), les figues seques (270 tones) i la clovella d'ametlla (152 tones). El ferrocarril, pel seu costat, transporta 354.822 passatgers entre el tren i el tramvia, més 23.974 tones de mercaderies de petita velocitat i 452 tones de gran velocitat.

Paral·lelament a l'adaptació de les indústries, els anys 1918-1921 són anys d'un cert trasbals social. Els manobres, teixidors, sabaters, fusters i tipògrafs, associats a diversos sindicats obrers (*Sociedad de Obreros Albañiles, La Lucha, La Igualdad, La Prontitud i La Sinceridad*, respectivament) acudeixen a la vaga en diverses ocasions demanant la puja dels sous. També encapçalen una vaga general i una manifestació pel centre de la ciutat l'any 1919. La fàbrica de can Pizà acomiada tots els obrers i torna obrir amb personal completament nou. La grip de l'any 1918 castigarà amb força la població obrera; però també serà la responsable de la popularització de la llet condensada envasada en pots.

El conflicte bèl·lic, l'epidèmia pulmonar, el retorn dels emigrants europeus i la confrontació social tenen el seu reflex en els veïns del municipi. La població pateix una evident desacceleració en relació al creixement experimentat la dècada anterior. Així és que, entre 1910-1920, Sóller només creix en 125 persones i se situa en la xifra dels 8.752 habitants de fet.

En el cicle temporal que s'analitza, el *Centro Maurista* obri un local social

Any 1921: la carrossa que ocupen els personatges infantils del Firó: Virrei Rocafull: Miquel Bernat; Capità Angelats: Josep Lluís Vicens; Valentès Dones: Magdalena Sampol i Maria Mayol (Foto J. Busquets).

en el Born (1916). També neix la societat *Pro-Patria*, que pretén inculcar en els joves *el amor a la Patria, la sociabilidad, el amor al prójimo, la instrucción y la buena educación*. El 1918 es crea la *Federación Obrera Sollerense*, d'inspiració republicana i socialista, que reivindica la celebració del 1er de Maig. Després d'una returada, l'any 1919 reprèn les activitats el *Centro Obrero Nuestra Señora de la Victoria*, amb una campanya d'afiliació. Els ingressos li permeten adquirir i inaugurar un local social en el carrer de la Lluna, 13. Aqueixa societat clamarà en contra de l'alça generalitzada dels articles de primera necessitat, que mesos enrere ja havia estat objecte de vagues i manifestacions.

És una època de molta controvèrsia política, que queda reflectida en els periòdics locals. Tant en els que Joan Marquès i Salvador Calatayud editen a les impremtes respectives: *Heraldo de Sóller* i *El Pueblo*, permanentment enfrontats, com a *La República*, republicà d'esquerres; i a *En Xerrim*, setmanari satíric de temàtica políticocostumista. A l'àmbit religiós, l'any 1921 el rector Rafel Sitjar comença a editar el *Bolletí Dominical de la Parròquia de Sóller*, en substitució del dominical que fins aleshores publicava el bisbat. La impremta Marquès edita també una revista il·lustrada d'actualitat –*Majórica*– dotada d'un disseny, tipografia i informació gràfica de gran qualitat. Degut al cost excessivament elevat, només podrà veure la llum el bienni 1924-1925. L'any següent, la Creu Roja local inicia el seu òrgan mensual *Paz y Caridad*, que es publicarà fins al 1931.

La Vila, pel seu compte, engega l'escorxador que l'arquitecte Jaume Alenyà projecta en el camí de les Fontanelles (1915) i acorda posar en explotació i canalitzar l'aigua del pou que hi ha en aquell solar (1916). Finança la prolongació de la travessia de Cetre fins al camí del Camp Llarg i el cobriment el torrent Major entre el pont Vell i el carrer de la Rosa. Aquesta iniciativa permet ampliar la plaça de la Constitució, segons un projecte de Guillem Reynés (1916-1921). També eixampla el cementiri a partir d'un disseny de Josep Alomar (1917-1921). Igualment, compra una casa en el carrer de Moragues per tal de tomar-la i prolongar el de Sant Jaume, segons el traçat de Carles Garau. L'any 1921, aconsegueix eixamplar la plaça de Biniaraix a costa d'un solar que cedeix el marquès de Zayas (1921). Per iniciativa privada es construeix una carretera per anar a la finca del Pujol den Banyà, aprofitant part dels antics camins de Castelló i Vell de Ciutat.

En el capítol d'Educació, a proposta de Damià Canals es construeix a la barriada de l'Horta un edifici destinat a escola (1916). Allà, els diumenges, el prevere Miquel Rosselló imparteix classes de doctrina cristiana als infants del veïnatge. Les germanes de la Caritat, juntament amb les dames de *La Gota de Leche*, enraiguen una *Casa-cuna* per a fills de mares treballadores (1921). També construeixen un edifici-escola per a pàrvuls en el jardí del convent que tenen a Sóller. I destinen algunes monges als llogarets de Biniaraix i l'Horta (1922), on presten serveis assistencials i regenten l'escola de nines.

Equip de futbol "Marià Sportiu de Sóller", que debutà el 05/08/1923. El formaven Armengod, Martorell, Fullana, Mayol, Reynés, Vicens, Casellas, Mas, Puig, Deyá i Borrás (Foto Guillem Castanyer).

En matèria de Cultura, el 22 de juny de 1921 es crea la Joventut Mallorquinista, nascuda de la Congregació Mariana i formada per joves intel·lectuals. El seu objectiu és donar un major impuls a la cultura pròpia per mitjà de conferències i cursos de mallorquí. El febrer de l'any següent organitza la Diada de la Llengua Mallorquina i, pel maig, aconsegueix fer onejar la bandera de Mallorca a les cases consistorials. El 1923 s'integra en l'Associació per la Cultura de Mallorca. L'any següent organitza els Jocs Florals al saló teatre de la *Defensora Sollerense*. L'esmentat 1923 se crea la Biblioteca i Foment de Cultura de la Dona, impulsada per Maria Mayol, que des d'aleshores manté una biblioteca i organitza un concurs de flors per la Fira de Maig. A remarcar també la presència a Sóller d'un Grup Esperantista Sollerenc, fundat el 1926. L'any següent organitza un congrés d'aquesta llengua internacional a la nostra ciutat. La primera germandat de penitents de Setmana Santa sorgeix l'any 1921. És la Confraria de la Sang de l'Hospital. Quatre anys més tard, el gremi de teixidors funda la de la Mare de Déu de l'Esperança.

Cal esmentar la creació d'una nova publicació d'informació local, *La Voz de Sóller*, propiciada per Salvador Calatayud. La ideologia i les posicions socials i polítiques són més avançades que el Sóller. S'editarà entre 1924 i 1937.

Pel que fa als Esports, la *Sociedad Deportiva Sollerense/SDS* (1926) adquirirà i posarà en marxa el camp de futbol i fomentarà la pràctica d'aquest esport. A partir del 1935 és rellevada en aquest afer pel *Club Deportivo Sóller*. Mentre, la societat *Tiro Nacional* habilita un camp de tir reglamentari a un solar d'Es Través (1926).

F.- *La crisi de final dels anys vint (1928-1936)*

Aqueixa situació de bonança econòmica general comença a decaure —més a Sóller que no a la resta de Mallorca— al final de la dècada dels anys vint. La crisi és provocada per un excés de creixement i per un descens de les comandes. Les causes són, sobretot, la depreciació del franc i les mesures proteccionistes que l'estat francès adopta per tal d'afavorir la seva indústria i comerç, especialment la prohibició d'importar embotits de porc i la limitació d'entrada de fruita i llegum (1932). A partir d'aquest moment, l'intercanvi comercial resulta clarament desfavorable per als interessos locals i provoca una aturada en el procés de tramesa a Sóller dels capitals obtinguts a l'estranger. El diner repatriat pels emigrants era un dels factors estructurals que permetia el manteniment de les indústries locals. Ara, però, aquestes indústries havien de competir amb unes manufactures més modernes i uns productes més barats en el país d'origen. Per aquest motiu, i també perquè els fills dels primers emigrants s'han aclimatat bé als seus llocs de destinació, els emigrants de segona generació cada cop senten menys desigs d'invertir i de tornar a la terra nadiua. Tot i això, l'aportació de capital emigrant no s'atura del tot.

El crac del 1929 actua tant contra l'economia dels sollerics residents com la dels emigrants. Els balanços anuals del Banc de Sóller reflecteixen les conseqüències d'aqueixa crisi mundial. Els beneficis líquids disminueixen globalment a partir de 1928 i no es recuperen fins l'any 1934. Així i tot, durant aqueix lapse la societat financera continua repartint un dividend actiu alt, que fluctua entre el 9 % i el 17 %.

La dècada dels anys trenta marca, també, l'inici d'un canvi de tendència en la dinàmica migratòria. La causa són les traves imposades per l'estat francès a l'entrada de joves treballadors estrangers. Malgrat tot, França continua essent el principal punt de destinació dels emigrants. D'altra banda, aquells que durant la guerra tornaren de l'estranger perquè aquí hi havia feina abastament, ara es troben que el seu lloc de treball està en perill a causa de l'estancament econòmic.

Les conseqüències d'aquest estat de coses són prou visibles en les dades poblacionals, que continuen estacionades. De fet, entre 1920 i 1930, el cens detecta un creixement de tan sols 78 persones. La població de fet se situa en els 8.830 habitants. Els anys posteriors a 1930, per contra, el nombre de persones creix quasi el 17 %. L'any 1936 assoleix els 10.315 habitants, que és la xifra més alta de tot el cicle estudiat.

El 1929, la *Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros* aprofita per inaugurar una sucursal a la plaça de la Constitució i una biblioteca pública gratuïta. Per contra, a finals del 1934, el Crèdit Balear fa suspensió de pagaments. Aquesta decisió afecta tant a les famílies com a les empreses del municipi, ja que la sucursal de Sóller arreplegava força estalvis i finançava molts dels crèdits de la localitat. Algunes empreses i indústries es veuen obligades a acomiadar treballadors.

Entrada del vapor Maria Mercedes al port de Sóller, en el viatge inaugural, el 23/09/1923 (Foto A. Castañer).

La memòria de la Cambra de Comerç enregistra, aquest any, la presència de tres vapors i 30 velers que trafiquen exclusivament amb Barcelona, Palamós i Sant Feliu de Guíxols. Entren al port mercaderies per un volum total de 587 tones. Són, sobretot, garroves (283 tones), embotits (10 tones) i —excepcionalment aquest any— 140 tones de cítrics. Surt essencialment carbó mineral (1.710 tones) i ciment per a la construcció (841 tones). El volum d'exportació arriba a les 2.638 tones. El ferrocarril transporta poc més de mig milió de passatgers entre el tren i el tramvia, 21.625 tones de mercaderies i 1.204 caps de bestiar. La fabricació d'embotits ha baixat força degut a la pesta porcina africana que afecta la cabana sollerica. Les fàbriques de teixits també acusen la crisi, però els empresaris prefereixen mantenir la producció i acumular existències abans que tancar les indústries i acomiadar els treballadors.

La solució a la crisi, més que en una nova onada d'emigració —que es produeix—, sembla estar en la inversió de capitals en l'agricultura i la indústria

locals. També en la revitalització del mercat interior i en la promoció de les obres públiques. Hi influeix, així mateix, la promoció exterior per tal de captar capital estranger a través del turisme. Caldria analitzar de prim compte quina influència tingué el turisme en la superació d'aquesta crisi. I també quin pes cal atribuir a les visites acadèmiques de periodistes, professors i alumnes nacionals i estrangers, i a la presència continuada o esporàdica d'artistes pintors (Russiñol, Ventosa, Bernareggi, Castellanas, Mir, Ramis). Tot això sense oblidar el crèdit de propagandistes i difusors de les belleses de les nostres costes i paisatges, com l'alemany Pablo Esch. Ja el 1927, per exemple, la memòria anual de l'Ajuntament apuntava que *la afluència constante de forasters hace que sea Sóller en el orden del Turismo uno de los sitios más favorecidos de esta isla*. Durant els anys trenta, com a resultat de les iniciatives del *Fomento de Turismo de Mallorca* i del Ferrocarril de Sóller, la ciutat va experimentar les primeres onades turístiques. Els visitants eren, sobretot, súbdits alemanys i anglesos.

Els Ajuntaments republicans tenen un interès especial en promoure obres públiques. Això els permetrà, a més, lluitar contra un atur obrer que cada cop es fa més evident. Si cal, imposaran contribucions especials entre els veïns. La iniciativa es dirigeix, sobretot, a ampliar els camins, millorar les avingudes i les aceres, completar el clavegueram, sanejar els torrents i fornir la població d'aigua potable. Molt especialment, s'afanyen en ampliar el Port i millorar-ne els serveis.

Aspecte que presentava el teatre del Defensora Sollerense en la celebració dels Jocs Florals de Mallorca, el mes de maig del 1924 (Foto Rul'lan).

És precisament en el Port on es produeixen les majors inversions, tant estatals com municipals i particulars. Entre 1927 i 1934 la Vila construeix la carretera i el pont del Camp de Sa Mar, així com el pont sobre el torrent dels Norais (1935). També refà la passarel·la de la platja sobre el torrent Major. L'Estat, per la seva banda, adjudica en subhasta a *Puertos y Pantanos* la millora i ampliació del moll comercial. També li cedeix la voladura dels esculls i la construcció d'una platja artificial al Racó de s'Argentera per facilitar l'entrada de vaixells al port (1932-1935). Ho fa, aquesta empresa, amb material que extreu de la pedrera del far de Sa Creu i amb obrers procedents majoritàriament de Múrcia. La intervenció en el Port continua amb l'aprovació de la urbanització de la platja den Repic, per iniciativa privada. El projecte és de l'arquitecte Carles Garau, dels anys 1929-1930, i inclou també l'hotel Marina. La Vila hi construeix les aceres i un quiosc de begudes al bell mig de la platja. També dota de clavegueram la zona de Sa Torre (1935). L'empenta privada, mitjançant projectes dissenyats pels arquitectes Josep de Oleza, Carles Garau i Francesc Covas, promou la urbanització d'Es Través –entre la plaça de la Torre i l'hotel Marisol–, i una part de la possessió d'El Port (1933-1935). La companyia del ferrocarril, al seu torn, prolonga la via del tramvia fins l'hotel Costa Brava, al final del moll. L'any 1936 es draga el Port.

En el nucli urbà de Sóller, s'eixampla el carrer de Bauzà el 1930 perquè hi puguin transitar vehicles. La plaça de la Constitució se reforma entre 1931 i 1932 a partir del plànol elaborat per l'arquitecte Guillem Forteza. I es prolonga el carrer de la Victòria en el tram comprès entre els ponts de Biniaraix i Fornalutx (1932-1933), que després s'anomenarà l'avinguda d'Astúries. El 1932 s'aprova el projecte general de clavegueram dissenyat per l'enginyer Antoni Dicenta, que s'anirà executant els anys següents. S'encimenten les artèries urbanes de sa Lluna i Sant Jaume i es construeixen rentadores públiques als carrers Nou i de la Romeguera, així com a la barriada de l'Horta (1932). S'instal·len fonts públiques a les vies públiques de la part alta de la ciutat, a les placetes de n'Eloi i dels Estiradors, i als carrers de Cristòfol Pizà, Reial, Sant Pere i Sant Jaume. Es canalitza la font de s'Ullet i s'aprova el projecte general de proveïment d'aigua potable a la població a partir de la font de Na Lledonera, segons un pla de l'esmentat Dicenta. També es fa efectiva la conducció d'aigua potable a les barriades de l'Horta i el Port. Un altre dels punts d'actuació preferent és el cementeri i els seus accessos, ja que es construeix el camí d'enllaç entre el de can Pauet i el del Cementeri i s'amplia el carrer de les Germanes Casenoves. Aquestes accions són possibles gràcies a les donacions de terrenys per part dels propietaris. Mentre, la Vila compra dues parcel·les rústiques annexes al cementeri per engrandir-lo cap a l'oest (1931) i encomana a l'arquitecte Josep Alomar la redacció d'un pla d'urbanització i embelliment (1933).

La millora de les comunicacions terrestres continua amb l'electrificació

del ferrocarril (1929), l'asfaltat parcial de la carretera de Deià i la del Port i la millora dels camins veïnals (Binidorm, Cas Jurat...). Es construeix el camí que enllaça les barriades de Ses Argiles i Sa Figuera pel Coll den Marquès, segons un projecte de José Doval (1935). L'Estat, al seu torn, adjudica la construcció de la carretera Sóller-Lluc (1935-1936) i el camí veïnal de Cals Reis, que ha dissenyat l'enginyer Antoni Parietti. Al mateix temps, es constitueix una societat privada que inicia la construcció del funicular projectat pel mateix enginyer entre Cals Reis i el Puig Major. El projecte mai no s'arribà a concloure, a causa de l'inici de la guerra espanyola.

La *Compañía Telefónica Nacional de España* disposa la instal·lació de la xarxa interurbana l'any 1927, amb gran alegria per part del consistori. I el 1934 inaugura el servei telefònic amb Barcelona a través de l'estació que acaba de construir a Alfàbia. Sóller s'assoleix la xifra de 100 abonats telefònics l'any 1936. La Vila lloga un local al carrer del Vent i l'habilita perquè aculli les noves oficines telegràfiques (1935).

La processó del Corpus Christi en passar per la plaça de la Constitució, vers la dècada dels anys vint (Foto arxiu P. Pérez).

Aquest cicle cronològic veu com les tendències ideològiques es concentren al voltant dels partits polítics. S'afiança, així, l'Agrupació Socialista de Sóller, que s'havia constituït amb una certa força l'any 1919. S'inaugura una Casa del Poble en el carrer de la Victòria, l'any 1932. Els republicans es nucleïtzen al

voltant del Partit Republicà Federal dirigit Josep Serra i Bonaventura Mayol —que el 1932 s'adherirà a Acció Republicana de Manuel Azaña—, i el Partit Republicà Radical Socialista (1931) que dirigeixen Joan Palou i Andreu Pizà. Ambdós es fusionaran el 1934 en el nou partit Esquerra Republicana, que té la seu en el número 18 del carrer de la República.

Les dretes més conservadores, en canvi, s'afilien al Bloc Solleric de Dretes/*Unión de Derechas* (1931) de Gil Robles, que obri un local en el carrer de Bauzà i més endavant passa a nomenar-se *Acción Popular Agraria*. El *Centro Republicano Conservador* (1933) dirigit per Jeroni Estades, continuador del *Centro Maurista*, el Partit Republicà de Centre que dirigeix Miquel Colom, *Afirmación Tradicionalista* de Bartomeu Darder, la *Derecha Liberal Republicana*, el Partit Regionalista i el Partit Autonomista completen el panorama polític de la ideologia dretana.

Els pagesos benestants s'organitzen per defensar els seus drets a través de les societats *Propietarios Agrícolas* i *La Unión Agrícola de Sóller*, segons siguin propietaris o arrendataris de finques rústiques. El sector comercial i la patronal de la construcció també s'associen en la defensa dels seus interessos. Sorgeixen, així, la *Unión Mercantil Sollerense* (1934), la *Sociedad Patronal del Gremio de Albañilería* (1932) —que posa en marxa una matxacadora de pedra a la finca de Sa Mola, vora la carretera del Port (1933)— i la *Sociedad Patronal de Carpinteros y Ebanistas* (1933).

La Casa del Poble aglutinarà la major part de les societats obreres de classe d'aquest període. Ben aviat aconsegueix l'adhesió del sector tèxtil (*Sociedad obrera del ramo textil*), fuster (*La Evolución*) i de la construcció (*La Fraternidad*), a més d'altres organitzacions sectorials d'inspiració socialista. Organitza conferències, projeccions de pel·lícules i classes nocturnes per als obrers. Té el corresponent òrgan de difusió, l'efímer periòdic *Unión y Cultura*, que es comença a editar el juny del 1934 i tanca per l'octubre. Altre sindicat d'aquesta època és *Acción Obrera*, d'orientació confessional catòlica, fundat l'any 1932 per obrers no afectes al socialisme. Tingué molt poca activitat social i greus problemes econòmics i d'afiliació. Finalment, l'únic sindicat d'orientació cenetista era el *Sindicato Único del Ramo de la Construcción*, que agrupava majoritàriament els treballadors de l'empresa *Puertos y Pantanos*. El període 1931-1934 és una època de fortes reivindicacions socials en demanda de millores en les condicions de treball, disminució de l'horari laboral i increment dels salaris. Pel tal d'aconseguir-ho, els sindicats fan ús de les vagues sectorials i, fins i tot, d'una vaga general que acabà amb disturbis. El 1932, els sindicats aconsegueixen l'aplicació efectiva de la jornada laboral de vuit hores i lluiten per assolir les 44 hores setmanals.

Els succeïts revolucionaris d'Astúries de l'octubre del 1934 tingueren algunes repercussions que afectaren Sóller. Les més remarcables són el tancament de la frontera amb França, la clausura dels locals d'Esquerra

Republicana i la Casa del Poble, i la desaparició del seu òrgan de propaganda *Unión y Cultura*. Arran d'aquells fets, el batle encapçalà una subscripció a favor de les forces militars que havien pres part a la repressió, mentre que els obrers sollerics —més cautes o més aporuguits— es mantingueren a l'espera d'esdeveniments posteriors.

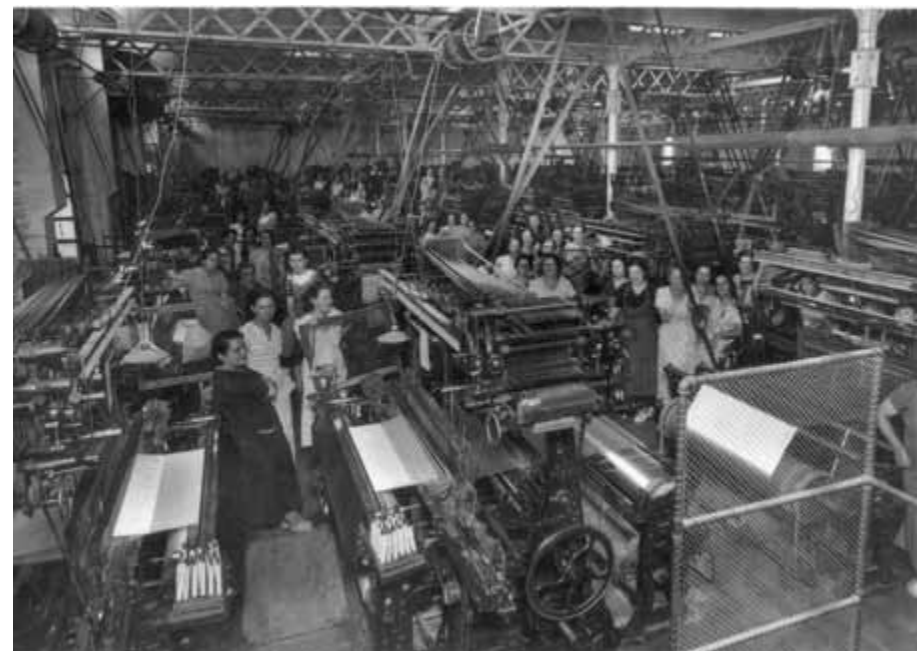

Proclamació de la II República des de les Cases de la Vila, l'abril del 1931
(Foto arxiu Joan Mayol).

Una atenció primordial es confereix a l'Ensenyament, amb la intenció de pal·liar la manca de places escolars. En temps de la dictadura de Primo de Rivera, la Vila i el *Patronato Escolar* construeixen un nou edifici en el turó de Santa Catalina del Port (1927). L'any 1936 es transformarà en un grup de quatre seccions, encara que mai no s'arribarà a utilitzar perquè just abans de començar el curs escolar és expropiat per la Marina franquista. Aquest grup escolar formava part de l'ambiciós *Plan Escolar* que el consistori de la República va aprovar l'any 1931. Preveia la construcció de cinc edificis nous, la concentració de la instrucció primària i secundària, la creació d'una escola graduada de nines a la barriada del Cellar (Santa Teresa) i la creació d'una escola nacional de pàrvuls a Ses Marjades (*Grupo Escolar Bisbal*). La nacional de Ses Marjades fou inaugurada el 1932. Un altre d'aquests edificis nous, destinat a segona escola graduada, s'havia de construir al carrer de Cetre, on la Vila compra dos solars l'any 1935. Els solars estaven a banda i banda del

carrer. Un havia de ser destinat a escola i l'altre a habitació dels mestres, però només es pogué construir aquest darrer. El mateix any sol·licita formalment al Ministeri la creació d'un Institut de segona ensenyança, que començarà a funcionar el curs 1935-1936. Estava adscrit a l'Institut de Felanitx, on es desplaçaven els alumnes sollerics en el moment d'examinar-se. D'altra banda, el Consell Local de Primera Ensenyança va crear un menjador o cantina escolar per ajudar a les famílies necessitades.

El consistori, seguint la proposta del govern de la República, intenta imposar el laïcisme i fomentar la igualtat entre els creients i els no creients. Les mesures adoptades, però, no foren ben acollides per part de l'Església catòlica ni pels col·lectius conservadors. Així, la decisió municipal de clausurar els col·legis privats de Biniraix i del Convent, i demanar a les comunitats de la Caritat i dels Sagrats Cors que desallotgin els centres de Santa Teresa i el Convent, provoca les protestes dels pares d'alumnes catòlics. Els inspectors que acudiren a la localitat per clausurar les escoles confessionals foren rebuts per una manifestació de pares i veïns que els increpà i insultà i hagué de ser dissolta per la guàrdia civil. Com a reacció al tancament, la *Asociación Católica de Padres de Familia* (1933) que havia fundat una Escola Parroquial graduada a Can Cremat (1933), l'any següent trasllada les aules al Convent amb la connivència de la congregació dels Sagrats Cors.

Sala de teixir cotó i treballadors de la fàbrica de Can Pizà, la dècada dels anys trenta (Foto arxiu de l'empresa).

La presidenta del Foment de Cultura de la Dona, Maria Mayol, juntament amb el poeta Guillem Colom, els apotecaris Josep Serra i Joan Palou, els metges Marià Rovira i Gabriel Mayol i els germans Miquel i Andreu Arbona, entre d'altres, són alguns dels signants del manifest "Resposta als Catalans" al "Missatge als Mallorquins" (1936). En aquell manifest, els intel·lectuals i polítics catalans convidaven als mallorquins a treballar per la cultura i el reconeixement d'un passat comú. En el mateix àmbit cal esmentar la creació de la banda de música municipal, que dirigirà Mateu Maimó a partir de 1935. També s'institueix el premi anual Miquel Ballester Cruellas, destinat al foment de la música. L'any següent se crea la *Peña Ajedrecística*, que instaura la seu al bar Willy, inaugurat poc abans.

Acción Católica polaritza la tasca de catequització de la joventut cristiana a partir del 1933, amb la creació d'una branca masculina i una altra femenina. La femenina estava especialment dedicada a accions benèfiques i educatives.

Pel que fa a l'Oci, el juny del 1931 engega en el carrer de la Romeguera el *Cine Nuevo*, que projectava pel·lícules a l'aire lliure. En aquell mateix lloc, dos anys després, es construeix el local d'espectacles *Kursaal*. El 1932 obre la *Unión Cinema* en el carrer del mateix nom, on també es celebraven balls. En cessar l'activitat el Cinema Victòria del *Fomento Católico*, l'any 1934, entra en funcionament el Cinema Fantasio, amb capacitat per 715 espectadors. Era un edifici situat al carrer de Sant Jaume, inicialment dissenyat per Guillem Forteza com a local social del Foment de Cultura de la Dona, que aqueixa societat bastí i inaugurà l'any 1932. L'any 1931, la productora local Sóller Film roda la pel·lícula d'aventures "Lluita per una mina", al temps que el paisatge de la Vall il·lustra altres films com "Isla de Mallorca" (1932), "Una visión de las Baleares" (1935) i "Rumbo a El Cairo" (1935).

En matèria d'Esports, els germans Joan i Pere Reynés creen el primer equip de bàsquet local (1932) i organitzen també el primer partit d'exhibició que es disputa a Mallorca. Un altre dels esports que continuava a l'alça era el ciclisme en el que, l'any 1934, el corredor local Miquel Torrens fou proclamat campió de Balears de fons en carretera. La *Colombófila Sollerense*, creada el mateix 1934, inicia la seva activitat en la criança de coloms viatgers i la participació en curses locals i nacionals. La *Sociedad de Cazadores*, que tenia la seu al bar Can Coixí del carrer del Vent, no s'organitza fins l'any 1932.

Bibliografia consultada

ALCOVER FERRA, G.; i SOCIAS PUIG, A. (1998): *Sa Botigueta, cent anys amb nosaltres*, Sa Botigueta, Sóller.

ANÒNIM (1897): *Exposición Balear de Sóller. Reglamentos y Catálogo*, Imp. de José Tous, Palma.

ANÒNIM (1913): *Memoria de la Asamblea Mariana que las Congregaciones de Mallorca celebraron en Sóller el día 21 de Abril de 1912*, Imp. La Sinceridad, Sóller.

ARBONA OLIVER, M. (1977): *Converses solleriques: un poc cada setmana: 1964-1974*, Ed. Moll.- Palma.

ARBONA OLIVER, A. (1996): *Fent volar l'estel*, Associació Cultural Veü de Sóller, Sóller.

BBV (1995): *El Banco de Sóller. Entre luces y sombras en los años veinte (1923-1934)*, Madrid.

BERNAT JOY, C. M. (1999): *L'anhel de tornar a Sóller. Emigrants: canvi social i progrés econòmic*, El Gall Editor, Col·lecció Aloffre, 1, Pollença.

CAÑELLAS SERRANO, N. (2001): *El ferrocarril a Mallorca. La via del progrés*, Documenta Balear, Palma.

CASTANYER SASTRE, J. M. (1984): "Emigración y capital: circuitos de financiación de la industria de Sóller y su coyuntura en el período 1939-1945", *Trabajos de Geografía*, 38, Palma, pp. 7-26.

CASTANYER SASTRE, J. M. (1986): "La Junta Local de Reformes Socials i l'evolució del moviment obrer a Sóller: 1900-1923", *Randa*, 20, Barcelona, pp. 87-119.

CASTANYER SASTRE, J. M. (1987): "L'activitat mercantil al port de Sóller: 1835-1862: tendències conjunturals", *Estudis Baleàrics*, 25, Palma, pp. 31-40.

COLOM FERRÀ, G. (1972): *Entre el caliu i la cendra: memòries: 1890-1970*, Ed. Pòrtic, Barcelona.

CUBANO IGUINA, A. (1993): *Un puente entre Mallorca y Puerto Rico: la emigración de Sóller: 1830-1930*, Fundación Archivo de Indianos, Asturias.

ESCARTIN BISBAL, J. M.; i SERRANO ESPASES, A. (1995): "Desaparició i permanència del teixit industrial a la part forana: els casos d'Esporles i Sóller", *Actes del III Congrés 'El nostre patrimoni cultural': el patrimoni tudat (1836-1994)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma.

FERRÀ MARTORELL, M. (1990): *Sóller: imatges d'ahir*, Miquel Font editor, Palma.

FERRÀ MARTORELL, M. (1992): *Sollerics arreu del món: imatges d'ahir*, Miquel Font editor, Palma.

FULLANA PUIGSERVER, P. (1994): *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Col·lecció Biblioteca Abat Oliba, 134, Barcelona.

GABRIEL, P. (1973): *El moviment obrer a Mallorca*, Editorial Curial-Lavínia, Barcelona.

GOMEZ ARBONA, A. (1990): *L'émigration majorquine vers la France de 1880-1940. Un cas: Soller*, Université Paris X Nanterre, U.F.R. d'études ibériques et latino-americanes, Paris.

LLABRÉS BERNAL, J. (1972): *Algunas noticias para la historia marítima de Sóller (1786-1897)*, Imprenta Marqués, Sóller.

LLABRÉS MARTORELL, P. J. (2007): *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül*, editat per la Congregació, 3 vols, Palma.

MORELL GONZALEZ, J. A. (1993): *La parròquia de Sant Bartomeu de Sóller: la catedral de muntanya*, Parròquia de Sant Bartomeu, Sóller.

MORELL GONZALEZ, J. A. (1993): Breu història de l'oratori de les G.G. de la Caritat de Sóller, Col·legi Sant Vicenç de Paül, Sóller.

NICOLAU BAUZÁ, J. (1967): *La devoción a los SS. Corazones en el valle de Sóller (Mallorca)*, Imprenta Marqués, Sóller.

NICOLAU BAUZÁ, J. (1970): *Miscelánea Histórica de Sóller (Mallorca)*, Imprenta Marqués, Sóller.

NICOLAU BAUZÁ, J. (1974): *El laud 'Unión' (Pequeña historia de un velero)*, Ed. Cort, Col. Temas Mallorquines, Palma.

OLMO RIBAS, C. (2000): *El Tren a Mallorca, 125 aniversari*, Associació d'Amics del Ferrocarril de Balears, Palma.

PÉREZ PASTOR, P. (1992): *El Gas SA: cent anys d'història: 1892-1992*, El Gas, Palma.

PÉREZ PASTOR, P. (1994): "La caiguda de Primo de Rivera i la línia editorial d'un periòdic local: 1929 - 1931: un treball d'anàlisi de contingut", *La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*, XII Jornades d'Estudis Històrics Locals XII, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, pp. 455-465.

PÉREZ PASTOR, P. (1994): "Publicitat i emigració a un mitjà de comunicació local mallorquí: el setmanari Sóller: 1925-1932", *La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*, XII Jornades d'Estudis Històrics Locals XII, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, pp. 467-474.

PÉREZ PASTOR, P. (1995): *Sóller a peu: itineraris urbans*, Associació Cultural Veu de Sóller, Sóller.

PÉREZ PASTOR, P. (1999): *Els xiclets, cent anys de rodar: els episodis més interessants del Cercle Sollerense*, Cercle Sollerense, Sóller.

PÉREZ PASTOR, P. (2002): *Santa Caterina del Port de Sóller: l'evolució d'un edifici des del segle XIII al XXI*, Consell de Mallorca. Departament de Promoció i Ocupació. FODESMA, Palma.

PÉREZ PASTOR, P. (2006): *El Sindicat de Recs. La captació, ús i gestió de l'aigua a la vall de Sóller (Mallorca)*, Sindicat de Recs, Sóller.

QUETGLAS CIFRE, A. (2007): "Aportacions a la història marítima de

Mallorca: el cas del Port de Sóller", *Caramella*, 17, Reus, pp. 32-34.

RULLAN FRAU, R. (1957): "Orígenes del Ferrocarril de Sóller", *Sóller*, any 1957 en 16 capítols. No s'acabà de publicar.

RULLAN FRAU, R. (1979): *50º aniversario de la electrificación del Ferrocarril de Sóller. Cómo pudo llevarse a cabo la electrificación del Ferrocarril de Sóller*, Ciclostilat per l'autor, Sóller.

RULLAN MIR, J. (1875): *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*, 2 vols., Imp. Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1875.

RULLAN MIR, J. (1885): *Inundación de Sóller y Fornalutx: capítulo adicional a la historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*, Imp. Felipe Guasp y Vicens, Palma.

RULLAN MIR, J. (1898): *Guía de Sóller*, Imp. La Sinceridad, Sóller.

RULLAN MIR, J. (1924): *Historia del establecimiento de las Escolapias en Sóller y de su progreso*, Imp. de J. Marqués Arbona, Sóller, (Obra pòstuma).

SAMPOL ISERN, R. (1988): "Los vapores de Sóller: el León de Oro, el Villa de Sóller y el María Mercedes", *Vapores de las Islas Baleares*, Miquel Font Editor, Col·lecció Arca de Noé, 5, Palma.

SEGURA SALADO, J. (1984): *Los exploradores de Sóller (Boy-Scouts) 1913-1923*, Palma.

SERRANO ESPASES, A. (1991): "Del teler manual al teler mecànic. La rellevància del cotó a Sóller", *Del taller a la fàbrica: el procés d'industrialització a Mallorca*, Carles Manera/Joana Mª Petrus/Ajuntament de Palma.

SERRANO ESPASES, A.; BERNAT ALCOVER, X.; i FORTEZA MAYOL, A. (1990): "Sóller, principal centro textil de la "part forana" mallorquina. Primeras notas (Finales s. XVIII- primera mitad s. XX)", *Estudis d'Història Econòmica*, 1990.1, Palma.

TERRASSA, J. (1973): "Conversa amb Miquel Arbona sobre l'emigració de sollerics a França", *Lluc*, 629, Palma, pp. 6-8.

VAQUER ESTADES, B. (1985): "Aproximació a les organitzacions obreres de Sóller: 1931-1936", *BSAL*, 41, Palma, pp. 445-457.

VICENS CASTANYER, A. (1993): *Sollerics a França: passions i quimeres: 1870-1940*. El Tall, Palma.

VV. AA. (1997): *Sóller i el Port*, Promomallorca edicions, Separata de la Gran Enciclopèdia de Mallorca, Palma.

VV. AA. (1999): *Guia dels pobles de Mallorca: Sóller*, Hora Nova, S.A., Palma.

VV. AA. (2004): *A tota veu: quinze anys de 'Veu de Sóller'*, Associació Cultural Veu de Sóller, Sóller.

Diaris i revistes

- *Baleares*. Revista semanal ilustrada: Literatura – Arte – Comercio. Informació gràfica mundial.
- *Bolletí Dominical de la Parròquia de Sóller*.
- *Explorador mallorquí* – Sóller.
- *El Grano de Mostaza*. Órgano de las instituciones católico-sociales de Sóller.
- *Heraldo de Sóller*. Semanario liberal-conservador / Semanario maurista.
- *Lluch*. Publicación mensual dirigida por los Padres de los Sagrados Corazones.
- *Majórica*.
- *Paz y Caridad*. Órgano oficial de la Asamblea Local de la Cruz Roja Española.
- *El Pueblo*. Semanario de Información.
- *La República*. Publicación mensual.
- *Sóller*. Semanario independiente / Semanario de información local.
- *Unión y Cultura*. Órgano de la Casa del Pueblo de Sóller.
- *Vida Isleña*. Revista quincenal ilustrada.
- *La Voz de Sóller*. Periódico independiente / Periódico de información.
- *En Xerrim*. Setmanari bilingüe, satíric y de bon humor.

LA UNIÓN DE COMERCIO MARÍTIMO. LA COMPANIA

Rafael García Pérez "Fuli"

Resum

En aquest article volem exposar el projecte que va impulsar Mossèn Josep Rullan i Mir, a les planes del setmanari *Sóller*, de fomentar el projecte de la Unió Comercial Marítima (la Companyia), proposant la creació d'una societat en la qual estassin representats tots els vaixells de la matrícula de Sóller, amb la finalitat de dinamitzar el port, la marina i el comerç.

Pròleg

Estem a l'any 1885, és ple estiu, neix el setmanari *Sóller* i és un dels valedors mossèn Josep Rullan i Mir d'aquest projecte, al qual va donar suport en tot moment i al que acompanyà essent fidel col·laborador fins la fi dels seus dies. Aquest és l'escenari on Rullan i Mir plasmaria mitjançant les seves pàgines i concretament en una secció anomenada Arts una idea la qual un home de la seva capacitat i erudició donaria forma.

Així mateix s'enfronta amb capacitat i devastador ímpetu a l'hora d'analitzar cada una de les qüestions i situacions que es podien donar en la formació d'aquesta gran empresa.

No podem obviar la seva capacitat d'anàlisi del entorn socioeconòmic que l'envolta. Potser en algun moment sembla que projecta una visió negativa d'aquells anys. Crec, que no és així, l'estudi apassionat que fa en referència a l'organització, composició, desenvolupament i estudi econòmic de La Companyia, mostra l'optimisme i la visió de futur que emana en cadascuna de les seves propostes. Tot aquest treball, així com el de tota la seva vida, es desenvolupa sota una concepció profundament catòlica, com no podia ser d'una altra manera en un home de fe. No seria un tema intranscendent la recerca de la bona fe entre tots els que han de pertànyer a aquest projecte, d'una forma o una altra; la moral, la religió catòlica és un pilar, part essencial en la creació d'aquesta empresa. Ell no va estar sol en la seva causa. Per ajudar a aquest projecte i com a columna de suport, sempre va estar al seu costat el senyor Andrés Pastor Oliver, que redacta unes col·laboracions en els primers nombres del recent creat setmanari anomenades "*la qüestió del port*",

on analitza la situació d'aquest i més concretament l'estat del Llatzeret i les seves condicions sanitàries amb l'objectiu de poder demanar la tan desitjada habilitació sanitària.

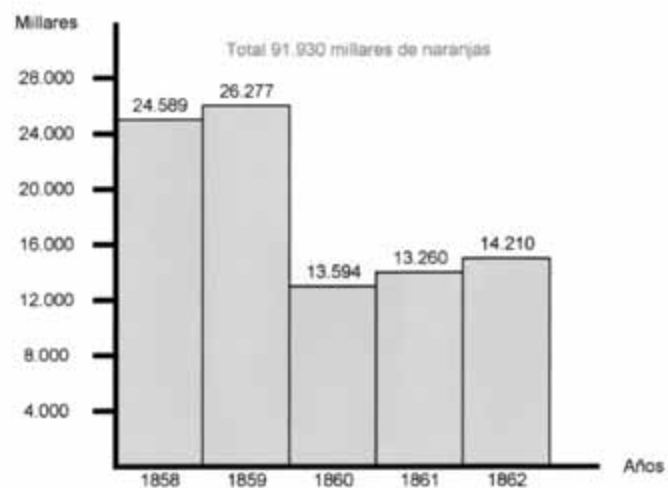
Aquest nom tan sòlid i contundent amb el que bateja el projecte, *La Companyia*, ja feia temps que prenia forma en la seva ment juntament amb la multitud de projectes de les diferents branques del saber a les que es dedicava i dedicaria part de la seva vida. La irrupció del setmanari Sóller en la vida de la ciutat va donar la possibilitat de traslladar aquesta idea, aquest projecte, intentant convèncer amb idees, arguments, números, punts i comes a tots els estaments públics i privats com a la resta de la societat sollerica de les bondats de l'empresa i la possibilitat efectiva de dur-la a terme, pensant sempre en el desenvolupament de Sóller i el benestar dels seus conciutadans, i en especial de la joventut.

Situació socioeconòmica de la Vall de Sóller. Del problema a la solució.

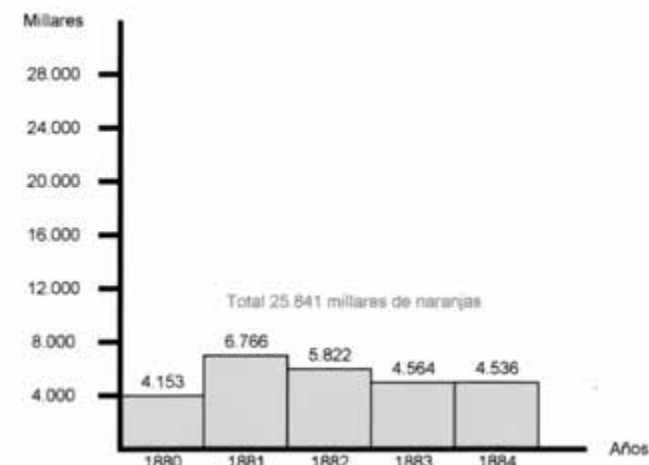
El poble travessa una situació molt precària. Els tarongers, arran d'una constant malaltia gairebé han desaparegut; es produeix un escàs rendiment econòmic dels olivars tot i la qualitat del seu oli. Un altre punt important en detriment de l'economia és la pèrdua que s'ha produït d'uns 2.000 telers que sostenien a 10.000 persones pels avenços físics i químics aplicats en aquesta indústria. Els impostos que ha d'aportar la població degut a l'anterior època de bonança econòmica són inassolibles en uns moments de gran precarietat.

Els propietaris de Sóller es fan ressò de l'aclaparadora tributació que suporten i el pagament de la contribució territorial i de consum igual que abans de l'aparició de la malaltia que va acabar amb els tarongers.

Naranja exportada de Sóller a Francia como unico destino entre los años 1858 y 1862

Naranja exportada de Sóller a Francia como unico destino entre los años 1880 y 1884

Mossèn Rullan, advocarà pel retorn de moltes famílies que emigren i proposa desenvolupar la mecànica industrial amb l'objectiu de crear llocs de feina. S'implicarà en adoptar sistemes de producció moderns.

Fan falta gèneres i també fruita, motiu pel qual els vaixells s'allunyen d'aquest port i el comerç disminueix progressivament.

Aquestes condicions penoses dels habitants de Sóller originen que molts d'ells emigrin a les colònies i a França, on obren comerços, bars, magatzems i funden societats i extreuen productes del país que és el que dona vida a la marina de Sóller. D'altres reuneixen capitals i aixequen edificis per la fabricació mecànica i poder competir amb gèneres nacionals i estrangers. La situació econòmica de la resta de l'illa no és millor i tot i que Sóller es troba aïllat de les altres poblacions, el seu moviment comercial i industrial és major que en les altres poblacions de l'illa.

Mossèn Rullan exposa la necessitat de conservar les plantacions de tarongers i intentar així donar sortida als fruits que queden, evitant per totes les formes possibles que el preu d'aquests es depreciï en els mercats. Proposa, a més, la replantació dels garrofers en la zona llindant amb l'horta, intentar sembrar plantacions de tabac, i la conveniència de experimentar en la sembra de herbes aromàtiques per tal d'extreure les seves essències i poder comerciar amb elles, sense oblidar la formació de les cooperatives.

Urgeix la necessitat de crear una línia de ferrocarril que uneixi el port de Sóller amb el port de Palma, així com la creació d'una línia de vapors que connecti amb el continent, una carretera que connecti el poble amb els de l'exterior, cercar noves fonts d'aigua que es pugui aprofitar per altres fins, establiments d'ensenyament i locals per a escoles d'instrucció primària, on es tingui en compte el material adequat i la pedagogia moderna.

Mossèn Rullan encoratja la iniciativa pròpia com una arma poderosa per tal de generar una força que impulsi a la societat i que generi esperança de futur. No dubta en reclamar als bons i a la joventut estudiosa. Encoratja dur aquests problemes al camp de la discussió amb l'objectiu de dur a terme un canvi en la societat. És clar es missatge. Tothom fa falta. tots son necessaris, en especial es joves.

La qüestió del port i el comerç marítim

Les companyies marítimes formades a Sóller a mitjans del segle XIX foren fundades pels propis colliters de taronges i propietaris de la nostra marina, amb l'objectiu de rendibilitzar al màxim aquest producte. Concretament l'any 1855, el port comptava amb una matrícula composta per 33 velers de més de 20 tones; en anys posteriors, en el 1867, els velers de Sóller varen transportar 210 carregaments de taronges, que en total foren 7.350 tones de taronges, les quals varen donar una suma de 262.500 lliures mallorquines, que són 875.000 pessetes or.

Arran de la malaltia dels tarongers, molts dels que treballaven pels propietaris i terratinents —i amb l'experiència acumulada en el comerç— varen començar a dirigir les seves naus a ports no tan coneguts i que estaven menys explotats. Les costes de València, Catalunya i Múrcia foren els nous destins.

Rullan i Mir era conscient que estant Sóller aïllat de la resta de poblacions i faltant la línia fèrria, l'única via de salvació passava pel port i cap a ell dirigí la mirada. En aquells moments el port travessava uns moments difícils. El senyor Andreu Pastor Oliver, el seu col·laborador, es referí al port per les bones condicions que posseïa, la seva importància nàutica i el seu bon ancoratge. No són menys importants les obres de neteja i l'augment de la profunditat en els anys anteriors a càrrec de l'enginyer Emilio Pou i que tan bon resultat varen donar.

Quan aquestes obres varen ésser finalitzades, pogueren fondejar en el port vaixells de major calat, i prova de tot lo anterior y bo estat òptim el vàrem poder observar durant la fira passada amb l'entrada dels vapors *Lulio* i *Palma*, que van poder desembarcar a la gent mitjançant una petita planxa al lateral.

A causa de l'absència de calat anterior a les obres, molts vaixells anaven al port de Palma, amb les conegudes despeses, contratemps i falta de seguretat que això suposava. Només mancava allargar el moll en el projecte previst i l'obra seria completa.

En aquests moments tenim de 8 a 10 vaixells anant a Sevilla (entre ells els llaüts *San José*, *Bienvenida* i *Mª Magdalena*) per a carregar blat i cereals amb destí a Sóller, havent de sotmetre's a observació sanitària en altres ports amb les conegudes contrarietats que això ocasiona. Altres vaixells de la nostra matrícula prefereixen estar ancorats al port que anar a procedències netes i que podent proveir les indústries del poble, i que no ho fan per les despeses i pèrdua de temps al disparar-se el cost dels vaixells, i aquests al ésser tan cars, no cobreixen les despeses de tripulació i el vaixell.

Es el nostre port, el de Sóller, dels més importants per la seva extensa matrícula, formada per uns 48 vaixells majors de 30 tones i, a excepció del de Palma, té més vaixells que tots els ports de l'illa junts.

El trànsit comercial és majoritàriament amb l'estranger, i té la qualitat geogràfica de ser el port més proper a la península.

La crisi amenaça amb deixar aquests vaixells, que tripulen uns tres-cents mariners, a l'atur i per tant en una situació de precarietat a les famílies. Durant la passada dècada, en campanyes de set o vuit mesos, cadascun d'aquests vaixells era quatre vegades més rentable que en la actualitat, i cada mariners guanyava 100 o 150 duros. A dies d'ara, afirma Rullan que treballen tot l'any i no guanyen ni la meitat.

No menys importants són les inversions dels copartípcips d'aquests vaixells, que son molts nombrosos. Les pèrdues que pateixen els anteriorment esmentats al disminuir els rèdits que han descendit en una quarta part afecten a un nombre important de famílies.

No podem oblidar la falta de confiança dels particulars, que són els que sostenen part de la marina amb el sistema de part i meitat en petites inversions.

Com que hi havia un excés de vaixells demandant feina junt a una competència important, veuen els seus capitals insegurs i els retiren cercant activitats d'inversió més segures.

Entre una cosa i una altra (transport, proveïment i gestió) la marina de Sóller "dona vida" a mil famílies del nostre poble i fora d'ell.

Els armadors de Mallorca i la península veuen que els vapors monopolitzen el transport a Amèrica destinant els velers al trànsit de vins. Els nostres vaixells no estaven preparats pel trànsit de vi, que era el més pròsper, tot i que les vinyes estaven començant a ésser amenaçades per la fil·loxera i la

competència d'altres mercats. Per aquest motiu no podien competir amb ells i estaven exclosos del treball, llevat d'excepcions.

A més de tot l'anteriorment esmentat, el port té Duana, Ajudantia de Marina i Direcció de Seguretat i el Llatzeret. Gairebé està acabada la carretera que unirà el far de Punta Grossa amb la del port i estan pròximes les obres del nou far.

Això és en el que és competència dels vaixells i al comerç, però no menys important és que hi ha una preocupació generalitzada davant la possibilitat d'inhabilitació o tancament del port, per por de no poder portar-hi en condicions les observacions de sanitat, i l'adequació de les instal·lacions per dur a terme les quarantenes sanitàries en el Llatzeret.

És un tema, el de la sanitat, de vital importància, cal que aquesta única via de comunicació no s'inhabiliti o tanqui i Mn. Rullan demana fer un esforç suprem i que no s'escatimi en despeses per dur a bon port la vigilància sanitària i que aquesta s'efectuï amb totes les garanties.

El Llatzeret

Mn. Rullan fa una descripció d'aquest espai i de la seva importància, pell capdal.

Diu que està situat en un punt aïllat a l'extrem del moll. És un edifici de grans proporcions i reuneix totes les condicions com a punt d'observació sanitària. Es troba davant la mar i està resguardat, té fons suficients per un calat més que acceptable i amb bones condicions higièniques. Consta de diverses dependències i magatzems suficients de càrrega i descàrrega, un cobert, habitacions nombroses, separacions vàries i corral per a bestiar, i tot rodejat d'una paret impracticable.

El Llatzeret necessita una reforma considerable i és necessari proveir-lo de personal qualificat que actuï amb rigor en el control sanitari, així com dotar-lo d'eines per dur a terme la desinfecció en forma òptima per tal d'evitar els contagis.

S'haurà d'habilitar un departament pel seu correcte funcionament. És necessita material i personal. Aquest seria de la Direcció de Sanitat i un guarda permanent en el Llatzeret. Esporàdicament es contractaria personal temporal segons les necessitats. Aquest personal seria pagat amb els drets de quarantena i alguna possible subvenció procedent de la Diputació Provincial com el que gaudeixen altres ports de menor importància de l'illa, creant-se a la vegada una comissió que estudiï les condicions, les necessitats i elabori un projecte i dictamen per l'habilitació d'aquest.

A l'any anterior 1884, quan hi hagué un brot de còlera la ciutat de Tolón es varen efectuar arranjaments en el Llatzeret tot i la manca de diners, tot per sortir del pas, ara que el perill està més aprop, a Marsella s'han donat casos tot i que ningú diu res. Fins i tot els vaixells de guerra no entren a port. Les mesures han de ser més enèrgiques i no caure en la discussió entre la junta de Sanitat que dona suport a unes fumigacions dutes a terme en el Llatzeret i un jove metge D. Juan Marques que nega l'efectivitat d'aquest mètode. No es el millor moment per enfrontaments i discussions. La consigna es prou clara. Han de remar tots plegats.

La qüestió més important és fer força en la possibilitat real de que el nostre Llatzeret sigui habilitat i dotar-lo de condicions per realitzar quarantenes igual que en el port de Palma.

Raons per la unió comercial marítima

Mn. Rullan ens presenta una agricultura ferida de mort, la indústria tèxtil desapareguda i l'agonia del comerç i tot això asseverant que tot el món té consciència d'això. Propugna que enlloc de donar la culpa al govern i a l'administració local mentre ens creuem de braços, cerquem una solució que passi per les mans dels sollerics, apel·lant a la unió com a única sortida.

El poble ha minvat molt la seva presència en la escena comercial i la colònia de Sóller tan puixant en els anys anteriors està abatuda per la multitud de fallides que han sumit moltes famílies i destruït el crèdit que tenien aquestes en molts llocs. A més, Mn. Rullan atribueix que això és degut a la defectuosa constitució d'elles i a la sobra d'egoisme i falta de moralitat. També atribueix aquesta ruïna per la competència deslleial. On hi havia un magatzem n'instal·laren tres, l'especulació, la fallida en el capital i la demanda de més sou per part dels empleats va donar aquest resultat.

Mn. Rullan opta per callar en un dels seus escrits les nombroses infidelitats, intrigues, malevolències i calumnies a les que ha arribat el cos comercial de les nostres colònies, per a acte seguit advocar per oblidar el passat i establir els

principis per restablir el moviment comercial, industrial i agrícola, donant vida i moviment als pobres, rics, grans i petits.

Per tal de no agreujar-se aquesta situació, Mn. Rullan ofereix una solució, un remei, contundent: la formació d'una gran companyia anònima en la qual tinguessin cabuda totes les fortunes. Estaria formada per trenta o quaranta persones que representen el comerç i la prefectura de la política local, que de forma despresada, oblidant picabaralles, canviarien el rumb de les seves operacions en interès propi, per unir-se i aconseguir reconstituir el comerç.

Aquesta companyia no seria possible sense capital, sense ordre, sense una correcta direcció i sense moralitat i això només és possible on representants i empleats tinguin interès en la seva prosperitat i custodiïn els seus guanys amb cura.

És moment de fets; "La Unió" no s'hauria de demorar gaire, no estem en el temps en que els vaixells tenien marcat un itinerari per la campanya de la taronja i no els hi faltaven vaixells. Els magatzems centrals marítics d'aquestes companyies pròximes al tancament per la falta d'activitat comercial són les que proveeixen de productes assaonats i frescos a molts punts d'Europa mitjançant el ferrocarril. No hi ha temps a perdre, Rullan i Mir dona pressa en la formació de La Companyia.

Ideari i constitució de La Companyia

El primer pas seria adquirir tots els vaixells de la matrícula de Sóller i el seu material mòbil amb la conformitat dels propietaris i destinar-los segons les seves formes i qualitats nàutiques als destins més aptes. Amb el temps, aquests velers serien substituïts per vapors establint línies dependent de las necessitats comercials, fent escala en el nostre port.

La societat formada, gestionaria els vaixells associats i també els que no s'haguessin adherit. Aquests últims es gestionarien en forma de nolietjament o lloguer, evitant donar treball a vaixells d'altres destins, evitant que treguin als de la matrícula de Sóller poc a poc.

Advoca per l'aprofitament del capital humà que amb l'experiència acumulada obriria nous punts comercials en els llocs que només és té correspondència i per establir grans magatzems en les principals poblacions importants d'Europa, regentant les compres i vendes de mercaderies els fills del país i socis de la companyia.

Aquests serien formats per La Companyia que obriria i establiria escoles i els instruiria en idiomes, ciències econòmiques i comerç, per tal de dotar-se amb un capital humà qualificat.

Per altra banda, els petits comerciants serien recolzats per La Companyia per transportar els seus gèneres i trobarien els magatzems de preus més assequibles, estalviant en vaixells, comissions. Cap particular els hi ho podria oferir a millor preu.

Els accionistes que volguessin tenir un lloc de venda temporal, recolzats amb els seus títols podrien obtenir un crèdit igual a l'import d'una meitat o tercera part del valor de les seves accions a un interès d'un 6% i no com en l'actualitat a un 12%. A més, seguiria rebent per part de La Companyia el dividend actiu de repartiment anual. Això representa poder comerciar amb un capital lliure d'interessos, el que possibilitaria que moltes famílies enviessin els seus fills a comerciar sense més capital que el preu del passatge.

Un dels objectius seria establir punts de venda en pobles importants de Mallorca, regentats per La Companyia, que a la vegada compraria gèneres als productors d'aquests punts, evitant la competència i eliminant els intermediaris.

Als que preferissin vendre els seus propis fruits per compte propi, La Companyia s'encarregaria, mitjançant nolietjament a compte i risc del contractista, de fer els fruits primerencs com articles de luxe al seu destí de forma ràpida i segura.

Tampoc oblida Mn. Rullan que La Companyia està al capdavant de la creació de noves indústries com la refinació de l'oli que a tanta gent dona treball i donaria bons dividendes a la societat, representant els seus productes en els mercats del nord on els olis allà venuts son pèssims.

A la creació de La Companyia farien falta joves que treballessin en el camp del comerç, aportant la seva experiència i evitant que aquests hagin d'emigrar. Els que avui estan ocupats en aquesta activitat no serien suficients per les places que crearia la societat i una vegada que aquesta comencés a funcionar, en mancarien encara més. Joves i vells trobarien un lloc de feina, segons la seva edat, intel·ligència i fortuna.

No menys important son las polítiques socials y laborals que pretén per els

empleats de la empresa.

Els empleats de La Companyia haurien de rebre un sou fix, ser responsables dels interessos confiats, responnent al càrrec que se'ls ha donat. Confia que amb aquestes exigències farà que el més humil arribi a llocs de confiança i responsabilitat.

En el referent al control de la gestió econòmica es proposen controls que periòdicament presentin balanços de les operacions i aquestes es realitzaran mitjançant taló i dipòsit dels imports en compte corrent, en alguna casa de crèdit o de comerç, així com disposi la societat, advertint que ja aniran alerta de girar els diners com els hi doni la gana.

No content amb aquest control de La Companyia, Mn. Rullan proposa la creació d'un mecanisme de control o tribunal anomenat per la societat, amb poders per amonestar, reprendre, expulsar de la companyia o exposar-lo com causa criminal segons la gravetat o falta al conèixer-se qualsevol tipus de frau, intervenint aquest tribunal en la seva resolució.

Els empleats presentarien finança segons el lloc ocupat, el qual els hi donaria dret a obtenir un crèdit. D'aquesta finança deixaria una petita part a la societat i se'ls hi tornaria al separar-se de la mateixa, en cas de no optar per l'haver passiu a que tindria dret en la vellesa.

Com a exemple: si es deixa en la caixa de La Companyia anualment el 5% de 200 duros, als vint anys es disposaria d'un haver de 330.

Acaba per afirmar que l'abús en el si de La Companyia no seria desitjable, per temor a ser evidenciat com a lladre, i mantindria a ratlla als mancats de consciència.

Pla d'empresa i estudi econòmic.

Mn. Rullan davant la incredulitat d'alguns sectors de la població i essent conscient d'això, s'enfronta a la realitat dels nombres i afirma que la pràctica ha de correspondre a la teoria, i a ella s'encara amb el pla d'empresa en un temps en el que aquest terme era desconegut o poc usual.

Proposa constituir la societat amb l'emissió única de cent mil accions a trenta pessetes cada una, el que constituiria un capital de 3.000.000 pessetes, pagant 5 pessetes per acció al cap de trenta dies de la constitució de La Companyia i formats els estatuts, l'efectiu en caixa dels quals seria de 500.000 pessetes.

El pròxim dividend de 10 pessetes per acció es pagaria al cap de tres mesos del pagament del primer, que donaria 1.000.000 de pessetes, del que resultaria un fons de 1.500.000 de capital efectiu. La resta del pagament d'acció de 15 pessetes cadascuna es faria efectiu en dividends de 5 pessetes quan la junta de la societat ho creies així oportú i amb avís de sis mesos d'antelació. Mn. Rullan creu que no serà necessari l'aportació d'aquests darrers dividends ja que opina que La Companyia funcionaria folgadoament.

Amb el capital reunit de 1.500.000 pessetes, es comprarien els vaixells de la matrícula de Sóller, el material mòbil i els magatzems generals, els amos dels quals convinguessin en rebre l'import en accions.

Mn. Rullan fa un càlcul i diu que el cost seria:

	Pessetes
Dels cinquanta vaixells de la nostra matrícula i els tassa en aproximadament en 12.500 pessetes cada un, que costarien	625.000 pts
Comprar el material mòbil	150.000 pts
Es gastarien	775.000 pts
Quedaria una existència de	725.000 pts

En caixa, amb les que es negociaria la contractació de dos vapors, instal·lació d'oficines i començar a operar l'empresa. Deixa per més endavant en aquest estudi el pagament de personal i lloguers de locals per oficines, partint de la premissa que el passiu es pagaria amb els guanys ja resultants dels negocis duts per la societat.

Un cop ja donades les primeres passes de la societat, Mn. Rullan redacta una sèrie d'arguments o pla de empresa, recolzats en guanys previsibles amb l'objectiu d'argumentar el pagament d'interès als accionistes. Una de les bases d'aquest estalvi es l'eliminació de competència per part dels diferents vaixells i magatzem i monopolitzar la compra de productes per La Companyia.

Per el reball dels 50 vaixells a 3.000 pessetes cada un	150.000pts
Per l'estalvi en la supressió de magatzems en una mateixa ciutat deixar-ne només un centralitzat, on abans el prestaven varis	50.000pts
Per l'estalvi de compra monopolitzada per la societat d'una pesseta per cada mil taronges de 210 càrregues i que cada càrrega de 270.000 taronges, donarien	56.000pts
Per l'estalvi en 200 vagons de taronges monopolitzats pels sollerics per terme mig de 40.000 taronges, a una pesseta per mil	8.000pts
Per l'estalvi de les cinc mil taronges que es perden a Espanya per causes de mala organització en cadascun dels 210 carregaments comptant que el seu preu es 25 pessetes per mil	26.250pts
Per l'estalvi de les taronges perdudes en la frontera francesa en transbordament dels 200 vagons, a 25 pessetes el mil.	10.000pts
Per l'estalvi de comprar a Espanya 10.000 quintars de figues passes a una pesseta per quintar.	10.000pts
Per l'estalvi de suprimir la competència a França per cada Mil taronges dels 210 carregaments i 200 vagons	64.700pts
Per l'estalvi en la venda a França dels 10.000 quintars de Figue, a una pesseta per quintar	10.000pts
Per l'estalvi de l'interès del 6% de les 725.000 pessetes de que constaria el capital de la societat posat en moviment.	43.000pts
Total estalvis	429.1500pts

Beneficis	
Del treball dels 50 vaixells, estalvis en desperfectes, abusos que fins es donen a França i Espanya i de l'interès dels capital efectiu, se obtindria un benefici de.	429.1500pts
Repartint un dividend actiu d'un 15% als accionistes que reportaria	225.000pts
Restaria un fons de reserva de	204.150pts

Respecte el pagament de lloguers i personal, destinaríem tots els beneficis de les compres, vendes i comissions de França i Espanya, així com els beneficis del gir del capital, que en aquests moments oscil·la entre el 4 o 5%.

Mossèn es fa ressò de que per a alguns, aquests nombres poden ser exagerats, i redueix aquestes previsions a una tercera part, els que ens donaria un dividend actiu del 5%, que donaria un fons de 68.050 pts.

Davant aquests hipotètics números, anima a viva veu a sacsejar la inèrcia en la que està immensa la marina i exposa els guanys que obtindria La Companyia amb la creació d'obligacions segons el capital emès i el material adquirit per respondre a les seves obligacions, unes 4.000 obligacions a 250 pessetes cadascuna, desamortitzables a deu anys a 500 obligacions a l'any, pagant un interès convenient als seus tenidors.

També contempla el dipòsit de diners per part externa a La Companyia, donant aquesta un interès concertat. La Companyia tindria un capital en caixa amb el que dur a terme negocis de gran envergadura y no s'oblida de l'important empena que La Companyia comunicaria a la indústria tèxtil que comença en el nostre poble, empesa per la força de les màquines de vapor i la compra de les matèries primes.

Resultat i desenvolupament de La Companyia després del seu hipotètic primer any de vida. Adquisició de vapors

Un cop posat en marxa el projecte, amb la prudència i administració que reclamen aquests projectes, Mn. Rullan es dedica a examinar el futur de la societat en un curt nombre d'anys. El primer que proposa és l'adquisició d'alguns vapors per tal d'ampliar el radi comercial de la taronja a Anglaterra, Bordeus, i a d'altres. No està conforme amb el trànsit a Europa, així que va

més enllà i proposa adquirir sis vaixells de vapor amb l'import de 1.500.000 pessetes, que és la meitat de l'import del capital social.

Vol adquirir dos vaixells de major capacitat per a comerciar a través de l'oceà i quatre de menor capacitat pel Mediterrani. Els dos vapors de major capacitat costarien unes 500.000 pts. cada un i els quatre vapors de menor capacitat, costarien unes 250.000 pts. El costs total dels sis vapors seria de 2.000.000 pts.

No s'oblida que manquen 50.000 pessetes per la compra d'aquests bucs a La Companyia, però al començar a treballar aquests, immediatament es podria sol·licitar un préstec i els interessos es pagarien amb el treball d'aquests i destinar el sobrant a la cancel·lació del deute i de fet els vapors no s'haurien de comprar tots a la vegada. Segons ell els beneficis dels vapors fent feina seria:

Treball de 4 vapors a 80.000..... 320.000
Treball de 2 vapors a 100. 000..... 200.000

Si es dedueix l'interès i l'assegurança dels dos milions de pessetes al 9%, tindrem:

Benefici del treball..... 520.000
Interès i assegurança..... 180.000

Benefici líquid en pessetes..... 340.000

D'aquest benefici es podrien destinar 240.000 pessetes a l'extinció del deute i repartir un dividend del 6% als accionistes, afegint el càlcul que va fer Rullan en la reducció d'un terç en els beneficis. És probable que aquest càlcul estigui en l'11% del benefici que obtindrien més el sou d'alguns dels que treballen per a La Companyia.

La Companyia a vista de dotze anys.

Com poden observar, Mn. Rullan no es queda satisfet amb un estudi a curt termini, així que indaga una mica més i s'atreveix amb un càlcul aproximat en el futur, plantejant amb dades i projectes creïbles una consolidació del seu projecte.

Fa un estudi de previsió a un any vista, on desglossa amb nombres reals els distints moviments comercials en diferents ports on la nostra marina tendria major presència i benefici. Comptant amb els vapors necessaris i un comerç desenvolupat, La Companyia podria generar en un any els beneficis següents:

Lloc de compra	Tipus d'operació comercial i productes	Beneficis prevists	Benefici total previst
Mallorca	Comissions de 10.000 bales de bessons d'ametlla		790.000
	Compra a Mallorca, venda a Marsella a 2 pts per bala	20.000	
	Per vaixells d'aquestes bales a 2 pts bala	20.000	
	Per comissió de 50.000 bótes de vi a 5 pts bóta	250.000	
	Per vaixells d'aquestes bótes a 10 pts bóta	500.000	
Málaga	Per comprar 150.000 caixes de panses		590.000
	Comissions, vaixells i el benefici d'una pta. per caixa	150.000	
	Per comprar 20.000 caixes de llimones i taronges, comissió i benefici a 2 pts. caixa	40.000	
	Per la compra de 200.000 caixes de panses, comissió i beneficis a 2 pts caixa	400.000	
València i comarca	Per compra de 400 càrregues de taronges	2.000.000	2.400.000
	De 250.000 per càrrega a 2 pts de Comissió i beneficis per cada mil		
	Per la compra de 200.000 caixes de taronges per Londres, comissió i beneficis a 2 pts por caixa		
Mataró	Per la compra de 500 vagons de taronges comissió i beneficis a 100 pts por vagó	500.000	500.000
Mentó	Per la compra de 50.000 caixes de llimones, comissió, beneficis a 2 pts caixa	100.000	100.000
Messina	Per la compra de 25.000 caixes de llimones comissió i beneficis a 2 pts caixa	50.000	50.000
Nàpols	Per la compra de figues, vins i d'altres gèneres que es negocien a França, comissió i beneficis	100.000	100.000
Per operacions de banca alienes al comerç marítim que la Companyia podria fer			200.000
Per la compra de 50.000 bótes de licors i vins de diversos punts benefici i comissió a 20 pts bota			1.000.000
Total beneficis en pessetes			5.730.000

Conclusió del projecte de posada en marxa de La Companyia

Aquesta quantitat gens menyspreable, era més que considerable, junt amb els beneficis socials que ponderava Rullan, creient que es podria dur a terme ampliant el cercle comercial i amb el coneixement comercial dels sollerics, als que encoratja a prendre la iniciativa i marxar al front de La Companyia.

Molts des nostres conciutadans creuen que és un somni, un ideal irrealitzable. Davant la incredulitat dels que diuen que l'estudi és exagerat i les partides de diners que es giren excessives, que un poble tan aïllat i reduït no pot aspirar ni tan sols a tenir un simple vapor; i encara menys a desenvolupar un comerç tan colossal. Ell creu que tot són problemes, i a més nia que proclamen que l'entrada del port no és segura, i que no hi ha línia de ferrocarril.

S'aferra al seu projecte i repeteix reiteradament, que es dirà el que es vulgui, però no es donaran raons suficients per destruir les nostres afirmacions. Per activa i per passiva, repeteix que amb activitat, capital, moralitat, i amb persones hàbils, tot s'aconsegueix. Afirma, això són factors dels que disposem, no es poden creuar de braços i caure en la indolència.

Conclusió

Aquest anterior estudi i posada en marxa de la Companyia en el que tanta obstinació posà Rullan i Mir, fou un petit anticipi del que va ésser capaç de dur a terme al llarg de la seva vida. A aquest projecte en concret, al qual li va dedicar un esforç, per dir-ho d'alguna manera "especial", no va poder veure culminat en la forma concreta de formació d'una companyia marítima.

Un projecte que, d'haver-se dut a bon port, potser hagués arribat fins els nostres dies una esclatxa d'una empresa amb tantes mires, tot i que pensar això és només una hipòtesi, mai ho sabrem. La veritat és que alguna de les seves empreses, treballs i projectes són una realitat i que en més d'un cas han arribat fins els nostres dies.

Era conscient de les dificultats del desenvolupament d'aquesta idea però tot i així va aportar un conjunt d'arguments per dur a terme la seva formació i va ésser conscient de les dificultats econòmiques i geogràfiques que trobaria en el camí, i que no serà fàcil, però mai es va deixar intimidar.

Com va concloure el projecte? Com moltes altres empreses que necessiten el consens i la participació d'un conjunt d'interessos particulars trobats i dispersos, no es dugué a terme de forma efectiva, tot i que algunes de les premisses del disseny de l'empresa, objectius, l'adquisició d'un vapor, una entitat que gestioni dipòsits, la línia fèrria, la solució a l'entrada del port amb vents desfavorables, la transformació de l'oli en sabons, el tant important, l'alè per a la formació de cooperatives, encara vigent en els nostres dies, la participació en la formació d'una companyia marítima més endavant, l'establiment de la línia telegràfica i, com no, la fàbrica d'electricitat "El Gas", de la que fou co-fundador i el seu primer president, i una infinitat d'activitats

en les diferents branques del saber que ens ajuden a formar-nos una idea sobre la persona, amb una capacitat intel·lectual i de treball més que important, podríem dir extraordinari. Capaç d'observar abstret des de la important feina de observació dels ocells, divulgant la seva importància en l'activitat agrícola i la no menys importància de tocar de peus a terra a fi de du endavant qualsevol iniciativa personal o empresarial, al fil d'uns temps amb importants canvis socials i econòmics, als quals ell des de el nostre petit y estimat vall va intentar donar resposta.

Per últim m'agradaria dedicar aquest article a Pep Tur, de can Jai, de la Mola de Formentera. Ara que s'atraca el final, és ben hora de donar-te les gràcies pel teu sincer alé.

Bibliografia i fonts

Articles de premsa:

- *Sóller. Diari Setmanal Any1. N°1.11-juliol-1885.
Secció Arts.....José Rullán i Mir.
- *Sóller. Diari Setmanal. Any1. N°2. 18-juliol-1885.
Secció independent, La qüestió del port I.....Andrés Pastor i Oliver.
- *Sóller Diari setmanal. Any1. N°3. 24-juliol-1885.
Seccióindependent. La qüestió del port II...Andrés Pastor i Oliver.
- * Sóller Diari setmanal. Any1. N°4. 1-Agost-1885.
Secció independent.La qüestió del port III...Andrés Pastor i Oliver.
- * Sóller Diari setmanal. Any1. N°5. 8-Agost-1885.
Secció independent.La qüestió del port IV...Andrés Pastor i Oliver.
- * Sóller Diari Setmanal. Any1. N°6. 14-Agost-1885
Seccióindependent. La Unió Comercial I.....José Rullán i Mir.
- * Sóller Diari Setmanal. Any1. N°7. 22-Agost-1885.
Seccióindependent. La Unión Comercial II.....José Rullán i Mir.
- * Sóller Diari Setmanal. Any1. N°8. 29-Agost-1885.
Seccióindependent. La Unión Comercial III.....José Rullán i Mir.
- * Sóller Diari setmanal. Any1. N°9. 5-Setembre-1885.
Secció independent. La Unió Comercial IV.....José Rullán i Mir.
- * Sóller Diari setmanal. Any 1. N°10. 12-setembre-1885.
Secció independent. La Unió Comercial V.....José Rullán i Mir.
- * Sóller Diari setmanal. Any 1. N°11. 19-setembre-1885.
Secció independent. La Unió Comercial VI.....José Rullán i Mir.
- * Sóller Diari setmanal. Any 1. N°12. 26-setembre-1885.
Secció independent. La Unió Comercial VII.....José Rullán i Mir.
- * Sóller Diari setmanal. Any 1. N°13. 13-octubre-1885.
Secció independent. La Unió Comercial VIII.....José Rullán i Mir.

Bibliografia

DIVERSOS AUTORS. *A la memoria del Hijo Ilustre de Sóller D. José Rullan Pro.*, Sóller, Impremta de Juan Marquès, 1912.

FIOL PARÍS, Cristina / MARTINEZ, José Luis: "La vessant ornitològica de J. Rullán i Mir", a *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2013.

QUETGLAS CIFRE, Antoni (coordinador): *Fills Il·lustres de Sóller*, Palma, Promomallorca edicions, 2012.

QUETGLAS CIFRE, Antoni: "Mossèn Josep Rullan i Mir: la seva figura i el seu arxiu particular", a *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2013.

NOTES SOBRE EMIGRACIÓ A SÓLLER. COMENTARIS AL CENS DE POBLACIÓ DE 1900

Antoni Quetglas Cifre i Plàcid Pérez Pastor

Resum

En aquest article presentam el buidatge i anàlisi d'un document cabdal per estudiar l'emigració del nostre municipi, el Cens de població de 1900. Amb aquest article intentarem exposar el comportament migratori dels sollerics a principis del segle XX així com enumerar les persones absents aquest any.

1. Introducció

L'elaboració de registres o censos per a tenir un millor coneixement de la població d'un territori, principalment amb finalitats tributàries i militars, és un pràctica comú al llarg de la història. De fet, però, no fou fins el segle XVIII quan aquests registres es tornaren més exhaustius i amb altres finalitats. Fins aleshores no es registrava a tota la població sinó solament aquella que figurava com a cap de família i, per tant tenia obligacions tributàries.

Podem definir el cens de població com el conjunt d'operacions que reuneixen, elaboren i publiquen dades demogràfiques, econòmiques i socials corresponents a tots els habitants d'un territori, referits a un moment determinat o a certs períodes donats. Es tracta doncs de la principal font de dades demogràfiques per la gran quantitat d'informació que maneja i per tant una de les millors fonts primàries per elaborar estadístiques poblacionals.

D'altra banda no s'ha de confondre el cens, que és una operació estadística estatal, amb el padró municipal d'habitants, que és un registre de tota la població d'un municipi i que realitzen les corporacions locals.¹ A l'Estat espanyol els censos es fan cada deu anys des de l'any 1900.

Com hem dit, és a partir del segle XVIII amb el Cens d'Aranda (1768), quan es comencen a elaborar censos més exhaustius, que pretenen no sols tenir un afany tributari sinó també un millor coneixement de la població per poder aplicar polítiques estatals més efectives. Posteriorment s'elaboraren dos censos més, el de Floridablanca (1787) i el de Godoy (1797), en els quals s'anà ampliant la informació recollida (sexe, edat, estat civil, professió, etc.).

¹ Abans de 1996 els padrons es realitzaven anualment, d'ençà d'aquesta data es realitzen cada 5 anys.

Fou durant la segona meitat del segle XIX, amb l'assentament del règim liberal, quan es començaren a elaborar censos regularment. Es creà la Junta d'Estadística del Regne, que tenia com una de les principals missions elaborar el cens. Així s'elaboraren els censos de 1857 i 1860, a traves dels quals també s'obligà a actualitzar el nomenclàtor de les poblacions, a posar nom als carrers i numerar les cases, etc. S'establí que el cens s'elaboraria cada 10 anys, si bé no se'n va fer un de nou fins el 1877. L'any 1880 es promulgà una llei que establia que a partir de 1900 cap endavant els censos de població s'havien d'elaborar en els anys acabats en "0".²

A Sóller es conserven alguns d'aquests censos del segle XIX i principis del segle XX (cens de 1857, 1877 i 1900) els quals són una font molt valuosa per conèixer, no sols el nombre d'habitants de la nostra ciutat, sinó també les professions o els nivells d'alfabetització dels nostres avantpassats.

Nosaltres ens hem centrat en estudiar un d'aquest censos, el de 1900, i en un aspecte molt concret, l'emigració, per poder realitzar una "fotografia" de quines característiques tenia aquest fenomen històric a l'inici del segle XX. En aquest moment es va fer evident un important canvi de tendència migratòria, passant a ser el continent europeu el principal destí dels nostres emigrants. Amb aquest estudi volem fer una aportació més per entendre millor el fenomen migratori, el qual ja ha estat objecte d'estudi tant per part dels autors d'aquest article com d'altres investigadors locals com Antoni Vicens Castañer, Catalina Bernat Joy o Joan Castanyer.

2. L'emigració sollerica a principis del segle XX

L'emigració de la Vall de Sóller, entesa com a fenomen històric, es va iniciar durant la dècada de 1830, quan es té documentada la partida de Joan Marquès Marquès —*Alic*— a Puerto Rico, el qual sembla que fou el primer emigrant solleric. Fou a partir d'aquí, quan s'establiren les bases de l'emigració cap Amèrica. Aquesta etapa va durar fins a mitjans segle XIX, quan es va experimentar una fase de creixement de les cadenes migratòries. Així, per establir les causes de l'emigració, hauríem de distingir-ne dos grans períodes. Per una banda, una primera etapa, dels inicis de l'emigració on els motius d'aquesta foren més individualitzades a causa del reduït nombre d'emigrants, i, una segona etapa, ja a partir de la dècada de 1860, quan aquestes causes varen esdevenir conjunturals i provocaren el creixement del flux migratori. A partir de la primera dècada del segle XX, aquesta emigració va tornar-se un fenomen estructural dins la societat sollerica, entenent-se com a part del propi sistema sociodemogràfic i cultural de la Vall. És important tenir en compte els factors d'expulsió i d'atracció (*push-pull model*) per considerar l'evolució

del fenomen migratori solleric. Es a dir hem de tenir en compte tant els factors internacionals que funcionen com atractiu per als emigrants com els factors interns que provoquen "l'expulsió" de grups de persones en períodes determinats.³

Podem establir diverses etapes de l'emigració dels sollerics.

1. Els inicis (1830 – 1880): El principi del corrent migratori el trobam als anys trenta del segle XIX. En aquesta dècada els investigadors es posen d'acord en situar el primer emigrant solleric a l'illa de Puerto Rico, Joan Marquès Marquès, de *Can Alic*. Amb ell va començar la cadena migratòria cap a l'illa del Carib. Aquest lloc fou el principal centre d'atracció d'emigrants d'aquest període. També trobam alguns residents a França i Mèxic, però amb un nombre inferior al de Puerto Rico. Allí es dedicaren principalment al comerç i al cultiu del cafè. Normalment, aquestes dues professions estaven lligades i, eren la majoria els qui tenien companyies d'exportació i importació al mateix temps que eren propietaris de plantacions de cafè i sucre. El segon lloc de destí dels emigrants és França, però el seu nombre és molt inferior al de Puerto Rico. Entre 1835 i 1879 s'estableixen 51 emigrants. Ho fan a les ciutats del sud, lligades amb el comerç de la taronja i formen part de la primerenca xarxa de distribució sollerica. Eren pràcticament patrons i mariners que ja coneixien els ports francesos. Aquesta etapa fou la dels inicis de l'emigració, afavorida per la "Malaltia dels Tarongers", en la qual s'establiren les bases de la posterior expansió.
2. L'expansió migratòria (1880-1914): Aquesta etapa és, com la defineix Astrid Cubano, la de l'auge de l'emigració dels naturals de la Vall de Sóller a Puerto Rico, però també de l'inici de la decadència.⁴ També començà el flux intens cap a França i els primers establiments a altres països d'Europa, pròxims a l'Estat francès, és a dir, el sud d'Alemanya, el cantó francès de Suïssa i la zona sud-est de Bèlgica, coneguda com la zona Valona o la regió francòfona. Una de les causes principals de l'emigració cap a aquests llocs és la proximitat amb França i els seus canals de distribució i de comerç. A més, cal suposar que l'idioma seria un altre factor, en aquestes zones el francès és la llengua predominant, i els sollerics cada vegada hi estaven més familiaritzats. Devers els anys vuitanta encara no s'havia superat la crisi generada a finals dels anys seixanta del mateix segle, que havia provocat l'atur de molts petits agricultors i artesans.

³ SÁNCHEZ ALONSO, Blanca, *Las causas de la emigración española 1880-1930*, Madrid, Alianza Editorial, 1995, pàg. 48.

⁴ CUBANO IGUINA, Astrid, *Un puente entre Mallorca y Puerto Rico: la emigración de Sóller (1830-1930)*, Colombres (Asturias), Colección "cruzar el charco", Fundación Archivos Indianos, 1993.

² Des de 1945 l'organisme oficial de l'Estat encarregat de recopilar estadístiques demogràfiques, socials i econòmiques, l'Institut Nacional d'Estadística, creat aquell mateix any.

3. La consolidació (1914-1936): En aquesta etapa, hi va haver un augment dels establiments d'emigrants sollerics a altres països d'Europa, pròxims a l'Estat francès, mantenint-se aquest darrer com a principal lloc de destí dels emigrants sollerics. En canvi l'emigració cap Amèrica es va tornar minoritària, sols mantinguda per algunes cadenes migratòries. Segons dades facilitades per la batlia, a l'Institut Nacional d'Estadística (INE), entre els anys 1916 i 1920, es concediren 2.339 certificats de bona conducta, per poder sortir a l'estranger (incloent també els turistes).⁵ En aquest període, s'ha d'esmentar el flux migratori que començà a terres del llevant peninsular (principalment a Carcaixent, Castelló o València), lligat al comerç de la taronja.

Els conflictes bèl·lics i la crisi econòmica varen marcar l'evolució d'aquest període, en el qual, a mesura que avançava el segle, disminuïa el moviment migratori solleric.

Es pot dir que la Primera Guerra Mundial (1914-1918) va suposar un trencament de la dinàmica migratòria. Posteriorment, durant la dècada de 1920, va canviar la política francesa envers la immigració de treballadors estrangers, que va aprovar lleis que frenaven l'arribada de nous emigrants, per afavorir la població interna; a pesar d'això, el translat de sollerics no es va interrompre.

En el decenni del 1930, la dinàmica migratòria va començar a canviar. El destí principal dels sollerics seguia essent França, però, a causa de les conseqüències de la crisi econòmica mundial, el Govern francès va començar a posar traves a l'entrada de joves treballadors estrangers.

Això va provocar una forta implicació de l'Ajuntament per aconseguir que aquestes restriccions no afectessin els sollerics.

Una altra causa són les diferents lleis d'amnistia pels joves que havien emigrat i que no s'havien presentat a files. No podem oblidar tampoc les obres de creixement dels molls, el que va ocasionar la disminució del tràfic de persones i mercaderies pel Port.

4. La finalització del corrent migratori (1936 – 1952): Aquest període es correspon amb dos esdeveniments claus, la Guerra Civil i la Postguerra espanyola (1936-1952) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945). És en aquesta quarta etapa quan es produeix el final, quasi total, del fenomen migratori. Amb la Guerra Civil i la imposició del règim franquista, el flux migratori es va aturar, ja que es varen tallar les comunicacions amb l'estranger. També hi va haver problemes per contactar amb els familiars residents a fora de l'estat, tant per les dificultats d'enviar el correu, com per la falta de privacitat d'aquest, a vegades es cercaven alternatives. Es posaren traves a l'hora d'empresar

⁵ ARM. Secció INE. Caixa 260.

un viatge a l'estranger, tan usual a Sóller, a causa de l'emigració. Aquesta situació es va mantenir fins ben entrada la dècada dels anys quaranta. El conflicte europeu va agreujar sobretot la situació dels emigrants residents a França. No sols pel conflicte en si mateix, sinó també per les traves que es varen posar per circular i per les restriccions en quant al capital que es podia transportar en el viatge. Això va afectar totes aquelles persones que tenien negocis a l'estat gal, quedant incomunicades amb les seves famílies i perjudicant els seus interessos.⁶ Després de la guerra la situació a l'estat espanyol i a Europa no era favorable a l'emigració, tant per la falta d'oportunitats com per les restriccions dels diferents països.

3. Comentaris al Cens de població de 1900

En aquest cens s'hi recullen diferents dades: noms i llinatges dels habitants de Sóller, carrers i seccions (districtes) on habiten, nombre de la casa, sexe, edat, estat civil, parentiu entre els habitants d'una mateixa casa, coneixements de lectura i escriptura, lloc de naixement (municipi i província), nacionalitat, temps de residència a la localitat, professió i si estaven absents i a on. L'any 1900 la població total de Sóller era 8.026 persones, havent-hi unes 898 persones fora. Això representava un 11,18 % del total d'habitants de la ciutat.

Característiques del Cens de 1900	
Tipus de document	Llibre
Dates	1900-1901
Mides	32x48 cm
Material	Paper
Idioma	Castellà
Núm. pàgines	170
Autor	Junta Municipal del Cens Electoral ⁷

⁶ *Sóller*, 02-03-1946.

⁷ Estava presidida pel batle Joan Canals Estades i formada per Antoni Palou, Pere J. Coll Estades, Pere Martí, Bartomeu Colom, Josep Morell, Antoni Ferrer, Andreu Oliver, Ramon Lizana, Pau Mayol, Ramon Coll, Joan Joy, Damià Riutort, Joan Deyà, Pere J. Santandreu, Jeroni Estades, Guillem Alcover Morell i Josep Miró Pastor.

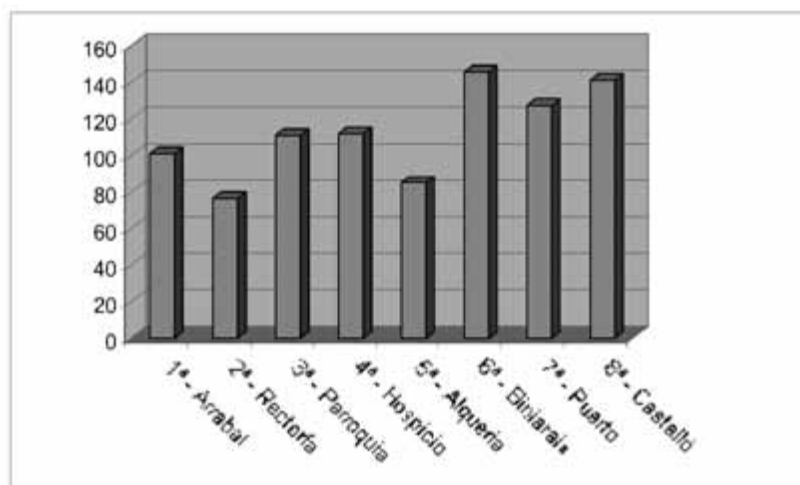
3.1. L'emigració de l'any 1900 per zones de població

En el cens, una de les caselles que s'omplia era el lloc on residien les persones dins el terme. Aquest estava dividit en 8 seccions, les quals estaven subdividides alhora per illetes (manzanas) i carrers.

Si bé la distribució del nombre d'emigrants per aquestes zones es semblant, hi ha un nombre més elevat a les zones on la població estava més disseminada i on es concentrava bona part de la producció agrícola. El predomini de la petita propietat i una baixada de la productivitat, podrien ser dues de les principals causes de què hi hagués més emigració en aquestes zones.

Emigrants per seccions

Secció	Nombre
1 ^a - Arraval	101
2 ^a - Rectoria	76
3 ^a - Parròquia	111
4 ^a - Hospici	112
5 ^a - Alqueria	85
6 ^a - Biniraix	145
7 ^a - Puerto	127
8 ^a - Castelló	141

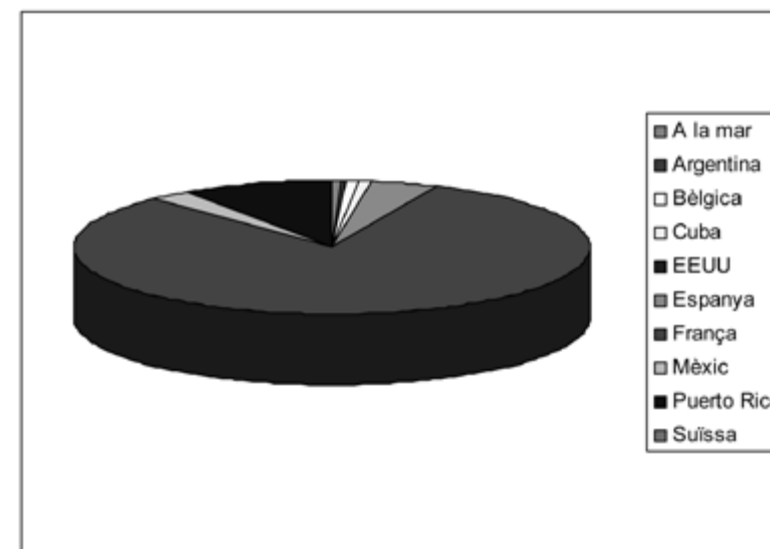

3.2. L'emigració de l'any 1900 per lloc d'establiment

Al tombant del segle XIX l'emigració sollerica estava dirigida principalment cap Europa. França concentrava el gruix del nombre d'emigrants, seguit de Puerto Rico i Mèxic.

Emigrants per lloc d'establiment

Lloc on es trobaven	Nombre
A la mar	4
Argentina	4
Bèlgica	8
Cuba	6
EEUU	1
Espanya	37
França	727
Mèxic	26
Puerto Rico	84
Suïssa	1

3.3. L'emigració de l'any 1900 per professions

En el cens de població també s'especificaven les professions dels emigrants, si bé a vegades s'anotava la professió que realitzaven a Sóller i d'altres la que realitzaven al lloc d'emigració. Així i tot, es confirma la hipòtesi que l'emigració sollerica fou una emigració "qualitativa", dedicada principalment al sector serveis i el comerç.⁸

Emigrants per professions

Professió	Nombre
Agricultor	6
Cap	57
Carreter	4
Comerciant productes diversos	160
Constructor de carros	1
Desconeguda	8
Empleat	378
Estudiant	9
Ferrer	1
Fuster	6
Jornaler	12
Manobre	7
Mariner	10
Miner	1
Modista	1
Ocupació domèstica	4
Pescador	2
Picapedrer	3
Pilot	1
Propietari	8
Religiós	2
Sabater	14
Sastre	1
Servei domèstic	25
Teixidor	1
Traficant productes diversos	176

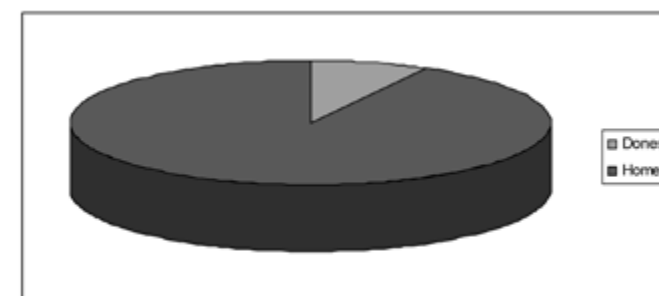
⁸ QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013, pàg. 207

3.4. L'emigració de l'any 1900 per sexe, estat civil i edat

En aquest cas es torna a confirmar la tendència apuntada en tots els estudis sobre emigració sollerica. La majoria d'emigrants són persones joves (entre 11 i 30 anys) solteres, bàsicament del gènere masculí. És a dir, no es tracta inicialment d'una emigració familiar, sinó d'una persona que emigra sola i que s'incorpora a una xarxa ja establerta. Una vegada establert, l'emigrant ja disposava de l'entorn per anar formant el seu propi nucli familiar, normalment d'entre el seu cercle més íntim (amics, família o coneguts de la mateixa procedència).

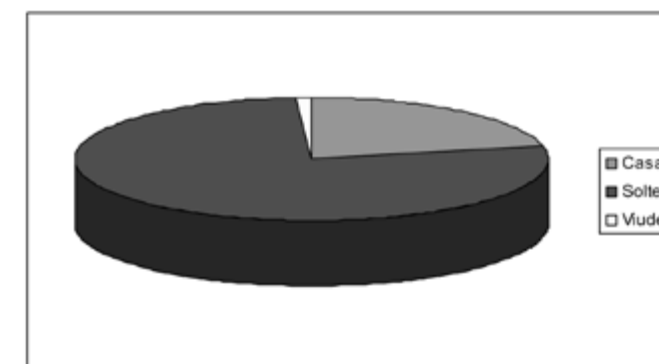
Emigrants per sexes

Dones	73
Homes	825

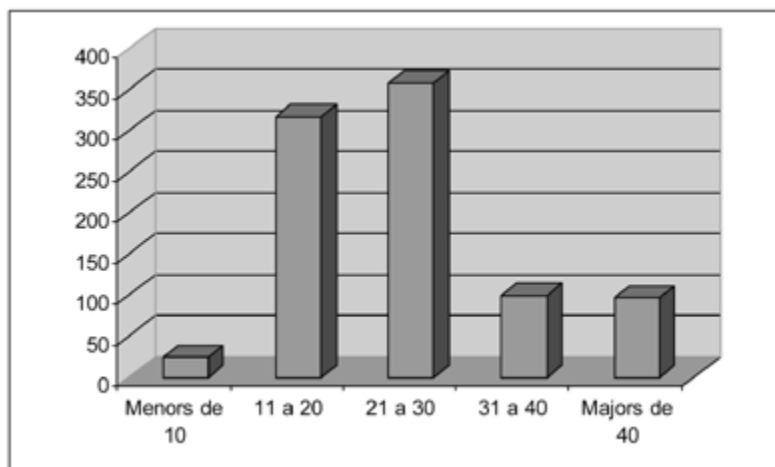
Emigrants per estat civil

Casats	194
Solters	695
Viudes	9

Emigrants per edat

Menors de 10	24
11 a 20	318
21 a 30	359
31 a 40	100
Majors de 40	97

4. Bibliografia

BERNAT JOY, Catalina, *L'anhel de tornar a Sóller. Emigrants: canvi social i progrés econòmic*, Sóller, El Gall Editor, 1999.

CASTANYER SASTRE, Joan, *Emigración y capital: circuitos de financiación de la industria de Sóller y su coyuntura en el periodo 1939-1945*, Palma, Trabajos de Geografía 38, Universitat de les Illes Balears, 1984.

CUBANO IGUINA, Astrid, *Un puente entre Mallorca y Puerto Rico: la emigración de Sóller (1830-1930)*, Colombres (Asturias), Colección "cruzar el charco", Fundación Archivos Indianos, 1993.

QUETGLAS CIFRE, Antoni / ESTADES CASTAÑER, Joan, *L'emigració sollerica (1836-1936)*, Palma, Promomallorca Edicions S.A., 2009.

QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013.

SÁNCHEZ ALONSO, Blanca, *Las causas de la emigración española 1880-1930*, Madrid, Alianza Editorial, 1995.

VICENS CASTANYER, Antoni, *Sollerics a França (1870-1940)*. Passions i Quimeres, Palma, El Tall, 1993.

5. Fonts d'arxiu

Arxiu Municipal de Sóller (AMS). Secció 12: Estadística. Padrons de veïns. Habitants i censos electorals (1830 – 1936). Cens de població 1900 Sign.: 5000

Arxiu del Regne de Mallorca (ARM). Secció INE. Censos de població (1877 – 1950). Sign.: 107 - 190

6. Annex: emigrants de Sóller localitzats en el Cens de 1900

AMS-5000 Cens de població 1900 - Persones absents de Sóller el 31/12/1900

Carrer	Nº	Nom	Sexe	Edat	Estat	Lloc naixement	Anys residència	Professió	Lloc on es troba	Nació
<i>Secció 1ª - Arribada</i>										
Isabel II	1	Miquel Caparó Busquets	v	11 s	s	Sóller	9	Dependient de comerç	Bordeaux	França
Isabel II	19	Jaume Mayol Oliver	v	44 c	c	Escoeca	30	Comerciant fruits secs	Marsella	França
Isabel II	29	Antonio Canals Deyá	v	22 s	s	Sóller	19	Dependient de comerç	Adunias	Puerto Rico
Isabel II	33	Martin Enseñat Pons	v	55 c	c	Sóller	40	Comerciant fruits secs	Marsella	França
Isabel II	33	Francisca Lladó Miró	h	45 c	c	Sóller	40	Ninguna	Marsella	França
Isabel II	33	Ana Enseñat Lladó	h	17 s	s	Sóller	15	Ninguna	Marsella	França
Isabel II	33	Bartolomé Enseñat Lladó	v	12 s	s	Sóller	10	Dependient de comerç	Marsella	França
Isabel II	47	Pedro Gomila Verjely	v	7 s	s	Valencia	6	Concorre al col·legio	Palma	Espanya
Isabel II	49	Luisa Forteza Forteza	h	16 s	s	Sóller	15	Ninguna	Nimes	França
Isabel II	63	Gaspard Forteza Fuster	v	45 c	c	Manacor	7	Traficant en fruits	Chambéry	França
Isabel II	63	José Forteza Miró	v	17 s	s	Argel	7	Traficant en fruits	Chambéry	França
Isabel II	75	Miguel Noguera Martí	v	23 s	s	Sóller	18	Dependient de comerç	Clermont-Ferrand	França
Isabel II	75	Guillermo Noguera Martí	v	22 s	s	Sóller	16	Dependient de comerç	San Juan Bautista	México
Isabel II	79	Pedro Antonio Noguera Martí	v	17 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	Clermont-Ferrand	França
Isabel II	79	Salvador Rullán Esades	v	48 c	c	Sóller	16	Comerciant de fruits	Marsella	França
Isabel II	79	Antonio Rullán Mayol	v	19 s	s	Sóller	16	Dependient de comerç	San Juan	Puerto Rico
Isabel II	79	José Rullán Mayol	v	12 s	s	Sóller	12	Dependient	Marsella	França
Ramon Llull	15	José Bauzá Pizá	v	24 s	s	Sóller	20	Dependient de comerç	Bordeaux	França
Real	2	Juan Horrach Roselló	v	63 v	v	Binisalem	46	Constructor de cars	Nimes	França
Real	10	Francisco Enseñat Mayol	v	40 c	c	Sóller	20	Propietari agricultor	Lares	Puerto Rico
Real	16	Pedro Antonio Rullán Deyá	v	41 c	c	Sóller	18	Comerciant de harinas	Tabasco	México
Real	20	José Puig Rullán	v	33 c	c	Sóller	16	Comerciant comestibles y bebidas	Habana	Cuba
Real	24	Pedro Antonio Marqués Castañer	v	28 s	s	Sóller	16	Dependient de comerç	Tabasco	México
Real	24	Juan Marqués Castañer	v	18 s	s	Sóller	16	Dependient de comerç	Tabasco	México
Real	28	Pablo Casanovas Vicens	v	25 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	Lares	Puerto Rico
Real	28	José Casanovas Vicens	v	23 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	Lares	Puerto Rico
Real	7	Jaime Canals Colom	v	20 s	s	Sóller	15	Zapatero	Marsella	França
Real	7	José Canals Colom	v	15 s	s	Sóller	15	Jornalero	Marsella	França
Unión	6	Juan Vicens Ferrer	v	23 s	s	Sóller	?	Comerciant en cereales	Tabasco	México
Unión	6	Ramon Vicens Ferrer	v	21 s	s	Sóller	?	Dependient de comerç	Tabasco	México
Unión	6	José Vicens Ferrer	v	19 s	s	Sóller	?	Dependient de comerç	Tabasco	México
Cementerio	14	Antonio Vicens Ferrer	v	19 s	s	Sóller	?	Dependient de comerç	Marsella	França
Cementerio	14	Antonio Arbona Bauzá	v	25 s	s	Sóller	20	Traficant en fruits	Marsella	França
Cementerio	8	Bartolomé Timoner Vives	v	16 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	Marsella	França
Cementerio	8	Maria Timoner Vives	h	14 s	s	Sóller	14	Ninguna	Marsella	França

Cementerio	8	Francisca Timoner Vives	h	12 s	s	Sóller	12	Ninguna	Marsella	França
Cementerio	6	Miguel Frau Oliver	v	34 c	c	Sóller	14	Comerciant telas y porcelana	Mayaguez	Puerto Rico
Cementerio	6	Cristóbal Frau Oliver	v	24 s	s	Sóller	14	Dependient de comerç	Mayaguez	Puerto Rico
Cementerio	6	Antonio Frau Oliver	v	30 s	s	Sóller	16	Dependient de comerç	Marsella	França
Cementerio	44	Domingo Rullán Vicens	v	22 s	s	Sóller	17	Dependient de comerç	Lares	Puerto Rico
Cementerio	44	Antonio Rullán Vicens	v	18 s	s	Sóller	16	Dependient de comerç	Narbona	França
Cementerio	40	Jaime A lorda Malondra	v	26 c	c	Binisalem	4	Cantero	Lille	França
Cementerio	38	Jaime Coll Pizá	v	45 s	s	Sóller	18	Traficant	Albi	França
Cementerio	36	Bartolomé Martí Mayol	v	21 s	s	Sóller	18	Dependient de comerç	Marsella	França
Cementerio	30	Miguel Rullán Esades	v	28 s	s	Sóller	20	Traficant	Lyon	França
Cementerio	18	Domingo Rullán Puig	v	30 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	Aguadilla	Puerto Rico
Cementerio	18	Miguel Rullán Puig	v	28 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	Aguadilla	Puerto Rico
Cementerio	18	Juan Rullán Puig	v	22 s	s	Sóller	14	Dependient de comerç	Montpellier	França
Cementerio	16	Rafael Marcús	v	29 c	c	Sóller	20	Comerciant en fruits	Marsella	França
Cementerio	16	Margarita Rullán Vives	h	27 c	c	Sóller	20	Ninguna	Marsella	França
Cementerio	16	Antonio Marcus Rullán	v	7 s	s	Sóller	6	Ninguna	Marsella	França
Arrabal	11	Juan Pizá Mayol	v	36 c	c	Sóller	30	Comerciant conservas alimenticias	Tabasco	México
Arrabal	4	Alfonso Casanovas Castañer	v	56 c	c	Sóller	20	Propietari fincas rústicas	Lares	Puerto Rico
Arrabal	4	Bartolomé Casanovas Canals	v	17 s	s	Sóller	14	Dependient de comerç	Lares	Puerto Rico
San Jaime	2	Antonio Bernat Mora	v	17 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	Troyes	França
San Nicolás	6	Antonio Alcover Castañer	v	20 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	Lares	Puerto Rico
Pastor	15	Salvador Noguera Mayol	v	18 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	Fermini	França
Pastor	1	Francisco Moragues Escarrá	v	23 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	Castres	França
Real	1	Salvador Frau Rullán	v	51 c	c	Sóller	30	Dependient de comerç	Toulon	França
Real	1	Pedro Juan Frau Pastor	v	23 s	s	Sóller	14	Dependient de comerç	Toulon	França
San Jaime	30	Salvador Alemany March	v	16 s	s	Sóller	14	Dependient de comerç	Montauban	França
San Jaime	40	Francisco Coll Moranta	v	18 s	s	Sóller	17	Dependient de comerç	Bordeaux	França
San Jaime	50	Mateo Ramon Alcover	v	31 c	c	Lloseta	3	Dependient de comerç	Marsella	França
Moragues	22	Miguel Reus Frau	v	22 s	s	Sóller	16	Dependient de comerç	?	Argentina
Moragues	22	Pedro Reus Frau	v	19 s	s	Sóller	15	Dependient de comerç	?	Argentina
Moragues	28	Mariano Villadomiu Frau	v	27 s	s	Sóller	17	Dependient de comerç	Ciales	Puerto Rico
Pastor	41	Salvador Gamundi Mayol	v	41 c	c	Sóller	25	Traficant	Carmaux	França
Pastor	35	Juan Ballester Escalés	v	19 s	s	Sóller	17	Dependient de comerç	Chambéry	França
Pastor	35	Pedro Lucas Ballester Escalés	v	16 s	s	Sóller	14	Dependient de comerç	Avignon	França
Pastor	27	Cristóbal Ferrá Frau	v	22 s	s	Sóller	18	Dependient de comerç	Ponce	Puerto Rico
La Cruz	12	Antonio Sbert Canellas	v	34 c	c	Sóller	17	Comerciant en fruits	Bordeaux	França
La Cruz	12	Antonio Laneras Bauzá	v	30 s	s	Sóller	16	Comerciant en fruits	Besançon	França
La Cruz	16	Miguel Castañer Mayol	v	39 c	c	Sóller	15	Traficant	Tarbes	França
La Palma	13	Jaime Serra Frontera	v	27 s	s	Sóller	16	Dependient de comerç	Agen	França
Cementerio	13	Eusebio Magro Pons	v	24 s	s	Sóller	20	Dependient de comerç	Figeac	França

Pastor	20	Damián Pizá Bisbal	v	36	c	Sóller	21	Comerciante en café	Arecho	Puerto Rico
Pastor	14	Francisco Enseñat Mayol	v	38	c	Sóller	24	Traficante en frutos	Toulon	França
Pastor	14	Antonia Castañer Garau	h	28	c	Sóller	21	Ninguna	Toulon	França
Pastor	14	Damián Enseñat Castañer	v	2	s	Sóller	3	Va a la escuela	Toulon	França
Pastor	14	Esperanza Enseñat Castañer	h	2	s	Sóller	1	Ninguna	Toulon	França
Pastor	14	José Enseñat Mayol	v	35	s	Sóller	20	Comerciante en café	Lares	Puerto Rico
Pastor	14	Jaime Enseñat Mayol	v	26	s	Sóller	18	Comerciante en café	Lares	Puerto Rico
La Palma	4	Pedro Mari Frau	v	17	s	Sóller	17	Dependiente	Marselle	França
Pastor	28	Pedro Mayol Coll	v	20	s	Sóller	15	Dependiente	Nantes	França
Pastor	28	José Mayol Coll	v	16	s	Sóller	15	Dependiente	Vierzon	França
San Pedro	4	José Trias Casanovas	v	20	s	Sóller	18	Traficante	Nimes	França
San Pedro	28	Francisco Ferrer Oliver	v	40	c	Sóller	18	Traficante	Agde	França
San Pedro	32	Pascual Boudas Esteban	v	33	c	Sineu	6	Traficante	Clermont-Ferrand	França
San Pedro	36	José Oliver Ros	v	45	c	Sóller	20	Comerciante en frutos	Serignan	França
San Andrés	2	José Marqués Rullán	v	16	s	Sóller	15	Dependiente	Nimes	França
Cementerio	45	Juan Marqués Colom	v	28	s	Sóller	15	Traficante en frutos	Marselle	França
Cementerio	45	Rosa Marqués Colom	h	21	s	Sóller	19	Ocupación doméstica	Marselle	França
Cementerio	45	Antonio Marqués Colom	v	19	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Marselle	França
Cementerio	41	Bartolomé Alorda Malondra	v	25	s	Binisalem	3	Cantero	Toulon	França
Cementerio	41	Antonio Alorda Malondra	v	22	s	Binisalem	3	Carpintero	Toulon	França
Cementerio	41	Juan Alorda Malondra	v	21	s	Binisalem	3	?	Marselle	França
Cementerio	41	Miguel Alorda Malondra	v	19	s	Binisalem	3	Dependiente de comercio	Nimes	França
Cementerio	41	Francisco Alorda Malondra	v	15	s	Binisalem	3	Dependiente de comercio	Nimes	França
Cementerio	33	Juan Colom Alcover	v	12	s	Sóller	12	Jornalero	Bordeaux	França
Cementerio	29	Pedro Miquel Marqués Bernat	v	18	s	Sóller	18	Dependiente	Bordeaux	França
Sección 2ª - Rectoría										
Casero del convento		Mateo Vicens Castañer	v	23	s	Sóller	15	Comerciante en frutos	Bordeaux	França
Casero del convento		Antonio Castañer Arbona	v	60	c	Sóller	52	Traficante	Bordeaux	França
Casero del convento		Antonia Ozonas Oliver	h	52	c	Sóller	49	Ninguna	Bordeaux	França
Casero del convento		Catalina Castañer Ozonas	h	19	s	Sóller	10	Ninguna	Bordeaux	França
Isabel II	92	Juan Pons Coll	v	22	s	Sóller	15	Traficante	Buenos Aires	Argentina
Isabel II	92	Pablo Pons Coll	v	20	s	Sóller	16	Dependiente	Bordeaux	França
Isabel II	92	Andrés Pons Coll	v	15	s	Sóller	14	Dependiente	Bordeaux	França
Isabel II	52	Margarita Pons Castañer	h	49	c	Sóller	45	Ninguna	Nimes	França
Isabel II	52	Antonio Martí Pons	v	22	s	Sóller	16	Comerciante en frutos	Nimes	França
Obispo	5	Bernardino Ignacio Labrés	v	18	s	Sencelles	6	Traficante	Rocheport	França
Obispo	5	Miguel Ignacio Labrés	v	15	s	Sencelles	6	Traficante	Rocheport	França
Vuelta Piquera	7	Alfonso Castañer Oliver	v	21	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Marracas	Puerto Rico
Plaza de Eloy	4	Juan Bauzá Catalá	v	18	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Toulouse	França
Plaza de Eloy	7	Pedro Rullán vives	v	18	s	Deià	12	Jornalero	Castres	França

Vuelta Piquera	11	Joaquín Joy Pizá	v	25	s	Sóller	15	?	Cahors	França
Vuelta Piquera	23	Juan Trias Estades	v	57	c	Sóller	20	Traficante	Montauban	França
Rectoría	42	Sebastián Mir Puig	v	15	s	Sóller	15	Dependiente	Cochet	França
Rectoría	34	Pedro Alcover Castañer	v	18	s	Palma	4	Estudiante	Valladolid	Espanya
Rectoría	18	Mateo Frontera Piza	v	23	s	Sóller	16	Dependiente	Tabasco	México
Rectoría	18	Pedro Antonio Frontera Piza	v	16	s	Sóller	16	Dependiente	Tabasco	México
Rectoría	18	Damián Frontera Piza	v	14	s	Sóller	14	Dependiente	Tabasco	México
Rectoría	16	Buenaventura Darder Morell	v	25	s	Sóller	20	?	Marselle	França
Rectoría	16	Guillermo Darder Morell	v	19	s	Sóller	14	?	Toulon	França
Rectoría	8	Antonia Puig Casanovas	h	52	v	Sóller	45	Propietario de rústica y urbana	Lyon	França
Rectoría	8	Maria Arbona Puig	h	27	s	Sóller	17	Ninguna	Lyon	França
Rectoría	8	Catalina Arbona Puig	h	20	s	Sóller	16	Modista	Lyon	França
Rectoría	8	Juan Arbona Puig	v	16	s	Sóller	14	Comerciante en frutos	Lyon	França
Rectoría	6	Miguel Coll Mayol	v	24	s	Sóller	16	Comerciante en frutos	Marselle	França
Mar	15	Juan Pons Roca	v	26	s	Sóller	25	Dependiente	Narbona	França
Mar	15	Francisco Pons Roca	v	17	s	Sóller	17	Dependiente	Marselle	França
Mar	49	Guillermo Canals Alcover	v	24	s	Sóller	24	Traficante	Marselle	França
Mar	69	Buenaventura Mayol Marqués	v	53	c	Sóller	33	Comerciante en frutos	Bordeaux	França
Mar	69	Buenaventura Mayol Lafigué	v	21	s	Bordeaux	16	Dependiente	Bordeaux	França
Mar	77	Juan Colom Mayol	v	30	s	Sóller	20	Carpintero	Bordeaux	França
Mar	88	José Bujosa Ferrer	v	19	s	Sóller	16	?	Toulon	França
Mar	66	Pedro Juan Mayol Oliver	v	55	c	Sóller	40	Traficante	Marselle	França
Romaguera	15	José Rullán Castañer	v	19	s	Sóller	15	Dependiente	Brest	França
Bauzá	4	Antonio Roiger Femenia	v	16	s	Selva	8	Dependiente	Marselle	França
Bauzá	8	Lorenzo Bauzá Pons	v	63	c	Sóller	25	Comerciante en frutos	Agde	França
Bauzá	8	Antonio Bauzá Frontera	v	29	s	Sóller	16	Dependiente	Agde	França
Bauzá	8	Lorenzo Bauzá Frontera	v	25	s	Sóller	16	Dependiente	Agde	França
Mar	4	Guillermo Mora Castañer	v	54	c	Sóller	54	Piloto	Sète	França
Mar	16	Buenaventura Joy Mayol	v	36	s	Sóller	14	Dependiente	Bordeaux	França
Romaguera	16	Cristóbal Pascual Casanovas	v	20	s	Sóller	16	Dependiente	Ponce	Puerto Rico
Romaguera	16	Juan Pascual Casanovas	v	16	s	Sóller	14	Dependiente	Valence	França
Bauzá	19	José Forteza Fuster	v	15	s	Sóller	15	Dependiente	Tabasco	México
Canals	6	Manuel Pérez Montoya	v	22	s	Barcelona	1	Comerciante	Barcelona	Espanya
Rosa	13	Antonio Pizá Morell	v	23	s	Sóller	22	Zapatero	Marselle	França
Rosa	7	Juan Oliver Oliver	v	19	s	Sóller	19	Dependiente	Bordeaux	França
Canals	9	Lorenzo Poi Busquets	v	21	s	Sóller	20	Carretero	Nimes	França
San Cristóbal	1	Jaime Vicens Rullán	v	40	c	Sóller	40	Traficante	Clermont-Ferrand	França
San Cristóbal	5	Pedro Juan Casanovas Bauzá	v	54	c	Sóller	50	Albail	Marselle	França
San Cristóbal	5	Gabriel Casanovas Cañellas	v	21	s	Sóller	16	Dependiente	Marselle	França
San Cristóbal	5	José Casanovas Cañellas	v	19	s	Sóller	15	Dependiente	Marselle	França

San Cristóbal	5	Pedro Juan Casanovas Cabellas	v	17	s	Sóller	?	Dependiente	Marselle	França
San Cristóbal	5	Bartolomé Casanovas Cabellas	v	13	s	Sóller	?	Dependiente	Marselle	França
San Cristóbal	11	Pablo Coll Gilibert	v	29	s	Alaró	14	Dependiente de comercio	Mayagüez	Puerto Rico
San Cristóbal	11	Juan Coll Gilibert	v	18	s	Alaró	14	Dependiente	Ponce	Puerto Rico
Obispo	2	Juan Antonio Bernat Marqués	v	44	c	Sóller	40	Marinero	?	Cuba
Obispo	8	Pedro Juan Alberti Miquel	v	40	c	Sóller	25	Traficante	Castres	França
Vuelta Piquera	2	Miguel Trias Palou	v	21	s	Sóller	14	Traficante	Marselle	França
Vuelta Piquera	2	Antonio Trias Palou	v	19	s	Sóller	14	Traficante	Nevers	França
Vuelta Piquera	2	Cristóbal Trias Palou	v	17	s	Sóller	14	Traficante	Dijon	França
Vuelta Piquera	8	Bartolomé Pastor Enseñat	v	26	s	Sóller	17	Jomatero	Béziers	França
Tamanay	9	José Enseñat Bauzá	v	21	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Bordeaux	França
Tamanay	7	Bartolomé Frontera Arbona	v	18	s	Sóller	16	Traficante	Marselle	França
Tamanay	5	Damián Bauzá Coll	v	43	s	Sóller	43	Traficante	Marselle	França
San Antonio	9	Lucas Coll Oliver	v	32	c	Sóller	30	Traficante	Bordeaux	França
Isabel II	28	José Estades Castañer	v	18	s	Sóller	16	Dependiente	Marselle	França
Isabel II	42	Ramón Miró Colom	v	27	v	Sóller	20	Alhauil	Marselle	França
Isabel II	46	Antonio Vicens Sasre	v	24	s	Sóller	17	Traficante	Montz	Belgica
Isabel II	46	Nicolás Vicens Sasre	v	22	s	Sóller	17	Dependiente	Montz	Belgica
Isabel II	46	Buenaventura Vicens Sasre	v	19	s	Sóller	17	Dependiente	Montz	Belgica
Isabel II	46	Damián Vicens Sasre	v	17	s	Sóller	16	Dependiente	Montz	Belgica
Isabel II	46	Bartolomé Vicens Sasre	v	14	s	Sóller	13	Dependiente	Montz	Belgica
Isabel II	46	Maria Vicens Sasre	v	21	s	Sóller	17	Ocupación doméstica	Montz	Belgica
Sección 3ª - Parroquia										
Plaza Constitución	5	Francisco Llopis Fementas	v	38	c	Amis	1 día	?	Amis	Espanya
Principe	22	Jaime Oliver Pastor	v	42	s	Sóller	19	Traficante en frutos	Alcira	Espanya
Principe	22	Miguel Oliver Pastor	v	29	s	Sóller	19	Dependiente de comercio	Adjuntas	Puerto Rico
Viento	15	Jaime Berni Pons	v	46	c	Sóller	46	Comerciante en frutos	Sete	França
Viento	9	Gaspar Berio Frau	v	27	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Lares	Puerto Rico
Viento	9	Antonia Berio Frau	h	25	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Lares	Puerto Rico
Viento	9	Francisco Berio Frau	v	22	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Lares	Puerto Rico
Viento	7	José Forteza Piña	v	40	c	Sóller	2	Comerciante en telas	Tabasco	México
Cocheras	4	Bernardo Mir Ripoll	v	24	s	Sóller	20	Carpintero	Grenoble	França
Cocheras	14	Francisco Arbona Coll	v	23	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Marselle	França
Cocheras	22	Bartolomé Enseñat Colom	v	33	c	Sóller	19	Zapatero	Niort	França
Cocheras	15	Bartolomé Mayol Xumet	v	36	s	Sóller	15	Traficante en frutos	Marselle	França
Cocheras	15	Juan Mayol Xumet	v	15	s	Sóller	14	Traficante en frutos	Avignon	França
Cocheras	7	Jaime Mayol Coll	v	18	s	Sóller	15	Traficante en frutos	Béziers	França
Cocheras	7	Bartolomé Mayol Coll	v	16	s	Sóller	14	Traficante en frutos	Lusignan	França
San Bartolomé	10	José Coll Orell	v	19	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Marselle	França
San Bartolomé	12	Juan Bennassar Gimart	v	23	s	Aleida	0	Traficante en frutos	Saint Etienne	França

San Bartolomé	16	Francisco Oliver Deyá	v	21	s	Sóller	16	Traficante en frutos	Le Chartre	França
San Bartolomé	24	Lorenzo Fementas Xumet	v	19	s	Sóller	15	Traficante en frutos	Sumène	França
San Bartolomé	34	José Miró Morell	v	14	s	Sóller	13	Traficante en frutos	Nimes	França
Batach	36	Jaime Juan Alcover Joy	v	26	s	Sóller	16	Traficante en frutos	Marselle	França
Batach	36	Gabriel Alcover Joy	v	33	c	Sóller	16	Traficante en frutos	Marselle	França
Luna	13	Jaime Barceló Mayol	v	31	c	Sóller	15	Comerciante en frutos	Marselle	França
Luna	10	Bernardo Aguiló Piña	v	28	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Lyon	França
Luna	6	Jaime Pons Mayol	v	20	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Anvers	França
Luna	4	Miguel Aguiló Pomar	v	24	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Lyon	França
Luna	4	Nicolás Aguiló Pomar	v	20	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Garin	França
Luna	4	Antonio Aguiló Pomar	v	15	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Lyon	França
Luna	40	Nicolás Pomar Forteza	v	44	c	Sóller	30	Comerciante en frutos	Marselle	França
San Juan	14	Antonio Arbona Estarás	v	34	c	Sóller	34	Comerciante de telas	Tabasco	México
San Juan	16	Ramón Miró Moranta	v	25	s	Sóller	16	Traficante en frutos	Nice	França
San Bartolomé	27	Bartolomé Gammudi Amengual	v	16	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Sédan	França
San Bartolomé	25	Práxedes Vizconde Vila	h	30	c	Deià	7	Ninguna	Palma	Espanya
San Bartolomé	23	Antonio Vicens Deyá	v	28	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Tabasco	México
San Bartolomé	19	Guillermo Ballester Ferrá	v	18	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Sete	França
San Bartolomé	17	Guillermo Marqués Arbona	v	24	s	Sóller	15	Comerciante de café	Areibo	Puerto Rico
San Bartolomé	17	Antonio Marqués Arbona	v	19	s	Sóller	15	Comerciante de café	Areibo	Puerto Rico
San Bartolomé	15	Gabriel Darder Vicens	v	29	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Marselle	França
San Bartolomé	15	Antonio Darder Vicens	v	21	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Tabasco	México
San Bartolomé	11	Jaime Miró Morell	v	26	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Marselle	França
San Bartolomé	9	Antonio Castañer Arbona	v	15	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Marselle	França
San Bartolomé	9	Francisco Castañer Arbona	v	12	s	Sóller	12	Dependiente de comercio	Marselle	França
San Bartolomé	7	José Marqués Alcover	v	31	c	Sóller	16	Comerciante en frutos	Marselle	França
San Bartolomé	7	Maria Oliver Mayol	h	21	c	Sóller	20	Ninguna	Marselle	França
San Bartolomé	7	Antonio Marqués Oliver	v	1	s	Sóller	0	Ninguna	Marselle	França
San Bartolomé	7	Juan Marqués Alcover	v	31	c	Sóller	16	Traficante en frutos	Marselle	França
San Bartolomé	7	Isabel Rullán Enseñat	h	21	c	Sóller	20	Ninguna	Marselle	França
San Bartolomé	7	Antonio Marqués Rullán	v	1	s	Marselle	0	Ninguna	Marselle	França
San Bartolomé	5	Antonio Mayol Alcover	v	15	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Marselle	França
Moraigues	15	Miguel Ballester Ripoll	v	22	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Ciales	Puerto Rico
Moraigues	15	Francisco Ballester Ripoll	v	18	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Ponce	Puerto Rico
Moraigues	21	Miguel Frontera Ripoll	v	22	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Yauco	Puerto Rico
Moraigues	21	Gabriel Frontera Ripoll	v	18	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Marselle	França
Moraigues	27	Bartolomé Colom Frontera	v	13	s	Sóller	12	Dependiente de comercio	Brignoles	França
Moraigues	29	Joaquín Moraigues Planas	v	22	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Tabasco	México
Moraigues	35	Nicolás Mayol Sasre	v	24	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Utuaedo	Puerto Rico

Moragues	35	Bartolomé Mayol Sastre	v	22	s	Sóller	15	Dependient de comercio	Utudo	Puerto Rico
Plaza Estradors	4	Jaime Ripoll Oliver	v	20	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Marselle	França
San Pedro	1	Ramón Oliver Miró	v	24	s	Sóller	15	Dependient de comercio	Cognac	França
San Pedro	1	Rosa Oliver Miró	h	19	s	Sóller	18	Sirvienta	Cognac	França
San Pedro	1	Juan Oliver Miró	v	16	s	Sóller	14	Dependient de comercio	Cognac	França
San Pedro	9	Damián Adrover Planas	v	18	s	Sóller	14	Dependient de comercio	Yaucó	Puerto Rico
San Pedro	37	Andrés Morell Casasnovas	v	19	s	Sóller	15	Dependient de comercio	Narbonne	França
Batx	3	Francisco Bernat Bauzá	v	21	s	Sóller	18	Zapatero	Marselle	França
Batx	17	Mateo Bauzá Miró	v	55	c	Sóller	40	Negociante en naranjas	Marselle	França
Batx	17	Antonia Canals Bauzá	h	45	c	Sóller	40	Ocupación doméstica	Marselle	França
Batx	21	Cristóbal Martí Bernat	v	17	s	Sóller	17	Vendedor de naranjas	Marselle	França
Padre Baró	1	Pedro Antonio Mayol Vicens	v	50	c	Fornalutx	20	Jornalero	Marselle	França
Padre Baró	1	Mateo Mayol Gmundi	v	18	s	Sóller	17	Vendedor de naranjas	Marselle	França
Padre Baró	9b	Francisco Rullán Ripoll	v	37	c	Sóller	37	Vendedor de naranjas	Marselle	França
Padre Baró	9	Juan Alcover Bisbal	v	22	s	Sóller	12	Vendedor de naranjas	Marselle	França
Padre Baró	9	Antonio Alcover Bisbal	v	16	s	Sóller	12	Vendedor de naranjas	Marselle	França
Luna	116	Jaime Miró Oliver	v	47	c	Sóller	46	Comerciante en frutos	Valencia	Espanya
Luna	102	Maria Miró Arbona	v	21	s	Sóller	20	Ninguna	Marselle	França
Luna	76	Francisco Colom Magraner	v	14	s	Sóller	14	Dependient de comercio	Lares	Puerto Rico
Luna	140	Juan Castañer Bisbal	v	58	c	Sóller	56	comerciante de naranjas	Le Havre	França
Luna	136	Juan Alcover Colom	v	16	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Marselle	França
Luna	134	José Ripoll Magraner	v	36	c	Sóller	20	Comerciante en frutos	Marselle	França
Luna	132	Juan Ripoll Magraner	h	36	c	Sóller	34	Ninguna	Marselle	França
Luna	132	Maria Ripoll Magraner	v	42	v	Sóller	42	Comerciante en frutos	Aleira	Espanya
Luna	128	Jaime Morell Bernat	v	44	c	Sóller	30	Ninguna	Aleira	Espanya
Luna	128	Martín Morell Rullán	v	23	s	Sóller	15	Dependient de comercio	Toulon	França
Luna	128	Guillermo Morell Rullán	v	21	s	Sóller	15	Dependient de comercio	Toulon	França
Alquería del Conde	4	Juan Reynés Rullán	v	37	c	Sóller	37	Jornalero	Toulouse	França
Alquería del Conde	4	Margarita Colom Mayol	h	28	c	Sóller	28	Ninguna	Toulouse	França
Alquería del Conde	4	Francisco Reynés Colom	v	3	s	Sóller	3	Ninguna	Toulouse	França
Alquería del Conde	4	Práxedes Reynés Colom	h	1	s	Sóller	1	Ninguna	Toulouse	França
Alquería del Conde	8	Francisco Reynés Rullán	v	30	s	Sóller	30	Traficante en frutos	Toulouse	França
Alquería del Conde	8	Antonio Vicens Colom	v	45	c	Fornalutx	20	Traficante en frutos	Marselle	França
Alquería del Conde	8	Juan Vicens Enseñat	v	18	s	Sóller	16	Traficante en frutos	Marselle	França
Alquería del Conde	10	Juan Estarás Pericás	v	44	c	Sóller	20	Traficante en frutos	Marselle	França
Alquería del Conde	12	Guillermo Vicens Castañer	v	25	s	Sóller	16	Traficante en frutos	Lyon	França
Alquería del Conde	14	Francisco Bernat Serra	v	32	c	Sóller	19	Traficante en frutos	Valencia	Espanya
Alquería del Conde	16	Bartolomé Colom Beltrán	v	20	s	Palma	8	Carretero	Barcelona	França
Alquería del Conde	18	Cristóbal Quintana Nadal	v	32	s	Palma	19	Carpintero	Béziers	França

Alquería del Conde	18	Miguel Quintana Nadal	v	23	s	Sóller	15	Dependient de comercio	Béziers	França
Alquería del Conde	18b	Salvador Bisbal Vicens	v	60	c	Sóller	30	Dependient de comercio	Marselle	França
Alquería del Conde	22	Juan Bernat Pizá	v	21	s	Sóller	21	Dependient de comercio	Toulon	França
Alquería del Conde	30	Jaime Bisbal Colom	v	26	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Monpellier	França
Alquería del Conde	32	Jaime Enseñat Garcías	v	40	c	Sóller	15	Traficante en frutos	Toulouse	França
Alquería del Conde	32	Antonia M ^a Colom Morell	h	36	c	Sóller	33	Ninguna	Toulouse	França
Alquería del Conde	32	Vicente Enseñat Colom	v	3	s	Sóller	6 m	Ninguna	Toulouse	França
Alquería del Conde	40	Jaime Morell Serra	v	26	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Lyon	França
Alquería del Conde	48	José Magraner Colom	v	50	c	Sóller	30	Traficante en frutos	Verdan	França
Alquería del Conde	50	Miguel Magraner Arbona	v	37	c	Sóller	20	Traficante en frutos	Toulon	França
Alquería del Conde	52	Bartolomé Colom Trias	v	46	c	Sóller	46	Traficante en frutos	Villareal	Espanya
Alquería del Conde	58	Miguel Frau Enseñat	v	18	s	Sóller	15	Dependient de comercio	Villa	França
Alquería del Conde	66	Francisco Frontera Mir	v	42	c	Sóller	42	Traficante en frutos	Marselle	França
Alquería del Conde	66	Vicente Frontera Alcover	v	13	s	Sóller	13	Dependient de comercio	Marselle	França
Sección 4^a - Hospicio										
Vives	9	Bartolomé Gmundi Arbona	v	59	c	Sóller	59	Traficante en frutos	Narbonne	França
Vives	9	Bartolomé Gmundi Mayol	v	19	s	Sóller	19	Dependient de comercio	Salérans	França
Serra	3	Juan Coll Rullán	v	16	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Toulouse	França
Serra	3	Bartolomé Coll Rullán	v	14	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Toulouse	França
Serra	11	Miguel Bernat Ferrer	v	16	s	Sóller	16	Traficante en frutos	Sète	França
Serra	11	Francisco Bernat Ferrer	v	14	s	Sóller	14	Traficante en frutos	Sète	França
Palou	17	Damián Canals Morell	v	23	s	Sóller	17	Traficante	Sète	França
Serra	24	Amador Estades Alberti	v	20	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Lares	Puerto Rico
Serra	22	Juan Planas Vila	v	22	s	Sóller	22	Dependient de comercio	Toulon	França
Serra	20	Pedro Antonio Alcover Ferrá	v	35	c	Sóller	20	Comerciante de comestibles	Lares	Puerto Rico
Serra	20	Antonio Alcover Ferrá	v	30	c	Sóller	15	Comerciante de comestibles	Lares	Puerto Rico
Serra	20	Juan Alcover Ferrá	v	26	s	Sóller	17	Comerciante de comestibles	Toulon	França
Serra	20	José Alcover Ferrá	v	24	s	Sóller	?	Comerciante de comestibles	Lares	Puerto Rico
Serra	20	Bartolomé Alcover Ferrá	v	21	s	Sóller	7	Comerciante de comestibles	Lares	Puerto Rico
Victoria	21	Juan Casasnovas Miró	v	59	c	Sóller	59	Comerciante en naranjas	Aleira	Espanya
Victoria	21	Pedro Antonio Casasnovas Arbona	v	30	s	Sóller	17	Comerciante en frutos	Ponce	Puerto Rico
Victoria	21	Guillermo Casasnovas Arbona	v	27	s	Sóller	17	Comerciante en frutos	Ponce	Puerto Rico
Palou	11	Margarita Frontera Bernat	h	17	s	Sóller	17	Ninguna	Nantes	França
Luna	7	Joaquín Borrás Pastor	v	15	s	Sóller	15	Dependient de comercio	Tabasco	México
Luna	27	Jaime Valls Cortés	v	28	s	Sóller	19	Dependient de comercio	Lares	Puerto Rico
Luna	31	Nicolás Pomar Forteza	v	47	c	Sóller	40	Traficante en frutos	Marselle	França
Luna	33	Francisco Forteza Bonnin	v	19	s	Sóller	19	Dependient de comercio	Marselle	França
Bàltx	12	Jaime Canals Frau	v	21	s	Sóller	16	Traficante	Lyon	França
Bàltx	12	Damián Canals Frau	v	15	s	Sóller	14	Dependient de comercio	Lyon	França
Bàltx	4	Gabriel Sampil Rosselló	v	23	s	Sóller	1	Traficante en frutos	Marselle	França

Victoria	4	Pedro Antonio Busquets Nadal	v	17	s	Fornalutx	15	Dependient de comercio	Marselle	França
Camino del pont dels Ases		Joaquín Pastor Arbona	v	25	s	Sóller	25	Dependiente de comercio	Castres	França
Camino del pont dels Ases		Nicolas Oliver Colom	v	16	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Toulon	França
Victoria	54b	Cristóbal Ripoll Ferrer	v	22	s	Sóller	22	Dependiente de comercio	Chambéry	França
Victoria	54b	Juan Ripoll Ferrer	v	25	s	Sóller	25	Dependiente de comercio	Chambéry	França
Victoria	52b	Antonio Juan Morell Timoner	v	28	c	Sóller	28	Traficante	Agde	França
Victoria	38	Bartolomé Canals Vidal	v	28	s	Sóller	28	Carpintero	Marselle	França
Victoria	38	Antonio Canals Vidal	v	24	s	Sóller	24	Carpintero	Marselle	França
Bàltx	3	Pedro Antonio Ripoll Vidal	v	20	s	Sóller	9	Dependiente de comercio	Mayaguez	Puerto Rico
Bàltx	5	Pablo Ozonas Busquets	v	22	s	Sóller	22	Dependiente de comercio	Marselle	França
Bàltx	5	Juan Ozonas Busquets	v	17	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Avignon	França
Camino del pont dels Ases	41	Miguel Enseñat Colom	v	19	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Lares	Puerto Rico
Camino del pont dels Ases	43	Bartolomé Seguí Castañer	v	26	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Valence	França
Camino del pont dels Ases	43	Damián Seguí Castañer	v	24	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Valence	França
Camino del pont dels Ases	45	Juan Castañer Castañer	v	21	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Nantes	França
Camino del pont dels Ases	45	Miguel Castañer Castañer	v	18	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Nantes	França
Luna	57	Antonio Oliver Ballester	v	13	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Saint Etienne	França
Luna	61	Damián Mayol Frau	v	28	s	Sóller	12	Dependiente de comercio	Lyon	França
Luna	61	Teresa Mayol Frau	h	22	s	Sóller	28	Carrero	Porretes	Espanya
Luna	69	Pedro Antonio Casanovas Pastor	v	24	s	Sóller	22	Ocupación doméstica	Porretes	Espanya
Luna	69	Jaime Casanovas Pastor	v	17	s	Sóller	17	Comerciante en frutos	Aleira	Espanya
Luna	83	Antonio Castañer Anglada	v	50	c	Sóller	15	Comerciante en frutos	Aleira	Espanya
Luna	85	Simón Ozonas Vallés	v	19	s	Sóller	20	Comerciante en café	Yaico	Puerto Rico
Luna	87	Francisco Arbona Arbona	v	19	s	Sóller	14	Comerciante en frutos	Nueva York	EEUU
Luna	91	Miguel Aguiló Forteza	v	19	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Bar-le-Duc	França
Luna		Pedro Juan Pons Coll	v	24	s	Sóller	18	Traficante en frutos	Tabasco	México
Luna		José Pons Santandreu	v	30	s	Sóller	30	Albani	Marselle	França
Luna		Catalina Pons Santandreu	h	24	s	Sóller	24	Sastre	Palma	Espanya
Luna		Miguel Pons Santandreu	v	21	s	Sóller	21	Traficante en frutos	?	França
Luna		José Rosselló Vidal	v	25	s	Felanitx	2	Zapatero	Marselle	França
Luna		Bartolomé Rosselló Vidal	v	22	s	Felanitx	2	Zapatero	Marselle	França
Luna		Bernardo Arbona Sastre	v	27	c	Sóller	20	Traficante en frutos	Nantes	França
Luna		Pedro Juan Bernat Moranta	v	40	c	Sóller	40	Traficante en frutos	Marselle	França
Luna		Bartolomé Coll Miquel	v	40	c	Sóller	40	Traficante en frutos	Toulon	França
Luna	99	Antonio Magraner Berio	v	20	s	Sóller	10	Comerciante en frutos	Uttando	Puerto Rico
Luna	99	Francisco Magraner Berio	v	19	s	Sóller	16	Comerciante en frutos	Adjuntas	Puerto Rico
Luna	99	Jaime Magraner Berio	v	15	s	Sóller	12	Comerciante en frutos	?	França
Luna	103	Antonio Oliver Frontera	v	15	s	Sóller	15	Comerciante en frutos	Castres	França
Luna	109	Miguel Ripoll Magraner	v	35	c	Sóller	27	Comerciante en frutos	Lyon	França

Luna	109	Juan Pons Ozonas	v	12	s	Sóller	10	Va a la escuela	Chambéry	França
Almas	1	Antonio Coll Miró	v	20	s	Sóller	16	Comerciante en frutos	Marselle	França
Almas	16	Antonio Estarás Gallard	v	68	c	Sóller	40	Jornalero	Sète	França
Almas	16	Antonio Estarás Coll	v	30	s	Sóller	30	Dependiente de comercio	Tabasco	México
Almas	6b	Bartolomé Morell Cunill	v	42	s	Sóller	32	Traficante en frutos	Marselle	França
Almas	4	Antonio Coll Miquel	v	25	s	Sóller	20	Zapatero	Marselle	França
Almas	4	Pedro Juan Coll Miquel	v	24	s	Sóller	19	Zapatero	Marselle	França
Almas	4	José Coll Miquel	v	22	s	Sóller	18	Zapatero	Marselle	França
Almas	4	Maria Coll Miquel	h	20	s	Sóller	16	Jornalero	Marselle	França
Almas	4	Catalina Coll Miquel	h	17	s	Sóller	14	Ninguna	Marselle	França
Almas	4	Bartolomé Coll Miquel	v	13	s	Sóller	13	Traficante en frutos	Sète	França
Almas	2	Miguel Morell Cunill	v	40	c	Sóller	36	Traficante en vinos	Marselle	França
Luna	119	Martin Coll Morell	v	30	s	Sóller	26	Traficante en frutos	Toulon	França
Luna	123	Antonio Pons Morell	v	35	s	Sóller	20	Comerciante en bacalao	Tabasco	México
Luna	127	José Pons Oliver	v	17	s	Sóller	14	Traficante en frutos	Marselle	França
Luna	131	Antonio Bernat Ferrá	v	50	c	Sóller	40	Traficante en frutos	Marselle	França
Luna	137	Bernardo Castañer Alcover	v	23	s	Sóller	17	Traficante en frutos	Béziers	França
Alqueria del Conde	5	Antonio Mayol Frau	v	22	s	Sóller	22	Dependiente de comercio	Rouen	França
Alqueria del Conde	9	Francisco Arbona Canals	v	17	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Marselle	França
Alqueria del Conde	13	Antonio Vicens Magraner	v	24	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Ponce	Puerto Rico
Alqueria del Conde	13	Juan Vicens Magraner	v	15	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Caen	França
Alqueria del Conde	15	Antonio Canals Pastor	v	26	s	Sóller	26	Dependiente de comercio	Tabasco	México
Alqueria del Conde	17	Bartolomé Andreu Adrover	v	13	s	Felanitx	2	Dependiente de comercio	Marselle	França
Alqueria del Conde	21	Bernardo Reynés Albertí	v	23	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Mérida	México
Alqueria del Conde	27	Francisca Serra Albertí	h	30	s	Sóller	30	Ninguna	Marselle	França
Alqueria del Conde	27	José Serra Albertí	v	20	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Marselle	França
Alqueria del Conde	29	José Colom Gomila	v	16	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Avignon	França
Alqueria del Conde	29	Gabriel Colom Gomila	v	16	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Avignon	França
Alqueria del Conde	33b	Bartolomé Bernat Magraner	v	26	s	Sóller	19	Dependiente de comercio	Rouen	França
Alqueria del Conde	33b	Juan Bernat Magraner	v	20	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Rouen	França
Alqueria del Conde	33b	Antonio Juan Bernat Magraner	v	15	s	Sóller	12	Dependiente de comercio	Tabasco	México
Alqueria del Conde	35	Francisco Oliver Ferrer	v	20	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Digna	França
Alqueria del Conde	39	Bernardo Colom Barceló	v	45	s	Sóller	19	Comerciante en frutos	Toulon	França
Alqueria del Conde	39	Vicente Colom Colom	v	19	s	Sóller	14	Comerciante en frutos	Toulon	França
Alqueria del Conde	39b	Francisco Serra Enseñat	v	46	c	Sóller	46	Dependiente de comercio	Marselle	França
Alqueria del Conde	51	Guillermo Arbona Canals	v	27	s	Sóller	27	Dependiente de comercio	Ponce	Puerto Rico
Alqueria del Conde	51	Jacinto Arbona Vicens	v	25	s	Sóller	25	Dependiente de comercio	Ponce	Puerto Rico
Alqueria del Conde	51	Bartolomé Arbona Vicens	v	23	s	Sóller	23	Dependiente de comercio	Ponce	Puerto Rico
Alqueria del Conde	53	Antonio Frontera Coll	v	26	s	Sóller	26	Dependiente de comercio	Marselle	França
Alqueria del Conde	53	Catalina Frontera Coll	h	18	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Marselle	França

Alqueria del Conde	57	José Morell Mayol	v	39	c	Sóller	20	Comerciant en fruits	Vergèze	França
Alqueria del Conde	59	Jaime Morell Mayol	v	28	s	Sóller	18	Dependient de comercio	Saint-Michel	França
Alqueria del Conde	61	Sebastián Caldeney Ramón	v	24	s	Manacor	5	Jornalero	Cuba	Cuba
Alqueria del Conde	63	Jaime Enseñat Joy	v	24	s	Sóller	19	Dependient de comercio	Troyes	França
Alqueria del Conde	67	Antonio Ruitort Borrás	v	35	s	Sóller	24	Comerciant en cafi	Adjuntas	Puerto Rico
Alqueria del Conde	73	Jaime Oliver Ripoll	v	50	c	Sóller	50	Dependient de comercio	Belfort	França
Alqueria del Conde	73	Juan Oliver Vert	v	13	s	Sóller	13	Dependient de comercio	Belfort	França
Sección 5ª - Alqueria										
Puig den Ramis		Juan Alemany Frontera	v	16	s	Sóller	14	Dependient de comercio	Marseille	França
Puig den Ramis		Catalina Ferrer Ferrer	h	24	s	Sóller	20	Ninguna	La Rochelle	França
Puig den Ramis		Cristóbal Ferrer Ferrer	v	21	s	Sóller	17	Dependient de comercio	La Rochelle	França
Puig den Ramis		Guillermo Marín Bernat	v	18	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Bordeaux	França
Puig den Ramis		Jaime Muntaner Mayol	v	40	c	Sóller	30	Traficant en fruits	Marseille	França
Puig den Ramis		Benito Miró Mayol	v	23	s	Sóller	20	Dependient de comercio	Sete	França
La Teulera		Antonio Casasnovas Pastor	v	13	s	Sóller	12	Dependient de comercio	Nantes	França
La Teulera		Jacinto Barceló Vicens	v	18	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Nantes	França
La Teulera		Catalina Estates Castañer	h	73	v	Sóller	73	Ninguna	Palma	Espanya
Can Llorenç		Pedro Juan Rullán Rullán	v	21	s	Sóller	16	Dependient	Mayagüez	Puerto Rico
Can Llorenç		Juan Rullán Rullán	v	16	s	Sóller	15	Dependient	Carcassonne	França
Can Llorenç		Jaime Colom Miró	v	19	s	Sóller	13	Dependient	Yauco	Puerto Rico
Tanques den Frontera		Joaquín Borrás Barceló	v	21	s	Felanitx	7	Dependient de comercio	Toulouse	França
Tanques den Frontera		Bartolomé Rullán Oliver	v	29	s	Sóller	19	Dependient de comercio	Lille	França
Tanques den Frontera		Mateo Bauzá Bisbal	v	38	c	Fornalutx	24	Traficant en fruits	Chinon	França
Tanques den Frontera		Francisco Castañer Reynés	v	14	s	Sóller	13	Dependient de comercio	Toulon	França
Tanques den Frontera		Jorge Arbona Bausquets	v	25	s	Fornalutx	16	Dependient de comercio	Marseille	França
Tanques den Frontera		Agustín Fernández Arbona	v	16	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Serignan	França
Tanques den Frontera		Jaime Fernández Arbona	v	59	c	Sóller	43	Dependient de comercio	Marseille	França
Tanques den Frontera		Ignacio Alcover Muntaner	v	20	s	Sóller	16	Traficant en fruits	Marseille	França
Tanques den Frontera		Pablo Noguera Marqués	v	18	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Ponce	Puerto Rico
Tanques den Frontera		Jaime Castañer Arbona	v	15	s	Sóller	14	Dependient de comercio	Toulouse	França
Tanques den Frontera		Bartolomé Castañer Arbona	v	11	s	Sóller	10	Dependient de comercio	Toulouse	França
Tanques den Frontera		Juan Castañer Arbona	v	17	s	Sóller	15	Dependient de comercio	Narbonne	França
Tanques den Frontera		Vicente Mayol Oliver	v	41	c	Sóller	32	Traficant en fruits	Angoulême	França
Tanques den Frontera		Pedro Antonio Muntaner Oliver	v	34	c	Sóller	29	Traficant	Mirepoix	França
Tanques den Frontera		Damián Rullán Frau	v	37	c	Sóller	31	Traficant	Marseille	França
Tanques den Frontera		Miguel Píriz Ferrer	v	22	s	Sóller	22	Dependient de comercio	Lyon	França
Tanques den Frontera		Lorenzo Bauzá Rullán	v	24	s	Sóller	18	Traficant	Marseille	França
Tanques den Frontera		Damián Bauzá Rullán	v	20	s	Sóller	15	Dependient de comercio	Marseille	França
Can Carol		José Serra Aulet	v	66	v	Sóller	66	Propietario	Palma	Espanya

Can Carol		Andrés Arbona Arbona	v	15	s	Sóller	13	Dependient de comercio	Marseille	França
Can Capó		Isabel M ^a Palou Roger	h	14	s	Sóller	14	Ninguna	Nantes	França
Can Capó		Juan Gomia Colom	v	25	s	Sóller	21	Dependient de comercio	Bordeaux	França
Can Maño		Bartolomé Colom Crespi	v	20	s	Sóller	18	Herrero	Palma	Espanya
Can Maño		Ramon Colom Crespi	v	14	s	Sóller	12	Dependient de comercio	Marseille	França
Can Maño		Juan Colom Crespi	v	12	s	Sóller	10	Dependient de comercio	Limoges	França
Celler		Antonio Colom Vicens	v	42	c	Sóller	35	Traficant en fruits	Carcassonne	França
Celler		Antonio Colom Porta	v	19	s	Sóller	12	Dependient de comercio	Limoges	França
Celler		Mateo Colom Canals	v	21	s	Sóller	20	Religioso agustino	La Vid (Burgos)	Espanya
Celler		Antonio Colom Canals	v	17	s	Sóller	16	Dependient de comercio	Béziers	França
Celler		Pedro Juan Colom Canals	v	15	s	Sóller	14	Dependient de comercio	Bordeaux	França
Celler		Amador Alcover Ferrer	v	27	s	Sóller	21	Dependient de comercio	Ciales	Puerto Rico
Celler		Antonio Colom Soto	v	16	s	Sóller	?	Dependient de comercio	Lares	Puerto Rico
Celler		José Píriz Magraner	v	21	s	Sóller	17	Dependient de comercio	Béziers	França
Celler		Antonio Lluís Marqués	v	52	c	Sóller	52	Marinero	Tabasco	México
Celler		Jaime Rullán Mir	v	29	s	Sóller	20	Dependient de comercio	Valencia	Espanya
Celler		Sebastián Rullán Mir	v	26	s	Sóller	26	Dependient de comercio	Toulouse	França
Celler		Bartolomé Rullán Mir	v	25	s	Sóller	22	Dependient de comercio	Toulouse	França
Celler		Gabriel Coll Mayol	v	24	s	Sóller	20	Dependient de comercio	Marseille	França
Celler		Pedro Juan Gallart Servera	v	43	c	Sóller	32	Traficant en fruits	Toulouse	França
Celler		Catalina Reynés Colom	h	35	c	Sóller	29	Ninguna	Toulouse	França
Celler		Pedro Antonio Mayol Coll	v	23	s	Sóller	18	Dependient de comercio	Marseille	França
Celler		Bartolomé Trias Colom	v	34	c	Sóller	25	Marinero	Bordeaux	França
Celler		Magdalena Mayol Mayol	h	32	c	Sóller	28	Ninguna	Bordeaux	França
Celler		Damián Arbona Castañer	v	26	s	Sóller	20	Traficant en fruits	Castres	França
Celler		Miguel Valleneras Mascó	v	22	s	La Puebla	7	Traficant en fruits	Clermont-Ferrand	França
Celler		Juan Valleneras Mascó	v	19	s	La Puebla	7	Traficant en fruits	Clermont-Ferrand	França
Alqueria del Conde		Juan Coll Baillester	v	38	c	Sóller	34	Albahil	Dijon	França
Alqueria del Conde		Antonio Morell Colom	v	18	s	Sóller	15	Albahil	Toulon	França
Alqueria del Conde		José Colom Morell	v	29	c	Sóller	25	Cantero	Saint-Etienne	França
Alqueria del Conde		Antonio Planas Rotger	v	60	c	Sóller	52	Agricultor	Valence	França
Alqueria del Conde		José Vicens Colom	v	31	c	Fornalutx	3	Traficant en fruits	Nice	França
Alqueria del Conde		Simón Colom Bisbal	v	19	s	Sóller	13	Jornalero	Mous	Belgica
Alqueria del Conde		Bartolomé Estates Mayol	v	61	c	Sóller	52	Tejedor	Toulon	França
Alqueria del Conde		Vicente Enseñat Garcia	v	32	s	Sóller	25	Traficant en fruits	Toulouse	França
Torrentó de can Creuetia		Juan Mayol Morell	v	28	s	Sóller	24	Traficant en fruits	Marseille	França
Torrentó de can Creuetia		Joaquín Joy Mayol	v	36	c	Sóller	32	Traficant en fruits	Toulouse	França
Torrentó de can Creuetia		Francisco Noguera Canals	v	36	c	Sóller	36	Traficant en fruits	Marseille	França
Torrentó de can Creuetia		José Marqués Canals	v	29	s	Sóller	24	Traficant en fruits	Lyon	França

Alqueria del Conde	Pedro Benito Vives Ozomas	v	36	c	Sóller	27	Traficante en frutos	Toulon	França
Alqueria del Conde	Francisco Arbona Oliver	v	20	s	Sóller	13	Dependiente de comercio	Troyes	França
Alqueria del Conde	Antonio Serra Ripoll	v	34	c	Sóller	25	Traficante en frutos	Marselle	França
Alqueria del Conde	Bartolomé Frontera Mir	v	45	c	Sóller	40	Traficante en frutos	Marselle	França
Alqueria del Conde	José Mayol Bernat	v	30	s	Sóller	22	Dependiente de comercio	Ponce	Puerto Rico
Alqueria del Conde	José Coll Oliver	v	30	c	Sóller	25	Traficante en frutos	Fermini	França
Alqueria del Conde	Miguel Bernat Colom	v	17	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Bar-le-Duc	França
Alqueria del Conde	Damián Benmassar Joy	v	24	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Nevers	França
Alqueria del Conde	Juan Mayol Deyá	v	27	s	Sóller	19	Dependiente de comercio	Toulon	França
Alqueria del Conde	Antonio Magraner Arbona	v	32	s	Sóller	30	Traficante	Rochefort	França
Alqueria del Conde	Guillermo Morell Reynés	v	41	c	Sóller	26	Traficante	Sète	França
Alqueria del Conde	Antonio Morell Colom	v	26	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Narbonne	França
Alqueria del Conde	Bartolomé Morell Colom	v	23	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Tarasson	França
Sercán 6ª - Biniarax									
Aldea de Biniarax	Damián Ferrá Morey	v	25	s	Valldemoss	3	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Pablo Colom Vidal	v	66	s	Sóller	51	Traficante en frutos	Tours	França
Aldea de Biniarax	Juan Colom Canals	v	28	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Castres	França
Aldea de Biniarax	Bartolomé Trias Enseñat	v	32	c	Sóller	21	Comerciante en frutos	Saint-Affrique	França
Aldea de Biniarax	María Deyá Llabrés	h	25	c	Sóller	23	Ninguna	Saint-Affrique	França
Aldea de Biniarax	Vicente Enseñat Colom	v	20	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Coudons	França
Aldea de Biniarax	Juan Alberti Morell	v	26	s	Sóller	19	Dependiente de comercio	Tarbes	França
Trinidad	36 Antonio Mayol Pons	v	36	c	Fornalutx	30	Traficante	Fermini	França
Trinidad	36 María Casasnovas Mayol	h	30	c	Sóller	25	Ninguna	Fermini	França
Salvador	13 Juan Llabrés Colom	v	27	s	Sóller	18	Comerciante en frutos	Fermini	França
Salvador	13 Nicolás Llabrés Morell	v	21	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Fermini	França
Salvador	11 Antonio Solvellas Clife	v	17	s	Selva	5	Albani	?	França
San Guillermo	16 Vicente Enseñat Maraner	v	24	s	Sóller	24	Dependiente	Béziers	França
San Guillermo	14 José Reynés Reynés	v	50	c	Fornalutx	40	Traficante en frutos	Troyes	França
San Guillermo	14 Juan Reynés Colom	v	13	s	Sóller	13	Dependiente	Troyes	França
San Guillermo	12 Bartolomé Arbona Busquets	v	41	c	Fornalutx	15	Traficante	Toulon	França
San Guillermo	10 José Colom Magraner	v	20	s	Sóller	16	Mozo de restaurant	Toulon	França
San Guillermo	10 Antonio Colom Magraner	v	17	s	Sóller	15	Dependiente	Toulon	França
San José	13 Cristóbal Colom Lladó	v	20	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Troyes	França
San José	11b José Soler Vicens	v	19	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Toulouse	França
San José	5 Juan Arbona Frontera	v	13	s	Sóller	13	Dependiente de comercio	Toulon	França
Santa Catalina	4 Rafael Mayol Ferrá	v	31	s	Sóller	31	Dependiente	Toulon	França
Santa Catalina	4 Bartolomé Mayol Ferrá	v	14	s	Sóller	14	Dependiente	Marselle	França
Salvador	3 Bartolomé Magraner Colom	v	32	s	Sóller	21	Dependiente	Marselle	França
Salvador	3 Rafael Magraner Mayol	v	24	s	Sóller	19	Dependiente	Chambéry	França
Aldea de Biniarax	Lucas Estadés Vicens	v	37	c	Sóller	25	Minero	Bordeaux	França

Aldea de Biniarax	Bartolomé Frontera Bauzá	v	25	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Antonio Frontera Bauzá	v	22	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Pablo Frontera Bauzá	v	19	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Sebastián Frontera Bauzá	v	13	s	Sóller	13	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Francisco Arbona Noguera	v	54	c	Sóller	40	Traficante en frutos	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Francisco Arbona Marqués	v	25	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Vicente Arbona Marqués	v	21	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	José Frontera Busquets	v	23	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Jaime Frontera Busquets	v	21	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Francisco Frontera Busquets	v	14	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Cosme Timoner Colom	v	22	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Marselle	França
Aldea de Biniarax	José Timoner Colom	v	14	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Sète	França
Aldea de Biniarax	Antonio Joy Joy	v	21	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Saint-Etienne	França
Aldea de Biniarax	Jaime Joy Joy	v	18	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Chambéry	França
Aldea de Biniarax	Gabriel Magraner Borrás	v	28	s	Sóller	16	Traficante	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Bartolomé Magraner Borrás	v	23	s	Sóller	16	Traficante	Marselle	França
Aldea de Biniarax	Lorenzo Magraner Borrás	v	26	s	Sóller	15	Dependiente	Lares	Puerto Rico
Aldea de Biniarax	Jaime Magraner Borrás	v	24	s	Sóller	14	Dependiente	Lares	Puerto Rico
Camí del Murterar	Bartolomé Frontera Mayol	v	19	s	Sóller	19	Dependiente	Chambéry	França
Camí del Murterar	Pedro Antonio Casasnovas Vicens	v	56	v	Sóller	40	Traficante	Saint-Etienne	França
Camí del Murterar	José Casasnovas Bauzá	v	22	s	Sóller	17	Traficante	Saint-Etienne	França
Camí del Murterar	Juan Casasnovas Bauzá	v	20	s	Sóller	17	Traficante	Saint-Etienne	França
Camí del Murterar	Jaime Ribas Mir	v	21	s	Sóller	17	Traficante	Marselle	França
Camí del Murterar	Jaime Colom Mora	v	21	s	Sóller	18	Dependiente	Marselle	França
Camí del Murterar	Pedro Juan Colom Mora	v	12	s	Sóller	12	Dependiente	Marselle	França
Camí de les Planes	Pedro Juan Bernat Colom	v	23	s	Sóller	18	Dependiente	Toulon	França
Camí de les Planes	Juana Mª Oliver Mayol	h	30	s	Sóller	19	Dependiente	Angoulême	França
Camí de les Planes	Juan Estadés Alberti	v	39	c	Fornalutx	10	Traficante	Marselle	França
Camí de les Planes	Bartolomé Estadés Mayol	v	8	s	Sóller	7	Ninguna	Marselle	França
Camí de les Planes	Catalina Mª Estadés Mayol	h	4	s	Sóller	3	Ninguna	Marselle	França
Camí de les Planes	Francisco Bisbal Serra	v	19	s	Sóller	16	Dependiente	Lyon	França
Camí de les Planes	José Frontera Mir	v	40	c	Sóller	30	Traficante	Narbonne	França
Camí de les Planes	Bartolomé Mayol Oliver	v	17	s	Sóller	16	Dependiente	Nimes	França
Camí de les Planes	Ramón Colf Oliver	v	14	s	Sóller	13	Dependiente	Nimes	França
Casero cals Panerers	Pedro Juan Martí Oliver	v	24	s	Sóller	16	Dependiente	Béziers	França
Casero cals Panerers	Andrés Martí Oliver	v	22	s	Sóller	20	Dependiente	Béziers	França
Casero cals Panerers	Antonio Martí Oliver	v	16	s	Sóller	15	Dependiente	Marselle	França
Casero cals Panerers	Bartolomé Oliver Frontera	v	47	c	Sóller	35	Traficante	Bordeaux	França
Casero cals Panerers	Maria Vicens Castañer	h	44	c	Sóller	40	Ninguna	Bordeaux	França
Casero cals Panerers	Antonio Tomas Salvá	v	34	c	Lluenjaor	10	Dependiente	Toulon	França

Casertó cala Panerers	Jaime Noguera Serra	v	23	s	Sóller	20	Dependiente	Toulouse	França
Casertó cala Panerers	Pablo Noguera Serra	v	19	s	Sóller	16	Dependiente	Toulouse	França
Casertó cala Panerers	Antonio Noguera Serra	v	17	s	Sóller	15	Dependiente	Toulouse	França
Casertó cala Panerers	Juan Mayol Ripoll	v	37	c	Sóller	30	Traficante	Saint-Etienne	França
Casertó cala Panerers	Bernardo Coll Reus	v	26	c	Lloseta	4	Carretero	Béziers	França
Casertó cala Panerers	Joaquín Trias Alcover	v	30	s	Sóller	20	Traficante	Béziers	França
Casertó cala Panerers	Andrés Vidal Ensehat	v	36	c	Sóller	30	Traficante	Marseille	França
Casertó cala Panerers	Juan Morell Moranta	v	34	c	Sóller	20	Traficante	Sète	França
Casertó cala Panerers	Onofre Vidal Ensehat	v	29	s	Sóller	20	Dependiente	Lyon	França
Casertó cala Panerers	María Ripoll Magraner	h	30	s	Sóller	26	Ninguna	Dijon	França
Casertó cala Panerers	Sebastián Darder Alberri	v	29	s	Sóller	20	Traficante	Toulon	França
Casertó cala Panerers	José Ripoll Nadal	v	20	s	Sóller	16	Dependiente	Chambéry	França
Casertó cala Panerers	José Ripoll Ripoll	v	22	s	Sóller	18	Traficante	Marseille	França
Les Fontanelles	Damián Coll Mayol	v	26	s	Sóller	20	Traficante	Condom	França
Les Fontanelles	Antonio Coll Mayol	v	24	s	Sóller	21	Dependiente	Tarbes	França
Les Fontanelles	Barrolomé Mas Torxo	v	17	s	Palma	4	Dependiente	Nîmes	França
Cala Panerers	Guillermo Pons Ferrer	v	42	c	Sóller	30	Traficante	Marseille	França
Cala Panerers	Antonio Pons Ferrer	v	16	c	Sóller	15	Dependiente	Marseille	França
Les Fontanelles	Francisco Arbona Riutort	v	18	s	Sóller	16	Traficante	Agen	França
Les Fontanelles	Juan Bautista Bisbal Alberri	v	29	c	Sóller	20	Traficante	Marseille	França
Les Fontanelles	Pedro Lucas Vicens Ferrer	v	14	s	Sóller	14	Dependiente	Troyes	França
Les Fontanelles	Juan Arbona Vicens	v	20	s	Sóller	17	Dependiente	Castres	França
Les Fontanelles	Jaime Arbona Vicens	v	17	s	Sóller	16	Dependiente	Castres	França
Les Fontanelles	Francisco Arbona Vicens	v	14	s	Sóller	13	Dependiente	Castres	França
El Murtriar	Guillermo Seguí Bernat	v	39	c	Sóller	30	Traficante	Albi	França
El Murtriar	Salvador Castañer Reynés	v	14	s	Sóller	12	Dependiente	Lézignan	França
El Murtriar	Juan Antonio Bernat Alemany	v	19	s	Sóller	16	Dependiente	Nevers	França
El Murtriar	Gaspar Bernat Alemany	v	14	s	Sóller	13	Dependiente	Sézanne	França
El Murtriar	José Bernat Vicens	v	26	s	Sóller	18	Dependiente	Carmaux	França
El Murtriar	Antonio Bernat Vicens	v	19	s	Sóller	18	Dependiente	Chambéry	França
El Murtriar	Juan Bernat Vicens	v	16	s	Sóller	14	Dependiente	Lyon	França
El Murtriar	Agustín Lopategui Colom	v	22	s	Sóller	17	Dependiente	Béziers	França
El Murtriar	Juan Lopategui Colom	v	20	s	Sóller	16	Dependiente	Nevers	França
Les Fontanelles	Antonio Rullán Arbona	v	24	s	Sóller	18	Dependiente	Marseille	França
Les Fontanelles	Andrés Rullán Arbona	v	21	s	Sóller	16	Dependiente	Marseille	França
Les Fontanelles	Barrolomé Rullán Arbona	v	10	s	Sóller	16	Dependiente	Marseille	França
Les Fontanelles	Pablo Oliver Ferrer	v	10	s	Sóller	10	Dependiente de comercio	Chalon	França
Les Fontanelles	Juan Oliver Ferrer	v	23	s	Sóller	15	Dependiente de comercio	Carcassonne	França
Les Fontanelles	Miguel Oliver Ferrer	v	15	s	Sóller	12	Dependiente	Mirepoix	França
Camp den Mayol	Francisco Oliver Coll	v	26	s	Sóller	20	Traficante	Sète	França

Camp den Mayol	Jaime Serra Deyá	v	23	s	Sóller	18	Traficante	Bordeaux	França
Camp den Mayol	Juan Serra Noguera	v	23	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Bordeaux	França
Camp den Mayol	Pablo Serra Noguera	v	20	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Bordeaux	França
Camp den Mayol	Juan Serra Bisbal	v	25	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Bordeaux	França
Camp den Mayol	Jaime Serra Bisbal	v	20	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Toulon	França
Camp den Mayol	Antonio Serra Bisbal	v	18	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Toulon	França
Camp den Mayol	María Serra Bisbal	h	14	s	Sóller	13	Ninguna	Marseille	França
Camp den Mayol	Pedro Juan Pastor Bisbal	v	37	c	Sóller	30	Traficante	Bordeaux	França
Les Marjades	Bernardo Gamundi Coll	v	18	s	Sóller	16	Dependiente	Bordeaux	França
Les Marjades	Pedro Antonio Coll Oliver	v	28	s	Sóller	19	Dependiente de comercio	Ponce	Puerto Rico
Les Marjades	Francisco Coll Oliver	v	25	s	Sóller	19	Dependiente de comercio	Ponce	Puerto Rico
Les Marjades	Barrolomé Coll Oliver	v	22	s	Sóller	19	Zapatero	La Habana	Cuba
Les Marjades	Andrés Coll Oliver	v	14	s	Sóller	13	Dependiente de comercio	La Habana	Cuba
Les Marjades	Francisco Oliver Ferrer	v	39	s	Sóller	20	Comerciante en frutos	Marseille	França
Les Marjades	Jorge Oliver Ferrer	v	21	s	Sóller	18	Traficante	Marseille	França
Les Marjades	Pablo Oliver Ferrer	v	24	s	Sóller	19	Traficante	Marseille	França
Les Marjades	Francisco Bisbal Canals	v	36	s	Sóller	30	Dependiente de comercio	Nevers	França
Les Marjades	Jaime Oliver Oliver	v	25	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Sète	França
Les Marjades	Jaime Bisbal Oliver	v	23	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Marseille	França
Bini bassi	Juan Morell Mir	v	28	s	Sóller	21	Dependiente de comercio	Brest	França
Bini bassi	Juan Mayol Oliver	v	26	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Toulouse	França
Bini bassi	Antonio Mayol Oliver	v	20	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Villefranche	França
Bini bassi	Miguel Frontera Escalles	v	19	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Marseille	França
Bini bassi	Mateo Frontera Escalles	v	12	s	Sóller	11	Dependiente de comercio	Lyon	França
Bini bassi	José Bernat Pizá	v	33	c	Sóller	27	Dependiente	Marseille	França
Bini bassi	Ramón Colom Bernat	v	30	c	Sóller	25	Dependiente	Marseille	França
Bini bassi	Pedro Juan Coll Oliver	v	29	s	Sóller	22	Dependiente de comercio	Nîmes	França
Bini bassi	Francisco Coll Oliver	v	25	s	Sóller	19	Dependiente de comercio	Montpellier	França
Bini bassi	Jaime Coll Oliver	v	23	s	Sóller	21	Dependiente de comercio	Tarascon	França
Costa den Flassada	Lorenzo Colom Morell	v	25	s	Sóller	20	Traficante	Rochefort	França
Costa den Flassada	Damián Colom Morell	v	21	s	Sóller	18	Dependiente	Rochefort	França
El Prat	Juan Castañer Mayol	v	22	s	Sóller	20	Dependiente	Montélimar	França
Les Argiles	Damián Fullana Castañer	v	23	s	Sóller	17	Traficante	Troyes	França
Costa den Flassada	Antonio Morell Castañer	v	18	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Marseille	França
Costa den Flassada	Pablo Morell Castañer	v	14	s	Sóller	13	Dependiente de comercio	Castres	França
Costa den Flassada	Francisco Castañer Castañer	v	34	c	Sóller	27	Traficante	Marseille	França
Costa den Flassada	Damián Mayol Puig	v	28	s	Sóller	21	Dependiente	Bordeaux	França
Costa den Flassada	Juan Mayol Puig	v	26	s	Sóller	20	Traficante	Bordeaux	França
Costa den Flassada	Barrolomé Mayol Puig	v	20	s	Sóller	17	Dependiente	Bordeaux	França

Sección 7ª - Puerto

Casario de la Villalonga	Juan Rullan Rotger	v	19	s	Sóller	16	Traficante	Castres	França
Casario de la Villalonga	Jaime Colom Gamundi	v	27	s	Sóller	27	Traficante	Bordeaux	França
Casario de la Villalonga	Bartolomé Calafat Morell	v	22	s	Sóller	17	Traficante	Marselle	França
Casario de la Villalonga	Jaime Calafat Morell	v	18	s	Sóller	16	Traficante	Nimes	França
Casario de la Villalonga	Gabriel Calafat Morell	v	15	s	Sóller	14	Traficante	Nimes	França
Casario de la Villalonga	Damián Canals Frau	v	22	s	Sóller	16	Traficante	Toulouse	França
Casario de la Villalonga	Rafael Bauza Morell	v	13	s	Sóller	13	Traficante	Marselle	França
Casario de la Villalonga	Catalina Colom Coll	h	47	c	Sóller	47	Ninguna	Marselle	França
Casario de la Villalonga	Amador Castañer Colom	v	19	s	Sóller	19	Traficante	Marselle	França
Casario de la Villalonga	Maria Castañer Colom	h	16	s	Sóller	16	Ninguna	Marselle	França
Casario de la Villalonga	Miguel Oliver Rullan	v	28	s	Sóller	20	Traficante	Toulouse	França
Casario de la Villalonga	Mateo Pons Castañer	v	15	s	Sóller	15	Dependiente	Lares	Puerto Rico
Casario de la Villalonga	Miguel Pons Castañer	v	13	s	Sóller	13	Traficante	Chambéry	França
Casario de la Villalonga	Antonio Soler Morey	h	26	s	Sóller	26	Criada	Palma	Espanya
Casario de la Villalonga	José Soler Morey	v	24	s	Sóller	24	Dependiente	Yauco	Puerto Rico
Casario de la Villalonga	Antonio Soler Morey	v	18	s	Sóller	16	Dependiente	Lares	Puerto Rico
Casario de la Villalonga	Jaime Soler Morey	v	16	s	Sóller	15	Dependiente	Lares	Puerto Rico
Casario de la Villalonga	Antonio Rullan Oliver	v	20	s	Sóller	16	Dependiente	Lares	Puerto Rico
Casario de la Villalonga	Guillermo Rullan Oliver	v	18	s	Sóller	15	Dependiente	Lares	Puerto Rico
Casario de la Villalonga	Gabriel Rullan Oliver	v	16	s	Sóller	15	Dependiente	Lares	Puerto Rico
Casario de la Villalonga	Pedro Antonio Alcove Morell	v	28	s	Sóller	28	Traficante	Marselle	França
Casario de la Villalonga	Antonio Quetglas Estarellas	v	33	s	Sóller	25	Dependiente	Site	França
Casario de la Villalonga	Juan Quetglas Estarellas	v	22	s	Sóller	18	Traficante	Site	França
Casario de la Villalonga	Guillermo Pons Morey	v	48	c	Sóller	30	Traficante	Nimes	França
Casario de la Villalonga	Pablo Pons Castañer	v	17	s	Sóller	15	Dependiente	Nimes	França
Casario de la Villalonga	Juan Vicens Mayol	v	17	s	Sóller	15	Dependiente	Marselle	França
Casario de la Villalonga	Antonio Mayol Bernat	v	20	s	Sóller	16	Dependiente	Castres	França
Casario de la Villalonga	Cristóbal Mayol Bernat	v	18	s	Sóller	16	Dependiente	Castres	França
Casario de la Villalonga	Damián Mayol Pons	v	58	s	Sóller	40	Traficante	Marselle	França
Casario de la Villalonga	Jaime Mayol Oliver	v	47	c	Sóller	30	Traficante	Marselle	França
Casario de la Villalonga	Antonio Mayol Crespi	v	14	s	Sóller	14	Dependiente	Marselle	França
Casario de la Villalonga	Antonio Mayol Mayol	v	70	s	Sóller	70	Ninguna	Palma	Espanya
Casario de la Villalonga	Bartolomé Casanovas Colomet	v	23	s	Sóller	20	Dependiente	Lyon	França
Casario de la Abourada	Bartolomé Casanovas Castañer	v	46	s	Sóller	30	Traficante	Marselle	França
Casario de la Abourada	Pedro Lucas Oliver Oliver	v	50	c	Sóller	30	Traficante	Béziers	França
Huerta de Baix	Gabriel Coll Oliver	v	25	s	Sóller	15	Traficante	Marselle	França
Huerta de Baix	Jaime Coll Casanovas	v	21	s	Sóller	17	Traficante	Saint-Etienne	França
Costa den Flassada	Jaime Joy Serra	v	28	s	Sóller	24	Traficante	Nimes	França
Costa den Flassada	Pablo Castañer Morell	v	15	s	Sóller	15	Dependiente	Marselle	França
Costa den Flassada	Margarita Barelló Sastre	h	36	s	Sóller	30	Ninguna	Favières	França

Costa den Flassada	Pedro Antonio Vicens Palou	v	27	s	Sóller	20	Traficante	Narbonne	França
Costa den Flassada	Antonio Vicens Palou	v	19	s	Sóller	17	Dependiente	Lyon	França
Costa den Flassada	Antonio Carbonell Perelló	v	25	s	Calvià	17	Traficante	Marselle	França
Les Argiles	Miguel Castañer Castañer	v	21	s	Sóller	20	Dependiente	Nimes	França
Les Argiles	Antonio Castañer Borrás	v	17	s	Sóller	17	Traficante	Lyon	França
Les Argiles	Juan Castañer Pons	v	32	c	Sóller	22	Jornalero	Marselle	França
El Puig	Miguel Mayol Bernat	v	24	s	Sóller	20	Traficante	Bordeaux	França
El Puig	Pablo Mayol Bernat	v	16	s	Sóller	16	Traficante	Bordeaux	França
El Puig	Jaime Mayol Bernat	v	18	s	Sóller	16	Traficante	Bordeaux	França
El Puig	Damián Mayol Bernat	v	14	s	Sóller	14	Traficante	Bordeaux	França
El Puig	Lorenzo Deyá Mayol	v	22	s	Sóller	18	Dependiente	Castres	França
El Puig	Jorge Trias Morell	v	27	s	Sóller	20	Traficante	Clermont-Ferrand	França
Huerta de Baix	Ramón Castañer Bernat	v	18	s	Sóller	16	Traficante	Marselle	França
Huerta de Baix	Juan Castañer Bernat	v	15	s	Sóller	15	Traficante	Marselle	França
Huerta de Baix	Pablo Castañer Palou	v	25	s	Sóller	18	Traficante	Toulouse	França
Casario de la Villalonga	Antonio Serra Albertí	v	22	s	Sóller	16	Dependiente	Lares	Puerto Rico
Casario de la Villalonga	Miguel Serra Albertí	v	16	s	Sóller	15	Dependiente	Lares	Puerto Rico
Casario el Puig	Maria Canals Arborea	h	29	s	Sóller	25	Ninguna	Favières	França
Casario el Puig	Juan Vicens Escalles	v	27	s	Sóller	15	Traficante	Narbonne	França
Casario el Puig	Francisco Coll Oliver	v	26	s	Sóller	26	Traficante	Marselle	França
Casario el Prat	Miguel Vicens Escalles	v	30	c	Sóller	25	Agricultor	Marselle	França
Casario el Prat	Damián Canals Deyá	v	17	s	Sóller	17	?	Toulouse	França
Can Tamany	Jaime Ferrá Oliver	v	16	s	Sóller	16	Dependiente	Site	França
Can Tamany	Bernardo Garau Castañer	v	26	s	Sóller	20	Traficante	Lyon	França
Can Tamany	Vicente Garau Castañer	v	18	s	Sóller	16	Dependiente	Bordeaux	França
Casario del Port	José Valls Xumet	v	40	c	Sóller	28	Comerciante en frutos	Lyon	França
Casario del Port	Jaime Valls Arborea	v	14	s	Sóller	14	Dependiente	Lyon	França
Casario del Port	Francisco Cardell Arborea	v	28	c	Sóller	20	Traficante	Lyon	França
Casario del Port	Gaspard Bisbal Oliver	v	20	s	Sóller	20	Dependiente	Marselle	França
Casario del Port	Miguel Garcias Salom	v	30	c	Sóller	8	Albani	Authumes	França
Casario del Port	Maria Melis Vicens	h	9	s	Sóller	9	Sirvienta	Palma	Espanya
Casario del Port	Jacinto Gregorio Gorrea	v	36	c	Cabañal	12	Pescador	Lyon	França
Casario del Port	Antonio Cifre Colom	v	14	s	Palma	8	Ninguna	Dijon	França
Casario del Port	Jaime Mayol Calafat	v	32	c	Sóller	32.5	Pescador	Lyon	França
Casario del Port	Margarita Pons Benassar	h	20	c	Sóller	20	Ninguna	Lyon	França
Casario del Port	Juan Frau Colom	v	26	c	Sóller	26	Marinero		A la mar
Casario del Port	Francisco Arborea Marqués	v	44	c	Sóller	44	Marinero		A la mar
Casario del Port	Salvador Ripoll Ramón	v	21	s	Sóller	21	Marinero		A la mar
Casario del Port	Francisco Ripoll Ramón	v	18	s	Sóller	18	Marinero		A la mar
Huerta de Baix	Guillermo Alcove Morell	v	50	c	Sóller	40	Traficante	Castres	França

Huerta de Baix	Pedro Antonio Alover Bauzá	v	14	s	Sóller	14	Dependiente	Castres	França
Huerta de Baix	Juan Sastre Far	v	29	c	Alaró	29	Zapatero	Bogers	França
Huerta de Baix	Simón Garcés Arbós	v	16	s	Barcelona	10	Traficante	Marseille	França
Huerta de Baix	Antonio Muntaner Castañer	v	23	s	Sóller	20	Traficante	Nevers	França
Huerta de Baix	Barlolomé Muntaner Castañer	v	15	s	Sóller	10	Traficante	Nevers	França
Huerta de Baix	Lorenzo Vidal Bosch	v	33	s	Sóller	27	Comerciante en frutos	Valence	França
Huerta de Baix	Mateo Vidal Bosch	v	28	s	Sóller	22	Comerciante en frutos	Lyon	França
Huerta de Baix	José Mayol Castañer	v	23	s	Sóller	20	Comerciante en frutos	Saint-Etienne	França
Huerta de Baix	Sebastián Mayol Castañer	v	17	s	Sóller	17	Comerciante en frutos	Saint-Etienne	França
Huerta de Baix	Juan Colomar Ferrer	v	16	s	Bunyola	8	Comerciante en frutos	Grenoble	França
Huerta de Baix	Pablo Castañer Colom	v	13	s	Sóller	16	Comerciante en frutos	Salutux	França
Huerta de Baix	Jaime Castañer Colom	v	16	s	Sóller	13	Comerciante en frutos	Saint-Etienne	França
Huerta de Baix	Mateo Coll Mayol	v	24	s	Sóller	24	Comerciante en frutos	Fleury	França
Huerta de Baix	Guillermo Coll Mayol	v	22	s	Sóller	22	Comerciante en frutos	Brignoles	França
Huerta de Baix	Jaime Coll Mayol	v	18	s	Sóller	18	Comerciante en frutos	Fleury	França
Huerta de Baix	Pedro Antonio Alover Morey	v	21	s	Sóller	18	Comerciante en frutos	Tun	França
Huerta de Baix	Antonio Rullán Bisanz	v	62	c	Sóller	62	Comerciante en frutos	Castres	França
Huerta de Baix	Juan Oliver Ballester	v	17	s	Sóller	17	Comerciante en frutos	Congrier	França
Huerta de Baix	Damián Oliver Ballester	v	15	s	Sóller	15	Comerciante en frutos	Grenoble	França
La Anglada	Francisco Castañer Alover	v	27	s	Sóller	20	Comerciante en frutos	Marseille	França
La Anglada	Pedro Antonio Castañer Alover	v	25	s	Sóller	20	Comerciante en frutos	Nevers	França
La Anglada	Barlolomé Castañer Alover	v	22	2	2	20	Comerciante en frutos	Châlons	França
La Anglada	Juan Castañer Alover	v	18	s	Sóller	16	Comerciante en frutos	Troyes	França
La Anglada	Jaime Castañer Alover	v	16	s	Sóller	13	Comerciante en frutos	Mussidan	França
La Anglada	Juan Sastre Fontanet	v	42	c	Sóller	22	Comerciante en frutos	Sumène	França
La Anglada	Maria Sastre Cuat	h	8	s	Sóller	8	Va a la escuela	Sumène	França
La Anglada	Antonio Castañer Bernat	v	33	c	Sóller	26	Comerciante en frutos	Agde	França
La Anglada	Miguel Castañer Rullán	v	16	s	Sóller	14	Comerciante en frutos	Agde	França
La Anglada	Barlolomé Trias Estades	v	50	c	Sóller	40	Comerciante en frutos	Nancy	França
La Anglada	Jaime Trias Noguera	v	17	s	Sóller	15	Comerciante en frutos	Nancy	França
La Anglada	Juan Trias Noguera	v	15	s	Sóller	13	Comerciante en frutos	Nancy	França
La Anglada	Barlolomé Trias Noguera	v	13	s	Sóller	13	Comerciante en frutos	Nancy	França
La Anglada	Andrés Fiol Cuat	v	53	c	Sóller	13	Marinero	Marseille	França
La Anglada	Francisco Fiol Garcés	v	25	s	Sóller	20	Comerciante en frutos	?	Suiza
La Anglada	Jaime Fiol Ponce	v	19	s	Sóller	17	Comerciante en frutos	Marseille	França
La Anglada	Andrés Fiol Ponce	v	16	s	Sóller	16	Comerciante en frutos	Marseille	França
La Anglada	Barlolomé Fiol Ponce	v	11	s	Sóller	11	Comerciante en frutos	Marseille	França
La Abourada	Jaime Castañer Arbona	v	32	s	Sóller	29	Comerciante en frutos	Nice	França
La Abourada	Antonio Castañer Arbona	v	30	s	Sóller	27	Comerciante en frutos	Ferminy	França
La Abourada	Juan Castañer Arbona	v	28	s	Sóller	27	Comerciante en frutos	Ferminy	França

La Abourada	Bernardo Castañer Arbona	v	21	s	Sóller	18	Comerciante en frutos	Roman	França
La Anglada	Cristóbal Trias Casanovas	v	24	s	Sóller	17	comerciante en comestibles	Lares	Puerto Rico
La Anglada	Miguel Trias Casanovas	v	22	s	Sóller	18	comerciante en comestibles	Beziers	França
La Anglada	Antonio Trias Casanovas	v	19	s	Sóller	16	comerciante en comestibles	?	Bèlgica
La Anglada	Francisca Colom Casanovas	h	31	s	Sóller	30	Sirvienta	Palma	Espanya
La Anglada	Antonio Colom Casanovas	v	23	s	Sóller	20	dependiente de comercio	Marseille	França
La Anglada	Juan Fontanet Canals	v	67	c	Sóller	67	Agricultor	?	França
Sección 8ª - Castelló									
Can Repic	Juan Alemany Casanovas	v	24	s	Sóller	24	Dependiente de comercio	Lares	Puerto Rico
Can Repic	Miguel Alemany Casanovas	v	17	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Lares	Puerto Rico
Casario del Convento	José Oliver Estades	v	26	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Marseille	França
Casario del Convento	Pedro Antonio Oliver Estades	v	21	s	Sóller	20	Zapatero	Matton	França
Can Repic	Jaime Castañer Garau	v	29	s	Sóller	18	Comerciante en café	Lares	Puerto Rico
Can Repic	Juan Arbona Oliver	v	30	s	Sóller	20	Comerciante en comestibles	Lares	Puerto Rico
Can Repic	Guillermo Arbona Oliver	v	23	s	Sóller	13	Comerciante en comestibles	Lares	Puerto Rico
Can Repic	Francisco Bernat Moranta	v	35	c	Sóller	35	Comerciante en naranjas	Marseille	França
Can Repic	Juan Alemany Rullán	v	52	c	Sóller	40	Comerciante en frutos	Marseille	França
Can Repic	Juan Mayol Muntaner	v	46	c	Sóller	40	Doméstica	Marseille	França
Can Repic	Antoniá Oliver Morey	h	23	s	Sóller	20	Comerciante en frutos	Marseille	França
Can Repic	Andrés Mayol Oliver	v	23	s	Sóller	18	Comerciante en frutos	Marseille	França
Can Repic	Antonio Mayol Oliver	v	21	s	Sóller	16	Comerciante en frutos	Marseille	França
Can Repic	José Mayol Oliver	v	19	s	Sóller	16	Comerciante en frutos	Marseille	França
Can Repic	Juan Mayol Oliver	v	27	c	Sóller	22	Comerciante en frutos	Marseille	França
Can Repic	Maria Castañer Garau	h	25	c	Sóller	25	Doméstica	Marseille	França
Can Repic	Nicolás Rullán Puig	v	14	s	Sóller	14	Sirvienta	Marseille	França
Can Repic	Juan Orrell Bauzá	v	22	s	Sóller	22	Zapatero	Marseille	França
Can Cullera	Juan Colom Noguera	v	23	s	Sóller	17	Comerciante en azúcar	Guyamilla	Puerto Rico
Can Cullera	Cristóbal Colom Noguera	v	18	s	Sóller	15	Sirvienta	Marseille	França
Can Cullera	Barlolomé Colom Noguera	v	17	s	Sóller	15	Sirvienta	Marseille	França
Can Cullera	Jaime Vicens Jaume	v	21	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Marseille	França
Can Repic	Cristóbal Coll Morell	v	14	s	Sóller	13	Dependiente de comercio	Marseille	França
Can Repic	Sebastián Frontera Miquel	v	28	s	Sóller	26	Comerciante en frutos	Marseille	França
Casario del Convento	Francisco Bernat Moranta	v	33	c	Sóller	30	Comerciante en frutos secos	Marseille	França
Casario del Convento	Jaime Arbona Bauzá	v	29	c	Sóller	20	Comerciante en frutos	Marseille	França
Casario del Convento	Barlolomé Arbona Bauzá	v	23	s	Sóller	23	Comerciante en frutos	Marseille	França
Casario del Convento	Ramón Lizana Bover	v	17	s	Pollença	?	Comerciante en frutos	Rochefort	França
Casario del Convento	Juan Literas Cursach	v	15	s	La Puela	1	Comerciante en frutos	Blois	França
Casario del Convento	Maria Literas Cursach	h	14	s	Cruddeña	1	Cría	Aria	Espanya
Casario del Convento	Pedro Juan Escalas Frontera	v	13	s	Sóller	13	Sirvienta	Marseille	França
Son Tambor	Juan Ferrer Palmer	v	20	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Marseille	França

Sa Cometa	José Pons Mayol	v	23	s	Sóller	25	Siriviente	Coudons	França
Sa Cometa	Gabriel Escaltes Sampol	v	22	s	Sóller	21	Criada	Coudons	França
Dragonar	Mariano Susu Ballester	v	26	s	Sóller	24	Traficante	Coudons	França
Dragonar	Margarita Piza Searxell	h	30	c	Sóller	30	Siriviente	Palma	Espanya
Dragonar	Maria Piza Searxell	h	26	s	Sóller	26	Domèstica	Coudons	França
Dragonar	Juan Coll Colom	v	30	c	Sóller	30	Comerciant	Coudons	França
Dragonar	Antonio Morell Mayol	v	80	v	Sóller	80	Propietario fincas urbanas y rústicas	Orléans	França
Dragonar	Pablo Ferrá Noguera	v	59	c	Sóller	50	Propietario fincas urbanas y rústicas	Orléans	França
Dragonar	Antonio Morell Oliver	h	49	c	Sóller	48	Propietario fincas urbanas y rústicas	Orléans	França
Dragonar	Cristóbal Ferrá Morell	v	26	s	Sóller	22	Propietario fincas urbanas y rústicas	Orléans	França
Dragonar	Amador Coll Marqués	v	21	s	Sóller	20	Zapatero	Mahón	Espanya
Cascrió de Castelló	Ramón Ripoll Deyá	v	7	s	Deyá	5	Va a la escuela	Deyá	Espanya
La Bleda	Sebastián Coll Rullán	v	25	s	Sóller	25	Comerciant	Marselle	França
La Bleda	Ildefonso Bauzá Bisbal	v	23	s	Sóller	23	Del campo	Marselle	França
La Bleda	Onofre Bauzá Castañer	v	21	s	Sóller	19	Comerciant	Roehes	França
La Bleda	Antonio Bauzá Castañer	v	19	s	Sóller	19	Comerciant	Lyon	França
Cascrió de Castelló	Rosa Coll Bernat	h	22	s	Sóller	22	Monja	Palma	Espanya
Camp de sa Mar	Bartolomé Castañer Trias	v	23	s	Sóller	20	Comerciant en fruits	Marselle	França
Camp de sa Mar	Mateo Canals Enschat	v	34	s	Sóller	29	Comerciant en fruits	Castres	França
Camp de sa Mar	Francisco Colom Bernat	v	27	s	Sóller	25	Comerciant en fruits	Lyon	França
Camp de sa Mar	Gabriel Garau Serra	v	26	s	Sóller	24	Comerciant en fruits	Montauban	França
Camp de sa Mar	Jaime Garau Serra	v	21	s	Sóller	19	Comerciant en fruits	Marselle	França
Camp de sa Mar	Bartolomé Garau Serra	v	16	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Castres	França
Camp de sa Mar	Jaime Deyá Trias	v	22	s	Sóller	20	Comerciant en fruits	Béziers	França
Binidorn	Jaime Juan Colom Noguera	v	21	s	Sóller	20	Labrador	Palma	Espanya
Binidorn	Bartolomé Colom Noguera	v	15	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Marselle	França
Binidorn	Antonio Colom Noguera	v	12	s	Sóller	11	Dependiente de comercio	Marselle	França
Binidorn	Juan Bauzá Rullán	v	28	s	Sóller	22	Comerciant en fruits	Montpellier	França
Binidorn	Lorenzo Bauzá Rullán	v	25	s	Sóller	20	Comerciant en fruits	Cañors	França
Carreró den Figa	Francisco Bauzá Frontera	v	20	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Palma	Espanya
Carreró den Figa	Juan Casanovas Enseñat	v	36	s	Sóller	36	Labrador	Palma	Espanya
Carreró den Figa	José Biblioni Miquel	v	16	s	Sóller	15	Comerciant en fruits	Voiron	França
Carreró den Figa	Francisco Oliver Arbona	v	26	c	Sóller	26	Comerciant	Tarascon	França
Carreró den Figa	Lorenzo Barceló Rullán	v	30	c	Sóller	25	Comerciant	Marselle	França
Carreró den Figa	Bartolomé Bauzá Casanovas	v	13	s	Sóller	12	Comerciant	Marselle	França
Carreró den Figa	Juan Arbona Escaltes	v	32	c	Sóller	26	Jornalero	Valence	França
Horta de Dalt	Bartolomé Estades Calvo	v	15	s	Sóller	13	Traficante	Marselle	França
Horta de Dalt	Bartolomé Puig Coll	v	18	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Montélimar	França
Horta de Dalt	Gabriel Oliver Magraner	v	19	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Carnaux	França
Horta de Dalt	Antonio Oliver Magraner	v	17	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Toulouse	França

Horta de Dalt	Juana Maria Mayol Castañer	h	53	c	Sóller	52	Ninguna	Châlons	França
Horta de Dalt	Jaime Serra Mayol	v	19	s	Sóller	17	Traficante	Châlons	França
Horta de Dalt	José Serra Mayol	v	13	s	Sóller	12	Dependiente de comercio	Lyon	França
Horta de Dalt	Juan Frontera Rullán	v	28	s	Sóller	20	Traficante	Rio de la Plata	Argentina
Horta de Dalt	Bartolomé Rotger Barceló	v	48	c	Sóller	40	Comerciant	Bédarrides	França
Horta de Dalt	Catalina Oliver Mir	h	45	c	Sóller	40	Domèstica	Bédarrides	França
Horta de Dalt	Isabel Maria Rotger Oliver	h	18	s	Sóller	16	Domèstica	Bédarrides	França
Horta de Dalt	Antonio Rotger Oliver	v	15	s	Sóller	12	Dependiente de comercio	Bédarrides	França
Horta de Dalt	Francisco Rotger Oliver	v	7	s	Sóller	6	Ninguna	Bédarrides	França
Horta de Dalt	Bartolomé Rotger Oliver	v	5	s	Sóller	4	Ninguna	Bédarrides	França
Carreró den Figa	Pedro Vinent Colom	v	19	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Bédarrides	França
Carreró den Figa	Damián Vinent Colom	v	16	s	Sóller	14	Dependiente de comercio	Bédarrides	França
Carreró den Figa	Miguel Bauzá Bernat	v	21	s	Sóller	15	Comerciant	Lares	Puerto Rico
Carreró den Figa	Juan Bauzá Bernat	v	17	s	Sóller	14	Comerciant	Lares	Puerto Rico
Camp Llarg	Gabriel Arbona Canals	v	22	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Albi	França
Camp Llarg	Juan Bauzá Bernat	v	48	v	Sóller	33	Comerciant	Orléans	França
Camp Llarg	Antonio Bauzá Bauzá	v	16	s	Sóller	13	Comerciant	Orléans	França
Camp Llarg	Antonio Bauzá Morell	v	38	c	Sóller	30	Comerciant	Castres	França
Camp Llarg	Antonia Maria Miró Bauzá	h	34	c	Sóller	32	Domèstica	Castres	França
Camp Llarg	Antonio Bauzá Miró	v	1	s	Castres	2 m	Ninguna	Castres	França
Camp Llarg	Antonio Pastor Ballester	v	28	s	Sóller	20	Comerciant	Marselle	França
Camp Llarg	Francisco Pastor Ballester	v	26	s	Sóller	20	Comerciant	Marselle	França
Camp Llarg	Lucas Pastor Ballester	v	21	s	Sóller	18	Comerciant	Marselle	França
Camp Llarg	Jaime Gallart Servera	v	40	c	Sóller	30	Comerciant	Toulouse	França
Camp Llarg	Onofria Miró Coll	h	40	c	Sóller	30	Domèstica	Toulouse	França
Camp Llarg	Cristóbal Ferrer Rullán	v	25	s	Sóller	20	Comerciant	Toulouse	França
Camp Llarg	Sebastián Ferrer Rullán	v	21	s	Sóller	18	Comerciant	Toulouse	França
Camp Llarg	Juan Garau Pons	v	48	c	Sóller	40	Comerciant	Marselle	França
Camp Llarg	Antonio Arbona Bernat	v	15	s	Sóller	13	Dependiente de comercio	Tarbes	França
Camp Llarg	Pedro Antonio Alcover Joy	v	40	c	Sóller	30	Comerciant	Marselle	França
Camp Llarg	Rosa Trias Pastor	h	35	c	Sóller	31	Domèstica	Marselle	França
Camp Llarg	Gabriel Alcover Trias	v	11	s	Sóller	10	Va a la escuela	Marselle	França
Camp Llarg	Rosa Alcover Trias	h	8	s	Marselle	7	Va a la escuela	Marselle	França
Camp Llarg	Francisco Casanovas Frontera	v	41	c	Sóller	34	Comerciant	Cullera	Espanya
Horta de Dalt	Maria Sagrera Monserrat	h	16	s	Felanix	5	Siriviente	Palma	Espanya
Horta de Dalt	Juan Arbona Coll	v	38	c	Sóller	26	Comerciant	Marselle	França
Horta de Dalt	Catalina Bauzá Vicens	h	35	c	Sóller	25	Domèstica	Marselle	França
Horta de Dalt	Catalina Arbona Bauzá	h	10	s	Sóller	8	Ninguna	Marselle	França
Horta de Dalt	Guillermo Arbona Bauzá	v	7	s	Sóller	4	Ninguna	Marselle	França
Horta de Dalt	Maria Arbona Bauzá	h	2	s	Sóller	1	Ninguna	Marselle	França

Horta de Dait	Miguel Coll Canals	v	21	s	Sóller	18	Comerciante	Marselle	França
Horta de Dait	Bartolomé Noguera Castañer	v	45	c	Sóller	31	Comerciante	Bouges	França
Horta de Dait	Bartolomé Arbona Pons	v	40	c	Sóller	30	Comerciante	Marselle	França
Horta de Dait	Pedro Antonio Magraner Coll	v	22	s	Sóller	17	Va a la escuela	Palma	Espanya
Camp Llarg	Matias Estadés Alberti	v	32	s	Sóller	23	Traficante en frutos	Toulon	França
Camp Llarg	Francisco Estadés Alberti	v	24	s	Sóller	19	Traficante en frutos	Toulon	França
Camp Llarg	Bartolomé Estadés Alberti	v	23	s	Sóller	18	Traficante en frutos	Toulon	França
Camp Llarg	José Pastor Alberti	v	13	s	Sóller	12	Dependiente de comercio	Carcaassonne	França
Camp Llarg	Juan Oliver Sampil	v	24	s	Sóller	19	Dependiente de comercio	Bordeaux	França
Camp Llarg	Bartolomé Oliver Sampil	v	21	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Marselle	França
Camp Llarg	Damián Oliver Sampil	v	18	s	Sóller	16	Dependiente de comercio	Lille	França
Pla den Bieleia	Francisco Trias Rullan	v	30	s	Sóller	21	Comerciante	Nantes	França
Pla den Bieleia	Juan Trias Rullan	v	26	c	Sóller	20	Comerciante	Nantes	França
Pla den Bieleia	Rosalía Bibiloni Sampil	h	27	c	Sóller	20	Doméstica	Nantes	França
Pla den Bieleia	José Trias Bibiloni	v	2	s	Nantes	6 m	Ninguna	Nantes	França
Pla den Bieleia	Catalina Trias Bibiloni	h	1	s	Nantes	2 m	Ninguna	Nantes	França
Pla den Bieleia	Miguel Bauza Mayol	v	22	s	Sóller	22	Comerciante	La Habana	Cuba
Pla den Bieleia	Bartolomé Bauza Mayol	v	11	s	Sóller	11	Dependiente	Tarascon	França
Horta de Dait	Antonio Ballester Colom	v	45	c	Sóller	40	Marinero	Sète	França
Horta de Dait	Amador Pons Mayol	v	39	c	Sóller	30	Comerciante	Sète	França
Can Moana	Antonio Oliver Rullan	v	28	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Tabasco	México
Can Moana	Juan Oliver Rullan	v	26	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Ponce	Puerto Rico
Can Moana	Damián Oliver Rullan	v	19	s	Sóller	17	Dependiente de comercio	Marselle	França
Can Moana	Pedro Antonio Arbona Coll	v	57	c	Sóller	51	Marinero	Marselle	França
Can Moana	Pablo Arbona Homar	v	22	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Troves	França
Can Moana	Paula Arbona Homar	h	20	s	Sóller	18	Serviente	Palma	Espanya
Can Moana	Juan Arbona Homar	v	19	s	Sóller	18	Dependiente de comercio	Clermont-Ferrand	França
Can Moana	Antonio Muntaner Pastor	v	21	s	Sóller	20	Dependiente de comercio	Narbonne	França
Can Moana	Lorenzo Bauza Ripoll	v	29	s	Sóller	21	Dependiente de comercio	Villefranche	França

UNA PRIMERA APROXIMACIÓ A UN SETMANARI DEL TOT CURIÓS “EN XERRIM”

Jaume Deyà Miró

Resum

A l'any 1917 surt a la llum el primer número de la revista “En Xerrim. Setmanari bilingüe, satíric y de bon humor”. Aquesta publicació fou promoguda per l'impremta Calatayud de Sóller al moment que estava dirigida pel Sr. Josep Calatayud Jofre. El to crític, humorístic i satíric són els trets que caracteritzaran aquest breu publicació, que acaba desapareixent dos anys després, el 1919.

Aquest breu article pretén esser una petita aproximació a aquesta revista per tal d'analitzar la seva evolució al llarg dels seus tres anys de vida.

1. La publicació

El cinc de gener de 1917 surt a la llum el primer número d'En Xerrim, un “setmanari bilingüe, satíric y de bon humor”. Publicació setmanal dels dissabtes, amb seu a la impremta Calatayud de Sóller (la Impremta de Baix) ubicada al Carrer de la Lluna nº 27. En aquell moment es trobava dirigida per la figura del Sr. Josep Calatayud Jofre.

Es tracta d'una publicació auto definida com a bilingüe, tot i que més del 90% dels texts foren redactats íntegrament en català col·loquial, amb l'excepció d'alguns en castellà.

Aquest setmanari és de temàtica político-costumista, de crítica popular de l'actualitat mitjançant articles, gloses, coverbos en to satíric, etc. Un fet destacable és la manca d'un article editorial on s'exposin els objectius i finalitat d'aquesta publicació.

Segons l'enumeració en Xerrim consta de 128 números, però físicament en són 127, ja que la revista sofreix una suspensió en el nº 55 i arranca de nou amb el nº 57.

Com hem comentat, en Xerrim neix el cinc de gener de 1917 fins la seva suspensió el 19 de gener de 1918. Un article de la mateixa redacció en aquest nº 55, titulat “Despedida”, se'ns explica que per motius econòmics causats

per la pujada del cost del paper s'ha de paralytzar temporalment la publicació. No serà fins mig any després que torni a sortir a la llum en Xerrim, havent reduït el seu format, passant de 4 planes a 2. El 6 de juliol de 1918, en un article titulat “¿Perquè tornam?”, presenta els motius d'aquest retorn. Segons comenten aquests són: En primer lloc, la desaparició d'*El Pueblo*, fèrrim opositor al maurisme. I en segon lloc, l'hegemonia regnant a la premsa al municipi pel *Heraldo de Sóller* i el *Sóller*. Una frase de l'article és plou aclaridora

Además, y no es de broma, sabreu que tornam per no toca cap persona particulá de Sólle (amb sos demés pobles es Corresponsals comanden), així es que sollericas poreu fe cuant vos vengui a gust, y podeu está seguras qu'EN XERRIM no sa posará amb voltros. Volem a tota costa essé amics y simpáticos amb sas sollericas.

“es pijó que si habitassem amb muts”. És a dir, la falta de crítica local n'és una raó de pes. Però curiosament, en el següent retall de premsa s'hi intueix l'existència d'una forta pressió local pel contingut dels

articles d'En Xerrim, centrats en fets succeïts al municipi. Per aquests motius el setmanari canviarà la seva política. Fet que es veurà plasmat en l'increment substancial d'articles corresponents als corresponsals a la secció *sa Regió*, que podríem dir que ocupen la majoria de la superfície del setmanari en aquest segon període. Tot el que faci referència a temes tan locals com nacionals, queda resumit a uns quants articles a l'inici del setmanari.

La vida d'aquesta publicació acabà el 25 d'octubre de 1919,

ANO III * Sóller 25 Octubre de 1919 * Nº 120

on en un article firmat amb el pseudònim d'en Xerrim, titulat “¡Abur!”, se'ns explica la raó. El motiu és curiós. Segons l'article la causa principal es degut a l'emigració de la redacció, que aprofitant la finalització de la guerra (Primera Guerra Mundial), molts d'ells anaren a cercar noves oportunitats al continent. El context geopolític d'aquell moment fou propici per una forta emigració d'espanyols a països europeus devastats per la guerra.

I fins aquí la vida d'aquesta peculiar i curiosa publicació.

2. L'estructura

En Xerrim neix amb un format de quatre pàgines amb tres columnes de text per cada una, el qual perdura fins a la 55a publicació, moment on el setmanari es veu obligat a tancar per manca de recursos econòmics. La seva reaparició implicarà canvis substancials, com la reducció a tan sols dues pàgines i, a partir del nº 9, la incorporació d'una columna més. Un altre element de la seva estructura és la capçalera i les il·lustracions. En quan aquest primer element podem definir dos períodes ben diferenciats. Un primer que compren des del nº1 fins al 55 (imatge superior) i, un segon que s'inicia amb el nº 57 (imatge inferior). Podem remarcar la curiositat que al nº 82 la capçalera es troba l'inrevés, fet que coincideix amb l'edició que “informa” de la proclamació de la República a Sóller.

Les il·lustracions que apareixen intercalades dins el text no presenten un ordre del tot definit, tot i això s'han pogut diferenciar un seguit de tendències.

La primera compren des del nº 10 fins al 20, on aquestes apareixen al centre de la pàgina 1 i 3 (una per plana).

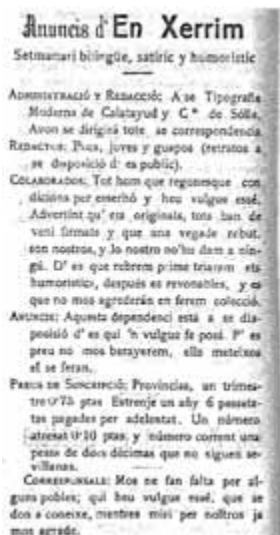
La segona s'inicia en el nº 22 i compren el 24, 44, 46, 47, 52, 53 i 55. En aquest tan sols es pot observar una il·lustració a la primera pàgina. Excepcionalment al nº 43, n'apareixen a la plana 1, 2 i 3.

Com ja s'ha exposat, a partir del nº 55, l'estructura canvia per tal de cercar un abaratiment de l'edició. Per aquest motiu les il·lustracions no començaran a aparèixer fins al nº 85. Aquestes les podem trobar al centre de la primera plana del nº 85 al 93, 99 i 118, on excepcionalment al darrer número, 128, haurà imatges a tres de les quatre planes.

Pel que fa a la temàtica d'aquestes. Majoritàriament tracten temes satírics de personatges del poble, successos o humor vari. Aquestes il·lustracions sempre van acompanyades d'un petit text que fa referència a la imatge.

3. La publicitat

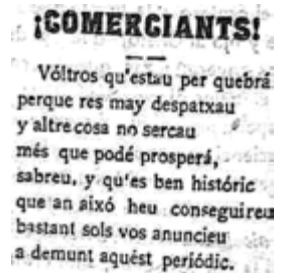

Trobam publicitat a n'En Xerrim des del seu naixement. Inicialment aquesta es situa a una secció anomenada "Anuncis d'en Xerrim", emplaçada al final de la publicació. Aquesta secció consta d'una introducció on apareixen les condicions i preus per a poder-se anunciar al setmanari. La segona part es destina a anuncis, com seran el de la fonda Palmesana, una sabateria, el forn de *c'an Mut*, llibres a la venda a la pròpia impremta, etc. Curiosament aquesta secció no perviurà gaire, essent suprimida en el nº 20. Aquest fet no implica la supressió de la publicitat sinó la simple supressió de la capçalera, ja que es seguirà anunciant en el mateix emplaçament fins al nº 37. Existeixen excepcions on alguns

anunciant apareixeran a planes intermèdies. L'anunci més important d'aquest primer període correspon a "*Juventut eterna...*" un remei contra les canes i la caiguda del cabell. Aquest apareix al nº 6, de forma pràcticament periòdica, i perdura fins el nº 37.

A partir del nº 39 fins el 59 hi ha una forta crisi publicitària. Tan sols apareixen anuncis de llibres a la venda a la pròpia impremta, havent moltes on ni tan sols si publiciten llibres. No serà fins al nº 60 on si podrà trobar un anunciant nou "Mobles Guiem Calvo". Aquesta manca d'anuncians provoca que al nº 71 el propi setmanari iniciï una campanya a la recerca de nous sponsors. Una estratègia que posarà en marxa serà incrementar el nombre d'anuncis de la pròpia impremta per tal d'estimular als comerciants. Publicaran uns 3-7 anuncis, ja no tan sols de llibres sinó d'altres productes com tinta, màquines d'escriure, carteres, perfums, etc. Els quals es trobaran repartits per les diferents planes.

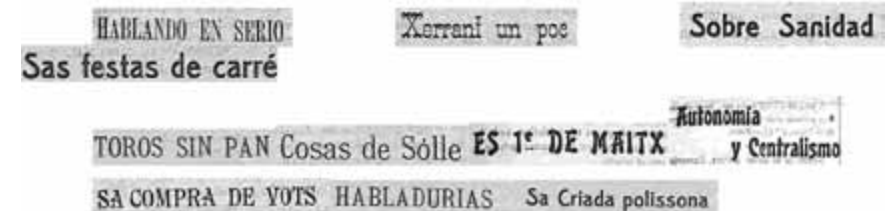
El resultat d'aquesta iniciativa es pot resumir en una tímida resposta per part dels comerciants, on pocs d'aquests s'animeran a contribuir-hi. Els més destacables són els anuncis de mobles, "botelles buides", ofertes de feina, màquines de cosir, alguna venda de casa, publicitat d'una fonda, entre altres.

4. Seccions

Mitjançant l'anàlisi d'aquesta publicació s'han pogut identificar tot un conjunt de seccions que l'han anat conformant al llarg de la seva vida.

- Crítica/sàtira de temes concrets i notícies varies: Secció present a la primera i segona plana al llarg de tota la vida de la publicació. Es tracta d'articles de diversa extensió, delimitats entre ells per un breu anunciat, sempre de to satíric. Solen abordar temes d'actualitat, principalment del poble, però també d'actualitat nacional i regional, abraçant una ample temàtica, des de temes polítics, socials, econòmics, vida quotidiana, fins a temes que podríem classificar com a "premsa rosa".

- Guia de Mallorca: Secció que apareix al nº 9. Consisteix en realitzar una descripció totalment humorística del poble tractat. No apareix de forma regular i desapareix al cap d'uns pocs mesos, va centrar-se amb localitats com la de Sóller, Bunyola, Valldemossa, Fornalutx i Deià.

Guia de Mallorca

- De sa regió: Apareix amb el nº 3 i perdurà fins al final de la publicació, incrementant la seva importància i extensió paulatinament. A l'inici, la secció en sí, no presenta nom fins que se li incorpora al nº 31, denominant-se així "De sa Regió". Consisteix en articles de caràcter informador de fets ocorreguts a diferents pobles de Mallorca, seguint la mateixa línia crítica i sàtira que caracteritza les altres seccions mencionades. Probablement aquests fossen escrits per corresponsals situats al llarg de l'illa, això es podria corroborar amb l'anunci que apareix als dos primers números, on en Xerrim fa una crida per a la recerca de corresponsals per aquesta secció.

CORRESPONSALS: Mos ne fan falta per alguns pobles; qui heu volgut essé, que se don a coneixe, mentres miri per noitros ja mos agrade.

Els anunciats dels articles sempre presenten la mateixa fórmula: "De (nom del poble)". Els pobles dels quals se'n publica algun article són; sa Pobla, Deià, Valldemossa, Santanyí, Manacor, Pollença, Sant Llorenç, Alaró, Palma, Fornalutx, Esporles, Búger, Felanitx, Santa Maria, Artà, Pòrtol, Porreres, Campanet i Binissalem. I algun cas sobre França.

De Manacó

- Correspondència: Secció que apareix al nº 3, coincidint amb l'aparició de les primeres aportacions dels corresponsals (secció De sa Regió). Es tracta d'una secció més de tipus funcional per la redacció, utilitzada principalment per fer arribar missatges als seus col·laboradors respecte als seus articles. Es una secció molt irregular en quant a la seva periodicitat, apareixent de forma totalment arbitrària.

CORRESPONDENCI

Guilem Febrer--Manacó: Enterats; sou es corresponsal.
M. P.--Alaró: Rebreu lo qu'heu demanat.
J. C. y F. S.--Cónsali: Rebut lo vostro, anirá la setmana que vé.
J. M.--Sa Pobla: Rebuda se llista, Lo demás heu publicaron disapte que vé.
Es revisós setmanals--Sóller: No hey la cabut, fins disapte.
Dos torts passats por maila.--Sóller: Ló mateix vos deim.
Catalá--Sóller: De lo vostro en feim colacció.

XERRIMADES

- Passa temps: Secció curiosa que apareix amb el nº4 i que perdura de forma irregular fins el nº18. Secció d'entreteniment de jocs mentals. Trobem; "Xarada" que consisteix en una endevinalla. "Semblances", tres preguntes sobre similituds. "Cavilació", formació de paraules a partir d'unes premisses concretes. I "Fuga de vocals", omplir els buits d'unes oracions amb les vocals que hi manquen. Les solucions dels problemes apareixen en el pròxim número. Els anunciats i respostes sempre coincideixen amb burles a personatges o fets.

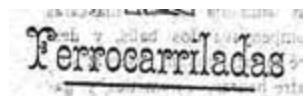

- Anuncis d'en Xerrim: Secció dedicada a la publicitat, situada al final, després de Xerrimades. Tot i això, com s'ha comentat anteriorment, aquesta experimenta molts canvis.

Anuncis d'En Xerrim

Setmanari bilingüe, satíric y humorístic

- Altres seccions, si es que és poden arribar a considerar seccions, són les gloses, contes, vinyetes/il·lustracions i una sèrie d'articles denominats *Ferrocarrilades*. Al llarg de tota la publicació, principalment durant la primera etapa (anterior al primer tancament) aniran apareixent de forma totalment arbitrària, contes, gloses, una obra de teatre, vinyetes/il·lustracions satíriques entre altres, seguint la mateixa filosofia del setmanari. D'aquests s'ha de destacar la seria anomenada *Ferrocarrilades*, que apareix del nº 6 fins al 9, i bàsicament són un conjunt de dures crítiques a la Junta del Ferrocarril de Sóller.

5. Fitxa analítica

5.1. El equip redaccional

La problemàtica alhora d'identificar l'equip redaccional d'aquesta revista ve donat per l'ús recurrent de pseudònims pels propis redactors. Mitjançant un buidat de tots els signants dels articles posat en relació a la seva freqüència d'aparició, les mencions que és fan entre ells i la seva distribució en les diverses seccions es poden determinar un seguit d'aspectes.

Podríem dir que els redactors principals són: *Bouran*, *La Senyora Rosa*, *en Xerraira*, *Sastrillo* (Bartomeu Obrador), *Sor-Lleó*. *En U.R.S*, *N'Urbano*, *U. Rosselló*, *Urbano Rosselló Serra* probablement corresponen a la mateixa persona, però amb firma diferent. També trobam; en *Faldilla*, *Jimenez*, *Xirris*, *Josep Calatayud Jofre* (propietari de la impremta), *Bacallanet*, *Pep Noy*, *Egroj i Leo Usa*, que serien els autors més representatius, més o menys, a partir de la meitat de vida del setmanari. A destacar en *Leo Usa*, que als darrers 15-20 números, serà pràcticament l'únic redactor de la secció crítica/sàtira dels fins ara citats.

Però de tota aquesta llista presentada els dos pseudònims per excel·lència, tan en el volum d'escrits presentats com en continuïtat d'aparició, són en *Pep Noy* i *n'Urbano*.

Els redactors i col·laboradors més importants en relació a les seccions que participaren foren:

- Crítica/sàtira de temes concrets i notícies vàries:

Bouran, *La Senyora Rosa*, *un Principiant*, *en Xerraira*, *Sastrillo* (Bartomeu Obrador), *és revisós setmanals*, *un pescador retirat*, *Sor-Lleó*, *varios vecins*, *U. Rosselló*, *Pep Noy*, *Pedro Aº Casanovas*, *U.R.S*, *un fresco*, *Urbano Rosselló Serra*, *un admirador*, *Toni Cervera*, *Rogelio Perez*, *Pedro A. Casanovas*, *en Xerrim*, *un buen entendedor*, *faldilla*, *jimenez*, *xirris*, *Josep Calatayud Jofre*, *bacallanet* i *Leo Usa*.

- Guia de Mallorca:

Bouran.

- De sa regió (breu selecció):

Sa Pobla. *És corresponsal*, *un apóstol*, *un aficionat a cassá*, *un suscriptor*, *un Huró*, *Juan Rian*, *en came verde*, *un music*, *un homo que no es de muro*, *un homo vey*,

Palma. *Miquel Sastre (tranquil)*, *un Cornetí*, *Sastrillo*,
Deià. *En Pere*, *endevína qui tha pegat*, *Oznerol*, *Cap de seba marina*,
Santanyí. *Un santañiné de passada*, *un amic d'en Miquel*, *Miquel Gambeta*,
un home de coneixement,

Manacor. *M.N*, *Miquel Garba*, *un fusté*, *un qu'heu vé*, *un vidrié*,

Sant Llorenç. *Un gallet retirat*, *varios llorensins*, *en barraca*, *es corresponsal*,

Pollença. *Es Borino*, *dos xerraines*, *un socio mut*,

Alaró. *Un soldat llarg*, *és corresponsal*, *un cá llebre*, *un cassado nou*, *veritat*,

França. *J.Barceló*,

Fornalutx. *D.Donadou*, *es detective masapà*,

Esporles. *Un qui escoltava*, *un esporlari*, *Rafael Aulí*, *S.V.T*, *un persona bona*,
es revisó X,

Bufet. *Un bujeret*,

Bunyola. *Un estol de bunyolins*, *un xebetlí*, *un que son dos*, *en ma mengue*,

Felanitx. *X.O*, *J.M.D*, *Tiretas*,

Santa Maria. *Un Santamarié*,

Campanet. *Jo mateix*, *un y una*, *un aereoplano*,

Artá. *Anònim*, *corresponsal*,

Porreres. *Un qu'hey era*,

Binissalem. *Un llauradó*. *Un encallat*,

Escorca. *Pera Bisquerra*, *un atlot blau*,

Muro. *Nick Karter*,

Algaida. *Un escalivat*,

Llucmajor. *Axill*,

Mancor. *Ney-Ney*,

Moscari. *Un lloro mut*,

- Xerrimades:

Blanco y negro, *Toni Doy...*, *un desenganat*, *un amic vostro*, *un sócio*, *dos tors pásats per malla*, *un tort blanc*, *un qu'heu sap tot*, *un fusté*, *un cualsevol*, *un qu'heu veu tot*, *un burlador*, *un campeón*, *un detective*, *un manobra*, *és patró xumbu*, *en xerrim*, *don dindon*, *en xerrat*, *Miquel des Pujol*, *un aucell*, *un espia*, *un domadó de fieras*, *amics de sa matalesseria*,

- Passa temps:

Burross, *un Santañiné*,

- Altres seccions:

Ferrocarrilades. *Un accionista*,

Gloses. *Sor-LLeo, N'Urbano, Sastrillo, un nabot qu'el senti, tors pásats per malla, don Banuro, Egros, un socio mut, Pep Noy, Egroj, Pep Simonet,*
 Contes. *Pep Noy, Sastrillo, A.Font, és revisós setmanals, toni cervera,*
 Teatre. *Urbano Rosselló*

5.2. Temàtica, ideari i difusió

En resum podem dir que correspon a una publicació de temàtica política, costumista i satírica. Tot i que es presenta com una publicació apolítica, podríem concloure que es posicionaria cap un ideari del tot centre-esquerra, cosa que es veu amb les constants crítiques que fa contra l'*Heraldo de Sóller* (maurista), el *Sóller*, i el propi Ajuntament de Sóller.

Sembla que la publicació és de petita tirada i de caire local/regional. La manca de documents que parlin de les tirades, els enviaments de remeses, subscriptors, comptes, entre altres, dificulten en gran mesura poder aprofundir més en aquesta tan curiosa publicació.

5.3. Localització de fons

Actualment una part de la publicació es troba digitalitzada, disponible via web al següent enllaç:

<http://prensahistorica.mcu.es/ca/publicaciones/numeros_por_mes.cmd?anyo=1917&idPublicacion=3095

6. Bibliografia

GARCERÁN AULET, Rafel, "Melcior Daviu i Matas i la seva tasca en el republicanisme solleric", a *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2011.

LLADÓ I ROTGER, Francesc, "El setmanari republicà El Pueblo (1913-1918)", a *VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2012.

PÉREZ PASTOR, Plàcid, "Les publicacions periòdiques de les impremtes Marquès i Calatayud", dins *I Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2007.

QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Societat, cultura i política a l'època dels moviments migratoris cap Amèrica i Europa. El cas de la Vall de Sóller (1830-1936)*, (tesis doctoral no publicada), Universitat de les Illes Balears, Palma, 2013.

LES MILÍCIES URBANES DE SEGONA I TERCERA LÍNIA A SÓLLER (1936-1939)

Antoni Quetglas Cifre¹

Resum

La creació de grups civils armats fou un fet comú a l'Estat espanyol durant el segle XIX i els primers decennis del segle XX. En aquesta comunicació volem analitzar la creació i evolució a Sóller de les anomenades Milícies Urbanes durant el període de la guerra civil espanyola.

1. Introducció

Podem definir una milícia com el grup format per la unió de ciutadans que s'organitzen per a proporcionar defensa o serveis paramilitars a una causa o un lloc determinat, sense rebre un salari regular o estar adscrits de forma voluntària.

A l'Estat espanyol, el seu origen es remunta al segle XVIII, durant la Guerra de Successió (1701-1715), si bé fou durant l'anomenada Guerra del Francès (1808-1814) quan prengueren forma definitiva aquests tipus de milícies. La creació d'aquests cossos armats de caire popular, fou un fenomen comú durant el segle XIX i principis del XX, arribant a estar regulats per les diferents constitucions liberals. Així al llarg de la història del liberalisme estatal, s'anaren creant diferents cossos de voluntaris lligats també a les diferents corrents o moviments governants, com la Milícia Nacional (1820-1823, 1835-1844), els Voluntaris Reialistes (1823-1833), la Milícia Urbana (1808-1815, 1834-1835), la Milícia Republicana (1874) o el Somatén (1923-1931).

Quan el 18 de juliol de 1936, es va produir l'aixecament militar contra el govern republicà, aquest va estar auxiliat per civils lligats a diversos partits conservadors i feixistes com Falange Espanyola, Acció Popular Agrària o Comunió Tradicionalista. Aquests partits crearen i organitzaren clandestinament una estructura paramilitar que es demostrà força organitzada durant els primers dies de la revolta. Així, a Palma i tota la Part Forana, es crearen la Milícia de Falange o la Milícia d'Acció Popular Agrària, si bé aquesta darrera s'integrà en la milícia formada també per membres de Renovació Espanyola i requetés. Aquests cossos civils armats que tingueren

¹ Doctor en Història i arxiver municipal de Sóller

un paper clau i fonamental en el control i desenvolupament del nou règim.

Una vegada assentat el cop d'Estat a Mallorca, s'organitzaren les milícies de segona i tercera línia, a les quals solament s'hi podien inscriure els homes qui per edat o ocupació no fossin aptes per a les milícies de primera línia. També es reorganitzaren les milícies de la Part Forana, que es dividiren en els sectors de Santanyí, Manacor, Artà, Santa Margalida, Alcúdia, Pollença, Lluç, Sóller-Valldemossa, Esporles, Andratx i Inca-Santa Maria del Camí.

Fer-se milicià del bàndol nacional era voluntari, però el Govern ho va fomentar amb incentius econòmics. Una part important de la joventut mallorquina va respondre positivament a la crida, ja que es guanyaven més diners a la milícia que no al camp. Així tot n'hi va haver molt que ho feren de forma voluntària renunciant a cobrar el sou, el que és considerava un acte "generós de patriotisme"².

2. Les Milícies Urbanes a Sóller (1936-1939)

A Sóller, el cop d'Estat es va fer present el 20 de juliol de 1936, quan va arribar a la població una columna armada dirigida pel comandant Luís García Cerdó, el qual juntament amb el capità dels carrabiners, Joan Ripoll, publicà el ban del general Manuel Godeu, comandant general de Balears, declarant l'Estat de guerra i destituïnt a la Comissió Gestora que governava l'Ajuntament. Fou nomenat batle Jaume Casanovas Pastor, substituïnt a Josep Serra Pastor.

En els dies següents a l'aixecament es demostrà el grau d'organització dels colpistes i els grups que els hi donaven suport, especialment de Falange Espanyola (FE) i, en menor mesura, de Comunió Tradicionalista (CT).

2.1. Organització

El 24 de juliol de 1936 per disposició del batle s'organitzaren les Milícies Urbanes, formades principalment per falangistes i tradicionalistes per donar suport a la força militar. Malgrat el seu esperit civil, de seguida aquests cossos s'organitzaren seguint les unitats elementals de l'exèrcit, quedant enquadrats els seus membres en diferents unitats.

Quadre d'organització de les milícies ciutadanes			
Nom	Força numèrica	Unitats subordinades	Oficial al comandament
Companyia	75 – 200	2-6 seccions	Capità o Comandant
Secció	30 – 50	2 o + escamots	Tinent o capità
Escamot	10 – 20	2 o + esquadres	Caporal major o Sergent
Esquadra	3 – 10		Caporal

² MAS QUETGLAS, Joan: *Els mallorquins de Franco. La Falange i el Moviment Nacional*, Palma, Documenta Balear, 2003, pàg. 45

Seguint les disposicions governatives, a càrrec de les milícies s'hi destinà un oficial de l'exèrcit, el qual s'encarregava de la seva instrucció militar³.

A l'inici del conflicte es nomenà al capità de cavalleria Emilio Despujols, cap del sector militar de Sóller-Valldemossa, auxiliat pel tinent Francisco Pérez Rojo⁴. A aquest darrer se li va donar el comandament de totes les milícies amb el suport del sergent de l'exèrcit Víctor Ledano Orella. També se'ls assignà un assessor espiritual, Mn. Valentín Herrero.

Els components de les milícies foren dividits en 3 grups o "línies":

- 1ª línia: aquells homes considerats com a soldats en files (és a dir en edat militar) o subjectes a la mateixa disciplina que aquests i que eren susceptibles de realitzar accions militars a Mallorca o la Península.

- 2ª línia: la resta de membres de Falange i requetés que estaven aquarterats. Eren persones de entre 18 i 40 anys. Aquestes s'organitzaren en 13 seccions⁵.

- 3ª línia: homes que, estant a disposició de les autoritats militars, feien vida normal fins que no se'ls cridàs a files. Eren persones de entre 40 i 65 anys. Les milícies de 3ª línia estaven organitzades en 14 seccions.

Milicians de segona i tercera línia a les escales de Can Cera. 1936.
Arxiu de Joan F. Rullan

³ *Sóller* 24-07-1936.

⁴ Va arribar a Sóller el 18 de juliol de 1936 amb els anomenats Jinetes de Alcalá i de seguida se li va encomanar l'organització de les milícies de FE. Durant el desembarcament de Bayo fou el cap de les milícies solleriques al front de Manacor. Morí al front l'octubre de 1938. Posteriorment li fou dedicat el tram de l'antic camí del mar entre el Pont d'en Barona i s'Albufera a l'Horta (actualment carrer de la Poetessa Francisca Alcover).

⁵ *Milícies* 15-04-1937

Milicians de segona i tercera línia a les escales de Can Cera. 1936.
Arxiu de Joan F. Rullan

Malgrat això, durant la resta del 1936 aquestes milícies estaven lligades principalment als diferents partits polítics que havien donat suport a l'aixecament. Així, dins la denominació genèrica de Milícies Urbanes s'inclouïen les de FE i CT. Els quadres de comandament de la milícia de FE la formaven: Antoni Castañer (cap local), Joan Mayol i Urbano Rosselló (sergents), Joan Bauzà (secretari d'organització) i Antoni Colom (ajudant del secretari d'organització). Els requetés tenien uns 25 afiliats de 1ª línia i uns quants més de 2^a i 3^a, en quatre esquadres. El cap de les esquadres era Bartomeu Darder i el sergent era Antoni Sagristà⁶.

Els falangistes i requetés varen ocupar la Casa del Poble i la convertiren en la seu de la seva organització. Des de l'inici del cop d'estat els membres d'ambdós partits iniciaren el seu ensinistrament tàctic i de tir, principalment al camp d'esports de la *Sociedad Deportiva Sollerense* i al pati del teatre Victòria i al camp que l'associació *Tiro Nacional* tenia a Es Través⁷.

Les milícies, principalment les de 3ª línia, realitzaven tots els dies exercicis d'instrucció, els matins al pati del teatre Victòria i els capvespres al Camp de Futbol del Camp d'en Maiol, a les ordres de l'oficial retirat Fausto Ledano.

Degut a la militarització d'aquestes unitats, els milicians foren aquarterats al teatre Victòria i anaven a dinar cada dia a l'Hotel Ferrocarril i a les fondes

⁶ Sóller 08-08-1936.

⁷ Sóller 01-08-1936

del Comerç i El Guia. També els membres de les milícies ciutadanes hagueren de procedir a fer el jurament de fidelitat al nou règim⁸. Als milicians de segona i tercera línia se'ls va entregar un braçalet amb la bandera espanyola i un carnet⁹, que els identificava com a tals¹⁰. Per ordre governativa, se'ls va advertir que passaven a formar part d'un cos armat i per tant estaven subjectes a la mateixa disciplina i legislació.

Carnet del milicià Miguel Colom Planas. 1936. Arxiu de Joan F. Rullan

⁸ Aquest acte es va celebrar el diumenge dia 16 d'agost de 1936 al pati del teatre Victòria.

⁹ En aquest document s'apuntava el nom i l'adreça del milicià i el detall de les armes que aportaven, normalment escopetes.

¹⁰ Els milicians de 2^a i 3ª línia no estaven obligats a vestir d'uniforme i podien vestir amb roba civil, per tant el braçalet els distingia com a membres de la milícia.

A Mallorca, la milícia de FE i els requetés, van ser considerats oficialment organitzacions auxiliars de l'Exèrcit a finals d'octubre. Posteriorment es varen equiparar dels càrrecs, de tal manera que els càrrecs del partit s'equipararen a graus militars¹¹. Així i tot, els deures i serveis de les Milícies no foren reglamentades fins a finals de 1936, a través del Decret 112, publicat en el *Boletín Oficial del Estado*, núm. 74, de 20 de desembre¹².

Acte de jura de bandera dels milicians de Sóller. 1937. Arxiu de Joan F. Rullan

11 MAS QUETGLAS, Joan: *Els mallorquins de Franco. La Falange i el Moviment Nacional*, Palma, Documenta Balear, 2003, pàg. 44
12 *Milicias* 11-02-1937

A principis de setembre de 1936, es va fer càrrec exclusivament de les Milícies el capità Emilio Despujols¹³, el qual va traslladar la seu de les oficines de les Cases Consistorials¹⁴ a unes dependències de Can Gordo, al Castellet, propietat de Mn. Pere Lluç Ripoll —*Gordo*—¹⁵. Posteriorment, el 30 de març de 1937, les Milícies Urbanes establiren les seves oficines al carrer de la Lluna, núm. 12¹⁶.

El 19 d'abril de 1937 es signa el decret d'unificació de tots els partits de la zona nacional sota FET y de las JONS. Així, totes les milícies s'organitzaren sota uns comandaments únics, passant a denominar-se oficialment *Milicias de Segunda Línea de Falange Española Tradicionalista y de las JONS*. Així s'anomenà com cap de les milícies de segona línia a Josep Magraner Vicens i cap de milícies de tercera línia a Guillem Bernat Castañer¹⁷.

Banda de música dels milicians del Consell Obrer Nacional Sindicalista. 1937.
Arxiu de Joan F. Rullan

13 Quan fou substituït com a comandant militar de la zona pel d'Artilleria Pasqual Zaforteza Villalonga.
14 Allà tenien un telèfon en contacte directe amb el Port, ja que una de les principals tasques era registrar les missives que es transmetien des dels llocs de control.
15 *Sóller* 12-09-1936. Aquest fou nomenat milicià honorari pels seus serveis donats a les milícies. *Milicias* 08-04-1937
16 En aquest local fins feia poc hi havia hagut els jutjats municipals. *Milicias* 01-04-1937
17 *Milicias* 18-03-1937

A finals d'agost de 1938 fou rellevat del comandament de les milícies el capità Despujols, ja que fou destinat al front peninsular¹⁸. Fou substituït pel capità Antonio Salgado Muro.

El febrer de 1939 Antonio Salgado fou substituït pel capità d'artilleria Francisco Fuster Rosiñol¹⁹.

El 29 de maig de 1939 es va cursar una ordre signada pel cap de l'Estat, el general Franco, disposant el llicenciament de tot el personal de les Milícies de 2ª línia i que deixassin de prestar els serveis que donaven. Així i tot, no es donaven per desmilitaritzades les milícies, a les quals seguirien pertanyent els seus membres uns quants mesos més. A Sóller a causa d'això, es va tancar la seu d'aquestes milícies al carrer del General Mola²⁰ i es traslladaren les seves armes a Palma, així com els arxius, fons i altres efectes que estaven a càrrec d'aquest cos²¹.

2.2. Funcions

Des del començament s'atribuïren a les Milícies Urbanes, unes funcions molt concretes i determinades. La seva missió essencial era l'auxili de les forces sublevades per garantir l'estabilitat, l'ordre i la fidelitat de la població al nou règim. Dintre aquesta tasca de tipus policial, s'encarregaren de diverses funcions:

1. Vigilància i defensa de punts considerats estratègics militarment. És a dir, les carreteres²², els camins, les vies ferroviàries, els telèfons públics, les presons, el camp de concentració del Llatzaret²³, les Cases Consistorials i el Port²⁴. També hi havia un destacament al quarter de les Milícies.

18 Sóller 27-08-1938

19 Sóller 11-02-1939

20 Carrer de la Lluna

21 Sóller 10-06-1939

22 *Milícias* 05-05-1937. Els punts de guàrdies de carretera eren la carretera de Deià i el Pont d'En Valls. Els caporals de guàrdia tenien les següent obligacions:

- Vigilar les persones d'ambdós sexes que circulassin per aquestes carreteres, donant compte a les autoritat si hi havia qualche sospita
- Fer complir el ban del governador civil de que totes les persones que entrassin o sortissin de la població tenguessin la documentació personal (cèdula, carnet de milícies, cartilla militar, etc.)
- Vigilar que tota bicicleta, moto, carro o carruatge havia de dur obligatòriament la placa de l'any corresponent.
- Dur un registre de totes les persones i vehicles que entrin o surtin de la població.

23 De la vigilància d'aquest lloc s'encarregaven sobretot els milicians de tercera línia.

24 Els seus llocs de vigilància eren s'Illeta, l'hotel Terramar (Cas Canonge) i Muleta.

Milicians de tercera línia al Port de Sóller, aprop del Llatzaret. 1936.
Arxiu de Joan F. Rullan

El poeta Guillem Colom Ferrà, qui fou milicià de 3ª línia, ho explicà d'aquesta manera a les seves memòries *«les autoritats militars de Sóller, per primera providència, ens destinaren a la defensa dels ponts i camins de muntanya, on ens rellevàvem per torn, un o dos cops per setmana. Si la guàrdia era de dia, raí! Podíem cercar una ombra, fer per torn la nostra sesta i àdhuc podíem llegir fins que el cor ens deia prou. Però, si era de nit i ens tocava estar al ras en un creuer de camins tot aguantant la serena, no teníem altre remei que abrigar-nos dins la manta amb el fusell al costat, i esperar que vingués l'alba tot mirant-nos les estrelles»*. Segons va escriure el mateix Colom, després de la derrota de Bayo les guàrdies foren menys constants i el control es relaxà *«Desapareguts els perills d'invasió de l'illa, amb els dies curts i freds, minvaren també les guàrdies pels camins de muntanya, i les de nit es solien fer a recer dels porxos més estratègics escampats per foravila, tot escalfant-nos per torn al foc de les llars enceses en aquelles foranies»*²⁵.

2. Vigilància de la costa: Les milícies foren enquadrades en dos batallons del sector Sóller-Valldemossa²⁶. Els límits eren: el mar des del mirador de Son Oleza per Deià, fins a Cala Tuent i els nuclis de Bàltx, Biniaraix, Fornalutx

25 *Ibidem*, pàg. 342.

26 Les Milícies dels pobles que comprenien el sector solien venir a Sóller per realitzar exercicis conjunts. En total eren un 1.900.

Sóller, Orient, Bunyola i Valldemossa²⁷. Aquesta tasca s'intensificà sobretot després del desembarc de Bayo a Manacor (agost de 1936). Es seleccionaren, segons la seva edat i condicions físiques, uns 400 membres 2^a i 3ª línia per fer guàrdies i altres serveis que es considerassin oportuns en aquest lloc. Cada cert temps anaven transmetent els moviments que veien a la costa, des de la sortida clandestina d'alguna barca de pesca a l'arribada d'avions enemics.

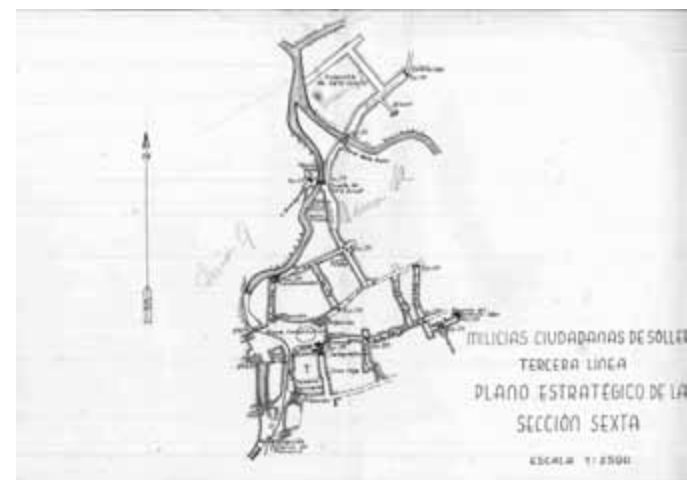
Milicians a la barriada de Santa Catalina del Port de Sóller. 1937.
Arxiu de Joan F. Rullan

3. Manteniment de l'ordre intern de la població. Una de les primeres actuacions de les milícies fou la confiscació de les armes a les persones considerades d'esquerrers. Es dividí la població en 11 districtes per a la vigilància i control, nomenant-se caporals de barri per encarregar-se d'aquesta tasca i, assignant un lloc o zona de concentració i vigilància en cada districte. Dins aquesta funció, tenien com a disposició actuar en cas de qualsevol avís d'alarma. En cas de notificació de perill, tenien les següents ordres:

- En cas d'alarma per aviació els milicians havien de vigilar la seva secció perquè no circulassin persones i en cas de bombardeig donar auxili a les possibles víctimes.

²⁷ Sóller 29-08-1936. Normalment els membres de Falange vigilaven la zona de costa del Port de Sóller a Deià, i els carlistes la zona del Port a La Calobra.

- En cas d'alarma per incendi havien d'acudir immediatament a ajudar a extingir-lo.
- Si s'avisava als milicians a domicili per no alarmar la població, els milicians s'havien de concentrar a la plaça de l'Arraval.
- Si es tocava alarma definitiva volia dir que hi havia perill d'invasió i els milicians de les esquadres d'avantguarda, havien de concentrar-se a la plaça de la Constitució per ocupar les entrades dels carrers principals, menys la secció 9ª que s'havia de concentrar al Pont d'en Barona. La resta d'esquadres s'havien de reunir al domicili de seu caporal i aquest els repartiria segons el pla estratègic aprovat pels seus superiors.

Plànols estratègics de distribució dels milicians per la població en cas d'atac. 1937.
Arxiu Municipal de Sóller

4. Difusió i propaganda del nou règim. Es cercava ampliar el suport popular amb el qual comptava. Seguint aquestes directrius es creà la publicació periòdica *Milicias*²⁸. Aquesta va sortir al carrer l'11 de febrer de 1937 i tenia caràcter setmanal. Aquesta publicació comprenia des d'articles d'opinió a informació sobre la guerra, així com les llistes i horaris de guàrdies²⁹. Destacades eren les notícies sobre les agrupacions locals de les MC: Falange Espanyola i Comunió Tradicionalista. Tenia diverses seccions: sobre el funcionament de les milícies locals, *Dia tras dia* (que parlava sobre l'evolució de l'exèrcit nacional), *Voces Amigas* (comentaris sobre les notícies de la premsa internacional a favor de l'aixecament franquista) i *A Confesión de Parte* (que comentava notícies captades de les emissores de ràdio republicanes). També es publicaven consignes a favor del règim i d'adoctrinament («*Viva Franco*», «*Viva España*», «*Por encima de todo: Dios y España*», «*Una patria: España. Un caudillo: Franco*», «*Viva el Ejercito*», etc.), així com també denúncies sobre milicians de 3ª línia simulaven malalties per evitar passar a 2ª línia³⁰. La publicació de *Milicias* va cessar el 22 de juliol de 1937.

Portada de *Milicias*. 1937.
Arxiu de Plàcid Pérez

²⁸ La seva redacció es trobava al carrer de Batach núm. 34 (Can Caixal), i el seu consell editorial el formaven Andreu Arbona Oliver (director), Josep Magraner Vicens, Damià Canals Pougin, Rafel Forteza Forteza i Jaume Coll Arbona. PÉREZ PASTOR, Plàcid: "Les publicacions periòdiques de les impremtes Marquès i Calatayud", dins *I Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2007.

²⁹ Inicialment es comunicava oficialment als milicians de tercera línia els horaris de les guàrdies i a on els tocava, però després de l'aparició del setmanari *Milicias* aquesta informació va aparèixer inserida dins dita publicació.

³⁰ Es publicaren diverses cartes (*J. Santandreu, Miliciano 466*, etc.) denunciant aquesta actitud, així com a les persones que no s'apuntaven a les milícies, amenaçant inclòs en prendre represàlies («...*comodones, cobardes, rojos con careta...os conocemos a todos...el Larareto podría ser un buen asilo para muchos de vosotros...*»). *Milicias* 04-03-1937

Una altra manera d'enaltir el nou règim fou a través de les desfilades. Periòdicament, els responsables d'aquestes milícies els feien desfilar pels llocs més cèntrics de la població, sovint amb altres cossos militars, per donar una sensació de control i promoure l'afiliació i el suport als sublevats³¹. En algun d'aquests actes, arribaren a agrupar un miler de persones, entre soldats, falangistes, tradicionalistes i gent particular³². Fins i tot, el juliol de 1938, una centúria de les milícies de segona línia de Sóller viatjà a Valladolid per prendre part de la desfilada en honor al 2n Aniversari del Moviment Nacional³³.

5. Recollida de fons per a l'exèrcit nacional. Les milícies organitzaven actes (obres de teatre, concerts i balls) per recaptar fons per l'exèrcit. També feien recollertes pels carrers i places de la localitat.

Es varen obrir moltes subscripcions per pagar les despeses que no podia fer front l'Estat o l'Ajuntament. Així s'animava a la gent a fer uns donatius setmanals, mensuals, per cobrir les despeses de les milícies ciutadanes, a favor de les cuines econòmiques, per garantir la defensa del Port, per pagar l'atur obrer, etc. A més es va "promoure" la donació d'or i joies a l'Estat³⁴. Es varen fer càrrec de recollir totes aquestes quantitats tan l'Ajuntament (a través de diferents comissions) com Falange Espanyola o la Secció Femenina; a canvi es concedia una creu de ferro com a distintiu.

2.3. Composició

La composició de les Milícies Urbanes fou molt heterogènia. A banda dels afiliats i simpatitzants dels partits que havien donat suport a l'aixecament, ràpidament s'incorporaren als cossos armats ciutadans, molts civils sense una afiliació definida³⁵. També s'ha de dir que s'afiliaren a aquest grup armat alguns antics sindicalistes - i, per tant sospitosos d'haver simpatitzat amb les esquerres -, com una precaució per no haver de sofrir la repressió contra els

³¹ Una de les més grans fou el 14 de febrer de 1937 es va fer una jura de bandera de tots els milicians locals de 3ª línia. L'acte es va fer a la plaça d'Amèrica. També hi participaren els soldats del destacament d'artilleria que hi havia al Convent. Es col·locaren dues tribunes, una al centre de la plaça on hi havia l'altar i un altre a un costat de la plaça per a les autoritats. Es disposaren de la següent manera: a l'avinguda del General Goded fins a la plaça d'Amèrica hi havia els reclutes falangistes i requetes; en el tram del carrer de Cetre entre el carrer de la mar i la plaça hi havia els soldats i falangistes; en el tram entre la plaça d'Amèrica i el carrer del Noguerar hi havia la secció femenina de FE, els Fletxas i els Pelayos; en el carrer de Cetre fins al camp llarg hi havia tota la formació de les Milícies Urbanes de 3ª línia. La missa la va oficiar Mn. Valentín Herrero. Posteriorment es va fer un concert a càrrec de la banda de música municipal, dirigida per Mateu Oliver. *Milicias* 18-02-1937

³² *Sóller* 01-08-1936

³³ *Sóller* 16-07-1938

³⁴ Això fou més bé una obligació. S'anava per les cases demanant or, a canvi es donava un creu de llautó. *Sóller* 09-10-2010

³⁵ *Sóller* 24-07-1936

sospitosos de no donar suport al nou règim³⁶.

Pel que fa al seu nombre, la manca de dades i documentació no ens permet establir ni quantificar exactament les persones que hi varen estar afiliades. Sabem, per notícies del setmanari *Sóller*, que a mitjans d'agost de 1936 ja hi havia 1.000 homes allistats a les milícies de 1^a, 2^a i 3ª línia, dels quals n'hi ha 215 de 1ª línia, uns 600 de 2^a i 3ª línia i la resta (uns 185 estaven enquadrats en les organitzacions sanitàries). La majoria d'aquests milicians pertanyien a FE.

Milicians de segona i tercera línia a les escales de Can Cera. 1936.
Arxiu de Joan F. Rullan

Pel que fa a la seva estructura socioprofessional, aquesta també podem dir que era heterogènia, ja que hi trobam entre els seus membres industrials, intel·lectuals, metges, comerciants, propietaris, empleats, oficinistes, jornalers, etc. Així i tot, els quadres de comandament, es pot dir que es trobaven controlats per les elits locals i per FE.

³⁶ També a la publicació *Milicias* es va denunciar la presència de persones que eren considerades “desafectes” al règim. «Estamos convencidos que entre nosotros existe una organización de espionaje que es preciso descubrir y castigar severamente. La tranquilidad de nuestra retaguardia lo exige (...). Hay que sanear también las Milicias. Creemos que en Sóller hay demasiada gente patriota y buena para atender a los servicios de vigilancia y defensa de nuestro valle. Vemos camisas de todos los colores llevada por gente de muy dudosa adhesión al movimiento regenerador. Estamos todavía en guerra. Es una cosa que no debe olvidarse. Todas las personas que han apoyado tanto directa como indirectamente al funesto frente popular no deben ni pueden honrarse con distintivos de las fuerzas que apoyan en cuerpo y alma el Movimiento Salvador». *Milicias* 26-05-1937

3. Conclusions

Les milícies urbanes constituïren un bon exemple de la capacitat organitzativa del bàndol rebel i del seu intent d'organitzar a les masses que li donaven suport, en una estructura jeràrquica i militaritzada. És pot dir que tingueren èxit i això es demostra en diferents àmbits:

- Serviren per donar publicitat i ampliar el suport popular als *nacionals*, sobretot a través de la premsa i els actes de propaganda.
- Varen ser eficaços en la recaptació de d'or i diners a la sublevació.
- Foren col·laboradors eficaços en el manteniment de l'ordre i la vigilància dels llocs considerats estratègics de la localitat.
- Serviren alhora de refugi per a persones que si bé no s'havien significat gaire durant la Segona República, podien ser considerats sospitosos de no ser afectes al nou règim.

Així i tot, hom pot constatar que després de 1937, amb la unificació de tots els partits i milícies en una de sola la seva activitat va decaure, sobretot a Mallorca, on el control del sublevats era total i s'havia esvaït, en gran mesura, la por a un altre desembarc republicà³⁷.

4. Bibliografia

ARBONA, Miquel: *Converses solleriques. Un poc cada setmana (1964-1974)*, Ciutat de Mallorca, editorial Moll, 1977.

CASAS DE LA VEGA, Rafael: *Las milicias nacionales en la guerra de España*, Madrid, Editora Nacional, 1977.

COLOM I FERRÀ, Guillem: *Entre el caliu i la cendra: memòries 1890-1970*, Barcelona, editorial Pòrtic, 1972.

MAS QUETGLAS, Joan: *Els mallorquins de Franco. La Falange i el Moviment Nacional*, Palma, Documenta Balear, 2003.

PADRA RODRÍGUEZ, Julio: “Las milicias de segunda línea en la retaguardia franquista. El cas de Galicia”, a *Cuadernos de Historia Contemporanea*, vol. 33, Madrid, Universidad Complutense, 2011

PÉREZ PASTOR, Plàcid: “Les publicacions periòdiques de les impremtes Marquès i Calatayud”, dins *I Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2007.

QUETLAS CIFRE, Antoni: *La guerra civil a Sóller: la desfeta de la burgesia progressista*, Palma, Documenta Balear, 2012.

5. Altres fonts

Setmanari Sóller 1936-1939

Setmanari Milicias 1937

³⁷ Guillem Colom conta que després de 1937 «les vigílies hivernals eren tranquil·les i a vegades ens venien com l'anell al dit per fer llargues lectures i fins i tot per a enllestir-hi algunes traduccions, entre elles la dels “Calendau” de Mistral, amb els seus dotze cants...» COLOM FERRÀ, Guillem: *Entre el caliu...*, pàg. 343.

SANTUARI DE SANTA MARIA DE S'OLIVAR DES FENÀS. ELS INICIS I LES OBRES

Josep A. Morell González

Resum

Aquest treball vol donar a conèixer els inicis i les obres del santuari de Santa Maria de l'olivar des Fenàs i totes les vicissituds per les quals han passat sa Capelleta Vella i sa Capelleta Nova fins arribar a l'estat actual. Les obres, les dificultats inicials i la devoció dels sollerics i dels germans mossèn Pere Lluç i Maria Magdalena Ripoll Moragues, gràcies als quals existeix aquest santuari. Mossèn Antoni Canals Rullan va ser director espiritual de Mn. Pere Lluç i pensam que tengué un cert protagonisme en el fet que Don Perico de can Gordo fos tan devot a la Immaculada.

Sa Capelleta Vella

L'any 1904 se celebrà el cinquantè aniversari de la proclamació del dogma de la Immaculada Concepció de Maria. Amb motiu d'aquest esdeveniment es realitzà a la parròquia de Sant Bartomeu una important celebració amb assistència de nombrosos sollerics. En un primer moment es plantejaren aixecar un monument a la Puríssima a la plaça de sa Raval (Antoni Maura). Durant aquest període també augmenta de cada vegada més la devoció a la Mare de Déu de Lourdes. Es recorda la seva aparició l'any 1858 a Santa Bernadeta Soubirous.

L'any 1908 té lloc una gran pelegrinació mallorquina a Lourdes i per aquest motiu Costa i Llobera escriu el seu famós *Via Crucis*. També, l'any 1905, es fundà la Congregació Mariana a Sóller. Els Lluïsos que existien a la nostra ciutat des de 1885 s'agreguen a la Congregació Mariana "Prima Primaria" de Roma. L'any 1912 té lloc a Sóller la gran assemblea mariana amb molt d'èxit.

Dins d'aquest ambient, Catalina Verd Mayol i Damià Canals Bernat fan donació del que ara són els terrenys de sa Capelleta Vella (camí de Bàlitx a l'esquerra).

A l'escriptura pública atorgada a Palma el 14 de juliol de 1904 davant el notari Miquel Ignasi Font fan donació a l'església catòlica:

Dª Catalina Verd de una porción de su finca descrita en primer lugar (es tracta de l'olivar des Fenàs) de extensión de cincuenta y cinco destres ó nueve areas

setenta y siete centiareas, lindante por norte y sur con camino de Balitx, en cuyo último punto la separa este camino de la parte de la misma finca remanente á la enagenante, por este con la porción que cede D. Damián Canals y por el oeste con la de Joan Pons.

Y D. Damian Canals y Bernat de otra porción de su finca descrita (coneguda també com l'olivar des Fenàs) que mide cuatro areas ocho centiareas (veinte y tres destres) y linda por norte, este y sur con el camino de Balitx, que lo separa por los dos últimos lados de la tierra que queda al cedente y por oeste con la porción cedida por Dª Catalina Verd.

La idea, ja expressada a l'escriptura, era construir un santuari a la Immaculada Concepció a l'olivar des Fenàs. L'escriptura especifica que: *con la condición de que si en cualquier tiempo dejase de existir el oratorio, cuya creación la motiva, ó bien el Estado ó cualquiera autoridad civil intentase apoderarse de los terrenos de que se trata, quedará sin efecto la donación y revertirá á los donantes respectivamente las parcelas donadas.*

Mn. Pere Lluç Ripoll Moragues.

Mossèn Pere Lluç Ripoll Moragues va celebrar la seva primera missa a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller el diumenge 11 d'octubre de 1908 i va fer seva la devoció a la Immaculada que, en aquell moment, com ja hem dit, tenia una especial força. A can Gordo (casa pairal de mossèn Pere Lluç) ja estava molt arrelada aquesta devoció i, com a prova d'això, disposaven de la talla de l'escultor manacorí Miquel Vadell, que representa una bella Immaculada. Miquel Vadell Pastor (Manacor 1882 - Palma 1961) l'any 1908 realitzà aquesta talla i, l'any 1907, havia dibuixat l'esbós d'un retaule per a l'oratori particular de can Gordo.

Don Perico de can Gordo, així era conegut a la nostra Vall, va promoure la construcció de la coneguda com sa Capelleta Vella als terrenys abans esmentats. Hem trobat documents que afirmen que les obres d'aquest oratori començaren l'any 1915. Es tracta d'una petita capella d'estil modernista dedicada a la Mare de Déu de Lourdes. Aquest petit edifici està realitzat amb pedres sense treballar i el seu interior representa la gruta de la Mare de Déu de Lourdes. Tota l'obra fou dirigida per Miquel Vadell. Vadell també va tallar una Immaculada de pedra de Santanyí i una santa Bernadeta del mateix material que inicialment presidien sa Capelleta Vella. La manca de

colors vius d'aquestes imatges va motivar que fossin substituïdes per les dues imatges de motlo que ara presideixen l'oratori. A la Mare de Déu de l'escultor Vadell Pastor, li afegiren dues ales i ara és l'àngel del costat de la cisterna. La talla de Santa Bernadeta fou regalada als propietaris d'un olivar proper.

El capvespre del diumenge 17 de juny de 1917 el bisbe de Mallorca Rigobert Domènec Valls va beneir aquesta Capelleta. Llegim al setmanari Sóller del dissabte 23 de juny de 1917:

En la mencionada carretera (camí de Bálitx) en un sitio muy pintoresco desde el cual se domina casi todo el valle, a unos tres kilómetros de la ciudad, se ha erigido recientemente un pequeño templo de sencilla construcción dedicado a la Concepción Immaculada, cuyo terreno fué cedido con este fin por la noble señora Catalina Verd, Vda. de Morell, propietaria del predio Bálitx d'Amunt, y cuyas obras han sido costeadas por el reverendo don Pedro L. Ripoll Moragues, quien tiempo ha acariciaba esta piadosa idea y no ha cejado hasta verla realizada.

Numerosos fieles, precedidos de la escolanía parroquial que, con acompañamiento de algunos instrumentos músicos, cantaba el rosario, dirigiéndose a pie procesionalmente al mencionado oratorio, y a la llegada efectuó el Prelado la solemne bendición de la capilla de la imagen de N^a. S^a de Lourdes y de la campana, siendo padrinos: en la del oratorio, don Pedro Antonio Ripoll Estades y doña Catalina Verd, Vda. de Morell; en la de la imagen, don Juan Castañer Anglada y doña Francisca Pastor, Vda. de Magraner, y en la de la campana, don Amador Canals Pougín y la señorita María Morell Hernández. El público que en dicho sitio se había congregado era muy numeroso, a pesar del sol y del fuerte calor, que hubiera sido a aquella hora asfixiante a no estar templado en la altura por refrigerante brisa. La ceremonia terminó a cosa de las ocho, y a su regreso a la casa rectoral fueron obsequiados el señor obispo, acompañantes e invitados con espléndido refresco.

Els membres de les conferències de Sant Vicenç de Paül, animats per Mn. Pere Lluç Ripoll, organitzaren una col·lecta en què recolliren 164 duros. El petit oratori, segons la factura de dia 17 de desembre de 1917, costà 858 pessetes.

Façana de sa Capelleta Vella

Interior de sa Capelleta Vella

L'any 1917 Mn. Pere Lluç Ripoll volia col·locar una trona en aquest petit oratori. El fotògraf i dibuixant José Polent Mariano en va fer l'esbós. Després, es va veure que no hi cabia. La campana duu la inscripció SANCTA MARIA ORA PRO NOBIS XI FEBRERO DE MCMXVII i un relleu de la Mare de Déu.

Els sollerics visitaven sovint sa Capelleta i solien pujar-hi en grup el diumenge de l'Àngel. El 16 de maig de 1920 el bisbe Rigobert Domènech erigí canònicament la confraria de la Immaculada de Lourdes a sa Capelleta Vella, que va ser agregada a l'arxiconfraria erigida a Lourdes (França). Al llibre *Coros de Nuestra Señora de Lourdes*, de l'Arxiu Parroquial, que comença l'1 de gener de 1944, hi trobam que hi havia 13 cors de 15 persones cada un. La zeladora del cor número 4 era la serventa de Déu Francisca Alcover Morell. Cada 11 de febrer hi havia una veritable romeria. Des de l'any 1918 el setmanari Sóller ens parla de moltes celebracions en aquest petit temple.

Per a la Immaculada de Lourdes de sa Capelleta Vella, es compongueren i cantaven aquests dos himnes:

Himne 1

Aquest himne és el primer que es va escriure sobre sa Capelleta, ja que mossèn Andreu Caimari Noguera (Inca 1893, Palma 1978) va ser ordenat sacerdot l'any 1917 i el va compondre quan encara era subdiaca.

"Al Santuari bell de Maria
pugem de Sóller amb processó
i amb el rosari cantem el dia
de penitència, de gran perdó.

Entre les dones sou beneida
Deu vos cenyia de gran virtut,
i amb peu de nina ehú esbaltida
la serp antiga de cap astut.
Oh lliri d'aigua, rosa exquisida
oh glòria plena del mon perdut.

Tota la còva fá clarandera
el vent salmetja, canta el torrent:
Na Bernadeta sonriu i espera
vostra comanda tant confident
I amb còr de mare, que refrigera,
cridau els pobles i tota gent.

"Jo don als pobles la benhaurança
i als nins que ploren bresques de mèl,
als malaltissos don millorança
i als que m'estimen jo som feel,
i si pecaren..., bona esperança
Que Vos sou Mare ... i hus guard el cèl."

Andreu Caimari
Subdiaca.

Himne 2

Aquest himne el va escriure Bartomeu Caldentey Bauzà (Felanitx 1878, Roma 1938) que va ser prepòsit general dels Teatins.

"Dels sollerichs a la Inmaculada
amb motiu del nou Santuari

CHOR

Bons fills de Sóller, la vall daurada
pugem a veure l'Inmaculada
Mare de Deu.
Cantem goiosos a nostra Mare:
diguem que Sóller, com sempre, es ara
lo poble seu

Escultura de l'àngel que es troba devora la cisterna i que era la primitiva Immaculada. Obra de l'escultor Miquel Vadell.

ESTROFES

Al coster de l'alta serra
ha volgut son bell palau
la qu'impera cèl i terra
i porta l'hàbit blanc i blau.

A sos peus ehi té la vila
tot feixada de verdor
que ja pot dormir tranquila
puix la vetla sos amor

CHOR

Venim de Sóller, oh gran Señora,
brollant suor:
nostres besades serán penyora
d'etèrn amor
Mirau ca-nostra: dau-nos bonança,
salut i pau:
Mirau, Senyora, los que son fòra;
per tots pregau.

B. Caldentey, Teatí.

Devers l'any 1950 Joan F. Rullan recorda que se'n dugueren les imatges de la Mare de Déu de Lourdes i de Santa Bernadeta a sa Capelleta Nova. Deixaren un conjunt escultòric de l'oració a l'hort de Getsemani que presidia sa Capelleta Vella. Eren dues imatges, la de Jesús i la de l'Àngel, d'Olot. Pensam que no romangueren gaire temps en aquest oratori. L'Àngel és el mateix que la confraria del Sant Sudari va treure en processó els Dijous Sants entre els anys 2003 i 2010.

L'estiu de l'any 2009 un valent grup de voluntaris coordinats per Catherine Miró i format també per Maria Immaculada Paredes, Aina Sánchez, Cécile Fessler, Cecyl Godoy i fusters, ferrers, llanterners i mestres d'obra realitzaren de manera gratuïta un important treball. La pintura de les imatges de la Mare de Déu, de santa Bernadeta i de l'altar s'havia perduda i havia sofert els efectes de la humitat. Hi havia nombroses estalactites rompudes i trossos de paret en mal estat. Els estris de ferro necessitaven ser rascats i pintats, els vidres havien perdut els dibuixos i també tots els de la part de baix estaven romputs, el relleu del Cor de Jesús de l'altar es trobava deteriorat. Tot això ho feren els membres del grup els dissabtes de les 15:30 fins a les 19:00 i altres hores lliures

Talla de la Immaculada
amb el seu dosseret,
obra de Miquel Vadell.

Santa Bernadeta, obra de l'escultor Miquel Vadell Pastor.

des del mes de maig fins el mes d'octubre de 2009. Tots els participants en la neteja i reparació pintaren una flor a un vidre per deixar un record de la bona feina feta. Feren aquesta tasca amb el total suport del rector de Sóller Mn.

Marià Gastalver i de les monges de sa Capelleta.

Catherine Miró ens ha comentat que alguns treballs necessitaren dos anys de feines i tot el grup participant afirma que va ser una experiència única. Miró ens ha escrit: *"al atardecer, delante del altar, se refleja en el suelo una rosa roja cuando un rayo de luz atraviesa un cristal. Esta rosa es la que eligió mi marido. La pinté yo para él. Es su cristal el primer cristal que pusimos. La llamamos la rosa del amor"*. No hi ha dubte que tot aquest grup estima sa Capelleta i qualifica aquest treball com a una experiència agradable i mereix el nostre reconeixement i la nostra gratitud. Tant de bo hi hagués més gent com elles.

Un cop acabats els treballs esmentats, Pere Bisbal va convidar tot el grup a un dinar en agraïment ja que la seva filla Margalida es va casar a sa Capelleta Vella.

Sopar a la cripta organitzat per Pere Bisbal al grup que l'estiu de l'any 2009 va fer els treballs de neteja i reparació de sa Capelleta Vella.

Sa Capelleta Nova

Don Perico de can Gordo i la seva germana Magdalena volien que es construís un veritable santuari per poder pregar a la Immaculada. Per aquest motiu compren els terrenys de sa Capelleta Nova a Maria Bauzà Bernat i l'escripturen a cal notari José Fernández el 4 de juny de 1941. Se segreguen de la finca de ses Montcades i tenen una extensió de 65 àrees, 72 centiàrees i 88 decímetres. D'aquest terreny es pactà entre el bisbat i Maria Bauzà de can Quic un dret de templeig a favor del santuari, d'una superfície d'una hectàrea, 25 àrees i 34 centiàrees. Aquest dret es perdé el 19 de febrer de 1948 per renúncia del bisbat a petició de Maria Bauzà Bernat.

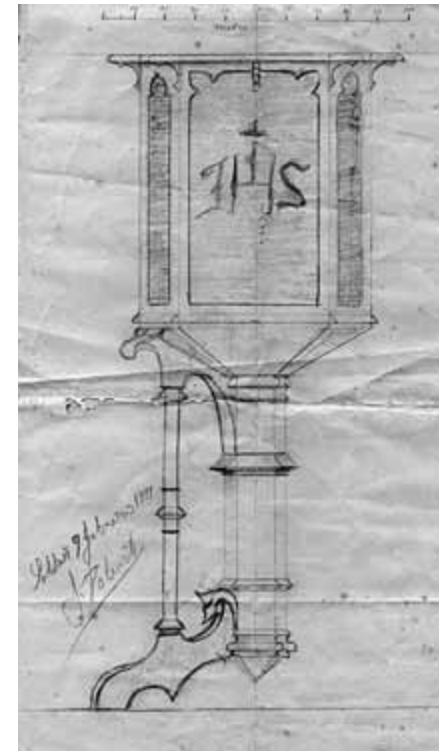
Anvers del recordatori de la primera missa de Mn. Pere Lluç. Revers del recordatori de la primera missa de Mn. Pere Lluç.

Del primer projecte que va realitzar Gabriel Alomar conservam la memòria, els plànols i una maqueta feta per la casa JOFRE (Concepción 60, Palma). Els ermitans que en principi havien d'estar al santuari obligaren l'arquitecte a realitzar un segon projecte, cosa que no agradà gens a Alomar. Del segon projecte només hem trobat els plànols. Després les obres de Ferragut i altres posteriors donaren a les dependències l'aspecte actual. Podeu veure els plànols que il·lustren aquest treball dels dos projectes i de l'estat actual.

Des del 30 de juny de 1931, Mn. Pere Lluç i la seva germana Maria Magdalena tenen un testament ològraf acceptat per l'arquebisbe Josep Miralles on fan hereva la Immaculada Concepció i posen els seus béns immobles a nom de l'Església Catòlica. És el temps de la segona República i escriuen:

"Dadas las circunstancias especiales de los tiempos calamitosos de persecución contra la Iglesia y contra la propiedad particular que atravesamos, no quiero que estas mis notas testamentarias se legalizen ante la ley civil para evitar la incautación de los bienes por mi cedidos a la Santísima Virgen (...)"

Aquest testament es va legalitzar davant notari el 5 de maig de 1935.

Esboç de la trona dibuixada per José Polent Mariano.

Esboç d'un retaule de la Immaculada dibuixat per Miquel Vadell.

Costat lateral de sa Capelleta Vella

Per començar sa Capelleta Nova valoren la seva casa de can Gordo en 300.000 pessetes i arriben a un acord amb Miquel Pizà Arbona (Sóller, 1898 - 1974) propietari, conjuntament amb el seu germà Joan, de l'empresa tèxtil "Hijos de Juan Pizá Castañer" que tenia una fàbrica i la Filadora. Miquel Pizà anirà deixant doblers, que s'utilitzaran per construir el temple i les seves dependències fins a la quantitat esmentada, després els dos germans podrien residir a can Gordo fins a la seva mort.

No oblidem que totes les seves propietats ja estaven a nom de l'Església Catòlica. Mn. Pere Lluc Ripoll a un petit paper escrit a llapis i no molt net escriu:

"Que aunque conste, según escritura de compra venta, ser propiedad de la Iglesia Católica toda la herencia y bienes del Rdo. D. Pedro Lucas Ripoll Moragues Pbro. y los de su hermana María Magdalena, fundadores de dicho Santuario, en realidad de verdad no es así; sino que fue dado y cedido libre, espontánea y voluntariamente por dichos señores, para los fines de su fundación. Obligó a hacer dicha escritura la necesidad de librarse de los injustos y absurdos derechos de los estados modernos, que tienden a abolir el derecho Divino de propiedad (...)"

L'11 de juny de 1943 l'arquebisbe Miralles autoritzava el rector de Sóller Mn. Rafel Sitjar Picornell a signar l'escriptura de venda a nom de Miquel Pizà Arbona.

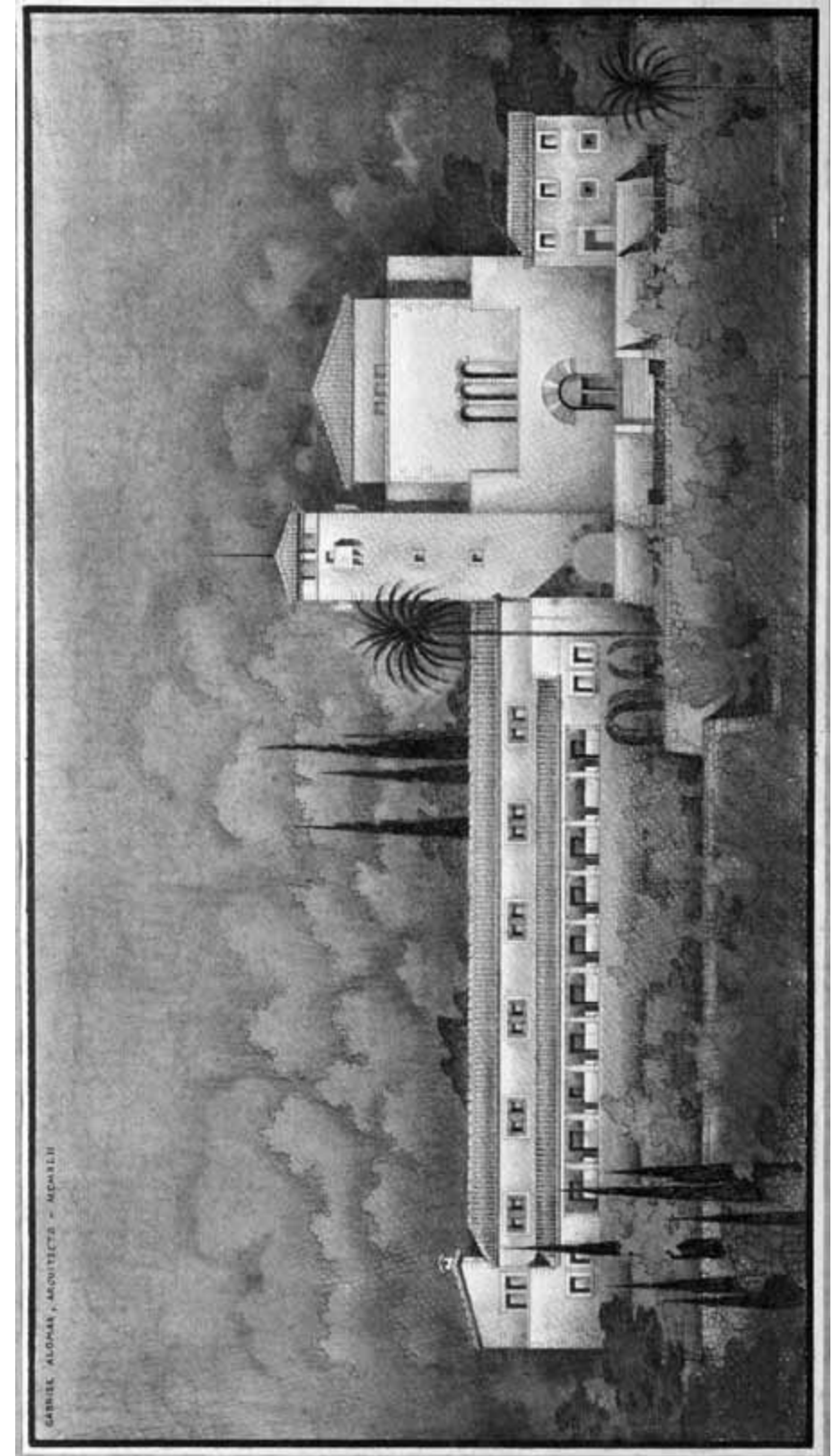
Adjuntam el Projecte de l'arquitecte:

PROYECTO DE SANTUARIO DEDICADO
A NTRA. SEÑORA EN SÓLLER.
MEMORIA.

GABRIEL ALOMAR
ARQUITECTO.

Maqueta variació del projecte inicial.

Dibuix de l'arquitecte Gabriel Alomar que representa una vista lateral de sa Capelleta Nova.

"La idea de convertir en Santuario digno la actual modesta Capilla de la Virgen, emplazada en una de las laderas del macizo montañoso de Bàlitz, a pocos kilómetros de la ciudad de Sóller, toma forma concreta por iniciativa particular, proyectándose un conjunto de edificaciones, integrado por el templo, propiamente dicho con Cripta y Camarín, la Ermita y la Casa de Ejercicios Espirituales.

DESCRIPCIÓN DEL CONJUNTO.

"Lo preside el Templo con su masa dominante, que a su derecha lleva adosada la Casa de los Ermitaños y a su izquierda la Casa de Ejercicios, separada del mismo por la Torre-Campanario. La disposición topográfica nos obliga a orientar la fachada principal hacia el fondo del Valle, correspondiendo a toda la anchura de la misma, una Plaza o Atrio, con bella perspectiva panorámica sobre la Ciudad de Sóller y los pueblos de Fornalutx y Biniraix.

El acceso se realiza fácilmente desde una de las curvas de la carretera existente, la cual es susceptible de mejora y aprovechando la pendiente del terreno, se proyecta una escalinata a la cual servirá de motivo simbólico, un "Calvario" o Vía-Crucis monumental que tendrá su final en otro punto de la misma carretera, escalinata bordeada de cipreses, recordando otros ejemplos tradicionales. El terreno, abancalado a la manera mallorquina, está sembrado de olivos, siendo de esperar la mejora de sus condiciones agrícolas, bajo la experta mano de los ermitaños; seguramente no será difícil la traída del agua de alguna de las fuentes que brotan en la montaña, para convertir en huerta parte del terreno; en este caso, la canalización se establecería a ambos lados de la escalinata al pie de los cipreses.

El bancal más bajo, detrás de la Casa de Ejercicios, se destinará a jardín, plantado con austeros recuadros de boj o mirto recortado, cuyo verde oscuro contrastará bellamente con el fondo gris plata de los olivos.!

EL TEMPLO.

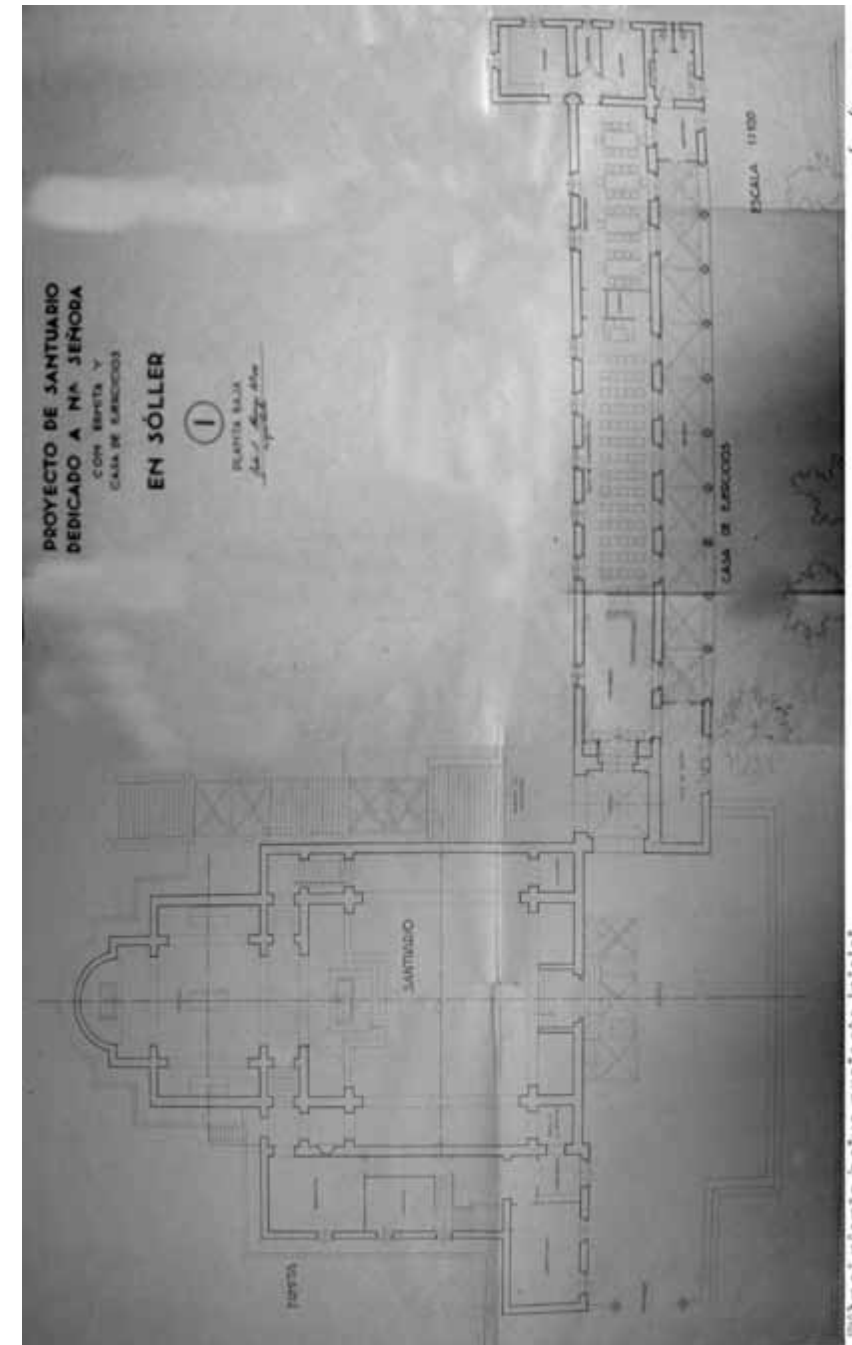
"El templo propiamente dicho, tiene planta de Cruz Griega, de brazos cortos, cubierta con cúpula rebajada, sostenida por cuatro arcos formeros de medio punto; esta cúpula queda iluminada indirectamente y se decorará con pinturas al fresco.

El Camarín, superpuesto a la Cripta, forma una estructura semejante al Templo principal y se adosa al testero del altar mayor, abierto por un amplio arco. La Cripta, contiene los enterramientos de los fundadores.

El diámetro de la cúpula principal es de 10 metros y la anchura total de los brazos de la Cruz, 15 m.

La cúpula del Camarín tiene 6 m y los brazos de su crucero 11 m.

Al establecer los distintos niveles del suelo, se ha tenido en cuenta la pendiente del terreno, en vistas a la economía en las partidas de excavación y movimiento de tierras."

Plànol planta baixa projecte inicial

Plànol planta baixa. Projecte inicial.

CASA DE LOS ERMITAÑOS.

Forma un cuerpo de dos plantas, adosado al Templo por la parte del Evangelio.

En la planta baja, tienen cabida el Refectorio, la Cocina y la Sacristía y en la planta alta, cinco celdas.

CASA DE EJERCICIOS.

"Constituye un edificio de forma alargada, separada del Templo por la Torre Campanario, cuya base forma un vestíbulo de entrada.

En planta baja contiene las siguientes dependencias: Vestíbulo, Sala de estar, Sala de conferencias (con cabida para 75 ejercitantes), Comedor y Galería, además de los anexos sanitarios y dependencias de servicio.

En planta alta contiene un pequeño local para administración. Dormitorios del Director y del Guardián o Donado y 10 celdas de dos camas."

CONCEPCIÓN ARTÍSTICA DEL EDIFICIO.

"Impresionados por la sugestiva belleza de estas casas rurales que salpican las comarcas montañosas de Mallorca, jalonando sus caminos y al analizar su valor emotivo, creemos adivinar que reside en no pequeña parte en su tradicionalidad que los hace independientes de todo estilo histórico y de toda época y por esto siempre modernos y en la plena armonía con el paisaje, tal que diríase han nacido de la misma Naturaleza, entre la rocas y sobre el fondo verde de los pinos y olivos.

Por esto nos proponemos que el Santuario surja en la ladera de la montaña como una "possessió" más, con sus paramentos de piedras acopiadas sobre el mismo solar, que en poco tiempo se meteoricen con la misma pátina de las rocas de Bàltx y del Puig Major.

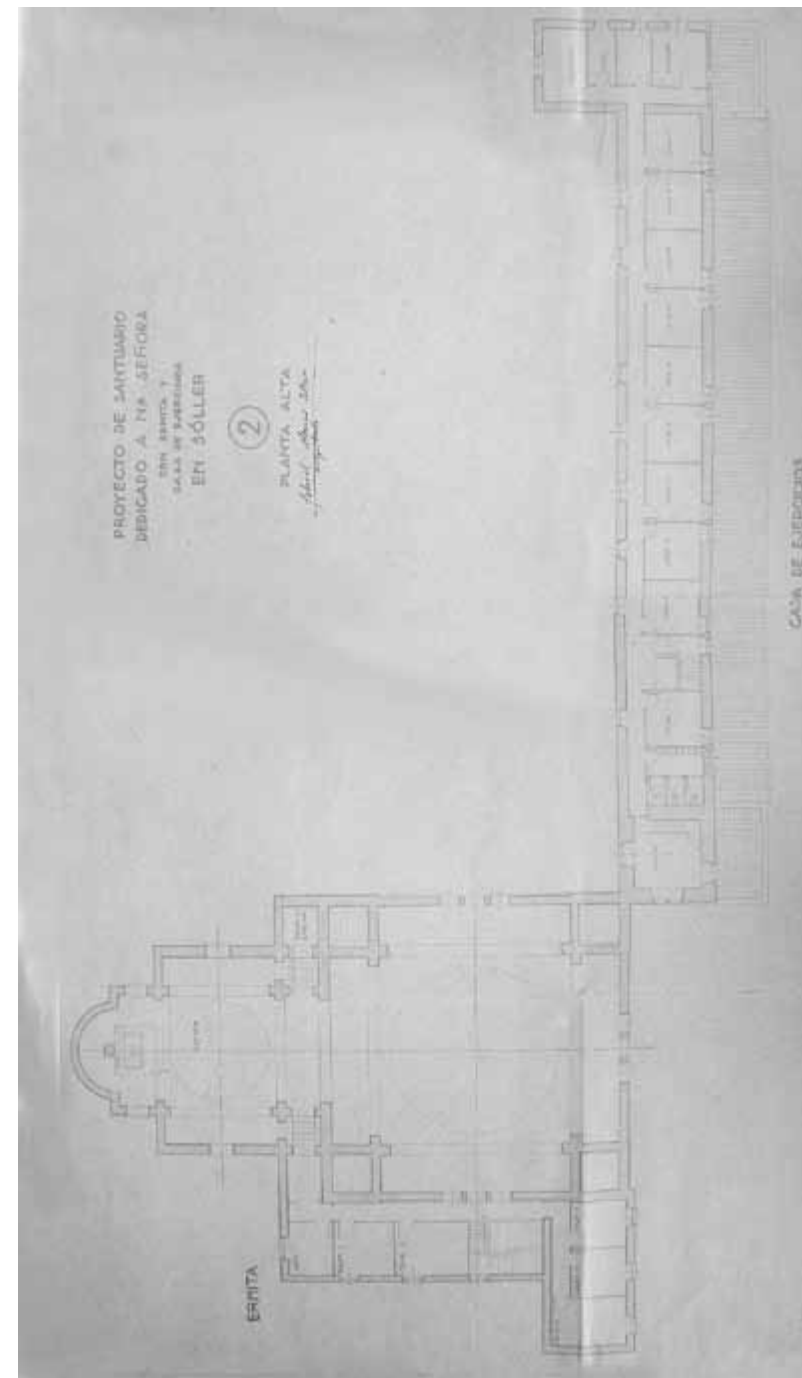
Sólo unos grupos de palmeras y cedros "del Líbano" con los olivos y los cipreses del "Calvario", tendrán un sentido de símbolo mariano por lo de "Quasi cedrus esaltata sum in Libano, etc."

Convertimos al Campanario en una torre más, como la que existió adosada a la antigua iglesia de Sóller, o como la de la Cartuja de Valldemosa; desde este Campanario, un Carillón debe difundir la música del Agelus por los ámbitos de la Comarca."

SISTEMA DE CONSTRUCCIÓN Y DATOS ECONÓMICOS.

"Los muros se construirán de mampostería de caliza y mortero de cal y gravilla, exteriormente vista la piedra, sin concertar con las juntas llenas de piedras pequeñas.

Los arcos interiores del Templo, podrán construirse, bien de caliza labrada basta (bujarda gruesa) bien de bloques de hormigón y gravilla, según las conveniencias económicas del momento.

Infografía E. Sanyer

Plànol planta alta projecte inicial

Plànol planta alta. Projecte inicial.

Absis del temple i de l'actual menjador que inicialment havia de ser la sagristia.

Las bóvedas serán de doble grueso de ladrillo hueco (tabicadas) con revestimiento en el intradós para decorarse con pinturas al fresco.

En la casa de Ejercicios, los suelos serán de viguetas y bovedillas de cemento armado.

Todas las cubiertas serán de teja árabe corriente y las azoteas enladrilladas de barro cocido, con cámara de aire a la catalana.

Las circunstancias de tenerse que construir el edificio a largo plazo, unido a la inestabilidad actual de los precios, hace que sólo pueda estudiarse el presupuesto de una manera aproximada.

De todos modos, haremos constar, que la clase de materiales escogidos, existente en su parte más importante sobre el propio solar (piedra caliza, grava y cal) reduce considerablemente un presupuesto

redactado a base de materiales de acarreo.

El avance del Presupuesto General, nos arroja los siguientes datos:

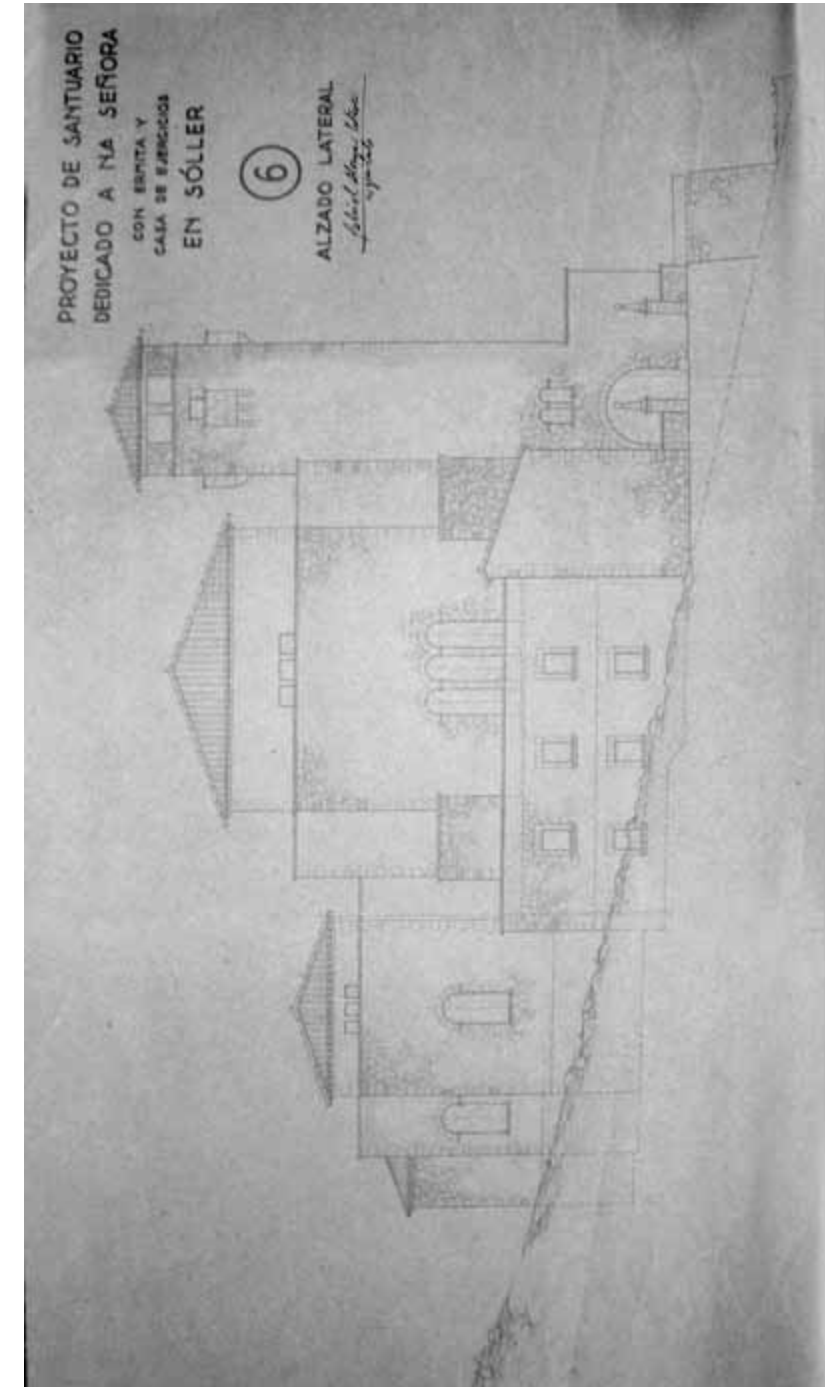
Templo, Cripta y Camarín	189.700 pts
Casa de Ejercicios	163.750 pts
Ermita	50.000 pts
Campanario	20.000 pts

TOTAL 423.450 pesetas

Iniciándose la construcción por la Cripta y Camarín, podrían abrirse provisionalmente al Culto en poco espacio de tiempo, con el siguiente presupuesto parcial:

Cripta y Camarín	94.500 pts
Ermita	50.000 pts

TOTAL 144.500 pesetas

Plànol façana lateral esquerra projecte inicial

Plànol façana lateral esquerra. Projecte inicial.

Palma de Mallorca
 Febrero de 1942
 El Arquitecto,
 Gabriel Alomar

En qualque moment es modificà aquest projecte i es pensà a edificar el campanar a l'altre costat de la façana del temple (veure maqueta). Però finalment es començà un segon projecte en el qual variava la posició del temple i la casa d'exercicis però no els detalls constructius i ornamentals (veure plànols dels dos projectes).

El dia 28 d'abril de 1943 el bisbe de Mallorca Josep Miralles Sbert beneïa i col.locava la primera pedra del nou santuari.

S'enterrà un pergamí amb la següent inscripció:

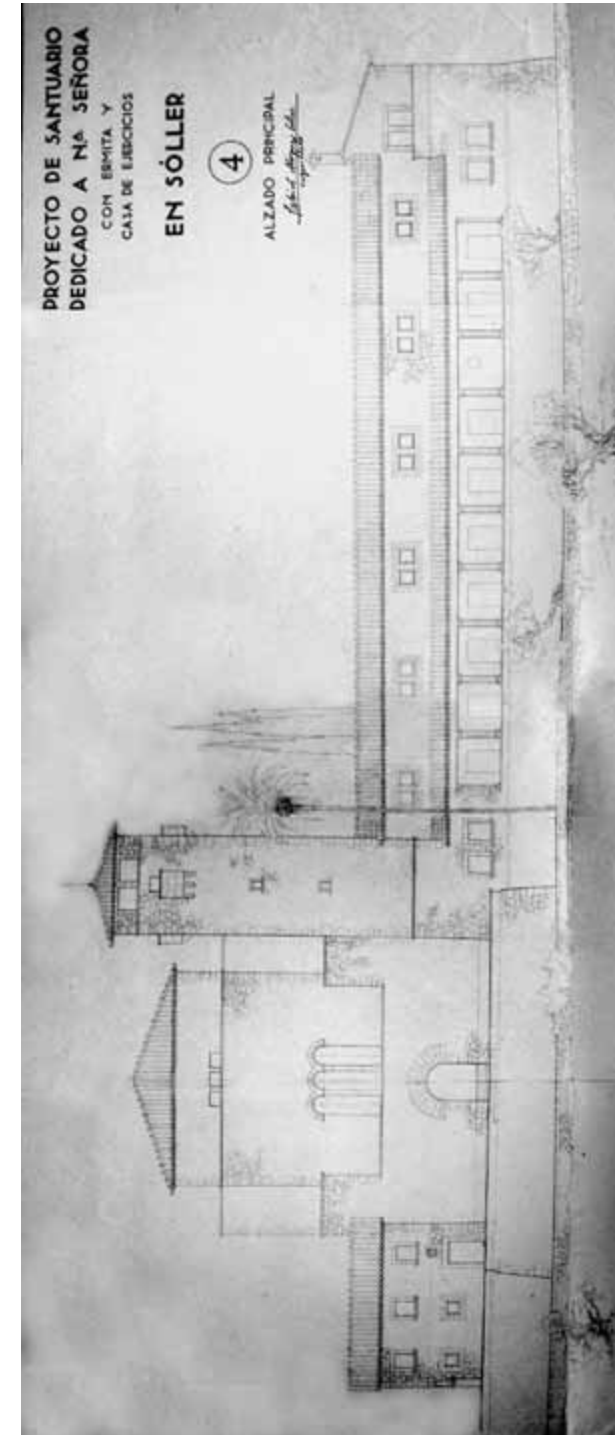
"Sea de todos cosa sabida y manifiesta que el año del Nacimiento de Cristo, 1943, a los 28 días del mes de abril, gobernando la Iglesia Católica el Papa Pío XII

y la Patria Española el Generalísimo Francisco Franco Bahamonde; el Excmo. y Rdmo. Dr. D. José Miralles y Sbert, Arzobispo - Obispo de Mallorca por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica, bendijo solemnemente y colocó la primera piedra de este nuevo Santuario dedicado a la excelsa Madre de Dios y Madre

Entrada a l'hostatgeria.

Nuestra amantísima, bajo el título de su Concepción Inmaculada que se ha de construir en el olivar des Fenás (Ses Moncades) a expensas de sus fundadores-padrinos el Rdo. D. Pedro-Lucas Ripoll Moragues, Pbro y su hermana Dª María Magdalena, quienes correspondiendo a las inspiraciones de la divina gracia, han querido dar, a la extinción de su antigua y distinguida familia, la santa finalidad de que todo su patrimonio, que por centenares de años poseyeron y sirvió de alimento a sus antepasados, se emplee perpetuamente para mayor gloria de Dios y de su excelsa Madre, a fin de que, desde esta atalaya o trono solitario de su inmenso amor, se digne derramar sobre la ciudad de Sóller sus inagotables misericordias; y los hijos de ella y cuantos la visiten, tengan en este sitio un lugar seguro de refugio, donde consolar sus penas, enjugar sus lágrimas y curar todos sus males por la más tierna y compasiva de las madres. Para testimoniar este acto memorable firman la presente Acta las Autoridades eclesiásticas y civiles, padrinos y fundadores, arquitecto y maestro albañil."

Plànol façane principal del projecte inicial

Plànol façana principal. Projecte inicial.

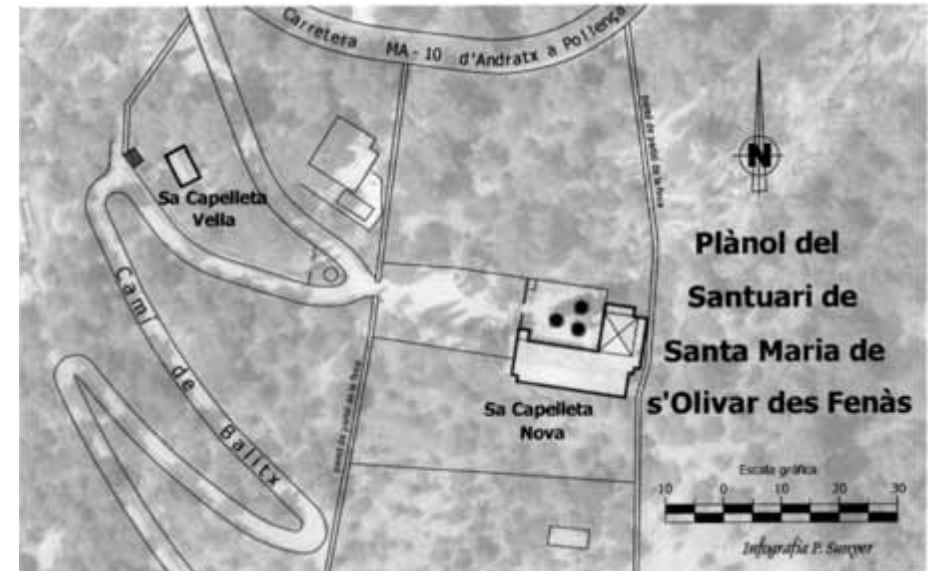
Camí de Bàltx amb l'entrada a sa Capelleta Vella.

Al Setmanari Sóller de l'1 de maig de 1943 llegim:

"Por la tarde, a las cuatro, subió (el Bisbe) al pintoresco sitio de l'Olivar des Fenàs, donde le aguardaban los Rdos. Párroco Arcipreste, D. Rafael Sitjar; D. Pedro Lucas Ripoll Moragues, propietario del lugar, y demás señores sacerdotes; el señor Alcalde, D. Antonio Castañer Casanovas; el señor Juez Municipal, D. Jaime Colom Casanovas; algunas otras distinguidas personalidades invitadas, y numeroso público.

Revestido con los ornamentos pontificales procedió el Ilmo. Prelado diocesano a la bendición y colocación de la primera piedra del nuevo Santuario dedicado a la Virgen Inmaculada que junto al antiguo se ha de erigir, conforme se detalla en la Memoria del proyecto suscrita por el arquitecto D. Gabriel Alomar Esteve, autor de éste."

Josep Morell Casanovas conegut com a mestre Pep Putxa era l'encarregat de realitzar les obres d'aquest Santuari. A principis del mes d'octubre de l'any 1943, segons llegim al Sóller, les escales d'accés al cambril estaven llestes i s'accedia a una dependència quadrangular de 10 metres de costat. Tot aquest conjunt ja es trobava rematat per una cúpula circular rebaixada. Aquest cambril ja començà a fer les funcions de temple ja que les obres haurien de sofrir una dilació. Segons els plànols de l'arquitecte Gabriel Alomar havia de ser el cambril més gran de Mallorca. És una construcció neoromànica. La cripta sota el cambril, que en un futur, hauria de rebre les despulles de la família de can Gordo, estava llesta i només li mancava el referit.

Vista general dels terrenys ocupats per tot el santuari.

Aleshores es treballava a les dependències de la dreta de l'explanada on hi havia d'haver la casa d'exercicis i les dependències del custos i del donat del santuari. S'havia realitzat abans de tot un aljub de 300.000 litres d'aigua. El rector Joan Canals el decenni de 1950 va haver de fer un altre aljub que és el que realment s'utilitza. Desconeixem els problemes que varen tenir amb l'aljub original, però sabem que inicialment havien d'anar a cercar l'aigua a una font d'un olivar proper. Uns trenta-sis manobres treballaven en la construcció del Santuari i fins aleshores s'havien gastat 180.000 pessetes.

A l'arxiu de can Gordo hem trobat el següent escrit sobre la cripta:

Santuario de la Inmaculada - Olivar. Sóller

"La cripta fué destinada provisionalmente para dormitorio en algunas tandas de Cursillos, modificando las ventanas y la puerta de entrada en Noviembre de 1954. Al blanquear de nuevo las paredes interiores quedaron cubiertas las losas sepulcrales, que en dicha cripta estaban dispuestas para el enterramiento de los fundadores y de sus padres, conseguido ya el permiso correspondiente del Gobierno para enterrar allí. Los restos de los padres fueron trasladados a dicha cripta y estuvieron algún tiempo, hasta que de nuevo se devolvieron al cementerio de la ciudad y a la tumba familiar de la Casa Ripoll.

Para dato histórico dejo aquí copia de la inscripciones de dichas tumbas.

1) *Carnis resurrectionem saeculique venturi vitam expectamus.*

Ossa et cineres

Dnae. Mariae Magdalenae Ripoll et Moragues

Ejusden Santuarii

Fundatrix. (sic)

2) *Carnis etc.*

Ossa et cineres

Rdi. Dni. Petri Lucae Ripoll et Moragues

Hujos Inmaculatae Conceptionis

Sanctuarii

Conditor. (sic)

3) *Carnis etc.*

Ossa et cineres

Dnae. Mariae Mae. Moragues et Billon

pia fundatorum mater. (sic)

4) *Carnis resurrectionem etc.*

Ossa et cineres

Dni. Petri Antoni i Ripoll et Estades

Institutorum pater egregius (sic)

Es copia exacta. Novi. 1954

El administrador.

Signat, Joan Canals

Segons factura de 31 de gener de 1945 Jeroni Juan Tous dibuixà les lletres de les quatre làpides per 150 pessetes. Mestre Pep Putxa cobrà altres 150 per gravar-les. Dues de les làpides eren de mida menor i havien de tancar els nínxols amb les despulles dels pares de Mn. Pere Lluç Ripoll.

Les travesses del camí per pujar a sa Capelleta també s'havien arreglat.

El diumenge 7 de maig de 1944 a les 16 hores pujaren en processó la talla de la Immaculada, obra de l'escultor Miquel Vadell que ja tenien feia molts d'anys a la casa de can Gordo. Sortien en el cap de la processó els homes, seguia la Immaculada duita en un tabernacle i finalment les dones. Cantaven el rosari mentre travessaven els carrers de Sóller i l'acabaren resant quan agafaren el camí de Bàlitàx. Un cop al cambril cantaren el Salve Regina.

Entrada a la cripta.

A continuació el rector Rafel Sitjar Picornell en nom de l'arquebisbe bisbe Miralles va beneir el temple i finalment es cantà un Te Deum. No pogué entrar tot el públic. El temple actual és el cambril dels plànols i l'explanada havia de ser el temple de l'església. Els motius econòmics i la mort de don Perico feren que sa Capelleta Nova quedàs per sempre inacabada. El vicari Pere A. Ordinas predicà el sermó. Practicaren després l'exercici del mes de Maria i passaren tots a venerar la imatge de la Immaculada.

Vista general de la cripta.

Comptabilitat de sa Capelleta Nova

Al llibre anomenat "*Libro Registro de las obras del Santuario*" es reflecteixen les quantitats que Miquel Pizà Arbona donava a Mn. Pere Lluç Ripoll a compte de la casa de can Gordo. Comença el 13 de desembre de 1942 amb un lliurament de 50.000 pessetes.

Segueix amb les següents quantitats:

21 de febrer de 1943	25.000 pessetes
1 d'abril de 1943	25.000 pessetes
25 d'abril de 1943	25.000 pessetes
19 de maig de 1943	25.000 pessetes
9 de juny de 1943	25.000 pessetes
1 de juliol de 1943	25.000 pessetes
27 de juliol de 1943	25.000 pessetes
4 de setembre de 1943	25.000 pessetes
20 d'octubre de 1943	25.000 pessetes
20 de novembre de 1943	25.000 pessetes

En aquesta darrera data s'acaba el llibre ja que s'ha lliurat la totalitat de les 300.000 pessetes pactades.

Al llibre que porta el títol: "*Este libro está destinado a la contabilidad de ingresos y gastos para construcción del Santuario de la Inmaculada*" trobam les següents informacions: el pedrer és Pere Magraner, el mestre d'obres Josep Morell Castañer i l'arquitecte Gabriel Alomar. Guillem Frontera deixà 100.000 pessetes i es cancel·là la hipoteca el 16 de gener de 1943. Jaume

Processó amb la Immaculada de sa Capelleta amb motiu de les noces d'or de la Congregació Mariana de Sóller. Any 1955.

Deixar la casa per poder ser utilitzada

Pel mes de novembre de 1954 el rector Mn. Joan Canals Cànaves va fer les gestions necessàries perquè es pogués utilitzar la casa d'exercicis. L'arquitecte Josep Ferragut Pou va dirigir la continuació de les obres. Aleshores hi havia espais que encara no tenien trespòl i també es varen haver de fer altres treballs per deixar les habitacions llestes per tal de poder ser utilitzades. Hi treballaren també els fusters; es compraren llits i matalassos i es posà la instal·lació elèctrica.

Gabriel Alomar, a causa d'altres compromisos, no pogué dirigir aquests treballs. Sabem que poc després ja es realitzà un curset a sa Capelleta.

L'escultor Miquel Vadell Pastor

Aquest escultor i pintor manacorí ja havia treballat a sa Capelleta Vella i a través d'una sèrie de cartes hem pogut saber el paper que va tenir a sa Capelleta Nova.

Recordem que la talla de la Immaculada de l'any 1908 que presideix el nou temple és obra de Vadell. El dossieret que té aquesta imatge també és obra de Vadell Pastor.

El 7 d'abril de 1943 Mn. Pere Lluç Ripoll encarregà a Miquel Vadell

Colom proporcionà els sòcols de marmolina. Josep Bauzá Llull el ciment. Tallaven els pins de Bàltx i pel que veim Mn. Pere Lluç hagués estalviat doblers si hagués comprat les bigues ja treballades. L'arquitecte se'n duia el 5% de les despeses. La serradora era la de Vicenç Bauzá i el marger era Antoni Ordinas. Jaume Colom també duia bigues de ciment armat i altres materials. Altre serrador era Antoni Rullan i Miquel Seguí també proporcionava ciment. El fuster era Cristòfol Castañer i el guix el duia Antoni Serra. Pere Bernat era el ferrer. El fuster Pere Mayol Pastor també hi treballava

El 19 d'octubre de 1944 el rector Mn. Rafel Sitjar i Picornell agafa aquest llibre i escriu: "*Gastado por el Santuario sin contar lo de Vadell, hasta la fecha 338.184,82 pesetas*" i atura les obres.

Pastor una imatge de la Miraculosa i una altra de Santa Catalina Labouré que li havien de costar un total de 2.000 pessetes. També comanà una talla de Jesús a l'hort de Getsemaní i altra de l'àngel que se li aparegué per altres 2.000 pessetes. Acabà la comanda demanant que també li fes dues peanyes: una per a la Mare de Déu de Lourdes i l'altra per a Santa Bernardeta.

Don Perico abans de fer l'encàrrec va rebre l'autorització del rector. Demanà a l'escultor que les imatges estassin realitzades a finals d'octubre del mateix any. No ens consta que Miquel Vadell realitzàs aquests treballs. Les despeses de les obres obligaren Mn. Pere Lluç a anul·lar la comanda.

A una carta del 8 d'octubre de 1943 es parla de la pintura on es representaria la proclamació del Dogma de la Immaculada Concepció pel Papa Pius IX, les cinc races i la glòria que havien d'estar pintades imitant un mosaic darrere de la imatge titular. Vadell tampoc no ha va fer; pensam que pels mateixos problemes econòmics.

A dues cartes amb la data del 20 de setembre de 1943, Miquel Vadell lliura el següent pressupost:

- La pintura de la proclamació de la Immaculada amb la seva glòria d'àngels del presbiteri amb imitació de mosaic i un fons daurat: 1.150 duros.
- Pintar els dos finestrals del creuer amb doble vidre: 220 duros.
- La cúpula del cambril a imitació mosaic daurat, els dos finestrals del costat del presbiteri pintats, les quatre petxines de la cúpula amb els quatre evangelistes del mateix estil i fer el dossieret de la Mare de Déu: 2.610 duros

Sembla que només es va fer el dossieret.

Promesa dels llobatons i despedida de s'Akela Antònia Vigo, l'any 1966.

Detall del comiat de l'Akela.

El 22 de desembre de 1944 i amb la mediació del canonge Miquel Alcover Castañer es rescindeix el contracte amb l'escultor:

"He recibido de D. Pedro L. Ripoll Moragues, Pbro la cantidad de mil doscientos cincuenta duros por los gastos realizados en obras que él me encargó y que, por voluntad del mismo Sr. Ripoll, no terminaré. Así queda rescindido el contrato existente (...)". Signat Miquel Vadell Pastor.

Mossèn Pere Lluç Ripoll Moragues

Va néixer a Sóller el dia 10 de setembre de 1873 al carrer de l'Hospici número 10. Els seus pares eren Pere Antoni Ripoll Estades, natural de Sóller, de can Gordo i Maria Margalida Moragues Billon, natural d'Artà. Li posaren per nom Pere Lluç Francesc Antoni Nicolau Bonaventura Marià. Això sí, tota la vida se'l conegué com *don* Perico de Can Gordo. Varen ser quatre germans: Francesc, que es casà amb Jerònia Capó Ferrer de Palma; Magdalena, que quedà fadrina; Pere Lluç i Teresa, que morí jove.

Va estudiar al seminari conciliar de Sant Pere de Palma i es tonsurà i rebé els ordes menors el dia 20 de setembre de 1907. L'endemà rebé el subdiaconat. El 4 d'abril de 1908 va ser ordenat diaca i l'ordenaren prevere el 19 de setembre de 1908. Com ja hem dit, cantà la seva primera missa el diumenge 11 d'octubre a Sóller. La seva gran devoció envers la Immaculada li va fer invertir tota la seva fortuna a sa Capelleta Vella i sa Capelleta Nova. Va morir a Sóller, a la seva casa de la plaça d'Espanya números 1 i 3, el 15 d'agost de 1945. El seu desig era que s'establís a sa Capelleta Nova una comunitat religiosa que acollís els pelegrins i tengués cura de la devoció a la Mare de Déu. Els marmessors, segons el testament de 28 de juny de 1945 davant el notari José Fernández López Samaniego eren:

"El señor Obispo de esta Diócesis que lo fuere al ocurrir el fallecimiento del testador, cesando en el cargo de albacea cuando aquella Dignidad Eclesiástica deje el Obispado y pasando entonces el cargo de albacea al sucesor en dicho Obispado y así sucesivamente; al Muy Ilustre Señor don Miquel Alcover Castañer, Canónigo de la Iglesia Catedral Basílica de Palma de Mallorca; a los Reverendos Señores don Pedro Ordinas y Brunet, don José Morey Vicens, este último en concepto de sustituto del anterior, y don Francisco Oliver Arbona (Religioso Felipense), todos ellos vecinos de esta ciudad y por último, a don Bartolomé Canals Marqués, administrador de Correos de esta ciudad."

Maria Magdalena Lluçia Ripoll Moragues va néixer a Sóller el 13 de desembre de 1871 i va morir el 9 de desembre de 1952. Nasqué al carrer de l'Hospici número 10 i va viure a can Gordo fins a la seva mort. Ella i el seu germà Pere Lluç són els veritables fundadors de sa Capelleta.

Interior del programa de la festa a Sa Capelleta realitzada el diumenge de l'Àngel de 1927.

Maria Arbona Albertí de can Sivella treballà tota la vida a la casa de can Gordo i també el seu marit, Pere Joan Coll Miquel, de professió sabater i de can Geneta, treballà pels Ripolls de can Gordo. No és estrany que els fills d'aquest matrimoni: Catalina i Pep Coll Arbona, el segon dels quals va ser escolà de Sant Bartomeu entre 1917 i 1982, fossin considerats com de la família. Catalina Coll Arbona, coneguda com Catalina Toneta, tengué cura de sa Capelleta molts d'anys.

Ermitans de Sant Pau i Sant Antoni

Don Perico va negociar amb els ermitans mallorquins la fundació d'una ermita al nou santuari de Santa Maria de l'Olivar des Fenàs ja conegut a Sóller com sa Capelleta Nova. A finals de l'any 1944 partiren cap a l'ermita de Sant Salvador de Felanitx Mn. Josep Morey, mestre Pep Putxa i el mateix *don* Perico. Als ermitans no els agradava que hi hagués cases devora la futura ermita i per aquest motiu renunciaren a fer aquesta nova fundació.

Agraïments i fonts orals:

- Llorenç Alcina Rosselló, prevere.
- Damià Bestard Seguí.
- Andreu J. Garcia Morell.
- Marià Gastalver Martín, prevere.
- Felip Guasp Nadal, prevere.
- Ramon Lladó Rotger, prevere.
- Gabriel Martí Magraner, ermità Gabriel dels Sagrats Cors.

- Francisca Monjo Alós, C.R.L
- Ignacio Montojo Martínez de Hervás, prevere.
- Antoni Nigorra Matamales.
- Jaume Orell Canals.
- Plàcid Pérez Pastor.
- Antoni Quetglas Cifre.
- Joan Francesc Rullan Vallcaneras.
- Josep Sunyer Ribas
- Nativitat Torre Santamaria, C.R.L

Fonts consultades:

- Arxiu de la família de can Gordo
- Arxiu del Monestir de Santa Magdalena de Palma
- Arxiu de la Parròquia de Sant Bartomeu
- Arxiu de Felip Guasp Nadal
- Arxiu Municipal de Sóller
- Arxiu de Jaume Orell Canals
- Arxiu de Joan F. Rullan Vallcaneras
- Arxiu del jutjat de Pau de Sóller
- Arxiu del Monasterio de Santa María del Parral de Segòvia
- Setmanari Sóller
- Setmanari Veu de Sóller
- Mora Vives, Aina: *“El Patrimoni fotogràfic sollerí, una introducció”*. IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller. Sóller, 2010.

SANTUARI DE SANTA MARIA DE S'OLIVAR DES FENÀS. L'ESPIRITUALITAT

Josep A. Morell González

Resum

Aquest treball vol completar la història de sa Capelleta Vella i de sa Capelleta Nova, explicar la devoció dels sollerics envers la Immaculada i el dia a dia de les comunitats que han habitat el santuari.

La primera donada de sa Capelleta

Rosa Oliver Deyà, que va néixer a Sóller el 10 de novembre de 1885 i hi va morir el 27 de març de 1960, va tenir cura de sa Capelleta Vella al llarg de molts d'anys. Ella vivia a ses Marjades i treballava en una fàbrica de teixits. La proximitat del santuari li permetia pujar diàriament i netejar-ne les dependències, enramar la capella i tenir cura del santuari. El decenni de 1930 un matrimoni alemany i la seva filla es domiciliaren a can Terès, just al costat de la casa de Rosa Oliver. La filla d'aquest matrimoni, que nomia Ilse Schönfelder, acompanyava sovint Rosa en les seves anades i tornades de sa Capelleta. Rosa, que era profundament catòlica, va convertir al catolicisme Ilse. El rector de Sóller Rafel Sitjar Picornell la va batiar a la sagristia de la parròquia de Sant Bartomeu el dia 7 d'octubre de 1934. Anys després, Ilse Schönfelder es va fer monja carmelita amb el nom de Rosario del Redemptor. Podeu llegir la seva biografia al llibre *De Alemanya al Carmelo de Zarauz*, de l'Editorial *Monte Carmelo*, 2001.

Vida religiosa al nou santuari

Sabem que des del primer moment tot el recinte del santuari rebia sovint la visita de grups sollerics. Hi sovintejaven les trobades de pregària i d'esplai.

S'hi organitzaven convivències d'Acció Catòlica. Les Germanes de la Caritat solien pujar en ocasions per fer convivències amb les seves alumnes i altres vegades per tenir cura de la cuina i del santuari quan hi havia exercicis. Sabem que també tenia cura de sa Capelleta Catalina Coll Arbona, coneguda com na Catalina Toneta, que era filla de la cuinera de can Gordo i germana d'en Pep Escolà. Altres col.laboradores varen ser Adela Oliver Llinàs, filla il.lustre de Sóller, Maria Estarellas Oliver, sor Antònia de Sant Josep, sor Maria Concepció, Maria Vicens de can Nyegós i moltes d'altres. Unes i altres

feien possible que les convivències no costassin pràcticament res. Abans de pujar passaven per botigues i carnisseries a demanar que els donassin aliments. Adela Oliver solia fer aportacions econòmiques i personals. El grup pujava a peu per les travesses i la despesa era mínima. Sabem que hi han dirigit convivències, entre d'altres, Mn. Felip Guasp, Mn. Josep Morey, Mn. Jaume Vives, Mn. Bartomeu Gomila, P. Josep Morell, etc.

Els escoltes també hi pujaven per fer la promesa. La Germandat Obrera també hi feia els seus exercicis. Hi pujaven l'Acció Catòlica masculina i la femenina. Mossèn Joan Lliteras Miralles hi pujava sovint amb les al.lotes d'Acció Catòlica. Mn. Jaume Capó Bosch ens ha dit que hi va fer un curset de cristiandat amb la col.laboració d'Antoni Castanyer de can Reia.

Don Perico volia fer d'aquest santuari una casa d'espiritualitat i hem vist que aquest objectiu es va complir des d'un principi.

Al testament de Mn. Pere Lluç Ripoll Moragues amb data de 28 de juny de 1945 davant el notari de Sóller José Fernández López-Samaniego feia entrega de sa Capelleta Nova a l'Església Catòlica i també de les finques de Bàltx d'Avall i s'Illeta. La idea era que el santuari es mantingués amb els beneficis d'aquestes dues finques. Anys després les possessions deixaren de donar els beneficis d'un temps i el rector Joan Canals les va vendre sense consultar-ne els marmessors, la qual cosa provocà cert malestar. Però, com hem vist, les activitats pastorals no s'aturaren.

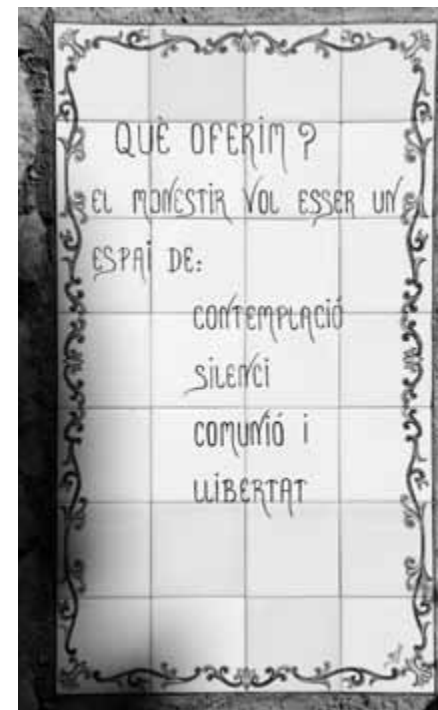
Sabem que a l'estiu hi pujaven colònies de vacances i es cuidaven del menjar Francisca Mayol Coll i Francisca Canals Cànaves.

El santuari de sa Capelleta esdevé monestir de monjos jeronis

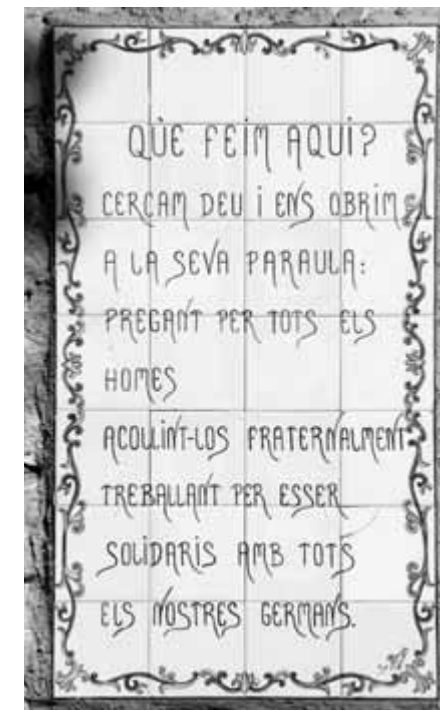
A principis de 1971 els monjos jeronis del Monestir de *Santa María del Parral* a Segòvia s'interessaren per establir-se a Mallorca. Arriben a la nostra illa Fray Antonio de Las Palmas, Fray Juan de Pilas i Fray Ignacio de Mallorca. Però en aquesta visita no troben el lloc oportú. Fray Ignacio de Mallorca és Ignacio Montojo Martínez de Hervás i va ser Prior a *Santa María del Parral* i mestre de novicis a Yuste.

Per suggeriment de Mn. Josep Estelrich Costa, capellà de les monges de l'orde de Sant Jeroni de Palma, el pare Montojo decideix fundar a Sóller.

Ignacio Montojo rebé el permís del seu superior per establir-se a sa Capelleta i el Bisbe de Mallorca Rafael Álvarez Lara l'acceptà, a proposta de Mn. Joan Canals, un cop va rebre l'autorització dels marmessors de Mn. Pere Lluç Ripoll. Com ja hem dit aleshores eren els marmessors el pare Francesc Oliver i Mn. Josep Morey. Era el mes d'octubre de 1971. Abans el Pare Montojo va fer un Retir Espiritual als capellans de Sóller, on hi assistiren Mn. Miquel Pons, Mn. Joan Lladó, Mn. Josep Morey i el pare Francesc Oliver. Montojo ens diu que va ser una espècie d'exàmen que li feren els preveres sollerics per tal d'estudiar si l'acceptaven o no. Sembla que va superar l'exàmen.

Mural ceràmic obra de sor Bàrbara Bauzà. Es troba a l'entrada de sa Capelleta Nova.

Mural ceràmic obra de sor Bàrbara Bauzà. Es troba a l'entrada de sa Capelleta Nova.

El 12 de novembre de 1971 el rector de Sóller, Joan Canals Cànaves, li entregà al pare Montojo la següent carta:

CARGAS de la Manda Pía de D. Pedro - Lucas Ripoll y de su hermana Dª Magdalena, fundadores del santuario de la Inmaculada del Olivar, en Sóller.

el Rdo. D. Pedro - Lucas Ripoll Moragues en su testament ológrafo con fecha de 30 de junio de 1931, dispone que sus bienes quedan destinados al santuario de la Inmaculada, con el fin de honrar a la Santísima Virgen y fomentar la devoción y la piedad entre los fieles. Para ello señala:

1. Algún ejercicio de piedad Mariana cada semana; y señala una misa cada sábado ante el altar consagrado de María Santísima.

2. Establece cuatro oficios aniversarios como definitivos y perpetuos que serán celebrados en los días siguientes:

- 2 de febrero en sufragio de sus padres

- 10 de agosto en sufragio de D. Pedro Lucas Ripoll Moragues

- 2 de noviembre por todos los antepasados.

- 9 de diciembre en sufragio de Dª Magdalena Ripoll Moragues.

En sus notas testamentarias con fecha de 5 de mayo de 1935 y en la nota 3ª establece y da "facultad a los albaceas para reducir la manda-pía, con el fin de atender al engrandecimiento del santuario, hasta el punto de que unicamente se celebren cuatro aniversarios, uno para mis padres, otro para mis hermanos, otro para los antepasados de mi familia y otro para mi".

Hasta el presente se han ido cumpliendo normalmente estas cargas de misas y de aniversarios en esta parroquia de San Bartolomé de Sóller.

El infrascrito administrador del santuario, extiende la presente nota para información del P. Ignacio Montojo, monje jerónimo, que reside ahora en dicho santuario, con encargo de fomentar la piedad mariana y para que acepte el encargo de cumplir las cargas señaladas.

En Sóller, a 12 de noviembre del año 1971

El administrador, Joan Canals.

El Pare Ignacio Montojo volia restaurar l'orde de Sant Jeroni a Mallorca. El primer dissabte de cada mes feia una xerrada espiritual, exposició del Santíssim, res del rosari i Eucaristia. El temps de Quaresma convocava els fidels cada dissabte. Per a l'exposició feia servir una custòdia que li havien deixat les monges de la Caritat. Cada diumenge celebrava una missa a les 18:00 a l'estiu i a les 17:00 a l'hivern. La celebració dominical també tenia molt d'èxit. L'ermità Gabriel del Segrats Cors que pujava sovint a sa Capelleta, comentà que el temple sempre s'omplia. Al principi hi pujaven en diferents cotxes i l'èxit de la celebració va fer que Antoni Castanyer Coll de Can Reia posàs un o dos autocars que sortien de Fornalutx i de la plaça del mercat de Sóller cap a sa Capelleta.

La seva comunitat tenia molta cura del santuari i tothom era ben rebut. A la seva època es va fer un inventari de totes les coses que es trobaven a sa Capelleta. Més endavant parlarem d'aquest inventari. Era el moment de noves experiències monacals com també havien fet els benedictins a Binicanella.

Amb el pare Montojo vengué des de Talayuela (Càceres) Juan Antonio Luís Galán que actualment es prevere, delegat diocesà de patrimoni i vicari episcopal d'assumptes econòmics de la diòcesi de Plasencia. Juan Antonio Luís va romandre 7 anys a sa Capelleta i ens va comentar la gran vivència espiritual que va tenir a Sóller i que va confirmar la seva vocació. Aquest jove també realitzà importants treballs al santuari com: enrajolar tota la planta baixa i fer l'espadaña per a la petita campana de l'any 1917. Sabem que és obra seva el pou negre que hi ha a sa Capelleta i el bany del costat de la cuina. També formà part de la comunitat de sa Capelleta Juan de las Heras, que actualment és batle d'un poble de Segòvia.

El pare Juan Antonio Luís ens ha escrit una carta on es reflecteix la seva experiència a sa Capelleta:

"Yo pasé casi siete años en sa Capelleta, créame, como le he manifestado

Vista general de sa Capelleta Nova.

Galeria de sa Capelleta Nova.

Vista del temple que originàriament havia de ser només el cambril.

por teléfono, que fue una experiencia que marcó mi vida espiritual. Lo que después, el Papa Ratzinger ha explicado maravillosamente de la belleza como un camino para llegar a Dios, yo lo viví en aquella casa. Recuerdo la galería de aquella casa, ese balcón al valle de Sóller. Desde donde se podían admirar los distintos tonos de verde con que se enriquece la abundante naturaleza, era para mi, un encuentro cara a cara con el Señor, que ha dejado su huella en la

Interior del temple amb el mural de Sta. Catalina Thomàs, obra de sor Bàrbara Bauzà.

Menjador del santuari.
Inicialment havia de ser la sagristia.

corazón, recuerdo que una tarde me fui a la ermita de la Virgen de Lourdes, de la explanada contraria a sa Capelleta. Allí le rezaba a la Virgen que me ayudara a comprender, por donde debía ir mi vida a partir de entonces. Siempre había escuchado decir a mi madre: "cuando Dios cierra una puerta, la Virgen abre una ventana". Y en aquel no saber qué hacer con mi vida, o abandonarlo todo definitivamente, dejarlo todo como una experiencia propia de la juventud, entonces, creo que la Virgen me abrió el corazón y comprendí que debía ir al seminario de mi Diócesis y contar mi experiencia. Así lo hice y, con la

naturaleza con que adornó a Sóller.

Esa fue también una experiencia contrastada con muchas personas que pasaron por allí unos días, que hicieron su experiencia desde los distintos problemas que vivían, pero siempre, siempre, terminaron con una experiencia más cercana de Dios en sus vidas. Fueron muchas las personas que pasaron por aquel espacio que, también se le podía aplicar a sa Capelleta, "era una medicina para el alma".

Ahora, cuando le escribo estas letras, tengo delante las fotos de aquella época de mi presencia en Sóller y no me vienen más que buenos recuerdos. Me viene a la memoria que cuando yo vi claro que no debía continuar más tiempo en sa Capelleta, con el desgarramiento que eso suponía en el

ayuda de muchos, entré a estudiar en mi seminario y hoy continuo de sacerdote en esta Diócesis. Esa es una deuda eterna que mantengo con sa Capelleta.

Hace pocos meses, como responsable del Patrimonio Religioso tuvimos una reunión en Palma. Nos llevaron al santuario de la Virgen de Lluç por Sóller. Aquello no fue que se me vinieran a la mente todos los recuerdos, aquello fue que se me abrió el corazón y, subiendo por esa carretera camino del santuario de Lluç, yo solo quería ver las tapias de sa Capelleta, o la cúpula de su iglesia o, en cualquier caso, volver a respirar aquel aire, donde muchos sentimientos y experiencias de mi vida espiritual, quedaron prendidos."

D'Antoni Castanyer de Can Reia, a la mateixa carta ens diu:

"Entre los rostros queridos, cuya imagen conservo, de sa Capelleta está el de Antonio Castañer.

Era admirable en su cariño por sa Capelleta y, también, por cada una de las personas que allí estábamos. Recuerdo siempre sus palabras de ánimo, de consuelo y su profunda y rica vida espiritual. Su amor a Jesús Sacramentado. Le recuerdo muchas noches de los sábados de rodillas, con los ojos cerrados y sus labios recitando alguna oración o alabanza.

Su caridad con sa Capelleta era constante. Sus esfuerzos para que allí fraguara un Monasterio. Su trabajo, dedicación y compromiso con la oración vespertina-sabatina en sa Capelleta.

Detall del mural ceràmic de Santa Catalina Thomàs.

Mural ceràmic obra de Magdalena Frontera com a regal de la Parròquia de Sóller amb motiu del XXV aniversari de les Canongesses Regulars Lateranenses a sa Capelleta.

Muchas palabras y acciones recuerdo de él. Quiero resaltar una acción suya, por la influencia que tuvo en mi, y el que le recuerde siempre con especial cariño.

De los casi siete años que pase en sa Capelleta no vi a mis padres más que una vez. Y fue gracias a la generosidad de Antonio Castañer. El hablaba con nosotros, seguro que le manifesté en alguna ocasión que echaba de menos a mis padres. El se acercó al P. Montojo – y siempre sometiéndolo a su criterio – ofreció la cantidad económica suficiente para que mis padres pudieran viajar desde Extremadura a sa Capelleta.”

Montojo deixà el santuari l'any 1979 sense aconseguir cap nova vocació de monjos de l'orde de Sant Jeroni però estam segurs que sembrà una bona llavor espiritual dins tots els que el tractaren.

L'any 1979 va demanar una dispensa provisional a la seva orde de monjos de Sant Jeroni i va passar al poble de Deià com a rector. Segons Fray Antonio de las Palmas (Antonio Estupiñan Sancho), que ha consultat el llibre d'actes de El Parral, va sortir dels monjos jeronis el 8 de setembre de 1982.

Lot de joies del patrimoni de la Mare de Déu de s'Olivar

En temps del pare Montojo eren de sa Capelleta les següents joies:

- Anell d'or amb tres diamants de sis facetes o mitges roses d'un pes de dos grams 30 centígrams.
- Una bauleta d'or d'un pes de 64 grams
- Una cadena de rellotge d'or de 90 grams.
- Un adreç isabel·lí antic amb diamants roses esmaltat en negre, compost de polsera, gafet i arracada d'un pes de 74 grams amb 80 centígrams muntura d'or. Aquest adreç té les següents característiques: la polsera té vint-i-cinc diamants roses, tres d'ells diamants plans. El gafet té vint-i-sis diamants roses. Les arracades tenen vint diamants roses.

Mossèn Josep Morey Vicens va fer lliurament al rector Mn. Joan Canals de les següents joies, propietat de la Mare de Déu de Lourdes de sa Capelleta:

1. Un rosari de nacre encadenat amb or, donatiu de Mn Pere Lluç Ripoll Moragues al santuari de la Mare de Déu de Lourdes de sa Capelleta.
2. Una joia d'or amb tres pedres falses amb un pes de tres grams quaranta centígrams.
3. Un cordonet d'or antic, de pes disset grams amb trenta centígrams, ex-vot de can Pelut.
4. Una creu de Malta amb pedres falses d'un pes de tretze grams amb seixanta centígrams.
5. Una cadeneta amb una medalla de la Mare de Déu del Carme d'or amb un pes de sis grams setanta centígrams. Aquesta cadeneta és propietat de la Mare de Déu de Lourdes.

Planta de l'església de sa Capelleta Nova.

Planta de la cripta i casa d'exercicis de sa Capelleta Nova.

La vida al monestir jeroni

Al monestir de Santa Maria de s'Olivar hi havia una hostatgeria on el pare Ignacio Montojo pretenia, segons un tríptic que va editar:

“Disponemos de una hospedería donde pueden pasar algún tiempo y donde les ofrecemos el fruto de nuestra contemplación y de nuestro trabajo. Y dando de vez en cuando algunos retiros y ejercicios espirituales.”

Al tríptic convida els joves que puguin estar interessats per la vida monàstica. El seu dia a dia també el trobam en aquest document:

“Nuestra vida es sencilla. Después de la oración de la mañana tenemos el desayuno y a continuación el trabajo, sana penitencia y necesario para vivir y siempre en subsidio psicológico de la contemplación y de la pobreza.

Trabajamos en el Monasterio y sus alrededores y en algunas ocasiones en otras fincas de estas montañas solitarias, ayudando a la recolección de los frutos.

Después del trabajo y oración litúrgica correspondiente, tenemos la comida donde se toma el alimento con alegría y sencillez de corazón (Act. 2,46) y se comparte el amor fraterno. La tarde está más dedicada al estudio y a la contemplación. Damos gran importancia a la lectura y estudio de la Biblia y Santos Padres, base para un mejor conocimiento de Dios y penetración en su amor.

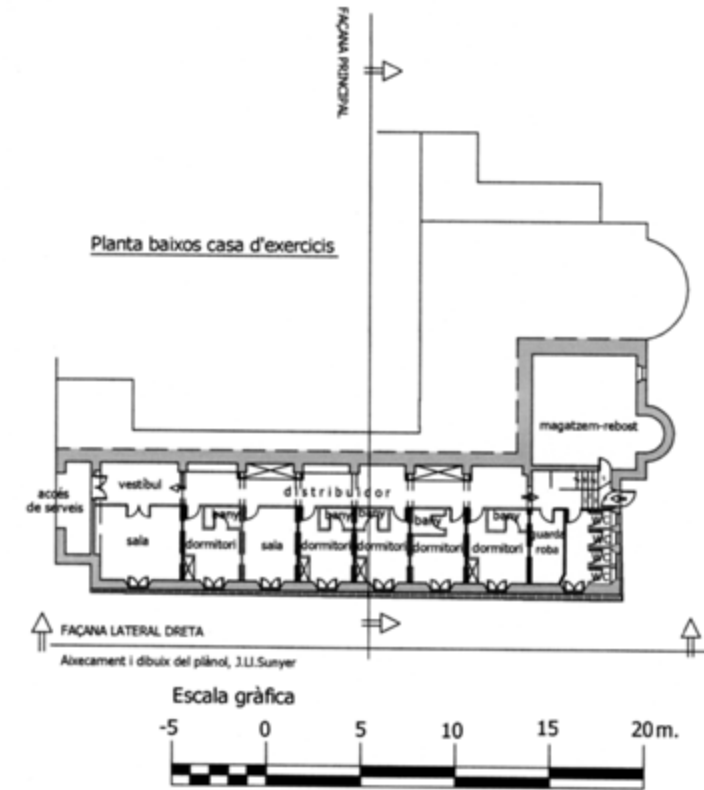
Ya al anochecer, tenemos las vísperas con la Misa, hora cumbre de nuestro día, en que unimos a la oblación de Cristo nuestras migajas de cada día, que pretenden ser cada vez más ricas en amor del Padre y en favor de su Iglesia.

Terminamos el día después de la cena con las Completas y el canto de la salve mariana.

En un esfuerzo por la actualización del monacato, siguiendo las normas del Vaticano II, con la ayuda de Dios pretendemos formar pequeñas familias en monasterios pequeños donde se viva la pobreza como bienaventuranza y Don de Espíritu, que es desasimiento, libertad y sobre todo verdad y amor a Jesús pobre y donde se estimule el estudio de la Biblia y sobre todo la oración contemplativa, máximo grado en la escala de valores monacales y cristianos.”

En temps del pare Ignacio Montojo, Joan Magraner Castanyer de can Gaiesc va regalar un vitrall que representa una creu. Aquest vitrall es va posar a la porta que comunica la presagristia amb el pati i és de M. Dietrich de Palma i porta la data de 1933.

L'any 1959 s'estava construint la carretera MA-10 que passa pel Puig Major. Aquestes obres varen travessar el terreny de sa Capelleta Nova. La carretera ocupà 338,98 m² i quedà a la part superior un tros de 20 àrees i 40 centiàrees. Aquest terreny segregat es va vendre a Margalida Maria Colom Coll el 13 de juny de 1980 i s'atorgà l'escriptura davant el notari José Ignacio Braquehais García.

Planta baixos casa d'exercicis de sa Capelleta Nova.

Intent de dur monges franceses a sa Capelleta

Mossèn Llorenç Alcina coneixia a França la congregació de germanes de Betlem, l'Assumpció i Sant Bru. Aquestes monges tenen una espiritualitat eremítica en la línia de Sant Bru. Aquesta congregació es va fundar l'any 1950. Aleshores ja tenien vint-i-cinc monestirs en tres continents. Mossèn Llorenç proposà al bisbe Monsenyor Teodor Úbeda que aquestes monges venguessin a fundar a sa Capelleta. Al bisbe li va semblar interessant la proposta i autoritzà mossèn Alcina a viatjar a Saboia per tal de fer la proposta a la priora general, sor Maria (aquestes monges no fan servir el llinatge). Poc després sor Maria va escriure al bisbe Teodor una carta plena d'amor, a la vida contemplativa on demanava dos anys de temps abans de decidir-se a venir. El bisbe pensà que no era oportú esperar tant i no es realitzà aquesta fundació.

Quans els ermitants deixaren l'ermita de Betlem a Artà, l'any 2010, el bisbe Jesús Murgui va sol·licitar a aquestes monges que realitzassin una fundació a l'ermita. No va anar bé perquè no tenien prou personal per realitzar aquesta fundació.

Monestir de Santa Maria de s'Olivar

Quan partiren els monjos jeronis de sa Capelleta era el moment que les monges del Convent de Santa Magdalena de Palma estaven preparant una fundació a Valldemossa. Així tendrien un convent a la localitat natal de Santa Catalina Tomàs. Aquestes monges i la santa mallorquina són canongesses agustines regulars. Per una sèrie de circumstàncies no es pogué fundar a Valldemossa. Mn Llorenç Alcina Rosselló, que és assessor de la delegació de la Vida Consagrada, professor de teologia i, aleshores, era rector del Seminari Major té la idea que es realitzi aquesta fundació a Sóller. Cada any hi ha una trobada de monges contemplatives a Mallorca. Va ser en el descans d'aquesta trobada quan Mn. Llorenç Alcina proposà al bisbe Teodor Úbeda que es realitzàs la nova fundació a sa Capelleta de Sóller. Monsenyor Úbeda fa seva aquesta proposta i parlà amb el rector de Sóller Mn. Miquel Gual Tortella. El 27 d'abril el prelat mallorquí demanà a les monges, com a principal marmessor de don Perico de can Gordo, que fundassin una nova comunitat a Sóller. El dos d'octubre de 1979, i essent priora del convent de Santa Magdalena de Ciutat Sor Isabel Genovard Ferrer, les dinou monges de vots solemnes voten a favor de la nova fundació per àmplia majoria.

L'onze d'octubre de 1979 Mn. Llorenç Alcina i Mn. Miquel Gual tengueren una entrevista amb la comunitat de Santa Magdalena amb la intenció de conèixer el parer de les monges sobre aquesta nova fundació. Les monges decideixen fer "aquesta experiència per un temps determinat, sempre salvant la llibertat per retirar-nos si ho creim convenient"

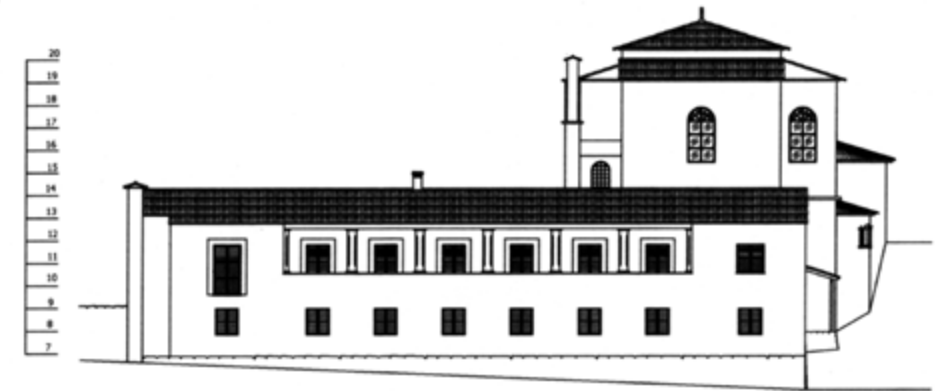
Després trobam a l'arxiu de Santa Magdalena la següent carta:

Ciutat de Mallorca 23-X-1979

En nom de la Vicaria Episcopal per la Vida Religiosa a Mallorca, confirm la votació de la Comunitat per a la fundació de la comunitat filial en el monestir de Santa Maria de l'Olivar a Sóller. Monestir del qual el Bisbe de Mallorca n'és el principal marmessor, per desig del capellà fundador, que el dotà de bens propis.

El Sr. Bisbe de Mallorca, Mons. Teodor Úbeda, demanant al mes d'abril de 1979 a les Canòniques Lateranenses del Monestir de Santa Magdalena de Palma, que volguèssin fer-se càrreg de L'Olivar, volia honorar la triple circumstància de celebrar els 750 anys de la vinguda de la seva Orde a Mallorca, els 650 anys de la fundació de Santa Magdalena i els 50 anys de l'aniversari de la canonització de Santa Catalina Thomàs en 1980 d'una part, i de l'altre, inaugurar a l'Olivar un estil de vida contemplativa mariana, irradiant des de Maria i amb Maria la pregària en el món rural mallorquí, dins la línia, podriam dir, del gran document "Marialis Cultus" del Papa Pau VI i la Teologia Mariana del Papa Joan Pau II.

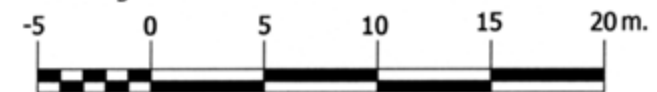
Que la Mare de Jesús siga vertadera fundadora, promotora, animadora, Mare

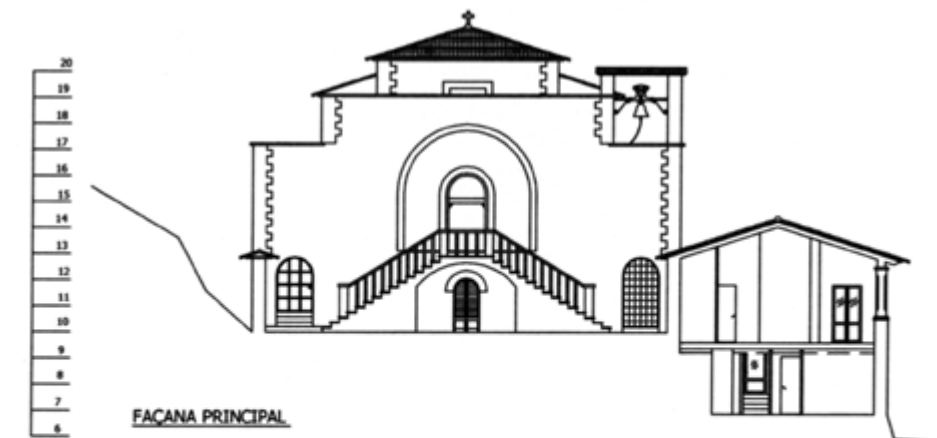
FAÇANA LATERAL DRETA

Aixecament i dibuix del plànol, J.Ll.Sunyer

Escala gràfica

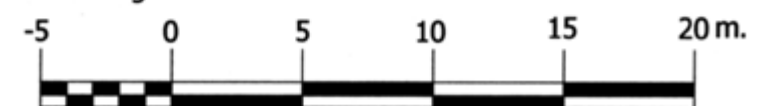
Façana lateral dreta de sa Capelleta Nova.

FAÇANA PRINCIPAL

Aixecament i dibuix del plànol, J.Ll.Sunyer

Escala gràfica

Façana principal de sa Capelleta Nova

i Senyora de la fundació del Monestir de Santa Maria de l'Olivar de Sóller, de Canòniques Lateranenses, al cor de l'Església de Mallorca.

*Llorenç Alcina, Pvre
Sacerdot de la Vicaria Ep. Vida religiosa*

Abans d'anar a Sóller partiren cap a Barcelona sor Francisca Monjo i sor Maria Boscana per estar tot el mes de febrer al monestir de benedictines de Puiggraciós, que es filial de Sant Pere de les Puel·les i així podrien prendre un model a imitar per a sa Capelleta, que seria filial de Sta. Magdalena. Les acompanyaren fins a Barcelona Mn. Llorenç Alcina, Mn. Miquel Gual i sor Isabel Genovard, priora de Santa Magdalena.

Sor Francisca conta meravelles de la seva estada a Puiggraciós.

Abans d'instal·lar-se les monges de Santa Magdalena anaren a Sóller per tal de fer sa Capelleta neta. Sor Francisca Prats, germana de la Caritat de l'Hospital, els pujava el dinar.

El dia 20 d'abril de 1980 s'obrí el monestir de Santa Maria de s'Olivar de Sóller. Segons la crònica:

“partirem amb il·lusió, tant que li digueren a Jesucrist 'si tu ho vols i vens a bé el que nosaltres anem a Santa M^a de l'Olivar avui ens has de somriure amb un bon dia'. Tot el camí va ploure, les germanes anaven provistes de paraigües, però quan arribaren a Sóller no els va ésser necessari emprar-lo perquè el sol les va sortir a camí...”

Després de dinar al convent de les Germanes de la Caritat, les germanes i preveres partiren cap a sa Capelleta.

La primera Comunitat la formaren sor Maria Boscana Lladó, sor Francisca Monjo Alós i sor Antònia Vilanova Mas. Aquesta darrera només hi romangué uns mesos.

Sor Bàrbara Bauzá Martí coneguda com sor Maria de l'Eucaristia era una gran ceramista. Va estudiar Belles Arts als 58 anys. Va expressar a dues belles ceràmiques, col·locades el 17 d'abril de 1980 el que volien ser les monges de sa Capelleta: *“Què oferim aquí?. Un espai de pregària, pau, silenci, acollida, comunió, gratuïtat. Un lloc de pau on qualsevol pugui trobar l'ambient per aquest captament de Déu de qui tots estam assedegats”*

De la conversa amb sor Francisca Monjo hem tret la següent informació:

Poc després va ser destinada a Sóller sor Catalina Bauzá Rosselló, natural de Vilafranca. Era molt estimada a Sóller on la coneixien amb el nom de sor Catalineta. Sor Catalina va romandre a Sóller fins a la seva mort el 29 d'abril de 2002. L'ermità Gabriel dels Sagrats Cors la defineix com una dona tota de Déu. Poc després arribà a sa Capelleta la monja filipina Sor Juana Armachuelo Gordillo. Sor Juana quedà en aquesta comunitat fins l'any 2010 i després retornà a la nostra Vall l'any 2012.

Quan arribaren, les habitacions no tenien lavabo. Va ser la família de sor Maria Boscana que va tenir cura perquè totes les cambres tenguessin un lavabo.

Amb els anys cada habitació va tenir un bany complet. Arreglaren la teulada de l'entrada, la galeria i la cuina. Es va llevar la humitat de la cúpula de l'església. Es va fer una instal·lació elèctrica nova per totes les dependències i es va deixar a punt per fer-la a l'església. També es pintà el temple.

Tothom que volgués retirar-se uns dies era ben acollit per la comunitat. Menjava amb les monges i participava a les celebracions. A Sóller era una comunitat molt estimada. Qui cercava oració i pregària allà la trobava.

Els primers anys tenien missa els diumenges, dimarts, dijous i dissabtes. A partir de l'any 2002 els llevaren la dels dissabte i, a partir de l'any 2007, any en què sor Juana es va treure el carnet de conduir, els diumenges baixaven a missa a les esglésies de Sóller.

El temps del Rector Mn. Miquel Gual posaren els bancs al temple. Els dos finestrals que donen a la muntanya tenien els vidres fixos i feren que es poguessin obrir.

Les cortines i els cartons de les parets es posaren en temps de Mn. Bartomeu Barceló per llevar la ressonància al temple.

Al principi havien de baixar el fons a Sóller. Després l'Ajuntament els col·locà un contenidor.

Quan pujava un grup nombrós, es reunien a la cripta, que prèviament havia estat enrajolada.

El 26 de maig de 2012 amb gran pena per part de tota la Vall i de les monges, les Canongesses Regulars Agustines Lateranenses del monestir de Santa Maria de l'Olivar deixaren Sóller.

Aleshores la Comunitat de Sóller tenia dues monges: sor Juana Armachuelo i sor Maria Lluïsa Santana del Castillo.

En aquesta fotografia podem veure dreta Catalina Coll Arbona i, asseguts, Pep Coll i la seva dona Magdalena Orell Casasnovas.

Monges responsables de sa Capelleta

Al llarg dels trenta-dos anys durant els quals les monges de Santa Magdalena romangueren a sa Capelleta el seu monestir va ser filial del de Santa Magdalena. Per tant, la priora era la de Palma i a Sóller hi havia una responsable, que s'havia d'assessorar amb la priora de Santa Magdalena. Les responsables de Sóller durant el període esmentat varen ser:

1980-2008 Sor Maria Boscana Lladó
2008-2012 Sor Maria Lluïsa Santana del Castillo.

S'acomiadaren de Sóller amb aquesta carta:

FINS SEMPRE, SÓLLER!

Difícil és explicar el que pertany a l'experiència personal. Més encara, quan el que has de dir es resumeix en dues senzilles paraules com són 'A reveure i gràcies', després de poc més de trenta-dos anys de vida en aquest petit santuari de la Mare de Déu de Lourdes de la Vall de Sóller.

Som conscients que la nostra presència senzilla, discreta i fraterna al llarg d'aquests anys ha fet bé a tots aquells pelegrins o gent de pas que s'ha acostat fins al Monestir cercant acollida, escolta, consell... Per a nosaltres, les persones sempre han estat presència i 'sagrament' de Crist a qui hem intentat servir i acollir segons les nostres possibilitats. Amb molts amics hem pogut tastar el goig de la fraternitat i el testimoni que hem rebut ha estat motiu d'enriquiment per a totes.

Cada una de les germanes que hem tingut el privilegi de viure aquí ens sentim agraïdes per tants detalls i tanta estimació rebuda de tantes bones persones, veïns de Sóller. Els vostres noms queden per sempre en el nostre record agraït.

Recordem, igualment, amb afecte entranyable, tots i cada un dels preveres que ens han ajudat durant aquests anys i s'han preocupat de nosaltres espiritualment. Sabem cert que Déu serà la seva més gran recompensa. Com no tenir un record especialíssim, des del més profund del cor, cap a la 'nostra' estimada Comunitat de les Germanes de la Caritat. Elles saben prou bé lo molt que van ajudar-nos, sobretot als inicis gens fàcils de la fundació.

Tanmateix, no volem que aquestes ratlles siguin un comiat -els cristians ens sentim ben units en la pregària-, i desitgem que en el diàleg amorós amb Déu en el que no hi ha distàncies ens senti ben properes. Us portarem sempre en el cor i en la pregària.

Ara retornem a la nostra Comunitat "Mare", a Santa Magdalena, allà on cada una vam donar el nostre 'Sí' a Jesús el dia que vam escoltar la Seva veu que ens convidava a deixar-ho tot per seguir-lo. Elles sempre han recolzat la nostra estada aquí, entre vosaltres, vetllant perquè no ens faltés mai el necessari per tal de complir amb la nostra missió en aquesta casa.

Res més. Rebeu tots una abraçada ben fraterna i compteu sempre amb el nostre record en la pregària.

*Sor Maria, Sor Francisca, Sor Juana i Sor Mª Lluïsa.
Canongesses Regulars Lateranenses*

Les monges de sa Capelleta

A Sóller les Canongesses Regulars Lateranenses de Sant Agustí eren conegudes com les monges de sa Capelleta. Tothom que les va tractar va sentir una gran estimació cap a elles. Si llegim la crònica de sor Francisca Monjo, només parlava bé de tothom: que si els donaren una sorpresa amb la festa que els feren el mes d'abril de 2005 amb motiu dels seus vint-i-cinc anys a Sóller, que els feien molts regals, que les ajudaven a collir olives, que els duïen menjar i moltes altres coses. Sor Francisca escriu: "*son tantos los detalles que tuvieron con nosotras que no se pueden expresar todos, pero como el bien no queda sin recompensa, Dios será su recompensa, aquí y en el cielo*". El que sor Francisca Monjo no diu és el bé que elles feren als altres. La magnífica acollida que tenien amb tots els que pujaven a sa Capelleta. L'ajuda espiritual i humana que donaven. L'alegria que transmetien i així podríem seguir molt més. Moltes varen ser les persones que pujaven al santuari: sacerdots, religiosos i religioses, famílies, escoles, escoltes, viudes, pintors i escriptors. La trobada anual de monges contemplatives l'any 1981 tengué lloc al monestir de Santa Maria de s'Olivar de Sóller. Cada any pujaven al santuari els membres de la parròquia personal de llengua francesa, de la qual té cura Mossèn Llorenç Alcina. Allà, s'hi feia una conferència de formació, missa i dinar a la cripta.

Arribada de les monges de Sta. Magdalena. Podem veure la priora sor Isabel Genovard Ferrer i el Bisbe Teodor Úbeda.

Vista general de l'arribada de les monges de Sta. Magdalena.

Un díptic de les Canongesses Regulars Lateranenses ens diu: *“cercam Déu dins la pregària, el treball i l'acolliment”*. Em crida l'atenció la cita que fan al díptic de T. De Chardin: *“A mesura que l'home dominarà i coneixerà millor el món i la tècnica, experimentarà una major necessitat d'adorar”*.

Goigs a Santa Maria de s'Olivar

El poeta solleric Guillem Colom i Ferrà va escriure:

La Vall de Sóller és el vostre estatge
a mitja via d'una comellar,
on és més tebi i més pur l'oratge,
més verds els arbres i el cel més clar.
Vulgueu-nos sempre donar hostalatge,
Santa Maria de l'Olivar.

El vostre símbol és l'olivera
que la pau dona al que clama en va.
A la vostra ombra s'hi arrecera
la gent cansada del fang mundà.
Vulgueu-nos sempre donar hostalatge,
Santa Maria de l'Olivar.

Tot temps siau-nos segura guia,
Santa Maria Estrella del mar,
i quan nostra hora vinguda sia
vulgueu donar-nos la vostra mà.
Vulgueu-nos sempre donar hostalatge,
Santa Maria de l'Olivar.

La música és de sor Nativitat Torre i Santamaria, actual priora de Santa Magdalena. La nota històrica d'aquests goigs és de Mn. Llorenç Alcina Rosselló.

Llibre dels amics de Santa Maria de s'Olivar

Al “Llibre dels amics del Monestir de Santa Maria de l'Olivar” trobam més d'un centenar de dedicatòries que ens demostren fins a quin extrem la gent que ha visitat sa Capelleta es troba agraïda a les monges.

El 20 d'abril de 1980 el bisbe de Mallorca, Teodor Úbeda, obrí el llibre amb aquesta dedicatòria:

“Amb tot el goig i el desig de que aquest Monestir sigui una llau plena de l'estimació i la pregària de l'Esperit que faci present la seva acció a tota la nostra Església Mallorquina. I amb la més afectuosa benedició.”

Ara, l'any 2014, podem afirmar amb seguretat que es compliren els desitjos del Bisbe Teodor Úbeda.

Amb motiu de la seva partida de Sóller es va obrir un altre llibre de firmes on es reflecteix la gran estimació que ha tengut des de la seva fundació la comunitat de monges de sa Capelleta. Torna haver-hi un centenar d'escrius amb més de tres-centes firmes. Entre tots els escrits n'hem elegit un perquè es pugui veure el sentiment popular:

“Moltes gràcies per tantes coses... per la companyia, per l'amistat, per la pregària, per la generositat. Amb la voluntat i el desig que aquests valors continuïn dins la memòria. amb tota l'estimació. Signat”

Crònica de les monges de sa Capelleta

El dia 31 d'agost de 1980 llegim a la crònica: *“Vicky ha sido votada para formar parte de la Comunidad como postulante, la elección ha sido positiva”*. Dia 8 de setembre de 1980: *“Natividad de la Virgen – Hoy ha sido la entrada de nuestra aspirante Vicky. En nuestra plegaria la hemos tenido muy presente, junto con sus padres.”*

El dia a dia es veu a les cròniques. El 20 de setembre de 1980: *“Por la mañana recogida de algarrobas y aceitunas. Por la tarde retiro de dos Hermanas de la Caridad. Cena de sopas mallorquinas.”*

Tenen unes trobades amb Mn. Miquel Gual Tortella, rector de Sóller, on llegeixen i comenten el llibre *Jesucrist Llibertador* de Leonard Boff. Així es pot llegir a la crònica. Reben visites d'escoles, d'escoltes, de preveres i religiosos, de particulars, etc. Tots són ben atesos: mengen amb les monges i fan els seus retirs, convivències i exercicis.

Missa d'acció de gràcies en el XXV aniversari de la fundació de la Comunitat de Canongesses Regulars Lateranenses

*1980 - abril - 2005
Canònica de Santa M^a de l'Olivar (Sóller)*

Recordatori del XXV aniversari de les monges a sa Capelleta.

Públic assistent al XXV aniversari.

D'esquerra a dreta: sor Catalina Bauzà, sor Maria Boscana i sor Francisca Monjo.

L'u de gener de 1981 es pot llegir:

“Regresamos a l'Olivar Sor Catalina, Sor María Boscana, Sor María de Cristo Rey. Sor Francisca visita a su padre enfermo después de una larga temporada de no haberle visto.

Nuestra estancia en la Comunidad de Palma ha sido maravillosa. Hemos podido compartir el sufrimiento y a la vez el gozo de ver partir a nuestra hermana Guadalupe a la Casa del Padre.”

El 15 de març de 1981:

“Hemos cerrado por unas horas l'Olivar para ir a Santa Magdalena, con motivo de participar del gozo de la vestición de la postulante Vicky. Desde hoy Sor Victoria. Hemos compartido después la mesa con sus padres, regresando por la tarde.”

Hem pogut veure la relació de persones que s'han hostatjat a sa Capelleta:

L'any 1980	46 persones
L'any 1981	82 persones
L'any 1982	121 persones
L'any 1983	100 persones
L'any 1984	114 persones
L'any 1985	118 persones

Cada any dels següents hi han tengut més de 100 persones hostatjades. Les visites que s'han rebut sense quedar a dormir, segons la Crònica, superen el milenar per any.

Comunitat de monges de Santa Magdalena. Acotada a la dreta podem veure sor Maria Lluïsa Santana i, dreta darrere ella, sor Maria Boscana.

El temple i la campana

Com ja hem dit el temple actual és el que havia d'ésser el cambril de la Immaculada.

Presideix la talla de la Puríssima obra de Miquel Vadell Pastor. A l'altre extrem podem veure un gran mural ceràmic, obra de Sor Bàrbara Bauzà Martí, que representa Santa Catalina Thomàs. El sagrari de fusta d'olivera està molt ben treballat; l'ambó és de la mateixa fusta. Sagrari, ambó i altar es realitzaren a la fusteria de can Moscatell de Sóller.

Una espadanya acollia la campana de sa Capelleta Vella, de l'any 1917, el temps del Pare Montojo. Quan arribaren les Canongesses Regulars Lateranenses de Sant Agustí es va col·locar una campana de mida més gran procedent de l'oratori de les Germanes de la Caritat de Sóller i va ser realitzada per la foneria de Joan Dencause, de Barcelona, l'any 1898.

Els dos darrers anys

Quan partiren les monges de sa Capelleta, tengué cura del santuari Xavier Gatalver Martín. Hi romangué i va tenir cura de totes les seves dependències entre el dia 30 de maig de 2012 i el 9 de juny de 2014. Podem donar fe del

bon estat de conservació i de neteja de totes les instal·lacions.

Pel mes de juliol d'aquest any, habitaren sa Capelleta dues missioneres de la Paraula de Déu: Maria Magdalena Bennàssar Oliver i Carmen Notario Ajuria. Havien de dur endavant un projecte d'espiritualitat integradora cristiana. A finals de juliol de 2014 s'adonaren que el nostre santuari no responia a les necessitats del projecte i es veieren en la necessitat d'abandonar sa Capelleta.

Ens consta que actualment s'està treballant perquè el santuari pugui romandre obert i també seguir atent a les necessitats espirituals de Sóller i de tota Mallorca.

Des de les parròquies de la nostra Vall s'estan organitzant un nombrós grup d'activitats que tenen lloc al santuari de Santa Maria de l'Olivar des Fenàs: jornades de catequesi, Via Crucis Quaresmals, Diumenge de l'Àngel, Pancaritat, trobades del grup d'animació missionera de la Vall, grups de reflexió i pregària, pregària de Jubilate, trobades d'escoles, trobades d'escoltes, etc.

Tríptic editat pel pare Ignacio Montojo.

Grup d'exercicis a sa Capelleta. Hi podem veure Mn. Felip Guasp, Mn. Pep Morell i Mn. Jaume Vicens.

Grup d'exercicis a sa Capelleta, de l'any 1966.
A l'esquerra podem veure Mn. Bartomeu Gomila i a la dreta Mn. Felip Guasp.

D'esquerra a dreta podem veure Juan Antonio Luís Galán (actual prevere a Plasencia), María Fernández (germana política de Juan Antonio Luís), Rafael Gallego (avui capellà de la diòcesi d'Antioquia a Colòmbia), Javier Luís Galán i el pare Ignacio Montojo.
Fotografia de l'any 1974.

Processó amb la Immaculada de Miquel Vadell amb motiu de l'Assemblea Mariana que va tenir lloc a Sóller el 21 d'abril de 1912.

Setena Assemblea de les Congregacions Marianes de Mallorca el 3 de maig de 1942. La Puríssima de Vadell, duta en processó, passa per davant Can Mariaina.

Agraïments i fonts orals:

- Llorenç Alcina Rosselló, prevere.
- Damià Bestard Seguí.
- Andreu J. Garcia Morell.
- Marià Gastalver Martín, prevere.
- Felip Guasp Nadal, prevere.
- Ramon Lladó Rotger, prevere.
- Gabriel Martí Magraner, ermità Gabriel dels Sagrats Cors.
- Francisca Monjo Alós, C.R.L
- Ignacio Montojo Martínez de Hervás, prevere.
- Antoni Nigorra Matamales.
- Jaume Orell Canals.
- Plàcid Pérez Pastor.
- Antoni Quetglas Cifre.
- Joan Francesc Rullan Vallcaneras.
- Josep Sunyer Ribas.
- Nativitat Torre Santamaria, C.R.L

Fonts consultades:

- Arxiu de la família de can Gordo
 - Arxiu del Monestir de Santa Magdalena de Palma.
 - Arxiu de la Parròquia de Sant Bartomeu.
 - Arxiu de Felip Guasp Nadal.
 - Arxiu Municipal de Sóller.
 - Arxiu de Jaume Orell Canals.
 - Arxiu de Joan F. Rullan Vallcaneras.
 - Arxiu del jutjat de Pau de Sóller.
 - Arxiu del Monasterio de Santa María del Parral de Segovia.
 - Setmanari Sóller.
 - Setmanari Veü de Sóller.
 - Mora Vives, Aina; "El Patrimoni fotogràfic solleric, Una introducció".
- IV Jornades d'Estudis locals a Sóller. Sóller, 2010.

**ESTUDI DE LES SARGES
DE L'ANUNCIACIÓ DE MARIA I DEL
NAIXEMENT DE JESÚS DE L'ESGLÉSIA
PARROQUIAL DE SÓLLER (S. XV)**

Maria Dols Gallardo i Teresa Rullan Garau

Sarja de l'Anunciació. Església de Sant Bartomeu de Sóller

Sarja del Naixement. Església de Sant Bartomeu de Sóller

Resum

Aquest estudi té com objecte dues sarges que representen l'Anunciació i el Naixement, actualment ubicades a la sagristia de la Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller. En primer lloc, es realitzarà un estat de la qüestió i una anàlisi de les peces per a, seguidament, valorar l'actual atribució de les obres al taller o al cercle de Pere Terrencs, pintor documentat a Mallorca entre 1483 i 1528. S'ha de dir que la sarja és una tècnica poc estudiada a Mallorca, així com la pintura sobre tela d'aquesta època en general. Per això, després d'un examen organolèptic de les obres i un procés de documentació previ, analitzarem la tècnica pictòrica, comparant-la amb la pintura de tècnica similar conservada a Mallorca i en el context europeu. Aquests diferents angles d'aproximació ens permetran una visió més àmplia i, en definitiva, un major coneixement i comprensió d'aquestes obres.

Estat de la qüestió

El precari estat de conservació de les sarges de l'Anunciació i el Naixement feu que, fins a 1998, data de la seva restauració, fos gairebé impossible valorar-ne amb precisió alguns aspectes iconogràfics, estilístics o tècnics. Per aquest motiu ens ha semblat interessant reprendre el seu estudi ara, un cop restaurades i amb tota la documentació gràfica i escrita derivada d'aquesta intervenció al nostre abast, la qual hem d'agrair a la seva autora, la conservadora- restauradora Rosario Alomar.

A més, per aquesta etapa del nostre estudi, s'ha consultat la bibliografia específica respecte a l'autoria i a la data de les sarges, procés en el qual ens hem basat sobre tot en dues obres clau. En primer lloc, en *La Pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*, de Gabriel Llompart,¹ que parla de tota l'obra pictòrica mallorquina coneguda i datada a l'època medieval i l'atribueix a determinats autors, tallers o cercles; i en segon lloc, en *La Pintura Mallorquina del segle XV*, de Tina Sabater,² obra imprescindible que porta a terme una completa compilació de tota la informació existent pel que fa a aquesta temàtica i que, previ estat de la qüestió, porta a terme atribucions a partir d'un criteri i d'un estudi comparatiu.

La primera informació bibliogràfica que disposem pel que fa a l'Anunciació de Maria (fig.1) i del Naixement de Jesús (fig. 4) de l'església parroquial de Sant Bartomeu de Sóller és de l'any 1978, en que Gabriel Llompart les inclou en la seva valuosa obra sobre pintura medieval mallorquina. Parla de dues sarges muntades damunt un bastidor de fusta en forma de quadre amb una aspa per assolir la seva funció de portes de l'orgue primitiu de la parròquia

¹ LLOMPART, G., *La Pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*, 4 vol., Palma de Mallorca, Lluís Ripoll ed., 1978.

² SABATER, T., *La pintura mallorquina del segle XV*, Palma Universitat de Les Illes Balears, 2002.

de Sant Bartomeu de Sóller (fig. 5) i les adjudica al cercle de Pere Terrencs. Aquestes peces passaren un temps a l'església de l'Hospital de Sóller i tornaren a la Parròquia abans de la Guerra Civil.³

El pintor Pere Terrencs apareix documentat a València entre 1479 i 1483 i a Mallorca entre 1483 i 1528. L'any 1488 és nomenat pintor de la Universitat de Mallorca, i a partir de l'any 1494 fins 1526 combina els contractes per a retaules amb treballs de tipus decoratiu i cartons per a brodats. Pere Terrencs era conegut únicament pels contractes fins l'any 1985, quan se li atribueix documentalment per primera vegada una obra.

Molt abans, l'any 1935, l'investigador Post aglutina una sèrie d'obres fins aquell moment atribuïdes a Terrencs i les compara amb dues sarges que originàriament decoraven l'orgue arxiprestal de Morella, de les quals es coneixia documentalment que l'autor era Martí Torner, un pintor mallorquí que apareix a València en la mateixa època que l'anterior. Seguidament, Post associa la figura de Pere Terrencs a les obres fins aquell moment atribuïdes al Mestre de Sant Francesc, ja que tant l'un com l'altre eren coneguts als documents com a pintors amb una quantitat d'obra considerada però totalment desconeguda físicament.⁴

L'any 1978 Llompart afegeix al grup de peces anteriorment atribuïdes al pintor Pere Terrencs les obres següents: les taules de Sant Joaquim i Santa Anna del monestir de Santa Clara (amb un interrogant),⁵ la taula de Sant Pere Papa i la taula de Sant Pere Apòstol (també amb un interrogant)⁶ i la predel·la que representa la Presentació de Maria al temple i els Sants Sebastià i Antoni,⁷ entre altres. A dins el cercle de Pere Terrencs inclou les nostres sarges de l'Anunciació i el Naixement de Jesús de l'església parroquial de Sóller, i també una Epifania, un Tríptic de l'Ecce Homo, un Jesucrist fermat a la columna, una peça de Sant Jeroni i Santa Isabel i un Sant Cristòfol.⁸

Tina Sabater ens aclareix que Llompart amb aquesta ampliació decideix adjudicar l'obra mallorquina atribuïda per Post a Martí Torner, al pintor Pere Terrencs, ja que dubta d'atribuir el conjunt més important de pintura flamenquitzant mallorquina a un pintor resident a València. Tot queda comprovat l'any 1985, quan Josep Estelrich Costa treu a la llum uns documents del pagament al pintor Pere Terrencs entre 1504 i 1512 per les tasques realitzades al retaule de Sant Jeroni (fig. 6). D'aquesta manera l'important conjunt queda adscrit a Terrencs i partir d'aquí també podem

relacionar amb l'autor obres fins aquell moment anònimes, com són les dues taules pertanyents al retaule de les Tres Generacions, incloses en el catàleg de la Societat Arqueològica Lul·liana de 1881 i una taula de l'Anunciació, l'any 1926.⁹

El tema Terrencs-Torner no s'ha resolt. Tina Sabater a la seva obra *L'art gòtic a Mallorca* publicada l'any 2007,¹⁰ cita els dos autors per separat: a Martí Torner el descriu com a mestre mallorquí documentat a València exercint de pintor entre 1480 i 1497 i artífex de les portes de l'arxiprestal de Morella; de Terrencs explica, com ja havia fet a *La pintura mallorquina del segle XV*, que s'instal·la a València com a ajudant de taller entre 1470-1480, època en la qual Martí Torner ja residia en la ciutat i es trobava en plena activitat. Per tant, és ben lògic que els dos pintors mallorquins estiguessin en contacte i no són gens estranys els nexes pictòrics i iconogràfics.¹¹ A més, manifesta estar d'acord amb els comentaris d'Isidre Puig i Ximo Company que recorden les grans similituds entre les sarges de Morella i algunes peces de Terrencs i afegeixen que el fet de disposar d'una sola peça documentada del pintor és un punt massa fràgil per a adjudicar l'autoria de un conjunt tan extens".¹²

Les nostres peces que, com hem dit anteriorment, havien estat adscrites al cercle de Pere Terrencs al catàleg de Llompart de 1978, en una publicació de 1991 són atribuïdes a la mateixa mà del pintor a causa d'uns documents trobats pel propi autor que demostraven que Pere Terrencs havia treballat a Sóller. L'any 1999 coneixem que es tracta d'un document pel qual sabem que el burgalès Alonso de Sedano i Pere Terrencs treballaren junts entre 1487 i 1488 per al convent de franciscans de Sóller en un retaule que no s'ha conservat. A partir d'aquí la parròquia encarregaria la decoració de l'orgue a Pere Terrencs, al pintor que vivia a Mallorca i tenia taller propi, el mestre Pere Terrencs.¹³ Tot i la lògica d'aquesta teoria, les característiques físiques de les peces no semblen coincidir amb aquesta assignació.

S'ha de destacar la recent investigació arxivística de l'historiador Plàcid Pérez mitjançant la qual disposem del nom del constructor de l'orgue de la parròquia de Sant Bartomeu, el conegut Jaume Febre i artífex de molts dels orgues de Mallorca, qui a més s'encarregà de contractar-ne les portes, que costaren setanta lliures. En un document apareix el nom d'un tal Jordi qui acaba de cobrar 16 lliures per la feina de pintar l'orgue el mes d'abril del mateix 1499. Segons la interpretació dels arxius, podem afirmar que l'orgue es construí entre els mesos de setembre i novembre de 1498 i va ser pintat

3 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 395.

4 SABATER, T., *La pintura mallorquina del segle XV*, Palma Universitat de Les Illes Balears, 2002, pàg. 346-347.

5 LLOMPART, G., (1978), op. cit., vol. 3, pàg. 168.

6 LLOMPART, G., (1978), op. cit., vol. 3, pàg. 167-168.

7 LLOMPART, G., (1978), op. cit., vol. 3, pàg. 169.

8 LLOMPART, G., (1978), op. cit., vol. 3, pàg. 173-178.

9 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 347-348.

10 SABATER, T., *L'art gòtic a Mallorca. Pintura damunt taula (1390-1520)*. Palma, Lleonard Muntaner, 2007.

11 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 350; SABATER, T. (2007) op. cit., pàg. 147-148.

12 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 348.

13 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 395.

a principis de 1499, amb el dubte de si realment aquest tal pintor Jordi, que perfectament podria pertànyer al cercle de Pere Terrencs, va pintar les portes objecte del nostre estudi o unes altres portes que formaven part del mecanisme de l'orgue.¹⁴

Com a conclusió d'aquesta recerca bibliogràfica afegirem que fins ara hi ha hagut una gran escassetesa d'informació escrita i visual pel que fa a les obres que tractem. La causa segurament de que aquestes obres, en definitiva, hagin passat desapercbedes, són les dificultats a l'hora de fer l'anàlisi fotogràfic en el moment dels estudis respectius, ja sigui per la mala visibilitat a causa del pèssim estat de conservació a les respectives èpoques.

Treball de camp

Examen tècnic de les sarges de l'Anunciació de Maria i del Naixement de Jesús de l'església parroquial de Sóller

Fitxes de les peces

De seguida que vàrem començar a treballar sobre aquestes pintures ens varem assabentar que havien estat restaurades l'any 1998 gràcies a una subvenció del Consell de Mallorca. Arrel d'aquest fet, varem aconseguir accedir a la memòria de conservació-restauració i, per tant, a una informació inèdita pel que fa a les característiques físiques d'aquestes obres.

En aquest apartat hem recuperat la informació que procedia dels estudis de Gabriel Llompart i de Tina Sabater pel que fa a la descripció física de les obres i l'hem completada a partir de la nostra observació directa d'aquestes, ja restaurades, juntament amb la proposta d'intervenció i la memòria de conservació-restauració per part de Maria del Rosari Alomar entregades al Consell de Mallorca l'any 1998 abans i després del tractament.¹⁵

Fitxes de les peces

- **Denominació:** Anunciació i Nativitat.
- **Support:** tela de lli sobre bastidor amb funció de porta.

14 Per ordre dels Jurats de Sóller, el clavari Guillem Costurer paga al senyor en Bartomeu Costurer 8 sous a ell deguts «per a portar la disffera per lo pintor qui pinta lorga». AMS-1039, f. 53r, sense data; Miquel Panadès, mercader de Mallorca, llevador de la talla de la vila de Sóller, promet pagar en nom dels venerables Jurats de dita vila a vós, mestre Jaume Febrer, organer de Mallorca, 70 lliures de dita talla, d'aquí al dia de Pasqua per concòrdia feta entre nosaltres, portades a la Ciutat. ARM. Notaris. Joan Morell, M-32, f. 223r, 25/02/1499; Per ordre dels Jurats de Sóller, el clavari Guillem Costurer paga «a mestra Jacme, borganer, setanta liuras en paga porata dels borgans a fets en la dita vila». AMS-1039, f. 54r, 24/02/1499; Per ordre dels Jurats de Sóller, el clavari Guillem Costurer paga a l'honorat en Miquel Panadès, taller de la vila de Sóller, 4 lliures 16 sous, per mans del discret En Puigderrós, «a mestra Jordi per a pintar lorga». AMS-1039, f. 53v, 10/04/1499. Agraïm a Plàcid Pérez que ens hagi facilitat aquesta informació.

15 ALOMAR, M.R., *Propuesta para la conservación de las sargas góticas de la parroquia de Sóller*, Palma, Consell Insular de Mallorca, 1998; ALOMAR, M.R. *Las sargas góticas de Sóller. Memoria de la restauración*. Palma, Consell Insular de Mallorca, 1998 (inèdites).

• **Matèria- tècnica:** Sarja. Pintura al tremp damunt lli sense capa de preparació.¹⁶

• **Cronologia:** 1499 aprox.¹⁷

• **Autoria:** cercle de Pere Terrencs.¹⁸

• **Categoria de protecció:** l'església de Sant Bartomeu gaudeix de la declaració de BIC. Però al BOIB núm. 099/2003, no queda clar si tots els bens mobles que aquesta inclou són declarats també BIC, tot i que a l'article 27 de la Llei de Patrimoni Històric Espanyol 16/1985, diu que tots els bens mobles inclosos dins un BIC, també ho seran "sempre que aquesta els reconegui com a part essencial dins la seva història". Així suposadament, les sarges estarien dins la categoria de Bé d'Interès Cultural

• **Origen i ubicació actual:** originàriament eren les portes. Actualment es troben a la sagristia de la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller.

• **Tendència:** flamenquitant o darrer gòtic.

• **Restauració:** L'any 1998 per Rosario Alomar, subvencionada pel Consell de Mallorca.¹⁹

• **Exposicions:** 1248-1998. Commemoració del 750è. aniversari de la Bul·la del Papa Inocenci IV, Palma, 1999.

Descripció general de la sarja de l'Anunciació (fig. 1)

Descripció metro Lògica: 2,18 x 1, 63 m. abans de la restauració, segons la proposta de conservació-restauració de les sarges.²⁰

Lectura formal: Transcrites les paraules de G. Llompart: «La Virgen ora de rodillas frente a un facistol de mueble completo. Los dos manos al aire indican su sorpresa ante la presencia y anuncio del ángel, con su cetro en la derecha y

16 La tècnica de la sarja consisteix en pintura sobre tela sense capa de preparació, per tant, la pintura queda absorbida en el suport i els colors son menys intensos que en la pintura tradicional sobre llenç. Ho explicarem amb detall a l'apartat 4.

17 La data en la qual ens hem basat és la que ens ha proporcionat l'investigador Plàcid Pérez a partir del seu estudi arxivístic sobre la creació de l'orgue de la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller, onze anys més tard a l'any aproximat de col·laboració amb Alonso de Sedano per al convent de Franciscans de Sóller. Per ordre dels Jurats de Sóller, el clavari Guillem Costurer paga al senyor en Bartomeu Costurer 8 sous a ell deguts «per a portar la disffera per lo pintor qui pinta lorga». AMS-1039, f. 53r, sense data; Miquel Panadès, mercader de Mallorca, llevador de la talla de la vila de Sóller, promet pagar en nom dels venerables Jurats de dita vila a vós, mestre Jaume Febrer, organer de Mallorca, 70 lliures de dita talla, d'aquí al dia de Pasqua per concòrdia feta entre nosaltres, portades a la Ciutat. ARM. Notaris. Joan Morell, M-32, f. 223r, 25/02/1499; Per ordre dels Jurats de Sóller, el clavari Guillem Costurer paga «a mestra Jacme, borganer, setanta liuras en paga porata dels borgans a fets en la dita vila». AMS-1039, f. 54r, 24/02/1499; Per ordre dels Jurats de Sóller, el clavari Guillem Costurer paga a l'honorat en Miquel Panadès, taller de la vila de Sóller, 4 lliures 16 sous, per mans del discret En Puigderrós, «a mestra Jordi per a pintar lorga». AMS-1039, f. 53v, 10/04/1499. Agraïm a Plàcid Pérez que ens hagi facilitat aquesta informació.

18 Tina Sabater a *La Pintura Mallorquina del segle XV* (pàg. 415) atribueix les sarges al taller de Pere Terrencs, mentre que en *L'art gòtic a Mallorca. Pintura damunt taula (1390-1520)* ja l'atribueix al cercle de Terrencs, d'acord amb G. Llompart.

19 ALOMAR, M.R., op. cit.

20 ALOMAR, M.R., op. cit., pàg. 1.

el anuncio de la didascalia en la izquierda. Didascalia ilegible lo resulta la que sale de la boca de la Virgen. Por el ventanillo del frente penetra en el ámbito la paloma del Espíritu Santo, portada por un haz de rayos. Por la ventana lateral izquierda, detrás del ángel, parece que asoman unos chopos y a su vera unas caras. Todo el suelo es de azulejos y en el centro geométrico se divide el acostumbrado jarrón valenciano con sus esquejes de azucenas simbólicas». ²¹

Nosaltres, una vegada observada la peça restaurada i amb l'ajuda de la nova documentació visual i escrita, podem constatar que no apareixen les cares que Llopart detalla en el paisatge que es divideix des de l'obertura de l'estança, davall els polls (fig. 2). En el finestró pel qual entra el colom simbòlic, podem intuir un paisatge de característiques similars. D'altra banda, trobem a faltar la decoració arquitectònica de la dreta de l'obra, on apareix un arc i una altra estança enrajolada (fig. 3). Pel que fa a les didascàlies, poden ésser perfectament llegides amb un estudi visual i historicoartístic amb l'ajuda, si fa falta, d'un anàlisi científicotècnic dels pigments.

Descripció general de la sarja del Naixement (fig. 4)

Descripció metrològica: 2,15 x 1, 60 m. abans de la restauració, segons la proposta de conservació-restauració de les sarges. ²²

Lectura formal: Segons paraules textuais de G. Llopart «Bajo un tejadillo a dos vertientes, sostenido por un entramado de bastimentos que dejan correr la vista y el aire, la Sagrada Familia en pie: María con una mantilla sobre la cabeza, manos juntas en plegaria, y José con la gayata de la que pende la calabaza del agua, sosteniendo un velón (?). Un trío de ángeles detrás del niño sentado en el suelo y otros más revoloteando por el cielo y anunciando el Nacimiento a los pastores en el ángulo lejano de la derecha, bajo el cual se divisan las cabezas de los animales del pesebre».

Com podem veure la descripció no està completa. Falta la zona central del fons on apareixen, més enllà, a través d'un buit en l'arquitectura de fusta, dos àngels, un gairebé inapreciable (fig. 10). Pel que fa als àngels que anuncien als pastors, es tracta d'un grup nombrós de colors vius situats col·locats a la zona superior del llenç (fig. 11).

Materials i estat de conservació

Suport: A les dues peces trobam teixit de lli de trama oberta de poc gruix, format per dos fragments units per una costura vertical central. La tela es trobava encolada a la part frontal d'un bastidor de fusta fix amb un reforç en forma d'aspa i dues frontisses clavades en la part de l'anvers. Actualment el bastidor s'ha substituït per un del mateix format pel fet de trobar-se en pèssimes condicions.

²¹ LLOMPART, G., (1978) op. cit., pàgs. 176-177.

²² ALOMAR, M.R., op. cit. pàg. 1.

El llenç presentava pèrdues (a l'Anunciació un 15 % aprox.) de suport que es repartien per tota la superfície, tot i que abundaven en la zona inferior del llenç, la majoria dels quals es trobaven apedaçades. Destacava la presència d'una tela cosida al llenç, encolada a les vores de les llacunes. Totes les llacunes han estat reintegrades mitjançant un entelat de tela de característiques similars.

Capa pictòrica: Es tracta a ambdues obres, d'una pintura al tremp, espessa sense capa de preparació que ha quedat absorbida en el suport tèxtil. A les carnacions, la capa pictòrica és més gruixuda. Al plec de la vestimenta veiem el dibuix, que està fet a pinzell.

La capa pictòrica es troba molt desgastada i enfosquida per l'aplicació d'una ma de cola al revers del llenç fruit d'alguna restauració anterior. La intervenció de conservació-restauració s'ha limitat a una lleugera neteja superficial.

Anàlisi iconogràfica i estilística de les sarges de l'Anunciació i del Naixement de l'església parroquial de Sant Bartomeu de Sóller

Els investigadors coincideixen en l'alt volum de feina de Pere Terrencs, que fa suposar que disposa d'un taller amb molts components des d'on molt sovint hi surten peces en les quals no hi intervé, almenys a principis del segle XVI. El contracte del retaule de Lluçmajor l'any 1516 especificava que tots els caps havien de ser pintats per Pere Terrencs. Segons la investigadora Tina Sabater, aquesta condició era una tradició catalana i aquest és el primer exemple conegut en la pintura mallorquina. ²³ Pel que fa a les nostres sarges, l'autora coincideix en la nostra opinió de que son vinculables al taller o cercle de Pere Terrencs per afinitats iconogràfiques i formals, però que no poden ésser adscrites al mestre. ²⁴ Aquesta teoria ha estat recentment recolzada per les troballes arxivístiques de l'historiador Plàcid Perez en relació a la construcció de l'orgue de la parroquia de Sant Bartomeu, documents en els quals la figura del conegut Pere Terrencs ho hi apareix en cap moment, fet que no implica que el pintor real de les sarges no formés part del cercle pintor. ²⁵

Pel que fa a l'estilística, les dades que ens podem fer concloure la pertinença de les sarges de Sóller a dins la producció del taller o cercle de Pere Terrencs son la utilització d'esquemes de procedència flamenca i les afinitats existents amb part de l'obra de Terrencs, les sarges de Morella i obres valencianes relacionades amb aquestes. Tot i així s'ha de proposar l'anonimat per a l'autoria, ja que les peces no tenen la qualitat del dibuix, del color i l'aplicació

²³ Tina Sabater parla del contracte del retaule de Lluçmajor l'any 1516 que especificava que tots els caps havien de ser pintats per Pere Terrencs. Segons la investigadora, aquesta condició era una tradició catalana i aquest és el primer exemple conegut en la pintura mallorquina. SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 351.

²⁴ SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 395.

²⁵ SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 395.

de la llum que distingeixen les obres del mestre Terrencs, i a més, l'escena de l'Anunciació no respon al prototipus constant que aquest utilitza.²⁶

Una característica flamenquitzant de les nostres sarges dins l'àmbit iconogràfic es dona en la elecció del tema Anunciació i Naixement i en la forma en la qual es desenvolupa, és a dir, aprofitant les portes d'un orgue, decoració molt típica flamenca utilitzada pels dels exteriors dels tríptics i que ha estat utilitzada també de manera similar al nostre cas a les ja comentades sarges de Morella.²⁷

Estam totalment d'acord en que hi ha uns esquemes que es repeteixen en el taller de Terrencs i que podem detectar fàcilment si fem un estudi de comparació entre, per exemple, la nostra sarja de l'Anunciació, pertanyent com hem dit al cercle de Terrencs, amb la taula de l'Anunciació de la Catedral de Mallorca (provenia d'un retaule que es va retirar del seu emplaçament però la taula es reutilitzà com a portes de l'orgue gòtic de la Catedral de Mallorca); el compartiment de predel·la que representa l'Anunciació de la sala del tron del Palau Episcopal i la taula cimera que representa l'Anunciació de les taules de l'Abraçada davant la Porta Daurada i de la Visitació de Maria, actualment al monestir de Sant Bartomeu d'Inca. Les dues primeres estan atribuïdes a Pere Terrencs i la darrera al taller del mestre (figs. 1, 7-9).

Obviant la clara inferioritat tècnica de la nostra sarja, a les anunciacions destaquen dos elements que coincideixen amb el model de Terrencs i del seu taller: la disposició d'una finestra central que marca l'eix per a la distribució dels personatges de manera simètrica i la forma corvada del mantell de l'arcàngel. Pel que fa a la resta de la composició, repeteix arquetipus tipificats a la pintura valenciana. El pintor de la sarja de Sóller redueix la mida de la finestra central i es despreocupa dels efectes de llunyania a través del paisatge, característica molt impròpia del mestre Terrencs. S'ha comentat la tipologia del faristol, amb un antecedent la imatge de santa Caterina estudiant pintada pels germans Limbourg en el Llibre d'Hores de Jean de Berry (foli 15).²⁸

La taula de l'Anunciació del monestir de Sant Bartomeu d'Inca té una estructura molt similar a la nostra (figs. 1 i 8), coincidint amb la posició de la ma dreta de la verge i la fisonomia de l'àngel. Aquest rostre és molt típic de les anunciacions i realment té els trets característics dels models procedents sobre tot de Van der Weyden. Les filatèlies i les arquitectures de la sarja de l'Anunciació de Sóller son molt més rígides, però hi son presents, i els lliris son semblants, tot i que el gerro disposa de menys detall. En el cas de la nostra obra s'ha intentat crear perspectiva mitjançant l'enrajolat i l'arc sense aconseguir-ho. Fixem-nos també en la posició del cos, cap, mans i vestimenta

de la nostra verge i la de la Seu (figs. 1 i 7). Realment si comparem les tres obres (figs. 1, 7-9), la posició de l'àngel la posició i el rostres de la Verge (fig. 11) segueixen la mateixa tipologia, en el cas d'aquesta última i tal i com diu Tina Sabater: "Cabell emmarcant formes arrodonides i ulls amb la parpella superior destacada i modestament semiclosos, rostre ovalat, dibuix del pentinat que deixa el front lliure i permet defugir de pintar la part superior del cap".²⁹

D'altra banda hem de recordar la relació entre Pere Terrencs i Alonso de Sedano (pintor burgalès que va passar a Mallorca la seva època intermèdia i se'l relaciona amb Nàpols i València), els quals apareixen l'11 d'agost de 1488 en una contracte com a pintors del retaule de l'església conventual de la Verge Maria de la vila de Sóller. Possiblement en relació a aquest fet trobem similituds entre l'àngel de la nostra sarja de l'Anunciació i el de la sarja de l'Arcàngel Sant Gabriel, considerada una col·laboració entre Pere Terrencs i Alonso de Sedano.

Respecte a la sarja del Naixement de Sóller, els estudiosos distingeixen una ma diferent respecte a la de l'Anunciació amb millor factura.³⁰ L'estructura és molt similar a l'escena de la Nativitat d'una de les sarges de Morella, atribuïdes per Tina Sabater a Martí Torner i en els models divulgats per Van der Weyden, Memling, Petrus Christus i Dierick Bouts. Trobem coincidències amb la sarja de Morella a l'estructura de l'estable, el paisatge de fons, els animals i el nen en el pessebre. Una altra obra amb la qual hem trobat semblança respecte a la nostra sarja del naixement és la sarja de La Sagrada Família, peça clau en l'adscripció per part de Post de la producció de Martí Torner a Mallorca per la similitud amb les sarges de Morella i atribuïda per Tina Sabater també al cercle de Pere Terrencs (fig. 14). Trobem una disposició semblant dels elements a l'espai; en el cas de la nostra sarja del Naixement trobem carabassa i el paner surant en el fons, de manera similar com estan disposades l'escaire i l'espelma a la paret del taller de Josep en la sarja de la Sagrada Família. En general trobam la intenció de detallisme i recreació en els objectes quotidians, trets típicament flamenquitzants que provenen de models que provenen de Campin i es prolonguen a través de Roger van der Weyden, Petrus Christus i produccions anònimes en sèrie.³¹

Hi ha més coincidències. En ambdues obres els elements de fusta estan representats de manera molt rígida amb l'objectiu de profunditat, però gairebé sense aconseguir-ho. Però el que destaca més és la semblança en el rostre de Sant Josep, tot i que en el nostre cas, d'una qualitat tècnica inferior (fig. 13). Aquest tipus de rostre coincideix amb els trets generals dels personatges

26 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 395.

27 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 371.

28 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 396.

29 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 354.

30 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 396.

31 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 272.

masculins de Pere Terrencs.³²

Estam d'acord amb Tina Sabater en que Pere Terrencs es troba totalment immers dins l'art flamenquitant. Es nodreix d'influències de Jacomart, de Joan Reixac i del seu conjunt, però sobre tot als models que aquests segueixen.³³ Robert Campin i Jan van Eyck serveixen com a punt de partida per a representar el paisatge. En el nostre cas no tenim cap muntanya ganxada (considerada tret definidor de Pere Terrencs que realment prové de Roger Weyden),³⁴ però sí trobem l'intent de reproduir un paisatge convencional a la línia dels primitius flamencs. També trobam la manca absoluta d'interès per l'estudi anatòmic, característica més propera a models jacomartians i llunyans dels prototipus flamencs, la vivacitat del color i, com veiem clarament a la nostra sarja de l'Anunciació, la presència constant de l'enrajolat.³⁵

Després d'aquest estudi comparatiu i, recolzats per la informació arxivística aportada per Plàcid Pérez, podem deduir que les obres que estam tractant no provenen del taller de Pere Terrencs, ja els seus personatges es troben massa lluny de la monumentalitat, la presència de textures i la vigorositat que caracteritza l'obra d'aquest autor, i la qualitat tècnica i estilística és massa baixa per a procedir d'un artífex del taller de Pere Terrencs.

Sí que hi podem apreciar la concentració compositiva (imatge sobre un paviment destacat), la presència de paisatges, d'arquitectura i dins i tot del gerro valencià, però aquestes no son característiques de Terrencs, sinó d'obres flamenquitants i de filiació valenciana. A les nostres obres veiem també veiem components provinents de Jacomart i Reixac en el fet aplicar un tipus fisonòmic, segons paraules de Tina Sabater «com a proposta d'aproximació al retrat»; en utilitzar el paviment com a recurs decoratiu, i en fer servir un paisatge que està format per versions hispàniques i catalano-valencianes dels models flamencs.

Per concloure direm que trets coincidents que hem pogut apreciar no son pròpiament de l'obra de Pere Terrencs, sinó provinents de l'ús de models de la mateixa línia que, segons Tina Sabater podrien haver-se donat a conèixer en el taller de Terrencs, potser també amb l'ajuda d'Alonso Sedano, que com hem dit, també se'l relaciona amb València.³⁶ Així doncs, si diem que l'artífex de les nostres sarges podria haver vist obres del taller de Terrencs, estem d'acord amb Gabriel Llompart i amb Tina Sabater quan atribueixen aquestes al cercle del pintor.

32 segons la investigadora «rostre oval arrodonit amb galtes plenes, nas ample i irregular amb tall central i ratlla horitzontal al començament de l'os, llavis carnosos, clot a la barbata, i marques de maduresa tipificades mitjançant doble triangle al coll, front contret amb arrugues superiors ben horitzontals i fins plecs a la templa». «El dibuix dels ulls els fa grossos i ovalats, amb parpella inferior accentuada, llagrimera destacat i l'iris desplaçat a la part superior, del que resulta una mirada fixa i intensa». SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 354.

33 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 353.

34 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 357.

35 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 354-355.

36 SABATER, T., (2002) op. cit., pàg. 372, 374.

La pintura sobre tela del segle xv. Aspectes tècnics

La tela s'ha utilitzat com a suport pictòric des de temps remots. Els exemples més antics s'han trobat a Egipte, potser perquè, com s'ha assenyalat en nombroses ocasions, les particularitats del seu clima han permès la conservació d'un material tan fràgil. Molt abans de les cèlebres pintures sobre tela i fusta d'Al Fayum (s. I a.c - s. III d. c.), trobam al país del Nil obres com l'«Ofrena de totes les coses pures i bones per a l'esperit d'Osiris Hori» segurament destinada a cobrir un contenidor funerari i que se remunta a la XVIII Dinastia (1570-1293 a. C.). La tela s'ha identificat com a lli, no presenta capa de preparació i l'aglutinant pictòric és cola d'origen animal. Com que està fragmentada es desconeix el sistema original de subjecció. Això sí, totes les obres egípcies conservades pertanyen a l'àmbit funerari i, per tant, desconeixem el possible ús o funció de la pintura sobre tela en altres àmbits.

Constatada la presència de la tela com a suport pictòric des de l'Antiguitat, s'ha de dir que els exemples conservats amb anterioritat al segle XVI són relativament escassos. Serà a partir d'aquest moment quan el suport tèxtil comença a presentar-se de forma generalitzada substituint, progressivament, el suport de fusta. Aquest èxit s'ha atribuït tradicionalment a diferents factors. En primer lloc, la tela pot transportar-se més fàcilment, degut a que és més lleugera i es pot enrotllar.³⁷ Per altra banda, és més econòmica que la fusta i s'adapta millor als grans formats.

Les obres de les que parlem en aquest capítol se situen precisament en aquesta transició entre la clara hegemonia del suport de fusta i la consolidació del suport tèxtil. Es tracta d'un tema poc estudiat fins fa relativament poc i complex pel que fa a la classificació i identificació de tècniques i materials. En el present capítol intentarem aportar el nostre granet d'arena respecte l'àmbit mallorquí, amb les limitacions evidents d'un treball introductor i mancat encara d'un estudi minuciós de totes les obres conservades, donat que el nostre objectiu principal aquí és simplement ubicar les sarges de Sóller en el seu context artístic i tècnic.

Documentació i obres conservades

Si alguna cosa podem deduir dels estudis realitzats fins ara és que l'escassetat de pintura sobre tela conservada d'aquesta època pot conduir a conclusions errònies si no es contrasta amb la informació facilitada per la documentació històrica. Dit d'una altra manera, actualment sembla haver dades suficients com per poder afirmar que la pintura sobre tela era ja una

37 ens han arribat unes paraules del mateix Andrea Mantegna al respecte: *can be wrapped around a rod for easy carriage*. [pot enrotllar-se al voltant d'una barra per a que sigui més fàcil de transportar] VILLERS, C. (ed.), *The fabric of images. European paintings on Textile Supports in the Fourteenth and fifteenth Centuries*. Londres, Archetype Publications, 2000, p. 109.

pràctica estesa i regulada en el segle XV en molts països europeus a pesar de les poques obres que han arribat fins els nostres dies.

Els inventaris domèstics són una gran font d'informació al respecte donat que ens permeten constatar l'existència de nombroses obres avui desaparegudes, com és el cas de les pintures sobre tela identificades entre les col·leccions dels Mèdici.³⁸ A l'àmbit mallorquí és de vital importància en aquest sentit la documentació publicada, entre d'altres, per Llompart, qui assegura que els inventaris són el testimoni de que la pintura sobre tela era "una materia frequentíssima en la Edad Media".³⁹ Jaume Sastre,⁴⁰ per la seva banda, ha constatat un total de 136 draps de pinzell en 190 cases inventariades entre els anys 1449 i 1537. Aquestes dades proven el gust generalitzat per les pintures sobre tela, almenys en l'àmbit domèstic.

Una altra qüestió a tenir en compte és que, si bé els draps de pinzell apareixen profusament als inventaris domèstics, pràcticament no s'han trobat fins ara referències contractuals a l'àmbit mallorquí. Un dels pocs contractes coneguts⁴¹ ens permet conèixer una obra avui desapareguda, concretament una pintura que representa la Crucifixió, la Maredeu, sant Joan Baptista i altres sants, pagada a Joan Desí l'any 1500 i destinada a decorar les parets de l'escribania de la procuració reial.

Una altra tipologia documental del nostre interès són les Ordenances gremials dels pintors. Les de Còrdova (1493), distingien quatre categories o especialitats: la pintura de sarges, la pintura d'imatgeria o retaules, el daurat i el policromat (dauradors de taula) i la pintura «a lo morisc» (sobre fusta i/o paret). El fet que existís una especialitat de sarges ens indica que es tractava d'una pràctica consolidada.⁴²

Podem obrir el ventall d'estudi a la resta d'Europa de mà dels tractats artístics, ja que el fet que apareguin en ells indicacions per a pintar sobre tela és un bon indicatiu de que el suport tèxtil era conegut als tallers. Una de les recomanacions més antigues està inclosa al tractat d'Heracli, concretament en el capítol XXVI del Llibre III, datat en el segle XIII i probablement francès.⁴³

38 NUTTALL, P. "Panni Dipinti di Fiandra: netherlandish painted cloths in fifteenth-century Florence". A: VILLERS, C. (ed.), op cit, pàg. 109 i s.

39 LLOMPART, (1978) op. cit., pàg. 112.

40 SASTRE, J., «L'obra pictòrica com element decoratiu, sumptuari i devocionari a les llars medievals mallorquines en el trànsit a la modernitat». Dins: BSAL 2003, v.59, núm. 857, pàg. 47-88, Palma, 2003, pàg. 50

41 LLOMPART, (1978) op. cit., vol. 4. pàg. 216.

42 RODRÍGUEZ DE AUSTRIA, L., CALVO, a., MANSO, B. «Nuevas aportaciones al estudio de las técnicas en la pintura de sargas (la sarga de Santa Ana de la Iglesia parroquial de Madarcos de la Sierra, Madrid». Valencia, Actas del I congreso del GEIIC. Conservación del patrimonio: evolución y nuevas perspectivas, 2002, pàgs. 59-74.

43 CLARKE, M. *The Art of All Colours. Mediaeval Recipe Books for Painters and Illuminators*. Londres, Archetype Publications, 2001, pàg. 12.

«si vols pintar sobre lli [...] banya una tela en això [en cola líquida], treu-la immediatament i estén-la sobre un pannell banyat i deixa-ho assecar. [...] estén-la subjectant-la sobre un bastidor de fusta amb fils. Llavors pots pintar.»

Tenim notícies que també a Anglaterra se practicava àmpliament la pintura sobre tela, almenys des de finals del segle XIV. En la còpia de Le Begue del manuscrit d'Alcherius es parla de com l'autor rep unes receptes (copiades a Bolonya l'11 de febrer de 1410) cedides per un tal Teodoric de Flandes, el qual les havia obtingut a Londres de mà dels artistes anglesos que cultivaven aquest art.⁴⁴ Finalment, que la pintura sobre tela era una pràctica coneguda als tallers italians ens en dona testimoni, per exemple, el cèlebre tractat de Cennino Cennini (finals del segle XIV), en concret en el capítol CLXII, *De la manera de pintar sobre tela o sendal*.

Per contra, com ja hem comentat abans, els exemples de pintura sobre tela que s'han conservat són escassos. Els motius que poden explicar aquesta diferència entre obra documentada i obra conservada són diversos. Com a factor de tipus general, cal tenir en compte que la tela és un material més sensible que la fusta a l'efecte dels agents atmosfèrics, sobretot a la humitat i la temperatura i, per tant, més procliu a degradar-se.

Una altra explicació força estesa és que les obres amb suport tèxtil del XV es destinaven a un muntatge concret, executant-se de forma ràpida amb materials de poca qualitat i que, per tant, es concebien de bon principi com a peces efímeres. A més, aquest tipus d'obres sovint podien sofrir muntatges i desmuntatges, un emmagatzematge inadequat o les inclemències del sol i la pluja durant la seva exposició exterior.

Si bé algunes pintures sobre tela sofriren aquestes vicissituds,⁴⁵ sembla, però, que no es pot generalitzar donat que ja en aquesta època trobem obres que no es destinaven a la commemoració d'un fet puntual, sinó que s'exhibien permanentment a interiors i, a més, presentaven una gran qualitat, no només artística sinó també tècnica. A aquest darrer grup pertanyerien obres com per exemple el Parament de Narbona (entre 1364-1380), un cas excepcional ja que es tracta de tinta negra sobre seda; o obres molt notables d'artistes com Andrea Mantegna, Sandro Botticelli, Albert Durer, Peter Brueghel o Dieric Bouts, entre d'altres.

Sense ànim de fer un inventari exhaustiu, podem fer una ullada als exemples conservats en el marc Europeu. Respecte les obres d'entre 1300 i 1400, la constància de la tela com a suport pictòric ens ve donada gairebé

44 EASTLAKE, sr. Ch. *Methods and materials of painting of the great schools and masters*, Dover Publications, New York, 2001 (1847), pàg. 95.

45 banderes, penons, estendards, etc.

exclusivament pels llibres de comptes i els inventaris donat que a Alemanya, per exemple, s'han conservat molts pocs exemplars, mentre que a Holanda, es creu que cap.⁴⁶ A Itàlia s'han identificat una vintena de pintures sobre tela del segle XIV⁴⁷. Pel que fa a Mallorca, el sant Eloi al Monestir de Santa Clara i la Marededéu de Joan Loert, ara al Monestir de la Concepció, són les úniques pintures sobre tela conservades del segle XIV.

El número d'obres que ens han arribat del segle XV és bastant superior, encara que continua sense aproximar-se a les xifres documentades, per la qual cosa veiem que el cas mallorquí no és una excepció. A Holanda, encara que a principis del segle XV era habitual decorar les cases amb teles pintades al tremp⁴⁸ (substituint els tapissos, més cars) i sabem que el 40% dels pintors holandesos del segle XV s'especialitzaren en pintura sobre tela, només han sobreviscut 94 exemplars d'aquest tipus d'obres, datades entre 1400 y 1530.⁴⁹ Brueghel, Bouts, van der Goes o van der Weyden són alguns dels pintors més notables que cultivaren aquest art als Països Baixos.

En el cas italià sembla que se n'han conservat més exemplars.⁵⁰ Només d'Andrea Mantegna (1431-1506) ens han arribat 41 pintures al tremp de cola sobre tela, 6 de les quals eren sobre teixit de sarja, la resta de teixit més senzill.⁵¹ Cèlebres són també els tremps sobre tela de La Nativitat o el Naixement de Venus de Sandro Botticelli, per exemple.

Revisant la bibliografia al respecte,⁵² podem dir que a Mallorca s'han conservat 7 pintures sobre tela del segle XV:

1. Sant Francesc. Cercle de Roderic i Francesc d'Osona, c. 1500. 1,30 x 0,55 m. Tremp sobre sarja sobre taula? Refectori de Santa Clara (Palma).
2. Sant Antoni. Cercle de Roderic i Francesc d'Osona, c. 1500. 1,30 x 0,55 m. Tremp sobre sarja sobre taula? Refectori de Santa Clara (Palma).
3. Sant Gabriel. Col·laboració entre Pere Terrencs i Alonso de Sedano. 1487-1489. 2,25 x 1,22 m Tremp sobre sarja sobre taula? Procedent de les portes d'orgue de la Capella de Santa Anna de la Almudaina. Col·lecció March a *sa Vall* (Ses Salines). Restaurada per Arturo Cividini.
4. Anunciació de Maria. Cercle de Pere Terrencs, 1488-97. 2,15 x 1,60m. Portes d'orgue. Tela sobre bastidor. Sagristia de la parròquia de Sant Bartomeu (Sóller). Restaurada per Rosario Alomar el 1998.
5. Naixement de Jesús. Cercle de Pere Terrencs. Finals s. XV. 2,15 x

1,60m. Portes d'orgue. Tela sobre bastidor. Sagristia de la parròquia de Sant Bartomeu (Sóller). Restaurada per Rosario Alomar el 1998.

6. Sagrada Família. Cercle de Pere Terrencs. 1483- 97. 1,42 x 1,72m. Tremp sobre tela sobre taula? Col·lecció particular. Restaurada c. 1930.

7. Jesucrist fermat a la columna. Alonso de Sedano. 1485-88. 1,10 x 0,62m. Oli? sobre sarja sobre taula? Monestir de santa Elisabet (Palma).

Materials i tècniques

Entrem aquí en un terreny encara molt incert. L'escassetat d'obres conservades i la major escassetat encara d'estudis científicotècnics dedicats a aquest tema dificulta la caracterització de tècniques i materials de la pintura sobre tela del segle XV. Tot i així, alguns estudis recents, també a l'àmbit espanyol,⁵³ revelen una complexitat en relació a les tècniques pictòriques sobre tela major de la que s'havia pensat fins fa poc, i que normalment s'acostumava a reduir a allò que s'anomenen sarges o *tüchlein*. Sembla ser que, efectivament, hi havia un procediment pictòric molt utilitzat en el nord d'Europa però també existien altres tècniques per pintar sobre tela, ja en els segles XIV i XV.

Repassem amb més detall les característiques de les obres anomenades sarges o *tüchlein*: es tracta de pintures generalment sobre tela fina de lli, impregnada amb cola per impermeabilitzar-la parcialment i sense capa de preparació. La capa pictòrica està formada per pigments suspesos en aglutinant aquós, això és, tremp (generalment de cola, però també pot ser d'ou) i sense envernissar.

El resultat és una pintura que, donada la inexistència d'una capa de preparació, s'insereix en gran part a les fibres del suport, per la qual cosa freqüentment es transparenta per la part posterior. Les capes de cola aplicades abans de pintar gairebé no redueixen aquest efecte. El fet de no crear un estrat pictòric continu en superfície fa que tinguin un aspecte mat.⁵⁴ Sens dubte, aquest procediment tenia uns objectius concrets. En primer lloc, s'ha parlat de la possibilitat de que fos una manera d'imitar l'acabat mat dels tapissos, donat que aquestes pintures sovint funcionaven com a substitutes d'aquests, el cost dels quals era molt més elevat.⁵⁵ En segon lloc, cal tenir en compte que era precisament aquesta manca d'estrat pictòric la que permetia enrotllar els llenços sense que la pintura es clivellés, fet que afavoria el seu comerç i exportació i, en darrer terme, la seva difusió per tota Europa.⁵⁶

46 HILL, J. , RUSHFIELD, R. (eds.) op. cit., pàg. 126.

47 VILLERS, C. (ed.), pàg. 7.

48 EASTLAKE, pàg. 97.

49 Veure catàleg inclòs a: WOLFFHAL, D. a *The Beginnings of Netherlandish Canvas Painting: 1400-1530*. Cambridge, New York, Cambridge University Press, 1989.

50 per a més informació: VILLARQUIDE, pàg. 103.

51 HILL, J. , RUSHFIELD, R. (eds.) op. cit. , pàg. 126.

52 LLOMPART, G. (1978) i SABATER, S. (2002), principalment.

53 RODRÍGUEZ, L. , CALVO, A. , MANSO, B., pàgs. 59-74.

54 trobem una explicació molt completa del perquè d'aquest efecte a: BOMFORD, D. , ROY, A. "The painting of Dieric Bouts: two paintings contrasted". Dins: *The National Gallery Bulletin*, vol. 10 , 1986, pàgs. 39-57.

55 EASTLAKE, pàg. 97.

56 MERRIFIELD, M. P., *Medieval and renaissance treatises on the arts of painting*, Dover Publications, New York, 1999 (1849), pàg. 283.

Els contactes comercials entre el nord d'Europa i la nostra illa estan profusament documentats.⁵⁷ Pel que fa a l'intercanvi de pintura sobre tela, ens interessen especialment les relacions amb Flandes. El comerç de les matèries tèxtils, primeres i sobretot manufacturades, era un dels actius més importants d'aquesta regió del qual sembla que les pintures sobre tela també en formaren part. No només es satisfien obres per encàrrec sinó que podem parlar d'un mercat obert i molt ben organitzat capaç de crear un estoc de pintura sobre tela.⁵⁸ Aquest fet esperonà indubtablement l'exportació d'aquest tipus d'obres. Les dades ens donen una idea del volum d'obra sobre suport tèxtil que sortí dels ports flamencs. S'ha calculat que entre 1429 i 1481, només Ambers, va subministrar 2500 teles pintades a Anglaterra.⁵⁹ Juntament amb aquesta ciutat, Bruges fou l'altre punt estratègic de sortida. Un document de 3 de febrer de 1466 menciona el pont de Sant Joan com la ubicació habitual d'exhibició i venda dels pintors sobre tela.⁶⁰ El pont estava localitzat on actualment hi ha la Plaça Van Eyck, a peu del canal, zona on hi circulaven sobretot estrangers. Aquest punt es degué escollir estratègicament i implica que la producció així com la venda estava orientada en gran mesura cap a l'exportació.

Mallorca participà d'aquest tràfec comercial, de fet, sabem que des de 1389 existia una ruta regular Mallorca-Flandes amb destí a l'Esclusa (Sluis), localitat considerada com el port de Bruges. Per altra banda, els exemples de draps de pinzell importats a Mallorca desde Flandes són nombrosos i una vegada més són els inventaris els que ens proporcionen la informació. Així doncs, l'illa no era aliena al coneixement d'aquest tipus d'obres sobre tela.

Tornant ja a les sarges de l'Església parroquial de Sóller (fig. 15 i 16), repassarem les seves característiques tècniques bàsiques: el suport és de tela de lli de gruix mitjà (Nativitat) i fi (Anunciació). Ambdues obres estaven fixades a bastidors de fusta i tenien funció de portes d'orgue. No tenen capa de preparació i els colors s'han aplicat en capes de poc volum, un poc més espessa a les carnacions. La tècnica pictòrica se caracteritza per l'aplicació de pintura per zones de color (o tintes planes), i no amb petites pinzellades. No sembla que tinguin capa de vernís. El resultat és una pintura d'acabat mat i que se transparenta per la part posterior (fig. 2). En definitiva, veiem que tècnicament les sarges de Sóller s'aproximen a les *tüchlein*.

Per altra banda, encara que els exemples són limitats, ens permeten saber que a Mallorca es practicava també una altra tècnica diferent de pintura sobre tela, almenys al segle XIV, de la què en són testimoni el sant Eloi del Convent

de Santa Clara i la Maredeu del Monestir de la Concepció. Aquestes obres al tremp sí presenten capa de preparació, en el cas de la Maredeu de color vermellós,⁶¹ palesen una tècnica pictòrica diferent, més minuciosa, i no estaven pensades com a portes d'orgue o per commemorar cap esdeveniment en particular, sinó com objectes artístics per si mateixos.

Els pocs exemples conservats d'un i altre tipus, sumat a la manca d'un estudi tècnic exhaustiu no ens permet establir encara conclusions respecte les següents preguntes. Podria ser que al segle XIV es practiqués una tècnica pictòrica, hereva de la tradicional pintura sobre taula; i que en el segle XV una altra de diferent, influenciada per les innovacions tècniques procedents del nord d'Europa?

És casualitat que la Maredeu de Loert (segle XIV), el qual beu de fonts sieneses, segueixi la tradició de la tècnica pictòrica italiana (pinzellada curta, capa de preparació, taula de fusta reforçada amb tela pel revers...) i que, en canvi, les obres atribuïdes al cercle de Pere Terrencs, un dels màxims exponents de la pintura flamenquitzant a Mallorca, demostrï una tècnica importada del nord d'Europa?

Conclusions

Com hem dit, encara no estem en disposició de corroborar aquestes hipòtesis. En canvi, sí sembla demostrat que aquest dos tipus d'obres descrites a l'apartat anterior, il·lustren dues de les vies que adoptà la pintura sobre tela a la Baixa Edat Mitjana.

Per una banda, tenim la introducció del suport de tela com a novetat però continuant amb la tècnica al tremp (utilitzada profusament sobre taula, fins aleshores), que vendria representada per obres com la Maredeu i el sant Eloi. Suposaria un moment d'introducció d'un nou suport però amb la tècnica pictòrica tradicional.

Aquest tipus d'obres (tremp sobre tela) veurien el seu declivi amb la consecució de preparacions adaptades a la tela, més flexibles que les de taula, i la millora progressiva en els aglutinants a base d'olis assecants, capaços de formar una capa pictòrica suficientment elàstica per absorbir els moviments de la tela. Finalment, un cop dominats ambdós, es convertiren en els "acompanyants" ideals de la tela i permeteren una bona conservació de les obres, motiu que potser expliqui perquè sí ens han arribat nombroses obres sobre tela de dates no tan allunyades del nostre període d'estudi (des del XVI en endavant). Podríem dir, d'alguna manera, que són el tipus d'obres que estarien en el naixement de la pintura de cavallet sobre tela, tant cultivada *a posteriori* i fins avui dia.

57 veure entre d'altres: LLOMPART (1978), vol. I, pàg. 187 i s.; LLOMPART (2003), pàg. 69 i s.

58 NUTTALL, pàg. 109.

59 REYNOLDS, pàg. 91.

60 MARTENS, pàg. 31.

61 PALOU, J. M., dins *Mallorca gòtica*, pàgs. 139-141.

No podem dir que les sarges de Sóller, representants d'un segon grup diferent, no formin part del naixement i evolució de la pintura sobre tela. Per descomptat les experiències tècniques de les sarges contribuïren a desenvolupar aquest gènere. Però sí és cert que aquesta pintura transparent, al tremp, sembla evolucionar per un altre camí. A principis del segle XVI a Espanya, la pintura de sarges encara estava en ple auge però a la segona meitat comença a veure el seu declivi. La tècnica i procediments s'adaptaren sense grans variacions (continuant amb el tremp com aglutinant) als nous gèneres que es desenvolupen en els segles següents. Pacheco, al seu *Arte de la Pintura* (1649) descriurà una versió actualitzada de la pintura sobre llenç que anomena *guazo* que, diu, no és sinó una derivació de la tècnica tradicional de les sarges o *tüchlein*.⁶²

Tot allò exposat, juntament amb el fet que a Mallorca també es practica la pintura a l'oli al segle XV,⁶³ ens permet concloure que l'illa, tot i que no es pot considerar un referent pel que fa a tècniques pictòriques, sí que estava al dia de les innovacions tècniques que comencen a desenvolupar-se arreu d'Europa a finals de l'Edat Mitjana; aquest fet és visible també en els ja mencionats trets estilístics flamenquitants, més respectuosos amb els models nòrdics o més contaminats pels transmissors, però clars testimoni de l'evidència d'un interès per l'evolució pictòrica.

Bibliografia

- ALOMAR, M. R. , *Propuesta para la conservación de las sargas góticas de la parroquia de Sóller*, Palma, Consell Insular de Mallorca, 1998 (inèdit)
 — *Las sargas góticas de Sóller. Memoria de la restauración*. Palma, Consell Insular de Mallorca, 1998 (inèdit)
 BRUQUETAS, R., *Los retablos de pincel. Técnicas y materiales*. Actes del I Congrés del GEIC, 2001
 — *Técnicas y materiales de la pintura española en los siglos de oro*. Madrid, Fundación de apoyo a la Historia del Arte Hispánico, 2002
 CENNINI, C. *El libro del arte*. Madrid, Akal, 1988.
 CLARKE, M. *The Art of All Colours. Mediaeval Recipe Books for Painters and Illuminators*. Londres, Archetype Publications, 2001, p. 12
 D. A. *La pintura italiana hasta 1400. Materiales, métodos y procedimientos del arte*. Ed. Del Serbal, Barcelona, 1995.
 D.A. *Mallorca gòtica*. Catàleg de les exposicions: Barcelona, 17 desembre-28

62 BRUQUETAS, R. *Técnicas y materiales de la pintura española en los siglos de oro*. Madrid, Fundación de apoyo a la Historia del Arte Hispánico, 2002, pàg. 276.

63 respecte a Terrens en concret, existeixen dos contractes que denoten el seu coneixement de l'oli: un per a una peça de la parroquia de Felanitx de 1498 i un altre pel síndic de Manacor de 1499, on s'estipula específicament l'ús de la pintura a l'oli, excepte en aquells colors que no es pogués. SABATER, T. op cit., pàg. 140; LLOMPART, G., ESTELRICH, J., PARDO, J.M., ALVARADO, J., pàgs. 11-12 i 35.

febrer de 1999; Palma, abril-maig de 1999. MNAC i Govern Balear, 1998.

D. A. *Pintura gòtica hispanoflomenca. Bartolomé Bermejo i la seva època*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003

DEVOLDER, B., *Two 15th Century Italian Paintings on Fine-Weave Supports and their Relationship to Netherlandish Canvas Painting*, Harvard University.

DUNKERTON, J. *Mantegna's painting techniques*. A: AMES-LEWIS, F., BEDNAREK, A. (eds.) *Mantegna's and 15th century court culture; lectures delivered in connection with Andrea Mantegna exhibition at the Royal Academy Of Arts*, Londres, 2003.

FOIS, F., «Martí Torner pittore dai molti nomi» a *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 13, 1983.

GIANINNI, C. , ROANI, R. *Diccionario de restauración y diagnóstico*. Donostia, Nerea, 2008

HILL, J. , RUSHFIELD, R. (eds.) *Conservation of Easel Paintings*. Butterworth-Heinemann Ltd. Routledge Series in Conservation and Museology, 2012, p. 126

EASTLAKE, sr. Ch. *Methods and materials of painting of the great schools and masters*, Dover Publications, New York, 2001 (1847).

LLOMPART, G., *La Pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*, 4 vol., Palma de Mallorca, Lluís Ripoll ed., 1978

— «Novedades de pintura medieval mallorquina (1980-1987)», a *BSAL*, vol. 43, 1987, pàg 147-155.

— *La pintura gòtica en Mallorca*. Palma, Ajuntament de Palma, 1987

LLOMPART, G., ESTELRICH, J., PARDO, J.M., ALVARADO, J., *Pere Terrenc i la seva taula de Sant Jeroni*, Palma, Direcció General de Cultura, 1991

MARTENS, M.P., "Some aspects of the origins of the market in 15th century Bruges", *Markets for Art, 1400-1800*, no. 37, 1998, pàg. 29

MARTÍN, S. *Introducción a la conservación y restauración de pinturas: pintura sobre lienzo*. València: UPV, 2005

MARTÍNEZ, C. , RICO, L. (dirs.) *Diccionario técnico Akal de conservación y restauración de bienes culturales. Español-Alemán-Inglés-Italiano-Francés*. Madrid, Akal, 2003

MERRIFIELD, M. P., *Medieval and renaissance treatises on the arts of painting*, Dover Publications, New York, 1999 (1849).

NUTTALL, P. "Panni Dipinti di Fiandra: netherlandish painted cloths in fifteenth-century Florence". A: VILLERS, C. (ed.) *The fabric of images. European paintings on Textile Supports in the Fourteenth and fifteenth Centuries*. Londres, Archetype Publications, 2000.

PARDO, J. M^a, «La pràctica pictòrica a l'època de Niçard. Materials i procediments al retaule de Sant Jordi». Dins: VVAA. *El cavaller i la princesa. El Sant Jordi de Pere Nisart i la Ciutat de Mallorca*. Consell de Mallorca, Sa

Nostra, Palma, 2001.

POST, C. R., *History of Spanish Painting*, 13 vol., Cambridge-Massachusetts, Harold E. Wethey. Harvard University Press, 1933-1966.

REYNOLDS

RODRÍGUEZ DE AUSTRIA, L., CALVO, a., MANSO, B. «Nuevas aportaciones al estudio de las técnicas en la pintura de sargas (la sarga de Santa Ana de la Iglesia parroquial de Madarcos de la Sierra, Madrid». Valencia, Actas del I congreso del GEIIC. Conservación del patrimonio: evolución y nuevas perspectivas, 2002.

ROY, A. «The technique of a "Tüchlein" by Quentin Massys». National Gallery Bulletin, núm. 12, 1988.

RULLAN MIR, José: *Historia de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca*, Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, Palma, Tom II, p. 335, 1876

SABATER, T., *La pintura mallorquina del segle XV*, Palma, Universitat de Les Illes Balears, 2002.

— *L'art gòtic a Mallorca. Pintura damunt taula (1390-1520)*. Palma, Lleonard Muntaner, 2007.

SASTRE, J., «L'obra pictòrica com element decoratiu, sumptuari i devocionari a les llars medievals mallorquines en el trànsit a la modernitat». Dins: BSAL 2003, v. 59, núm. 857, pàg. 47-88, Palma, 2003.

TEÒFIL, *The various arts. De diversis artibus*. Edició a cura de C.R. Dodwell. Oxford, Clarendon Press, 1986.

THOMPSON, D. V., *The materials and techniques of medieval painting*, Dover, Nova York, 1956.

VILLARQUIDE, A. *La pintura sobre tela (2 vols.)*. Donostia, Nerea, 2004.

VILLERS, C. (ed.) *The fabric of images. European paintings on Textile Supports in the Fourteenth and fifteenth Centuries*. Londres, Archetype Publications, 2000.

WOLFFHAL, D. a *The Beginnings of Netherlandish Canvas Painting: 1400-1530*. Cambridge, New York, Cambridge University Press, 1989.

Documents arxivístics

AMS-1039, f. 53r, 09/12/1498

AMS-1039, f. 53r, sense data

AMS-1039, f. 53r, 17/01/1499

AMS-1039, f. 54r, 24/02/1499

ARM. Notaris. Joan Morell, M-32, f. 223r, 25/02/1499

AMS-1039, f. 54r, 25/03/1499

AMS-1039, f. 53v, 10/04/1499

Fig. 1. Sarja de l'Anunciació. Església parroquial de Sant Bartomeu de Sóller. Fotografia de Rosario Alomar

Fig. 2. Detall del paisatge que es visualitza per una obertura.
Veiem arbres que semblen polls i al fons un camí sinuós i arbres petits.
També detectam un daurat llis bastant ben conservat. Fotografia de Rosario Alomar

Fig. 3. Detall de la zona superior de la sarja on veiem el paisatge de fons que es veu mitjançant el finestró i el nimbe de la verge, pla i ben conservat i dels elements arquitectònics de l'esquerra. Fotografia de Rosario Alomar

Fig. 4. Sarja del Naixement. Església parroquial de Sant Bartomeu de Sóller.
Fotografia de Rosario Alomar

Fig. 5. Fotografia general del revers d'una de les sarges, que tenien la funció de portes d'orgue. Fotografia de Rosario Alomar

Fig. 6. Taula de Sant Jeroni, atribuïda documentalment a Pere Terrencs. Fotografia extreta de: Sabater, T. *L'art gòtic a Mallorca...*

Fig. 7. Taula de l'Anunciació. Porta de l'orgue gòtic de la Catedral de Mallorca. Museu de la catedral. Fotografia extreta de: Sabater, T. *L'art gòtic a Mallorca...*

Fig. 8. Taula cimera que representa l'Anunciació de les taules de l'Abraçada davant la Porta Daurada i de la Visitació de Maria. Fotografia extreta de: Sabater, T. *L'art gòtic a Mallorca...*

Fig. 9. Fragment de predel·la que representa l'Anunciació atribuïda al taller de Pere Terrencs. Palau Episcopal. Fotografia extreta de: Sabater, T. *L'art gòtic a Mallorca...*

Fig. 10. Detall del fons de l'arquitectura de l'estable on es divisen dos àngels, un gairebé inapreciable, i un paisatge format per petits arbres rodons. Fotografia de les autores

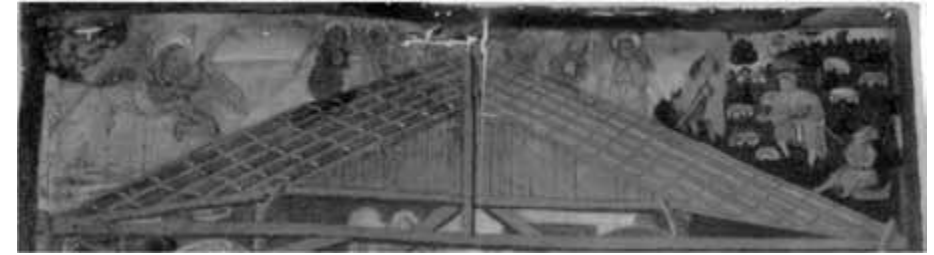

Fig. 11: Detall de la zona superior de la sarja on es representa l'anunciació als pastors per mitja d'un grup d'àngels. Fotografia de Rosario Alomar

Fig. 12. Detall del rostre de la Verge de la Sarja de l'Anunciació de l'església parroquial de Sant Bartomeu de Sóller. Fotografia de Rosario Alomar

Fig. 13. Detall del rostre de Sant Pere de la Sarja del Naixement de l'església parroquial de Sant Bartomeu de Sóller. Fotografia de les autores

Fig. 15. Detall del Naixement on s'observa la tècnica pictòrica. Fotografia de les autores

Fig. 14. Sarja de la Sagrada Família, atribuïda al cercle de Pere Terrencs. Fotografia extreta de: Sabater, T. *L'art gòtic a Mallorca...*

Fig. 16. Detall de l'Anunciació on, degut a la pèrdua de capa pictòrica, es pot observar el dibuix previ a l'àngel i les filactèries. Fotografia de les autores

ELS VIACRUCIS DE RAJOLES DE SÓLLER I FORNALUTX

Maria Del Mar Llopart Morro

Resum

La present comunicació pretén profunditzar en l'origen dels plafons dels viacrucis dels municipis de Sóller i Fornalutx. El motiu de l'elecció d'aquest tema com a objecte d'estudi ve determinat, en primer lloc, per l'estat de deteriorament i el perill de desaparició en què es troba aquest tipus de patrimoni a causa, principalment, de la desconeixença general de la seva importància patrimonial i, en segon lloc, per l'excepcionalitat del viacrucis solleric. Les estacions del viacrucis de Sóller són, junt amb les del municipi de Sant Joan, d'una elevada qualitat artística i per tant representen una mostra ceràmica rellevant per poder reconstruir la història de la rajoleria valenciana. Pel que fa a les estacions de Fornalutx, aquestes formen part d'un grup quantios de viacrucis fabricats també a València però al darrer terç del segle XVIII, el que possibilita conèixer de primera mà com eren les estacions perdudes de Fornalutx.

Introducció

En el 2012-2013 vaig tenir l'oportunitat d'estudiar els plafons de rajola illencs que rememoren la passió soferta per Jesucrist en el camí de pujada al Calvari i la seva mort, és a dir, la tipologia coneguda com a viacrucis.¹ El motiu de difondre a través d'aquesta comunicació part dels resultats d'aquella investigació ve determinat, en primer lloc, per l'elevat estat de deteriorament i el perill de desaparició en què es troba aquest tipus de patrimoni a causa, principalment, de la desconeixença general de la seva importància patrimonial i, en segon lloc, per l'excepcionalitat del viacrucis solleric. Les estacions del viacrucis de Sóller són, junt amb les del municipi de Sant Joan, d'una elevada qualitat artística i per tant representen una mostra ceràmica rellevant per poder reconstruir la història de la rajoleria del seu lloc d'origen.

¹ LLOMPART MORRO, M. M., *La rajola devocional. Els viacrucis. Del segle XVIII al primer terç del segle XX*, Memòria Treball Fi de Màster, Palma, UIB, 2013.

Recorreguts dels viacrucis

Les estacions dels viacrucis de Fornalutx i de Sóller es troben ubicades pels carrers dels respectius municipis, són per tant viacrucis urbans. El recorregut processional de Fornalutx té com a punt de partida i d'arribada l'església parroquial, és per tant un exemple de la tipologia més comuna dintre dels viacrucis urbans. Pel que fa al viacrucis de Sóller, aquest també s'inicia a l'església parroquial, però finalitza al convent franciscà de Jesús, avui dels Sagrats Cors. Aquest recorregut no resulta una excepcionalitat, són nombrosos els viacrucis que donen inici a l'església parroquial i acaben a un convent pròxim —o a la inversa—, i especialment, com en el cas de Sóller, quan aquest convent pertanyia a l'orde franciscà, principal impulsor d'aquest exercici devocional.

El recorregut íntegre d'ambdós viacrucis, visible en els següents mapes, seria:

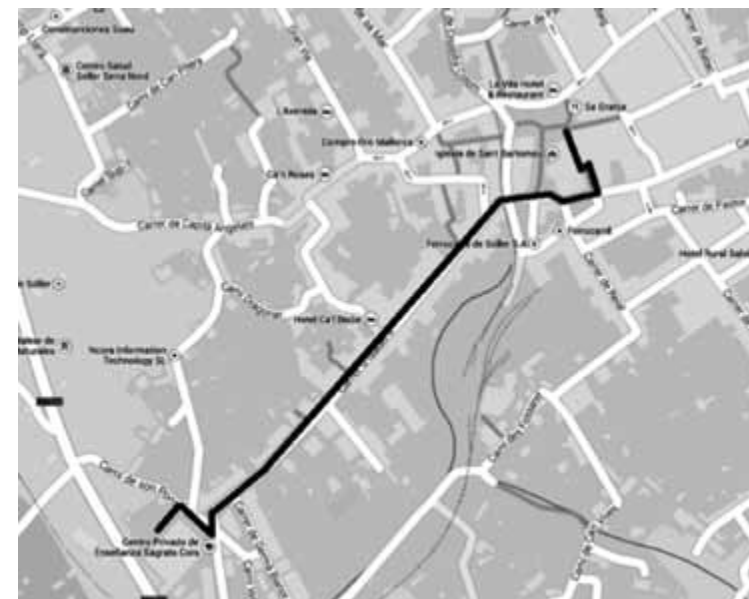

Recorregut del viacrucis de Fornalutx.

Fornalutx: I estació (interior de l'església parroquial), II estació (façana lateral de l'església parroquial),² III estació (c/ de sant Sebastià, núm. 6), IV estació (c/ de sa Plaça, núm. 10), V estació (c/ Nou, a la façana lateral del núm. 6 del c/ de Jaume Mayol Nadal), VI estació (c/ del Sol, a la façana lateral del núm. 2 del c/ de Bellavista), VII (c/ de sant Bartomeu, núm. 11), VIII estació

² Estació fabricada en el segle XX.

(c/ del Metge Mayol, núm. 10), IX (c/ de l'Església, núm. 6), X estació (c/ de l'Església, núm. 4), XI estació (c/ de l'Església, núm. 2) i XII estació (interior de l'església parroquial).

Recorregut del viacrucis de Sóller.

Sóller: I estació (c/ de Joan Baptista Ensenyat), II estació (c/ de Joan Baptista Ensenyat), III estació (Plaça d'Antoni Maura), IV estació (Plaça d'Espanya, núm. 14), V estació (c/ d'Isabel II, núm. 5), VI estació (c/ d'Isabel II, núm. 19), VII (c/ d'Isabel II, núm. 49), VIII estació (c/ d'Isabel II, núm. 61), IX (c/ d'Isabel II, núm. 76), X estació (c/ d'Isabel II, núm. 75), XI estació (Plaça de Francesc Saltor), XII estació (façana lateral de l'església del convent dels Sagrats Cors), XIII (façana principal de l'església del convent dels Sagrats Cors) i XIV (façana principal de l'església del convent dels Sagrats Cors).

Sobre la datació i altres precisions.

Els plafons del viacrucis de Fornalutx no han estat gaire investigats fins a l'actualitat, tan sols s'ha fet esment a una genèrica datació en el segle XVIII³ per a les estacions primitives.⁴ Ara bé, una anàlisi més detallada i la recerca d'exemples semblants ens pot ajudar a contextualitzar-lo.

³ VICENS, J., "Fornalutx, tot un bé patrimonial", a AD, *A Tota Veu. 15 anys de Veu de Sóller*, Sóller, Associació Cultural Veu de Sóller, 2004, 102 i 13.

⁴ Els plafons de la tercera a l'onzena estació, ambdós inclosos.

El fet de localitzar plafons del viacrucis àmpliament estudiats i de trets gairebé idèntics fabricats a la València del darrer quart del segle XVIII, ens permet pensar en aquesta cronologia i lloc de fabricació per al viacrucis de Fornalutx. Ara bé, anar més enllà resulta, tenint en compte l'estat en què es troba la investigació entorn al tema, impossible ja que tot i saber l'existència de les fàbriques rajoleres⁵ en actiu per aquestes dates⁶ es desconeixen els trets distintius de cadascuna. A més, cal tenir en compte que, a partir de la dècada dels 70, a causa de la gran demanda, del desig de competir amb preus assequibles i del domini d'una sèrie de recursos —com l'ús de gravats com a model—, es produí una espècie de codificació de la pintura ceràmica valenciana. Les fàbriques, a final de la dècada dels 70, iniciaren un procés d'estereotipació; es tornaren a reutilitzar els estergits i com a conseqüència es repetien posats, anatomies i sobretot celatges i fons paisatgístics, cada un dels cinc colors bàsics tenia la seva ombra corresponent, etc. Això arribà a l'extrem gairebé de la seriació a partir de 1785, fet que s'associa a la multiplicació de les petites plaques ceràmiques.⁷ És per aquest fet, que a València, però també a Mallorca trobem exemples de gran similitud amb el de Fornalutx.

Els trets pictòrics que presenten aquestes estacions són: la importància donada al dibuix, —que es realitzava amb línies de perfilat de manganès fines i homogènies—, la paleta cromàtica emprada —formada pel color morat, groc, marró ataronjat, blau cobalt diluït, marró i verd oliva entre d'altres—, aplicada a través de superfícies de color planes, l'ús del color blanc —gairebé al complet— per als celatges, les carnacions marrons, el tractament esquemàtic de l'espai i de les anatomies dels personatges i, molt especialment, el tractament dels ulls, anomenats “de mussol” pel Doctor I. V. Pérez Guillén.⁸ Aquest darrer tret, fent referència a uns ulls molt oberts i rodons, amb ombra inferior i pupil·les molt marcades, es troba sistemàticament en els plafons del darrer quart del segle XVIII i primers anys del segle XIX.

D'altra banda, la composició del grup de figures de cada un dels plafons, tot i ser senzilla, és fruit d'una gran reflexió per part dels pintors ceramistes per tal d'evitar la partició d'algunes de les figures —tant per regates verticals com per horitzontals— especialment pel que fa als rostres de Crist i la Verge.

5 S'ha de tenir en compte que tot i que s'utilitza el terme “fàbrica” per a referir-se als llocs de producció ceràmica, seguint la nomenclatura de la documentació de l'època, ens estem referint a petits obradors/tallers familiars generalment amb un sol forn i una desena de treballadors. A més, quan es parla de fàbriques rajoleres cal dir que, majoritàriament, la producció de rajoles es realitzà a fàbriques de pisa fins que aquestes s'especialitzaren cap a la segona meitat del segle XIX.

6 Fàbrica de Vicente Navarro, la del carrer de les Barques i la del carrer Mossèn Femares. A partir de 1797, la del carrer de les Barques i la de Mossèn Femares, ambdues dirigides per Marc Antoni Disdier, conformaran les prestigioses *Reials Fàbriques de Taulers*.

7 PÉREZ GUILLÉN, I. V., *Pintura ceràmica religiosa: paneles de azulejos y placas. Fondos del Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias González Martí*, Madrid, Ministerio de Cultura, 2006. 40-42.

8 PÉREZ GUILLÉN, I. V., *Pintura ceràmica religiosa...* 38.

Aquesta preocupació fou comuna a la majoria de la producció rajolera, ara bé, el sistema utilitzat no sempre fou el mateix. En el cas de la rajolera valenciana, els autors evitaven partir els rostres decantant discretament els rostres o les figures al complet i compensant el buit lateral amb elements de taller (arbres, núvols, muntanyes...), fet que provocà, a vegades, una figuració un tant rígida.⁹

Pel que fa a les mides de les rajoles —20x20 cm— es regeixen pel “pam valencià”, mesura que oscil·lava a la pràctica entre els 20x20 cm i els 22,5x22,5 cm. Aquesta mesura s'implantà a la dècada dels 20 i 30 del segle XVIII substituïnt el format tradicional de 13,5x13,5 cm i el d'11,5x11,5 cm, que encara es mantenia a centres ceràmics fins al segle XIX, tal és el cas del focus català, l'altra zona importadora de ceràmica a l'illa.

Finalment, cal fer una especial menció a la novena estació perquè, tot i que presenta uns trets similars a les altres estacions del viacrucis, els trets facials i el tractament cromàtic és diferent i les carnacions són blavoses enfront a les marrons de les altres estacions. Les carnacions blaves són un dels darrers vestigis que trobem a la dècada dels seixanta d'un moment de transició entre la monocromia del blau cobalt i la policromia plena. Els trets d'aquesta estació no són alienes a la producció valenciana, són nombrosos els exemples, com el viacrucis de Gandia, i es daten a la dècada dels seixanta del segle XVIII. El que resulta curiós és el fet d'una única estació, que cronològicament és anterior, entre les de la dècada dels 80 i 90, tot i que no és un fet aïllat, tal és el cas del viacrucis d'Algemesí. El motiu és difícil de concretar, tal vegada l'existència d'estacions emmagatzemades a la fàbrica, res estrany ja que era molt comú tenir acumulat un *stock* al magatzem de panells devocionals de venda segura a curt o mig termini, diferents maneres de treballar dels pintors ceramistes d'un mateix taller...

Primera i tercera estació de Fornalutx.

9 PÉREZ GUILLÉN, I. V., *Pintura Ceràmica Religiosa...* 2006, 87.

Quarta i cinquena estació de Fornalutx

Sisena i setena estació de Fornalutx.

Vuitena i novena estació de Fornalutx.

Desena i onzena estació de Fornalutx.

Dotzena estació de Fornalutx.

Pel que fa a les estacions primitives¹⁰ del viacrucis de Sóller, aquestes foren obrades a la primera meitat del segle XIX, concretament l'any 1807. Aquesta data ens l'ofereix la inscripció que es troba a la primera estació del viacrucis,¹¹ desmuntada a un dels porxos de la parròquia, i que també ens indica que les estacions foren finançades pel bisbe solleric Bernat Nadal.¹² Evidentment, la datació és prou definida però podem cercar més elements que ens ho confirmen, així com més dades sobre el lloc i mode de fabricació.

En primer lloc hem estudiat els marcs ornamentals que rodegen als plafons. Els marcs poden resultar en molts casos elements bastant fiables a l'hora d'establir una possible procedència i aproximació cronològica del plafó, ja que generalment es poden establir famílies o grups que es van donant cronològicament en una zona. Ara bé, és cert que es poden donar imbricacions, simultaneïtats i anacronismes, i per aquest fet s'han de tenir en compte altres dades que es puguin manejar de l'obra estudiada. Respecte al tipus de marc que podem veure a les estacions de Sóller, és a dir, una cinta plana blanca delimitada a la part exterior per una línia gruixuda de negre manganès i a l'interior per una de marró ataronjat i decorada amb fulles i fruits de cirerer, és un tipus procedent de València i que es produí entre els anys 1800 i 1814,¹³ cronologia que encaixa amb la inscripció del plafó i amb les característiques pictòriques i estilístiques que presenten les estacions.

¹⁰ Estacions de la quarta a l'onzena.

¹¹ Aquesta primera estació conserva del plafó primigeni tan sols la inscripció, ja que ni l'escena figurativa ni el marc corresponen al viacrucis de 1807. L'any citat s'extreu d'aquesta inscripció, ara bé, tan sols es pot llegir amb claredat el "07", no obstant això la resta de característiques dels plafons originals permeten saber que les estacions foren dutes a terme en els primers anys del 1800.

¹² PÉREZ, P., "El camí artístic i devocional cap al Calvari: el Via Crucis", a AD, *A Tota Veu. 15 anys de Veu de Sóller*, Sóller, Associació Cultural Veu de Sóller, 2004, 87-90. En aquest article es parla de la descoberta d'aquesta estació, a part de recollir la informació obtinguda fins a aquell moment, fer un repàs sobre les estacions de 1807, les restaurades i les noves. Les tres primeres estacions són obra de la ceramista Francisca Frontera en el 2002, de la quarta a l'onzena trobem les primitives, la dotzena és obra de la dècada dels noranta del segle passat, i les dues darreres de l'any 1952.

¹³ PÉREZ GUILLÉN, I. V., *Pintura Ceràmica Religiosa...* 2006, 35.

D'altra banda, els trets pictòrics que presenten els plafons també ens remetent a València i ens confirmen la data de fabricació. Els trets continuen essent pràcticament els mateixos que els dels plafons de final del segle XVIII i que havíem vist a les estacions de Fornalutx; la importància donada al dibuix, la mateixa paleta cromàtica, l'ús del color blanc per als celatges, les carnacions marrons... Ara bé, hi ha un tret que ens marca la diferència, es tracta de la concepció de la vegetació a partir de petits tocs de verd perdent el perfilat de manganès, tret propi dels primers anys del segle XIX a València en un intent de donar major profunditat a les representacions.

A més podem destacar l'ús de gravats valencians per a les composicions pictòriques. Tot i que la utilització de repertoris/models aliens a la pintura ceràmica, com el gravat, la pintura de cavallet i l'escultura, era un fet bastant comú dintre de la producció rajolera, no és fàcil determinar exactament quins foren els models utilitzats en cada una de les peces ceràmiques. Primerament per la major o menor fidelitat al model utilitzat ja que, segons els períodes, els ceramistes es permetien tot tipus de llicències; versions simplificades, la utilització de diversos models... i també, les variacions que comporta la translació d'un llenguatge artístic a un altre. Ara bé, en termes generals es pot dir que a partir de la darrera dècada del segle XVIII s'accentuà la fidelitat al model d'una certa complicació en obres excepcionals d'encàrrec. Pel que fa al cas que ens pertoca, la superfície pictòrica és reduïda i generalment ens trobem una simplificació dels models (reducció del nombre de personatges, de posats, paisatges on es detallen els elements imprescindibles...), la combinació de diversos models i, a més, els viacrucis eren obres, generalment, produïdes en sèrie i realitzades per diverses mans, per tant no trobem la mateixa dedicació en l'elaboració pictòrica d'un viacrucis que en una obra d'encàrrec i de grans dimensions. A més la mateixa iconografia provoca uns trets compositius i formals que es van repetint sistemàticament el que fa difícil determinar si realment s'utilitzà el model gravat o són similituds pròpies de la temàtica, és per això que quan se cita el model de Sóller es fa perquè els trets són evidents i indiscutibles, a més de tenir en compte la datació del model i la possible connexió de les fàbriques rajoleres amb ell. El model gravat de les estacions d'aquest municipi és la sèrie de la passió de Jesucrist realitzada pel gravador valencià Miguel Gamborino entre els anys 1798 i 1803 i impresos per la Calcografia Nacional en el 1804. Aquests gravats, que se sap que fins al 1814 es comercialitzaren, foren realitzats sobre els dibuixos fets pel pintor valencià Vicente López en el 1798. L'ús fidel d'aquests gravats fa pensar en la importància de la fàbrica i del pintor ceràmic que realitzà els plafons ja que són gravats d'una gran complexitat compositiva i seguint les darreres tendències estilístiques. De fet, sabem que el gran pintor ceramista Joan Bru i Plancha, utilitzà un gravat d'aquesta sèrie per a realitzar el primer dolor de Maria a Carlet, quan aquest treballava a les *Reials Fàbriques de Tauells* sota la

direcció de Maria Salvadora Disdier (1802-1816), moment en què es va dur a terme el viacrucis de Sóller. En aquest període les *Reials Fàbriques* tenien per costum utilitzar com a base estampes cultes de gravadors com Vicente Capilla, Francesc Bru o Francesc Jordà, entre d'altres, tot i que seguien també el repertori d'estampes de tall més popular. Per tant, aquests gravats es sap que s'utilitzaren a les *Reials Fàbriques* entre el 1807 (quan es documenta actiu a Joan Bru) i el 1816 (quan deixà Maria Salvadora Disdier la direcció). És per tot això que no seria agosarat pensar en la possible autoria de les *Reials Fàbriques* per aquests plafons, ja que entre 1895 i 1810, període en el qual es troba la producció d'aquest viacrucis, tan sols tenien una producció a gran escala els forns de Mossèn Femares i del carrer de les Barques que conformaven les *Reials Fàbriques* i estaven utilitzant aquests gravats. És cert que la fàbrica de Vicente Navarro es mantenia en actiu per aquestes dates i que sorgí la de Miguel Royo, però en aquest moment una estava en declivi i no es recuperà fins passada la Guerra de la Independència (1808-1814) i l'altra, fundada en el 1799, no agafà força fins després de la mateixa.

Els gravats de M. Gamborino sofriren als plafons sollerics una simplificació, principalment en la reducció del nombre de figures, sobretot soldats, ja que la supressió d'alguns d'ells no dificultava la lectura. La resta de personatges i fins i tot les arquitectures, generalment, es mantingueren. El motiu d'aquesta reducció és clar, una més fàcil adaptació a un format reduït i a un llenguatge diferent, però també facilitar la lectura al fidel comú. Si profunditzem en els detalls, trobem un major grau de fidelitat al model gravat en els rostres, mans i posats que no pas en draperies o altres complements, fet que reivindica la necessitat de comunicar el més essencial als fidels, ja que els panells religiosos eren autèntics cartells publicitaris que havien de respectar les preferències i coneixements del fidel a qui anaven dirigits.

A més a més, la localització d'aquests gravats ens ha permès descobrir més informació sobre els plafons perduts. D'una banda, saber com eren les composicions originals de la primera, segona, tercera, dotzena, tretzena i catorzena estació, les quals no es conserven i les que les substitueixen no es basen en els plafons primitius. D'altra banda, les estacions de Sóller presenten un tret diferenciador respecte dels altres viacrucis existents a Mallorca ja que tenen, a la seva part inferior, una glossa en castellà de contingut descriptiu i meditatiu. Cada glossa està constituïda per quatre versos de set o vuit síl·labes cada un, que rimen en consonància el primer amb el quart i el segon amb el tercer. En el 1979 per part del senyor Arbona Oliver¹⁴ tenim un breu article on se'ns parla del descobriment d'un manuscrit de 1907 redactat pel seu oncle, un religiós molt preocupat per la conservació dels costums, el reverend Bernat

14 ARBONA OLIVER, A., "Las hornacinas del Via Crucis en el carrer nou", a *Sóller*, núm. 4834, 10/11/1979, 11.

Oliver i Deià. En aquest manuscrit es recullen les gloses que apareixien en els plafons. En el 1907 ja no es conservaven *in situ* les dues primeres estacions, i per tant no se'n sabia la glosa corresponent però, a través d'aquest manuscrit, sí que podíem conèixer alguns dels versos perduts. Aquestes gloses són les mateixes que acompanyen als gravats, el que ens permet saber quina era la glosa que es trobava a la segona estació —ja que la primera estació s'ha localitzada— que ja havia desaparegut quan foren recollides pel reverend Bernat Oliver i Deià. Aquesta deia així:

*Advierte lo que le cuestras,
Ingrato, á tu Creador.
Pues por ser tu Redentor,
Cargó con la Cruz acuestas.*

Comparativa entre l'estació del 2002 de Sóller i el dibuix corresponent de Vicente López.

Comparativa entre l'estació del 2002 de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació del 2002 de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació primitiva de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació primitiva de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació primitiva de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació primitiva de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació primitiva de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació primitiva de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

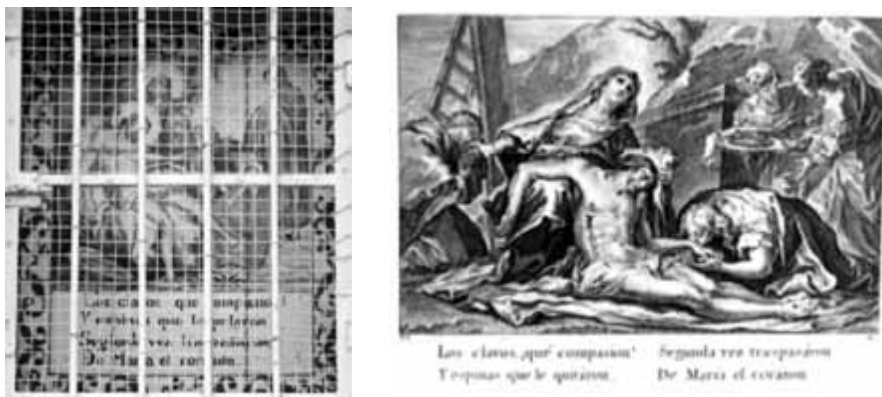
Comparativa entre l'estació primitiva de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació primitiva de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació dels anys 90 del segle XX de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació de 1952 de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Comparativa entre l'estació de 1952 de Sóller i el gravat corresponent de M. Gamborino.

Relació amb altres viacrucis

A part dels viacrucis aquí estudiats, es conserven altres exemples a Mallorca. L'illa disposa de vint viacrucis realitzats entre el segle XVIII i primer terç del segle XX. Aquests plafons, que foren produïts en la seva gran majoria a València, són una mostra representativa de la producció rajolera d'aquest centre ceràmic, un dels més importants d'Espanya. D'entre tots ells, n'hi ha tres que presenten fortes similituds amb el viacrucis de Fornalutx, però conserven un menor número d'estacions i presenten un estat de deteriorament més acusat, són el de Montuiri, Pollença i Santanyí. També podem trobar mostres semblants al lloc d'origen dels plafons, a Gandia, Xelva i Xirivella, entre d'altres.

Per concloure, cal dir que pel que fa a l'existència d'estacions semblants a les de Sóller, no se n'ha pogut localitzar cap. És cert que sí hi ha plafons dedicats a altres tipus iconogràfics de característiques semblants, però no de la mateixa temàtica. És per això i per altres motius ja explicats que es pot dir que es tracta d'una mostra molt interessant a l'hora d'estudiar la producció de les fàbriques rajoleres de la ciutat de València.

Bibliografia

AD, *Catàleg de Béns Patrimonials de Sóller*, Palma, Ajuntament de Sóller/Portal Forà Dinamització Cultural, 2006-2008, fitxes SOLL-B011, SOLL-B014-SOLL-B018 [en xarxa]. <<http://www.portalfora.es/patrimoni/buscador.php?m=soller>> [consulta: 16/10/2014].

ARBONA OLIVER, A., "Las hornacinas del Via Crucis en el carrer nou", a *Sóller*, núm. 4834, 10/11/1979, 11.

COLL CONESA, J., *La Cerámica Valenciana. Apuntes para una síntesis*, Valencia, Asociación Valenciana de Cerámica, 2008.

LLOMPART MORRO, M. M., *La rajola devocional. Els viacrucis. Del segle XVIII al primer terç del segle XX*, Memòria Treball Fi de Màster, Palma, UIB, 2013.

PÉREZ GUILLÉN, I. V., *La pintura cerámica valenciana del siglo XVIII: Barroco, Rococó y Academicismo clasicista*, Valencia, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1991.

PÉREZ GUILLÉN, I. V., *Pintura cerámica religiosa: paneles de azulejos y placas. Fondos del Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias González Martí*, Madrid, Ministerio de Cultura, 2006.

PÉREZ PASTOR, P., *Sóller, a peu. Itineraris urbans*, Palma, Associació Cultural Veu de Sóller, 1995.

PÉREZ PASTOR, P., *Sóller: façanes i detalls. Entreu, és ca vostra*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 1998.

PÉREZ PASTOR, P., "El camí artístic i devocional cap al Calvari: el Via Crucis", a AD, *A Tota Veu. 15 anys de Veu de Sóller*, Sóller, Associació Cultural

Veü de Sóller, 2004, 87-90.

RULLAN MIR, J., *Historia de Sóller en su relación con la general de Mallorca*, Palma, Impremta Felipe Guasp, 1876.

VICENS, J., "Fornalutx, tot un bé patrimonial", a AD, *A Tota Veü. 15 anys de Veü de Sóller*, Sóller, Associació Cultural Veü de Sóller, 2004, 102 i 13.

A L'ENTORN DEL *SANT ENTERRAMENT* DE JOSEP LLIMONA (MÉS ENLLÀ DE SÓLLER)

Natàlia Esquinas Giménez

Resum

Una de les obres modernistes més emblemàtiques que l'escultor Josep Llimona va realitzar per conservar-se a Mallorca va ser el grup del *Sant Enterrament* pel cementiri de Sóller, malauradament protagonista en els darrers temps per haver estat retirat sense permisos però que finalment ha tornat al seu espai original. En el present article pretenem revisar, a partir d'aquest conjunt, altres grups de l'artista que parteixen de la mateixa iconografia, observant també figures que en resulten paral·leles, altres exemples de monument funeraris i el tractament que farà de la temàtica religiosa en els diversos àmbits de treball.

Josep Llimona i Bruguera, fill de Josep Llimona i Bonafont i de Josefina Bruguera i Casamitjana, va néixer a Barcelona el 8 d'abril de 1864. Era encara

Josep Llimona i Bruguera

un nen quan el seu pare, seguint el consell del seu amic i pintor Frederic Trias que va descobrir les seves dots artístiques, va accedir a que el jove Llimona comencés a assistir a les classes que donava el fill de Trias, en Joan de Déu. El mateix escultor, molts anys després, explicava les seves primeres experimentacions en el camp escultòric amb la cera que guardava de les candeles quan anava als funerals, amb la que va començar a modelar crucifixos i cavalls, animal que al llarg de la vida va ser una de les seves grans passions.

Va ser ben aviat, en el curs 1875-1876, quan Llimona ja apareixia com a alumne en el llibre de matriculacions de l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, on estudiaria fins el 1879. Assistiria

El Fill Pròdig (1879, Museu Nacional d'Art de Catalunya)

aquests eren els temps en què Roma perdia la seva capitalitat artística que s'anava desplaçant cap a París. Amb tot, podem considerar que l'escultor Llimona s'apropà al classicisme especialment a partir de l'observació del món medieval. Destaquen com a obres de pensionat el *Senador Romà* (1880) i l'estàtua eqüestre de *Ramon Berenguer 'el Gran'* (1882), que més tard executaria en gran format i presentaria a l'Exposició Universal de Barcelona del 1888, amb la que seria premiat i de la que, després de la mort de l'artista, es fondria en bronze per ser col·locada a la barcelonina Via Laietana.

La tornada dels germans a Barcelona coincidí amb un moment de màxima efervescència de la ciutat. Es preparaven per la ja citada Exposició Universal i aquests anys previs estaven plens d'encàrrecs pels artistes. Exemples ben clars, en els que va participar el jove escultor,

paral·lelament als tallers dels germans Vallmitjana i de Rossend Nobas. Va ser justament el 1879 quan va decidir prendre part del concurs per accedir a la Pensió Fortuny que atorgava l'Ajuntament de Barcelona. Malgrat el seu mestre, Nobas, no veia una clara possibilitat de guanyar, l'animà a viure l'experiència. És aquest el motiu pel qual Josep Llimona elaborà la peça *El Fill Pròdig*, tema del concurs, i és així com, contra tot pronòstic, guanyà el premi que el va dur a estudiar a Roma entre el 1879 i el 1883. Aquest important viatge formatiu el faria amb el seu germà gran, el que amb el temps esdevindria el destacat pintor Joan Llimona i amb qui sempre estaria estretament unit. Justament, però,

Ramon Berenguer 'El Gran',
Via Laietana, Barcelona

són el *Monument a Colom* i l'*Arc del Triomf*. Els encàrrecs i les peces que elaborà l'artista en aquests anys, estan impregnats dels aires de l'historicisme, de la mirada cap el passat medieval, de la renaixença... Aviat, però, trobaria l'essència del que seria el seu llenguatge de maduresa.

Va ser el 1891 quan presentà a l'entorn de l'Exposició General de Belles Arts de Barcelona la primera escultura que mostra la consolidació del seu treball i marca una línia estilística que definiria la seva obra a partir d'aquest moment i que l'introduiria dins el Simbolisme: *Modèstia*. Presentada en bronze però també feta en marbre, va tenir un èxit tan destacat que es realitzaren reproduccions en estuc amb diversos acabats policroms.

Un dels fets determinants en la producció de Llimona va ser el de la creació del Cercle Artístic de Sant Lluc. L'any 1893 un grup d'artistes decidiren separar-se de l'anomenat *Círculo Artístico* que hi havia a la ciutat. Els motius foren d'ordre moral i malgrat les diverses anècdotes que s'expliquen, totes queden resumides amb el fet d'entendre que hi havia un grup d'artistes que en algunes ocasions se sentien molestos amb bromes de caràcter anticlerical i moral. Els més creients decidiren marxar del grup fundant la nova societat que portaria un gran moviment artístic i cultural a la Barcelona del moment. Els germans Llimona van ser dos dels socis fundadors més destacats. Emparats sota el lema de "Fe i Pàtria", els llucquets serien els màxims responsables dels encàrrecs religiosos que es desenvoluparien a partir d'aquest moment.

Monument al Dr. Robert (1910), Pl. Tetuan, Barcelona

És en aquest context religiós on ens aturem ja que en ell centrem el nostre estudi, malgrat que els anys posteriors a la inauguració del Cercle també serien plens d'altres iconografies. És un fet ben conegut que Llimona és especialment recordat per les imatges de les castes, tot i que nues, figures femenines, tant en petit com en gran format, la primera de les quals és l'inigualable *Desconsol*. És recordat també per la representació del Treball plasmat en la figura d'un jove musculat que suposa l'heroi d'una època d'esforços, essent emblema d'aquesta societat que ha d'avançar. Tot i que no és tan recordat per aquest

Sagrat Cor, Església de Sant Bartomeu, Sóller

motiu executà tot un seguit de retrats, alguns més realistes que d'altres i treballà també el món de les arts de l'objecte amb la creació de joies, medalles i petites peces de vaixel·la. Així com tot seguit parlarem de la seva important creació en el món funerari, no podem deixar d'esmentar la seva gran habilitat amb l'art del dibuix. Una obra que resulta ser el compendi perfecte de tota la seva producció és el *Monument al Dr. Robert*, inaugurat a la barcelonina Pl. Universitat el 1910 i que va ser desmuntat després de la Guerra Civil. Dècades més tard, el 1985, va ser recol·locat a la Pl. Tetuan.

És aquí, doncs, on deixem la nostra introducció sobre l'artista per estudiar els dos contextos a partir dels que reflexionarem en el present article: la religiositat i els monuments funeraris, els dos ítems que emmarquen la creació

del *Sant Enterrament* que creà pel Cementiri de Sóller.

Pel que fa a les peces de temàtica religiosa executades per Llimona, ben lligades a la seva clara i activa vinculació amb el Cercle Artístic de Sant Lluç, la majoria es trobaven en un context eclesiàstic, o bé, en els menors casos, en petites capelles particulars. Hem de dir, però, que la història i el pas de les dècades no ha tractat amb massa bona fortuna a aquestes obres. Només cal que recordem, per exemple, la Setmana Tràgica o la Guerra Civil Espanyola com a moments en què les esglésies van ser dels primers edificis a patir les conseqüències i en especial, com no, els seus interiors. Són un bon llistat el

nombre de peces de Llimona de les que tenim constància de la seva desaparició per aquest motiu. Afortunadament, però, encara en queden algunes en els seus contextos originals com són els casos, entre d'altres, del *Sant Marçal* i el *Sagrat Cor* de l'Església de Sant Bartomeu de Sóller, o el dels Profetes Majors de la Basílica de Montserrat. Destaquem, també, alguns conjunts religiosos monumentals en els que participà l'artista: el Rosari Monumental de Montserrat (en el que trobem obra seva

Sagrat Cor, Museu Deu, el Vendrell

en dues de les estacions: el Cinquè Misteri de Dolor i el Primer de Glòria) i el Pujol dels Misteris del Santuari de Lluç a Mallorca, que es tracta d'un conjunt únic dins la seva producció. És cert que també existeixen peces de marbre que segueixen aquestes línies iconogràfiques i que avui es conserven a museus o col·leccions privades, algunes de les quals justament són paral·leles de les que trobem en àmbits devocionals. D'altres, tot i que no pensades per ubicar-se dins una església, transmeten perfectament el pensament dels llucquets, com és el cas de *La Primera Comunió*, peça que tingué tant èxit que se'n feren versions en estuc policromat tant del conjunt com de les figures per separat.

Si bé és cert que Llimona és recordat com a l'escultor dels nus femenins, sempre plens d'una castedat única, i com un dels grans mestres de l'art religiós de l'entorn del 1900 –tot i que això no és tan rememorat perquè, com dèiem i si se'm permet l'expressió, la religió avui en dia no està tan de moda–, un dels camps en què l'artista va sobresortir més fou en el dels monuments funeraris. En aquest context, podem marcar tot un seguit de tipologies que l'artista va repetint i que en alguns casos es van entrellaçant. Podríem parlar d'una evolució iconogràfica que comença amb la representació de l'àngel, que inicialment es mostra com aquell quasi terrible àngel del Judici Final. De fet, la peça més antiga que Llimona executà en aquest àmbit, ja el 1885, és l'àngel pel panteó de la Família Torras, al Cementiri de Montjuïc, que encara mostra una rigidesa expressiva i postural que ben aviat desapareixeria en l'obra llimoniana. És justament per la manca de dinamisme que s'allunya del sentiment que ben aviat identificaria aquest tipus d'obres. Altres exemples de peces que van en la mateixa línia, tot i que molt més evolucionades, són les que

Àngel Custodi (1895)
Cementiri de Comillas
(Foto Arxiu Família Llimona)

Panteó de Francesc Llopart i Ester,
1891, Cementiri de Montjuïc
(Foto AFLI)

mostren uns àngels ben masculins i musculats, que desprenen una seriositat que fins i tot, en el cas de l'Àngel del cementiri de Comillas, l'Àngel Custodi (1895), el gran crític Casellas va descriure de manera ben negativa com si es tractés d'una figura amenaçadora¹. Més reposada, tot i que amb característiques ben similars, és la figura que trobem al Panteó de la família Campessol i Borrell (1903), a Montjuïc.

Mica en mica, les formes semblen anar endolcint-se i observem com els trets més masculins es van suavitzant. Els àngels comencen a adquirir característiques que els transformen en figures andrògines i que culminen especialment en l'àngel del Panteó Alomar i Estrany (1893, Cementiri de Montjuïc). En un sentit similar trobem, una mica anterior, el que acompanya el Panteó de Francesc Llopart i Ester (1891, Cementiri de Montjuïc) on, tot i mostrar-se com un àngel força musculat, es transforma en una imatge maternal i endolcidament melancòlica pel fet que la figura principal du en els seus braços dos nens que es van interpretar com a retrats dels fills del difunt². Aquestes esmentades figures s'insereixen de ple en el llenguatge simbolista de l'escultor, que ja havia començat a presentar amb *Modèstia*. La mirada baixa, la subtileza dels acabats i de les formes, allò evanescent que es torna íntim i alhora universal defineix perfectament aquesta iconografia llimoniana.

El tercer bloc d'aquesta evolució iconogràfica el trobem amb les figures

femenines que comencen a poblar aquests panteons. Si imaginem els darrers àngels esmentats sense les ales, veurem, de fet, que la distància és mínima entre unes peces i les altres. Dones fetes sentiment, dones melancòliques, delicades i amb formes tot sovint quasi evanescents, són les creacions al·legòriques que donaran gran renom a l'escultor. Dins aquest apartat podem considerar que l'artista reflexiona sobre dues tipologies

El Dolor i la Resignació, Panteó Mercè Casas i Vilanova, 1903, Cementiri de Montjuïc (Foto AFLI)

iconogràfiques: el Dolor i la Resignació. Malgrat que les escultures llimonianes mai seran dramàtiques ni exagerades, en algunes de les seves obres és capaç de representar el sentiment el dolor de manera prou desfeta i clara. Cares tapades per braços i cabells, cossos de genolls i ajaguts, defineixen aquestes figures que observem especialment en tres conjunts: *L'Àngel de la Fe Consolant la Desolació Humana*, (Panteó de Pere Grau i Maristany, 1901, Cementiri d'El Masnou), *El Dolor i la Resignació* (Panteó Mercè Casas i Vilanova, 1903, Cementiri de Montjuïc) i el Panteó de la família Robert (1903-1904, Cementiri de Sitges). Si el primer grup és el resum de dues tipologies, l'àngel i el dolor, el segon grup presenta, a més d'aquesta darrera esmentada figura al·legòrica, la de la resignació. Justament, el conjunt de Montjuïc presenta també una versió de l'obra més coneguda de l'escultor: el *Desconsol*.

L'any 1907 Llimona presentava a la V Exposició Internacional de Belles Arts de Barcelona el *Desconsol*. L'èxit de la peça va fer que deu anys més tard se li encarregués una versió de gran format per posar al centre de l'estany que hi ha al Parc de la Ciutadella, davant l'actual Parlament de Catalunya i que, per aquells anys, era on s'ubicava el Museu d'Art i Arqueologia de la ciutat. Aquesta gran versió es troba avui a les reserves del Museu Nacional d'Art de Catalunya i en el seu lloc es troba una còpia, realitzada als anys vuitanta, que havia d'assegurar el manteniment de la peça original.

Podem considerar el dolor com la primera reacció viscuda davant una gran pèrdua, que pot derivar cap al desconsol. D'aquesta mateixa manera podem entendre com un segon moment el de l'acceptació del fet, el de la resignació, com un estat més madur després del gran cop. Bona part de les figures al·legòriques de Llimona representen aquesta resignació. En alguns casos fins

1 «va causar-me desagradable impressió (...) descompassada, furiosa, empunyant una llarga espasa, y el cos tirat endavant, en actitud d'embestir. Jo vaig trobar que aquella criatura irada, més amiga de batallar que de guardar (...) no podia may representar a cap dels sers angélics que, quan han de custodiar, un se figura que deuen ferho ab celestial serenitat, confiats y tranquils en l'eficacia de llur missió divina». (CASELLAS, Raimon. «Cosas d'Art: Les imatges funerarias den Joseph Llimona», *La Veu de Catalunya*, Barcelona, ed. vespre, 7 de juny de 1902)

2 «otro sepulcro, de don Francisco Llopart, representando un ángel que lleva en brazos dos criaturitas, retratos de dos hijos de dicho señor;» *La Vanguardia*, 1 de novembre de 1891, p. 5

i tot tenim constància del propi títol relacionat amb aquesta actitud. En altres, podem assimilar-la tot i que no hi hagi la paraula que la relacioni directament. Clars exemples, més enllà del citat grup *El Dolor i la Resignació*, són *Record dels Morts* (Panteó de la família Mundet, 1901, Cementiri d'Arenys de Mar) o *Resignació* (Panteó de la família Rialp, 1906, Cementiri de Montjuïc). Algunes

Record dels Morts, Panteó de la família Mundet, 1901, Cementiri d'Arenys de Mar (Foto AFLI)

d'aquestes figures tenen en comú un gest que es torna característic en moltes de les escultures llimonianes, fins i tot algunes que es troben fora d'aquest àmbit que estem estudiant: el braç doblegat cap el rostre amb la mà tancada on es repenja la galta... En alguns casos els ulls resten quasi closos amb una mirada baixa. En d'altres trobem una mirada perduda cap a un infinit inconcret.

Malgrat sembla que haguem estat fent voltes entre sepulcres i religiositat, tot ha servit per arribar al lloc on ens trobem ara. Ja que hi ha unes peces de l'escultor que acaben essent la confluència d'aquests dos temes. Unim iconografia i funció. Unim tema i context creatiu.

Si observem la trajectòria de l'escultor Llimona, tal i com ja hem comentat amb anterioritat, la religió acabà essent un element fonamental en el seu desenvolupament vital i professional. La creença dels germans Llimona va determinar que executessin moltes peces d'aquesta temàtica. De fet, si ens fixem, ens alguns casos semblen prendre

personatges religiosos com a models, com a figures paral·leles de la realitat més humana. La Mare de Déu va ser un dels personatges religiosos més representats per Llimona. En una societat creient, Maria és presa com a model de virtuosisme, com a exemple de vida per les dones. Així és com es viu en el context religiós i així és com semblen plasmar-ho les escultures de l'artista. Pels llucquets, la Verge Maria representava la puresa per sobre de totes les pureses, era la Mare de tots els homes que serviria de model per totes les mares, com si Ella fos la Idea que intentava explicar Plató en el seu mite de

la Caverna, i les mares del món, fossin l'ombra projectada que la vol recordar i evocar.

Si els monuments funeraris llimonians quedaven resumits, iconogràficament parlant, en àngels i alegories de resignació i de dolor, sumem un darrer apartat plenament religiós: la representació de la Mort de Crist. I és aquí on trobem la unió entre el què i el per què. Són tres els casos en què presenta aquest tema en contextos funeraris, tot i que també l'executà per ubicar-se dins una església.

El bisbe Torras i Bages, qui fou el primer consiliari del Cercle Artístic de Sant Lluç, encarregà a Llimona un conjunt per la cripta de l'església de Santa Maria de Vilafranca del Penedès. Datat del 1916, és el punt de

Sant Enterrament, 1916, Cripta de l'església de Santa Maria de Vilafranca del Penedès

partida per dos conjunts posteriors, objecte del nostre estudi. En ell observem Crist jacent, Sant Joan i la Mare de Déu drets i afligits. Als peus del sagrat cos, Maria Magdalena jeu plena de dolor i al seu costat una altra de les Maria els acompanya dempeus. Apareixen també Josep d'Arimatea i Nicodem³. La situació privilegiada del grup, el gran format que presenta, a més del seu bon estat de conservació fa del conjunt una creació única. Cap a l'any 1918 i principis del 1919 Llimona executà un segon grup partint d'aquest primer. Es tracta d'una peça de format més reduït on apareixen només les figures del Crist jacent, la Verge, Sant Joan i Maria Magdalena. L'ubicació de l'obra, col·locada el 1921 després de rebre els permisos pertinents, és el Cementiri de Son Sang

3 «57 Arribat el capvespre, vingué un home ric d'Arimatea, que es deia Josep i era també deixeble de Jesús. 58 Aquest anà a trobar Pilat per demanar-li el cos de Jesús, i Pilat va manar que l'hi donessin. 59 Josep prengué el cos, l'embolcallà amb un llençol per estrenar 60 i el va dipositar en un sepulcre nou, que ell s'havia fet tallar a la roca. Després va fer rodolar una gran pedra a l'entrada del sepulcre i se n'anà. 61 També eren allà Maria Magdalena i l'altra Maria, assegudes enfront del sepulcre.» (Mt 27, 57-61) «38 Després d'això, Josep d'Arimatea, que era deixeble de Jesús però d'amagat per por dels jueus, va demanar a Pilat l'autorització per a treure el seu cos de la creu. Pilat hi va accedir. Josep, doncs, hi anà i va treure de la creu el cos de Jesús. 39 També hi va anar Nicodem, el qui temps enrere havia visitat Jesús de nit, i portà una barreja de mirra i àloe, que pesava unes cent lliures. 40 Llavors van prendre el cos de Jesús i l'amortallaren amb un llençol, juntament amb les espècies aromàtiques, tal com és costum d'enterrar entre els jueus.» (Jn 19, 38-40)

Sant Enterrament, 1918, Cementiri de Son Sang, Sóller
(Foto AFLI)

de Sóller, on, després de queixes, polèmiques i reivindicacions al llarg dels darrers mesos, podem contemplar-la de nou avui després que fos retirada sense justificació. Un darrer *Sant Enterrament* o *Sant Sepulcre* és el que trobem al claustre de la Catedral de Barcelona, del 1920. La vídua de Domènec Joan Sanllehy i Aldarich (Barcelona 1847-1911), qui havia estat membre del Partit Conservador i alcalde de Barcelona del 1906 al 1908, pagà com a panteó funerari pel seu marit el conjunt religiós al que fem referència. Si bé trobem els quatre personatges que esmentàvem al conjunt mallorquí, en aquest cas, tornats al gran format, trobem la imatge del Crist mig jacent, Sant Joan, com si l'estigués acabant de deixar estirat o el volgués agafar, la Mare de Déu dreta, i als peus de Crist, de nou, la desconsolada Maria Magdalena.

Sant Enterrament, Panteó Sanllehy, 1920, Claustre de la Catedral de Barcelona

Monument a Manuel Calvo, 1911, Cementiri de Portugalete

Un conjunt anterior i que mostra un moment previ al del Sant Enterrament, tot i que és més literal en mostrar la mort del Crist, és el monument funerari dedicat a Manuel Calvo al cementiri de Portugalete, al País Basc, del 1911. La particularitat d'aquest conjunt és que trobem Crist a la Creu. Als peus es resignen i ploren la Mare de Déu i Sant Joan. D'aquesta peça en realitzà una versió a l'altar de la capella del Santíssim de l'església de Sant Romà, a Lloret de Mar, una de les que, com comentàvem, va patir les conseqüències de la Guerra Civil, essent destruïda juntament amb altres de les obres que hi havia creades pel mateix escultor.

Si bé dèiem que la Mare de Déu era referència i model pel comportament femení en el que tota dona hauria d'intentar emmirallar-se, ens adonem que també és exemple d'actitud en els moments de més dolor extrem. En els casos de la representació del Sant Enterrament, entre els altres personatges observem la important presència de dues dones com a gran constant iconogràfica: Maria Magdalena i la Mare de Déu. Aquestes dues essencials

figures plasmen les dues grans tipologies que hem presentat en els monuments funeraris llimonians, a part de la comentada presència dels àngels més masculins: el Dolor i la Resignació. Maria Magdalena, tal com correspon a la seva natura més terrenal, es deixa endur pels sentiments i per allò que resulta més passional, evocant les imatges del dolor. Tot i que hem dit que l'escultor mai esdevindrà dramàtic, és justament en aquestes imatges on deixa anar els sentiments de manera més expressiva. D'altra banda, la Mare de Déu, envoltada d'una mena de divina serenitat, queda ben paral·lela a les imatges de Resignació. La mà a la galta, amb un rostre trist i contingut, acompanyen tant les al·legories com Maria en els diversos casos.

L'exemple que difereix mínimament és el del Monument a Manuel Calvo. De fet en aquest cas, com ja hem dit, no es tracta d'un Sant Enterrament, sinó que observem el moment de la crucifixió. El tradicional Calvari, segurament més representat pictòricament al llarg dels segles que no pas en el seu camp tridimensional, recull als peus de la creu les figures de Sant Joan i la Verge. Si bé en aquest cas la Verge es mostra una mica més expressiva, és Sant Joan qui, en paral·lel a la Magdalena, mostrarà aquest dolor més terrenal.

Les obres creades per un artista sovint presenten més connexions entre elles de les que semblen més evidents, així com inevitablement queden connectades amb el seu context social, ideològic i formatiu que el caracteritzen. Són molts els aspectes que podem anar analitzant al llarg de la producció d'un sol artista, com és el cas de Josep Llimona. En els darrers temps estem presentant diversos estudis que ens fan avançar en la coneixença d'aquest autor. Esperem que, en aquest cas, haguem completat, encara que sigui lleument, el buit entre la confluència de dos camps dels que fins ara no havíem reflexionat: l'art funerari i la religiositat que justament defineixen un dels conjunts més interessants de l'escultor i que, a més, es troba a Sóller. Amb tot, hem fet protagonistes a la Mare de Déu resignada, Maria Magdalena passional i més dramàtica, la raó i el sentiment, les dualitats humanes, allò diví i allò terrenal... I que, en definitiva, són alguns dels grans temes que han mogut el món al llarg de la història i que queden patents dins la producció llimoniana.

